# ALEXANDR SOLŽENICIN

## Souostroví GULAG

**1918-1956**

**POKUS O UMĚLECKÉ POJEDNÁNÍ**

**2. DÍL · III: IV, část**

**OK CENTRUM Vedoucí Fondu demokratických iniciativ ČSFR**

## ČÁST III Vyhlazovací a pracovní

„Jenom ti nám můžou rozumět, kdo jedli spolu s náma z jedny misky"
(z dopisu Huculky, bývalé vězeňkyně)

### 1 PRSTY AUROŘINY

To, co by se mělo dostat do této části, je k nedohlédnuti. Aby člověk mohl postihnout tento šílený smysl a obsáhnout jej, musí v táborech ztroskotat mnoho životů v těch, kde se ani jeden trest nedá dožít bez úlev, protože tábory byly vynalezeny k vyhlazováni.

A proto: všichni, kdo si nabrali ode dna, kdo okusili zplna, ti všichni jsou již v hrobě, nepovědí nic. To hlavni o těchto táborech už nikdy nikdo nepoví.

A není v silách mého osamělého pera popsat celý rozsah této historie a této pravdy. Získal jsem jen průzor na Archipelag, není to pohled z věže. Naštěstí však vyplulo ještě několik knih a ještě vyplují. Snad v Šalamovových Kolymských povídkách čtenář lépe pocítí nelítostnost ducha Souostroví a meze lidského zoufalství.

Chuť moře můžeme poznat i z jednoho doušku.

Růžovoprstá Eos tak často opěvovaná Homérem, kterou nazývali Římané Aurorou, polaskala svými prsty i první ranní úsvit Souostroví.

Když jsme se dozvěděli z BBC, že podle zjištění M. Michajlova existovaly koncentrační tábory v naší zemi už v roce 1921, byli mnozí z nás (stejně jako lidé na Západě) ohromeni: opravdu tak brzy? Skutečně již v roce 1921?

Ovšemže ne! Michajlov se opravdu zmýlil. V roce 1921 jely už koncentráky na plní obrátky - ba některé již končily. Daleko přesnější je, řekneme-li, že se Souostroví rodilo za výstřelů Aurory.

Mohlo tomu být jinak? Uvažme sami.

Cožpak Marx a Lenin neučili, že je třeba rozbít starou buržoazní mašinérii útlaku a hned vybudovat novou? A k mašinérii útlaku patří: armáda (není divu, že začátkem roku 1918 byla vytvořena Rudá armáda); policie (ještě před vznikem armády byla obnovena milice); soudy (od 22. listopadu 1917); a - vězení. Proč by se mělo při budování diktatur proletariátu otálet s novým typem vězení?

Vlastně se vůbec s vězením, ať starým nebo novým nijak otálet nemohlo. Již v prvních měsících po Říjnové revoluci požadoval Lenin "nejrozhodnější drakonická opatření ke zvýšení disciplíny".[1)] A jsou možná nějaká drakonická opatření bez věznic?

Co nového mohl poskytnout proletářský stát v tomto směru? Iljič se snažil nalézt nové cesty. V prosinci 1917 předkládá k úvaze takovýto soubor trestů: "Konfiskaci veškerého majetku… vazbu, odeslání na frontu a nucené práce pro všechny, kdož přestoupí platné zákony.[2)] A tak můžeme konstatovat, že vedoucí myšlenka Souostroví, - nucené práce, byla zdůrazněna hned v prvním pořijnovém měsíci.

Iljič se musel zamyslet nad budoucím systémem již tehdy, když za bzukotu čmeláku klidně posedával na vonných razlivských lukách. Již tehdy propočetl a uklidňoval nás, že "potlačení vykořisťovatelské menšiny většinou námezdních otroků včerejška je věcí poměrně tak snadnou, jednoduchou a přirozenou, že bude stát mnohem méně krve… a přijde lidstvu mnohem levněji", než předcházející útisk většiny menšinou.[3)] Kolik nás tedy od začátku Říjnové revoluce vlastně stálo to "poměrně snadné" potlačení? Podle propočtu profesora I. A. Kurganova, žijícího v emigraci, jsme v letech 1917 až 1959 kromě válečných ztrát jen v důsledku teroristické likvidace, potlačování, hladu, zvýšené úmrtnosti v táborech a deficitu, způsobeného sníženou porodností, ztratili šedesát šest miliónů sedm set tisíc lidí (bez onoho deficitu pak padesát pět miliónů).

*1) Lenin, V. L, Spisy, sv. 27, SNPL, Praha 1954, str. 313.*

*2) Lenin, V. L, Spisy, sv. 26, SNPL, Praha 1956, str. 379.*

*3) Lenin, V. L, Spisy, sv. 25, SNPL, Praha 1956, str. 476.*

"Šedesát šest miliónů! Padesát pět! Vlastních nebo cizích - kdo by z toho neoněměl"?

Nemohu pochopitelně ručit za číslo profesora Kurganova, ale oficiální nemám k dispozici. Jakmile se objeví, budou moci odborníci oba údaje kriticky porovnat. (Již nyní se objevilo několik prací, opírajících se o utajovanou a neúplnou sovětskou statistiku, ale i ty mlčí o nepřehledných zástupech zlikvidovaných oběti.) Zajímavá jsou ještě i jiná čísla. Kolik zaměstnanců pracovalo v ústředním aparátu strašného carského III. oddělení, prostupujícího jako prokletí celou velkou ruskou literaturu? V době svého vzniku mělo šestnáct lidí a na vrcholu činnosti pětačtyřicet. Pro čeku v nejzapadlejší gubernii naprosto směšné číslo. Nebo - kolik politických vězňů zastihla v carském vězení národů Únorová revoluce? (Je třeba vědět, že k "politickým vězňům" se v carském Rusku počítali expropriátoři, bandité a političtí vrazi.) Někde všechna tato čísla jsou . V samotných Krestách bylo patrně takových vězňů přes padesát, v Schlisselburgu šedesát tři a několik set se jich vrátilo ze sibiřského vyhnanství a vězení (z Alexandrovské ústřední věznice bylo propuštěno asi dvě stě vězňů) a k tomu ještě všichni ti, co se trápili ve vězeních jednotlivých gubernií! Kolik jich bylo? To by bylo zajímavé! Zde je číslo z Tambova, které otiskly tamní noviny v té době. Když Únorová revoluce otevřela dokořán bránu tambovské věznice, našla tam sedm (sedm!) politických vězňů. V irkutské jich bylo daleko víc - dvacet. (Je zbytečné připomínat, že od února do července 1917 se za politiku nezavíralo a po červenci sedělo jen pár jedinců a vězeňský režim byl velmi mírný.) Smůla byla v tom, že první sovětská vláda byla vládou koaliční, část lidových komisariátů bylo nutno odstoupit levým eserům a mezi nimi naneštěstí i Lidový komisariát spravedlnosti. Tento LKS se řídil prohnilými maloměšťáckými představami o svobodě a přivedl kárný systém na pokraj zhroucení. Rozsudky byly příliš mírné a pokrokový princip nucené práce se téměř nepraktikoval. V únoru 1918 předseda Rady lidových komisařů Lenin žádal, aby se zvýšil počet věznic a zostřily trestní sankce[4)] a v květnové prováděcí směrnici stanovila[5)] za úplatkářství trest minimálně deseti let vězení a k tomu deset let nucených prací, tedy dohromady dvacet let. Takový rozsah trestu mohl zpočátku vypadat jako projev pesimismu: cožpak bude ještě za dvacet let zapotřebí nucené práce? My už však víme, že nucené práce projevily velikou životaschopnost a i po padesáti letech jsou stále populární.

Ještě mnoho měsíců po Říjnu zůstal na svých místech starý carský vězeňský personál; přibyli jen vězeňští komisaři. Troufalí bachaři zřídili dokonce vlastní odborovou organizaci ("Svaz vězeňských zaměstnanců") a zavedli ve vězeňské správě volební právo! (Vskutku jedinkrát v ruských dějinách!) Vězňové nezůstali pozadu: i oni měli vnitřní samosprávu. (Oběžník Lidového komisariátu spravedlnosti z 24, dubna 1918: vězně je třeba všemožně vést k tomu, aby se sami kontrolovali a hlídali. Takováhle velkorysost ve vězení ("anarchistická nezřízenost") samozřejmě neodpovídala úkolům diktatury pokrokové třídy a nevalně pomáhala očistit ruskou zem od škodlivého hmyzu.

Dokonce ani vězeňské kaple nebyly zavřeny - a naši sovětští vězňové tam rádi v neděli chodívali už kvůli rozcvičce.

Samozřejmě ani carské dozorce proletariát neodepsal, neboť koneckonců měli přece jen kvalifikaci velmi potřebnou pro nejbližší cíle revoluce. Proto bylo zapotřebí "vybrat z

vězeňské správy takové osoby, které v poměrech carských věznic zcela nezkostnatěly a neotupěly (co znamená "zcela" a jak se to pozná? Zapomněly "Bože, cara chraň") a může

*4) Lenin, V. 1., Spisy, sv. 42, Svoboda, Praha 1968, str. 43.*

*5) Lenin, V. 1., Spisy, sv. 35, SNPL, Praha 1957, str. 294.*

se jich použít pro nové úkoly[6)] (například odpovídají jasně "provedu" a "nikoli"? otáčejí rychle klíčem v zámku). Dokonce i vězeňské budovy, cely, mříže a zámky zůstaly zdánlivě stejné. Ve skutečnosti však dostaly novou třídní náplň, vyšší revoluční smysl.

A přece jen do poloviny roku 1918 zpomalovala setrvačnost soudů - odsuzovaly věčně jen "k vězení" - zánik staré státní mašinérie v oboru vězeňském.

V polovině roku 1918, přesněji 6. července, došlo k události, jejíž význam málokdo pochopil, k události zběžně známé jako "potlačení vzpoury levých eserů". Byl to však převrat téměř tak významný jako 25. říjen. Dne 25. října byla vyhlášena vláda sovětů, označovaná potom jako sovětská moc. V prvých měsících tuto novou moc značně narušovala účast jiných nebolševických stran. Ačkoliv koaliční vláda byla sestavena jenom z bolševiku a levých eserů, vyskytovali se mezi účastníky Všeruských sjezdů (druhého, třetího a čtvrtého) a členy VÚVV (pozn. překl. Všeruský ústřední výkonný výbor sovětů dělníků, rolníků a rudoarmejců - předchůdce dnešního Nejvyššího sovětu), kteří zde byli zvoleni, ještě představitelé jiných socialistických stran jako eserově, sociální demokrati, anarchisté, lidoví socialisté a jiní. Proto vládl ve VÚVV nezdravý duch "socialistických parlamentů". Avšak v prvních měsících roku 1918 byli představitelé socialistických stran řadou rázných opatření (podporovaných levými esery) buď z VÚVV vyloučeni (vlastním rozhodnutím VÚVV, svérázná parlamentní procedura) nebo se jejich zvolení zabránilo. Poslední cizorodou stranou tvořící třetinu parlamentu V. sjezdu sovětů, byli leví eseři. Pak nadešla chvíle, kdy bylo třeba se jich zbavit. Dne 6. června 1918 byli všichni do jednoho vyloučeni z VÚVV i z RLK (pozn. překl. - Rada lidových komisařů - dnešní vláda). Tím se vláda zástupců - které se tradičně říkalo sovětská - přestala protivit vůli bolševické strany a nabyla formy demokracie nového typu.

Teprve tímto dějinným dnem mohla začít přestavba starého vězeňského systému a budování Souostroví.[7)] Směr této kýžené přestavby byl již dávno zřejmý. Vždyť už Marx ve své "Kritice Gothajského programu" poukázal na to, že jediný prostředek k polepšení vězňů je produktivní práce. Pochopitelně, jak vysvětlil mnohem později Vyšinskij, "ne taková práce, která vysušuje rozum i srdce člověka", nýbrž "kouzelnice (!), která z nicoty a zmaru změní lidi v hrdiny".[8)] Proč nemá náš vězeň v cele klábosit nebo šťourat se v knihách, ale pracovat? No přece proto, že v Republice sovětů není místa pro nucenou zahálku pro ono příživnictví z donucení[9)] které mohlo existovat za příživnického režimu například ve Schlisselburgu. Taková vězeňská zahálka by prostě odporovala základům pracovního práva Sovětské republiky, zakotveného v ústavě z 10. července 1918: "Kdo nepracuje, ať nejí." Proto by se vězňům, pokud by nebyli zapojeni do práce, musel odejmout příděl.

Ústřední kárné oddělení Komisariátu spravedlnosti[10)] vytvořené v květnu 1918, hnalo okamžitě tehdejší mukly do práce - začalo organizovat produktivní práci. Uzákoněno to bylo až po červencovém převratu, přesně řečeno 23. července 1918, v "Dočasné směrnici o

***6) Sborník Sovetskaja justicija, M., 1919, str. 20.***

***7) V erárně květnatém jazyce Vyšinského: "Ve světě ojedinělý, proces budování nových institucí s novým sociálním obsahem - proces světového historického významu - na troskách buržoazního systému vězení, těchto "mrtvých domů", které vykořisťovatelé postavili pro pracující." Sborník, Ot tjurem k vospitatelnym učrežděnijam, izd. Sovetskoje zakonodatělstvo, M., 1934, předmluva.***

***8) ibidem, str. 10.***

***9) ibidem, str. 103.***

***10) Po brest-litevském míru opustili leví eseři vládu a do čela LKS se dostali bolševici.***

odnětí svobody"[11)]: "Kdo odpykává trest na svobodě a je schopný práce, musí být nasazen na fyzické práce. "

Dá se říci, že právě z této směrnice z 23. července 1918 (devět měsíců po Říjnové revoluci) povstaly tábory a zrodil se Archipelag (kdo by si troufl namítnout, že byl porod předčasný?) Nezbytnost nucených prací (nebyla již vůbec předmětem diskuse) podtrhl navíc VII. Všesvazový sjezd sovětů: "Práce je nejlepší způsob, jak zabránit podvratnému vlivu… nekonečných rozhovorů vězňů mezi sebou, jimiž ti zkušenější zasvěcují nováčky"[12)]. (Ach, tak tedy proto!) Brzy nato se rozmohly komunistické subotniky a Lidový komisariát spravedlnosti opět vyzýval: "Je třeba učit (vězně) komunistické kolektivní práci"[13)], to jest zavést ducha komunistických subotniků i do táborů nucených prací!

Tak hromadilo toto hektické období jeden úkol na druhý, a ty se pak řešily celá desetiletí.

Zásady politiky nápravných prací byly na VIII. sjezdu VKS (b) v březnu 1919 včleněny do nového programu strany.

Vytváření sítě lágrů v Sovětské Rusi spadalo přesně do doby prvních komunistických subotniků (12. duben - 17. květen 1919): ustanovení VÚVV o táborech nucených prací byla vydána 15. dubna 1919 a 17. května 1919.[14)] Předpisovala vybudovat lágry (pod vedením gubernských oddělení čeky) bez výjimky v každém gubernském městě (podle místní situace buďto na okraji města, v klášteře nebo v nepříliš vzdálené usedlosti) - a v některých okresních městech (zatím ne ve všech). V táborech muselo být nejméně tři sta lidí (aby se trestaneckou prací zaplatil dozor a správa) a byly podřízeny dohledu gubernských trestních oddělení.

Avšak tyto tábory nucených prací nebyly prvními lágry v RSFSR. V soudních rozsudcích (č. 1, kap. 8) mohl čtenář nejednou číst slovo "koncentrační tábor" a možná to pokládal za přeřeknutí - že používáme nesprávně pozdější terminologie. Nikoli.

V srpnu 1918, několik dnů před atentátem F. Kaplanově na Lenina, poslal Vladimír Iljič Eugenii Bošové[15)] a gubernskému výkonnému výboru v Penze (nedokázali zvládnout selské povstání) tento telegram: "Podezřelé (nikoli "viníky", nýbrž "podezřelé" - A. S.) zavřít do koncentračního tábora mimo město".[16)] (Mimo to "…provádět nemilosrdný masový teror…" - to ještě neexistoval Dekret.)

5. září 1918, asi deset dnů po tomto telegramu, byl vydán Dekret Rady lidových komisařů o rudém teroru, podepsaný Petrovským, Kurským a Bonč-Brujevičem. Kromě směrnic o masových popravách se v něm též pravilo:

"Chránit Sovětskou republiku před třídními nepřáteli tím, že budou izolováni v koncentračních táborech."[17)] Tady tedy byl nalezen, použit a stvrzen tento výraz - koncentrační tábor - jeden z nejdůležitějších výrazů 20. století, jemuž kynula veliká mezinárodní budoucnost! A víme také, kdy se tak stalo - v srpnu a září 1918. Toto slovo samo o sobě vzniklo už za první světové

*11) Platila po celou občanskou válku do listopadu 1920.*

*12) Otčet NKJ VII. Vsesojuznomu sjezdu Sovetov, str. 9.*

*13) Materiály NKJ, vyp. VII, str. 137.*

*14) Sobranije Uzakoněnij RSFSR za 1919 g… No 12, str. 124 a No 20, str. 235.*

*15) Této nyní zapomenuté ženě byl tenkrát svěřen osud (podle zásad l1V a čeky) celé Penzské gubernie*

*16) Lenin, V. I. Sobr. soč., 5 izd., T. 50, str. 143-144, v čes. vyd. nepublikováno.*

*17) Sobranije Uzakoněnij RSFSR za 1918 g., No 65, str. 710.*

války, ale vztahovalo se na tábory pro válečné zajatce a nepohodlné cizince. Zde se ho po prvé užívá pro občany vlastní země. Posun významu je zřejmý: koncentrační tábor pro zajatce není vězením, nýbrž slouží jejich nezbytnému preventivnímu soustředění. Podobně měli být nyní mimosoudní cestou preventivně soustřeďováni i podezřelí spoluobčané. Bystré Leninově mysli stačilo představit si v duchu ostnatý drát, obepínající nikým soudem neodsouzené, a již snadno našla i vhodné slovo - koncentrák!

Ostatně hlavní představitel revolučních vojenských tribunálů napíše: "Uvěznění v koncentračním táboře dostává podobu izolace válečných zajatců."[18)] Což znamená - právem vítěze jsou uplatněny všechny aspekty válečných akcí, ovšem proti vlastnímu lidu.

Jestliže tábory nucených prací LKS spadaly do kategorie všeobecných vězeňských zařízení, nebyly koncentrační tábory nikterak místem "všeobecným", nýbrž spadaly pod přímo. správu čeky a byly určeny pro zvlášť nepřátelské živly a pro rukojmí. Pravda, do koncentráku se člověk mohl dostat i přes tribunál; avšak proudem přicházeli lidé bez rozsudku, pro náznak nepřátelství.[19)] Za útěk z koncentráku se sazba zvyšovala (rovněž bez soudu) desetinásobně! (Vždyť se tenkrát všude provolávalo: "Deset za jednoho!" "Sto za jednoho!". Takže v případě, že někdo dostal pět let, utekl a chytli ho, prodloužila se jeho sazba automaticky do roku 1968. Za druhý útěk bylo zastřelení (samozřejmě se to přesně dodržovalo).

Na Ukrajině vybudovali koncentrační tábory se zpožděním, teprve v roce 1920.

Avšak hlouběji, hlouběji vězely táborové kořínky, jenže jsme ztratili místa a stopy. O většině prvních koncentračních táborů nám už nikdo nic nepoví. Pouze podle posledních svědectví dosud žijících koncentráčníků je možné něco vynést na povrch a uchovat.

Vláda měla tehdy zálibu zřizovat koncentrační tábory v bývalých klášterech: pevné ne přístupné hradby, solidní stavby a - leží ladem (mniši přece nejsou lidé, stejně je vypudíme). A tak byly v Moskvě koncentrační tábory v Andronnikově klášteře, v Novospasském a Ivanovském. V petrohradských novinách "Krasnaja gazeta" ze 6. září 1918 se dočteme, že první koncentrační tábor "bude zřízen v Nižním Novgorodě v opuštěném ženském klášteře… Pro začátek (zdůrazněno A. S.) má být posláno do novgorodského koncentračního tábora pět tisíc lidí".

V Rjazani byl zřízen koncentrák rovněž v bývalém ženském klášteře (Kazaňském). Vypráví se o něm toto: seděli tam kupci, kněží, "váleční zajatci" (tak byli nazýváni zatčení důstojníci, kteří nesloužili v Rudé armádě). Avšak i jiné všelijaké existence (tolstojovec I.

J., o jehož procesu byl čtenář informován, se tam také dostal). V táboře byly dílny tkalcovská, krejčovská, obuvnická a (už v roce 1921 tak nazývané) -

"společné práce" to jest údržbářství a stavební práce ve městě. Chodilo se s ozbrojeným doprovodem, avšak jednotliví řemeslníci chodili sami a obyvatelé je pak doma přikrmovali. Obyvatelstvo Rjazaně se k nesvobodným (úředně se nazývali "zbavení svobody" a nikoli vězňové) chovalo soucitně, procházející skupiny dostávaly milodary (suchary, vařenou řepu, brambory) strážný tomu nebránil a nesvobodní dělili mezi sebou všechny dary rovným dílem. (Ať se podíváš, kam se podíváš, to nejsou naše zvyky, není to naše ideologie.) S trochou štěstí se nesvobodní mohli dostat i ke svému oboru.

(J. se dostal ke dráze) a pak obdrželi propustku, aby se mohli volně pohybovat po městě (přespávali v lágru).

***18) Daniševskij, K. Ch., Revoljucionnyje Vojennyje Tribunaly, Izdanije Revvojentribunala Respubl:~. M. 1920, str. 40.***

***19) Sborník Ot tjurem…***

Táborová strava (1921) vypadala takto: půl libry chleba (plus další půl libry těm, kteří plnili normu), ráno a večer čaj, v poledne naběračka bryndy (v ní nějaké to zrnko a bramborové slupky).

Táborový život zpestřovalo jednak donašečství provokatérů a následná zatčení, jednak divadelní a pěvecký kroužek. V sále bývalého šlechtického klubu se pořádaly pro rjazaňské občany koncerty a v parku vyhrávala lágrová dechovka. Nesvobodní se stále víc seznamovali a sbližovali s obyvatelstvem, což se stalo neúnosným, a tak začali odesílat, "válečné zajatce" do zvláštních severních táborů.

Relativní lidskost těchto koncentračních táborů vyplývala z toho, že ležely v dosahu normálního občanského života. Proto přišly na řadu zvláštní severní lágry. (Koncentráky se vyprázdnily koncem roku 1922).

Veškerý tento lágrový úsvit by zasluhoval, abychom si lépe všimli jeho odstínů.

Po skončení občanské války bylo nutno rozpustit dvě pracovní armády zřízené Trockým, protože vojáci, kteří v nich nasluhovali, se bouřili.Tím se úloha táborů ve struktuře RSFSR neoslabila, nýbrž posílila. Koncem roku 1920 bylo v RSFSR 84

lágrů ve 43 guberniích.[20) ] Pokud lze věřit úřední (samozřejmě utajované) statistice, bylo v nich tehdy 25 336 lidí a kromě toho ještě 24400 "zajatců z občanské války!"[21)] Snad se zdá, že obě dvě čísla, zvláště to druhé jsou nepřiměřeně nízká. Vezmeme-li však v úvahu, že do tohoto počtu nejsou zahrnuti vězňové, drženi v zařízeních ČK, kde se se sčítáním v důsledku vyprazdňování věznic, potápění lodí a jiných druhů hromadné likvidace mnohokrát stále znovu začínalo od nuly, pak je možné, že tyto cifry jsou správné. Později se to dohonilo.

První tábory nucených prací nám dnes připadají téměř jako přízraky. Zdá se, že lidé, kteří v nich seděli, neřekli nikomu ani slovo - svědectví neexistují. Pokud krásná literatura nebo autoři pamětí hovoří o vojenském komunismu, zmiňují se o popravách zastřelením a o vězeních, ale o lágrech nepíší. Nelze je nikde vytušit ani mezi řádky, ani v podtextu. Není tedy divu, že se Michajlov zmýlil. Kde byly ty lágry…? Jak se nazývaly…? Jak vypadaly…?

Prováděcí nařízení z 23. července 1918 mělo ten základní nedostatek (zaznamenaný všemi právníky), že nic neříkalo o třídních rozdílech mezi vězni, jinými slovy, že s některými vězni je třeba zacházet lépe, s jinými hůře. Byl jím ale stanoven pracovní řád a jen proto můžeme mít určitou představu. Pracovní den byl osmihodinový. V prvním

zápalu, vždyť šlo o novinku, bylo rozhodnuto, že se za všechny práce vykonávané trestanci, kromě údržby tábora, bude platit… (neuvěřitelné, pero se vzpouzí!… 100 procent mzdy podle odborových tarifů! (Podle ústavy byl člověk donucen pracovat, ale podle ústavy byl rovněž odměněn. Proti tomu se nedá nic říci.) Samozřejmě se z výdělku strhávaly výdaje na tábor a za dozor. "Vzorní" měli úlevu: směli bydlet v soukromí a do tábora docházet pouze za prací. Za "mimořádnou pracovitost" se slibovalo podmínečné propuštění. Podrobné směrnice o řádu neexistovaly, každý lágr měl vlastní. "V období budování nové moci a s ohledem na značné přeplnění vězeňských prostorů" (kurzíva - A. S.) nebylo možné zabývat se táborovým režimem, protože se veškerá pozornost zaměřovala na odlehčeni vězením"[22]. Čte se to jako babylonské klínové písmo. Otázky se jen rojí: co se dělo v těch ubohých

***20) Centr. Gosud. Archiv Okt. Rev., fond 393, opis 13, dělo 1 v, list 111.***

***21) ibidem, 1.112.***

***22) Materiály NKJ, 1920, vyp. Vtl.***

věznicích? "Naše vězeňské poměry jsou strašné… I ten nejkratší trest se mění v utrpení." A jaké sociální příčiny vedly k takovému přeplnění? Je ODLEHČENÍ třeba chápat jako hromadná střílení nebo transporty do lágrů? A co znamená: nebylo možné se starat ještě i o vězeňský řád? - znamená to, že Komisariát spravedlnosti neměl čas chránit vězně před zvůli místního náčelníka tábora? Lze to jen takto chápat? Směrnice o táborovém řádu neexistovala a mohl tedy v letech revolučního právního vědomí každý tyran nakládat s uvězněným, jak se mu zlíbilo?

Ze skromné statistiky (pořád ze stejného sborníku "Ot tjurem…" - A. S.) se dozvídáme: práce v lágrech byly většinou nádenické. Roku 1919 pracovalo pouze dva a půl procenta vězňů v řemeslných dílnách a roku 1910 to bylo deset procent. Je rovněž známo,že se koncem roku 1918 Ústřední kárné oddělení (opravdu pěkný název! Člověku naskakuje husí kůže) snažilo vytvořit zemědělské kolonie. Je známo, že v Moskvě soustředili několik vězeňských brigád, které opravovaly vodovody, topení a kanalizaci ve znárodněných domech. (Tito vězňové putovali zřejmě bez ozbrojeného doprovodu s francouzskými klíči a trubkami po chodbách moskevských úřadů a bytech tehdejších pohlavárů, když je telefonicky zavolaly jejich manželky, aby něco opravili, - a přesto nepronikli do žádných paměti, divadelní hry nebo filmu.) Další údaje o tom, jak vypadal vězeňsko-táborový systém v roce 1922, nám poskytuje náhodně zachovaná zpráva, předložená X. sjezdu sovětů náčelníkem všech vězeňských zařízení v RSFSR soudruhem J. Širvindtem.[24] V tomto roce byla poprvé sloučena všechna vězeňská zařízení Lidového komisariátu spravedlnosti a NKVD (kromě speciálních vězení GPU) v jediný GUMZak (Hlavní vězeňská správa) a předána pod ochranné křídlo soudruha Dzeržinského. (Ten už pečoval o věznice GPU, to mu ale nestačilo a zachtělo se mu i těch sloučených.) GUMZak zahrnoval tři sta třicet věznic a celkový počet osob, zbavených svobody, kolísal mezi osmdesáti až jednaosmdesáti tisíci - pěkný nárůst ve srovnání s rokem 1920 - "v letošním roce lze pozorovat neustálý růst počtu uvězněných". Ze stejné brožury se ale dovídáme (str. 40), že včetně GPU neklesal počet vězňů nikdy pod sto padesát tisíc a někdy dosahoval výše až sto devadesáti pěti tisíc. "Osazenstvo věznic se stále víc stabilizuje" (str. 10), "procento produkované revolučními tribunály nejenže nekleslo, ale projevuje určitou tendenci stoupat" (str. 13). A v oblastech nedávných lidových nepokojů - v centrálních černozemních guberniích, na Sibiři, na

Donu a v Severním Kavkazu činí počet vyšetřovaných 41-43 % všech uvězněných, což svědčí o dobrých perspektivách, pro růst táborů.

Do systému GUMZaku patří v roce 1922 tato zařízení: nápravně pracovní (to jest vlastni věznice), střediska předběžného zadržení (čili vyšetřovací vazba), sběrné, karanténní a izolační tábory (orlovská věznice "není schopna umístit všechny prací napravované", takže… jsou obnoveny "Kresty" s takovou slávou otevřené dokořán v únoru 1917), zemědělské kolonie (s ručním dobýváním pařezů a křovin), pracovní zařízení pro nezletilé a samozřejmě koncentrační tábory. Pěkně rozvinutý vězeňský systém! Ve věznicích "připadá na každých pět míst něco víc než šest lidí, přičemž existuje celá řada zařízení, kde na jedno místo připadají tři osoby i víc" (str. 8).

O budovách (vězeňských i táborových) se dovídáme, že jsou v tak zpustlém stavu, že

***23) Daniševskij, K. CH., cit. dílo. str. 34.***

***24) RSFSR. Glavnoje Upravlenije Meltami Zaklučenija NKVD. "Penitenciamoje delo v 1922 godu Moskva, Tipogratija Molkovskoj Gubernskoj Taganskoj Tjurmy.***

neodpovídají ani základním hygienickým požadavkům, "jsou tak strašné, že… celé objekty a dokonce celé polepšovny bylo třeba zavřít" (str. 17). Ke stravování. "V roce 1921 byla vězení v těžké situaci, příděly na vězně svým množstvím nedostačovaly." Od roku 1922 v důsledku převedení na rozpočet místních orgánů "je třeba materiální situaci nápravných zařízení pokládat za téměř katastrofální" (str. 2), výkonné orgány v jednotlivých guberniích dokonce odmítají vydávat vězňům plný příděl. Začátkem roku uvolnil Gosplan pro sto padesát až sto devadesát pět tisíc vězňů jen sto tisíc přídělů, stravovací normy se snižují, některé potraviny se nevydávají vůbec (tři čtvrtiny uvězněných dostávaly měně než tisíc pět set kalorií) a od 1. prosince 1922 jsou všechna vězeňská zařízení, kromě patnácti pro stát nejdůležitějších, úplně vyňata z přídělového zásobování. "Vězňové hladoví"(str. 41).

Stát tak toužil mít Archipelag, jen nebylo čím jej nakrmit!

Tarifem stanovené ceny za pracovní výkon jsou již snížené. "Přísun materiálních zásob byl krajně neuspokojivý… Nutno očekávat, že nabude katastrofální podoby" (str. 42). "Nedostatek otopu je pociťován prakticky všude." Úmrtnost za říjen 1922 dosáhla v celém GUMZaku skoro jednoho procenta. To znamená, že za zimu měly ztráty činit víc než šest a možná i deset procent?

Tohle se muselo nějak odrazit i na strážných. "Většina dozorců doslova utíká ze služby, někteří využívají situace a paktují se s vězni" (str. 43) - a mnozí je ještě okrádají! "Silně se mezi dozorci množí služební přestupky, k nimž je dohání hlad." Mnozí přešli na lépe placenou práci. "Jsou nápravná zařízení, v nichž zůstal jen velitel a jeden dozorce" (lze si představit jaké, nemehlo), takže "se stává, že povinnosti dozorců musejí vykonávat sami vězňové z řad těch vzorných".

Jakou dzeržinskou sílu ducha bylo třeba mít, jakou víru v komunistický kárný systém, aby tento vymírající Archipelag nebyl rozpuštěn a poslán domů, ale pozvednut ke světlé budoucnosti!

V říjnu 1923, již na počátku bezoblačných let NEPu (a ještě dosti dlouho před kultem osobnosti) bylo v tři sta padesáti pěti táborech 68 297 osob zbavených svobody, ve dvě stě sedmi polepšovnách 48 163 osob, ve sto pěti donucovacích pracovnách a věznicích 16 765 osob, v třiceti pěti zemědělských koloniích 2 328 osob a navíc 1 041 nezletilých a nemocných.[25)] A to všechno bez táborů GPU! Utěšený růst! Přecitlivělost nebyla na

místě. Strana opět dokázala, že má pravdu: vězňové ne jenomže neumřeli, ale bylo jich div ne dvojnásobně, a věznic ještě víc než tolik, nerozpadly se.

Existuje ještě jiná výmluvná statistika: o přeplnění lágrů (počet vězňů stoupal tak rychle, že organizování tábory zaostávalo). Na sto systemizovaných míst připadalo v roce 1924 sto dvanáct vězňů, v roce 1925 sto dvacet, v roce

1926 sto třicet dva, v roce 1927 sto sedmdesát sedm.[26)] Kdo sám seděl, ví dobře, jak se žije v takovém lágru (místa na pryčnách, jídelní misky, vatýráky), kde na jedno místo připadá 1,77 vězně.

Rozvíjením táborového systému byl zahájen odvážný "boj proti vězeňskému fetišismu", který vládne ve všech zemích světa a zvláště v bývalém Rusku, kde si nedokázali vymyslet nic než vězení a zase jen vězení… ("Carská vláda změnila celou zem v jeden veliký žalář a s jakýmsi rafinovaným sadismem rozvíjela svůj vězeňský systém").[27)]

*25) Centr. Gosud. Archiv Okt. Rev., fond 393, op. 39, d. 48, 1. 13, 14.*

*26) Gercenzon, A. A., Boi ba s prestupnostju v RSFSR, M., Jurizdat, 1928, str. 103.*

*27) Sborník Ot tjurem…, str. 431.*

Do roku 1924 má Souostroví málo obyčejných pracovních kolonií. V oněch letech převládají uzavřená místa výkonu trestu, jejichž počet se nezmenší ani později. Krylenko trvá ve svém referátu z roku 1924 na zvýšení počtu izolačních zařízení se zvláštním určením -izolátorů pro nepracující a zvláště nebezpečné z řad pracujících (k nimž patřil později zřejmě i sám Krylenko). Jeho formulace vešla beze změny roku 1924 do Nápravně pracovního zákoníku.

Na prahu "rekonstrukce" (to znamená - od roku 1927) "úloha táborů . . , co byste tak asi mysleli? po všech těch vítězstvích? - . . , vzrůstá tváří v tvář nejnebezpečnějším nepřátelským živlům, škůdcům, kulakům, kontrarevoluční agitaci".[28)] Souostroví tedy nezmizí v hlubinách moře! Souostroví bude žít!

Vytváří-li se nějaké Souostroví, probíhá dříve, než se objeví na mapě světa, neviditelné přemísťování zemských vrstev. A právě tak i zde se udala nadmíru závažná, pro nás téměř nepochopitelná přemístění. Na počátku byl prapůvodní chaos, věznice jsou pod trojí správou: Čeky (s. Dzeržinskij), NKVD (s. Petrovskij) a Lidového komisariátu spravedlnosti LKS (s. Kurskij); v NKVD se to zprvu jmenuje GUMZ (hlavní vězeňská správa, ihned po říjnu 1917, poté GUPR (Hlavní správa nucených prací) a nato opět GUMZ; v LKS - Vězeňská správa (prosinec 1917), poté Ústřední trestní oddělení (květen 1918) se sítí odboček v guberniích, jež dokonce pořádaly sjezdy (v září 1920), které později dostalo jiné libozvučnější jméno: Ústřední nápravněpracovní oddělení (v roce

1921). Samozřejmě, že takováto roztříštěnost neprospívala trestní a nápravné činnosti a Dzeržinskij se domáhal jednotného vedení. Mimochodem, aniž si toho někdo příliš povšiml, splynula přitom NKVD s čekou: 16. března 1919 se stal Dzeržinskij tímto sloučením lidovým komisařem vnitra. V roce 1922 dosáhl konečně i převedení vězeňských zařízení LKS do pravomoci NKVD. (25. června 1922).

Souběžně s tím probíhala i přestavba lágrové strážní služby. Zpočátku ji tvořila vojska VOCHRu (Vnitřní ochrany republiky), potom VNUSu (Vnitřní služby), v roce 1919 se spojila se sborem čeky[29)], načež se předsedou její vojenské rady stal opět Dzeržinskij. (A přesto přese všechno přibývaly až do roku 1924 stížnosti na přílišné množství útěků, na nízkou úroveň pracovní kázně zaměstnanců[30)] - patrně opilství a nedbalost, šlo jim jen o

výplatu). Teprve v červnu 1924 byl zaveden dekretem Všeruského ústředního výkonného výboru a Rady lidových komisařů do Sboru vězeňské stráže vojenský disciplinární řád a jeho stav byl doplněn Lidovým komisariátem válečného námořnictva[31)].

A zase právě v tu dobu vzniká roku 1922 i Ústřední daktyloskopická kancelář a Ústředí pro výcvik služebních a pátracích psů.

Mezitím byl GUMZ SSSR přejmenován na GUITU SSSR (Hlavní správa nápravně pracovních zařízení), z níž se pak později stal GUITL OGPU (Hlavní správa nápravně pracovních táborů), jehož velitel se zároveň stává velitelem vězeňské stráže SSSR.

A kolik to stálo nervů! A kolik schodů, pracoven, dozorců, propustek a vyhlášek! A tak GUITL, syn GUMZův, zplodil našeho GULaga.

***28) Averbach, I. L., Ot prestuplenija k trudu, pod red. Vysinskogo, izd. Sovetskoje zakonodatelstvo. 1936.***

***29) Vlasť sovětov, 1919, No 11, str. 6-7.***

***30) CGAOR f. 393, op. 47, d. 89 I. I I.***

***31) CGAOR, f. 393, op. 53, d. 141, I. 1, 3, 4.***

## 2. SOUOSTROVÍ VYSTUPUJE Z MOŘE

V Bílém moři, kde jsou noci půl roku bílé, ční na velikém Soloveckém ostrově nad vodu bílé kostely v blízkostí hradebních trosek, jež jsou nazrzlé od lišejníků, a šedobílí solovečtí rackové se vznášejí nad věžemi a skřehotají.

"V tom jasu jako by ani nebylo hříchu… Tahle příroda jako by ještě neměla možnost zhřešit," řekl v legrací o soloveckých ostrovech Prišvin. Tyto ostrovy vystoupily z moře bez nás, bez nás na nich vzniklo na dvě stě rybnatých jezer, bez nás se na nich rozšířili tetřevi, zajíci, jeleni, zatímco lišky, vlci a jiní dravci tu nikdy nebyli.

Ledovce přicházely a odcházely, kolem jezer se kupily žulové balvany. V solovecké zimní noci jezera zamrzala, vítr umocňoval hukot moře, které tu bylo pokryto ledovou tříští, tu zase místy tuhlo v souvislou vrstvu ledu; přes polovinu nebe plála polární zář - až bylo zase jasněji, až bylo zase tepleji, a kmeny jedlí rostly a sílily, ptáci pokřikovali a cvrlikali, mladí jeleni troubili, zeměkoule se točila s celou svou světovou historií, říše padaly a nově vznikaly - ale na Soloveckých ostrovech stále ještě nežili ani dravci ani lidé.

Občas se zde vylodili Novgoroďané, prohlásili ostrovy za své a připojili je k Oboněžské pjatině. Žili tu čas od času i Karelci. Půl století po bitvě na Kulikově poli a půl století před GPU přijeli loďkou přes Perleťové moře dva mniši, Svvatij a Get-rttan, a prohlásili tento ostrov bez dravé zvěře za svatý. (Kulikovo pole - rovina při ústí Něprjadvy do Donu. Roku 1380 zde Rusové, které vedl Dmitrij Ivanovič Donskoj, rozdrtili vojska Tatarů - pozn. překl.) Tito dva mniši zde založili kláštery. Z tohoto období jsou chrámy Uspenský a Preobraženský, kostel Stětí na Sekyrové hoře, dalších dvacet kostelů a kapliček, poustevny Golgotská, Trofická, Sawjatijevská a Muksalmská, jednotlivé samoty poustevníků a asketů na nejodlehlejších místech. Tady vykonali mnoho práce nejprve mniši, později také klášterní rolníci. Tucty kanálů spojili jednotlivá jezera, dřevěnými rourami přiváděli do klášterů jezerní vodu. A nejpodivuhodnější je, jak postavili na Muksalmě hráz z obrovských kamenů (19. století), které byly bůh ví jak vyzdviženy a

navršeny na mělčinách. Brzy nato se už pásla na Velké i Malé Muksalmě tučná stáda. Mniši se rádi starali o zvířata, také o divoká. Solovecká země byla nejen svatá, ale, jak se ukázalo, i tak bohatá a úrodná, že mohla uživit tisíce.[32)] V zeleninových zahradách rostly mohutné dužnaté hlávky bílého sladkého zelí . Jen mniši v Solovkách se mu zdáli hříšní. Psal se rok 1908 a podle tehdejších liberálních zvyklostí se nemohlo o duchovenstvu mluvit příznivě. Ale nám, kteří jsme prošli Souostrovím, budou ti mniši připadat snad jako andělé. Ačkoli měli možnost cpát si nácka. dovolili si v Golgatské poustevně jíst i ryby, postní jídlo, jen o velkých svátcích. Ačkoli měli možnost spát podle libostí. bděli celé noci a tu v této poustevně, ve dne v noci, po celý rok, po celý čas četli žalmy za duše všech pravoslavných křesťanů, živých i mrtvých.

***32) Odborníci na dějiny techniky říkají, že Filip Kolyčev pozvedl hlas proti Ivanu Hroznému a zavedl v 16. století do zemědělství Solovek techniku, za niž bychom se, kdyby byla všude, nemuseli ani po třech stoletích stydět (košťály, to byla "solovecká jablka"). Obyvatelé sami pěstovali veškeré druhy zelenin. měli vlastni skleníky, kde se dařilo květinám, dokonce i růžím. Rozvíjelo se rybářství mořský rybolov a chov ryb v "metropolitových sádkách", oddělených hrází od moře. Během staletí a desetiletí se objevily mlýny na vlastní zrno, vlastní nádobí z vlastních hrnčířských dílen, vlastní slévárna, vlastní kovárna, vlastní knihařství, vlastni koželužna, vlastni výroba povozů a dokonce vlastní elektrárna. I složité tvarované cihly a menší mořská plavidla - všechno si zde dělali sami.***

Avšak vývoj národa nikdy neprobíhal, neprobíhá a sotva bude kdy probíhat, aniž by byl provázen myšlenkami na válku a na žalář.

Myšlenka na válku. To přece nejde, aby si nějací pošetilí mniši jen tak prostě žili na ostrově. Ostrov je na hranicích Velké říše, takže je nutno bojovat se Švédy, Dány, Angličany, a proto je třeba postavit pevnost se zdivem širokým osm metrů, s osmi věžemi, prorazit úzké střílny a na zvonici zřídit pozorovatelnu.[33)] Myšlenka na žalář. To je přece znamenité, - ostrov a na něm pevné kamenné zdi! Máme kam dát těžké zločince a má je i kdo hlídat. Necháme vás zachraňovat duše, ale ohlídejte nám vězně.[34)] Zdalipak na to myslel Savvatyj, když se na svatém ostrově vyloďoval?

Posadili sem kacíře církevní i politické. Seděl tu Avraamij Palicyn (a zde také zemřeli: seděl tu za sympatie k děkabristům Puškinův strýc, P. Gannibal. Již ve vysokém věku sem posadili posledního atamana Záporožského vojska, Koljniševského (vzdálený Petljurúv předek?) a po dlouhém žalářování ho propustili, když mu bylo přes sto let. Ti všichni ovšem mohou být téměř jmenovitě vypočítáváni.[35)] Ostatně teprve sovětské lágrové období Solovek dalo vznik módnímu mýtu o staré historii soloveckého klášterního žaláře, na který pak naletli tvůrci příruček a historických pojednání, a tak se v několika knihách můžeme dočíst, že solovecké vězení prý bylo mučírnou; že tady byly háky pro skřipce, důtky a že se zde pálilo žhavým železem. To vše jsou však rekvizity věznic dob předalžbětínských nebo západní inkvizice, nikterak příznačné pro ruské klášterní žaláře, a Solovkám je přisoudil nesvědomitý a nezkušený badatel.

Staří Solovčané se na něho dobře pamatují - na špicla Ivanova, s táborovou přezdívkou "protináboženský bacil". Sloužil dříve u novgorodského arcibiskupa a sebrali ho za prodej církevních drahocenností nějakým Švédům. Na Solovky se dostal v dvacátém pátém a všemožně se snažil vyhnout běžné dřině a záhubě.

Specializoval se na protináboženskou propagandu mezi vězni a stal se samozřejmě spolupracovníkem IVO (Informačního vyšetřovacího oddělení - jak se otevřeně nazývalo). Ale to nebylo všechno: vzrušil vedení lágru domněnkou, že tu mniši zakopali mnoho pokladů - tak se stal vedoucím Komise pro vykopávky. Komise kopala po celé měsíce, - ale ouvej, mniši zklamali psychologický odhad protináboženského bacilu:

nezakopali na Solovkách žádné poklady. Aby se ctí vyklouzl ze situace, začal Ivanov označovat podzemní sklady nástrojů a potravin a obranná zařízení za žaláře a mučírny. Po tolika staletích se ovšem nemohla dochovat mučidla, ale co na tom:

***33) A přece musel klášter odolávat Angličanům v roce 1808 a v roce 1854 a vydržel to, ale v boji proti ~i~ konovcům v roce 1667 zradil Kreml carskému bojarovi mnich Feoktist tím, že otevřel tajnou chodbu***

***34) Kolik víry v lidstvu rozbilo toto žalářování v křesťanských klášterech!***

***35) Státní vězení v Solovkách existovalo od roku 1718. V 80. letech 19. století navštívil velitel vojsk petrohradské vojenské oblasti velkokníže Vladimír Alexandrovič Solovky. Dospěl k závěru, že vojenský oddíl je tam úplně zbytečný a vojáky odtud odvolal. V roce 1903 solovecké vězení zaniklo (Pnrgavir A. S., Monastyrskije ťurmy, izd. Posrednik, str. 78, 81).***

stačil hák (na pověšení masa) jako důkaz, že zde bývával skřipec. Hůře se mu vysvětlovalo, proč nezůstaly žádné stopy po mučidlech 19. století, a tak dospěl k závěru, že "v minulém století se režim soloveckého vězení značně zmírnil". Objevy "protináboženského bacilu" se znamenitě hodily do tehdejší situace a poněkud utěšily rozčarované vedení. Byly uveřejněny v časopise "Soloveckije ostrova" a poté jako zvláštní výtisk vydány soloveckou tiskárnou, a tak se povedlo zahalit soloveckou skutečnost kouřovou clonou. (Bylo to na místě tím spíše, že kvetoucí solovecký klášter se ještě v revolučních dobách těšil slávě a vážnosti po celé Rusi).

Když ale přešla moc do rukou pracujících, co si počít s těmi zlými mnišskými darmošlapy? Poslali sem komisaře, třídně pověřené vedení, které prohlásilo klášter za sovchoz a nařídilo mnichům, aby se méně modlili a více pracovali ve prospěch dělníků a rolníků. Mniši pracovali a ty podivuhodně chutné sledě, které ulovili dík jedinečné znalosti času a míst, kde a kdy rozhodit sítě, posílali do Moskvy na kremelskou tabuli.

Avšak ta přemíra pokladů, soustředěná v klášteře, zvláště v sakristii, nedala spát mnohému novému mocipánu: místo, aby přešla do (jejich) pracujících rukou, ležely tu cenné věci jako mrtvá náboženská zátěž. A tak, poněkud v rozporu s trestním zákoníkem, ale v naprostém souladu s duchem vyvlastňování bezpracně získaného majetku, byl klášter 25. května 1923 podpálen.

Vznikly škody na budovách, zmizelo hodně cenných věcí ze sakristie, ale především - shořely veškeré účetní knihy, takže nebylo možné již nikdy zjistit, co a kolik toho zmizelo [36] Copak nám napoví revolučně-právní vědomí (čich), ani nemusíme cokoli vyšetřovat, kdopak asi může být vinen žhářstvím klášterního jmění, když ne ta černá smečka mnichů? a tak je vymeteme na pevninu a na Soloveckých ostrovech soustředíme Severní tábory zvláštního určení! Osmdesátiletí, ba století mniši prosili na kolenou, aby je nechali zemřít na svaté zemi, ale vyrazili je s proletářskou neochvějností všechny, až na ty nepostradatelné: partu rybářů[37] a odborníky na chov dobytka na Muksalmě; a ještě otce Metoděje, který nakládal zelí, ještě otce Samsona, slévače, a jiné jim podobné užitečné otce. (Vyhradili jim od lágru oddělený kout s vlastním vchodem - Sleďovou branou. Označili je za pracovní komunu, ale ze shovívavosti nad jejich zabedněností jim ponechali na modlení Onufnijevský kostel na hřbitově).

Tak se naplnilo jedno z oblíbených vězeňských úsloví: "Svaté místo nebývá nikdy prázdné". Umlkl hlas zvonů, zhasla věčná světla i vysoké voskovice, už nezaznívaly liturgie a celonoční mše, nikdo už nepřemílal dnem i nocí žaltář, zbořeny byly ikonostánky (pouze v Preobraženském kostele zůstaly) - za to však v červnu 1923 přijeli

stateční čekisté v pláštích až na paty, se zvláště nápadnými čistě soloveckými manžetami a výložkami a s černými obrubami na čepicích bez hvězdiček, aby vytvořili vzorně přísný lágr, pýchu dělnicko-rolnické republiky.

Koncentrační tábory i přes jejich třídní charakter byly tou dobou již považovány za nedostatečně přísné. Již v roce 1921 byly zřízeny a dány pod správu ČK severní tábory zvláštního zaměření - SLON. První tábory tohoto druhu vznikly v Petrominsku, Cholgomorách a v blízkostí Archangelsku.[38] Ukázalo se však, že tato místa lze těžko střežit a že nejsou

***36) Také na tento požár se odvolával "Protináboženský bacil", když vysvětloval, proč je nyní tak těžké najít konkrétní pozůstatky starých pytlů s kamením a mučících nástrojů.***

***37) Ze Solovek je odvezli až kolem roku 1930 a od té doby se už nic neulovilo: nikdo už nikdy v moři sledě nenašel, jako by dočista zmizeli.***

***38) Časopis Soloveckije ostrova, 1930, No 2-3, str. 55, z referátu velitele USLONu s. Nogtéva v Kemu. Když se nyní výletníkům ukazuje v ústí Dviny takzvaný "tábor vlády Čajkovského", měli by vědět, že právě to je jeden z prvních severních "zvláštních táborů".***

vhodná k soustředění velkého množství vězňů. Není divu, že se proto zraky vedení upřeli na blízké Solovecké ostrovy se zavedeným hospodářstvím, kamennými budovami, dvacet až čtyřicet kilometrů od pevniny, dostatečně blízko pro dozorce, dostatečně daleko pro pokus o útěk, a po celý půlrok bez styku s pevninou - to byl tvrdší oříšek než Sachalin.

Co vlastně znamená zvláštní určení; to ještě nebylo zformulováno a rozpracováno do instrukcí. Avšak veliteli tábora, Eichmansovi, to samozřejmě objasnili v Lubjance ústně. On to pak po příjezdu vysvětlil svým nejbližším pomocníkům.

Vyprávěním o Solovkách už dnes snad neudivíš ani bývalé mukly, ani lidi šedesátých let. Ať si však čtenář představí, že je člověkem čechovovského a počechovovského Ruska Člověkem Stříbrného věku naší kultury, jak říkali letům kolem 1910, člověkem tehdy vychovaným, no budiž, otřeseným občanskou válkou, přece jen však zvyklým na přijatelnou lidskou stravu, oblečení, vzájemný slovní styk - a tu najednou vstoupí do solovecké brány - do Kemperpunktu.[39] To je středisko v Kemu, ponurý Popův ostrov, spojený s pevninou hrází. První, co spatříš v tom holém špinavém hampejzu, je karanténní rota (trestance tehdy rozdělovali do "rot", protože ještě neobjevili "brigádu") oblečená… do pytlů - prachobyčejných pytlů: nohy jim trčí ven jako zpod sukně, kdežto pro hlavu a ruce se udělají díry (na to by člověk jen tak nepřišel, ale čeho se ruský um nedovtípí!). Nováček se tomu pytli vyhne, pokud má vlastní oděv. Dříve než si může pytle pořádně prohlédnout, už je tu legendární rotmistr Kurilko.

Kurilko (někdy ho střídá Běloborodov) vystoupí před dvojstup nově příchozích ve svém dlouhatánském čekistickém plášti s hrozivými černými manžetami, které vypadají na starém ruském vojenském suknu nesmyslně - jako předzvěst smrti. Vyskočí na sud nebo jiná příhodné pódium a obrátí se k příchozím s nečekaně pronikavým divokým řevem: "Héééj! Pozor! Tady není republika sovět-ská, ale so-lo-vet-ská! Pamatujte! Na soloveckou půdu ještě nevkročila noha prokurátora! A nikdy nevkročí! Pamatujte, vás sem NEposlali kvůli nápravě! Hrbatého NEnarovnáš! Bude tu takový pořádek: řeknu "Vstávat" - vstaneš, řeknu "lehnout" - lehneš! Dopisy domů se píšou takhle: živ, zdráv, spokojen! Tečka…!"

Oněmělí údivem poslouchají urození šlechtici, velkoměstští intelektuálové, kněží, mulláhové a snědí obyvatelé Střední Asie to, co ještě nikdo neslyšel, neviděl ani nečetl. Avšak: Kurilko, který se neproslavil v občanské válce, vpisuje tímto historickým způsobem své jméno do letopisů celého Ruska. Vybičovává sám sebe každým zařváním nebo zdařilým slovním obratem a chrlí stále nové a nové. (Kurilkův příběh vzbuzuje zájem. Možná se někdy někdo pokusí zjistit jeho totožnost. V revolučních letech bylo rozšířeným zvykem přijímat cizí hodnost a příjmení. Zde jsou dvě stopy, poskytnuté mi čtenáři, pro každý případ. Plukovník Kurilko velel už před rokem 1914 16. sibiřskému střeleckému pluku, ke konci II, války byl ostříleným generálem se šavlí s pozlaceným jílcem, sv. Jiřím a mnoha dalším vyznamenáními. Jeho syn Igor byl ještě jako kadet 1. moskevského vojenského gymnázia, v létě 1914 a 1915 poslán na frontu, bojoval a byl vyznamenán svatojiřskou medailí, později křížem; na jaře 1916 ukončil zkrácený kurs Alexandrovského učiliště v hodnosti praporčíka. Druhá stopa: plukovník Kurilko byl jedním z vůdců bělogvardějské podzemní organizace, působící v Moskvě v létě 1919. Organizace byla prozrazena, následovaly masové popravy (až sedm tisíc lidí?), ale Ivan Alexejev (otec mého pisatele) a bratr profesora I. Iljina, o nichž věděl jen Kurilko, jím nebyli prozrazeni a ušli postihu.)

***39) Finsky se to místo jmenuje Vegerakša, tj. "sídlo čarodějnic".***

A opojen sám sebou, samolibě (a v duchu zlomyslně: tak co, vy fajnovkové, kdepak jste se schovávali, zatímco my jsme se řezali s bolševiky" Chtěli jste to přečkat někde v díře'? Tak jsme vás vytáhli sem! Teď to dostanete za tu vaši zasranou neutralitu! A my se skamarádíme i s bolševiky, my jsme muži činu!), zahajuje Kurilko školení:

"První karanténní roto, zdar…! Špatně, ještě jednou! První karanténní roto, zdar…! Špatně! "ar!" musíte zařvat tak, aby to slyšeli za vodou v Solovkách! Když dvě stě lidí vykřikne - musejí padat hradby!!! Znova! První karanténní roto, zdar!"

Když zjistí, že si všichni už téměř vykřičeli duši z těla, začíná Kurilko s další výukou poklusem karanténní roty kolem sloupu:

"Nožky výš…! Nožky výš!"

Ani pro něj to není lehké, vypadá už jako tragéd v pátém dějství před poslední vraždou. Nakonec, po půlhodinové lekci, zachraptí nad zhroucenými a po zemi rozsetými těly svůj slib, pravé solovecké vyznání:

"Naučím vás cucat mrtvolám sople z nosu!"

To byl jenom první trénink na zlomení vůle nově příchozích. Ve smradlavém baráku z černého shnilého dřeva jim nařídí "spát na bočku" - a to je úspěch; podaří se to jen těm, které kápové za úplatek strčí na pryčny! Ostatní budou celou noc postávat mezi pryčnami (a kdo se nějak provinil, toho postaví mezi stěnu a vězeňský kýbl s výkaly.) To jsou požehnaná léta před přelomem, před kultem, před úchylkami, před deformacemi, léta tisíc devět set dvacet tři, tisíc devět set dvacet pět… Od roku 1927 přibude novinka, že na pryčnách budou ležet kriminálníci a své vši budou cvrnkat na stojící intelektuály.

Před příjezdem parníku "Gleb Bokij"[40)] se ještě bude pracovat a kohosi přinutí běhat kolem sloupu a bez přestání křičet: "Jsem ulejvák, nechci dělat a překážím ostatním!"; a inženýra, který upadl s kýblem s výkaly a vylil ho na sebe, nepustí na barák a nechají na něm výkaly zledovatět. Potom huláká strážný: "Opozdilce netrpíme. Stráž střílí bez varování! Pochodem vchod!". Pak cvakají uzávěry: "Hrajete nám na nervy?". V zimě je ženou pěšky přes led a za sebou je nutí vléci loďky, na kterých přeplouvají nezamrzlá místa. Při volné vodě nacpou do podpalubí tolik lidí, že než dojedou do Solovek, několik se jich zaručeně udusí a nikdy již nespatří bílý klášter a rudohnědé hradby.

Hned v prvních soloveckých hodinách nováček na sobě zakusí úvodní lázeňský žertík: svlékne se, první lázeňský namočí smeták na holi do soudku se zeleným mýdlem a tím smetákem nováčka natře, druhý ho skopne po nakloněném prkně nebo schodech kamsi dolů. Tam dole na něj, celého zkoprnělého, třetí lázeňský vyleje vědro vody a čtvrtý ho vystrčí do šatny, kam už seshora nazdařbůh hodili jeho "hadry". (Tímto žertem se projevuje podstata celého GULagu: Jak jeho tempo, tak cena člověka.) Tak do sebe nováček nasává soloveckého ducha! V celé zemi ještě neznámého, leč zde, na Solovkách, tvořícího příští Souostroví.

Nováček zde rovněž spatří lidi v pytlích i v normálních "civilních" šatech, u někoho nových, u jiného obnošených a také ve zvláštních soloveckých kabátcích z vojenského sukna (to je příznak privilegovaného, vysokého postavení, tak se obléká táborová správa), s čepicemi, kterým se říká "civilních" a jsou ze stejného materiálu. A najednou si to mezi

***40) Pojmenován na počest předsedy moskevské trojky OGPU, který nedostudoval: "Byl to horník a byl to študák, jen na zkoušky byl krátký, chudák."(Z přátelského epigramu v časopise Soloveckije ostrova 1929, č. 1. Cenzura byla hloupá a nechápala, co schvaluje.)***

trestanci vykračuje člověk… ve fraku! Nikdo se nad tím nepozastaví, neobrátí se, nezasměje. (Vždyť každý dotrhává své věci.) Toho chudáka zatkli v restauraci Metropol a tak svůj díl odbývá ve fraku.

Dostat erární oblečení označuje časopis "Soloveckije ostrova" (1930, č. I) za touhu všech zavřených.[41)] Kompletně oblékají pouze dětskou kolonii. Ženám nevydávají kupříkladu ani prádlo, ani punčochy, ba ani šátek na hlavu. Když tě chytli v letních šatičkách tak si v nich choď přes polární zimu. Proto mnozí vězňové sedí ve svých barácích i jen v pouhém prádle a do práce je nikdo nevyhání.

Erární oblečení je natolik vzácné, že na Solovkách nikdo nepovažuje za bláznivou nebo divnou následující scénu: uprostřed zimy se trestanec nedaleko Kremlu svléká a zouf pečlivě odevzdává svou výstroj a nahý běží dvěstě metrů k jiné skupince lidí, kde ho oh. kají. Znamená to: kremelské vedení ho předává administrativně filimonovské železnitvra odbočce.[42)] Kdyby ho předali oblečeného, příjemci by možná ošacení nevrátili, anebo ~-· měnili, ošidili.

Anebo další zimní scénka. Stejné manýry, jenomže jiná příčina. Marodka sanitního oddělení byla uznána za zdravotně nezpůsobilou. Rozkaz zní - vypařit a vydrhnout horkou vodou. Ale kam s nemocnými? Veškeré kremelské ubikace jsou přeplněné, hustota obyvatelstva Soloveckého souostroví je větší než v Belgii (jaká je v soloveckém Kremlu?). Nemocné tudíž vynášejí na dekách na sníh. Po třech hodinách, když je všechno vymyté. je zase odtáhnou dovnitř.

Nesmíme zapomenout, že náš nováček je odchovancem Stříbrného věku. Neví nic ani o druhé světové válce, ani o Buchenwaldu! Co vidí? Privilegované kápy, v kabátcích z vojenského sukna a se vzorným vystupováním, jak se vzájemně po vojensko zdraví a přitom, ženou své pracovníky dlouhými klacky, zvanými bidla (i sloveso je všem srozumitelné: bidlovat). Co vidí? Sáně nebo povoz netáhnou koně, nýbrž lidé (několik v jednom spřežení a zase je na to zkratka:

DOVYFUK (dočasně vykonávající funkci koně).

Od jiných Solovčanů se dozví i hroznější věci, než vidí na vlastní oči. Vysloví před nim zhoubné slovo -

Sekyrka. To znamená - Sekerní hora. Zařídili tam v dvouposchoďovém chrámu korekce. V korekcích se sedí takto: od zdi ke zdi jsou upevněná bidla o tloušťce paže a potrestaní vězni musí sedět na těchto bidlech celý den. Na noc se lehá na zem ovšem

jeden na druhého, poněvadž je přeplněno. Výška bidýlek je taková, že nohy na zem nedosáhnou. Není lehké zachovat rovnováhu. Vězeň se musí snažit celý den, aby se udržel nahoře.

Jestliže spadne, dozorci přiskočí a bijí ho. Anebo: vyvedou ho ven ke schodišti s 365 příkrými schody (postavili je od chrámu k jezeru mnichové), přivážou ho po celé délce ke kládě, aby byl těžší, a strčí dolů. Schody jsou velmi srázné a bez odpočívadel, takže se na nich břevno s člověkem nezachytí.

Ale za bidýlky není třeba chodit na Sekyrku, jsou též v kremelské, vždy přeplněné korekci. Anebo tě postaví na ostrý balvan, na kterém se také neudržíš. V létě se chodí "na pařiti ky" - to znamená nahý na pospas komárům. To se však provinilec musí hlídat; jestliže se přiváže ke stromu, komáři se už s ním vypořádají sami.

Za přestupek musí celé roty ležet ve sněhu. Ještě: naženou člověka do bažin u jezera a musí stát po krk ve vodě. A hle

***41) Všechny hodnoty se časem mění a to, co se považovalo za privilegium ve zvláštním táboře dvacátých let, nosit erární mundúr, je na obtíž ve zvláštním táboře let čtyřicátých: tam bude privilegium nenosit erární oděv, nýbrž mít na sobě aspoň něco svého, aspoň čapku. To není jen věc ekonomických příčin, to jsou vlny epochy: jedno desetiletí vidí ideál ve spojení s celkem, jiné v odstupu od něho.***

***42) Protáhli sem železniční trať Stará Russa-Novgorod.***

ještě jeden způsob: zapřáhnou koně jen do prázdných postraňků a k ním za nohy provinilce, na koně si sedne strážný a prohání ho po mýtině, dokud křik a steny vzadu neztichnou.

Nováček je zlomen ještě dřív, než začne opravdový solovecký život, nekonečná tři léta. Dnešní čtenář by se však ukvapil, kdyby udělal závěr: vida, to je jasný systém likvidace, tábor smrti! Kdepak, nejsme tak prostoduší. V tom prvním pokusném pásmu, právě tak jako v jiných, i v tom největším ze všech v SSSR si nepočínáme otevřeně, nýbrž rozporuplně, různorodě, - a proto tak úspěšně, proto tak dlouho.

Náhle z kremelské brány vyjíždí statný chlapík na kozlu, drží se důstojně a nikdo se mu nesměje. Kdopak je to?

Proč na kozlu? Děgťarev býval v minulosti kovbojem,[43)] žádal koně, ale těch je na Solovkách málo, takže mu dali kozla. Ale za co taková čest? Za kovbojství? Nikoliv. Je vedoucím Dendrologické zahrady. Oni tady totiž pěstují exotické stromy. Tady na Solovkách.

Tady u toho jezdce na kozlu začíná solovecká absurdita. Na co potřebují na Solovkách exotické stromy, když už téměř zničili jednoduché a účelné klášterní zelinářství? A zeleniny ubývá. Exotické stromy u polárního kruhu proto, že Solovky, právě tak jako celá Sovětská republika, předělávají svět a budují nový život. Ale kde berou semena, prostředky? To je právě ono: na semena pro dendrologickou zahradu peníze jsou, nestačí jenom na jídlo pro dřevorubce. (Stravování se ještě neřídí normami, nýbrž finančními prostředky.) A co ty archeologické vykopávky? Ano, u nás pracuje Vykopávková komise. Je třeba znát vlastní minulost.

Před táborovým velitelstvím je záhon a na něm z kamínků vyložen sympatický slon. Na jeho čabrace je "U", což znamená U-SLON (Upravljenije Soloveckych Lagerej Osobovo Naznačenija - Správa zvláštních soloveckých táborů). Stejný rébus je na soloveckých bonech, obíhajících jako peníze tohoto severského mocnářství. Jaká to

příjemná domácí maškaráda! Tady je všechno tak miloučké. Copak nás ten vtipálek Kurilko jenom strašil?

Oběh peněz v táborech GPU měl po dlouhá léta ustálenou podobu. Vlastní peněžní měna pomáhala tyto tábory lépe izolovat. Po příjezdu do tábora byli dokonce všichni pracovníci administrativy a ochrany, a tím spíše vězni, povinni odevzdat sovětské peníze, které si s sebou přivezli, a výměnou za ně dostávali bločky "zúčtovacích stvrzenek" (na silném papíru s vodoznakem) v hodnotě dvou, pěti, dvaceti a padesáti kopejek, jednoho, tří a pěti rublů, jejichž vydání z různých let nesla podpisy různých členů Kolégia OGPU - G. Bokija, L. Kogana nebo M.

Bermana. Za ukrývání státních peněz v táboře byl trest smrti. (Jedním z cílů tohoto přísného opatření byla snaha znesnadnit útěk.) Uvedené stvrzenky se používaly na území všech táborů GPU ke všem platbám. Při propouštění (pokud k němu došlo…) si je jejich vlastník znovu vyměnil za státní peníze. Po roce 1932, při prudkém rozvoji táborového systému, byly všechny tyto stvrzenky staženy z oběhu. (Informaci poskytl M. M. Bykov.) Hleďme, je tu i vlastní časopis - také SLON, založený v roce 1924, první čísla na psacím stroji, od čísla 9 se tiskne v klášterní tiskárně, od roku 1925 "Soloveckije ostrova", 200 výtisků, dokonce s přílohou "Nové Solovki"

(zpřetrháme svazy s mnišskou minulostí!). Od roku 1926 - předplatné po celé zemi, velký náklad, velký úspěch! Ve dvacátých letech se totiž Solovkami netajili - mluvili o nich naplno. Solovkami se otevřeně zastrašovalo, Solovkami se pyšnili (měli tu drzost pyšnit se jimi!!). Staly se dokonce symbolem. Vyvolávaly smích při estrádních kupletech.

Vždyť třídy zmizely - (kam?) a blízký konec čekal i na Solovky.

*43) Ne se svobodným Děgťarevem, velitelem vojsk Soloveckého souostroví.*

Na časopis dozírá jakási povrchní cenzura, trestanci (Glubokovskij) píší humoristické veršíky o trojce GPU - a prochází to. Potom je zpívají na estrádě soloveckého divadla, přímo do tváře Glebovi Bokému, jenž přijel na inspekci.

Slibovali dárků zlatý důl Bokij; Feldman, Vasilev, Vul…

- a náčelnictvu se to líbí! (Vždyť to je koneckonců lichotka! Nemáš ani obecnou a už tě prsknou do dějin.) A refrén:

Všechny, kdo nás obšťastnili Solovkami, prosíme, by přijeli za námi sami!

Tři, pět let si s námi tady odkroutíte - s nadšením si na to vždycky vzpomenete! Chechtají se! Líbí se to! (Kdo by se byl nadál, že je to proroctví?) A troufalý Šepčinskij, syn popraveného generála, vyvěšuje na hlavní bránu heslo:

"Solovky - dělníkům a rolníkům!"

(Tohle bylo také proroctví! Jenomže se nezalíbilo, dovtípili se a sundali to.) Umělci divadelní skupiny mají kostýmy ušité z církevních říz. "Kolejnice duní". Na jevišti foxtrotují zkroucené páry (hynoucí Západ) - kdežto na pozadí je namalována vítězná rudá kovárna (my).

Fantastický svět! Kdepak, ten darebák Kurilko si dělal legraci!

Je tu ještě také Solovecká vlastivědná společnost a vydává zprávy o svých výzkumech. O neopakovatelné architektuře 16. století a o solovecké fauně tady píší s takovou důkladností, oddaností vědě, s takovou pokornou láskou k předmětu studia, jako by to byli zahálčiví podivínští vědci, které přivedla na ostrov badatelská vášeň a nikoliv trestanci, prošlí Lubjankou a třesoucí se, aby je neposlali na Sekyrovou horu, na pospas komárům anebo do postraňků koním. Naštěstí pro dobrotivé vlastivědce solovecká zvěř a ptactvo ještě nevyhynuly, nebyly vystříleny, vyhnány a dokonce se ani nebály. Ještě v osmadvacátém roce zajíci důvěřivě hopkají na samý okraj cesty a zvědavě se dívají, jak vedou trestance na Anzer.

Jak to přijde, že nevystříleli zajíce? Nováček se dozví: zvěř a ptactvo se nebojí, protože platí rozkaz GPU:

"Šetřit náboje! Střílet jediné po trestancích!"

Takže veškeré obavy byly k smíchu! Avšak - "Rozchod! Rozchod!" křičí za bílého dne na kremelském nádvoří, rušném jako Něvský prospekt, tři mladí frajeři s obličeji narkomanů (ten vpředu rozhání ne holí, ale bičem dav trestanců), rychle za ruce vlečou zhrouceného člověka s rozměklýma nohama a rukama v pouhém prádle - je hrozné vidět jeho obličej stékající jako tekutina! Táhnou ho pod zvonici. (Tam pod oblouk, do těch nízkých vrátek, dole pod zvonicí.) Vtisknou ho do těch vrátek a střelí do zátylku. Vedou tam dolů příkré schody, po nichž se skutálí, a vejde se jich tam 7-8, než pošlou vytáhnout mrtvoly a než pošlou ženy (matky a manželky těch, kteří uprchli do Cařihradu, věřící, neochvějné trvající na své víře, které nedovolily štvát proti ní své děti), aby umyly schody.[44)]

***44) Teď na kamenech, po kterých takhle někoho vlekli, v závětrné části dvora, pinkají bodří turisté, kteří přijeli shlédnout proslulý ostrov, po celé hodiny volejbal. Nic nevědí. A co kdyby věděli? Stejně by pinkali. Mimochodem, průvodce, kteří se rozpačitě zmiňovali o tom, že zde nebyl jen klášter, ale i tábor, propustili. A turisty nepouštějí dál než na Velký solovecký ostrov, aby neviděli ani Sekyrku, ani Trofickou poustevnu (ještě dnes je tam zachováno hodné mříží) a dokonce ani Sawatjevskou. (Tady se například dochovala podzemní kobka, kde člověk i za parného dne v minutě prokřehne.***

Copak to nešlo v nocí, potichu? A pročpak potichu? To ta kulka přijde nazmar. V denním shonu má kulka výchovný význam. Jako by zabila jednou ranou deset.

Stříleli i jinak - přímo na Onufrijevském hřbitově, za ženským barákem (bývalým útulkem pro poutnice) a ta cesta kolem ženského baráku se právě proto nazývala popravčí. Bylo možné vídat, jak tudy v zimě po sněhu vedou bosého člověka v pouhém prádle (to není mučení, to je proto, aby nepřišla nazmar obuv a ošacení!) s rukama svázanýma za zády drátem[45)] - a odsouzený se drží hrdě, zpříma a rty, bez pomoci rukou, kouří poslední cigaretu svého života. (Podle takových způsobů lze poznat důstojníka. Vždyť tady jsou lidé, kteří prodělali sedm let na frontách. Je tu osmnáctiletý chlapec, syn historika V. A. Potta, jenž na otázku parťáka, jaké je jeho povolání, pokrčí rameny a řekne: "Kulometčík". Od útlého mládí byl v ohni občanské války a neměl čas se vyučit žádnému jinému povolání.) Fantastický svět! Občas se to stává. V dějinách se mnohé opakuje, ale někdy dojde ke krátkým neopakovatelným kombinacím; takový byl náš NEP. Takové byly i rané Solovky. Čekistů je tu velmi málo. Všeho všudy jich sem přijelo 20-40 (možná dokonce napůl z trestu), aby udrželi v poslušnosti tisíce a tisíce… Ze začátku jich čekali méně, ale Moskva posílala nové a nové.

Za první půlrok, v prosinci 1923, už tam bylo přes 2 000 trestanců. V roce 1928 jenom ve 13. rotě (společné práce) odpovídal při sčítání poslední v řadě: "376. desetistup!" - to znamená 3 760 lidí a právě tak početná byla 12. rota a ještě početnější tzv. "17. rota" - ti z masových hrobů. Mimo Kreml byly už další útvary - Savvatijevo, Filimonovo, Muksalma, "Trojickaja", "Zajíčkové" (Zaječí ostrovy). V roce 1928 už bylo vězňů kolem šedesáti tisíc. A kolik mezi nimi bylo "kulometčíků", dlouholetých rozených vojáků? Od roku 1926 sem hnali též hrdelní zločince všeho druhu.

Jak je všechny udržet, aby se nebouřili?

Jedině hrůzou! Jedině Sekyrkou! Bidýlky! Komáry! Provazem k břevnům! Denními odstřely! Moskva sem žene transporty a nehledí na místní síly, - ale Moskva ani neomezuje své čekisty žádnými falešnými pravidly: vše, co se udělá pro pořádek, je správné - a na soloveckou půdu nevstoupí nikdy ani jeden prokurátor.

A to ostatní - organtýnový přehoz se skleněnými tetkami: éra rovnosti - Nové Solovky! Vězni hlídají sami sebe!

Dohlížejí na sebe sami! Sami se kontrolují! Velitelé rot, čet, kápové - všichni z vlastních řad! Zájmové kroužky a vlastní zábava!

Avšak jací jsou to lidé, ti pod příkrovem hrůzy a pod tetkami? Kdo? Stará šlechta. Vojáci z povolání. Filozofové.

Učenci. Herci. Umělci.[46)] Středoškoláci. Svým vychováním a tradicemi jsou příliš hrdí, než aby ukázali sklíčenost nebo strach, než aby skučeli a stěžovali si, byť i jen přátelům. Příznak dobrého tónu - vždy s úsměvem, i když se jde na popravu.

***45) Solovecká metoda, podivně zopakovaná na mrtvolách v Katyni. Někdo si vzpomněl na tradici? nebo na vlastní zkušenosti?***

***46) Tady jsou někteří Solovčané, jejichž památku uchovali ti, co přežili: Širinská-Šachmatová, Šeremetěvová, Šachovská, Bagratuni, Fitctum, I. S. Dělvig, Associam-Jerisov, Gošeron de la Foss, Sivers, G. M. Osorgin, Klodt, N. N. Bachrušin, Aksakov, Komarovskij, P. M. Vojejkov, Vonljarljarskij, Vadbolskij, V. Levašov, O. V. Volkovi, V. Lozino-Lozinskij, D. Gudovič, Taube, V. S. Muromcev. Bývalý kadetský vůdce Někrasov (byl to opravdu on?). Finančník prof. Ozerov, právník prof. A. B. Borodín. Psycholog prof. A. P. Suchanov. Filozofové - A. A. Mejer, prof. S. A. Askoldov, J. N. Danzas, teosof Mebus. Historikové N. P. Anciferov, M. D. Priselkov, G. O. Gordon, A. I. Zaozerskij, P. G. Vasenko. Literární vědci D. S. Lichačev, Cejtlin, lingvista t. J. Aničkov, orientalistka N. V. Pigulevská. Ornitolog G. Poljakov. Malíři Braz, P. F. Smotrickij. Herci I. D. Kalugin (Alexandrinka), B. Glubokovskij, V. J. Korolenko (spisovatelův synovec). Ve třicátých letech, už ke konci existence Solovek zde byl také Otec Pavel A. Florenskij.***

Jako by tenhle celý polární žalář u burácejícího moře nebyl ničím více, než nedorozuměním na výletě.

Zesměšňovat věznitele.

Proto ten SLON na záhoně i na penězích. Proto ten kozel místo koně. A když už je 7. rota umělecká, tak se roťák jmenuje -- Kunst. Jestliže se jeden jmenuje Berry (Jahoda), pak se stane náčelníkem sušárny jahod.

Vysmívají se prosťáčkům, cenzorům časopisu. Písničky. Chodí si a žertuje Georgij Michajlovič Osorgin:

"Comment vous portez-vous[47)] na tomhle ostrovu?" - "A lager comme á lager".

Právě tyto žertíky, ta zdůrazněná nezávislost šlechtického ducha nejvíce dráždí polozvířecké solovecké buřiče. Jednoho krásného dne měl být Osorgin zastřelen. A právě toho dne vystoupila v soloveckém přístavu jeho mladá žena (ani jemu nebylo ještě čtyřicet)! Osorgin prosí žalářníky, aby jí nezkalili radost ze shledání.

Slibuje, že ji nezdrží déle než tři dny a jakmile odjede - ať ho zastřelí. Hle, co to znamená sebeovládání - proklínajíce šlechtu a fňukajíce při sebemenší nehodě nebo bolesti, zapomněli jsme, co to je: tři dny bez přestáni s manželkou a neprozradit se! Nedovolit očím aby posmutněly! Nenaznačit nic ani jednou větou!

Zachovat tón hlasu! Jenom jednou (jeho žena žije a vzpomíná), když se procházeli kolem svatého jezera, se ohlédla a spatřila, jak se její manžel chytil za hlavu. - "Co je ti?" - "Nic", a hned se vzchopil. Mohla ještě zůstat, ale on ji uprosil, aby odjela. Když parník vyplouval z přístavu, už se svlékal k popravě.

Avšak kdosi jim přece jen daroval ty tři dny. Ty tři Osorginovy dny stejně jako jiné případy ukazují, že solovecký režim ještě nebyl sevřen krunýřem systému. Mám dojem, že v ovzduší Solovek se podivným způsobem mísila krajní krutost s ještě téměř

dobromyslnou bezradností: kam to všechno povede? Které solovecké rysy se stanou zárodkem budoucího velkého Souostroví a které musí vzápětí zaniknout? Solovčané přec jen ještě neměli pevnou jistotu, že už jsou zažehnuty spalovací pece polární Osvětimi a že jsou otevřeny všem, kdož se sem dostanou. (A přec tomu tak bylo!) Mátlo ještě to, že tresty byly nadmíru krátké: zřídka deset let, málokdy pět, většinou tři. Lidé ještě nerozuměli té kočičí hře zákona: zmáčknout a pustit, zmáčknout a pustit. A ta patriarchální bezradnost - kamže to všechno spěje - nemohla zůstat zcela bez vlivu na kápa z řad trestanců a snad částečně i na strážné.

Jakkoli jednoznačné byly řádky všude vyhlašovaného, neskrývaného třídního učení, že jedině likvidace je zaslouženým údělem nepřítele, přece si tuto likvidaci konkrétní dvounohé bytosti s vlasy, očima, ústy, šíjí, rameny, nedovedl nikdo představit. Bylo možno věřit, že budou zlikvidovány třídy, ale lidé z těchto tříd snad musí zůstat?… Oči ruských lidí, kteří vyrostli s jinými, velkodušnými a šlechetnými pojmy, jako přes špatně zvolené brýle nebyly s to přesně přečíst řádky krutého učení. Nedávno, snad před měsíci či lety, byl vyhlášen otevřený teror, a přesto tomu nemohli uvěřit!

Sem na první ostrovy Souostroví, přešla kolísavost těch pestrých dob poloviny dvacátých let, kdy se tomu ještě po celé zemi jaksi nerozumělo: copak už je všechno zakázané, nebo naopak právě teď začnou všechno povolovat? Do té míry ještě věřilo Rusko nadšeným frázím! Pouze některé chytré hlavy už na to přišly a věděly, kdy a jak to všechno bude rozdrceno.

Požár poškodil kupole - ale zdivo je věčné. Obdělaná zem na kraji světa - a teď ji pustoší. Barva neklidného moře se mění. Jezera jsou tichá. Zvířata důvěřivá. Lidé nemilosrdní. Albatrosové odlétají na zimu k Biskajskému zálivu se všemi tajnostmi prvního ostrova Souostroví. Nikomu to na bezpečných evropských plážích ale nebudou vyprávět.

***47) Jak se vám vede?***

Fantastický svět. Jedna z hlavních krátkodobých fantazií: lágrový život řídí - bělogvardějci! Takže Kurilko tam nebyl náhodou.

Je to totiž takhle: v celém Kremlu je pouze jediný svobodný čekista: vrchní táborový dozorce. Stráž u brány (pozorovací věže tam nejsou), dozorci na ostrovech, stihatelé uprchlíků spadají do pravomoci táborové policie. Do ní přijímají kromě svobodných obyvatel mnohonásobné vrahy, penězokaze a jiné zločince, mimo zlodějů. Kdo se však bude zabývat veškerou vnitřní organizací, kdo povede administrativní oddělení (AO), kdo bude dělat velitele rot a oddělení? Určitě ne kněží, sektáři či nepmani, vědci a jistě ne studenti (studentů tu není málo a studentská čapka na hlavě Solovčana - to je výzva, drzost, přihláška a poukaz na zastřelení.) Nejlépe se na to hodí bývalí vojáci. A jací jiní důstojníci tu jsou než bílí?

Tak se bez dohadování a sotva podle připraveného plánu uskutečňuje solovecká spolupráce čekistů a bělogvardějců!

Kde je zásadovost jedněch i druhých? Divné? Ohromující? Diví se jenom ten, kdo si zvykl na třídně sociální analýzu a nezná jiný přístup. Avšak takovému analytikovi je všechno na světě divné, neboť svět a člověk se nikdy nedají nalít do jeho předem připravených nádobek.

Solovečtí žalářníci by ostatně vzali do služby i čerta, když jim nedali rudé kádry. Předpis zní: vězňové mají kontrolovat sami sebe (sami sebe utlačovat). Komu jinému to máme svěřit?

Jakpak by věční důstojníci, "lampasáci", nechňapli aspoň po organizaci lágrového života (lágrového utlačování)?

Copak by bylo možné se podřídit a koukat, jak se do toho pustí nějaké nemehlo? Co dělají z lidí výložky - o tom už byla v této knize řeč. Počkejte, přijde doba, budou zavírat i rudé velitele - to teprv bude nával do táborové policie, to se o bachařskou flintu poperou, jen aby jim ji svěřili. Už jsem jednou napsal: co kdyby byl zavolal Maljuta Skuratov nás? No a totéž bylo u bělogvardějců: stejně jsme ztraceni, všechno je ztraceno, tak je nám to fuk! A také: "Čím hůř, tím líp." Pomůžeme vám zařídit takové zvířecí Solovky, jaké ještě naše Rusko jakživo nevidělo, jen ať o vás jde špatná pověst. A také všichni naši souhlasili. Copak jsem nějaký pop, abych dělal skladového účetního?

Avšak hlavní solovecká absurdnost byla v něčem jiném: když bělogvardějci obsadili správu Solovek, začali se s čekisty přít! Váš je lágr zvenčí a náš zevnitř. Kde kdo bude pracovat a kam koho odeslat - to je záležitost administrativy. My nelezeme ven a vy nelezte k nám.

Jakpak ne! Přece právě uvnitř musí být lágr prošpikován práskači informačně pátracího oddělení. IPO - to byla první hrozná síla v lágru. A s ním se dalo do rvačky bělogvardějské AO! Všechna ostatní oddělení - kulturně výchovné, zdravotní aj., která nabudou velkého významu v budoucích táborech byla zde neduživá a ubohá. Živořilo také hospodářské oddělení v čele s N. Frenkelem. Mělo na starosti "obchod" s vnějším světem a neexistující "průmysl". Ještě nezačal jeho vzestup. Rvaly se dvě síly: IPO a AO. Začínalo to v Kemperpunktu: k veliteli čety přistoupil básník A. I. Jaroslavskij, který právě dorazil, a cosi mu pošeptal do ucha. Velitel, vyrážeje po vojensku slova, vyštěkl: "Byls tajný a teď budeš zjevný!"

Informačně pátrací oddělení má na starosti Sekyrku, korekce, udání, kádrové spisy vězňů, na něm závisí i předčasné propuštění nebo zastřelení, cenzura dopisů a balíčků. Administrativní oddělení přiděluje práci, přemísťuje na ostrovy a vysílá komanda.

Administrativní oddělení odhalovalo práskače a posílalo je na komanda. Práskači utíkati, schovávali se v místnostech IPO; nachytali je i tam, vyrazili dveře IPO, vyvlekli je ven a táhli do transportu.[48)] Vozili je na Kondostrov, na lesní práce. Absurdita pokračovala i tam: odhalení ztracenci vydávali na Kondostrově stěngazetu "Práskač" a s černým humorem "odhalovali" jeden druhého dál a dál - už jako "profláknutého" - apod.

Na to IPO zavádělo řízení proti horlivcům z AO, prodlužovalo jim tresty, posílalo je na Sekyrku. Jeho činnost se však komplikovala tím, že odhalený práskač byl, podle tehdejších měřítek, zločincem (§ 121 Trest. zákoníku:

"Prozrazení veřejnosti neurčených informací úřední osobou je trestné"… bez ohledu na to, zda k prozrazení došlo úmyslně či nikoliv a zda práskač byl úřední osobou.) A IPO tedy nemohlo dosti dobře bránit a vytahovat z bryndy své práskače. Když jsi do toho spadl - je to tvoje vina. Kondostrov byl téměř uzákoněn.

Vrcholem "válečných akcí" mezi AO a IPO byl případ z roku 1927, kdy bělogvardějci vtrhli do IPO, vylomili ohnivzdornou pokladnu a zmocnili se úplného seznamu práskačů - od té chvíle pro tento účel ztracených!

Potom už administrativní oddělení sláblo: bývalých důstojníků bylo stále méně a hrnuli se tam hrdelní zločinci (například "čubarovci" známí z leningradského procesu proti tlupě násilníků). Postupně bylo AO zdoláno. (Až do roku 1972 si na půdě Sawatijevské poustevny poležel jeden rukopis - deník mukla z dvacátých let (zřejmě politického, protože v něm popisuje, jak krmili politické). Na jedné z prvních stránek je líčen atentát mladého bělogvardějce na čekistického generála. Dál si to nikdo nepřečetl, rukopis zabavilo KGB.) Od třicátých let přichází nová lágrová éra, kdy Solovky již nebyly Solovkami, nýbrž řadovým "táborem nápravných prací". Vycházela černá hvězda ideologa této éry, Naftalije Frenkela. Nejvyšším zákonem Souostroví se stala jeho formulace:

"Z trestance musíme dostat všechno v prvních třech měsících - pak ho už nepotřebujeme."

Pěkně prosím, kdepak jsou Savvatij s Germanem a Zosimou? Kdopak si to vymyslel žít pod polárním kruhem, kde se nedaří dobytku, kde neulovíš rybu, kde neroste obilí ani zelenina?

Ó, vy mistři v pustošení kvetoucích zemí! Je to vůbec možné, přivést za tak krátkou dobu - za rok za dva - k naprostému úpadku příkladné klášterní hospodářství? Jak se to stalo? Plundrovali jste a odváželi? Nebo na místě vše zničili? Mít tisíce nezaměstnaných paží k dispozici - a přece nic z půdy nevydobýt!

Jenom pro svobodné je mléko, smetana a čerstvé maso a znamenité zelí otce Metoděje. Pro trestance - shnilá treska, nasolená nebo sušená, řídká šlichta s krupkami nebo kroupami, bez brambor, nikdy ani šči ani boršč. Proto jsou tu kurděje a dokonce "kancelářské w roty" jsou samý vřed, a což teprve ti na společných pracích… Ze vzdálených komand se vracejí "plíživé transporty". (Lezou skutečně z přístavu po čtyřech.) Z peněz, poslaných z domova, se smí utratit měsíčně 9 rublů v kiosku v Germanově kapli. Balíček - jeden měsíčně, otevírá IPO a když je nepodplatíš, prohlásí, že z poslaných věcí ti nejsou povoleny, například kroupy. V Nikolském kostele a Uspenském chrámu narůstají palandy až čtyřposchodové. Ani 13. rota nemá více prostoru v budově, přimykající

***48) Zajímavé je, že se na úsvitu Souostroví začíná tím, k čemu se vrátíme v pozdějších zvláštních táborech: zátahem na práskače.***

se k Preobraženskému chrámu. Představte si tu mačkanici u vchodu, když se tři a půl tisíce lidí žene domů z práce.

Na horkou vodu na čaj je třeba stát hodinu ve frontě. Sobotní večerní prověrky trvají dlouho do noci (jako dříve bohoslužby…). Hygienická pravidla jsou však přísná: násilím ostříhají vlasy a holí plnovousy (rovněž všem kněžím do jednoho). Odstřihují kusy příliš dlouhých šatů a plášťů (zvláště sutan), protože právě v nich je hlavní nákaza.

(Čekisté mají pláště až na zem.) Pravda, v zimě se do koupelen jakživo nedostanou nemocní a staří, kteří sedí na pryčnách v prádle a sžírají je vši. (Mrtvé schovávají pod kavalce, aby za ně dostali porci navíc - i když je to pro živé nevýhodné: z chladnoucí mrtvoly vši přelézají na živé.) V Kremlu je mizerné zdravotnické oddělení s mizernou nemocnicí a ve vnitrozemí Solovek - vůbec žádný lék.

(Výjimku tvoří Golgotsko-Raspjatská poustevna na Anzeru, trestní štaci, kde léčí - vraždou. V Golgotském kostele leží a umírají na podvýživu a krutosti jak zesláblí kněží, tak syfilitikové a přestárlí invalidé, tak mladí urkové. Na prosby umírajících a také proto, aby si ulehčil úlohu, dává tamní lékař beznadějným případům strychnin. V zimě zůstávají vousaté mrtvoly v prádle dlouho v kostele. Potom je v předsíni stavějí ke zdi, aby zabíraly méně místa. Nakonec je vynášejí ven a házejí je dolů s Golgotské hory.)[49] Jednou v Kemu vypukla tyfová epidemie (rok 1928) a 60 % lidí tam zahynulo, ale tyfus se přenesl i na Velký solovecký ostrov. Tam, v nevytopeném "divadelním sále", ležely současně stovky nemocných a stovky vynesli na hřbitov. (Aby si nepopletli evidenci, psali dozorci každému jméno na ruku - a ti, kteří se uzdravovali, vyměňovali si jméno a tím délku trestu s těmi mrtvými, kteří měli malé tresty.) V roce 1929 přivezli tisíce "basmačů" a ti s sebou přivlekli takovou epidemii, při níž na celém těle vyskočily temné skvrnky a s člověkem byl konec. Nemohl to být ani mor, ani neštovice, jak se domnívali Solovčané, poněvadž tyto nemoci byly v Sovětském svazu vymýceny, a tak tuto chorobu nazvali "asijským tyfem". Léčit ji neuměli, a tak s ní bojovali takto: jestliže někdo na cele onemocněl, zavřeli tam všechny, nikoho nepustili ven a dávali jim jenom jídlo, dokud všichni nepomřeli.

Jak by se nám hodilo vědecky dokázat, že Souostroví ve svém soloveckém stadiu ještě nepochopilo samo sebe, že dítě ještě nerozeznalo své vlohy! Potom by bylo

zapotřebí probádat, jak se postupně ty vlohy projevovaly. Žel není tomu tak! I když se nebylo u koho učit, nebylo vzorů a zdá se, že tu nebyla ani dědičnost - přesto Souostroví brzy poznalo a projevilo svou pravou budoucí povahu.

Budoucnost mohla načerpat mnohé zkušenosti ze Solovek. Už tu byl i výraz "vytáhnout ze společných prací".

Všichni spali na kavalcích a někteří už i na dřevěných pryčnách. Celé roty v chrámu, někteří po dvaceti v jedné místnosti, jiní jen po čtyřech, po pěti. Někdo už si byl vědom svého práva: okouknout nový ženský transport a jednu si vybrat. (Na tisíc mužů bylo původně 150-200 žen, později více.) Už byly rvačky o teplá místečka podlézáním a udáváním. Už začali kontříky odvolávat z kancelářských míst, ale pak je tam zase

***49) Název hory a poustevny je neobvyklý, nikde jinde se s ním nesetkáme. Podle pověsti (rukopis z 18. století, Stát. veř. knih., Soloveckij patěrik) se 18. června 1712 řeholníkovi V. Jovovi pod touto horou zjevila v noci, když dlel na modlitbách, Matka Boží "v nebeské slávě" a pravila: "Tato hora bude nyní slout Golgota a bude zde kostel a poustevna Ukřižování. I posvětí se utrpením nekonečným". Tak ji pojmenovali a postavili kostel, ale přes dvě sté let vyznívalo proroctví naprázdno, nevypadalo to, že by se mělo splnit. Nyní, po soloveckém táboře, se to už říci nedá. V roce 1975 tam někdo byl a pak vyprávěl, že chrám je rozbořen (ještě v 60. letech stál), ale stěny že se zachovaly a místy že jsou vidět malby.***

vraceli, protože kriminální všechno jen popletli. Již zhoustlo lágrové ovzduší nepřetržitými zlověstnými zprávami. Už se stávalo hlavním pravidlem "Nikomu nedůvěřuj!" (To vypudilo a zmrazilo krasoduchost Stříbrného věku.) I svobodní začali přicházet na chuť výhodám lágrového zřízení a těšit se z něho. Rodiny svobodných získaly právo na bezplatnou kuchařku z tábora, kdykoliv si mohly vyžádat někoho na štípání dříví, pradlenu, švadlenu, kadeřníka. Eichmans si postavil polární vilu. Doširoka se rozmáchl i Potěmkin - bývalý strážmistr u dragounů, potom komunista, čekista a náčelník Kemperpunktu. Otevřel si v Kemu restauraci, orchestr se skládal ze samých konzervatoristů, číšnice - v hedvábných šatech. Soudruzi z GULagu, z Moskvy, kde vládl lístkový systém, tady mohli začátkem třicátých let vesele hodovat: obsluhovala kněžna Šachovská a účet byl spíš symbolický, kolem třiceti kopejek - zbytek na účet tábora.

Ostatně, solovecký Kreml - to ještě zdaleka nejsou celé Solovky. Je to stále ještě nejvýhodnější místo.

Skutečné Solovky nejsou ani po poustevnách (když odvezli socialisty, zřídili tu pracovní komanda), nýbrž na vzdálených lesních pracovištích. Avšak právě o těchto zapadlých končinách je těžko se dnes něco dozvědět, poněvadž právě tito lidé nepřežili. Víme, že na podzim jim nedovolovali osušit se, v zimě do hlubokého sněhu je neoblékli, délka pracovního dne se určovala úkolem - pracovní den končil splněním úkolu. Pokud - splněn nebyl, nesměli se vrátit pod střechu. A už tehdy "zakládali" nová komanda tak, že poslali několik set lidí na nijak nepřipravená, neobývaná místa.

Zdá se však, že v prvních soloveckých letech bylo honění vězňů do práce a ukládání zničujících úkolů jen výbuchem momentální zlosti; ještě se nestalo škrtícím systémem, ještě se o ně neopíralo státní hospodářství, ještě tu nebyly pětiletky. V prvních letech neměl SLON ještě pevně stanovený hospodářský plán a nepočítalo se, kolik pracovních dnů se vynakládá na práce uvnitř tábora! Proto bylo snadné přeměnit účelnou práci v trest: přelévat vodu z jedné díry v ledu do druhé, přenášet klády sem tam. Byla v tom krutost, ano, ale i patriarchálnost!

Jakmile se vybičovávání pracovního výkonu stalo promyšleným systémem, bylo polévání vodou na mraze nebo vystavování lidí na pospas komárům zbytečným plýtváním katarských sil.

Oficiální údaje praví: do roku 1929 bylo v RSFSR "zařazeno" do pracovního procesu pouze 34-41 % všech zavřených.[50] (Při tehdejší nezaměstnanosti tomu ani nemohlo být jinak). Není jasné, zda jsou do toho započítány hospodářské práce přímo v lágru nebo jenom "venkovní práce". Avšak pro zbývajících 60-65 % vězňů není dost ani té vnitřní táborové práce. Samozřejmě obdobná situace byla i na Solovkách. Je jisté, že ve dvacátých letech tam bylo hodně trestanců, kterým nebyla přidělena žádná stálá práce (zčásti proto, že nebyli dostatečně oblečeni), anebo bylo jejich zaměstnání zcela pomyslné.

Onen první rok první pětiletky otřásl jak celou zemí, tak i Solovkami. Nový (od roku 1930) náčelník USLONa, Nogtěv, (ten, který jako velitel Savvatijevské poustevny střílel socialisty) oznámil volňasům města Kemu tato čísla, která "vyvolala udivený šepot v ohromeném sále": , Kromě vlastních lesních prací USLONu probíhajících nebývalým tempem", splnil USLON externí objednávky Žel Lesu a KarelLesu: v roce 1926 - za 63 000 rublů, 1929 za 2 milióny 355 000 (37krát více!) a v roce 1930 ještě za třikrát tolik. Stavba cest v Karelsko-Murmanském kraji byla provedena v roce 1926 v hodnotě 105 000 rublů a roku 1930 v hodnotě 6 miliónů - 57krát více![51]

***50) Sborník Ot tjurem… str. 115.***

***51) Soloveckie ostrova, 1930, No 2-3, str. 56-57.***

Tak nastal konec bývalých zapadlých Solovek, kde nevěděli, co si počít s vězni. Práce kouzelnice přišla na pomoc!

Solovky vznikly přes Kemperpunkt. V době zrání se koncem dvacátých let přes něj začaly šířit zpátky na pevninu. A to nejhorší, co se mohlo vězňovi stát, byla právě ta komanda na pevnině. Dříve měly Solovky na pevnině pouze Soroku a Sumskou osadu - pobřežní klášterní majetek. Nyní nadmutý SLON zapomněl na klášterní hranice.

Od Kemu na západ začali vězňové budovat bažinami Kem-Uchtinskou nedlážděnou trasu, "kterýžto projekt se kdysi pokládal za téměř neuskutečnitelný."[52] V létě tam lidé tonuli, v zimě mrzli na kost. Z této trasy měli Solovčané panický strach a na kremelském nádvoří hřměla často hrozba: "Cože?? Chceš na Uchtu?"

Druhá podobná trasa byl Parandovský (od Medvežegorska). Na tomto úseku přikazoval čekista Gašidze navrtat nálože do skal a pak tam posílal lidi a pozoroval dalekohledem, jak létají do vzduchu.

Vypráví se, že v prosinci 1928 nechali v místě Krasnaja Gorka v Karelii vězně za trest (nesplnili úkol) přes noc v lese a 150 lidí tam zmrzlo. To je běžná solovecká metoda, takže o tom není třeba pochybovat.

Těžší je uvěřit jinému vyprávění: že na silnici Kem-Uchta nedaleko vesnice Kut v únoru 1929 zahnali kolem stovky trestanců za nesplnění normy na hranici a oni uhořeli!

O tom mi vyprávěl jen jediný člověk, který byl u toho, profesor D. P. Kallistov, starý Solovčan, jenž nedávno zemřel.

Ověřující svědectví jsem nesehnal (možná že už je nikdo neseženе - a o mnohém nebudeme mít ani jedno svědectví). Avšak ti, kdo nechávají lidi mrznout nebo je vyhazují do povětří - pročpak by nemohli i upalovat? Protože je to technicky obtížnější?

Kdo dává přednost tištěnému slovu před svědectvím živých lidí, nechť si přečte o stavbě silnice, kterou prováděl USLON, stejní muklové, v témže roce, jenomže na poloostrově Kola.

Sedmadvacetikilometrový silniční úsek údolím řeky Bělé, po břehu jezera Vuďarv k hoře Kukisvumčorr (Appality): bažinatou půdu vystýlali - čímže asi vystýlali? člověk to má

na jazyku, ale netroufá si to dát na papír -… kmeny stromů a písečnými násypy vyrovnávali záludné reliéfy drolících se horských svahů". Potom tam USLON postavil i železniční trať - , jedenáct kilometrů za jeden zimní měsíc" - (a proč za měsíc? nemohlo to počkat do léta?). -

"Zdálo se, že je to nesplnitelný úkol. 300 000 kubíků zeminy - (za polárním kruhem! v zimě! - a copak je to zemina? Je nad žulu tvrdší!) muselo být vykopáno výhradně silou paží - krumpáčem, sochorem a lopatou. - (Měli aspoň palčáky?) - Četné mosty zdržovaly postup prací. Pracovalo se na tři směny po čtyřiadvacet hodin, polární noc prořezával svit petrolejových lamp, porubávaly se průseky v jedlových lesích a dobývaly pařezy uprostřed sněhových bouří, doplňujících závěje až do výše člověka…"[53] Přečtěte si to znovu. Zamhuřte oči. Teď si to představte: vy, bezradný obyvatel města, vzdychající po Čechovovi, - v tom ledovém pekle! Vy, Turkmen v ťubetějce - za té noční sněhové bouře! A dobývejte pařezy!

To všechno se událo v těch nejlepších, nejsvětlejších dvacátých letech, ještě bez jakéhokoli "kultu osobnosti", když ještě rasy bílá, žlutá, černá a hnědá hleděly na naši zem jako na pochodeň svobody.[54] Bylo to v těch letech, kdy se na estrádách zpívaly zábavné písničky o Solovkách.

*52) Soloveckie ostrova, 1930, No 2-3, str. 57.*

*53) Fridman, G., Skazočnaja byl', ium. Soloveckije ostrova, 1930, 45 No 4, str. 43-44.*

*54) Bertrande Russelle!Hewlette Johnsone! Kde bylo vaše plamenné svědomí tenkrát?*

Tyto nové pracovní úkoly nenápadně narušily původní smysl zvláštního tábora, izolovaného na ostrovech.

Souostroví, které se zrodilo a dozrávalo na Solovkách, zahájilo své zhoubné tažení po celé zemi.

Vznikal problém: otevřít před ním prostor celé země - a přece jen ji nenechat ovládnout, strhnout, dobýt, přizpůsobit. Každý ostrůvek a každý pahorek Souostroví je třeba obklíčit nepřátelstvím sovětského vlnobití. Dva světy se smějí překrývat, ale ne smísit.

A pak onen Nogtěvův referát v Kemu před "žasnoucím" publikem - jehož cílem bylo přijetí rezoluce pracujícími (a hned ji dali do novin a vyvěsili v obcích): " . . prohlubující se třídní boj uvnitř SSSR a zvýšené nebezpečí války[55] si vyžadují ještě užší jednotu orgánů OGPU a USLON s pracujícími, bdělosti…

… Cestou organizování veřejného mínění je třeba bojovat proti spolčování svobodných s trestanci skrývání uprchlíků, kupování kradených a erárních věcí od trestanců a všemožným hanebným pomluvám, rozšiřovaným o USLONu třídními nepřáteli."

Jaképak "hanebné pomluvy", že v lágru sedí lidé pro nic za nic! Ještě jeden bod: "… povinností každého je včas oznámit…"[56] Hanební volňasové! Kamarádí se s mukly, skrývají uprchlíky. To je hrozné nebezpečí. " Jestliže se tomu neučiní přítrž - nebude žádné Souostroví. Země bude ztracena. A revoluce taky.

Proti zlolajným pomluvám se tedy rozšiřují - poctivé pokrokové pověsti: že v lágrech jsou vrahové a násilníci! Že každý uprchlík je nebezpečný bandita. Zamykejte se, mějte strach, chraňte své děti! Chytejte, donášejte, pomáhejte OGPU! A kdo by nepomohl, toho oznamte !

Jak se Souostroví rozlézalo, množily se útěky: život v lesních, železničních a silničních komandech byl hrozný, ale uprchlík měl pod nohama přece jen pevninu a tudíž jakousi naději. Ovšem myšlenka na útěk nedala pokoj Solovčanům již tehdy, když SLON byl ještě uzavřeným ostrovem. Lehkověrní čekali na ukončení svého tříletého trestu, ale prozíraví už chápali, že svobodu nespatří ani za tři, ani za třiadvacet let. Že tedy svobodu lze získat jen útěkem.

Jak jen ale prchnout ze Solovek? Půl roku je moře pod ledem, nikoliv však úplně, místy jsou v ledu díry, metelice běsní, hryže mráz a všude mlha a tma. Na jaře a po větší část léta - bílé noci a ze strážných člunů je daleko vidět. Teprve s delší nocí, koncem léta a na podzim, přichází vhodná doba. Samozřejmě ne v Kremlu, avšak na komandech mohl ten, kdo měl možnost pohybu a čas, stavět někde v lese člun nebo vor a v noci se spustit na vodu (někdo jednoduše obkročmo na kládě) - nazdařbůh, nejvíc každý doufal, že potká zahraniční loď. Na ostrově se dovídali o útěku podle shonu bachařů a odplouvání člunů a Solovčanů se zmocňoval radostný neklid, jako by oni sami byli na útěku. šeptem se ptali jeden druhého: Ještě je nechytli? Ještě je nenašli?" Zřejmě mnozí utonuli, sem tam někdo dosáhl karelského břehu a pak se skryl tak, aby byl pokládán za mrtvého.

Z Kemu se podařil znamenitý útěk do Anglie, Ten odvážlivec (jeho jméno neznáme máme to pěkný rozhled!) znal anglicky a tajil to. Podařilo se mu dostat se k nakládání dříví v Kemu - a dohovořil se s Angličany. Stráže zjistily, že někdo chybí, zdržely parník téměř o týden, několikrát ho prohledaly - ale uprchlíka nenašly. (Později se zjistilo: při každé prohlídce spouštěli angličtí námořníci uprchlíka na opačné straně lodi kotevním

***55) U nás je to vždycky nikdy dříve, slabší to nebývá.***

***56) Čas. Soloveckije ostrova, 1930, No 2-3, str. 60.***

řetězem pod vodu s dýchací trubicí v zubech.) Zaplatilo se obrovské penále za zdržení lodi a nakonec usoudili, že se trestanec utopil, a parník propustili.

Po moři ještě uprchla Bessonova skupina, bylo v ní pět lidí (Malzagov, Malbrodskij, Sazonov, Pribludin).

V Anglii pak začaly vycházet knihy, dokonce v několika vydáních. (J. D. Bessonov Mých dvacet šest vězení a můj útěk ze Solovek.)[57)] Ta kniha udivila Evropu (autorovi-uprchlíkovi pravděpodobně vytkli, že přehání; přátelové společnosti prostě nemohli této pomlouvačné knize uvěřit!), protože odporovala všemu co již bylo známo; tomu, jak popisovala ráj na Solovkách "Rote Fahne" (doufejme, to , že její korespondent si později pobyl na Souostroví) a těm albům o Solovkách, která rozšiřovala sovětská zastupitelství v Evropě: jakostní papír, hodnověrné snímky útulných cel. (Naděžda Surovcevová, naše komunistka v Rakousku, dostala takové album od vídeňského zastupitelského úřadu a s rozhořčením odmítla pomluvu, obcházející Evropou. Ve stejné době sestra jejího budoucího muže právě seděla na Solovkách a o dva roky později ona sama se musela procházet husím pochodem v jaroslavské izolačce.) Pomluva sem, pomluva tam, ale byl to přece jen mrzutý průšvih! Komise VÚVV pod vedením "svědomí strany", soudruha Solce, jela vyšetřit, co se vlastně na těch Solovkách děje (oni přece o ničem nevěděli!). Komise se však jenom projela po Murmanské železnici a ani tam nic kloudného neshledala. Bylo rozhodnuto, že na ostrov pošlou - nikoliv, poprosí, aby tam jel! velikého proletářského spisovatele Maxima Gorkého, který se právě vrátil do proletářské vlasti. Jeho svědectví nejlépe vyvrátí hnusné zahraniční lži.

Zpráva se předem dostala na Solovky. Rozbušila srdce vězňů, stráže začaly zmateně pobíhat. Je třeba znát vězně, aby si člověk mohl představit jejich očekávání. Do hnízda bezpráví, zvůle a mlčení proniká sokol a bouřňák!

Ruský spisovatel číslo jedna! Ten jim to vytmaví! Ten jim to ukáže! Ujme se nás jako rodný otec! Očekávali Gorkého téměř jako všeobecnou amnestii. Vzhůru bylo i vedení: pokud to bylo v jeho silách ukrývalo neřádstvo a stavělo Potěmkinovy vesnice. Z Kremlu odesílali co nejvíce lidí na vzdálená komanda, aby tu bylo místo. Z marodky pustili mnoho nemocných a uklidili tu.

Zřídili "bulvár" k dětské kolonii, vroubený jedličkami bez kořenů. (Několik dní musí vydržet a neuschnout.) Kolonii otevřeli před třemi měsíci a je pýchou USLONu. Všichni jsou tam slušně oblečeni, nejsou tu sociálně odcizené děti. Gorkého jistě bude zajímat, jak se vychovávají nezletilí, jak je tam zachraňují pro budoucí život v socialismu.

Pouze v Kemu došlo k nedopatření: na Popově ostrově nakládali vězňové v prádle a pytlích "Gleba Bokého" - a tu se najednou objevila Gorkého suita, aby se nalodila na tento parník! Vynálezci a myslitelé! Teď před vámi stojí důstojný úkol, co teď: holý ostrov, ani keřík, žádný úkryt - a Gorkého suita je vzdálena tři sta kroků - jak to vyřešíte?

Kam schovat tu ostudu? ty muže v pytlích? Celý humanistův zájezd ztrácí smysl, jestliže je teď uvidí. No, samozřejmě, on se vynasnaží je nevidět - ale přece jen - pomozte, dobří lidé! Utopit v moři? - budou sebou mrskat… Zakopat do země? To nestihneme. Pouze důstojný syn Souostroví je schopen najít východisko! Velitel stráží zavelí: "Nechat práce! Přitisknout se jeden k druhému! Ještě víc! Sednout na zem! Hezky sedět!" A přehodil přes ně plachtu. "Kdo se pohne - toho zabiju!" Bývalý nosič vystoupil po lodních schůdcích, obhlížel před odplutím krajinu celou hodinu a nevšiml si ničeho.

### *57) Ani tu jste nečetl, sire Bertrande Russelle?*

To se stalo 20. června 1929. Znamenitý spisovatel se vylodil v zálivu blaženosti. Po boku mu stála jeho snacha celá v kůži: černá kožená čapka, kožený kabátek, kožené jezdecké kalhoty a úzké jezdecké boty. Živý symbol OGPU bok po boku s ruskou literaturou.

Obklopen velitelským sborem GPU prošel Gorkij dlouhými kroky po chodbách několika ubytoven. Všechny dveře byly dokořán, ale on skoro do žádných nevstoupil. Na ošetřovně postavili do dvou špalírů lékaře a ošetřovatelky v čistých pláštích. Gorkij jim nevěnoval vůbec pozornost a odešel. Pak ho čekisté USLONu nebojácně vezli na Sekyrku. A co by ne? V korekcích je lidí málo a hlavní věc - žádná bidýlka! Na lavicích seděli zloději (tehdy jich bylo na Solovkách už hodně) a všichni - četli noviny! Nikdo z nich se ovšem neodvážil vstát a stěžovat si, ale něco si přece jen vymysleli: drželi noviny vzhůru nohama! Gorkij přistoupil k jednomu z nich a mlčky noviny obrátil do správné polohy. Všiml si! Dovtípil se! Neopustí nás. Zastane se nás![58] Pak přijeli do dětské kolonie. Jak je civilizovaná! Každý má vlastni postel s matrací. Všichni jsou spokojeni.

Najednou jeden čtrnáctiletý chlapec povídá: "Poslechni, Gorkij! Všechno, co vidíš, není pravda. Chceš znát pravdu? Mám ti ji říct?" Ano, přikývl spisovatel. Ano, on chce vědět pravdu. (Ty kluku jeden pročpak ohrožuješ právě nabytý blahobyt literárního patriarchy… palác v Moskvě, statek u Moskvy…) Bylo nařízeno, aby všichni odešli - i děti a dokonce doprovázející Gepeuáci - a chlapec půldruhé hodiny vytáhlému starci všechno vyprávěl. Gorkij vyšel z baráku a plakal. Posadili ho do kočáru a jelo se na oběd do vily velitele tábora. Děti se vhrnuly zpátky do baráku.

"Pověděls mu o komárcích?" - "Pověděl." - "O bidýlkách taky?" - "Taky!" - "A jak shazují se schodů? O pytlech? O přenocování ve sněhu?" Všechno, všechno, všechno pověděl ten pravdymilovný chlapec!!!

A my ani neznáme jeho jméno.

22. června, už po rozmluvě s chlapcem, Gorkij zanechal v "Pamětní knize", zvláště pro něho pořízené, následující zápis: "Nejsem schopen vyjádřit své dojmy několika slovy. Nechci a také se stydím (!) upadnout do šablonovitých pochval podivuhodné energie lidí, kteří jsou bdělými a neúnavnými strážci revoluce a současně dovedou být nesmírně odvážnými tvůrci kultury."[59)]

23. června Gorkij odjel. Sotva jeho parník vyplul, chlapce zastřelili. (Znalče srdcí! Znalče lidí! Jak jsi tam mohl chlapce nechat?!).

Tak se v novém pokolení utvrzuje víra ve spravedlnost.

Vykládá se že se hlava ruské literatury tam nahoře vzpřičovala, že nechtěla uveřejnit pochvalu USLONu. Ale jakpak to, Alexeji Maximoviči? Před buržoazní Evropou! Právě teď, právě v tuto chvíli je nebezpečná a složitá doba! A režim ? - Změníme, změníme režim.

Vytisklo se tehdy a přetisklo ve velkém svobodném tisku, jak v našem, tak západním, jménem sokola-bouřňáka, že se Solovkami straší neprávem, že trestanci si tam žijí znamenitě a polepšují se znamenitě.

***58) Gorkého průvodkyně, Gepeuačka, také vzala pero a napsala: "Seznamujeme se s životem Soloveckého tábora. Jdu do muzea… Všichni jedeme na Sekyrovou horu. Je odsud nádherný pohled na jezero. Voda v jezeře má studenou tmavomodrou barvu, u jezera je les, vypadá začarovaně, světlo se mění vrcholky borovic se vzněcují a zrcadlo jezera jako by náhle plálo. Ticho a nesmírná krása. Na zpáteční cestě míjíme místa, kde se kope rašelina. Večer posloucháme koncert. Hostili nás soloveckými sledi, jsou malí, ale úžasně jemní a chutní, sousto se rozplývá v ústech", Gorkij i syn, izd. Nauka, M. 1971 str. 276 (Poznámka z roku 1972).***

***59) Čas. Soloveckije ostrova, 1929, No I, str. 3 (v sebraných spisech Gorkého tento zápis chybí).***

**TU CHÝBA ASI TEXT**

"A umíraje, žehnal" Souostroví…[60)] A pokud jde o režim - slib byl dodržen. Režim vylepšili - v 11. trestní rotě museli stát P i t'dny jeden těsně vedle druhého. Na Solovky přijela komise. Nikoliv Solcovova, nýbrž vyšetřující a kárná. Rozebrala případ a došla k závěru (s pomocí místního IPO), že za veškeré krutosti soloveckého režimu mohou bělogvardějci (AO) a vůbec šlechta a zčásti také studenti (ano, zase ti, kteří už od minulého století podněcovali Petrohrad). Ke všemu ještě nezdařený nesmyslný útěk již šíleného Koževnikova (bývalého ministra Republiky Dálného východu) se Šepčinským a kovbojem Děgťarjevem. Tento pokus nafoukli jako velké fantastické spiknutí bělogvardějců, kteří se prý chtěli zmocnit parníku a prchnout - a zavírali jednoho po druhém, a ačkoli se nikdo nepřiznal, stávaly se obětí aféry další a další osoby.

Naplánovali si celkem číslo "300". Když tohoto čísla dosáhli, zahnali v noci na 15. října 1929 všechny ostatní do ubikací a zamkli je. Zato otevřeli obvykle zamčenou Svatou bránu, aby cesta na hřbitov byla kratší. Vodili je po pěti celou noc. Každou skupinu doprovázel zoufalým vytím pes Black, který se asi domníval, že právě v oné skupině je jeho pán Bagratunin. Podle psího vytí počítali na barácích skupiny. Výstřely pro silný vítr bylo slyšet hůř. To vytí šlo katům tak na nervy, že příští den zastřelili Blacka a kvůli Blackovi všechny ostatní psy.

Popravovali ti tři morfinisté, náčelník Ochrany Děgťarjev a náčelník kulturně výchovného oddělení Uspenskij. Toto spojení může udivit pouze povrchního pozorovatele. Ten Uspenskij měl takzvaný typický životopis. Nikoliv nejběžnější, ale takový, v němž byla zhuštěna podstata oné epochy. Narodil se jako syn kněze - a tak ho

zastihla revoluce. Co ho čekalo? Dotazníky, omezení, vyhnanství, pronásledování. Svého otce nevymažeš, nevyměníš. Bane, je to možné, řekl si Uspenskij: ZABIL SVÉHO OTCE a úřadům vysvětlil, že to udělal z TŘÍDNÍ NENÁVISTI! Zdravý cit, to už vlastně ani není vražda! Dali mu lehký trest, v lágru se hned dal na kulturně osvětovou činnost, byl záhy propuštěn a my ho už vidíme jako svobodného občana - náčelníka kulturně výchovného oddělení Solovek. Není známo, zda se k oné popravě přihlásil sám nebo zda mu naznačili, aby dokázal svůj třídní postoj. Na sklonku oné noci ho viděli, jak si nad umyvadlem omýval holiny zalité krví…

Byli opilí, stříleli nepřesně. Ráno se ledabyle zasypaná jáma ještě hýbala.

Po celý říjen a ještě v listopadu přiváželi k odstřelu další skupiny z pevniny [62)] (Celý tento hřbitov museli po čase vězňové za zvuku kapely srovnat se zemí. Vzniklá plošina, ležící tři sta metrů jižně od Svaté brány - vedli je podél zdi Kremlu až na její konec a pak dál přímou cestou -, měla rozměr osmdesát krát osmdesát metrů, byla holá, nezalesněná a hodila se pro stavbu. V létě 1975 tam začali kopat základy pro obytné domy a bagr vyhrabával samé kosti. Výletníci - a mezi nimi bývalí muklové, kteří se dovtípili si domů odnášeli lebky.

Už i základy vyhnali do výše a kolem nich se v hromadách povalovaly žebra, klíční kosti, čelisti, lopatky, pánevní a holenní kosti, články prstů a obratle.)

***60) Ubohé chování Gorkého po návratu z Itálie až do smrti jsem připisoval jeho omylům a nerozumnosti. Ale nedávno zveřejněná korespondence 20. let zavdala podnět, abych si to vysvětlil jinak, nižší pohnutkou: zištností. Gorkij v Sorrentu s údivem zjistil, že není obklopen světovou slávou a že nemá ani peníze (a měl celý dvůr služebnictva). Pochopil, že se pro peníze a pro oživení slávy musí vrátit do Svazu a přijmout všechny podmínky. Tak se stal dobrovolným zajatcem Jagody. A Stalin ho zabil zbytečně, chtěl se pojistit: Gorkij by však byl opěvoval i rok 1937.***

***61) V jedné z nich byl zastřelen i Kurilko.***

Po těchto popravách vyměnili náčelníka SLONU: na místo Eichmanse nastoupil Zarin a říká se, že započala éra nové solovecké zákonnosti.

Ostatně podívejme se, jak vypadala: v létě 1930 přivezli na Solovky několik desítek sektářů, odmítajících vše, co pochází od Antikrista: člověk nesmí přijmout doklady ani občanský průkaz, nesmí nic podepsat, ani peníze nesmí vzít do ruky. Vedl je osmdesátiletý slepý stařec se šedivým plnovousem a dlouhou berlou. Každému vzdělanějšímu člověku bylo jasné, že se tito sektáři nikterak nemohou zapojit do socialismu, protože k tomu je třeba mnoha bumážek, a proto by bylo nejlepší, kdyby zahynuli. Poslali je na malý Zaječí ostrov - ten nejmenší v Soloveckém souostroví - písčitý, bez stromů, opuštěný s letní chatrčí bývalých mnichů-rybářů. Byli ochotni vydat jim zásoby na dva měsíce, ovšem s podmínkou, že každý z nich podepíše příjem. Samozřejmě odmítli. Tehdy se do toho vmísila Anna Skripnikovová, toho času přes své mládí a mládí sovětské moci zavřená už po čtvrté.

Běhala mezi účtárnou, úkoláři a samotným náčelníkem tábora který uskutečňoval humánní režim. Prosila nejprve o soucit a pak o to, aby ji poslali jako účetní společně se sektáři na Zaječí ostrov a zavazovala se vydávat sektářům denní příděl a vést účetnictví! Zdálo by se že to nikterak neodporuje lágrovému systému. - A přece jen odmítli. "Vždyť se krmí i blázni a nevyžaduje se od nich žádné potvrzení!" křičela Anna. Zarin se jen zachechtal. Vrchní dozorčí odpověděla: "Možná, že je to směrnice Moskvy - copak my víme…" (Ovšemže to byla směrnice z Moskvy! Kdo by si jinak vzal na sebe tu

odpovědnost?) VYPRAVILI JE TEDY BEZ POTRAVIN. Po dvou měsících (přesně po dvou jelikož bylo třeba udělat jim nabídku na následující dva měsíce) připluli na Malý Zaječí ostrov a našli jenom rozklované mrtvoly. Všichni byli na místě nikdo neutekl.

Kdo teď bude hledat viníky - v druhé polovině našeho století? Ostatně i Zarina brzo sesadili - za liberalismus.

Dostal prý deset let.

Od konce dvacátých let se tvář soloveckého tábora měnila. Z němé pasti pro odsouzené kaery se stále více přetvářel v tehdy nový, pro nás teď už běžný druh Tábora nápravných prací. V zemi rychle rostl počet "zvláště nebezpečných z řad pracujících" a na Solovky brali kriminálníky a chuligány. Na soloveckou půdu vstupovali pobertové z povolání i začátečníci. Nastal velikánský příliv zlodějek a prostitutek. (Když se setkávaly na Kemperpunktu, křičely zlodějky "Třebas kradem, ale sebe neprodáváme!" A ty druhé pohotově odpovídaly:

"Kšeftujeme svým a ne kradeným!") Vtip byl v tom, že zahájili (samozřejmě ne otisku) celostátní boj proti prostituci; takže ve všech velkých městech je chytali a dávali jim paušálně tři roky a mnohé hnali na Solovky.

Teoreticky vzato by je čestná práce měla brzy napravit. Avšak ta děvčata se z jakýchsi důvodů držela své sociálně ponižující profese a už cestou se hlásila na mytí podlah v dozorčích ubikacích a podrývala služební řád tím, že odváděla rudoarmejce od jejich služebních povinností. Stejně lehce se sblížila s dozorci - samozřejmě ne zadarmo. Na Solovkách, kde byl takový hlad po ženách, se jim dařilo ještě lépe. Dávali jim nejlepší místnosti na ubikacích, každý den dárky a něco na sebe "mnišky" a jiné kaerky si přivydělávaly vyšíváním jejich spodniček - takže bohaté jako nikdy předtím, s kufry plnými hedvábí, se po skončení trestu vracely do Svazu začít počestný život.

A zloději začali s kartami. A zlodějky zjistily, že se na Solovkách vyplácí rodit děti, jesle tu nebyly, takže bylo možné vyhnout se po celý krátký trest práci. Kaerky se předtím takovému řešení vyhýbaly.

12. března 1929 dostaly Solovky první várku mladistvých a pak už posílali jednu za druhou. Ze začátku je umísťovali v dětské kolonii poblíž Kremlu s těmi ukázkovými skládacími lůžky a matracemi. Schovávali erární oblečení a křičeli, že nemají v čem jít do práce. Potom je posílali do lesů, kde se rozbíhali, měnili jména a délky trestů, pochytali je a identifikovali.

S přísunem sociálně zdravého kontingentu ožilo kulturně výchovné oddělení. Vyhlásili boj negramotnosti (ovšem zloději i tak výtečně rozlišovali srdce od žaludů), vyvěsili heslo: "Vězeň - aktivní účastník socialistického budování!" Vymysleli si dokonce termín převýchova (právě tady si ho vymysleli!).

To už bylo září 1930 - výzva ÚV všem pracujícím, aby rozvinuli soutěžení a údernictví - a jakpak mohli vězňové zůstat mimo?

(Jestliže zapřahali svobodné, jakpak by bylo možno nechat na pokoji trestance?) Další naše údaje nepocházejí od živých lidí, nýbrž z knihy učeného právníka Averbacha[63) a proto čtenáři navrhujeme, aby je dělil šestnácti či dvě stě padesáti šesti a mnohé opatřil opačným znaménkem.

Na podzim roku 1930 byl ustaven solovecký štáb pro soutěžení a údernictví. Vyslovení recidivisté, vrazi a lupiči vystupovali najednou v roli šetrných hospodářů, šikovných techniků a schopných kulturních pracovníků. (G. Andrejev vzpomíná: mlátili pěstí do zubů "naval kubíky, kontro!") Zloději a lupiči, sotva přečetli výzvu ÚV, odhodili své nože a karty a nadchli se pro komunu. Do stanov napsali: členem může být každý, kdo pochází z chudého nebo středního rolnictva nebo dělnické třídy - (a je třeba říci, že celou galerku oddělení evidence a rozmisťování zapisovalo jako "bývalé dělníky," a tak se téměř splnilo Šepčinského heslo "Solovky - dělníkům a rolníkům!") Hle, co členové komun ještě navrhli: všechny tresty sečíst, dělit počtem účastníků, takovým způsobem vypočítat

průměrnou délku trestu a po jeho odpykání všechny najednou propustit. Přes jeho komunistický ráz považovali čekisté návrh za politicky nezralý. Hesla solovecké komuny byla: "Splatíme dluh dělnické třídě" nebo ještě lépe "OD NÁS VŠECHNO - NÁM NIC![64) Na provinilé členy komuny si vymysleli úplně sadistický trest: zákaz chodit do práce!

(Přísněji nelze zloděje potrestat!!) Avšak solovecké vedení se nedalo strhnout tak jako kulturně výchovní pracovníci a nespoléhalo na entuziasmus zlodějů, nýbrž se přidrželo leninské zásady: "Údernická práce - údernické zásobování!" To znamená: přestěhovali členy komuny do jiných ubikací, měkčeji jim ustlali, tepleji je oblékli a začali je odděleně a lépe krmit (samozřejmě na úkor ostatních). To se členům komun velice zalíbilo a vymínili si, že se nikdo z komuny nesmí vyloučit.

Taková komuna se velmi líbila i nečlenům - a všichni se do ni hlásili. Bylo však rozhodnuto do komuny nikoho nepřibírat a místo toho založit 2., 3. a 4. pracovní kolektiv, už s menšími výhodami. A kdo měl § 58, toho nepřijali do žádného "kolektivu", třebas ho v novinách nejdrzejší chuligáni poučovali: Je nejvyšší čas pochopit, že lágr je školou práce!

Letadla vozila zprávy do GULagu: solovecký zázrak! Bouřlivý přelom v postoji zločinců v plnění průmyslového a finančního plánu! Veškerá verva zločinného světa se vtěluje v údernictví, v soutěžení! Tam se divili a své zkušenosti rozšiřovali.

*63) Averbach, I. L., Ot prestuplenija k trudu, pod. red. Vyšinskogo, izd. Sovetskoje zakonodatělstvo, 1936.*

*64) Toto heslo, již naprosto vyzrálé, jistě bylo hodno všesvazové popularizace.*

A tak začal na Solovkách nový život: část lágru v pracovních kolektivech plán překračovala, a to nikoli o několik procent, ale dvojnásobně! Kulturně výchovné oddělení to vysvětlovalo vlivem kolektivu, ale my víme, že to byl prachobyčejný lágrový podfuk, tuchta.[65) Druhá část tábora je "neorganizovaná" (a nenasycená, neoblečená a také nasazená na těžké práce) a normy pochopitelně neplní.

V únoru 1931 se konference soloveckých úderných brigád usnesla: "Odpovíme na nové pomluvy kapitalistů o nucených pracích v SSSR širokou vlnou soutěžení." V březnu existovalo už 136 úderných brigád. V dubnu byla nutná generální čistka, neboť "třídně cizí prvek pronikal do kolektivů a rozkládal je". (Je to záhada: Osmapadesátníky zásadně nepřijímali, kdopak jim to tedy vlastně rozkládal? Vysvětlení je prosté: podfuk vyšel najevo. Jedli, pili, hodovali - a nakonec zaplakali. Bylo třeba někoho zmáčknout, aby sebou ostatní hnuli.) Za toho radostného halasu se nehlučně vypravovaly transporty: z mateřského soloveckého nádoru odesílali osmapadesátníky zakládat nové lágry na dalekých ztracených místech. Vypráví se, že jedna (opravdu jen jedna?) přetížená nákladní loď se potopila i s vězni (opravdu jen náhodou?).

A z Anzeru odváželi některé vězně po jednom a tajně. I strážní se divili: co je to za tajné mukly?[66) Rozevři si, čtenáři mapu ruského Severu. Námořní trasa ze Solovek na Sibiř vede kolem Nové země. Jednou do roka (červen-červenec) tudy proplouvají konvoje lodí v čele s ledoborcem, vezou nové mukly a proviant pro tábory na celý rok. Na Nové zemi rovněž dlouhá léta bývaly tábory, a ty nejhorší, protože sem posílali "bez práva na dopisování". Odtud se nikdy nevrátil ani jeden mukl. Co tam ti nešťastníci kopali a budovali, jak žili, jak umírali to ještě ani dnes nevíme.

Ale možná se někdy dočkáme nějakého svědectví!

*65) Vytýká se mi, že se má psát tufta, jak je to správně po zlodějsku, a tuchta že je rolnická zkomolenina, jako Chvjodor. Ale to se mi právě zamlouvá: "tuchta" je nějak blízké ruštině, kdežto "tufta" ne.*

*66) Solovky měly obyvatele l~eštédvě roce 19 5 V bývalého taborového strážného Ješhinata jeho ženu která kdysi předsedala trojce v Kemu, a bývalé dozorce Beličkina Treťjakova a Šimonajeva. A syn dozorce Čebotarjov se na ostrově stal předsedou výkonného výboru.*

## 3 SOUOSTROVÍ METASTÁZUJE

Souostroví se nerozvíjelo osamoceně, nýbrž v harmonickém souladu s celou zemí. Dokud byla nezaměstnanost, nebyla ani sháňka po pracovní síle vězňů, zatýkání neplnilo úlohu pracovní mobilizace, nýbrž vyklízelo cestu. Když však vznikl plán zamíchat obrovským mísidlem s celými sto osmdesáti milióny, když padl plán super-industrializace a místo něho vyhlásili super-supersuper-industrializaci, když už byly připraveny i rozkulačování i rozsáhlé celospolečenské práce první pětiletky, změnil se v předvečer Roku velkého přelomu i názor na Souostroví i všechno v Souostroví.

26. března 1928 (ještě za předsednictví Rykova) projednával Sovnarkom problematiku trestní politiky v SSSR a stav nápravných zařízení. Pokud jde o trestní politiku, bylo konstatováno, že je nedostačující. Bylo usneseno[67)]použít vůči třídním nepřátelům a třídně cizím živlům tvrdých represivních opatření, zostřit táborový režim (a sociálně nespolehlivým vůbec neurčovat délku trestu). Kromě toho: organizovat nucené práce tak, aby si vězeň nic nevydělal, a aby byly pro stát ekonomicky výhodné. A: "I nadále je nutné rozšiřovat kapacitu pracovních kolonií." Zde se tedy prostě navrhovalo připravit co nejvíc táborů, než se podle plánu začne masově zatýkat. (Tuto ekonomickou nutnost předvídal také Trockij, jenomže znovu navrhoval svou pracovní armádu s povinnou mobilizací. To je prašť jako uhoď. Ale snad z odporu k svému stálému oponentovi nebo proto, aby rázně zatrhl lidem nářky a naději na návrat, nařídil Stalin, aby pracovně nasazení prošli vězeňským mlýnem.) V zemi mizela nezaměstnanost, rozšiřování táborů dostalo ekonomický smysl.

Jestliže v roce 1923 sedělo v Solovkách maximálně 3 000 osob, bylo jich tam v roce 1930 již kolem 50 tisíc, a asi 30 tisíc ještě v Kemu. Od roku 1928 se solovecká rakovina začala rozlézat - nejdřív po Karelsku, na stavby cest, na těžbu dřeva pro export.

Stejně ochotně začal SLON prodávat inženýry: posílal je na práci bez eskorty kamkoli na sever a jejich plat dostával tábor. Ve všech místech kolem Murmanské železnice, od Lodějného pole k Tajbole, byla v roce 1929 už táborová střediska SLONU. Pak začal pohyb na vologodské trati, a to pohyb tak živý, že bylo nutno otevřít na stanici Zvanka dispečink SLONU. V roce 1930 stál v Lodějném poli na vlastních nohách Svirlag, v Kotlasu se vytvořil Kotlag. Roku 1931 se zrodil Bel-Baltlag se střediskem v Medvežegorsku[68)], který měl nejbližších dvou letech proslavit Souostroví na věky věkům a po všech kontinentech.

A zhoubné buňky se rozlézaly a rozlézaly. Na jedné straně je omezovalo moře a na druhé - finské hranice. Nic však nebránilo zřízení tábora Krasnaja Višera (1929) a hlavně byly otevřeny cesty na východ a na ruský sever. Brzy byla vybudována cesta Soroka-Kotlas

***67) CGAOR, f. 393 op. 78, ch. 65, 1. 369-372.***

*68) To je oficiální datum, ve skutečnosti existoval od roku 1930, ale organizační období zamlčeli kvůli kráse, dějinám a proto, aby termíny vypadaly kratší. I tady je to podfuk.*

("Cestu na Kotlas, postavíme včas!" - posmívali se Solovčané S. Alymovovi, který však nepovolil a stal se uznávaným básníkem-textařem písní). Táborové buňky se připlížily k Severní Dvině a tam vytvořily Sedvinlag.

Přelezly řeku a odvážně se vydaly k Uralu. V roce 1931 tam byla vytvořena Severní Uralská pobočka SLONU, která brzy zplodila samostatný Solikamlag a Sevurallag. Bereznikovský tábor začal s výstavbou velkého chemického kombinátu. Tato stavba se kdysi velmi proslavila. V létě 1929 vyslali ze Solovek na řeku Uchta skupinu vězňů bez eskorty, kterou vedl geolog M. V. Ruščinskij - měli zkoumat naleziště nafty, jež zde byla objevena již v 80. letech 19. století. Výprava byla úspěšná a na Uchtě vznikl tábor - Uchtlag. Ani ten neustrnul na místě a rychle metastazoval na severovýchod, zachvátil Pečoru a proměnil se v Uchtpečlag. Brzy měl Uchtinskou, Intinskou, Pečorskou a Vorkutskou pobočku - byly to vesměs základy budoucích velkých samostatných táborů. A to jsme ještě mnohé vynechali.

Obhospodařování tak rozsáhlé severní oblasti, kde nebyly vůbec cesty, vyžadovalo, aby zde byla vybudována železniční trať - od Kotlasu přes Knjaž-Pogost a Ropču na Vorkutu. Bylo tedy zapotřebí ještě dvou samostatných táborů, tentokrát železničních - na úseku od Kotlasu k řece Pečoře Sevželdorlag a na úseku od řeky Pečory k Vorkutě Pečorlag (nesměšovat s průmyslovým Uchtpečlagem!). Tato trať se stavěla dlouho. Její vymský úsek od Knjaž-Pogostu k Ropče byl dokončen v roce 1938 a celá trať až koncem roku 1942.

Tak se z vírů a hlubin tundry a tajgy vynořovaly stovky středních a malých nových ostrovů. Za pochodu, jako na vojně, se zorganizovalo Souostroví: táborové správy, táborové pobočky, táborová střediska (OLPy - samostatná táborová střediska, KOLPy - komandantská střediska, GOLPy - hlavní střediska), táborová pracoviště (neboli "komanda" a "vedlejší komanda"). A ve správách - odbory a v odborech oddělení: I. výrobní, II.- evidence a rozmísťování a III. - operativně čekistické (zase třetí…

(A v disertacích se v té době psalo: před námi se rýsují obrysy výchovných zařízení pro jednotlivé neukázněné příslušníky beztřídní společnosti[69)]. Opravdu, mizí třídy, mizí i zločinci. Ale nějak to člověku zaráží dech, to jako zítra - beztřídní společnost - a nikdo nebude sedět?… neukáznění jednotlivci… Ani beztřídní společnost nezůstane bez basy.) Tak celou severní část Souostroví přivedly na svět Solovky. Ale nebyly přece samy! Na velikou výzvu vyrůstaly nápravně pracovní tábory a kolonie po celé naší bezbřehé zemi. Každá oblast zřizovala vlastní NPT a NPK. Milióny kilometrů ostnatého drátu se roztočily a valily se, protínaly, proplétaly, vesele blýskaly ostny podél železničních tratí, podél silnic, podél městských periferií. A nestvůrné táborové věže se staly nejvýstižnějším znakem naší krajiny a jen podivuhodnou shodou okolností se nedostaly ani na plátna malířů, ani do filmových záběrů.

Jak se stalo dobrým zvykem již za občanské války, pro potřeby táborů se usilovně mobilizovaly klášterní budovy, ideálně vhodné pro izolaci. Borisoglebský klášter v Toržsku se stal tranzitním střediskem (je tam dodnes), Valdajský (na břehu jezera naproti budoucí Ždanovově dače) - kolonií pro nezletilé, Nilova poustevna na seligerském ostrově Stolbný se stala táborem, Sarovská poustevna - hlavním sídlem Potminských táborů, a tak do nekonečna dál. Tábory vyrůstaly v Donbasu, na Volze horní, střední i dolní, na středním a jižním Uralu, v Zakavkazsku, ve středním Kazachstánu, ve Střední Asii, na Sibiři a na Dálném východě. Oficiálně se uvádí, že v roce 1932 byla rozloha zemědělských nápravně pracovních kolonií v RSFSR - 253 tisíc hektarů, v USSR - 56 tisíc hektarů[70).]

Počítáme-li

*69) Sborník Ot tjurem…, str. 429.*

*70) Ot tjurem…, str. 136-137.*

na jednu kolonii tisíc hektarů, zjistíme, že jen zemědělských hospodářství, tedy druhořadých a nejmírnějších táborů, už bylo přes tři sta (bez pohraničních oblastí)!

Rozmísťování vězňů do blízkých i vzdálených táborů snadno vyřešilo usnesení ÚVV a RLK ze dne 6. 11. 1929 (stále se setkáváme s výročími…). Byla zrušena dřívější "přísná izolace" (která stála v cestě budovatelské práci), bylo stanoveno, že do běžných (blízkých) nápravných zařízení mají být posílány osoby odsouzené na dobu nepřesahující tři roky, kdežto odsouzení na tři až deset let mají být posíláni do vzdálených oblastí.[71)] A protože osmapadesátníci nikdy nedostávali méně než tři roky, zaplavili Sever a Sibiř právě oni, aby je dobyli a zahynuli.

A my v té době pochodovali za rachotu bubnů…!

Na Souostroví se tvrdošíjně udržuje legenda, že si "tábory vymyslel Frenkel".

Myslím, že tento nevlastenecký a pro úřady dokonce urážlivý výmysl dostatečně vyvracejí předcházející kapitoly.

Přes nedostatek materiálu se nám, doufám, podařilo ukázat, že tábory represivní i pracovní vznikly už v roce 1918. I bez Frenkela se přišlo na to, že vězňové nemají ztrácet čas mravními úvahami ("cílem sovětské nápravně pracovní politiky vůbec není individuální náprava ve svém tradičním pojetí"), že musí pracovat a že normy musí být co nejtvrdší, téměř nad lidské síly. Už před příchodem nějakého Frenkela se říkalo "náprava prací" (a už počínaje Eichmansem se to chápalo jako "likvidace prací").

Ostatně nebylo třeba ani moderního dialektického myšlení, aby někdo přišel na nápad nasadit vězně na těžké práce v málo osídlených oblastech. Již v roce 1890 se v ministerstvu dopravy zrodila myšlenka použít vyhnanců a trestanců vězněných při Amuru ke stavbě trati. Trestance prostě donutili a vyhnancům nuceně přesídleným bylo dovoleno pracovat na stavbě trati a za to se jim měla prominout třetina nebo polovina trestu (ostatně se raději útěkem zbavovali celého trestu). Od roku 1896 do roku 1900 na krugbajkalském úseku pracovalo přes půldruhého tisíce trestanců a dva a půl tisíce vyhnanců.[72)] Takže myšlenka to nebyla nijak nová a z pokrokových výchovných idejí nevycházela.

Přesto se stal Frenkel skutečně duší Souostroví. Byl z těch úspěšnějších činitelů, na něž historie hladově čeká a volá po nich. Tábory existovaly zajisté i před Frenkelem, ale to ještě nenabyly oné definitivní a jednotné formy, blízké dokonalosti. Každý pravý prorok přichází ve chvíli, kdy je ho navýsost zapotřebí. Frenkel přišel na Souostroví na počátku metastázování.

Naftalij Aronovič Frenkel, turecký Žid, se narodil v Cařihradě. Absolvoval obchodní školu a obchodoval s dřívím. V Mariupoli založil firmu a brzy se stal milionářem, "lesním králem Černého moře". Měl vlastní parníky a vydával dokonce v Mariupoli vlastní noviny Kopejka, které měly za úkol pomlouvat konkurenty a štvát proti nim. V první světové válce Frenkel pašoval zbraně přes Gallipol. V roce 1916 větřil v Rusku nebezpečí, ještě před Únorovou revolucí převedl svůj kapitál do Turecka a vzápětí odjel v roce 1917 do Cařihradu za kapitálem sám.

*71) SZ SSSR, 1929, No 72*

*72) Vcelku však vývoj ruské katorgy probíhal v 19. století opačným směrem: práce se stávala stále méně povinnou, odumírala. Dokonce i Karijská katorga se v 90. letech změnila v běžné vězení, práce se už nekonaly. V té době se zmírnily pracovní požadavky na Akatuji (P. Jakubovič). Takže nasazení trestanců na krugbajkalské železnici vyplývalo spíše z dočasných potřeb. Nemáme snad co dělat se "dvěma rohy" nebo s parabolou, jak tomu bylo v případě běžných věznic (část 1, kapitola 9.): směr zmírňování a směr zpřísňování?*

Mohl i nadále vést tento sladce vzrušující život obchodníka a nebyl by poznal hořké utrpení a nebyl by se stal legendou. Ale do rudé říše ho přitahovala jakási osudová síla.[73)] Není potvrzena pověst, že se v té době stal v Cařihradě rezidentem sovětské rozvědky (jediné snad z ideových důvodů, a to si lze těžko představit - nač by mu to bylo). Ale zcela jisté je, že v letech Nepu přijíždí do SSSR a na tajný příkaz GPU vytváří, jakoby z vlastní iniciativy, černou burzu na vykupování skvostů a zlata za sovětské papírové ruble - předchůdce "zlaté kampaně"

GPU a Torgsinu (prodej za valuty a zlato, obdoba čs. Tuzexu - pozn. překl.). Podnikatelé a makléři si ho dobře pamatují z dřívějška, důvěřují mu a zlato proudí do GPU. Výkup skončí a GPU ho z vděčnosti zavře. I chytrák se spálí.

Avšak neúnavný Frenkel, který se vůbec necítí dotčen, již na Lubjance nebo po cestě do Solovek navazuje styk nahoru.

Zřejmě viděl, že je v pasti, a rozhodl se i na tento život pohlížet střízlivě. Přivezli ho do Solovek v roce 1927, hned ho však oddělili od transportu, umístili do kamenné boudy mimo území kláštera, dali mu k ruce sluhu a dovolili volný pohyb po ostrově. Už jsme se zmínili, že se stal velitelem ekonomického oddělení (s výhodami svobodného zaměstnance) a vyslovil svou slavnou tezi o využití vězně v prvních třech měsících. Od roku 1928 je už v Kemu. Tam buduje výnosnou přidruženou výrobu. Převáží do Kemu kůže, nahromaděné mnichy za desítky let v klášterních skladech, stahuje sem všechny zavřené rukavičkáře a ševce a dodává modelovou obuv a koženou galanterii do značkového obchodu u Kuzněckého mostu (obchod řídí a tržbu inkasuje GPU, ale paničky, které si kupují střevíčky, o tom nevědí - a když se samy brzy octnou na souostroví, ani si na to nevzpomenou).

Jednou, asi tak v roce 1929, pro Frenkela přiletělo letadlo z Moskvy a odvezlo ho k audienci u Stalina. Nejlepší přítel vězňů (a Nejlepší přítel čekistů) hovoří tři hodiny se zájmem s Frenkelem. Stenografický záznam tohoto rozhovoru nebude nikdy znám, prostě neexistoval, ale je zřejmé, že Frenkel rozvinul před Otcem národů skvělé perspektivy budování socialismu prací vězňů. Mnohé ze zeměpisu Souostroví, co nyní poslušným perem popisujeme, zakreslil směle na mapu Svazu, zatímco jeho společník bafal z dýmky. Právě Frenkel, a pravděpodobně právě při této příležitosti, navrhuje univerzální systém táborové evidence podle skupin A, B, C, D, která nenechává škvíru ani pro velitele tábora, a tím méně pro vězně: každý, kdo nemá službu v táboře (B), kdo nebyl uznán za nemocného (C) a nebyl potrestán korekcí (D), musí každý den svého trestu táhnout plný náklad (A). Světové dějiny žalářů ještě nepoznaly takovou univerzálnost! Právě Frenkel a právě v tomto rozhovoru navrhuje zrušit reakční systém rovnosti ve stravování vězňů a předkládá jednotný systém nového rozdělování mizerných přídělů v Souostroví - stupnici chleba a stupnici jiných potravin, který ostatně převzal od Eskymáků: držet rybu na tyči před běžícími psy. Dále navrhuje zápočty a podmíněné propuštění jako odměnu za dobrou práci (ale ani v tom snad nebyl originální - v roce 1890 Čechov v sachalinském žaláři našel obojí). Zřejmě právě tady bylo určeno první pokusné pole - velký Bělomořský kanál, kam bude podnikavý šmelinář s valutou brzy jmenován - nikoli jako velitel stavby, nikoli jako velitel tábora - ale jako "velitel prací", hlavní dozorce na poli pracovní bitvy; tato funkce byla pro něj zvlášť zřízena.

A tady ho máme (viz foto). Jak je nabit zlou protilidskou vůlí, vidíme v jeho tváři. Brzy však v knize o Bělomořském kanálu jeden ze sovětských spisovatelů, ve snaze oslavit Frenkela,

***73) Ostatně už od února 1917 se do Ruska rychle vraceli mnozí emigranti, kteří neměli nic společného s revolucionáři, a ochotně a osudově byli nápomocni všem stadiím revoluce.***

napíše: "Oči vyšetřovatele a prokurátora, ústa satirika a skeptika. Člověk se silnou touhou po moci a hrdostí, pro nějž je nejdůležitější - absolutní moc. Jestliže je třeba, aby se ho lidé báli, ať se bojí. Tvrdě hovořil s inženýry a snažil se je ponížit."[74] Domníváme se, že poslední věta je klíčová - jak pro Frenkelův charakter, tak pro jeho životní dráhu.

Když se začíná stavět Bělomořský kanál, je propuštěn, za Bělomor dostává Leninův řád a je jmenován velitelem stavby Bamlagu (Bajkalsko-amurská magistrála - to je název budoucnosti, ve 30. letech Bamlag dokončuje druhořadé tratě Sibiřské magistrály, tam, kde ještě žádné nejsou.) Tím však kariéra Naftalije Frenkela nekončí, bude však vhodnější, když si ji vypovíme v následující kapitole.

Celá dlouhá historie Souostroví, o níž je nám souzeno psát tuto po domácku na koleně spíchnutou knihu, se za půl století ve veřejném písemnictví Sovětského svazu téměř vůbec neobjevila. Sehrála zde úlohu stejná zlá náhoda, pro kterou se táborové věže nikdy nedostaly do filmových záběrů, ani do krajin malířů.

Jinak je tomu však s Bělomořským a Volžským kanálem. O každém z nich máme k dispozici knihu, a přinejmenším tuto kapitolu můžeme psát na základě dokumentárního a spolehlivého svědectví. V seriózních badatelských výzkumech se pramen obvykle nejprve charakterizuje a pak teprve využívá. Učiníme tak.

Před námi leží ten svazek formátu takřka chrámového Evangelia, s reliéfem poloboha na lepenkové vazbě. Kniha Bělomořsko-Baltický Stalinův kanál byla vydána v Gizu v roce 1934 a autoři ji věnují XVII. sjezdu strany, zřejmě byla k sjezdu dokončena. Je jakousi odnoží Gorkého Dějin továren a závodů. Redaktoři: Maxim Gorkij, A. L. Averbach a S. G. Firin. Poslední jméno je v literárních kruzích málo známé, a tak připomínám, že byl přes své mládí zástupcem velitele Gulagu a napsal, sžírán touhou po slávě, vlastní brožurku. Leopold Leonidovič Averbach (bratr už vzpomínané Idy Leonidovny) se naopak v sovětské literatuře proslavil, a sice především jako odpovědný redaktor časopisu Na litěraturnom postu. To on (mimochodem synovec Sverdlova[75] ) mával kyjem jako nikdo jiný.

Historie knihy je tato: 17. srpna 1933 se konala projížďka sto dvaceti spisovatelů po právě dokončeném kanálu.

Vězeň-stavbyvedoucí kanálu D. P. Vitkovskij byl svědkem toho, jak ve chvíli, kdy parník stál v propusti, tito muži v bílých oblecích stáli v hloučcích na palubě, přivolávali si vězně, pracující kolem propusti (mimochodem, už tam byli spíše provozní pracovníci než stavební dělníci), a v přítomnosti vedoucích kanálu se každého vyptávali: zda má rád svůj kanál, svou práci, zda se domnívá, že se zde napravil, a zda se vedení dostatečně stará o každodenní potřeby vězňů? Otázek bylo mnoho, ale všechny v tom duchu a všechno přes palubu a za přítomnosti velení a jen dokud parník stál v propusti. Po této cestě se 84 spisovatelům nějakým způsobem podařilo uniknout účasti v Gorkého kolektivní práci (ale možná, že psali vlastní nadšené verše a črty), zbývajících 36 tvořilo autorský kolektiv. Usilovnou prací vytvořili během podzimu 1933 tuto unikátní práci.

Kniha měla přečkat celé věky, aby potomci četli a žasli. Ale osudovou shodou okolností

***74) Belomorsko-Baltijskij kapal imeni Stalina, Istorija stroiteľstva, Gosizdat. Istorija fabrik i narodov, 1934, str. 213-216.***

***75) Povedená rodina Sverdlovových zůstala ve stínu revolučního kvasu dějin jen díky předčasné smrti Jakova, jenž se nicméně stihl podílet na popravách včetně poprav carské rodiny. Tak takoví to tedy byli příbuzní! Nesmíme zapomenout ani na syna Andreje, katana mezi vyšetřovateli, který se s oblibou nechával naoko zavírat mezi vězně do cel. Sverdlovova žena Klaudie Novogorodcevová zase doma přechovávala "stranický fond", sestávající z diamantů a briliantů, které bolševici nakradli za revoluce - darebáci z politbyra se pojistili pro případ, že by přišli o moc a museli státní budovy nakonec vyklidit.***

většina vedoucích činitelů zde oslavených a vyfotografovaných byla za dva či tři roky odhalena jako nepřátelé lidu. Přirozeně že kniha byla v knihovnách zabavena a zničena. Ničili ji v 37. roce i soukromí majitelé, protože za ni nechtěli dostat pár let. Nyní zbylo velmi málo výtisků a na nové vydání není naděje - tím tíživěji pociťujeme břemeno povinnosti - zaznamenat hlavní myšlenky a fakta, vylíčená v této knize, pro naše spoluobčany. Bude správné zachovat pro historii literatury i jména autorů. Tak třeba tihle: M. Gorkij, Viktor Šklovskij, Vsevolod Ivanov, Věra Inberová, Valentin Katajev, Michail Zoščenko, Lapin a Chacrevin L. Nikulin Kornelij Zelinskij, Bruno Jasenskij (kapitola Dorazit třídního ne přítele), J. Gabrilovič, A. Tichonov, Alexej Tolstoj, K. Finn.

Gorkij vysvětlil že vězňové, kteří budovali kanál, tuto knihu potřebují, protože "kanalo atmejci[76)] nemají dostatečnou zásobu slov", aby vyjádřili složité pocity převýchovy. Spisovatelé tuto slovní zásobu mají, a tak jim pomohou. A spisovatelé knihu potřebují, protože: "Mnozí literární pracovníci se po prohlídce kanálu… nadchli a to velmi dobře zapůsobí na jejich práci… Teď se v literatuře objeví nálado, která ji pohne kupředu a postaví ji na úroveň našich velkých činů" (kurzíva - A. S. Tuto úroveň v sovětské literatuře pociťujeme dodnes). Nu a proč knihu potřebují milióny čtenářů (mnozí z nich mají brzy dorazit na Souostroví), to se rozumí samo sebou.

Jaképak je tedy stanovisko autorského kolektivu k předmětu? Především: přesvědčeni. že všechny rozsudky jsou zákonné a vina všech zahnaných na kanál je dokázána. Slovo "přesvědčení" je dokonce příliš slabé: tuto otázku si autoři nesmějí vůbec položit ani o ní diskutovat. To je pro ně stejně jasné, jako že v noci je větší tma než ve dne. S použitím své slovní zásoby metafor do nás hustí všechny legendy 30. let, plné nenávisti k lidem. Slovo "škůdce" vykládají jako podstatu povahy inženýra. I agronomové, kteří protestovali proti ranému setí(třeba do sněhu a do bláta?), i vedoucí melioračních prací, kteří zavlažovali Střední Asii, - to všechno jsou pro ně bez debaty škůdci. Ve všech kapitolách knihy tito spisovatelé hovoří o stavu inženýrském jen svrchu, jako o lidech zkažených a nízkých. Na straně 125 kniha obviňuje podstatnou část ruského předrevolučního stavu inženýrů - z proradnosti. To už není individuální obvinění, jen co je pravda. (Máme tomu rozumět tak, že inženýři škodili již carismu?) A to píší lidé, z nichž nikdo neumí ani docela jednoduše odmocňovat (což dělají v cirkuse i někteří koně).

Autoři nám opakují všechny šílené pověsti oněch let jako něco historicky dokázaného: že v závodních jídelnách jsou dělnice otravovány arzénem, že když se srazí mléko nadojené v sovchoze, pak to není hloupost a nešikovnost, ale nepřítelův úmysl: donutit zemi, aby otekla hlady (tak to doopravdy píší). Obecně a neurčitě píší o těch všech zlolajných kulacích, kteří šli pracovat do továrny a házejí šroubku do strojů. Copak ti, jsou to znalci lidských srdcí, pro ně je snadné si to představit: člověk se jakýmsi zázrakem vyhnul vyhnanství do tundry, utekl do města, ještě větším zázrakem se dostal do továrny, když už umíral hlady, a teď místo, aby živil rodinu, hází šroubky do stroje!

A zase naopak, autoři nemohou a nechtějí zkrotit svůj obdiv pro vedoucí pracovníky stavby kanálu, pro zaměstnavatele, které - přestože už máme 30. léta - tvrdošíjně nazývají čekisty a vnucují tento termín i nám.

Obdivují nejen jejich moudrost, vůli, organizaci. ale obdivují je i ve vyšším lidském smyslu slova jako bytosti podivuhodné. Příznačná je třeba epizoda s Jakovem Rappoportem (podle fotografie, bys neřekl, že je hloupý).

Tento

***76) Tak se jim mělo říkat, aby se pozvedl jejich duch (nebo na počest neuskutečněné pracovní armády?).***

zběhlý student Dorpatské univerzity, evakuované do Voroněže, který se v nové vlasti stal náměstkem předsedy gubernské čeky a pak zástupcem velitele stavby Bělomořského kanálu, byl, jak říkají autoři, při obchůzce stavby nespokojen tím, jak dělníci tahají vozíky, a položil inženýrovi zdrcující otázku: a jestlipak víte, jaký je kosinus čtyřicet péti stupňů? Inženýr byl Rappoportovou erudicí zkrušen a zahanben a ihned opravil své škůdcovské instrukce a vozíky začaly jezdit na vysoké technické úrovni.

Podobnými anekdotami autoři nejen umělecky vylepšují své dílo, ale i nás pozvedají na vědeckou výši!

A čím vyšší funkci vykonává zaměstnavatel, s tím větší úctou o něm píší autoři. Bezmeznou chválu pějí o veliteli GULagu Matveji Bermanovi.[77)] Spousta nadšených pochvalných slov je věnována Lazaru Koganovi, bývalému anarchistovi, který v roce 1918 přešel na stranu vítězných bolševiků a dokázal svou věrnost ve funkci velitele zvláštního oddělení IX. armády, pak ve funkci zástupce velitele vojsk OGPU, jednomu z organizátorů GULagu, nyní veliteli stavby Bělomořského kanálu. A tím spíše se autoři mohou připojit ke slovům soudruha Kogana o železném lidovém komisaři: "Soudruh Jagoda je náš hlavní, náš uznávaný vedoucí." (To právě nejvíc uškodilo knize! Pochvaly a lichotky Genrichu Jagodovi a jeho snímek byly vytrženy dokonce i z výtisku, který jsme měli k dispozici, a tak jsme dlouho museli hledat jeho portrét.) A tím spíše se tento tón prosazoval v táborových brožurkách. Tak třeba: "Na propust č. 3 přišli čestní hosté (jejich portréty visely v každém baráku) - soudruh Kaganovič, Jagoda a Berman. Lidé začali pracovat rychleji. Tam nahoře se pousmáli a úsměv převzaly stovky lidí ve stavební jámě."[78)] A objevoval se v oficiálních písních:

Sám Jagoda nás vede, sám nás učí, oko má jasné, pevnou ruku má Všeobecné nadšení nad táborovým způsobem života vede autory k této tirádě: "I kdyby nás osud zanesl do jakéhokoli koutku Svazu, ať je to třeba ztracená periférie, znamení pořádku… přesnosti a uvědomělosti… je charakteristické pro každou organizaci OGPU". A jakápak je v ruských dálavách organizace OGPU? - jenom tábor. Tábor jako pochodeň pokroku - takovou má náš pramen úroveň!

Tady se vyslovil i sám šéfredaktor. V projevu na posledním sjezdu budovatelů Bělomořského kanálu 25. 8. 1933 v městě Dmitrově (už se přestěhovali na Volžský kanál) Gorkij řekl: "Od roku 1928 pozoruji, jak OGPU převychovává lidi." (To znamená ještě než byl v Solovkách, než zastřelili toho kluka. Jakmile se vrátil do Sovětského svazu, začal pozorovat). A už jen tak tak zadržuje slzy a obrati se k přítomným čekistům: "Vy, čerti podšití, sami nevíte, co jste udělali…" Autoři poznamenávají: Čekisté se jenom pousmáli. (Věděli, co udělali…) O přílišné skromnosti čekistů píše Gorkij v samotné knize. (Ten jejich odpor k publicitě, skutečně, dojemný rys).

Autoři sborníku nejen zamlčují úmrtnost na Bělomořském kanálu, tedy nepostupují podle zbabělého receptu polopravdy, ale přímo píší (str. 190), že na stavbě nikdo neumírá! (Asi to počítají takhle: sto tisíc začínalo budovat kanál, sto tisíc jej dokončilo.

To znamená, že všichni přežili. Jenom zapomínají na transporty, které stavba spolkla během dvou krutých zim. To už je však na úrovni kosinu proradných inženýrů).

*77) M. Berman - M. Borman, zase rozdíl jediného písmenka… Eichmans - Eichman.*

*78) Kuzemko, J. 3-j šljuz, izd. KVO Dmitlaga, 1935, "Není určeno k šíření mimo prostory tábora", vzhledem k tomu, že je to vzácné vydání, můžeme doporučit jinou variantu: "Kaganovič, Jagoda a Chruščov na inspekci v táborech Bělomořského kanálu", Runes, D. D., Despotism, N. Y., 1963, p. 262.*

Autoři neznají nic krásnějšího, než je práce v táboře. V nevolnické práci spatřuji jednu z nejvyšších forem nadšené uvědomělé tvorby. Hle, teoretický základ nápravy: "Zločinci jsou plodem minulých hanebných podmínek, ale naše země je krásná, mohutná a velkorysá a je třeba ji zkrášliti." Podle jejich názoru by nikdo z těch lidí, zahnaných na kanál, nikdy nenašel svou cestu do života, kdyby jim zaměstnavatelé nebyli přikázali spojit Bílé a Baltické moře.

Vždyť přece "lidská surovina se zpracovává neskonale obtížněji než dřevo" to je ale jazyk! ta hloubka! kdopak to řekl? - to říká v knize Gorkij, když polemizuje se "slovním pozlátkem ‚humanismu' ". Zoščenko hluboce pronikl do věci a píše: "Převýchova to není jen přání šplhnout si a uniknout trestu (přece jen bylo takové podezření? A. S.), je to skutečná převýchova vědomí a hrdost budovatele." Ty znalče lidských srdci! Zdalipak's vozil kolečko na kanále a dostával snížený příděl?…

Touto ctihodnou knihou, která je pýchou sovětské literatury, se budeme řídit ve svých soudech o kanálu.

Jak se stalo, že pro první velkou stavbu Souostroví byl zvolen právě Bělomořský kanál : Nutila Stalina naléhavá ekonomická nebo vojenská potřeba? Až dojdeme ke konci stavby, budeme moci s jistotou říci, že nikoliv. Roznítil se v něm snad vznešený duch soutěženi s Petrem Prvním, který přetáhl smykem po této trase své loďstvo, nebo s císařem Pavlem za jehož vlády byl navržen první projekt tohoto kanálu? Stalin o tom asi těžko věděl. Spíš potřeboval velkou stavbu kdekoli, kde by pracovali trestanci, která by pohltila mnoho pracovních sil a mnoho životů (přebytek lidí, vzniklý rozkulačováním) se spolehlivostí plynových komor, ale levněji - a jež by přitom zůstavila velký pomník jeho vlády - na způsob pyramidy. Na milovaném otrokářském východě, od něhož Stalin ve svém životě nejvíc čerpal, budovali s oblibou velké "kanály". A takřka jako bych viděl, jak Vládce s láskou prohlíží mapu ruského evropského severu, kde byla soustředěna větší část táborů, a jak přitom konečkem lulky načrtne uprostřed této oblasti čáru od moře k moři.

Když už byla stavba vyhlášena, musela být prohlášena za naléhavou. V té době se totiž v naší zemi nedělalo nic, co by nebylo naléhavé. Kdyby nebyla naléhavá, nikdo by nebyl věřil, že je životně důležitá - a dokonce tomu museli věřit vězňové, umírající pod převráceným vozíkem. A kdyby nebyla bývala naléhavá - nebyli by ani umírali a nebudovali by základy nové společnosti.

"Kanál musí být vybudován v krátké době a musí být levný!- to je pokyn soudruha Stalina!" (Kdo ty doby pamatuje, ten ví, co znamená pokyn soudruha Stalina. Dvacet měsíců - tolik povolil Velký Vůdce svým zločincům i na kanálu, i na to, aby se napravili: od září 1931 do dubna 1933. Dokonce jim nemohl dát ani plné dva roky - tolik spěchal. Panamský průplav, dlouhý osmdesát kilometrů, se stavěl dvacet osm let, Suezský, dlouhý sto šedesát kilometrů, deset let a Bělomořsko-baltský, dlouhý dvě stě dvacet sedm kilometrů, necelé dva roky - co tomu říkáte? Vyhloubit dvacet pět miliónů kubických

metrů zeminy. z toho dva a půl miliónu prakticky skály. Kraj samý kámen. Bažiny. Sedm komor Povenecké kaskády, dvanáct komor kaskády ve svažitém úseku k Bílému moři. Patnáct přehrad. dvanáct základových výpustí, čtyřicet devět hrází, třicet tři vedlejších kanálů. Tři sta devadesát tisíc kubíků betonu, devět set dvacet jeden tisíc kubíků srubových výplní.[79)]A - "to není Dněprostroj, kterému dali dost času a valutu. Bělomořský kanál byl svěřen OGPU' Ani kopejka valuty!..

***79) Usnesení Rady lidových komisařů, Moskva, Kreml, 2. 8. 1933, Bělomořsko-baltský průplav, str. 401***

A teď je nám stále více a více zřejmý smysl věci: to znamená, že Stalin ten kanál tolik potřebuje, tak ho potřebuje stát, že - ani kopejku valuty. Ať u vás pracuje současně sto tisíc vězňů - jaký kapitál je cennější? A za dvacet měsíců, sem s kanálem! Ani den odkladu!

A právě tady člověk dostane vztek na škůdcovské inženýry. Inženýři říkají: budeme stavět betonové objekty. Čekisté odpovídají: na to není čas. Inženýři říkají: potřebujeme hodně železa. Čekisté: nahraďte je dřevem! Inženýři říkají: potřebujeme traktory, jeřáby, stavební stroje! Čekisté: nic z toho nebude, ani kopejka valuty, dělejte všechno rukama!

Kniha tomu říká: "Odvážná čekistická formulace technického úkolu".[80)] To je ten Rappoportův kosinus… Ostatně se tento kosinus liší od vydání k vydání.

Tolik spěcháme, že pro tento severní projekt přivezeme Taškenťany, hydrotechniky a meliorační inženýry ze Střední Asie (zrovna vhod je zavřeli!). Z nich se tvoří ve Furkasovské uličce (za Velkou Lubjankou) Zvláštní (zase zvláštní, oblíbené slovo!) konstrukční kancelář.[81)] (Ostatně se čekista Ivančenko ptá inženýra Žurina: "A nač projektovat, když existuje Volho-donský projekt? Stavte podle něho.") Tolik spěcháme, že se na projektu začíná pracovat dříve, než se provede průzkum terénu! Samozřejmě urychleně vysíláme do Karelska průzkumné výpravy. Žádný z konstruktérů nemá právo vyjít z konstrukční kanceláře, tím méně jet do Karelska (bdělost). Proto létají telegramy: a jaká je tam kóta? a jaká je tam půda?

Tolik spěcháme, že přijíždějí transporty vězňů a přijíždějí na budoucí trasu, a tam ještě nejsou ani baráky, ani zásobování, ani nářadí, ani přesný plán - co se má dělat? (Nejsou baráky, zato je začátek severského podzimu. Není nářadí, zato plyne první z dvaceti měsíců).[82)] Tolik spěcháme, že inženýři, kteří nakonec přijeli na stavbu, nemají rýsovací čtvrtky, pravítka, připínáčky (!) a v pracovním baráku dokonce ani nesvítí světlo. Pracují při olejových lampičkách, vypadá to, jako za občanské války - to uvádí naše autory do vytržení.

Veselým tónem vyhlášených vtipálků nám líčí: ženy přijely v hedvábných šatech a tady dostávají vozíky! A "kdo se jenom v Tugundě nesetká: bývalí studenti, esperantisté, spolubojovníci z bílých oddílů!" (Spolubojovníci z bílých oddílů se už dávno setkali v Solovkách, ale že také esperantisté a studenti dostávají bělomořské vozíky, za tuhle informaci autorům děkujeme!) Téměř se zalykají smíchy, když nám líčí: z krasnovodských táborů, ze Stalinabadu, ze Samarkandu vezou Turkmeny a Tadžiky v bucharských tenkých pláštích, s turbany - a tady jsou karelské mrazy! To basmači koukají! Tady je norma: rozbít dva kubické metry žulové skály a vyvézt je sto metrů daleko! A sníh padá, a všechno zasypává, vozíky se převracejí z můstků do sněhu.

Třeba takhle.

Ale dejme slovo autorům: "po mokrých prknech kolečko klouzalo, převracelo se"[83)], "člověk s takovým vozíkem vypadal jako kůň zapřažený v postraňcích"[84)], "vozík se nakládá hodinu" nejen kamenitou, ale prostě zmrzlou zeminou. Nebo širší pohled: "V ošklivé

*80) Belomorsko-Baltijskij kapal, str. 82.*

*81) Tedy jedna z prvních šarašek Rajských ostrovů. Uvádí se tu ještě jedna další - ZKK na Ižorském závodě, kde byl zkonstruován první slavný blooming. (Šaraška je pracoviště, které soustřeďuje vězně-odborníky a plní v rámci vězeňského systému obecné vědecké a technické úkoly, argot. - pozn. překl.)*

*82) plus několik zafixlovaných měsíců organizačního období, které nejsou nikde zaznamenány.*

*83) BBK, str. 112.*

*84) ibidem, str. 113.*

jámě zasypané sněhem bylo plno lidí a kamenů. Lidé se tu ploužili, zakopávali o kameni. Po dvou, po třech se shýbali a snažili se uchopit balvan a zvednout ho. Balvan se ani nehnul. Nato volali čtvrtého, pátého…" Tu však přichází na pomoc technika našeho slavného století: "balvany se vytahují z jámy sítí" - a síť táhne lano a lano - "kolo, jímž oráči kůň". Nebo tu máme jiný způsob - dřevěné jeřáby, které zvedají kameny. Technika z doby před pěti sty, před patnácti sty lety!

A tohle že jsou škůdci? Vždyť to jsou geniální inženýři! Z 20. století je hodili do kamenného věku - a podívejte, zvládli to!

Základní dopravní prostředek Bělomořského kanálu jsou kolečka, dozvídáme se z knih-. A ještě existují bělomořské fordy! Jsou to těžké dřevěné desky položené na čtyřech kulatých dřevěných špalcích (válcích) - takový ji7rd táhne pár koní. Odvážejí kameny. Vozk táhnou dva lidé, kde terén stoupá, pomáhá muž s hákem. A jak porážet stromy když nejsou ani pily, ani sekery? To náš důvtip také dokáže: strom se ováže provazem a brigády táhnou na různé strany, jedna po druhé - vyvracejí stromy! Náš důvtip dokáže všechno! A proč: A to proto, že se kanál buduje z iniciativy a na pokyn soudruha Stalina!- je psáno v novinách a neustále a každodenně se to opakuje v rozhlase.

Představme si takové bitevní pole a na něm v "dlouhých popelavě šedých uniformách nebo v kožených bundách" - čekisté. Je jich jen 37 na sto tisíc vězňů, ale všichni je maji rádi a tato láska hýbe karelskými balvany. Tady se zastavili, soudruh Frenkel ukázal někam rukou, soudruh Firin zamlaskal, soudruh Uspenskij (otcovrah? solovecký kat?) neřekl nic - a osud tisíců lidí je pro dnešní mrazivou noc a pro celý tento polární měsíc zpečetěn.

V tom je právě velikost této stavby, že probíhá bez moderní techniky a bez jakýchkoli dodávek z vnitrozemí! "To není tempo prohnilého evropsko-amerického kapitalismu. To je socialistické tempo!" hrdě prohlašují autoři.[85] (V 60. letech víme, že se tomu říká vey skok). Celá kniha oslavuje právě zaostalou techniku a primitivní rukodělnou práci. Nejsou jeřáby? Budeme mít vlastní! - a vyrábějí se derriky, dřevěné jeřáby, jenom opotřebovávající se kovové součástky se odlévají na místě. "Vlastní průmysl na stavbě kanálu!," jásají naši autoři. A kola ke kolečkám se také odlévají ve vlastnoručně vyrobené kuplovně!

Země potřebovala kanál tak rychle, že pro stavbu nebylo dost koleček! Pro leningradské závody byla ta zakázka neúnosná!

Ne, bylo by nespravedlivé, ne, nebylo by to spravedlivé srovnávat tuto nejbarbarštější stavbu 20. století, kanál na pevnině, vybudovaný "kolečkem a krumpáčem", s egyptskými

pyramidami: vždyť pyramidy byly budovány s použitím tehdejší moderní techniky! A my jsme měli techniku - čtyřicet století starou!

V tom právě byla smrtící síla. Na plynové komory jsme neměli dost plynu.

Jen to zkuste být inženýrem v takových podmínkách! Všechny přehrady jsou hliněné, všechny výpustě dřevěné. Půda každou chvíli propouští vodu. Jak ji zpevnit? - Po náspu honí koně s válcem! (Koňmi právě tak jako lidmi Stalin a vlast nešetří - vždyť jsou to kulacká zvířata a také musí vymřít). Je velmi těžké zamezit prosakování vody a dotyku dřeva a zeminy. Je třeba nahradit železo dřevem - a inženýr Maslov vynalézá romboidní dřevěná vrata komor. Na stěny komor není beton! Čím je zpevňovat? Vzpomněli si na staroruské rjaže- dřevěné sruby vysoké 15 metrů naplněné hlínou. Využívejte techniku kamenného věku, ale odpovědnost je ze století 20.: když to někde povolí, hlavu dolů.

***85) BBK, str. 356.***

Železný lidový komisař Jagoda píše hlavnímu inženýrovi Chrustaljovu: "Podle zpráv, které máme k dispozici (to znamená od práskačů a od Kogana-Frenkela-Firina) neprojevujete a necítíte v práci potřebnou energii a zájem.

Rozkazuji, abyste okamžitě odpověděl, zda míníte okamžitě (to je jazyk, co?)… začít doopravdy pracovat… a donutit poctivě pracovat tu část inženýrů (jakou? koho?), která sabotuje a škodí…" Co lze odpovědět šéfovi? Člověk přece chce žít… "Uvědomuji si svou zločinnou změkčilost… lituji vlastní nesoustavnosti…"

A zatím bez přestání zní: "Kanál se buduje z iniciativy a na pokyn soudruha Stalina!" Rozhlas v baráku, na stavbě, u potoka, v karelské chalupě, v nákladním autě, rádio, které nespi ani ve dne, ani v noci (představte si to!), tato nesčetná černá ústa, tyto černé masky bez očí (názorné!) neustále křičí: co si o stavbě myslí čekisté celé země, co řekla strana". A totéž si mysli i ty! A totéž si mysli i ty! "Naučíme přírodu, dostaneme svobodu!" Ať žije socialistické soutěžení a údernictví! Socialistické soutěžení mezi brigádami! Soutěžení mezi falangami (250-300 osob)!

Soutěžení mezi pracovními kolektivy! Soutěžení mezi propustěmi! Konečně také vochrovci (VOCHR - vojska ozbrojené stráže, pozn. překl.) vstupují do soutěže s mukly![86)] (Závazek vochrovců - budeme vás lépe hlídat?) Hlavní oporou však samozřejmě jsou sociálně blízcí, tedy zloději! (Tyto pojmy na kanále už splynuly). Dojatý Gorkij k nim volá z tribuny: "Vždyť kterýkoli kapitalista loupí víc než vy všichni dohromady!" Zloději jsou polichoceni a řičí, "a velké slzy vytryskly z očí bývalého kapsáře". Sází se na možnost využít romantismu osob porušujících zákon.

Bodejť by jim to nelichotilo! Z tribuny sletů hovoří zloděj: "Dva dny jsme nedostali chleba, ale toho se nebojíme. (Ti přece vždycky někoho oberou). Těší nás, že se s námi mluví jako s lidmi (to by inženýři říci nemohli). Skály jsou tu takové, že se lámou vrtačky. Nevadí, zvládnem to." (Čím to zvládnou? a kdo to zvládne?…) To je třídní teorie - opřít se v táboře o své lidi proti cizím. Nebylo napsáno, jak se živili vedoucí brigád na Bělomořském kanálu, ale o Bereznikách vypráví svědek (I. D. T.): pro vedoucí brigád (jsou to vesměs kriminální) byly zvláštní kuchyně a příděl lepší než na vojně. Aby měli silné pěsti a věděli, proč je svírat.

Ve 2. táborovém středisku se krade, člověku vyrvou z rukou nádobí, poukázky na šlichtu, ale zločince za to z řad úderníků nevylučují: nevrhá to stín na jejich sociální profil, na jejich výrobní úsilí. Jídlo se vozí na pracoviště studené.

Ze sušáren se kradou věci - to nic, zvládnem to! Poveněc je trestní městečko, chaos a zmatek. Chléb se tu nepeče, vozí se z Kemu (podívejte se na mapu!). Na úseku Šižňa se příděl potravin nevydává, v barácích je zima, vši, nemoci - to nic, zvládnem to! Kanál se buduje z iniciativy… Všude jsou KVH - kulturně výchovné hlídky. (Jakmile chuligán přijde

do tábora, hned se stává vychovatelem). Vytváří se atmosféra neustálé bojové pohotovosti (najednou se vyhlašuje noc útoku - úder proti byrokracii! Ke konci odpolední směny chodí po místnostech správy kulturní vychovatelé a útočí. Najednou - pohroma (nejde o vodu, ale o procenta) v oddělení Tunguda! Útok! Usnesení - zdvojnásobit pracovní normy! Tak takhle to vypadá![87] Najednou nějaká brigáda z ničeho nic plní denní úkol na 852%! Kdo může, ať to pochopí! Nebo se najednou vyhlásí všeobecný den rekordů! Úder proti těm, kdo narušují tempo!Tady nějaká brigáda dostává za odměnu pirožky. (Cože jsou ty tváře tak zdeptané! Vytoužený okamžik - a radost žádná…)

***85) gg~ str. 153***

***86) BBK, str. 302.***

Zdálo by se, že všechno jde dobře. V létě 1932 Jagoda objel stavbu a byl spokojen, tatíček. Ale v prosinci přišel jeho telegram: normy se neplní, dost toho zbytečného poflakování tisíců lidí! (Tomu věříš! to přece vidíš!) Pracovní kolektivy táhnou do práce s vybledlými prapory. Bylo zjištěno: podle hlášení bylo několikrát vytěženo 100 % zeminy! A kanál přece není dokončen! Neodpovědní dělníci sypou do rjaží místo kamene a hlíny - led! A na jaře led roztaje a voda je protrhne! Nová hesla vychovatelů: "Tufta[87] - nejnebezpečnější nástroj kontrarevoluce" (a právě obyčejní zločinci fixlují ze všech nejvíc: nasypat led do rjaží - to poznávám, to je jejich nápad!). Ještě heslo: "Podjúkář - třídní nepřítel"a zlodějům se svěřuje odhalování podjieků. kontrola při přebírání směny po brigádě kaerů!(nejlepší způsob, jak si připsat výkon kaerů na vlastní konto). Tufta je pokus zmařit veškerou nápravně pracovní politiku GPU - to je ten hrozný podraz! Tufta je rozkrádání socialistického vlastnictví! - to je ten hrozný podraz! V únoru 1933 zbavují svobody inženýry, propuštěné podmíněné - za odhalenou tuftu.

Takový to byl rozmach, takové nadšení - a kde se vzaly ty podfuky? proč si je vězňové vymysleli?… Zřejmě sázeli na obnovu kapitalismu. V tom měla jistě své špinavé prsty bílá emigrace!

Počátkem roku 1933 -- nový Jagodův rozkaz: všechny správy přejmenovat na štáby bojových úseků! 50 % aparátu vrhnout na stavby! (bude dost lopat?…) Pracovat na tři směny (vždyť noc je téměř polární)! Stravu podávat přímo na stavbě (studenou!) Za podfuk -soud!

V lednu - útok na rozvodí! Všechny falandy s kuchyněmi a majetkem jsou vrženy na jedno místo! Nebylo pro všechny dost stanů, lidé spí na sněhu - to nevadí, zvládneme to. Kanál se buduje z iniciativy…

Z Moskvy - rozkaz č. 1: "Do konce stavby vyhlásit nepřetržitý mimořádný stav!" Po skončení pracovního dne ženou na stavbu stenotypistky, úřednice, pradleny.

V únoru - zákaz návštěv v celém Belbaltlagu - snad šlo o nebezpečí skvrnitého tyfu, snad to byl nátlak na mukly.

V dubnu - nepřetržitá 48 hodinová pohotovost -- hurá!! - třicet tisíc lidí nespí!

A k Prvnímu máji 1933 lidový komisař Jagoda podává milovanému Učiteli zprávu, že kanál je ve stanoveném termínu dokončen!

V červenci 1933 Stalin, Vorošilov a Kirov vykonávají příjemnou projížďku na parníku, aby si prohlédli kanál.

Existuje fotografie - sedí v proutěných křeslech na palubě, "žertují, smějí se, kouří". (A přitom je Kirov už odsouzen, ale neví o tom).

V srpnu se po kanálu projelo sto dvacet spisovatelů.

Na místě nebyl nikdo, kdo by zajišťoval provoz Bělomořského kanálu, poslali sem rozkulačené ("zvláštní přesídlence"), Berman sám vybíral místa pro jejich osady. Většina "kanaloarmejců" se vydala na stavbu dalšího kanálu Volha-Moskva.[88)] Necháme na chvíli kolektivní šprýmařské knihy.

Jakkoli byly Solovky chmurné, Solovčané, které transportovali, aby dokončili svůj trest (nebo také život) na stavbě Bělomořského kanálu, teprve tady pocítili, že je konec legrace,

***87) podřizuji se "P.", protože cituji.***

***88) Na srpnovém sjezdu kanaloarmejců Lazar Kogan prohlásil: "Není daleko doba sletu, který bude posledním v systému táborů… Není daleko rok, měsíc a den, kdy vůbec nebude zapotřebí pracovních táborů." Byl zřejmě zastřelen a nedozvěděl se, jak se krutě mýlil. Ostatně ani sám třeba nevěřil tomu, co říkal.***

teprve tady poznali, co je skutečný tábor, jak jsme jej postupně poznali všichni. Místo soloveckého ticha - nepřetržité nejsprostší nadávky a divoce hlučné hádky, prošpikované výchovnou agitací. Dokonce i v barácích medvežegorského táborového střediska při Správě Belbaltlagu spali lidé na vagóncich (už byly vynalezeny), nikoli po čtyřech, ale po osmi: na každém prkně dva lidé, nohama k sobě. Místo klášterních zděných budov - prozatímní baráky v průvanu anebo stany, anebo prostě na sněhu. A ti, co sem byli přeloženi z Berezniků, kde pracovali také 12 hodin, konstatovali, že tady je to těžší. Dny rekordů. Noci šturmování. "Od nás všechno - nám nic"… V přeplněnosti pracovišť, ve zmatku při trhání skal bylo mnoho úrazů, i smrtelných. Vystydlá šlichta, pojídaná mezi balvany. Jaká to byla práce - to jsme si už přečetli. Jaké jídlo - a jaké jídlo mohlo být v letech 1931-1933? (Skripnikovová vypráví, že dokonce i v medvežegorské jídelně pro civilní zaměstnance podávali kalnou tekutinu s hlavičkami korušky smrduté a zrnky pšenice).[89)] Lidé byli oblečeni do svého, dotrhávali svoje šaty. A jen jediné oslovení, jediná pobídka, jediné zaříkání: "Davaj!… Davaj!… Davaj!…"

Říká se, že v první zimě, 1931 a 1932, zemřelo sto tisíc vězňů - tolik, kolik jich bylo neustále na kanálu. Proč bychom tomu neměli věřit? Spíše je to číslo příliš nízké: v obdobných podmínkách v táborech válečných let byla úmrtnost jedno procento denně něco všedního, všichni o tom věděli. Takže na Bělomořském kanálu asi zemřelo sto tisíc za tři měsíce a něco. A pak bylo ještě jedno léto. A ještě jedna zima. Nezdá se mi přehnaný odhad, že tu zahynulo na tři sta tisíc lidí.

Aby nás nepřekvapilo, proč se k počátku roku 1933 uvádělo, že počet lidí držených současně v táborech nepřekračuje jeden milión, musíme si uvědomit, že početní stav se neustále doplňoval, že mrtví byli průběžně nahrazováni novými a novými živými, aniž by se někam započítávali. Tajná "Instrukce", kterou 8. května 1933

podepsali Stalin a Molotov, uvádí osm set tisíc.[90)] D. P. Vitkovskij, Solovčan, který pracoval na Bělomoru jako stavbyvedoucí a zachránil právě oním podfukem, to je tím, že připisoval neexistující výkony, život mnoha lidem, popisuje takovouto večerní scénu:

"Po skončení pracovní doby na stavbě zůstávají mrtvoly. Sníh pokrývá jejich tváře. Někdo se skrčil pod převráceným kolečkem, schoval ruce do rukávů a tak zmrzl. Někdo znehybněl s hlavou skrytou mezi koleny. Tamhle zmrzli dva, zády se opírají jeden o druhého. To jsou selští synci, nejlepší pracovníci, jaké si lze jen představit. Posílají je na kanál po desítkách tisíců a snaží se, aby se žádný nedostal do stejného táborového střediska s tátou, rozdělují je. A hned jim dají takovou normu na štěrku a balvanech, jaká se nedá plnit ani v létě. Nikdo je nemůže poučit, varovat, po vesnicku vynakládají

všechny své síly, rychle slábnou a mrznou jeden druhému v objetí. V noci jezdí saně a sbírají je. Vozkové házejí mrtvoly na saně, je to, jako když padá dřevo.

A v létě jsou ze včas neuklizených mrtvol už jen kosti a ty se dostávají spolu se štěrkem do míchačky na beton.

Tak se dostaly do betonu poslední propusti Bělomořského kanálu a navždy tam zůstanou."[91)]

***89) Ostatně vzpomíná, že uprchlíci z Ukrajiny přijížděli do Medvežegorska, aby si našli jakoukoli práci poblíž tábora a zachránili se tak před hladem. Vězňové je zvali a vynášeli ze zóny svým jídlo! Je to velmi pravděpodobné. Jenže ne všem se podařilo dostat se sem z Ukrajiny.***

***90) Instrukcija všem partijno-sovetskim rabotnikam i vsem organam OGPU, soda i prokuratury, 8. 5. 1933. Archiv Smolenskogo obkoma VKP(b). Publikováno: Socialističeskij vestnik, New York - Paris, 1955, No 4 (681), str. 52.***

***91) A. Prussak, Iz istotii Belomorkanala. Voprosy istorii, 1945, No 2, str. 143.***

Navíc vedení stavby předčilo v krutosti samotného Vůdce. Stalin sice nepovolil "ani kopejku valuty", přece jen však vyčlenil na stavbu čtyři sta miliónů rublů. Vedení ve snaze, šplhnout si ušetřilo víc než tři čtvrtiny - utratilo jen devadesát pět miliónů třista tisíc rublů.

Závodní časopis Bělomořského kanálu se zalykal nadšením, že mnozí kanaloarmejci které "esteticky strhla" velikost úkolu, ve volném čase (a samozřejmě, aniž za to dost, zaplaceno chlebem) vykládají stěny kanálu kameny, jen aby to bylo krásné.

To by zněli také z kamenů složit na šikmých zdech kanálu i šest jmen - hlavních pomocníků Stalina a Jagody, hlavních poháněčů na Bělomořském kanálu, šesti najatých soudruhů, z nichž každý měl na svém kontě třicet tisíc životů: Firin, Berman, Frenkel, Kogun, Rappoport, Žuk.

A snad by měli přidat i velitele VOCHRu Belbaltlagu Brodského. A kurátora kanálu a VÚVV Solce.

A všech 37 čekistů, kteří byli na kanálu.

A 36 spisovatelů, kteří Bělomořský kanál oslavili.[92)] Ani na Pogodina nesmíme zapomenout.

Aby projíždějící turisté na parníku mohli číst a přemýšlet. Ale to je ta potíž - turisté tu nejsou!

Jak to že ne?

Tak. A parníky tu také nejsou. Podle jízdního řádu tam nejezdí nic.

Chtěl jsem v roce 1966, když jsem dokončoval tuto knihu, projet Velký Bělomor, prohlédnout si ho sám. Abych se jako vyrovnal těm sto dvaceti. Ale nešlo to: není na čem. Musel bych se dostat na nákladní loď. A tam kontrolují doklady. To už bylo moje jméno na černé listině, hned by vzniklo podezření: proč jedu? Tak tedy v zájmu knihy bylo lépe nejet.

Ale přece jen jsem se tam trochu přiblížil. Nejdříve - Medvežegorsk. Dosud je tu hodně nouzových baráků z těch dob. Stojí tu velkolepý hotel se čtyřposchoďovou skleněnou věží. Vždyť je to brána kanálu! Vždyť se to tu bude hemžit hosty domácími i zahraničními… Nějakou dobu zůstal prázdný, a pak z něho udělali internát.

Cesta k Povenci. Neduživý les, na každém kroku kameny, balvany.

Od Povence se hned dostávám ke kanálu a dlouho kráčím podél něho, snažím se přiblížit k propustím, abych si je prohlédl. Zakázané území, ospalí hlídači. Ale místy je

vidět dobře. Stěny komor jsou původní, z těch rjaží, poznávám je podle obrázků. Ale Maslovova romboidní vrata vystřídala vrata kovová a ta už se neotvírají ručně.

Ale cože je tu takové ticho? Pusto, žádný provoz ani na kanále, ani v propustích. Nikde se nehemží personál.

Parníky nehoukají. Vrata se neotevírají. Je pěkný červnový den. Pročpak to?

Tak jsem prošel pět propustí Poveněcké kaskády a za pátou jsem si sedl na břeh. Zobrazený na všech krabičkách papiros, tak životně důležitý pro naši zemi - pročpak mlčíš Velký Kanále?

Přistoupil ke mně kdosi v civilu, zkoumavé oči. Já dobromyslně: kde by se tu dalo koupit

***92) Také Alexej Tolstoj byl mezi nimi, projížděl po trase kanálu (musel přece platit za své postavení a "s nadšením a elánem vyprávěl o tom, co spatřil, líčil lákavé, téměř fantastické a přitom reálné . . perspektivy rozvoje oblasti. Vkládal přitom do svého vyprávění veškerý tvůrčí zápal a představivost spisovatele. Doslova se zajíkal, když mluvil o práci budovatelů kanálu, o moderní technice… (kurzíva - A. S.). Bogdanov-Berezovskij, Vstreči. Izd-vo Iskusstvo, M, 1967, str. 58.***

několik ryb? a jak se dá odjet po kanálu? Ukázalo se, že je to velitel stráže propusti. Proč, ptám se, tady není osobní doprava? Co tě napadá, diví se, copak to jde? To by se sem hned hnali Američané. Před válkou ještě byla, ale po válce už ne.

"Tak ať sem jedou."

-- "Copak se jim to dá ukázat?!"

- "A proč tu vůbec nic nejezdí?" - "Jezdí, ale málo. Koukej, je mělký, pět metrů. Chtěli provádět rekonstrukci, ale asi budou stavět vedle jiný, rovnou dobrý."

Ech, pane šéf, to víme už dávno: v roce 1934, jen co rozdali všechna vyznamenání, už existoval projekt rekonstrukce. A bod první: prohloubit kanál. A druhý: souběžně s nynějšími komorami vybudovat oceánskou cestičku s hlubokým ponorem. Napřed střelil, potom mířil. Pro ten termín, pro ony normy právě nedodřeli hloubku, snížili propustnost: nějakými přimyšlenými kubíky se pracanti přece museli uživit. (Brzy podfuk připsali na vrub inženýrům: dostali nové desítky). A 80 kilometrů murmanské železniční trati přeložili, aby uvolnili trasu. Dobře že na to aspoň nepotřebovali kolečka. Ale kam se má vlastně co vozit? Tak se třeba pokácí blízký les - kam teď s ním? Archangelský do Leningradu? Vždyť dříví koupí i v Archangelsku, cizinci tam nakupují odedávna. A půl roku je kanál zamrzlý, ne-li déle. Nač ho bylo třeba? Ach, to byla vojenská nutnost. Je třeba manévrovat s loďstvem.

"Je tak mělký," stěžuje si velitel stráže, " že nemohou proplout ani ponorky: nakládají je na nákladní vlečné lodi a tak je přepravují."

A co křižníky?… b, tyrane, uzurpátore! Šílenče noci! V jaké horečce jsi to všechno vymyslel?!

A kam jsi spěchal, proklatče? Co tě pálilo a píchalo - za dvacet měsíců? Vždyť těch čtvrt miliónu mohlo zůstat naživu. No tak, esperantisté ti vadili - ale vesničtí chlapci ti toho ještě tolik mohli napracovat! kolikrát bys je ještě zvedl do útoku - za vlast, za Stalina! "Přišel draho," povídám strážnému.

"Zato ho postavili rychle!" odpovídá sebejistě. Kdyby to tak bylo na tvých kostičkách…!

Toho dne jsem strávil na kanále osm hodin. Za tu dobu proplula jedna nákladní loď od Povence k Soroce a jedna, stejného typu, od Soroky k Povenci. Měly různá čísla, a jen podle nich jsem poznal, že to není tatáž loď. Protože měly naprosto stejný náklad: stejné borovicové klády, již vyschlé, na topení.

Odečteme a dostaneme nulu. Ale pamatujeme si čtvrt miliónu.

A po Bělomořsko-Baltickém přišel kanál Volha-Moskva, všichni pracanti se tam hned vydali, velitelem tábora byl Firin a velitelem stavby Kogan. (Leninův řád za Bělomořský dostali až tam).

Ale tenhle kanál byl aspoň k něčemu. Ve všech tradicích Bělomořského však slavně pokračoval a vylepšil je; a tady ještě lépe pochopíme, čím se lišilo Souostroví z období bouřlivých metastáz od Souostroví z poklidných soloveckých dob. To byly chvíle, kdy se vzpomínalo a litovalo mlčenlivých krutých Solovek. Teď se nepožadovala jen práce, nestačilo, že člověk musel tlouci do nepoddajných kamenů slábnoucím krumpáčem. Ne, člověku brali život a ještě mu před tím vlezli do duše a prohledali ji.

Na kanálech bylo nejtěžší tohle: od každého se navíc žádalo, aby cvrlikal. I když už měli na kahánku museli lidé předstírat společenskou aktivitu. Hlady sotva viděli a ještě museli řečnit a žádat překročení plánů! A odhalení škůdců! A potrestání nepřátelské propagandy,

kulackých pověstí (všechny pověsti v táboře byly kulacké. A neustále si dávat pozor, aby tě had nedůvěry nezapletl do nového trestu.

Když člověk dnes bere do rukou tyto hanebné knihy, kde se tak pěkně učesaně znázorňuje život odsouzených, téměř ani nemůže uvěřit, že se to všechno myslelo vážně a že se tu vážně četlo.

(Ostatně prozíravý Glavlit zničil celý náklad, i zde jsme dostali jeden z posledních výtisků).

Nyní bude naším Vergiliem pilný žák Vyšinského - I. L. Averbach.-[93)] I při nasazování obyčejného šroubku musí člověk dávat pozor: nevychýlit se ze středu, nevyviklat šroubek na stranu. A když už jsme ho trochu zašroubovali, můžeme uvolnit druhou ruku, v klidu přitahovat a pískat si při tom.

Čteme Vyšinského: "Právě výchovnými úkoly je náš NPT v zásadním protikladu k buržoaznímu vězení, kde vládne holé násilí."[94)] "V protikladu k buržoaznímu státu hraje u nás násilí v boji s kriminalitou druhořadou úlohu a těžiště spočívá v organizačně materiálních, kulturně osvětových a politickovýchovných akcích."[95)] (Ten si jistě dal pozor na jazyk, aby se neprořekl: místo klacku - odstupňování přídělu plus agitace). A už vidíme: "… úspěchy socialismu jako kouzlem (tak je to plácnuto - jako kouzlem!) ovlivňují i . . , boj s kriminalitou."[96)] Averbach následuje svého učitele a dodává: úkolem sovětské pracovní nápravné politiky je "přeměna nejhoršího lidského materiálu (vzpomínáte si na suroviny? vzpomínáte si na hmyz? - A. S.) v plnohodnotné, aktivní, uvědomělé budovatele socialismu."

Jenomže tu je takový malý koeficient… čtvrt miliónu nejhoršího materiálu padlo, 12 a půl tisíce aktivních uvědomělých bylo podmíněně propuštěno (Bělomořský kanál)… Ale podívejme, vždyť již VIII. sjezd strany v roce 1919, kdy zuřila občanská válka, kdy se ještě čekalo, že Děnikin přitáhne k Orlu, ještě měl přijít Kronštadt a tambovské povstání, tedy již VIII. sjezd rozhodl: nahradit systém trestů (tedy vůbec nikoho netrestat?) systémem výchovy!

"Nucené," dodává nyní Averbach. A rétoricky (už má připravenu zdrcující odpověď) se ptá: ale jak? Jak lze změnit vědomí ve prospěch socialismu, jestliže bylo již na svobodě nepřátelské a donucovací ráz tábora působí jako násilí a může nepřátelství jen prohloubit. Já i čtenář jsme ve slepé uličce: vždyť je to pravda?…

Ale chyba lávky, teď nás ohromí: přece produktivní uvědomělou prací se vznešeným cílem! - tak bude převychováno každé nepřátelské nebo rozkolísané vědomí. A zjišťujeme, že k tomu je třeba "koncentrace práce na gigantických objektech, které by ohromovaly představivost svou grandiózností"!

(To je ono, to je ono, proto ten Bělomořský kanál, a my, troubové, nic nepochopili…!) Tím se dosahuje "názornosti, efektnosti a patosu výstavby". Přitom je nutné, aby to byla

práce "z ničeho až po dokončení", kde "každý táborový vězeň" (co ještě neumřel) "cítí politický význam své vlastní práce, to, jak celá zemi jeho práci potřebuje."

Sledujete, jak se šroubek už hladce otáčí? Možná, že je to trochu nakřivo, ale už ztrácíme schopnost odporu. Otec přejel po mapě dýmkou a zdůvodnění, to přece není jeho starost? Vždycky se najde Averbach: "Andreji Januarjeviči, mám nápad, co myslíte, mám to zpracovat v knize?"

***93) Averbach, I. L., Ot prestuplenija k trudu. Pod redakcijej Vyšinskogo. Izdalo Sovetskoje zakonoite¾stvo 1936.***

***94) Vyšinského předmluva ke sborníku Ot tjurem…***

***95) Vyšinského předmluva k Averbachově knize.***

***96) ibidem.***

Ale to je teprve začátek. Je třeba, aby byl vězeň "vychován k vyšším socialistickým formám práce" dříve, než z tábora odejde.

A čeho je k tomu třeba?… Šroubek se zasekl.

Ale, ty trdlo! Přece soutěžení a údernictví! Jaké to máme, miláčkové, dnes tisíciletí! "Nikoli prostá práce, nýbrž práce hrdinská!" (Rozkaz OGPU č. 190).

Soutěž o putovní rudý prapor ústředního štábu! okresního štábu! štábu oddělení! soutěž mezi táborovými středisky, stavbami, brigádami! "Zároveň s putovním rudým praporem za odměnu i dechovka! - po celé dny hraje vítězům, při práci i v době chutného jídla!" Chutné jídlo na stavbě samozřejmě nebylo, zato tam byly reflektory. To kvůli noční práci, kanál Volha-Moskva se buduje ve dne v noci[97] V každé brigádě vězňů je soutěžní trojka. Evidence a rezoluce! Rezoluce a evidence! Výsledky šturmu při stavbě jímky za první pětidenku! za druhou pětidenku! Celotáborový časopis Perekovka. Jeho heslo: "Utopíme svou minulost na dně kanálu!"Jeho apel: "Pracovat bez volných dní!" Všeobecné nadšení, všeobecný souhlas! Přední úderník řekl:

"Samozřejmě! Jaképak volné dny? Volha přece také nemá volné dny, každou chvíli se může rozvodnit." A jak to má s volnými dny Mississippi?… Chyťte ho, je to kulacký agent! Bod v závazku: "Každý člen kolektiv si zachová zdraví." Jaká lidskost! Ne, to je pro tohle - "aby se snížil počet absencí v práci". "Nehlásit se nemocný a nebrat si potvrzení o neschopnosti!" Rudé tabule.

Černé tabule. Tabule ukazatelů: kolik dní zbývá do konce prací; co bylo uděláno včera, co dnes. Knihy cti. V každém baráku čestné diplomy, "přehledy převýchovy", grafy, diagramy (kolik to jen vrtichvostů běhá a píše!). Každý vězeň musí mít přehled o výrobních plánech! A každý vězeň musí mít přehled o celém politickém životě státu. Proto se při apelu (samozřejmě na úkor volné doby ráno) koná výrobní pětiminutovka, po návratu do tábora (když člověk nemůže na nohy) - politická pětiminutovka. V době oběda nenechat lidi rozlézt se do koutů, nenechat je spát - politická čtení! Když je přijato Šest podmínek soudruha Stalina, musí se je každý koncentráčník našprtat nazpamět[98] Když je přijato usnesení Sovnarkomu o propuštění z práce za absenci, provádí se zde agitační kampaň: každého dnešního simulanta a absentéra stihne po propuštění opovržení mas Sovětského svazu.

Takhle to chodí: abys dostal titul úderníka, nestačí jen výrobní úspěchy! Ještě musíš: a) číst noviny, b) milovat svůj kanál, c) umět povídat o jeho významu.

A - div divoucí! Jaký to zázrak! Jaká to proměna a povznesení! - "Úderník přestává vnímat kázeň a práci jako něco vnuceného zvenčí (to chápou dokonce i koně), vnímá je jako vnitřní nutnost!" (No jistě, no pochopitelně - vždyť svoboda není svoboda, nýbrž mříž, kterou si člověk uvědomil!) Nové socialistické formy stimulování! - přidělování odznaků úderníka. A co byste si mysleli, co byste si jenom mysleli! "Odznak úderníka je pro pracanty víc než příděl!"

Ano, víc než příděl! A celé brigády "nastupují dobrovolně do práce dvě hodiny před apelem" (Jaká zlovolnost! Co má dělat stráž?) a "zůstávají tam i po pracovní době!"

***97) Orchestr vyhrával i v jiných táborech: postaví se na břeh a hraje několik dní a nocí, zatímco vězňové bez vystřídání a bez odpočinku vykládají z vlečných lodí dříví. I. D. T. hrál v orchestru na Bělomoru a vzpomíná: orchestr vyvolával v pracujících vězních zlobu (členové orchestru byli osvobozeni od společných prací, měli vlastní postel a vojenskou uniformu). Volali na ně: "Frajeři! Darmožrouti. Pojte si máknout!"***

***98) Je třeba poznamenat, že inteligenti, kteří pronikli do vedoucích funkcí na kanálu, využili moudře těchto šesti podmínek: Všestranně využít odborníků?" - to znamená vytáhnout inženýry ze společných prací. "Nepřipustit fluktuaci pracovních sil?" - to znamená zakázat transporty!***

Ó, ten žár! Ó, ty pochodně! Mysleli si, že budete hořet desítky let…

To je ta údernická práce! Už je bouřka, ale my budeme pracovat! A překročíme denní plán! Všimněte si techniky, už jsme o ní mluvili při Bělomořském kanálu: když terén stoupá, zachytí kolečko zepředu hákař - ale jak je má dostat nahoru? Ivan Němcev se najednou rozhodl, že bude pracovat za pět! Jak řekl, tak učinil: za směnu naložil… 55 kubíků zeminy![99)] (Spočítejme to: to je pět kubických metrů za hodinu, kubík za dvanáct minut i kdyby to byla nejlehčí zemina, jen to zkuste!). Taková je situace: nejsou čerpadla, nejsou hotové studny, zvládneme tedy vodu vlastníma rukama![100)] A ženy? Každá zvedala kameny po čtyřech pudech![101)] Kolečka se převrhávala, kameny padaly na nohy a na hlavy. To nic, zvládnem to! .Buď "po pás ve vodě" nebo "nepřetržitých 62 hodin práce" nebo zase "tři dny 500 lidí prosekávalo zledovatělou půdu" a ukázalo se, že zbytečně. To nic, zvládnem to!

Lopatou jsme svojí bojovou vykopali štěstí pod Moskvou!

Je to to "zvláštní veselé napětí", které jsme si přinesli z BBK. "Šli jsme do útoku s bujnými veselými písněmi"…

Za každé sloty jdem do roboty!

A tady máme úderníky, přijeli na slet. Na kraji u vlaku je velitel stráže, nalevo je ještě jeden strážný. Jsou to samé šťastné tváře, tyto ženy nemyslí ani na děti ani na domov, myslí jen na kanál, který si tak zamilovaly. Je dost zima, někdo je ve válenkách, někdo ve vysokých botách z domova samozřejmě, a druhá zleva v první řadě je zlodějka v ukradených střevících, kde by se mohla jinde parádit, když ne na sletě! A tady je jiný takový slet. Na plakátě je napsáno: "Uděláme levně, před termínem, pevně!" A jak se to všechno provede - to ať si lámou hlavy inženýři. Snadno se pozná, že náznaky úsměvu jsou pro fotografa, že tyto ženy jsou v podstatě pořádně unaveny, mluvit nebudou a od sletu očekávají jen pořádný oběd. Všechno to jsou prosté selské tváře[102)] A v průchodu trčí kápo, Jidáš, moc se chce dostat do záběru. A tady máme údernou brigádu, docela dobře technicky vybavenou, není pravda, že táhneme všechno na vlastním hřbetě! Máme-li věřit táborovým výtvarníkům, kteří vystavují v KVO, pak je na kanále i takováhle technika: jeden exkavátor, jeden jeřáb a jeden traktor. Zdalipak však pracují? Třeba je

někdo polámal, není to pravděpodobnější? Celkem to není v zimě na stavbě moc útulné, co?

Bylo tu ještě jedno nedorozuměníčko - "po dokončení Bělomořského kanálu se v různých novinách objevilo příliš mnoho jásavých článků, které neutralizovaly zastrašující účinek táborů… V líčení výstavby se přestřelilo natolik, že lidé přijíždějící na kanál Volha Moskva čekali místa oplývající mlékem a strdím a měli na správu neuvěřitelné nároky (nechtěli snad čisté prádlo?). Takže lhát to ano, ale ne zas moc. "Nad námi hrdě vlaje prapor Bělomoru", píše časopis Perekovka.

Střídmě. A dost.

Ostatně jak na Bělomořském, tak na Volžském kanálu pochopili: "Táborové soutěžení

***99) Kuzemko J., 3-j šljuz, Dmitlag, 1935.***

***100) Brožura Kanaloarmejka, Dmitlag, 1935 (Nevynášet mimo území tábora).***

***101) ibidem.***

***102) Všechny popisované fotografie jsou z Averbachovy knihy. Nejsou tu snímky kulaků a škůdců (tedy nejlepších a inteligentních tváří), prý ještě nepřišel jejich čas." Bohužel, ani nepřijde. Mrtvé nevrátíš.***

musí být spojeno s celým systémem výhod, aby výhody podněcovaly údernické hnutí." "Hlavním základem soutěžení je hmotná zainteresovanost". (!?!? - To to vzalo obrat, co? Obrátili jsme se z východu na západ? O sto osmdesát stupňů? Provokace! Držte si kloboučky! Jedeme z kopce! Funguje to takto: na výrobních ukazatelích závisí - i jídlo! i bydlení! i oblečení! i prádlo a to, jak často se chodí do lázní! (ano, ano, kdo špatně pracuje, ať si chodí v hadrech a zavšivený!) i podmínečné propuštění! i odpočinek! i návštěva! Například udělení odznaku úderníka je ryze socialistická forma odměňováni. Ale ať ten odznak dává právo na mimořádnou dlouhou návštěvu! - a tak se odznak stává dražší než příděl…

"Jestliže se na svobodě v sovětské ústavě uplatňuje zásada kdo nepracuje, ať nejí; proč by měli být táboroví vězni v privilegovaném postaveni"?" (To je to nejtěžší ve zřizování táborů: nesmí se stát privilegovaným místem!" Škála Dmitlagu: trestní kuchyně - kalná voda, trestní příděl - tři sta gramů. Sto procent dává právo na osmistovku a právo dokoupit sto gramů v kantýně! A pak "podřizování kázni začíná egoistickými motivy (zájem o zlepšení přídělu) a stupňuje se až k socialistické zainteresovanosti - získat rudý prapor!"

Ale hlavní jsou zápočty, zápočty! Soutěžní štáby píší vězňův posudek. K zápočtu je třeba nejen překročení plánu, ale i veřejná činnost! A tomu, kdo byl v minulosti nepracujícím živlem, se zápočty snižují, dostává mizerné. "Místo aby se napravil, může se jen zamaskovat! Musí být v táboře déle, aby byl prověřen." (Třeba když veze kolečko do kopce - to možná ani nepracuje, ale maskuje se?) A copak dělají podmíněně propuštění…? Jak to, co?! Dobrovolně tu zůstávají natrvalo! Příliš si zamilovali kanál, než aby odsud odjeli! "Tak si zvyknou, že když jsou propuštěni, dobrovolně zůstávají na kanále, na zemních pracích, až do skončení stavby!" (Třeba na takové práci lidé zůstávají dobrovolně. A můžeme autorovi věřit? Jistě. Vždyť každý má v legitimaci razítko: " byl v táborech OGPU." A nikde jinde práci nenajde.[103)] Ale co to…! Porouchala se mašinka slavičího klokotu a v pauze slyšíme dech pravdy: "Dokonce i svět zlodějů je zapojen do soutěžení jen ze 60 % (když už ani zloději nesoutěží!…); vězňové tábora si často stěžují, že výhody a odměny jsou udělovány nesprávně", "posudky se píší

šablonovitě", "pomocný dozorce podle posudků vypadal jako úderníkkopáč a dostával zápočet jako úderník, kdežto skutečný úderník zůstal bez zápočtu.[104)] Takže, jak je vidět, páni vychovatelé, vy jste se nedostali na druhý stupeň?!). "Mnozí(!) jsou zoufalí." Slavík se zase rozklokotal, a pěkně zvonivě! Nejdůležitější odměnu si pamatujete? "tvrdé a neúprosné uplatnění disciplinárních trestů!" Rozkaz OGPU ze dne 28. 11. 1933 (zrovna v zimě, aby stáli a ani se nehnuli!): "Všechny nenapravitelné lenochy a simulanty poslat do vzdálených severních táborů a úplně je zbavit práva na úlevy. Zatvrzelé absentéry

***102) Averbach, I. L., Ot prestuplenija k trudu, str. 164.***

***103) U nás se všechno staví na hlavu a dokonce i odměny někdy dopadaly neslavně. Kováči Paramonovovi prominuli v jednom archangelském táboře za výbornou práci dva roky z desítky. Proto konec jeho osmi let připadl na válečná léta a jako osmapadesátka nebyl propuštěn nýbrž ponechán "až do zvláštního (zase zvláštního!) příkazu". Jen skončila válka, vězňové ze stejného případu, jimi vypršelo jejich deset let, byli propuštěni. Zatímco on tvrdl ještě dobrý rok. Prokurátor se seznámil s jeho stížností, ale nemohl nic dělat: "zvláštní příkaz" ještě neztratil na celém Souostroví platnost.***

***104) Nu ano, V. porada právníků v roce 1931 neodsoudila tento podnik náhodou: "rozsáhlá a ničím neodůvodněná aplikace podmíněného propouštění před uplynutím trestu a zápočtů pracovních dnů… vede k nereálnosti soudních rozsudků, k podrýváni trestního postihu a k pokřivování třídní linie."***

a štváče stavět před táborové poroty. Za nejmenší pokus porušit železnou kázeň - zbavovat všech již získaných úlev a vymožeností." (Například za pokus ohřát se u táboráku).

A přece nám zase uniklo jádro věci, jsme my ale trdla! Všechno jsme řekli, a to hlavní jsme neřekli! Slyšte, slyšte! kolektivnost je zásada a metoda sovětské nápravně pracovní politiky". Vždyť přece potřebujeme "převodové páky - od správy k masám"! "Jen když se správa táborů bude opírat o kolektivy, může převychovávat vědomí vězňů." "Od nižších forem -- kolektivní odpovědnosti - k formám vyšším: práce je věcí cti, věcí slávy, věcí statečnosti a hrdinství!" (Často si na svůj jazyk naříkáme, že prý za to staletí vybledl. Když se nad tím zamyslíme, ba ne! Zušlechťuje se! Jak se to dříve říkalo po drožkářsku - opratě? A teď - převodové páky! Dříve - vzájemné ručení obščiny, to je zrovna cítit konírnou. A teď - kolektivní odpovědnost!) "Brigáda je základní forma převýchovy" (rozkaz v Dmitlagu, 1933). "to znamená - důvěru ke kolektivu, jaká za kapitalismu není možná!" (Ale docela dobře je možná za feudalismu: když se někdo ve vesnici provinil, všichni kalhoty dolů a výprask! A přece je to ušlechtilé: důvěra ke kolektivu!) "Znamená to - vlastni tvůrčí účast táborových vězňů v převýchově!" "Je to psychologické obohacení osobnosti v kolektivu!" (Jen si poslechněte ta slova! Tím psychologickým obohacením nás dohnal k pláči! Vzdělaný člověk se pozná!) "Kolektiv zvyšuje vědomí lidské důstojnosti (ba, ba!) každého vězně a tím zamezuje nastolit systém morálního útlaku"!

Ale řeknu vám, třicet let po Averbachovi jsem měl i já příležitost říci pár slov o brigádě, o tom, jak to tam chodí, a lidé mě pochopili docela jinak, převráceně: "Brigáda je základním příspěvkem komunismu k vědě o trestech (to je právě správné, to říká i Averbach)… Je to kolektivní organismus, který žije, pracuje, jí, spí a trpí společně v nelítostně vynucené symbióze.") Bez brigády se ještě dá tábor přežít! Bez brigády jsi osobnost, sám si volíš způsob chování. Bez brigády můžeš aspoň hrdě zemřít - v brigádě tě nechají zemřít jen uboze, jen na břiše. Před velitelem, před mistrem, před dozorcem,

před strážným - před každým se můžeš schovat a ulovit chvilku oddechu, tady míň táhnout, tady zvednout něco lehčího. Ale před převodovými pákami - před kamarády z brigády, není úkrytu, není záchrany, není slitování. Nemůžeš nechtít pracovat, nemůžeš dát přednost hladové smrti před prací u vědomí, že jsi - politický. Ne, když už jsi vyšel ze zóny, když už tě zapsali u východu všechno, co dnes brigáda udělá, se nebude dělit 25, nýbrž 26, a celé procento brigády kvůli tobě klesne ze 123 na 119, z mísy pro rekordmany na mísu obyčejnou, všichni přijdou o pšeničnou kaši a o sto gramů chleba. Kamarádi proto na tebe dohlédnou lépe než nějací dozorci! A pěst vedoucího brigády tě potrestá srozumitelněji než celý lidový komisariát vnitra!

Tohle je ta vlastní tvůrčí účast v převýchově? To je to psychologické obohaceni osobnosti kolektivem!

Teď je nám to nad slunce jasnější, ale na Volžském kanálu se sami zakladatelé ještě neodvažovali věřit, jak pevný obojek našli. Brigáda pro ně byla ten černý vzadu, jen pracovní kolektiv byl chápán jako nejvyšší pocta a odměna. V květnu 1934 patřila ještě dokonce polovina muklů Dmitlagu k "neorganizovaným", nepřijímali je do pracovních kolektivů! Brali je do pracovních arteitl, ale ani to ne všechny: nepřijímali duchovní, sektáře a vůbec věřící (když se zřekne náboženství - cíl za to přece stojí! - pak ho vezmou na měsíc zkušebně!)

***105) Emest, Pawel, The Triumph of Survival, The Nation, 1963, 2 Febr***

Osmapadesátku začali brát do pracovních kolektivů neochotně, a to jen ty, kdo měli trest nižší než pět let.

Kolektiv měl předsedu, sovět a demokracii - zcela bez hranic: schůze kolektivu se konaly jen na základě povolení KVO a jen za přítomnosti (ano, přece ještě máme roty!) vychovatele roty. Samozřejmě, ve srovnání s luzou kolektivům přilepšovali: nejlepší kolektivy měly přiděleny uvnitř zóny zeleninové zahrady (nepatřily jednotlivcům, byl to jakýsi kolchoz - jako přídavek do společného hrnce.) Kolektiv byl rozdělen do sekcí a tak se každičkou volnou chvíli zabýval buď kontrolou čistoty nebo projednáváním krádeží a zpronevěr erárního majetku, vydáváním nástěnných novin nebo zase rozborem disciplinárních přestupků. Na schůzích kolektivů se po celé hodiny důležitě projednávala otázka: jak převychovat lenocha Vovku? simulanta Grišku? Kolektiv měl sám právo vylučovat své členy a žádat, aby jim byly zrušeny zápočty, ale správa pevnou rukou rozpouštěla celé kolektivy, které "pokračovaly ve zločinecké tradici" (to znamená ty, které nestrhl kolektivní život?). Nejzajímavější však bývaly periodické čistky kolektivů - od lenochů, od nehodných, od našeptávačů (kteří mluvili o pracovních kolektivech jako o organizacích ke vzájemnému slídění) a od agentury třídního nepřítele, jež sem pronikla. Zjistilo se například, že někdo i v táboře skrývá svůj kulacký původ (za nějž se vlastně do tábora dostal) a teď ho odhalovali a vyhazovali, ne z tábora, nýbrž z pracovního kolektivu. (Malíři realisté! Namalujte tenhle obraz: "Čistka v pracovním kolektivu". Ty vyholené hlavy ten napjatý výraz, ty vyčerpané tváře, ty hadry na těle - a ty zavilé řečníky! Tady najdeme pěkné typy. Kdo by si to nemohl představit, ať si vzpomene, že na svobodě to bylo podobné. A v Číně také). A poslouchejte: "Každému táborovému vězni předběžně vysvětlovali úkoly a cíle čistky. Potom se každý člen kolektivu odpovídal před tváří veřejnosti.[106] A ještě - odhalováni falešných úderníků! A volby kultsovětů! A důtky pro ty, kdo špatně likvidují svou negramotnost! A samotné hodiny likvidace negramotnosti: "Ne-jsme-o-troci!! O-tro-ci-ne-jsme!" A písně?

Tato říše bažin a nížin stane se nám otčinou šťastnou.

Nebo na lidový text, přímo z prsou tryskající A dokonce písní nejkrásnější tou Ti nevypovím, ani nevyzpívám země té krásu, krásu kouzelnou, země, na kterou se s Tebou dívám.[107)] Tak tohle všechno znamená v táborové řeči - cvrlikat.

Ó, doženou tě k tomu, že ještě začneš s pláčem vzpomínat na rotmistra Kurilku, na prostou, krátkou cestu k popravě, na nepokryté solovecké bezpráví.

Bože! Na dně jakého kanálu bychom měli utopit tuto minulost??!

***106) Všechny citáty bez odkazů v této kapitole jsou z Averbachovy knihy. Někdy jsem však spojoval dohromady některé jeho věty, někdy jsem vynechával nesnesitelnou mnohomluvnost - vždyť jemu šlo o to, aby to dotáhl na disertaci a my máme málo místa. Smysl jsem však nezměnil nikde.***

***107) Zpěvníky Dmitlagu, 1935. Uvádělo se že hudba je kanaloarmejská, v soutěžní komisi byli občanští hudební skladatelé - Šostakovič, Kabalevskij, Šechtěr.***

## 4 SOUOSTROVÍ KAMENÍ

A kolo dějin se otáčelo.

V lednu roku 1934 prohlásil velký Vůdce na plenárním zasedání ÚV a ÚKK (už tenkrát v duchu kalkuloval s hromadným odstraňováním obyvatel), že Leninem slibované a humanisty tolik vzývané "odumírání státu se neuskuteční postupným slábnutím státní moci. nýbrž prostřednictvím jejího maximálního upevněni, nezbytného k odstraněni všech pozůstatků odumírajících tříd"(kurzíva - A. S.). A protože tyto zbytky tříd ve smrtelné křeči "apelují na ostatní vrstvy obyvatelstva a mobilizují je proti sovětské moci" (k zaostalé vrstvě patří i kdokoli nepohodlný z neodumírající třídy), je třeba "skoncovat s těmito elementy rychle a bez zvláštních ztrát".[108)] (Bez jakých "zvláštních ztrát" chlebodárce nevysvětlil.) Bylo to tak nečekaně geniální, že to nemohl pochopit jen tak každý rozoumek, ale Vyšinskij byl muž na svém místě, a tak hned dodal: "A to znamená maximální upevnění nápravně pracovních zařízení!"[109)] Nástup k socialismu cestou maximálního upevnění věznic - to není vtip v humoristickém časopise, to řekl generální prokurátor Sovětského svazu! Takže ježčí rukavice se připravovaly i bez Ježova.

Vždyť druhá pětiletka, pokud si to někdo pamatuje (ale vždyť u nás si nikdo nic nepamatuje! Paměť je nejslabší místo Rusů, zejména mají-li si pamatovat zlé), druhá pětiletka měla mezi svými skvělými (dodnes nesplněnými) úkoly také tento:

"Odstranit přežitky kapitalismu ve vědomí lidí." To znamená, že i to odstraňování mělo skončit v roce 1938. Sami uvažte, čím by se měly tak rychle odstranit?

"Sovětská místa odnětí svobody neztrácejí na prahu druhé pětiletky v žádném případě svůj význam, ten se spíše prohlubuje." (Neuplynul ani rok od předpovědi Kogana, že tábory brzy vůbec nebudou. Ale to ještě nevěděl o lednovém plénu!) "V období nástupu k socialismu musí úloha nápravně pracovních zařízení jako nástroje diktatury proletariátu, jako orgánu potlačování, jako nástroje donucení a výchovy (donucení je již na prvním místě!) ještě stoupnout a prohloubit se."[110]) (Co by jinak bylo s důstojníky NKVD za socialismu - mají umřít hlady?) Kdo by mohl vytknout naší Pokrokové teorii, že zaostávala za praxí? To všechno bylo vytištěno černé na bílém, ale my ještě neuměli číst. Rok 1937 byl veřejně předpověděn a zdůvodněn.

A chlupatá ruka strhla všechny volánky a mašličky. Pracovní kolektivy? Zakázat! Nic lepšího než brigáda se stejně vymyslet nedá. Jaképak politické diskuse? Zrušit! Vězně sem

*108) Stah nija, M, 1951, t. 13, str. 211-212.*

*109) Sborník Ot tjurem předmluva.*

*110) ibidem, str. 449, jedním z autorů je Apeter, nový velitel GULagu.*

posílají, aby pracovali - a rozumět tomu nemusí. Na Uchtě vyhlásili "likvidaci posledního vagónků "' Politická chyba! - co budeme je dávat spát do pérovaných posteli? Nacpat jim vagónky a dvakrát tolik! Zápočtu?Zápočty zrušit především! -- copak mají soudy pracovat naprázdno? A ten, komu už léta započítali? Považovat za neplatné (rok 1937). V některých táborech jsou ještě povoleny návštěvy? Zakázat všude. V nějaké věznici vydali mrtvolu duchovního, aby byl pochován venku? Vy jste se zbláznili, dáváte záminku k protisovětským demonstracím. Za to - exemplárně potrestat! Vysvětlit: mrtvoly patří GULagu a hroby jsou přísně tajné. Odborné technické kursy pro vězně?

Rozpustit! Měli studovat na svobodě. Co, jakýpak V~1W? S Kalininovým podpisem…? Tady není GPU, tady je NKVD. Až se dostanou na svobodu, ať studují sami. Grafy, diagramy? Strhnout, zdi vybílit. A ani se bílit nemusí. Jaký je tohle výkaz? Mzda vězňů? Oběžník GUMZaku ze dne 25. 11. 1926, dvacet pět procent sazby dělníka příslušné kvalifikace ve státním průmyslu? Ani nápad! Roztrhat! Vám také sebereme platy! Vězeň a ještě mu platit? Ať je rád, že ho nezastřelili. Zákoník nápravné práce z roku 1933? Zapomenout navždy, vyřadit ze všech táborových sejfů!

"Každé porušení celosvazových zákoníků práce… jen na základě souhlasu VÚSO" My přece nepůjdeme do VÚSO? Co je to VÚSO? - ráz dva a jaké bylo? Paragraf 75 - "při těžší práci se zvyšuje příděl"? Čelem vzad! Při lehčí -- se snižuje. Tak, a fondy jsou nedotčeny.

Zákoník nápravné práce s jeho stovkami paragrafů jako by spolkl žralok, a dalších pětadvacet let ho pak nikdo nejen neviděl, ale ani neměl tušení o tom, že něco takového existovalo.

Na Souostroví se podívali zblízka a přesvědčili se, že se již od Solovek, ještě víc v dobách stavby kanálů celá táborová mašinérie nepřípustně rozklížila. Teď se to slabé místo muselo zlikvidovat.

Především nestála za nic ostraha, nebyly to vůbec žádné tábory: na věžích byli strážní jen v noci. U budky osamělý a neozbrojený hlídač který se dal umluvit a sem tam někoho na chvíli pustil. V zóně byly dovoleny petrolejové lampy. Několika desítek vězňů doprovázel do práce osamělý ozbrojený strážný. Teď se podél zón zavedlo elektrické osvětlení (s politicky spolehlivými elektrikáři a elektromontéry). Strážní dostali bojový řád a vojenskou přípravu. Do stavu byli zařazeni vlčáci s vlastními psovody, trenéry a zvláštním řádem. Konečně nabyly tábory moderní podoby. již známe dosud.

Nedá se tu vypočítat, v kolika každodenních maličkostech byl táborový režim sešněrován a zpřísněn. Kolik se nalezlo škvír, jimiž svoboda ještě mohla do souostroví nahlédnout. Všechny tyto svazky teď byly zpřetrhány, škvíry ucpány, byly vyhnány ještě nějaké ty poslední "dozorčí komise".[111] Zároveň i táborové falangy. přestože se zdálo, že v nich probleskuje

***111) V knize nenajdeme jiné místo, abychom vysvětlili, co to bylo. Nechť je tu tedy dlouhá poznámka pro zvídavé. Pokrytecká buržoazní společnost si vymyslela, že musí dozírat na stav nápravných zařízení a na průběh nápravy vězňů. V carském Rusku existovaly "společnosti péče o věznice", "ke zlepšení fyzického a morálního stavu trestanců", byly dobročinné vězeňské***

*výbory a společnosti vězeňského patronátu. V amerických vězeních měly dozorčí komise složené z představitelů veřejnosti ve 20. a 30. letech už široká práva: dokonce mohly podmíněné propouštět (ne že by o to směly prosit, mohly přímo propouštět bez soudu). Ostatně naše dialektické zákoníky trefně namítají: "Nesmíme zapomínat, z jakých tříd jsou složeny komise - rozhodují v souladu se svými třídními zájmy." Jinak je tomu u nás. Hned první Dočasná instrukce ze dne 23. 7. 1918, která vytvořila první tábory, počítala s vytvořením Komisi pro tříděni při gubernských trestních odděleních. Všechny odsouzené třídili na základě sedmi druhů odnětí svobody, které byly zřízeny v rané RSFSR. Tato činnost (která jistým způsobem nahrazovala soudy) byla natolik důležitá, že Lidový komisariát spravedlnosti charakterizoval práci třídících komisí jako "nerv trestnictví". Složení komisí bylo velmi demokratické, například v roce 1922 to byla trojka - velitel gubernského oddělení NKVD, člen prezídia gubernského soudu a velitel nápravných zařízení v gubernii. Později k ním přidali jednoho človíčka z gubernské dělnicko-rolnické inspekce a gubernské odborové rady. Ale už v roce 1929 vznikla značná nespokojenost s těmito komisemi: využívaly mocnosti podmíněného propuštění a poskytovaly výhody třídně cizím živlům. "Byla to pravě oportunistická praxe NKVD." Proto byly v tomto roce Velkého přelomu třídící komise zrušeny, jejich místo zaujaly dozorčí komise, jejichž předsedy byli jmenováni soudci, členy byli - velitel tábora, prokurátor a představitel veřejnosti - z řad pracovníků dozorčí služby, milice, okresního výkonného výboru a Komsomolu. Jak trefně namítají naši právníci, a nesmíme zapomínat, z řad jaké třídy… Ach, odpusťte, to už jsem citoval… Dozorčím komisím uložily: NKVD - aby řešily otázky zápočtů a podmíněného propuštění; VÚW (tedy jaksi parlament) - aby zároveň sledovaly průmyslově finanční plán. Právě tyto dozorčí komise byly na počátku druhé pětiletky rozehnány. Upřímné řečeno, nikdo z vězňů této ztráty neželel. Když už mluvíme o třídách. Jedna z autorek onoho stále citovaného sborníku - Šestakovová, dochází na základě materiálů 20. a počátku 30. let k "podivnému závěru, že sociální složení v buržoazních vězeních a u nás je shodné". Sama byla ohromena tím, že tam i zde sedí… pracující. Samozřejmě, existuje tu nějaké dialektické vysvětlení, ale autorka je nenašla. Dodáme z vlastní zkušenosti, že ‚tato podivná shoda" byla trochu porušena jen v letech 1937-1938, kdy do táborů začali proudit lidé s vysokými státními funkcemi. Ale velmi brzy se situace vyrovnala. Všechny mnohamiliónové proudy za války i po válce - se skládaly výhradně z pracujících.*

socialismus, byly v roce 1937 přejmenovány na kolony, aby se odlišily od Franka. Táborové operativní oddělení, které se až dosud ohlíželo na úkoly společných prací a plánu, nyní nabylo všemocného samostatného významu na úkor jakékoli výrobní činnosti a jakékoli práce odborníků. Pravda je, že nerozehnali táborové KVO, ale zčásti to bylo proto, že jejich prostřednictvím je velmi snadné sbírat udání a předvolávat práskače.

A tak kolem Souostroví spadla železná opona. Nikdo kromě důstojníků a seržantů NKVD už nesměl odcházet a přicházet strážnicí. Byl nastolen harmonický pořádek, na který si muklové sami brzy přivyknou jako na pořádek jedině možný, a tak ho budeme popisovat v této části knihy již bez mávání prapory, spíše jako pracovní než "nápravný".

Vlk tehdy vycenil zuby! Tehdy se otevřely temné propasti Souostroví! Kdybys měl jít v plechovkách od konzerv na nohou do práce, půjdeš! Když nebude dost pražců - položím vás!

To tenkrát jezdily po Sibiři nákladní vlaky s kulometem na každé třetí střeše a osmapadesátníci byli zaháněni do stavebních jam. To bylo spolehlivější. Ano, již tenkrát, ještě než zazněl první výstřel druhé světové války, když ještě Evropa tancovala foxtroty, v Martinské třídírně (tranzitním středisku Martinských táborů) nestačili zabíjet vši a smetali je s šatů košťátky ze stepní trávy. Vypukla epidemie tyfu a za krátkou dobu hodili do jámy 15 000 (patnáct tisíc) mrtvých - zkroucených, nahých, z úsporných důvodů z nich strhli i domácí podvlékačky. (O tyfu na Vladivostockém tranzitním středisku jsme již psali.)

Jenom s jednou vymožeností minulých let se GULag nerozloučil: s preferováním galerky, kriminálních.

Kriminálním se ještě důsledněji dávaly všechny "velitelské funkce" v táboře. Ještě důsledněji štvali kriminální proti osmapadesátníkům, dovolili jim, aby je beztrestně okrádali, bili a škrtili. Urkové se stali jakousi táborovou policií, táborovou údernou silou. (Ve válečných letech zrušili v mnoha táborech úplně táborovou ostrahu a její práci svěřili komandatuře, "zkurveným zlodějům", kurvám - a kurvy se činily ještě lépe než stráže: jim přece nebylo zakázáno žádné bití.) Říká se, že v únoru nebo březnu 1938 NKVD dostalo tajnou instrukci: snížit počet vězňů! (samozřejmě že ne propuštěním). Nevidím v tom nic nemožného: byla to logická instrukce, protože bylo málo šatstva, jídla, nestačily obytné prostory. GULag ztrácel dech. To tenkrát vězňové, stižení kurdějemi, hnili na hromadách. To tenkrát si velitelé stráží začali ověřovat přesnost střelby kulometů na klopýtajících muklech. To tenkrát každého rána pomocní dozorci házeli mrtvoly na hromadu.

Na Kolymě, onom pólu chladu a krutosti Souostroví, nastal tento přelom s prudkostí hodnou pólu.

Podle vzpomínek Ivana Semjonoviče Karpuniče-Bravena (bývalého velitele 40. divize a velitele 12. lodi, který nedávno zemřel, aniž dokončil a roztřídil své zápisky) nastolili na Kolymě nesmírně krutý režim stravování, práce i trestů. Vězňové hladověli tak, že u potoka Zarossij snědli mrtvolu koně, jež v červenci hnila přes týden, páchla a celá se hýbala mouchami a červy. Na dole Utinyj muklové snědli půl sudu mazadla, přivezeného na mazání koleček. Na Mylze se živili lišejníkem jako sobi.

Když bývaly soutěsky neschůdné, vydávalo se ve vzdálených dolech sto gramů chleba denně a muklové náhradu nikdy nedostali.

Mnohé musulmany, kteří nemohli chodit, táhli na saních do práce jiní musulmani, trochu méně opuchlí. Ty, co zůstávali vzadu, mlátili klacky a štvali na ně psy. Když bylo 45 stupňů mrazu, zakazovalo se při práci rozdělávat ohně a ohřívat se (kriminálním to bylo dovoleno). Sám Karpunič zakusil "studený ruční vrt" dvoumetrovým ocelovým vrtákem, kdy se "rašelina" (hlína se štěrkem a balvany) odvážela při minus 50 stupních na saních  do nichž se zapřahali čtyři muži (saně byly ze syrového dřeva a nástavec z odkorků. Jako pátý šel vedle nich poháněč - urka, který "odpovídal za plnění plánu" a mlátil je bidlem). Velitel táborového střediska Zeldin trestal ty, co nesplnili plán (a co to znamená - nesplnili? Vždyť výkon osmapadesátníků se vždycky zlodějsky přepisoval na kriminální) takto: v zimě v dole svléknout donaha, polít studenou vodou a tak ať utíká do tábora. V létě zase svléknout donaha, přivázat ruce dozadu ke společné tyči a vystavit přivázané mračnu komárů (stráž stála pod sítí proti komárům). Konečně vězně prostě bili pažbami a zavírali do izolace.

V Mylze (pobočném táborovém středisku Elgenu) byly za velitele Gavrika tresty pro ženy neplnící normy měkčí: prostě nevytopený stan v zimě (ale mohly vyběhnout a běhat kolem dokola) a na senách, když je hodně komárů, nechráněná stříška z prutů (vzpomínky Sliozbergové).

Někdo může namítnout, že tu není nic nového a že tu není žádný vývoj: že je to primitivní návrat od halasně výchovných kanálů k otevřeným Solovkám. Ba! Třeba je to Hegelova triáda: Solovky-Bělomor-Kolyma? Teze-antiteze-syntéza? Negace negace, ale obohacená?

Tak třeba kočáry smrti, ty snad na Solovkách nebyly? Třeba - podle vzpomínek Karpuniče - na potoku Marisném (66. kilometr střední kanské trasy). Velitel celých deset dní trpěl neplnění normy. Teprve desátý den člověka posadili do izolace s trestním přídělem a přitom ho vodili do práce. Ale kdo ani potom neplnil normu, pro ty byl kočár - srub ze syrových polínek, spojených stavebními skobami a postavený na traktorové saně (5 X 3 X 1,8 m). Malá dvířka, žádná okna a uvnitř nic, žádná palanda. Večer vyvedli ty nejprovinilejší, nejotupělejší a již lhostejné z kárné izolace, nacpali je do kočáru, zamkli

na obrovský zámek a traktorem jej odvlekli 3-4 kilometry od tábora, do rokliny. Uvnitř někteří křičeli, ale traktor odpojili a odvezli. Za čtyřiadvacet hodin zámek sundali a mrtvoly vyhodili. Vánice je zanesou sněhem.

Kruté zpřísnění kolymského režimu bylo navenek spojeno s tím, že velitelem USVitlagu (Správy Severovýchodních táborů) byl jmenován Garanin, velitelem Dalstroje byl místo velitele lotyšských střelců E. Berzina jmenován Pavlov. (Ostatně byly to zcela zbytečné "škatule hejbejte se" kvůli Stalinově podezíravosti.

Proč by byl nemohl sloužit novým požadavkům starý čekista Berzin a spol.? Což by byl zaváhal?) Tu byly (pro osmapadesátníky) zrušeny poslední volné dny, letní pracovní den byl prodloužen na 14 hodin, mrazy 40 a 50 stupňů byly prohlášeny za přípustné pro práci a den mohl být "odepsán", jen když bylo aspoň 55 stupňů pod nulou. Ze zvůle některých velitelů vyváděli lidi i při 60 stupních. Na dole Gornyj (zase plagiát Solovek) přivazovali absentéry provazy k saním a tak je vlekli kutat. Na Kolymě bylo také ustanoveno, že eskorta vězně nejen prostě hlídá, ale že odpovídá za splnění plánu, a že tedy nesmí podřimovat nýbrž neustále je popohánět.

A také kurděje i bez velení zabíjely lidi.

Ale i to všechno bylo málo, ještě to nebylo dost tvrdé, ještě stále počet vězňů klesal nedostatečně. A začaly "garaninské popravy", přímé vraždy. Někdy za hukotu traktorů, někdy jen tak. Mnohá táborová střediska proslula popravami a masovými hroby: Orotukam, Poljarnyj, Svistopljas, Annuška, dokonce i zemědělské hospodářství Dukča, ale víc než ostatní se proslavil důl Zolotistyj (velitel táborového střediska Petrov, operativní pracovníci Zelenkov a Anisimov, vedoucí dolu Barkalov, velitel okresního oddělení NKVD Burov) a Serpantinka. Na Zlotistém ve dne vyváděli brigády z dolu a na místě jednoho vězně po druhém stříleli. (To nebylo místo nočních poprav, ty běžely dál samy od sebe.) Velitel Juglagu Nikolaj Andrejevič Aglanov si při svých návštěvách rád vybíral brigádu, která se něčím provinila, rozkázal, aby ji odvedli stranou - a sám střílel z pistole do vystrašených hloučků lidí a potěšeně přitom křičel. Mrtvé nepochovávali, v květnu se začínali rozkládat. A pak volali ještě živé musulmany, aby je zakopali - za lepší příděl a dokonce i za alkohol. Na Serpantince popravovali denně pod stříškou u izolace 30-50 osob. Pak mrtvoly odtáhli na traktorových saních za kopec. Traktoristé, nosiči a hrobařská četa bydleli ve zvláštním baráku. Když byl popraven Garanin, zastřelili také je. Používalo se tam i jiné techniky: lidi přiváděli k hluboké jámě se zavázanýma očima a stříleli je do ucha nebo do týla. (Nikdo nemluví o nějakém odporu.) Serpantinku zavřeli a onu izolaci a všechno, co by nějak připomínalo ony popravy, srovnali se zemí, i ty jámy zasypali.[112)] A v dolech, kde . se popravy nekonaly, se četly nebo vyvěšovaly letáčky s velkými písmeny jmen a stručnou motivací: "za kontrarevoluční agitaci", "za urážku stráže", "za nesplnění normy".

Občas se popravy zastavovaly, protože plán těžby zlata vázl, a po zamrzlém Ochotském moři nemohli dodat novou várku vězňů (M. I. Kononěnko takto čekal na Serpantince na popravu přes půl roku a zůstal naživu).

Vedle toho se kruté zpřísnění projevilo v prodlužování trestů. Gavrik na Mylze to inscenoval barvitě: vpředu jeli na koních s pochodněmi (polární noc) stráže, vzadu vlekli po zemi na provaze mukly do okresního oddělení NKVD v nové trestní věci (30 kilometrů).

V jiných táborových střediscích to bylo jaksi zcela všední: podle kartoték se vybíralo, komu se blíží konec nehospodárně krátkého trestu, hromadně předvolávali 80-100 osob a každému připsali novou desítku (R. V. Retc).

Kolymu z obsahu této knihy téměř vylučuji. Kolyma tvoří v Souostroví zvláštní pevninu, je hodna vlastního příběhu. A Kolyma "měla štěstí", přežil to tam Varlam Šalamov a už toho

***112) V roce 1954 na Serpantinně našli průmyslové zásoby zlata (dříve se o nich nevědělo). A muselo se těžit mezi lidskými kostmi - zlato je dražší.***

hodně napsal. Přežila tam Jevgenije Ginzburgová, O. Sliozbergová, N. Surovcevová, N. Grankinová a mnozí jiní - a všichni napsali vzpomínky[113)] Dovolím si zde uvést jen několik řádek V. Šalamova o garaninských popravách:

"Po mnoho měsíců ve dne v noci se četly na ranních i večerních apelech nekonečné popravčí rozkazy. V padesátistupňovém mraze hráli hudebníci - kriminální - tuš před pře čtením každého rozkazu i po něm. Kouřící petrolejové pochodně protínaly tmu… Tenký papír rozkazu pokrývalo jiní a velitel, který rozkaz četl, setřásal sníh s listu palčákem, aby rozluštil a vykřikl další jméno zastřeleného." Tak dokončilo Souostroví druhou pětiletku a vstoupilo tedy do socialismu.

Začátek války ostrovními veliteli otřásl: její průběh byl zpočátku takový, že mohl, nedej pánbůh, vést ke zkáze celého Souostroví a snad i k tomu, že by se zaměstnavatelé museli zodpovídat dělníkům. Pokud lze soudit podle dojmů muklů z různých táborů, vedl tento obrat událostí k dvojímu druhu chování šéfů. Jedni, rozumnější nebo zbabělejší, zmírnili režim, začali mluvit téměř laskavě, zvláště ve dnech válečných porážek. Zlepšit stravování nebo podmínky tábora samozřejmě nemohli. Jiní, tvrdohlavější a zarputilejší, se začali k osmpadesátníkům chovat ještě tvrději a hrozněji, jako by je utvrzovali, že smrt přijde dříve než nějaké osvobození. Ve většině táborů vězňům začátek války ani neoznámili - naše nepřekonatelná vášeň k tajemnosti a lžím! -- teprve v pondělí se to vězňové dozvídali od těch, co se mohli pohybovat bez eskorty, a od civilních zaměstnanců. I tam, kde rádio bylo (Usť-Vym, mnohá místa Kolymy), odstranili -je na celou dobu našich neúspěchů. V témže Usť-Vymlagu se najednou zakázalo psát domů (vězňové dostávat dopisy mohli) a příbuzní to pochopili tak, že je popravili. V některých táborech (cítili v zádech směr budoucí politiky) začali izolovat osmapadesátníky od kriminálních ve zvlášť přísně střežených pásmech stavěli na věžích kulomety a při nástupu dokonce říkali: "Jste tu jako rukojmí! (Ach, jak jedovatý je náboj z dob občanské války! Jak těžko se ta slova zapomínají, jak lehko se vybavují!) Když padne Stalingrad, všechny vás postřílíme!" A tak se se strachem tuzemci vyptávali na zprávy: zda Stalingrad ještě stojí nebo zda již padl. Na Kolymě do těchto zvláštních pásem stahovali Němce, Poláky a zvláštní případy z osmapadesátky. Ale všechny Poláky začali vzápětí (srpen 1941 ) propouštět.[114)] Všude na Souostroví (po otevření obálek s mobilizačním rozkazem) přestali hned od prvních dnů války propouštět osmapadesátníky. Byly dokonce případy, kdy byli vráceni již propuštění. V Uchtě byla 23. června skupina propuštěných už za zónou, čekali na vlak, když je eskorta zahnala zpátky a ještě nadávala: "Kvůli vám začala válka!" Karpunič dostal papír o propuštění 23. června ráno, ale ještě nestačil vyjít za strážní budku, když od něho lstí papír vylákali: "Tak to ukažte!" Ukázal - a zůstal v táboře na dalších pět let. Říkalo se tomu do zvláštního příkazu. (Válka už skončila a v mnoha táborech se lidem zakazovalo chodit do URČ a ptát se, kdy budou propuštěni. Po válce totiž bylo určitou dobu na Souostroví málo lidí a mnohé místní správy, aby si udržely pracovní síly, vydávaly vlastní "zvláštní příkazy", i když Moskva propouštět dovolila. Právě tak byla zadržena v Karlagu J. M. Orlovová, a proto se nestačila rozloučit s umírající matkou.)

***113) Proč došlo k takové koncentraci, proč memoáry odjinud téměř neexistují? To proto že na Kolymu stáhli skutečně výkvět vězeňského světa? Nebo, jakkoli je to podivné, protože v "blízkých" táborech lidé vymírali houfněji?***

***114) Ze Zolotistého bylo propuštěno 186 Poláků (ze dvou tisíc sta, přivezených před rokem). Dostali se do armády Sikorského na Západě a tam zřejmě něco o Zolotistém pověděli. V červnu 1942 byl definitivně uzavřen.***

Od počátku války (zřejmě také na základě mobilizačních pokynů) byly v táborech sníženy normy stravování.

Rok od roku se neustále zhoršovala kvalita potravin: zelenina se nahrazovala krmnou řepou, kroupy - vikví a otrubami. (Kolyma byla naopak zásobována z Ameriky a tak se sem tam objevil bílý chléb.) V důležitých odvětvích výroby však výkonnost v důsledku vysílení vězňů klesla natolik (pětkrát až desetkrát), že vedení považovalo za účelné vrátit se k předválečným normám. Mnohé táborové výrobní jednotky dostaly válečné objednávky a šikovní ředitelé takových továrniček někdy dokázali přikrmovat vězně ještě navíc z přidruženého hospodářství. Tam, kde se vyplácely mzdy, nekoupil za ně podle válečných cen na trhu (třicet rublů) ani jeden kilogram brambor měsíčně.

Kdybychom se zeptali táborového vězně z válečných dob, jaký je jeho nejvyšší, konečný a naprosto nedostižný cíl, odpověděl by: "Jednou se najíst po libostí černýho - a zemřít." Za války se tu nepochovávalo o nic méně než na frontě, jenže o tom básníci nezpívali. L. A. Komogor byl po celou zimu 1941-1942 v "komandu pro slabé" na těchto lehkých pracích: ukládal do rakví ze čtyř prken po dvou mrtvolách do každé - nohama k sobě a denně takových beden bylo třicet. (Zřejmě to byl blízký tábor, proto mrtvé ukládali do rakví.) Minuly první měsíce války a země se přizpůsobila válečnému způsobu života. Ten, kdo musel, šel na frontu, ten, kdo mohl, se držel v zázemí, a jiný - řídil a dával si do nosu. Tak tomu bylo i v táborech. Ukázalo se, že všechny obavy byly zbytečné, že všechno je stabilní, že péro, které bylo v sedmatřicátém nataženo, nepovolí. Ti, kdo zpočátku vězňům nadbíhali, se nyní stávali zuřivější, a neznali ani míru, ani brzdu. Ukázalo se, že formy táborového života byly jednou stanoveny správně a zůstanou tak navěky.

Sedm táborových epoch se bude před vámi přít, která z nich byla pro člověka nejhorší - zaposlouchejte se do té válečné. Říká se to také tak: kdo neseděl za války, neví, co je tábor.

Tak třeba v zimě 1941-1942, táborové středisko Vjatlagu: jen v barácích inženýrskotechnických pracovníků a v mechanizátorských dílnách je náznak života, všechno ostatní je zamrzající hřbitov (a Vjatlag se zabývá právě těžbou dříví pro Permskou železnici).

Tábory válečných let: to je více práce - méně jídla - méně otopu - horší oblečení krutější zákon - přísnější trest - ale ani to ještě není všechno. Vnější protest nebyl vězňům nikdy dopřán - válka jim brala navíc i ten vnitřní.

Kterýkoli lump s nárameníky, vyhýbající se frontě, hrozil prstem a poučoval: "A jak se umírá na frontě? A jak se pracuje na svobodě? A kolik dostávali lidé v Leningradě?" A v duchu nemohli nic namítnout. Ano, na frontě lidé umírali ve sněhu. Ano, na svobodě mleli z posledního a hladověli. (A svobodná pracovní fronta, kam brali z vesnic neprovdaná děvčata, kde se kácelo dříví, kde se dávalo sedm set gramů chleba a jako teplá strava byla voda od nádobí, si nezadala s kterýmkoli táborem.) Ano, za leningradské blokády lidé dostávali ještě méně než v táborové korekci. Za války se celý rakovinový nádor Souostroví stal, zdálo by se, důležitým orgánem ruského těla ( nebo se za něj považoval) - vypadalo to, jako by také pracoval pro válku! jako by i na něm záviselo vítězství! - a to všechno svítilo na provazce ostnatého drátu falešným světlem ospravedlnění, to světlo dopadalo na občana velitele hrozícího prstem a ty umíráš jako hnijící buňka nádoru a není ti dopřáno ani před smrtí potěšení proklít ho.

Pro osmapadesátníky byly tábory válečných dob zvlášť těžké tím, že odsuzovali k druhým trestům, a to viselo nad každým hůř než meč. Operativní pracovníci, kteří zachraňovali sami sebe před frontou, odhalovali v odlehlých zapadlých koutech a na lesních komandech spiknutí s účastí světové buržoazie, plány ozbrojených povstání a masových útěků. Taková esa GULagu, jako byl J. M. Moroz, velitel Uchtpečlagu, zvlášť podporovala ve svých táborech vyšetřující a soudní činnost. V Uchtpečlagu to jen pršelo rozsudky na dvacet let a rozsudky smrti: "za podněcování k útěku", "za sabotáž". A kolik bylo těch, pro něž nebylo třeba soudu, jejichž osudy byly psány ve hvězdách: Sikorski se něčím znelíbil Stalinovi, a tak za jednu noc na Elgenu sebrali třicet Polek, odvezli je a popravili. Bylo mnoho muklů - to není výmysl, to je pravda, kteří od prvních dnů války podávali žádosti a prosili, aby mohli jít na frontu. Okusili toho nejsmradlavějšího doušku z táborové číše, a teď prosili, aby je poslali na frontu, aby mohli bránit tento táborový systém a zemřít za něj v trestné rotě! ("A když zůstanu naživu, vrátím se, abych doseděl trest")… v věrní nás teď ujišťují, že to oni podávali žádosti. Byli to i oni (a trockisté, kteří přežili Pra o popravy), ale nebylo jich moc: většinou se usadili na nějakých klidných místech v táboře (nikoli bez součinnosti komunistů-velitelů), tady mohli přemýšlet, diskutovat, vzpomínat a čekat, v trestní rotě přijdeš o hlavu do tří dnů. Toto gesto neplynulo z ideovosti, ba ne, pocházelo ze srdce - to byla ta ruská povaha: raději zemřít v širém poli než ve shnilém vy koutě! Napřímit se, na krátkou dobu být "jako ostatní" člověkem občansky svobodným. Zbavit se zdejší strnulé odevzdanosti, ujít dalším trestům, němé zkáze. A někdo to bral ještě prostěji, nikoli však nečestně: než člověk umře, kdy to bude, a teď tě nejdřív obléknou, dají najíst, napít, někam povezou, můžeš se ve vagóně koukat z okna, můžeš prohodit pár slov s holkama na nádražích. A také v tom bylo velkorysé odpuštění: vy nám zle, ale my takhle!

Pro stát však nemělo ekonomický a organizační smysl provádět tyto zbytečné přesuny, někoho z tábora na frontu, jiného místo něho do tábora. Každému byl vymezen jeho kruh života a smrti. Komu jednou padla špatná karta, už se jí nezbavil. Někdy brali na frontu kriminální s malými tresty, nikoli do trestného praporu, ale do obyčejné bojující armády. Velmi zřídka, byly však takové případy, brali i osmapadesátníky. Kupříkladu Vladimíra Sergejeviče Goršunova vzali v roce 1943 z tábora na frontu, ale ke konci války ho vrátili zase do tábora a s novým trestem. Ti už byli poznamenaní a pro operativního pracovníka vojenské jednotky bylo jednodušší napařit to jim než nováčkům.

Vládci táborů však přece jen tou vlnou vlastenectví tak docela nepohrdali. Na lesních pracích to příliš nešlo, ale třeba: "Dáme uhlí nad plán - to je elektřina pro Leningrad!" "Naše miny podpoří gvardějce!" To zabíralo, říkají svědci. Arsenij Farmakov, člověk úctyhodný a vyrovnaného temperamentu, říká, že jejich tábor strhla práce pro frontu. Chystal se o tom psát.

Muklové se cítili dotčeni, když jim nebylo dovoleno sbírat peníze na tanky pro frontu ("Džiditněc").[115)] Jaká byla odměna, je všeobecně známo, vyhlásili ji brzy po válce: dezertérům, podvodníkům, zlodějům - amnestii, osmapadesátníkům - zvláštní tábory.

A čím víc se blížil konec války, tím krutější se stával pro osmapadesátníky režim. Musíme jít pro příklad do džidinských a kolymských táborů? Přímo u Moskvy, téměř na jejím území, v Chovrinu, byla ubohoučká továrnička hospodářské správy NKVD a při ní tábor se zvláštním režimem, kde velel Mamulov - všemocný proto, že jeho vlastní bratr byl vedoucím sekretariátu u Beriji. Tento Mamulov si bral z krasnopresněnské tranzitky koho chtěl, a ve svém táboře nastolil takový režim jaký se mu zlíbil. Například návštěvy příbuzných

***115) K tomu by bylo třeba vysvětlení na mnoha úrovních, podobné objasnění by vyžadovala i celá sovětsko-německá válka. Neboť míjejí desetiletí a než stačíme analyzovat a pochopit sami***

***sebe v jedné vrstvě, už se na ni klade nový popel vrstvy další. Ani v jediném desetiletí nebylo svobody a čistoty informací - a lidé nestačili od rány k ráně pochopit ani sebe, ani jiné, ani události.***

(které byly v táborech u Moskvy všeobecně dovoleny) povoloval jen přes dvě drátěné sítě jako ve vězení. V ubytovnách byl podobný vězeňský řád: hodně silných žárovek, které se na noc nezhasínaly, neustálé sledování, jak lidé spí, aby se za studených nocí nepřikrývali vatovanými vestami (ty budili), v korekci byla čistá betonová podlaha a nic víc - také jako v pořádném vězení. Ale žádný trest z těch, které uložil, ho neuspokojoval, jestliže k němu předtím nevytryskla krev z nosu provinilce. V jeho táboře byly také běžné noční zátahy dozorců (mužů) v ženském baráku pro 450 osob. Vrazili tam obvykle znenadání, s divokým křikem a povelem: "Postavit se vedle lůžek!" Napůl oblečené ženy vyskočily a dozorci je a jejich lůžka prohledávali s malichernou pečlivostí, jíž bývá třeba k nalezení jehly nebo milostného psaníčka. Za každý nález byla korekce. Vedoucí oddělení hlavního mechanika Šklinik chodil při noční směně po dílnách ohnutý jako gorila a jakmile zpozoroval, že někdo začíná dřímat, že mu klesá hlava, že přivřel oči - vší silou po něm házel železný odlitek, kleště nebo kus železa.

To byl režim, který si táboroví vězňové z Chovriná zasloužili svou prací pro frontu: po celou válku vyráběli miny. Továrničku k této činnosti přizpůsobil a zařídil vězeň-inženýr (na jeho jméno si bohužel nikdo nemůže vzpomenout ale jistě nezapadne), ten také vytvořil konstrukční kancelář. Měl osmapadesátku a patřil k té - pro Mamutova odporné odrůdě lidí, která trvá na svých názorech a přesvědčení. A toho ničemu museli strpět! Ale u nás není nikdo nenahraditelný! A když už výroba dost dobře běžela, vtrhl k tomuto inženýrovi - ve dne a za přítomnosti úředníků (ano, schválně za jejich přítomnosti! ať to všichni vědí ať se o tom povídá! - tak o tom tedy mluvíme) - Mamulov se dvěma pomocníky, tahali ho za vousy, mlátili s ním o zem, kopali ho vysokými botami až do krve a poslali do Butyrek pro další trest za politické výroky.

Tento milý malý tábor byl čtvrt hodiny cesty elektrickým vlakem od Leningradského nádraží. Kraj nedaleký, leč smutný.

(Muklové-nováčci, kteří se dostali do táborů u Moskvy, se jich drželi, pokud měli příbuzné v Moskvě, ale stáli o ně i ti, co je tam neměli: zdálo se jim, že člověk nepadá do té daleké nenávratné propasti, že je tu přece jen na okraji civilizace. Ale to byl sebeklam. Strava tu byla obvykle horší - počítalo se s tím, že většina dostává balíčky, nedávalo se tu ani prádlo. Hlavně však v těchto táborech bujely neustále zneklidňující fámy o dalekých transportech, život byl nejistý jako na ostří nože, ani čtyřiadvacet hodin si nebyl člověk jist, že zůstane na jednom místě.) V takových formách tuhly ostrovy Souostroví, ale nesmíme si myslet, že ze sebe přestávaly vylučovat metastázy.

V roce 1939, před válkou s Finskem, byla alma mater GULagu (Solovky), která se rozkládala příliš blízko Západu, přenesena po severní námořní cestě do ústí Jeniseje. Tam se stala součástí budovaného Norillagu, kde bylo brzy 75 000 osob. Solovky byly tak zhoubné, že i před zánikem vytvořili ještě jednu poslední metastázu - a jakou!

K předválečným létům patří i kapitola o tom, jak Souostroví dobylo liduprázdných pouští Kazachstánu. Jako chobotnice se rozrůstá hnízdo karagandských táborů, plodné metastázy bují směrem k Džezkazganu s jeho otrávenou mědnatou vodou, do Mointy, do Balchaše. Tábory se rozlézají i na severu Kazachstánu.

Bobtnající novotvary v Novisibiřské oblasti (martinské tábory), v Chakassii, v BurjatMongolsku, v Uzbekistánu, dokonce i v Horské Šorii.

Nezastavuje se ani růst na ruském severu, který si Souostroví tak oblíbilo (Usťvymlag, Nyroblag, Usollag), ani na Urale (Ivdellag).

V tomto výčtu mnohé chybí. Stačí, když napíšeme Usollag, abychom si vzpomněli, že v Irkutském Usolu byl také tábor.

Prostě nebylo oblasti, ať to byla (řeljabinská nebo Kujbyševská, jež by nebyla zplodila své tábory.

Nové metody tvoření táborů bylo použito po vystěhováni povolžských Němců: celé vesnice, tak jak byly, se zavíraly do zóny - a to byla zemědělská táborová střediska (Komenské zemědělské tábory mezi Kamyšinem a Engelsem).

Prosíme čtenáře, aby omluvil, že v této kapitole tak mnohé chybí: stavíme jen vratký můstek přes celou epochu Souostroví, a to prostě proto, že jsme neměli víc materiálu. Nemohli jsme vyhlásit rozhlasovou anketu.

Na nebeské klenbě Souostroví teď opět podivně krouží temně rudá hvězda Naftalije Frenkela.

Rok 1937, který mířil do vlastních řad, nenechal bez povšimnutí ani jeho hlavu: velitel Bamlagu, generál NKVD byl z vděčnosti znovu zavřen na Lubjance, kterou už znal. Avšak Frenkel neochabuje v touze po věrné službě a ani Moudrý učitel nepřestává tyto služby vyhledávat. Začala hanebná a nevydařená válka s Finskem. Stalin vidí, že není připraven, že nejsou cesty pro zásobování armády, vržené do karelského sněhu - a vzpomíná na vynalézavého Frenkela. I povolává ho k sobě: je třeba teď, za kruté zimy, bez jakékoli přípravy, bez plánů, bez skladů, bez silnic, vybudovat v Karelsku za tři měsíce tři železniční trati jednu rovnoběžně s frontou a dvě přísunové, protože pro takovou velmoc je hanba se tak dlouho patlat s mrňavým Finskem. Je to ryze pohádkový příběh: zlý král poručí kouzelníkovi, aby učinil něco naprosto nesplnitelného a nepředstavitelného. I táže se vůdce socialismu: "Půjde to?" A rozradostněný obchodník a šmelinář odpovídá: "Ano!"

Ale klade si také své podmínky:

1) úplně ho oddělit od GULagu, založit novou vězeňskou říši, nové autonomní Souostroví GULŽDS (gulžedes) - Hlavní správu táborů železničního stavebnictví - a v čele tohoto Souostroví bude Frenkel.

2) všechny zdroje státu, které si vybere, jsou mu k dispozici (to prosím, není žádný Bělomořský kanál!)

3) GULŽDS se na dobu mimořádné práce vyřazuje i ze socialistické soustavy s její dotěrnou evidencí. Frenkel se z ničeho neodpovídá. Nestaví stany, nezřizuje táborová střediska. Nemá žádné příděly, "stoly", "hrnce". (To přece on jako první navrhl stoly a hrnce! Jen génius ruší géniovy zákony!) Shazuje na hromadu do sněhu nejlepší jídlo, polokožíšky a válenky, každý mukl si obléká, co chce, a jí, kolik chce. Jen machorka a alkohol budou v rukou jeho pomocníků, jen tý si budou muset zasloužit!

Velký Stratég souhlasí. A GULŽDS stojí! Rozpadlo se Souostroví? Ne, Souostroví je zase o něco pevnější, rozrostlo se, ještě rychleji bude pohlcovat zemi.

S karelskými tratěmi to Frenkel přece jen nedokázal: Stalin si pospíšil, aby válka skončila nerozhodně. Ale GULŽDS roste a sílí. Dostává stále nové a nové objednávky (již s běžnou evidencí a pořádkem): rokádní trať podél perských hranic, potom trať podél Volhy od Syzraně na Stalingrad, pak "mrtvou trať" ze Salechardu na Igarku a vlastní BAM: od Tajšetu na Bratsk a dál.

To nestačí, Frenkelova myšlenka působí i na vývoj GULagu: dospívá se k závěru, že je nutné, aby i GULag byl vybudován na základě oborových správ. Podobně jako je Sovnarkom složen z lidových komisariátů, vytváří GULag pro svou říši ministerstva: Glavleslag (pro těžbu a dopravu dřeva), Glavpromstroj (průmyslové stavebnictví), GULGMP (Hlavni správa táborů hornictví a hutnictví).

A tu přichází válka. A všechna tato ministerstva GULagu jsou evakuována, a to do různých měst. Sám GULag se dostává do Ufy, GULŽDS do Vjatky. Spojení mezi provinčními městy už není tak spolehlivé jako spojení k centru, do Moskvy, a tak se na

celou první polovinu války GULag jakoby rozpadá: už neřídí celé Souostroví nýbrž každé území Souostroví se podřizuje té správě, která sem byla evakuována. Například Frenkel dostává pod správu celý ruský severovýchod který řídí z Kirova (protože mimo Souostroví tam není téměř nic). Mýlili by se však ti, kdo by v této situaci spatřovali rozpad Římské říše - pozvedne se po válce s ještě větší silou.

Frenkel nezapomíná na staré přátelství: povolává a jmenuje do vysoké funkce v GULŽDS Buchalceva, redaktora své žluťácké Kopejky v předrevolučním Mariupolu, jehož kolegové byli zastřeleni nebo rozptýleni po zemi.

Frenkel neměl jen vynikající komerční a organizační schopnosti. Dovedl si představit řady čísel a spočítat je zpaměti. Rád se chlubil, že si pamatuje tváře čtyřiceti tisíc vězňů. a u každého příjmení, jméno, jméno po otci, paragraf a trest (v jeho táborech bylo zvykem hlásit o sobě tyto údaje, když přistoupil vyšší velitel). Vždycky se obešel bez hlavního inženýra. Když se podíval na podaný plán nádraží, hned viděl chybu, zmačkal ho, házel do tváře podřízenému a říkal:

"Měl byste pochopit, že jste osel a ne projektant!" Měl huhňavý, obvykle klidný hlas. Postavy byl maličké. Nosil železniční generálskou papachu, s modrým dýnkem a červenou podšívkou a vždycky, v různých dobách, vojenskou blůzu - jednoznačná aspirace na státníka, nikoli na inteligenta. Jako Trockij bydlel neustále ve vlaku, v kterém jezdil po vzdálených stavebních bitevních polích. A lidé, kteří byli k němu do vagónu předvoláni z tamní nehostinnosti na poradu, byli ohromeni ohýbanými židlemi, čalouněným nábytkem - a tím spíše tichli před výčitkami a rozkazy svého šéfa. On sám nikdy nevkročil do žádného baráku, nenadechl se toho puchu - požadoval a potřeboval jen práci. Se zvláštní oblibou telefonoval na objekty v noci a udržoval o sobě legendu, že nikdy nespí. (Ostatně ve stalinských dobách si na to zvykli i mnozí velmožové.) Nikdy nebyl ženat.

Víckrát zavřen nebyl. Stal se zástupcem Kaganoviče pro investiční železniční výstavbu a zemřel v Moskvě v padesátých letech v hodnosti generálporučíka, v klidu a se ctí. Mám dojem, že tuto zemi nenáviděl.

## 5 OPORY ARCHIPELAGU

Na Dálném východě existovalo město s výstižným jménem Cesarevíč (korunní princ - pozn. překl.) Revoluce je přejmenovala na Svobodnyj. Amurské kozáky, kteří město obývali, rozehnali a město zůstalo opuštěné. Muselo být nějak osídleno. A osídlili je: vězni a čekisty, kteří je střežili. Celé město Svobodnyj se stalo táborem (BAMlag).

Tak sám život rodí symboly.

Tábory nejsou prostě temnou stránkou našeho porevolučního života. Jejich rozmach z nich učinil nikoli stránku, nikoli vedlejší věc, nýbrž snad přímo srdce událostí. V máločem se naše padesátiletí projevilo tak důsledně, tak úplně.

Tak jako každý bod je průsečíkem nejméně dvou čar, vedou ke každé události nejméně dvě nutné příčiny. A tak i k systému táborů nás přivedla na jedné straně ekonomická potřeba, ta by však byla sama o sobě mohla vést i k pracovní armádě, jenže tu už existovalo výborné teoretické zdůvodnění táborů.

Střetly se a jako by k sobě dávno patřily: šroubek zapadl do závitu, výstupek do vybrání. A tak se zrodilo Souostroví.

Ekonomická potřeba se projevila jako vždy otevřeně a krutě: stát, který se chtěl v krátké době upevnit (ze tří čtvrtin šlo o termíny jako na Bělomořském kanálu), aniž co bral zvenčí, potřeboval pracovní síly: a) maximálně levné a raději bezplatné, b) nenáročné, kdykoli připravené přemístit se z místa na místo, nezatížené rodinou,

nevyžadující ani slušné bydlení, ani školy, ani nemocnice a po určitou dobu ani kuchyně, ani lázně.

Takové pracovní síly se daly sehnat jen požíráním vlastních dětí.

A teoretické zdůvodnění by nebylo mohlo vzniknout ve shonu těchto let tak hladce, kdyby základy nebyly položeny již v minulém století. Engels vyzkoumal, že počátkem člověka není zrod mravní ideje nebo myšlení, nýbrž náhoda a nesmyslná práce: opice vzala do rukou kámen a tím to všechno začalo. A Marx, který měl na mysli dobu bližší dnešku (Kritika Gothajského programu), se stejnou jistotou označil za jediný prostředek nápravy zločinců (je pravda, že měl na mysli kriminální zločince; vůbec ho nenapadlo, že jeho žáci budou považovat za zločince politické vězně) zase nikoli samotářské přemýšlení, nikoli morální sebezpytování, nikoli pokání a smutek (to všechno je nadstavba!), nýbrž produktivní práci. On sám neměl v životě v ruce motyku, do smrti nevzal do ruky kolečko, uhlí netěžil, stromy nekácel, nevíme, jak štípal dříví - ale tohle napsal na papír a ten se nevzepřel.

A pro nástupce to teď bylo snadné: donutit vězně, aby denně pracoval (někdy i 14 hodin, jako v kolymských dolech), je humánní a vede k jeho nápravě. Naopak omezit jeho vazbu na vězeňskou celu, dvorek a zelinářskou zahradu, dát mu po léta možnost číst knihy, psát, myslet a debatovat - znamená zacházet s ním "jako s dobytkem" (z téže Kritiky).

V poříjnových bouřlivých dobách sice nebyl čas na tyto jemnosti a vypadalo to, že je-jestě humánnější prostě popravovat. Ti, co nebyli popraveni, co byli zavřeni do nejrůznějších raných táborů - ti tam nebyli zavřeni, aby se napravili, nýbrž aby byli zneškodněni, byla to prostá izolace.

Vždyť i v těch dobách byly mozky, které se zabývaly teorií trestu, například Pjotr Stučka. a v Základních principech trestního práva RSFSR z roku 1919 byl nově definován sám pojem trestu. Trest, říkalo se tam velmi neotřele, není ani mstou (dělnicko-rolnický stát se zločinci nemstí), ani vykoupením viny (nemůže existovat žádná individuální vina, pouze třídní příčinnost), je to obranné opatření, chránící společenské zřízení - nástroj sociální ochrany.

Když je to "nástroj sociální ochrany" - tak je to jasné, válka je válka, buď je třeba popravovat ("nejvyšší opatření sociální ochrany") nebo zavírat do vězení. Přitom se však jaksi ztrácela myšlenka nápravy, již také v roce 1919 hlásal VIII. sjezd strany. A hlavně teď nebylo jasné: co se má napravovat, když není viny Třídní příčinnost se přece nedá napravit!?

A zatím skončila občanská válka, v roce 1922 byly vydány první sovětské zákoníky, v roce 1923 se konal "sjezd pracovníků vězeňství", v roce 1924 byly schváleny Základní principy trestního zákonodárství pro nový Trestní zákoník z roku 1926 (právě ten, který nám seděl na krku třicet pět let) - a nově vynalezené pojmy, že není "viny" a není "trestu", že je "sociální nebezpečí" a "sociální ochrana" se zachovaly.

Jistě tak je to nejpohodlnější. Tato teorie dává možnost kohokoli zatknout jako rukojmí, jako osobu "podezřelou"

(Leninův telegram Jevgeniji Bošové), dokonce i celé národy mohou být vystěhovány pro svou nebezpečnost (příklady známe) - musí to však být žonglér první třídy, aby při tom všem ještě rozvíjel a udržoval v plném lesku teorii náprav. Byli však i žongléři, byla teorie a samotné tábory dostaly název nápravné tábory. Teď můžeme uvést i spoustu citátů.

Vyšinskij: "Celá sovětská trestní politika je založena na dialektickém (!) spojování principu potlačování a donucování s principem přesvědčování a převýchovy.[116)]"Všechna buržoazní nápravná zařízení se snaží 'pohnout' zločincem tím, že mu působí fyzické a morální utrpení" (vždyť ho chtějí "napravit"). "Na rozdíl od buržoazního trestu nejsou u nás útrapy vězňů cílem, nýbrž prostředkem. (Vždyť přece i tam to vypadá jako prostředek

a ne cíl. A. S.). Naším cílem pak je - skutečná náprava, to, aby z táborů odcházeli uvědomělí pracovníci."

Rozuměli jste? I když donucujeme, přece jen napravujeme (a jak je vidět, také prostřednictvím útrap!), jenže není jasné co.

Hned na další stránce:

Nápravně pracovní tábory lokalizují a zneškodňují prostřednictvím revolučního násilí zločinné živly staré společnosti"[117)] (pořád - stará společnost! v roce 1952 to bude stále stará společnost! Jen do ní a houšť!) Tak tedy o nápravě ani slovo? Lokalizujeme a zneškodňujeme? A v témže roce (1934):

"Dvě nedělitelné součásti jednoho úkolu - potlačení a výchova tam, kde je to možné." Kde je to možné.

Zjišťujeme: náprava není pro všechny.

A u těch menších autorů koluje bůhví odkud převzatá formulka: "náprava napravitelných", "náprava napravitelných"…

***116) Vyšinskij, předmluva ke knize Averbach, Ot prestuplenija k trudu, str. 6.***

***117) ibidem, str. 7.***

A co nenapravitelní? Do hromadného hrobu? Na měsíc?(Kolyma). Na šmidtichu?(Norilsk).

Vyšinského právníci dokonce z výšin roku 1934 kritizují zákon o nápravných pracích z roku 1924 jako "falešnou představu o všeobecné nápravě". Protože tento zákoník o všeobecném vyhlazováni nepíše.

Nikdo nesliboval, že se budou napravovat osmapadesátníci.

Proto jsem tuto část nazval vyhlazovací a pracovní. Jak jsme to poznali na vlastní kůži. A jestliže právníci sešiti nějaké citáty nakřivo, to musíte povolat z hrobu Stučku, vytáhnout Vyšinského - ať to vysvětlí. Já za to nemohu.

To až teď, když jsem se dával do své knihy, jsem začal listovat díly předchůdců, a to mi ještě pomohli dobří lidé, vždyť se už nikde neseženou. Ale když jsme tahali ucourané táborové kabátce, neměli jsme o takových knihách ani ponětí. Že celý náš život není určován vůlí občana velitele, nýbrž jakýmsi legendárním zákoníkem práce pro vězně - to byla tajemná báje, byla to latrína; a nejen pro nás, ani major, velitel ZTS, by tomu nevěřil, ani za nic. Byly vydány jen pro služební potřebu, nikdo se jich rukou nedotkl, zdalipak se dochovaly v sejfech GULagu? Nebo je všechny spálili jako škůdcovské? To nikdo nevěděl. Ani jediný citát z nich nebyl vystaven v kulturně výchovných koutcích, ani čísličko nebylo oznámeno z dřevěného pódia - kolik hodin trvá pracovní doba? kolik volných dnů do měsíce? jak je to s odměnou za práci? přísluší ti náhrada za úraz? - vlastní kamarádi by se ti vysmáli, kdyby ses zeptal.

Tyhle humánní listiny znali a četli pouze naši diplomati. Ti určitě mávali tou knížečkou na konferencích. Bodejť! Já sehnal ty citátky až teď, a přesto slzím:

- v základních principech z roku 1919: jestliže trest není msta, nesmí být užívány žádné prvky mučení;
- v roce 1920: zákaz tykat vězňům. (Promiňte, prosím, a "přes hubu" - to se smí?);
- zákoník nápravných prací z roku 1924, článek 49: "Režim nesmí mít znaky mučení, naprosto nepřipouští: pouta, korekci (!), přísnou izolaci vězně v cele pro jednoho, odnímání potravy, návštěvy přes mříž."

A dost. Pozdější pokyny nejsou: diplomatům to stačí a GULag nepotřebuje ani to.

V trestním zákoníku z roku 1926 byl ještě článek 9., ten jsem náhodou znal a našprtal se jej:

"Cílem opatření sociální ochrany není působit fyzické útrapy nebo ponižovat lidskou důstojnost a jejich úkolem není mstít a trestat."

Modrají se pomněnečky! Rád jsem to hrál na vedení na zákonném podkladě a často jsem odříkávat tento článek - a všichni strážci jen vyvalovali oči údivem a pohoršením. Byli to vysloužilci kteří měli za sebou dvacet let, chystali se do důchodu - a v životě neslyšeli o žádném devátém článku, ostatně nikdy ani zákoník v rukou neměli.

O, "moudrá, prozíravá, lidská správo shora dolů!" jak napsal v Lifu vrchní soudce státu New York Leibowitz, který navštívil GULag. "Vězeň, který si odpykává svůj trest, si zachovává vědomí vlastní důstojnosti" - tak to uviděl a tak to pochopil.

Jak šťastný je stát New York, má-li tak prozíravého osla za soudce!

Ach, vykrmení, krátkozrací, neodpovědní cizinci s notesy a plnicími pery! Ti dopisovatelé. kteří kladli vězňům otázky před vedením tábora již v Kemu! Jak jste nám uškodili ve ctižádostivé vášni blýsknout se pochopením tam, kde jste tomu rozuměli jako koza petrželi !

Vlastni důstojnost! Toho, kdo byl odsouzen bez soudu? Koho na stanicích nechávají sedat u stolypinů (vagón pro trestance, název podle carského politika Stolypina, pozn. překl.), zadkem v blátě? Toho, kdo na hvízdnutí občana dozorce hrabe prsty hlínu, prosáklou močí, a odnáší ji, aby neskončil v korekci? Těch vzdělaných žen, které bývaly poctěny jako velkým vyznamenáním tím, že praly prádlo a krmily vlastní prasata občana velitele táborového střediska? A které na jeho první opilý pokyn zaujímaly příslušné pózy, aby zítra nechcíply na společných pracích?

Oheň, oheň! Větvičky praskají a noční vítr pozdního podzimu ohýbá plameny táboráku. Zóna je temná, u táboráku jsem sám, mohu si přinést ještě truhlářské odpadky. Zóna je prominentní, tak prominentní, že se cítím jako na svobodě - je to rajský ostrov, je to "šaraška" Marfino ve svých nejkrásnějších dobách. Nikdo nade mnou nestojí, nevolá mě do cely, neodhání od táboráku. Zabalil jsem se do vatované vesty a přece jen je mi zima na studeném větru.

Ona však už kolik hodin stojí ve větru, ruce připaženy, hlavu má skloněnou, chvíli pláče, chvíli nehnutě strne. Občas žalostně zaprosí:

"Občane veliteli! Odpusťte! Odpusťte, víckrát to neudělám…

Vítr přináší její sténání ke mně, jako by sténala přímo mně u ucha. Občan velitel si ve strážnici topí v kamnech a neozývá se.

Je to strážný sousedního tábora, odkud dělníci přicházejí do naší zóny klást vodovod, opravovat chatrnou seminární budovu. Za složitou sítí mnoha ostnatých drátů, dva kroky od stráže, pod prudkým světlem lampy, sklíčeně stojí potrestaná dívka, vítr tahá její šedivou pracovní sukýnku, studí nohy a hlavu v lehkém šátečku. Ve dne, když u nás kopali příkop, bylo teplo. A jiná dívka sešla do rokle, odplížila se k Vladykinské silnici a utekla stráže byly nedbalé. Po silnici jezdí moskevský městský autobus a než se vzpamatovali, už ji chytit nemohli. Vyhlásili poplach, přišel zlý černý major, křičel, že když uprchlici nenajdou, budou za ten útěk celému táboru zakázány na měsíc návštěvy a balíčky. A dělnice se rozzuřily a pořád křičely, zvláště jedna, vztekle bouli oči: "Ať ji, potvoru, chytí! Ať ji nůžkami - šmik! šmik! ostříhají při nástupu!" (To si nevymyslela, tak se trestají ženy v GULagu). A tahle dívka si povzdechla a řekla: "Ať si aspoň za nás užije svobody!" Dozorce to uslyšel a tak ji potrestal: ostatní odvedli do tábora, ale ji postavili do pozoru před strážní budkou. Bylo to v šest večer a teď už jde na jedenáctou v noci.

Pokoušela se přešlapovat, aby se zahřála, ale strážný vystrčil hlavu a zavolal: "Stůj v pozoru, k…., nepřej si mě!" Teď se nehýbe a jen pláče:

"Odpusťte mi to, občane veliteli!… Pusťte mě do tábora, už to neudělám!…" Ale ani v táboře ji nikdo neuvítá: Svatá! Vstup!

Proto ji tak dlouho nechtějí pustit, že zítra je neděle, na práci ji nepotřebují.

Taková světlovlasá, prostá, nevzdělaná holka. Asi sedí pro nějakou cívku nití. Jakou nebezpečnou myšlenku jsi vyslovila, sestřičko! Chtějí tě vytrestat na celý život.

Oheň, oheň! Když jsme bojovali, dívali jsme se do táboráků, jaképak bude vítězství… Vítr odnáší od táboráku nedohořelé planoucí drtky.

Tomuto ohni a tobě, dívko, slibuji: svět se o tom dozví.

Odehrává se to koncem roku 1947, brzy bude třicáté výročí Října, v sídelním městě Moskvě, jež právě oslavilo osm set let svých krutostí. Je to dva kilometry od všesvazové zemědělské výstavy. A nebude to ani kilometr k Domu tvorby nevolníků v Ostankinu.

Nevolníků…! Toto srovnání napadlo mnohé, když měli chvíli času na rozmýšlení A nebyla to náhoda. Nejsou to jen určité rysy, ale celý hlavní smysl existence nevolnictví Souostroví je stejný: je to společenské zařízení na nucené a nelítostné využívání bezplatné práce miliónů otroků.

Šest dní do týdne, a často i sedm, chodili obyvatelé Souostroví na úmornou robotu, která jim bezprostředně nepřinášela žádný zisk. Nenechali je pro sebe pracovat ani v den pátý, ani v den sedmý, protože dostávali na živobytí "měsíčné" - táborový příděl. Přesně stejně se dělili na robotníky (skupina A) a čeleď (skupina B), na ty, co sloužil bezprostředně statkáři (velitel táborového střediska) a ty, co pracovali ve statku (zóně). Za nemocné (skupina C) byli uznáváni jen ti, kteří už vůbec nemohli slézt s pece (s palandy). Stejně existovaly i tresty pro provinilce (skupina D), rozdíl tu byl jen v tom, že statkář, který jednal ve vlastním zájmu, trestal s menší ztrátou pracovních dnů - bičem v konírně, korekci neměl, kdežto velitel táborového střediska podle státní instrukce zavírá provinilce do trestní izolace (ŠIZO) nebo do BURu - baráku přísného režimu. Stejné jako statkář mohl si velitel tábora vzít kteréhokoli otroka za lokaje, za kuchaře, holiče nebo šaška (mohl dát z nevolníků dohromady divadlo, když se mu to líbilo), mohl si vzít kteroukoli otrokyni za hospodyni, souložnici nebo služku. Stejně jako statkář mohl dle libostí projevovat své rozmary, ukazovat svůj charakter. (Velitel Chimkinského tábora, major Volkov, spatřil, jak si vězněná dívka sušila na slunci po umytí dlouhé vlasy jako len, z nějakého důvodu ho to rozzlobilo a stručně prohodil: "Ostříhat!" A hned ji ostříhali. Bylo to roku 1945.) Když se měnil statkář nebo velitel tábora, všichni otroci pokorně čekali na nového, dohadovali se, jaké má zvyky a předem se odevzdávali do jeho moci. Nevolník nebyl schopen předvídat vůli pána a málo se zamýšlel nad zítřejším dnem - vězeň také. Nevolník se nemohl oženit bez souhlasu bárina - a vězeň tím méně, ten si mohl pořídit táborovou ženu, jen když byl velitel shovívavý. Tak jako nevolník si svůj otrocký úděl nevybíral, nemohl za svůj původ, tak si jej nevolil ani vězeň, dostával se na Souostroví také jen řízením osudu.

Této podobnosti si dávno všiml ruský jazyk: "Dostali lidé najíst?" "Poslali lidi do práce?" "Kolik máš lidí?" "Pošli mi člověka!"

Lidi, lidé - o kom to je? Tak se mluvilo o nevolnících. Tak se mluví o vězních. [118)] Tak se však nedá mluvit o důstojnících, o vedoucích - "kolik máš lidí?" - tomu by nikdo nerozuměl.

Někdo namítne - tolik společného s nevolníky tu přece jen není. Rozdílů je víc. Souhlasíme - rozdílů je víc. Ale kupodivu: všechny rozdíly jsou ve prospěch nevolnictví! Všechny rozdíly jsou v neprospěch Souostroví GULag!

Nevolníci nepracovali déle než od slunka do slunka. Muklové začínají potmě, potmě také končí (a to ne vždycky).

Nevolníci světili neděli a všech dvanáct svátků a svatého patrona a o vánocích několik dnů (přece chodili za maškary!). Vězeň se před každou nedělí chvěje: dají nebo nedají? A svátky vůbec nezná (ani Volha nezná volné dny), ty První máje a Sedmé listopady, to je víc utrpení s prohlídkami a režimem než svátku (některé právě v tyto dny rok co rok zavírají do korekce). Pro nevolníky byly vánoce a velikonoce skutečným svátkem. Osobní

prohlídky ("Stát vedle lůžek!") jednou po práci, jednou ráno, jednou v noci - neznali vůbec! Nevolníci bydleli v chalupách, považovali je za svoje, a když šli v noci spát -- na pec, na pryčnu, na lavici, věděli: tohle místo je moje, onehdá jsem tu spal a tak to bude pořád. Vězeň neví v jakém baráku bude zítra (a dokonce když jde z práce, není si jist, kde bude spát dnes). Nemá "svoji" palandu, "svůj" vagónek. Kam člověka zaženou.

Nevolník, který chodil na robotu, míval svého koně, svoje rádlo, sekeru, kosu, vřeteno,

***118) Tak se mluví také o kolchoznících a pomocných dělnících, ale my snad tak daleko nepůjdeme.***

koš nádobí, oblečení. Dokonce i čeleď[119], píše Gercen,[120] měla vždycky nějaké hadry, které nechávala jako dědictví svým příbuzným a které jim statkář téměř nikdy nesebral. Mukl je však povinen zimní šaty odevzdat na jaře, letní na podzim, při inventarizaci mu prohrabou mošnu a každý přebytečný hadr zabírají pro erár. Není mu povolen ani nožík, ani miska a ze zvířectva - jenom vši. Nevolník přece jen sem tam políčí vrš, chytí nějakou rybku. Mukl loví rybu jen lžící ze šlichty. Nevolník míval kravičku Stračenu nebo kozu nebo slepice. Mukl do mléka nikdy ani ret nesmočí a slepičí vejce nevidí po celá desetiletí, snad je ani nepozná, až je uvidí.

Rusko, které znalo po sedm století asijské otroctví, většinou neznalo hlad. "Na Rusi hlady nikdo neumřel," říká přísloví. A přísloví jen tak z ničeho nevzniká. Nevolníci byli otroky, ale najedli se.[121] Souostroví však žilo po celá desetiletí v zajetí krutého hladu a muklové se navzájem rvali pro rybí ocas ze smetiště. Aspoň o vánocích a velikonocích míval i ten nejubožejší nevolnický mužik špek. I nejlepší pracovník v táboře však může dostat špek jen z balíčku.

Nevolníci žili v rodinách. Prodej nebo výměna nevolníka bez rodiny se všeobecně považovalo za barbarství, pohoršovala se nad nimi celá ruská literatura. Stovky, dejme tomu tisíce (ale sotva) nevolníků byly odtrhávány od rodin. Ale ne milióny. Mukl je odloučen od rodiny od prvního dne zatčení, a v polovině případů - navždy. Jestliže je syn zatčen s otcem (jak jsme slyšeli od Vitkovského) nebo žena s manželem - ze všeho nejvíc dbali dozorci na to, aby nepřipustili jejich setkání ve stejném táborovém středisku. Když se náhodou setkali - co nejrychleji je odlučovali. Také každého vězně nebo vězeňkyni, kteří se v táboře sblížili ke krátké nebo skutečné lásce, hned potrestali korekcí, roztrhli je a poslali každého jinam. A ani ty nejsentimentálněji píšící dámy - Sagiňanová nebo Tessová nad tím neuronily do kapesníčku jedinou slzičku. (No ale ony to přece nevěděly. Nebo si myslely, že je to správné.) Ani přemísťování nevolníků z místa na místo neprobíhalo v šílené uspěchanosti: nechali je zabalit majetek, sebrat movitosti a klidně se přestěhovat patnáct nebo čtyřicet verst daleko. Ale mukla transport zastihne jako bouře: má jen dvacet, deset minut na to, aby vrátil majetek táboru, a už je jeho život obrácen vzhůru nohama, a už jede někam na konec světa, možná navěky. Nevolník se málokdy stěhoval za život víckrát, častěji zůstával na jednom místě. Ale těžko bychom našli jednoho obyvatele Souostroví, který by nebyl poznal transporty. Mnozí se stěhovali pětkrát, sedmkrát i jedenáctkrát.

Nevolníkovi se někdy podařilo utrhnout se na obtočí (pracovali ve městě a odváděli pánovi část výdělku - pozn. překl.), utíkali daleko od prokletého bárina, obchodovali, bohatli, žili jako svobodní. Ale vězňové, i ti bez eskorty, bydlí ve stejné zóně a od rána je táhnou do stejné práce, kam ženou i kolonu ostatních.

*119) Čeleď - byli to většinou zkažení paraziti ("čeleď-chamraď") žila na úkor robotujících nevolníků, ale sama jim neporoučela. Muklovi je dvojnásob zle, protože jemu poroučejí a jeho sekýrují zkažení panští pridurkové.*

*120) A. I. Gercen, K staromu tovarišču. Sobr. soč. izd-vo Akademii nauk, M, 1960, t. XX, str. 585.*

*121) Taková svědectví máme ze všech staletí. V 17. století píše Jurij Kriianič, že rolníci a řemeslníci Moskovije žijí bohatěji než západní, že nejchudší obyvatelé Ruska jedí dobrý chléb, rybu, maso. Ani v době bezvládí "nejsou dávné sýpky vyčerpány a na poli stohů jest, humna jsou plna zaplněna, i semen na čtvero a deset let." (Avraami~ Palicyn.) V 18. století Fonvizin srovnává zámožnost ruských rolníků a rolníků Languedocu a Provence a píše: "Nestranným úsudkem shledávám, že sa, našich je nesrovnatelné příznivější." V 19. století Puškin napsal o nevolnické vesnici: "Všude je aid:t dosralek a práci."*

Vůbec celé postavení nevolníků usnadňovalo to, že statkář je šetřil z nutnosti: stáli peníze a svou prací mu přinášeli bohatství. Velitel tábora vězně nešetří: nekoupil je, dětem je v dědictví neodevzdá, když jedni zemřou, pošlou mu jiné.

Ba ne, neměli jsme se pouštět do srovnání našich muklů se statkářskými nevolníky. Musíme uznat, že postaveni nevolníků bylo mnohem klidnější a lidštější. Postavení obyvatelů Souostroví můžeme ještě tak přibližně srovnat s továrními nevolníky, uralskými, altajskými a nerčinskými. Nebo s arakčejevskými kolonisty. (Někteří se mnou nesouhlasí: i tady bylo dobře, v arakčejevských osadách byla také příroda a rodina a svátky. Jenom staré východní otroctví by se snad přesně vyrovnalo pobytu v táboře.) Jen jednu přednost mají vězňové před nevolníky, jen jedna nás napadá: vězeň se dostává na Souostroví, i když tam přijde jako nezletilý, ve věku 12-15 let - přece jen ne od narození. Přece jen než ho zavřou, urve i kus svobody! A pokud jde o výhody určitého soudního trestu ve srovnání s doživotním rolnickým nevolnictvím - tady je mnoho výhrad: když trest není čtvrtka (25 let - pozn. překl.), když to není paragraf 58, když nebudou "zvláštní příkazy", když člověku nenapaří druhý táborový trest, když po odpykání trestu člověka automaticky nepošlou do vyhnanství, když ho nevrátí ze svobody hned zpátky na Souostroví jako recidivistu. Výhrad je taková spousta, že si můžeme i vzpomenout, že přece bárin také někdy nevolníka z rozmaru pustil…

Proto když nám "císař Michail" na Lubjance oznámil anekdotické rozšifrování VKP(b) - Vtoroje krepostnoje pravo (bolševikovy - Druhé nevolnictví bolševiků - nepřipadalo nám to směšné, nýbrž prorocké.

Komunisté hledali nový stimul společenské práce. Zdálo se, že to bude uvědomělost, nadšení a naprostá nezištnost. Proto byla tak vítána "velká iniciativa" subotniků. Ale ukázalo se, že to není počátek nové éry, nýbrž křeč obětavosti jedné z posledních generací revoluce. Z gubernských tambovských materiálů roku 1921 je například zřejmé, že se již tenkrát mnozí členové strany pokoušeli vyhnout subotnikům - a tenkrát byla zavedena evidence ve stranické kartotéce o účasti na subotniku. Tato vlna vydržela ještě deset let u komsomolců a u nás, tehdejších pionýrů. Ale pak to přestalo i u nás.

Co teď? Kde hledat stimul? Peníze, akord, prémie? Ale z toho byl na hony cítit nedávný kapitalismus a bylo třeba dlouhého období, jiné generace, aby ten pach přestal pohoršovat a aby mohla být poklidně přijata "socialistická zásada hmotné zainteresovanosti".

I hráblo se hlouběji do truhly dějin a vytáhlo se to, co Marx nazýval "mimoekonomickým násilím". V táboře a kolchoze tento vynález nepokrytě vycenil zuby.

Pak se objevil Prenkel a jako když čert sype tajemné koření do vroucího kotle, přisypal kotlovku.

Zaklínadlo bylo známé, kolikrát jsme je slyšeli: "V novém společenském zřízení nemůže být místo ani pro kázeň hole, o niž se opíralo nevolnictví, ani pro kázeň hladu, na níž se drží kapitalismus."

Souostroví však dokázalo spojit výborně jedno s druhým.

A ani k tomu nebylo mnoho zapotřebí: 1. Kotlovka, 2. Brigáda, 3. Dvojí vedení. (Ale to třetí nebylo nevyhnutelné: na Vorkutě například bylo vždycky velení jediné a práce běžela).

To jsou ty tři opory Souostroví.

A když je budeme považovat za převodové páky - uvidíme, jak se to točí.

O kotlovce jsme už mluvili. Je to nové rozdělení chleba a obilovin, takové, aby se náš mukl za průměrný příděl, který v parazitických společnostech dostává nepracující vězeň, ještě otloukl a namakal si. Aby ten žvanec, který mu náleží, dostával jako přídavky po stogramových kousíčcích a přitom byl považován za úderníka. Procento výkonu přes sto dávalo právo na lžíce kaše navíc (které právě tobě předtím sebrali). Krutá znalost lidské podstaty! Ani ty kousíčky chleba, ani ty kopečky kaše se vůbec nedaly srovnat s tím vynaložením sil, jež stálo jejich získání. Člověk však pro svou odvěkou ubohou podstatu neumí porovnat věc a její cenu. Jako voják ve válce, jemu cizí, jde do útoku za levnou sklenici kořalky a platí za to životem, tak mukl za žebráckou almužnu sklouzne s klády, koupe se v jarní vysoké vodě severní řeky nebo v ledové vodě holýma nohama mísí hlínu na nepálené cihly, nohama, které už nebudou potřebovat půdu svobody.

Ďábelská kotlovka však není všemocná. Všichni na ni nenaletí. Jako se kdysi naučili nevolníci "raději hryzat jehličí než kácet stromy", tak pochopili i muklové: v táboře člověka neničí příděl malý, ale velký. Líní! Tupí!

Necitelná zvířata! Nechtějí ten větší! Nechtějí kousek toho výživného chleba smíchaného s bramborami, vikví, vodou! Nechtějí ani podmínku! Nechtějí ani na tabuli cti! Nechtějí se pozvednout na úroveň zájmů stavby a státu, nechtějí plnit pětiletky v zájmu pracujících! Rozlezou se do různých koutů šachet, po poschodích staveb, raději se schovají v temné díře před deštěm, jen aby nemuseli pracovat. Takové masové práce jako ve štěrkovém dole u Jaroslavle se často nevyskytnou: stovky vězňů jsou tu směstnány na malé ploše, stráže je vidí pouhým okem, stačí, aby se někdo přestal pohybovat, a je hned nápadný. To jsou ideální podmínky: nikdo se neodvažuje zpomalit, narovnat záda, setřít pot, dokud se na kopci nemávne praporkem - to je signál přestávky. Ale co v jiných případech?

Zauvažovali. A vymysleli - brigádu. A jak by na to nepřišli? U nás i narodnici chtěli jít k socialismu přes obščinu a marxisté přes kolektiv. Jak to píší naše noviny do dnešního dne? "Hlavní je pro člověka práce, a to práce v kolektivu!"

V táboře přece není nic jiného než práce, a jen v kolektivu. To znamená, že NPT jsou nejvyšším cílem lidstva? Že toho hlavního jsme už dosáhli?

Jak slouží brigáda psychologickému obohacení svých členů, popohánění, slídění, zvyšování vědomí důstojnosti - to už jsme měli příležitost ukázat (kapitola 3). V souladu s cíli brigády se volí i vhodné úkoly a vedoucí brigád (v táboře se jim říká bugři). Vedoucí brigády honí vězně klackem i přídělem, musí zvládnout brigádu v nepřítomnosti velení, dozoru, eskorty. Šalamov uvádí příklady, kdy za jednu těžní sezónu na Kolymě vymřela brigáda několikrát, ale vedoucí zůstával stejný. V Kemerlagu byl vedoucí brigády Perelomov - jazyka nepoužíval, jen bidla. Seznam takových jmen by zabral mnoho stránek, ale nepřipravil jsem ho. Zajímavé je, že nejčastěji byli tito vedoucí brigád z kriminálních, tedy z "lumpenproletariátu".

Ale na co si lidé nezvyknou? Byla by to z naší strany hrubá chyba, kdybychom přehlédli. že se brigáda někdy stávala i přirozenou buňkou tuzemské společnosti - jako

na svobodě rodina. Sám jsem takové brigády poznal - a ne jednu. Je pravda, že to nebyly brigády na společných pracích, tam, kde někdo musí zemřít, jinak by nepřežili ostatní. Byly to obvykle brigády odborníků: elektrikářů, zámečníků. soustružníků, tesařů, malířů. Čím byly ty brigády menší ( 10-12

osob), tím zjevněji se v nich projevoval princip vzájemné ochrany a vzájemné podpory.[122)]

*122) Projevilo se to i ve velkých brigádách pomocných dělníků, ale jen v táborech zvláštního režimu a za mimořádných podmínek. O tom v části V.*

Pro takovou brigádu a pro takovou úlohu musí být i vhodný vedoucí: přiměřeně krutý, který dobře zná všechny rtbrální (nemorální) zákony GULagu. Prozíravý a spravedlivý v brigádě. Se svými vypracovanými triky proti velení - někdo nadávkami, někdo z boku. Aby pouštěl hrůzu na všechny panské pridurky, aby nevynechal příležitost urvat nějakých sto gramů, vatované kalhoty, pár bot pro brigádu. Ale aby také měl styky mezi vlivnými pridurky, od nichž se dozví o všech táborových novinkách a o všech chystaných změnách, to všechno potřebuje ke správnému vedení.

Musí dobře znát práce a úseky, výhodné a nevýhodné (a musí dokázat ty nevýhodné strčit sousední brigádě, pokud nějaká je). S dobrým okem na tuchtu -- kde je snazší ji urvat v této pětjdněvce: zda v normách nebo objemech. A musí tvrdě hájit tuchtu před mistrem, když už zvedá prskající péro, aby "zkrouhl" výkazy. Aby věděl normovače podmáznout. A aby věděl kdo je z jeho brigády práskač (a když není příliš chytrý a zlý, ať tu je, nebo ti strčí horšího). A v brigádě vždycky ví, koho povzbudit pohledem, komu co nejsprostěji vynadat, komu dát dnes trochu lehčí práci. A taková brigáda a takový vedoucí si na sebe chlapsky zvyknou a chlapsky přežijí. Žádné něžnosti, ale nikdo ani nepadá. Pracoval jsem u takových vedoucích brigády u Sinebrjuchova, u Pavla Buroňuka. Kdybych měl dávat dohromady tento seznam, také by potřeboval hodně stránek. A mnohá svědectví se shodují, že nejčastěji byli takoví šikovní, moudří vedoucí z "kulackých" dětí.

Vždyť co se dá dělat? Když ti brigádu neodvratně vnucují jako formu existence - co se dá dělat? Nějak se musíš přizpůsobit. Práce nás ničí, ale zahynout můžeme také jen prací. (Samozřejmě je to pochybná filozofie. Správnější by bylo: neuč mě umírat, jak bys chtěl ty, nech mě zahynout, jak chci sám. Ale stejně tě nenechají, to je to…) Ani vedoucí brigády nemá moc pěknou volbu: když lesní brigáda nesplní denní úkol 55 kubíků" - jde vedoucí do korekce. A když nechceš do korekce - hoň členy brigády k smrti. Kdo dřív uchopí čerta za rohy.

A dvojí vedení je pro tábory stejně pohodlné jako levá a pravá strana kleští. Dvojí vedení - to je kladivo a kovadlina z mukla vyrazí to, co potřebuje stát, a když se rozsype - hodí ho na smetiště. Přestože vydržovat zvláštní vedení zóny podstatně zvyšuje státní náklady, přestože svou tupostí rozmary a bdělostí často ztěžuje a komplikuje pracovní proces, přece jen je ustanovují to znamená, že to není nedopatření. Dvojí vedení - to jsou dva trýznitelé místo jednoho střídají se a tak trochu si konkurují: kdo z vězně víc vymáčkne a méně mu dá.

V rukou jednoho vedení je výroba, materiály, nářadí, doprava, chybí mu maličkost pracovní síly. Tyto pracovní síly vodí eskorta každé ráno z tábora a každý večer je přivádí zpátky do tábora (někdy jsou to směny). Těch deset nebo dvanáct hodin, v nichž se muklové dostávají do rukou výrobního vedení, není třeba je vychovávat nebo napravovat, a dokonce když v pracovní době chcípnou, nemůže to vadit ani jednomu, ani druhému vedení: mrtvoly je snazší odepsat než spálená prkna nebo ukradenou barvu. Pro výrobní vedení je důležité donutit vězně, aby toho za den udělali co nejvíc, výkazy

jim napsat co nejnižší, protože je přece nějak třeba krýt vysoké výrobní náklady a nedostatky: vždyť kradou trusty i SMU i mistři i parťáci i hospodářští vedoucí i řidiči; a nejméně ze všech muklové a ti ani nekradou pro sebe, ale pro své táborové velitele a eskortu (oni sami to nemají kam dát). A ještě víc se toho zničí při nedbalé a neprozíravé hospodaření a i proto, že ani vězňové šaty nešetří - a uhradit všechny tyto ztráty lze jediným způsobem: nedoplatit za pracovní

TU CHÝBA TEXT

V rukou velení tábora jsou jenom pracsíly (jazyk umí zkracovat!). (V originále rabsila, nepřeložitelná slovní hříčka, rab - otrok, tedy i pracsíla i otrocká síla, pozn. překl.) Ale to je rozhodující. Velitelé táborů to tak také říkají: můžeme je (výrobní vedení) zmáčknout, jiné dělníky nikdy nenajdou. (V tajze a v poušti, kdo by je našel?) A proto se snaží za svoje pracsíly stržit co nejvíc peněz, odevzdávají je eráru, a z těch jde část na vydržování tohoto táborového vedení, odměňovaného za to, že vězně střeží (před svobodou), dává jim jíst, pít, obléká je a umravňuje.

Jako vždy v našem promyšleném sociálním zřízení se tu střetávají dva plány: plán výroby, kde mají být náklady na mzdy co nejnižší a plán MV - přinášet z výroby do tábora co největší výdělky. Pro nestranného pozorovatele je to nepochopitelné: proč uvádět do rozporu vlastní plány? Ó, to má velký smysl! Střetávání plánů právě dělá z člověka placku. To je zásada, která překračuje hranice ostnatého drátu Souostroví.

A co je ještě důležité: tato dvě vedení nejsou vzájemně znepřátelena, jak by se dalo soudit podle jejich neustálých potyček a vzájemného šizení. Tam, kde je třeba člověka pevněji zmáčknout, tam drží spolu velmi pevně. Ačkoliv je velitel tábora tatíčkem svých muklů, přece vždycky ochotně uzná a podepíše protokol, že za úraz může vězeň sám, nikoli pracoviště. Nebude příliš trvat na tom, že vězňové potřebují pracovní oděvy nebo že v některé dílně není ventilace (není, není, co se dá dělat, potíže růstu, a co, jak to bylo za blokády Leningradu?…) Táborové velení nikdy neodmítne výrobnímu vedení zavřít vedoucího brigády do korekce za hrubost nebo dělníka za to, že ztratil lopatu, nebo inženýra, který nepřesně splnil rozkaz. V těch ztracených osadách přece právě tato dvě vedení představují vyšší kruhy - pralesní industriální statkáře. Jejich manželky se přece vzájemně navštěvují.

Jestliže se však ve výkazech neustále naskakuji hausnumera (tuchta), jestliže se zapisuje výkop a zasypání příkopů, které nikdy neexistovaly, opravy topení nebo stroje, který nebyl nikdy poškozen, výměna celičkých stožárů, které budou stát ještě deset let - neděje se to už z návodu táborového vedení, to je klidné, peníze tak či onak do tábora potečou - to už dělají sami vězňové (vedoucí brigád, normovači, parťáci), protože takové jsou všechny státní normy: nepočítají s reálným pozemským životem, ale s jakýmsi ideálem z Měsíce. Ty normy nemůže splnit člověk obětavý, zdravý, vykrmený a svěží!

A co můžete chtít od ztýraného, slabého, hladového, utlačovaného vězně? Státní systém norem popisuje výrobu tak, jak na zemi nikdy vypadat nemůže - a tím připomíná socialistický realismus v krásné literatuře. Jestliže však jdou neprodané knihy prostě do stoupy, skrývat průmyslovou tuchtu je složitější. Nikoli však nemožné!

Věčně spěchající ředitel nebo vedoucí stavby při zběžné kontrole nestačil tuchtu zjistit. A parťáci ze svobodných zaměstnanců byli negramotní, opilí nebo nakloněni muklům (věděli, že i je vedoucí brigády v těžké chvíli vytrhne). A pak - "procenta se snědí", chleba z břicha nevylovíš. Účetní revize a evidence jsou proslulé svou nepružností, odhalují tuchtu se zpožděním několika měsíců a let, kdy peníze za práci dávno uletěly, a zbývá postavit před soud někoho z civilních zaměstnanců nebo věc zatušovat a odepsat.

Vedení postavilo Souostroví na třech opěrných sloupech: kotlovce, brigádě a dvojím vedení. A čtvrtý a hlavní sloup - tuchtu, vymysleli obyvatelé a sám život.

Tuchta vyžaduje energické, podnikavé brigadýry, ale ještě důležitější, ještě potřebnější jsou vedoucí výroby z řad vězňů. Parťáků, normovačů, plánovačů, ekonomů z jejich řad

bylo dost, protože v těch dalekých krajích svobodné zaměstnance neseženeš. Někteří muklové v těchto funkcích ztráceli míru, byli krutější než svobodní, šlapali po svém bratru vězni a po mrtvolách kráčeli k vlastní podmínce. Jiní si naopak zachovávali jasné vědomí své vlasti - Souostroví - a vnášeli rozumnou uměřenost do řízení výroby a rozumnou míru tuchty do evidence. Bylo to pro ně riziko: nikoli riziko dostat nový trest, protože tresty jim napařili pořádné a paragraf byl pevný, bylo to riziko ztratit své místo, rozhněvat si nadřízené, dostat se do špatného transportu - a tak bez povšimnutí zahynout. Jejich vytrvalost a moudrost si zaslouží tím více úcty, že pomáhali přežít svým bratrům.

Takový byl například Vasilij Grigorjevič Vlasov, kterého už známe z Kadyjského procesu. Po celou dobu, kdy si odpykával trest (seděl nepřetržitě devatenáct let), si uchoval přímý postoj, jejž ukázal u soudu a s nímž se vysmál Kalininovi a jeho omilostnění. Po celá ta léta, kdy usychal hlady a táhl káru společných prací, se necítil jako obětní beránek, nýbrž jako pravý politický a dokonce jako "revolucionář", jak to říkával v rozhovorech mezi čtyřma očima. A když pro svou vrozenou náramnou šikovnost hospodáře, která mu nahrazovala nedokončené ekonomické vzdělání, zastával funkce výrobních pridurků, neviděl v tom jen oddálení vlastní zkázy, ale také možnost, jak celou káru upravit tak, aby to měli i ostatní snazší.

Ve 40. letech Vlasov na jednom Usť-Vymském lesním pracovišti (Usťvymlag se lišil od obecného schématu tím, že měl jediné vedení: tábor sám kácel dříví, evidoval plán a odpovídal za něj před ministerstvem lesního hospodářství) vykonával funkce normovače i plánovače současně. Byl tam hlavou všeho, v zimě, aby pomohl udřeným dřevařům, připisoval jejich brigádám kubické metry navíc. Jedna zima byla zvlášť krutá, mládenci plnili sotva 60 procent, ale dostávali jako za 125 procent, se zvýšeným přídělem přečkali zimu a práce se ani na den nezastavila. Vyvážení "vytěženého" dřeva (na papíře) však velmi zaostávalo a k veliteli tábora se donesly nedobré pověsti. V březnu poslal do lesa komisi z předáků - a ti zjistili, že chybí osm tisíc kubických metrů dřeva! Rozzuřený velitel si povolal Vlasova. Ten ho vyslechl a řekl: "Dej jim, veliteli, každému pět dní, jsou to lenoši. Nechtělo se jim chodit po lese, je tam hluboký sníh. Vytvoř novou komisi, budu předsedat." Se svou rozumnou trojkou sepsal Vlasov protokol, a aniž vyšel z pracovny, "našel" všechno chybějící dříví. Velitel se na nějakou dobu uklidnil, ale v květnu se zase začal starat: dříví se vyváží málo, nahoře už se vyptávají. Povolal zase Vlasova. Vlasov, maličký, ale s kohoutí drzostí, teď už ani nezapíral: dříví není. "Jak jsi mohl napsat falešný protokol, ra-ta-tata?!" "Bylo by snad bývalo lepší, kdybyste byl šel do kriminálu? Osm tisíc kubíků to je pro svobodného desítka, a pro čekistu, dejme tomu, pět." Velitel si zanadával, ale teď už bylo na potrestání Vlasova pozdě: s ním to padá a stojí. "Co dělat?" "Ať jsou cesty úplně na kaši." Všechny cesty byly na kaši, zimní i letní, a Vlasov přinesl veliteli k podpisu technicky podrobně doloženou zprávu, kterou poslali dál na Správu. Uvádělo se v ní, že se vzhledem k velmi úspěšným lesním pracím během uplynulé zimy, osm tisíc kubických metrů nestačilo vyvézt zimní cestou na saních. V létě se po bažině vyvézt nedá.

Dále se uváděl rozpočet nákladů na stavbu silnice z kůlů a dokazovalo se, že odvoz těch osmi tisíc bude teď dražší než jejich vlastní cena. A po roce, až proleží léto a podzim v bažinách, nebudou už splňovat požadavky na kvalitu a zákazník je přijme jen jako dřevo na topení. Správa souhlasila s přesvědčivými argumenty, které se nemusí stydět ukázat žádné jiné komisi - a odepsala osm tisíc kubíků.

Tak byly ty kmeny poraženy, snědeny, odepsány - a znovu hrdě stály a jejich jehličí se zelenalo. Ostatně ani stát nezaplatil draho za ty mrtvé kubické metry: několik set bochníků černého, mazlavého, vodou prosáklého chleba navíc. Zachovaná tisícovka stromů a stovka životů se za zisk nepovažuje - tenhle majetek na Souostroví nikdy nepočítali.

Vlasov asi nebyl sám, kdo přišel na takové techtle mechtle, protože od roku 1947 byl na lesních pracích zaveden nový pořádek: komplexní čety a komplexní brigády. Teď byli dřevaři a povozníci v jedné četě a brigádě se nezapočítával pokácený les, nýbrž dříví vyvezené na břeh řeky, po níž se plaví dříví, ke skluzavce, k místu jarního plavení.

No a co? Teď to s tuchtou prasklo? Vůbec ne! Dokonce rozkvetla! Rozšířila se z donucení a rozšířil se okruh dělníků, kteří z ní byli živi. Pokud to někoho z čtenářů nenudí, podívejme se na to:

1. Od skluzavky nemohou dříví po řece plavit vězňové (kdo by je na řece hlídal? Bdělost!). Proto na skluzavce přijímá dříví od předáka z tábora (za všechny brigády) představitel podniku pro plavení, kde pracují svobodní. No a co ten, bude přísný? Vůbec ne! Předák z tábora fixluje, jak to potřebují brigády dřevařů, a představitel lesního závodu se vším souhlasí.

2. Důvody: lesní závod také musí živit svoje svobodné dělníky, normy jsou také nad jejich síly. Všechno to neexistující, připsané dříví si lesní závod zapisuje jako přeplavené.
3. U hlavní sběrny, kde se shromažďuje dřevo naplavené ze všech pracovišť, je burza tady se valí dříví z vody na břeh. To je zase práce vězňů, zase Usťvymlagu (52 ostrovy Usťvymlagu jsou rozptýleny na území 250x250 kilometrů, takové je naše Souostroví!) Představitel lesního závodu je klidný, táborový příjemce teď od něho převezme zpátky celou tuchtu: jednak aby neshodil svůj tábor, který to dříví odevzdal na skluzavce, jednak aby tou tuchtou nakrmil také svoje vězně, kteří valí dříví z řeky.[123)] Ti mají také fantastické normy, také chtějí svou patku. Tady se musí příjemce zapotit v zájmu společnosti: nejenže musí převzít objem dřeva, ale musí dříví skutečné i tuchtové rozepsat podle průměru a délky kulatiny.

Tady je ten živitel! (Vlasov byl i tady).

4. Za burzou je pila, kde se z kulatiny zpracovávají prkna atd. Dělníky jsou tu zase muklové. Brigády se živí objemem zpracované kulatiny a "přebývající" tuchtové dřevo velmi vhodně zvyšuje procento jejich výkonu.

5. Dál je sklad hotové produkce, podle státních norem musí obsahovat 65 procent kulatiny, přijaté lesním podnikem. Tak se i 65 procent z tuchty neviditelně dostává do skladu (a smyšlená produkce pily se také rozepisuje podle druhů: odkorek, ke zpracování, síla prken, ohraněné, neohraněné…) Dělníci, rovnající dřevo, se na té tuchtě také přiživí.

No a co dál? Tuchta narazila na sklad. Sklad střeží VOCHR, nekontrolované ztráty tu být nemohou. Kdo a jak teď tuchtu zodpoví?

Tady přichází principu tuchty na pomoc jiný velký princip Souostroví: princip gumy, tj. všemožných odkladů. Tak se eviduje tuchta, tak se přepisuje z roku na rok. Při inventurách jsou v této divoké pustině Souostroví všichni na jedné lodi, všechno vědí.

Každé prkénko se při počítání do ruky nebere. Naštěstí určité množství tuchty každý rok "podléhá zkáze" při skladování, odepisuje se. Jednoho nebo dva vedoucí skladu odvolají, převedou je na normovače. Avšak kolik lidí se zato najedlo!

A ještě něco: když se prkna nakládají do vagónů pro spotřebitele (příjemce tu přece není, vagóny se budou později rozdělovat podle průvodek), nakládá se i tuchta, to znamená, že se připisuje přebytek (a přitom se uživí i brigády nakladačů, všimněte si!). Železnice náklad zaplombuje, té do toho nic není. Za určitou dobu někde v Armaviru nebo Krivém Rogu vagón otevřou a zaprotokolují skutečný příjem. Bude-li chybějící váha přiměřená. pak se všechny ty rozdíly objemů zapíší do nějaké rubriky a vysvětlovat to bude Gosplan. Bude-li rozdíl nekřesťanský, pošle příjemce do Usťvymlagu reklamaci - ale tyto reklamace se pohybují v miliónech jiných papírů, někde se zakládají a tím to hasne - nemohou zlomit lidskou touhu žít (Poslat zpátky vagón dřeva si žádný Armavir netroufne: ber co Je, na jihu žádné dřevo není).

Dodejme, že i stát, ministerstvo lesního hospodářství, vážně užívá ve svých národohospodářských zprávách těchto vymyšlených čísel o pokáceném a zpracovaném dřevě. Ministerstvu jsou také vhod.

***123) Nejpodivuhodnější je však snad tohle: zdálo by se, že pro tuchtu by na každé etapě transportu mělo dřevo chybět. Ale příjemce burzy stačí v letní sezóně připsat při valení dřeva tolik tuchty, že na podzim má lesní závod ve sběrnách přebytky! Nestačili na ně. Přes zimu se nechat nesmějí, aby se na jaře nemuselo volat letadlo s bombami. Toto přebytečné dřevo, které už nikdo nepotřebuje, spouštějí tedy v pozdním podzimu do Bílého moře! Zázrak? Div? To není jen na jediném místě. Třeba v Unžlagu zůstávalo vždycky ve skladech přebytečné dřevo, které se nedostalo do vagónů a nebylo už nikde evidováno! A když už byl definitivně zavřen další sklad, jezdili ještě mnoho let ze sousedních ZTS pro suché dříví, které nikomu nepatřilo, a topili v kamnech vyschlými poleny, jejichž kácení stálo tolik utrpení. Z táborového střediska Talag v archangelské oblasti vysílali skupiny trestanců bez eskorty tajně poškozovat a zadržovat svobodným vorařům vory, aby si přebytečné dřevo neponechávali. Pak se z takového dřeva, které tábor vytěžil, odvedl a zase zpátky ukradl, dělal nábytek. V plánech už se s tím každoročně předem počítalo. A to všechno - celý ten špás jen proto, aby člověk přežil, vůbec ne proto, aby se obohatil, vůbec ne proto, aby okradl stát.Stát by neměl být tak příliš krutý, neměl by nutit své občany klamat.Mezi vězni se říká: Kdo vybudoval kanál? Tuchta a amonal! Tak tohle všechno jsou opory Souostroví.Tak se také tuchta, jako mnohé jiné problémy Souostroví, vymyká jeho rámci a má význam celostátní.***

## 6 PŘIVEZLI FAŠISTY!

"Přivezli fašisty! Přivezli fašisty!" volali vzrušeně mladí muklové, kluci a holky, běhajíc po táboře, když naše dva náklaďáky - na každém třicet fašistů - vjely za hranice malého čtverce tábora Nový Jeruzalém.

Právě jsme prožili jednu z velkých hodin svého života - hodinu jízdy ze čtvrti Krasnaja Presňa - to, čemu se říká krátký transport. Přestože nás vezli s nohama skrčenýma v korbě, měli jsme pro sebe všechen vzduch, všechnu rychlost, všechny barvy. Jak se dá pestrobarevnost světa zapomenout! Červené tramvaje, modré trolejbusy, dav lidí v bílých a pestrých šatech, zdalipak oni sami ty barvy vidí, když se tlačí na stanicích? Dnes jsou také z neznámého důvodu na všech domech a sloupech prapory a praporky, jakýsi nenadálý svátek - 14. srpna, který připadl na den našeho slavného odjezdu z vězení. (Toho dne byla vyhlášena kapitulace Japonska, konec sedmidenní války.) Na Volokolamské silnici omamovaly naše ostříhané hlavy víry vůně pokoseného sena a předvečerní svěžest luk. Kdo by sál tento luční vítr lačněji než trestanci? Opravdová zeleň nám oslepovala oči, zvyklé na šedou, stále na šedou. Dostali jsme se do transportu spolu s Gammerovem a Ingalem, seděli jsme vedle sebe a zdálo se nám, že jedeme na veselou daču. Na konci tak okouzlující cesty nemohlo být nic chmurného. A tak seskakujeme z vozu, protahujeme zdřevěnělé nohy a záda a rozhlížíme se. Zóna Nového Jeruzaléma se nám líbí, je dokonce velmi milá: není ohrazena uzavřeným plotem, ale jen proplétaným ostnatým drátem a na všechny strany je vidět zvlněnou, živou, venkovskou, výletní zvenigorodskou krajinu. A jako bychom byli součástí tohoto veselého okolí. vidíme tento kraj stejně jako ti, co sem přijíždějí na rekreaci a k radovánkám, dokonce jej vidíme prostorověji (naše oči si zvykly na ploché stěny, ploché palandy, nízké cely), dokonce vidíme všechno šťavnatěji: zeleň, která bývá v srpnu už vybledlá, nás oslepuje A možná, že se nám zdá tak sytá proto, že slunce zapadá.

"Vy jste fašisté? Všichni jste fašisté?" ptají se nás s nadějí přistupující muklové a když se přesvědčí, že ano, že jsme fašisté, hned zase odbíhají, odcházejí. Nic víc je na nás nezajímá.

(Už víme, že fašisté je přezdívka osmapadesátníků. Zavedli ji vynalézaví kriminálním a velení ji velice schvaluje: kdysi se jim pěkně říkávalo kaeři: to pak vymizelo, a my přece potřebujeme pořádný cejch.) Po rychlé jízdě na čerstvém vzduchu máme pocit, jako by tu bylo tepleji a proto ještě útulněji. Ještě se ohlížíme na malou zónu s jednopatrovou zděnou budovou pro muže a dřevěnou budovou s přístavkem pro ženy, vidíme docela vesnické stodoly na spadnuti. patřící k táborovému hospodářství. Díváme se na dlouhé černé stíny stromů a budov, které již padají na okolní pole. Na vysoký komín cihelny, na postupně se rozsvěcující okna dvou továrních budov.

"Nu co? Není to tu špatné… zdá se…," říkáme si a snažíme se přesvědčit jeden druhého i sebe sama.

Jeden mládenec s tím nápadně číhavým a nevlídným výrazem, kterého si už začínáme všímat, a to nejen u něho, se vedle nás chvíli zastavil a se zájmem si prohlížel fašisty. Černou zamaštěnou čepici měl šikmo naraženou na čelo, ruce v kapsách, stál a poslouchal naše povídání.

"Není to špatné!" rozechvěla se mu bránice. Zašklebil se, ještě jednou se na nás pohrdavě podíval a procedil:

"Cucáci!… Natáhnete bačkory!"

Plivl nám pod nohy a odešel. Nemohl už takové pitomce poslouchat. Naše nálada poklesla.

První noc v táboře!… Už se řítíte, řítíte se po něčem kluzkém a hladkém, dolů, dolů a někde ještě existuje záchranný výstupek, za který byste se měli chytit, ale nevíte, kde je. Ožilo ve vás všechno, co je ve vaší výchově nejhoršího: veškerá nedůvěra, chmura, dravost, krutost, vštípená dlouhými hladovými frontami, otevřenou nespravedlností silných. Toto nejhorší ještě rozněcují, kalí všechny pověsti, které jste předem o táboře vyslechli: jen se vyhýbejte společným pracím! vlčí táborový svět! tady tě spolknou zaživa! tady udupou toho, kdo klopýtne! jen se vyhýbejte společným pracím! Ale jak se jim vyhnout? Kam se… vrtnout? Něco člověk dát musí! Někomu dát musí! Ale co? Ale komu? Ale jak se to dělá?

Neuplynula ani hodina - přichází jeden z našeho transportu a skrytě září: byl jmenován inženýrem-stavbařem zóny. A ještě jeden: dovolili mu, aby otevřel v továrně holičství pro civilní zaměstnance. A další: potkal známého, bude pracovat v oddělení plánování. Srdce tě bolí: to všechno je na tvůj úkor! Přežijí to v kancelářích a holičstvích. A ty zahyneš. Zahyneš.

Zóna. Dvě stě kroků od drátu k drátu, a ani se k němu nesmíš přiblížit. Ano, dokola se budou zelenat a zářit zvenigorodské kopečky a tady je hladová jídelna, zděný sklep trestní izolace, děravá stříška nad plotnou "individuálního vaření", bouda lázní, šedivá budka špinavého záchodu se shnilými prkny - a dělej co dělej, to je všechno. Možná, že v tvém životě je tento ostrůvek posledním kouskem země, po němž je ti ještě souzeno chodit.

V místnostech jsou navršeny holé vagónky. Vagónek je vynález Souostroví, spí na něm jeho obyvatelé; nikde jinde se s ním nesetkáte: jsou to čtyři dřevěné desky ve dvou poschodích nad sebou, na dvou zkřížených podpěrách - v hlavách a nohou. Když se jeden spáč pohne, tři ostatní se houpají.

Matrace se v tomto táboře nevydávají, ani pytle na slamníky. Slovo "prádlo" je pro obyvatele Novojeruzalémského ostrova neznámé: neexistuje tu ložní prádlo, nikdo nedostává a nikomu neperou prádlo osobní, máš jen co si přivezeš na sobě a jak se sám postaráš. Ani slovo "polštář" hospodářský vedoucí tohoto tábora nezná, polštář můžeš mít také jen svůj, a mají ho jen ženské a kriminální. Když večer uléháš na holou desku,

můžeš se zout, ale pamatuj - boty ti někdo sekne. Raději spi v botách. A své šaty také nepohazuj - také ti je seknou. Když odcházíš ráno do práce, nesmíš v baráku nic nechat: co by nechali na pokoji zloději, seberou dozorci: není dovoleno! Ráno odcházíte do práce, jako když kočovníci opouštějí stanoviště ba co víc: nezanecháváte ani popel tábořišť, ani ohlodané zvířecí kosti, místnost je prázdná jako stodola zjara, klidně by tu přes den mohli bydlet jiní. A tvoje spací deska se ničím neliší od desek tvých sousedů. Jsou holé, mastné, vyblýskané mnoha těly.

Ale ani do práce si nic s sebou nesmíš vzít. Seber si ráno svých pár švestek, postav se do fronty u skladu osobních věcí a všechen svůj majetek naskládej do kufru, do pytle. Když se vrátíš z práce, postav se do fronty u skladu, vezmi si to, co myslíš, že budeš potřebovat k přenocování. Nesmíš se zmýlit, podruhé se do skladu nedostaneš.

A tak - deset let! Hlavu vzhůru!

Ranní směna se vrací do tábora kolem třetí hodiny odpoledne. Myje se, obědvá, stojí ve frontě do skladu - a už se zvoní k nástupu. Všichni, kdo jsou v táboře, se řadí a negramotný dozorce chodí s překližkovou tabulkou, dumlá tužku, moudře krčí čelo a pořád si 5epr a šeptá. Několikrát přepočítává řady, několikrát obchází všechny místnosti, zatímco vězňové stojí. Bud' se zmýlí v počítáni nebo se splete v tom, kolik je nemocných, kolik lidi sedí v trestní izolaci "nezařazeno do práce". Toto nesmyslné plýtvání času trvá, když to jde dobře, tak hodinu a někdy půldruhé. A zvlášť bezmocně a poníženě se cítí ti, kdo šetří časem (to je potřeba, jež v našem národě příliš rozvinuta není, a muklové ji vůbec nemají), kdo se snaží i v táboře stačit něco udělat. Při "nástupu" se číst nedá.

Mí kluci, Gammerov a Ingal, stojí se zavřenýma očima, skládají verše nebo prózu nebo dopisy -- ale ani takto tě v řadě stát nenechají, protože to vypadá, že spíš a tím urážíš apel, a navíc, uši si zacpat nemůžeš a sprosté nadávky, hloupé vtípky a rozvláčné hovory -- všechno se tam dere. (Máme rok 1945. Norbert Wiener brzy zformuluje zákony kybernetiky, již je rozštěpen atom - a tady bledolící intelektuálové stojí a čekají - "nehejbat se!" - než tupý panák s rudou držkou lenivě došeptá svou bilanci!) Apel skončil, teď by sis mohl jít v půl šesté lehnout (protože minulá noc byla krátká, ale příští může být ještě kratší), ale za hodinu je večeře - čas se drolí.

Správa tábora je tak líná a neschopná, že nemá ani chuť, ani ji to nenapadne, aby rozdělila dělníky tří různých směn do různých místností. V osm hodin po večeři by se první směna mohla uložit, ale sytými a odpočatými čerti šijí, kriminální začínají na svých peřinách teprve teď hrát karty, hulákat a předvádět dramatizovaná čísla.

Tady je jeden zloděj, vypadá jako Ázerbájdžánec, předstírá tiché plížení a skáče kolem dokola místnosti z vagónku na vagónek, po horních deskách a po pracantech a křičí: "Takhle si šel Napoleon do Moskvy pro tabák!"

Když dostane tabák, vrací se stejnou cestou a stejně bezohledně: "Tak utíkal Napoleon do Paříže!" Každá vylomenina kriminálníků je tak ohromující a nezvyklá, že se na ni jen díváme s otevřenou pusou. Od devíti večer rozhoupává vagónky, dupe, chystá se, nosí věci do skladu noční směna. Odvádějí ji k desáté, teď si tak zdřímnout! -- Ale kolem jedenácti se vrací odpolední směna. Teď ona těžce dupe, rozhoupává vagónky, myje se, jde do skladu pro věci, večeří. Snad až od půl dvanácté zmožený tábor spí.

Ale ve čtvrt na pět se nad naším malinkým táborem i nad ospalým kolchozním okolím, kde si staří lidé ještě dobře pamatují vyzvánění istrinských zvonů, rozléhá zvuk zpěvného kovu. Možná, že i náš táborový stříbrohlasý zvon je z kláštera, že si už tam zvykl volat s prvním kuropěním mnichy k modlitbě a práci.

"První směna, budíček!" křičí dozorce v každé místnosti. Hlava zamžená z nevyspání, ještě nerozlepené oči - jaképak mytí! A oblékat se nemusíš, vždyť jsi oblečený. Rovnou do jídelny. Vstupuješ tam a ještě se motáš v rozespalosti. Každý se někam cpe, přesně ví, co chce, jedni spěchají pro příděl, jiní pro šlichtu. Jenom ty bloudíš jako náměsíčný v

matném světle žárovek a za stoupající párou ze šlichty nevíš, kde máš dostat jedno i druhé.

Konečně jsi dostal - pět set padesát přepychových gramů chleba a hliněnou misku s něčím horkým a černým.

To jsou černé šči, šči z kopřiv. Černé čáry vyvařených lodyh plavou v načernalé, nemastné vodě. Žádné maso, ani ryby, ani tuk. Dokonce ani sůl ne: vařené kopřivy veškerou sůl pohlcují, a tak ji do polévky vůbec nedávají.

Jestliže je tabák - táborové zlato, je sůl - stříbro a kuchaři s ní šetří. Je to odporné žrádlo, ta nesolená šlichta z kopřiv! Máš hlad, ale nějak to do sebe nemůžeš nalít.

Zvedni oči. Ne k nebi, ke stropu. Oči si již zvykly na matné světlo lamp a mohou přečíst dlouhé heslo, napsané oblíbenými červenými písmeny na tapetovém papíře:

"Kdo nepracuje, ať nejí!"

A srdce se rozechvěje v těle. Ó, mudrci z kulturně výchovného oddělení! Jak jste byli spokojeni, když jste vynalezli toto veliké biblické a komunistické heslo - pro jídelnu tábora. Ale v Matoušově evangeliu se praví: "Hodenť jest zajisté dělník pokrmu svého." Ale v Deuteronomiu se praví: "Nezavížeš úst vola mlátícího."

Ale vy potřebujete vykřičník! Díky vám za vola mlátícího! Teď budu vědět, že můj tenký krk nesvíráte proto, že byste takových měli málo, že mě neškrtíte z prosté chtivosti - ale ve jménu světlých principů budoucí společnosti! Jenomže v táboře nevidím, že by ti, co pracují, jedli, ani nevidím, že by hladověli ti, co nepracují.

Svítá. Předjitřní srpnové nebe bledne. Jen ty nejzářivější hvězdy jsou ještě vidět. Na jihovýchodě, nad továrnou, do níž nás teď povedou, je vidět Prokyon a Sirius - alfy Malého a Velkého Psa. Všechno nás opustilo, dokonce i nebe se spolčilo s věznitelí: psi na nebi, jako na zemi, v rukou dozorců. Psi zuřivě štěkají, poskakují, chtějí nás rafnout. Jsou výborně vycvičení na lidské maso.

První den v táboře! Ani nepříteli takový den nepřeji! Mozek se vzpírá pojmout všechnu krutost. Jak to bude dál? Co bude se mnou? - zavrtává a zavrtává se do mozku. Nováčci dostávají nejnesmyslnější práci, jen aby byli zaměstnáni, než se všechno uspořádá. Nekonečný den. Nosíš nosítka nebo vozíš kolečka a s každým kolečkem dne ubývá jen o pět, o deset minut a hlava je volná, jen pro to jediné je volná, aby mohla přemýšlet: jak to bude dál? jak to bude dál?

Vidíme nesmyslnost převážení toho smetí, snažíme se mezi kolečky si povídat. Zdá se, že jsme už zmoženi prvními kolečky, že jsme na nich už nechali všechnu sílu - a jak máme vozit osm let? Snažíme se mluvit o něčem, v čem bychom pocítili svou sílu a osobnost. Ingal vypráví o pohřbu Tyňanova, za jehož žáka se považuje - a začínáme debatu o historických románech: zda se někdo vůbec může opovážit je psát. Historický román je přece o něčem, co autor nikdy neviděl. Autor, se zátěží odstupu a zralosti své doby, se může sebevíce přesvědčovat, že vše dobře promyslel, ale vžít se stejně nemůže; znamená to tedy, že historický román je především románem fantastickým?

Tu začínají předvolávat nový transport, po několika mužích, kteří si jdou do kanceláře pro zařazení, a tak všichni koleček necháváme. Ingal se dokázal od včerejška s kýmsi seznámit - a tak je on, publicista, přidělen do závodní účtárny, přestože se do čísel beznadějně zaplétá a na počitadle v životě nepočítal. Gammerov není schopen jít prosit ve snaze uchytit se, ani kdyby mu šlo o záchranu života. Je z něho pomocný dělník. Přichází, uléhá do trávy a v tuto poslední hodinku, dokud ještě nemusí být pomocným dělníkem, mi vypráví o uštvaném básníku Pavlu Vasiljevovi, o němž nemám nejmenšího tušení. Kdy ti chlapci stačili toho tolik přečíst a tolik se dozvědět?

Hryžu stébélko a váhám - na co to mám hrát: na matematiku nebo na důstojnickou hodnost? Tak hrdé se stáhnout jako Boris nemohu. Kdysi mi byly vštěpovány i jiné ideály, ale od třicátých let nás tvrdý život cpal jen do tohoto směru: bít se a probíjet se.

Vyšlo to samo od sebe, když jsem překračoval práh pracovny ředitele závodu, narovnal jsem záhyb vojenské blůzy pod širokým důstojnickým řemenem (zepředu do stran, schválně jsem se tak oblékl v ten den, třeba jsem vozil kolečko). Stojací límeček jsem měl bezvadně zapnutý.

"Důstojník?" hned si povšiml ředitel. "Tak jest!"

"Zkušenosti z práce s lidmi?[124)] "Mám."

"Jaké jednotce jste velel?"

"Dělostřeleckému oddílu," zalhal jsem pohotově, zdálo se mi, že baterie je málo. Podíval se na mne s důvěrou i pochybami.

"A tady to zvládnete? Je to těžké."

"Myslím, že to zvládnu!" (Vždyť sám ještě nechápu, do jakého chomoutu lezu. Hlavní je přece bít se a probíjet se!) Přivřel oči a zamyslel se. (Uvažoval, nakolik jsem ochoten proměnit se ve psa a jak pevné jsou mé čelisti.) "Dobře. Budete mistrem směny v hliništi."

Mistrem byl jmenován ještě jeden bývalý důstojník, Nikolaj Akimov. Vyšli jsme z kanceláře radostně, s pocitem spřízněnosti. Tehdy bychom byli nepochopili, i kdyby nám to někdo byl řekl, že jsme zvolili lokajský nástup do výkonu trestu, a ten že je u vojáků běžný. Neinteligentní a nenápadná Akimovova tvář ukazovala, že je to otevřený chlap a dobrý voják.

"Co ten ředitel straší? Nezvládnout dvacet lidí? Podminováno to tu není, bomby nepadají, co by tu nebylo k zvládnuti?"

Chtěli jsme v sobě probudit starou frontovou jistotu. Byli jsme štěňata, nechápali jsme, nakolik se Souostroví nepodobá frontě, nakolik je jeho stav obležení těžší než naše válka se zbraněmi.

V armádě může velet blbec a nula, a to dokonce s úspěchem tím větším, čím vyšší funkci zastává. Jestliže velitel čety potřebuje důvtip, neúnavnost, i odvahu i schopnost číst ve vojákově srdci - leckterému maršálovi stačí bručet, nadávat a umět se podepsat. Všechno ostatní udělá někdo za něho, plán operace mu předloží operační oddělení štábu, nějaká otevřená hlava mezi důstojníky s neznámým jménem. Vojáci neplní rozkazy proto, že by se přesvědčili o jejich správnosti (často je tomu právě naopak), ale proto, že rozkazy postupují shora dolů, hierarchicky, jsou to rozkazy mašinérie a kdo je nesplní, tomu useknou hlavu.

Pro mukla, který má na Souostroví velet jiným muklům, vypadá věc docela jinak. Nemáš za zády celou tu hierarchii se zlatými výložkami, ta tvůj rozkaz nepodpoří: zradí tě a vyrazí, jakmile nebudeš s to tyto rozkazy uskutečnit vlastní silou, vlastní moudrostí. A moudrost tu znamená: buď tvoje pěst nebo nelítostné moření hlady nebo tak důkladná znalost Souostroví, že rozkaz bude vypadat v očích každého vězně jako jeho jediná možná záchrana.

Místo krve musíš dostat do žil nazelenalou polární tekutinu - jen tak dokážeš velet muklům.

Právě v těchto dnech začali z trestní izolace vodit na hliniště, jako na nejtěžší práci, trestní brigádu - skupinu kriminálních, kteří nedávno málem zavraždili velitele tábora (nechtěli ho zabít, tak blbí nebyli, postrašit ho chtěli, aby je poslal zpátky na Presňu: dospěli k závěru, že Nový Jeruzalém je ztracená štace, kde se člověk nevykrmí). Přivedli je ke mně už ke konci směny. Lehli si v lomu do tichého koutku, odhalili své tlusté krátké ruce, nohy, tučná tetovaná břicha a prsa a po pobytu ve vlhkých sklepeních trestní izolace se blaženě

***124) Zase s "lidmi", sledujete?***

opalovali. Přistoupil jsem k nim ve svém vojenském hábitu a jasně a korektně jsem je vybídl, aby se dali do práce.

Slunce je naladilo shovívavě, proto se jen zasmáli a poslali mě ke známé matce. Rozhořčilo mě to, uvedlo do rozpaků a odešel jsem, aniž jsem něčeho dosáhl. V armádě bych býval začal povelem "Vztyk!" - ale tady bylo jasné, že i kdyby někdo vstal, tak jen proto, aby mi vrazil nůž mezi žebra. Zatímco jsem si lámal hlavu, co mám dělat (vždyť se celý lom díval a také mohl nechat práce), moje směna skončila. Jenom proto mohu dnes psát studii o Souostroví.

Vystřídal mě Akimov. Kriminální se nadále opalovali. Promluvil na ně jednou, podruhé zavelel (snad dokonce "Vztyk!"), po třetí pohrozil velitelem - vtom se na něj vrhli, v jednom koutě lomu ho povalili a železnou tyčí mu rozbili ledviny. Odvezli ho přímo z továrny do oblastní nemocnice a tím skončila jeho velitelská služba a možná i vězení a život. (Ředitel nás zřejmě jmenoval fackovacími panáky pro tyhle kriminálníky.) A moje krátká kariéra v lomu trvala o pár dní déle než Akimovova, jenže mi nepřinesla uspokojení, jak bych byl čekal, nýbrž", neustálou duševní trýzeň. V šest ráno jsem vstupoval do pracovní zóny zničen víc, než kdybych byl šel sám kopat hlínu. Úplně ztracen jsem se ploužil k lomu, nenáviděl jsem ho i svou úlohu v něm.

Od lisovny vedla k lomu úzkokolejka. Tam, kde končila rovná plošinka a kolejnice klesaly dolů k výkopu, stál na vyvýšenině rumpál. Tento motorový rumpál byl jedním z mála zázraků mechanizace celého závodu. Celou cestu lomem k rumpálu, pak od rumpálu k továrně museli strkat vozíky s hlínou pracanti. Jen při stoupání z hliniště je vytáhl rumpál. Hliniště bylo ve vzdáleném koutě tovární zóny, byla to plocha rozrytá výkopy, které se větvily jako rokle, mezi nimi zůstávaly nedotčené kopečky. Hlína ležela hned na povrchu a vrstva byla dost silná. Zřejmě se mohlo těžit i do hloubky, do šíře a všude, ale nikdo nevěděl, jak vlastně, nikdo nepřipravil plán těžby a všechno řídil vedoucí brigády z ranní směny Barlnov - mladý přidrzlý Moskvan, lehký kriminální, hezounský typ. Barlnov pracoval v lomu prostě tam, kde to bylo pohodlnější, kopal tam, kde se při menším vynaložení práce mohlo naložit víc hlíny. Příliš do hloubky nešel, aby se vozíky nemusely tahat nahoru v příliš velkém úhlu. Barlnov vlastně velel osmnácti-dvaceti lidem, kteří všeho všudy pracovali v mé směně v lomu. A byl to jediný skutečný pán směny: znal chlapy, uvil je, to znamená, že pro ně sháněl větší příděly, každý den sám moudře rozhodoval, kolik je třeba vyvézt vozíků, aby to nebylo ani příliš mnoho, ani příliš málo. A Barlnov se mi líbil, kdybychom se byli octli někde ve vězení na sousední pryčně, byli bychom spolu pěkně vyšli. A byli bychom vyšli i teď - ale to bych musel přijít a spolu s ním se zasmát, že tuhle mě ředitel jmenoval do funkce menšího hafana, a já ničemu nerozumím. Ale to mi nedovolila důstojnická výchova! A tak jsem se snažil chovat k němu přísně a vynucoval jeho poslušnost, ačkoli nejen já a nejen on, ale celá brigáda viděla, že jsem páté kolo u vozu jako instruktor z okresu při jarních pracích. A Barinova zlobilo, že k němu postavili panáka, a nejednou si ze mně před brigádou vtipně vystřelil. Jakmile jsem řekl, že je něco třeba udělat, ihned mi dokazoval že to nejde. A naopak, každou chvíli volal - "Mistr! Mistr!" - do nejrůznějších míst lomu a žádal o pokyny: jak demontovat staré a klást nové koleje, jak upevnit kolo uvolněné z osy, nebo že rumpál zlobí, netáhne a co má dělat, nebo kam má odnést k nabroušení tupé lopaty. Umdléval jsem den ze dne z jeho posměchu ve svém velitelském úsilí a už jsem býval rád, když dal ráno chlapcům rozkaz kopat (to nebývalo vždycky) a nerušil mě vlezlými otázkami.

To jsem tiše odcházel a schovával se před svými podřízenými a před svými šéfy za vysoké hromady navršené hlíny, usedal jsem na zem a ani nedutal. Po několika táborových dnech byl můj duch ochrnut. Ó, to není vězení. Vězení - to jsou křídla. Vězení je hromada myšlenek. Hladovět a debatovat ve vězení je veselé a snadné. Ale tady, jen to zkus deset let hladovět, pracovat a mlčet, jen to zkus!

Železná housenka už mě vtahovala do svého chřtánu. Byl jsem bezmocný, nevěděl jsem jak, ale byl bych chtěl odkulit se někam stranou. Vydechnout. Vzpamatovat se. Zvednout hlavu a podívat se:

Tamhle za ostnatým drátem, za roklinou je kopeček. Na něm malinká vesnice, asi deset čísel. Vycházející slunce na ni vrhá klidné paprsky. Vždyť je to vedle a už to vůbec není tábor! (Ostatně také je to tábor, ale na to zapomínáš!) Dlouho se tam nic neděje, pak projde ženská s vědry, proběhne malý klučina po ulici, zarostlé lebedou. Zakokrhá kohout, zabučí kráva - všechno je v našem lomu zřetelně slyšet. Zaštěká voříšek - jak milý hlásek! - to není hlídací pes![125] A z každého tamějšího zvuku a ze samé strnulosti vesnice proudí do mé duše vytoužený klid. A vím s jistotou - kdyby mi teď řekli: Tady máš svobodu! Ale až do smrti musíš žít v téhle vesnici! Zřekni se měst a celého světa, svých tajných přání, svých názorů, své pravdy - zřekni se všeho a žij v této vesnici (ale ne jako kolchozník!), každé ráno se dívej na sluníčko a poslouchej kohouty. Souhlasíš? - Ó, nejenže bych souhlasil, ale, Pane, dej mi takový život! Cítím, že tábor nevydržím.

Na druhé straně závodu, na niž teď nevidím, hučí po rževské trati osobní vlak. V lomu volají: "Pridurci jedou!" Tady znají všechny vlaky, podle nich počítají čas. "Pridurci" to je tři čtvrtě na devět, v devět přivedou z tábora do závodu mimo běžnou směnu pridurky - vedoucí pracovníky a úředníky. Nejmilovanější z vlaků jede v půl druhé, "živitel", krátce po něm jdeme z práce a na oběd.

Spolu s pridurky a někdy i dříve, když její srdce zatouží po práci, a to se zvláštní eskortou, přivedou do práce i mou nadřízenou - vězeňkyni, Olgu Petrovnu Matroninovou. Vzdychám, vycházím z úkrytu a jdu podél kolejiště do lisovny - k hlášení. Cihelnu tvoří dva závody - lisovna a lisovna za sucha. Naše hliniště pracuje jen pro lisovnu, její vedoucí je Matroninová, inženýrka. Jak dobrá je to inženýrka, nevím, ale je tvrdohlavá a dělá zmatky. Patří k těm neochvějně uvědomělým, s nimiž jsem se tak trochu setkal v celách (je jich celkem málo), ale na jejichž vysoké úrovni jsem se neudržel. Dostala jako RP, rodinný příslušník popraveného, osm let na základě příslušného článku, písmeno to a to, rozsudkem zvláštní komise (OSO) a teď si odpykává poslední měsíce. Po celou válku politické nepouštěli a jí také zdrží až do proslulého zvláštního příkazu. Ale to na její stav mysli nevrhá žádný stín: slouží straně a není důležité, zda na svobodě nebo v táboře. Je z rezervace. V táboře nosí na hlavě rudý a jen rudý šátek, ačkoli je jí už přes čtyřicet (takové šátky nenosí v továrně žádná táborová holka a žádná komsomolka z civilních zaměstnanců). Necítí žádnou trpkost za zastřelení manžela a za vlastních odsezených osm let. Všech těchto nespravedlností se podle jejího názoru dopustili jednotlivci - jagodovci nebo ježovci, za soudruha Beriji se zavírá jen po právu. Když mě spatřila v uniformě sovětského důstojníka, hned při prvním setkání mi řekla: "Ti, co mě zavřeli, se teď mohou přesvědčit o mé pravověrnosti!" Nedávno napsala dopis Kalininovi a každému, kdo chce nebo kdo je nucen ji poslouchat, cituje: "Dlouhé věznění nezlomilo mé odhodlání bojovat za sovětskou moc, za sovětský průmysl."

***125) Když se diskutuje o dohodě o všeobecném odzbrojení vždycky mě zajímá: proč v seznamech zakazovaných zbraní nikdo nikdy neuvádí vlčáky strážní služby? Vždyť otravují lidský život víc než rakety.***

Ostatně když Akimov přišel ohlásit, že ho kriminální neposlouchají, nešla vysvětlovat těmto sociálně blízkým škodlivost jejich chování sama, nýbrž pokárala jeho: "Tak je musíte donutit! Proto jste tady!" Akimova zbili - dál tedy nebojovala, napsala do tábora: "Tento kontingent už k nám nevoďte." Klidně se dívá také na to, jak v její továrně holky pracují jako automaty osm hodin: celých osm hodin bez přestávky jednotvárné pohyby u běžícího pásu. Říká: "Nedá se nic dělat, mechanizovat se musí důležitější úseky." Včera,

v sobotu, se rozšířila zpráva, že dnes zase nedostaneme volno (a nedostali jsme je). Holkyautomaty se kolem ní shlukly a s hořkostí povídají: "Olgo Petrovno! Je to možné, že zase nedostaneme volno? Vždyť je to třetí neděle po sobě! Už je přece po válce!" V rudém šátku na hlavě pozvedla tmavý obličej - ani ženský, ani mužský: "Děvenky, jakéépák my můžeme mít neděle?! V Moskvě stojí stavby, nemají cihly!!" (Pochopitelně nevěděla, na jakou stavbu povezou naše cihly, ale v duchu už viděla celou tu abstraktní velikou stavbu, kdežto holky si chtěly docela obyčejně něco přeprat.) Matroninová mě potřebovala, aby zdvojnásobila počet vozíků za směnu. Nepřihlížela k počtu pracovníků, ke stavu vozíků, ke kapacitě závodu, jen vyžadovala - zdvojnásobit! (A jak jinak by mohl zdvojnásobit počet vozíků cizí člověk - neodborník než pěstí?) Nic jsem nezdvojnásobil, výkon se za mých dob vůbec nezměnil - a Matroninová mi bez milosti nadávala v Barinově přítomnosti i v přítomnosti dělníků, její babský rozum nechápal to, co ví poslední seržant: že se v přítomnosti vojáka nesmí nadávat ani svobodníkovi. A tak jednou, uznav svou naprostou porážku v hliništi, a tedy i neschopnost řídit, přicházím k Matroninové a, jak jen mohu, mírně žádám:

"Olgo Petrovno! Jsem dobrý matematik, rychle počítám. Slyšel jsem, že továrna potřebuje účetního. Vezměte mne!"

"Účetní?!", rozčiluje se, její tvrdá tvář se chmuří ještě více a konečky rudého šátku se jí kroutí v týle. "Jako účetní mohu posadit kteroukoliv dívenku, ale my potřebujeme velitele výroby. Kolik vozíků za směnu vám chybí? Můžete jít!" A jako nová Pallas Athenae mě gestem otevřené dlaně posílá do lomu.

A o den později se likviduje funkce mistra hliniště, jsem degradován, ale ne jen tak, nýbrž pomstychtivě. Matroninová si povolává Barinova a přikazuje:

"Postav ho s krumpáčem a nespouštěj z něho oči! Ať naloží šest vozíků za směnu! Ať si mákne!"

A hned, v tom důstojnickém hávu, na nějž jsem tak hrdý, jdu kopat hlínu. Barinov je rád, předvídal můj pád.

Kdybych byl lépe rozuměl skrytým napjatým souvislostem všech táborových událostí, byl bych pochopil svůj osud již včera. V jeruzalémské jídelně bylo zvláštní okénko, kde se vydávalo jídlo inženýrsko-technickým pracovníkům, odkud krmili inženýry, účetní a… ševce. Když jsem byl jmenován mistrem hliniště, přistupoval jsem k tomuto okénku, zkoušel jsem se učit táborovým způsobům, a žádal jsem jídlo tady. Kuchařky se vykrucovaly, říkaly, že ještě nejsem v seznamu ale pokaždé mi jídlo daly, pak už ani nic neříkaly, takže jsem sám uvěřil, že v seznamu jsem. Jak jsem to rozvážil později, zřejmě jsem byl pro kuchyni postava ještě nejasná: sotva jsem přijel, hned jsem šel nahoru: držel jsem se zvysoka, chodil ve vojenském. Takový člověk, ani se nenaděješ, bude za týden starším úkolářem nebo starším účetním zóny nebo lékařem (v táboře je všechno možné!) - a pak budeme v jeho rukou. A přestože mě ve skutečnosti závod teprve prověřoval a do žádného seznamu mě nezařadil, kuchyň mě pro jistotu živila. Den před mým pádem, kdy ani továren ještě nic nevěděla, táborová kuchyně už věděla všechno a práskla mi dvířky před nosem: ukázalo se, že jsem levný /řája. V této malé epizodě je celá atmosféra táborového světa.

Tato tak častá lidská touha upozornit na sebe svým oblečením nás ve skutečnosti odhaluje, zejména před ostrými pohledy obyvatel tábora. Zdá se nám, že se zahalujeme, ale ve skutečnosti se odhalujeme, ukazujeme, zač stojíme. Nechápal jsem, že moje vojenská uniforma vydá za rudý šátek Matroninové. Ale bdělé oko to z koutku všechno rozpoznalo. A poslalo pro mne jednou pomocného dozorce. Poručík volá, tady, sem, do zvláštního pokoje.

Mladý poručík rozmlouvá velmi mile. V útulné čisté místnosti jsme byli jen my dva. Svítilo podvečerní slunce, vítr odhrnoval záclonku. Usadil mě. Z nějakého důvodu mě vybídl, abych napsal životopis - nic příjemnějšího ode mne chtít nemohl. Po

vyšetřovacích protokolech, kde jsem sám sebe jen špinil, po ponižování v antonech a tranzitkách, po eskortách a vězeňském dozoru, po kriminálních a pridurcích, kteří ve mně odmítali vidět bývalého kapitána naší slavné Rudé armády, jsem teď seděl u stolu, nikdo na mne nepokřikoval, díval se na mne milý poručík, sympatizující se mnou, a já psal přiměřeně hustým inkoustem na skvělém hladkém papíře, jaký v táboře neexistuje, že jsem byl kapitánem, že jsem velel baterii, že jsem měl nějaká vyznamenání. A už jen tím, že jsem psal, se mi zdálo, že se ke mně vrací má osobnost, mé "já".

(Ano, můj gnozeologický subjekt "já"! A to jsem patřil přece jen k univerzitním studentům, byl jsem civil, v armádě člověk náhodný. Představme si tedy, jak se u vojáka z povolání nedá vykořenit ta touha po úctě ke své osobě!) Poručík si přečetl životopis a byl docela spokojen: "Takže jste sovětský člověk. že ano"" No jistě, no samozřejmě, proč by ne? Jak je příjemné povstat ze špíny a prachu a znovu se stát sovětským člověkem! To je polovička svobody.

Poručík mě požádal, abych se u něho zastavil za pět dní. Za těch pět dní jsem se však musel rozloučit se svou vojenskou uniformou, protože v ní se kopat hlínu nesluší. Jezdecké kalhoty a vojenskou blůzu jsem schoval do kufru a v táborovém skladu jsem vyfasoval spravované vybledlé hadry, které vypadaly, že je někdo vypral poté, co rok ležely na smetišti. To je důležitý krok, ačkoli si ještě neuvědomuji jeho význam: ještě nemám muklovskou duši, ale kůže, ta už se muklovskou stává. Ostříhaný dohola, trýzněn hladem a utlačován nepřáteli, brzy budu mít i muklovský pohled: neupřímný, nedůvěřivý, všudypřítomný.

Právě takhle vypadám, když po pěti dnech jdu k operativnímu zmocněnci, stále ještě nevím, kam míří. Ale operativní není přítomen. Už vůbec nepřijíždí. (Už ví, co nevíme my: uplyne ještě týden, nás všechny rozpustí a do Nového Jeruzaléma přivezou místo nás Němce.) Tak jsem se vyhnul setkání s poručíkem.

Diskutovali jsme s Gammerovem a Ingalem - proč jsem asi psal životopis, hloupé děti.. nepochopili jsme, že je to první dráp dravcův do našeho hnízda. A přitom je to situace nabíledni: v novém transportu přijeli tři mladí muži, stále spolu o něčem uvažují, diskutuji, jeden z nich - černý, kulatý, zachmuřený, s malým knírkem, ten, co se upíchl v účtárně. po nocích nespí a něco na své palandě píše, píše a schovává.

Samozřejmě, můžeme někoho poslat a vyrvat mu to, co schovává, ale abychom ho nevyplašili, bude lépe se všechno dozvědět od toho v těch jezdeckých kalhotách. Je to zřejmě voják a sovětský člověk, pomůže duchovnímu dozoru.

Žora Ingal, který se ve dne v práci neunaví, se skutečně rozhodl, že první polovinu noci nebude spát a že tak uhájí svobodu tvůrčího ducha. Na své horní desce vagónku, bez matrace, polštáře a pokrývek, sedí ve vatované vestě (v místnostech není žádné teplo, jsou podzimní noci), v botách, nohy natažené na desce, zády opřen o zeď, cucá tužku a přísně se dívá na svůj arch papíru. (Člověk by si nevymyslel nešikovnější chování pro tábor! ale ani on, ani my ještě nechápeme, jak je to nápadné a jak se to sleduje.)[126] A zatím v noci píše a přes den schovává novelu o Campesinovi, španělském republikánovi, s nímž seděl v cele a jehož selské důkladnosti se obdivuje. A osud Campesinův je prostý: prohrál válku s Frankem, přijel do Sovětského svazu a zde ho časem zavřeli do vězení [127] Ingal není nijak vřelý, na první popud se jeho srdce vstříc neotvírá (napsal jsem to a napadlo mě: copak jsem byl já vřelý?).

Ale jeho pevnost je vzorem. Psát v táboře! - někdy se i já vyšvihnu tak vysoko, pokud nezahynu. A zatím jsem zmučen svým zmateným neklidem, jsem deprimován prvními dny kopání hlíny. Pěkného zářijového dne si s Borisem najdeme chvilku, jen abychom trochu poseděli na hromadě strusky před zónou.

Od Moskvy je na vzdálenost šedesáti kilometrů nebe plno barev, plápolá ohňostrojem - to je "svátek vítězství nad Japonskem". Ale lucerny táborové zóny svítí matným teskným světlem. Načervenalé nepřátelské světlo z oken továrny. A v dálce se ztrácí

řada lamp na sloupech rozsáhlé tovární zóny, je to řada tajemná jako léta a měsíce našeho věznění.

Hubeňoučký rozkašlaný Gammerov má ruce zkřížené na skrčených kolenou a opakuje: Já třicet roků choval jsem svou lásku k rodné zemi, o vaši milost neprosím… A protiví se mi.

Nikomu to nepřeju.

"Přivezli fašisty! Přivezli fašisty!" - tak se nevolalo jen v Novém Jeruzalémě. Ke konci léta a na podzim roku 1945 tomu tak bylo na všech ostrovech Souostroví. Příjezd nás - fašistů, otevíral kriminálním cestu na svobodu. O své amnestii se dozvěděli již 7. července, od té doby je vyfotografovali, připravili jim doklady o propuštění, vyúčtování - ale zpočátku měsíc, někde dva, někde i tři úpěli amnestovaní muklové za čárou proklínaného ostnatého drátu - nebylo je kým nahradit.

Nebylo je kým nahradit! A to jsme si my, slepá mláďata, troufali celé jaro a celé léto doufat ve svých ucpaných celách v amnestii! Že se Stalin nad námi slituje! Že když nás vynechal v první červencové amnestii, dá nám později druhou, zvlášť pro politické… (dokonce jsme si vykládali podrobnosti: tato amnestie je již hotová a leží na Stalinově stole, zbývá ji jen podepsat - ale je na dovolené. Nenapravitelný národ čekal skutečnou amnestii, nenapravitelný národ věřil… !) Ale dostaneme-li milost, kdo bude fárat dolů? Kdo půjde s pilami do lesa? Kdo vypálí cihly a naskládá je na sebe? Stalin uměl vytvořit takový systém, že kdyby projevil velkodušnost - přišel by mor, hlad, zkáza, úpadek na celou zemi.

"Přivezli fašisty!" Kriminální, kteří nás vždycky buď nenáviděli nebo se nás štítili, se

***126) Podle vyprávění Arkadije Belinkova Ingal psal i v jiném táboře takhle, izolován na své palandě. Vězňové ho prosili pak žádali, aby jim ukázal co píše (třeba udání!). Viděl v tom však nové znásilňování své tvorby, jenže z jiné strany - a odmítl! A tak ho zbili… (dokonce prý zabili).***

***127) El Campesino je přezdívka, znamená to rolník. Ve skutečnosti se jmenoval Valentin Gonsales. Svou novelu Ingal nikdy doopravdy nedopíše, protože se nedozví, jak Campesino skončil. Campesino přežije svého autora. Slyšel jsem že v době aščhabadského zemětřesení vyvedl skupinu muklů z rozbitého tábora a převedl je po horách do Íránu. Později prý dokonce vydal o sovětských táborech knihu.***

teď na nás dívali téměř s láskou, protože jsme je vystřídali. A tíž zajatci, kteří se v německém zajetí dozvěděli že není na světě národa hodnějšího pohrdání, národa opuštěnějšího, národa cizejšího a zbytečnějšího než národ ruský, se teď, když seskakovali z červených vagónů a nákladních aut na ruskou zemi, dozvídali, že i v tomto zavrženém národě jsou oni ta nejtrpčí, nejztracenější větev.

Tak taková byla ta velká Stalinova amnestie, jakou "svět ještě neviděl". Opravdu, kde jinde viděl svět amnestii, která by se netýkala politických?[128)] Byli propuštěni do jednoho všichni, kdo vykrádali byty, svlékali chodce, znásilňovali dívky, przniti malé děti, šidili zákazníky v obchodě, dopouštěli se chuligánství, mrzačili bezbranné, pytlačili v lesích a vodách, provinili se mnohoženstvím, vydírali, podváděli, brali úplatky, kradli, pomlouvali, nepravdivě udávali (ale ti ani neseděli, to se hodilo v budoucnosti!), obchodovali s narkotiky, kdo byli kuplíři, nutili k prostituci, z nevzdělanosti nebo nedbalosti měli na svědomí lidské oběti (to jsem jen prolistoval články zákoníku, které spadaly pod amnestii, to není řečnická ozdoba).

A pak se od lidu žádá mravnost… !

Polovina trestu se promíjela: defraudantům, padělatelům dokladů a lístků na chleba, spekulantům a státním zlodějům (když šlo o státní kapsu, to se Stalin přece jen zlobil).

Ale nic neštvalo bývalé frontové vojáky a zajatce jako generální pardon pro válečné dezertéry! Všichni, kdo ze strachu utekli z jednotky, opustili frontu, nedostavili se do mobilizačního střediska, kdo se po mnohá léta schovávali u matky v zahradě ve vykopané jámě, ve sklípcích, za pecí (Vždycky u matky! Svým manželkám dezertéři zpravidla nedůvěřovali!), kde po léta nepronesli slova nahlas, proměnivše se v nahrbené zarostlé zvíře - ti všichni, pokud byli pochytáni nebo se sami dostavili do dne amnestie, byli teď prohlášeni za rovnoprávné neposkvrněné netrestané sovětské občany! (Tu se potvrdila prozíravost starého přísloví: kdo uteče, ten vyhraje!) Ti však, kdo se nezachvěli, kdo nebyli zbabělí, kdo na sebe brali rány, stíhající vlast, a zaplatili za to zajetím - pro ty nebylo odpuštění, tak tomu rozuměl vrchní velitel. Cítil Stalin v dezertérech něco spřízněného? Vzpomínal si na vlastní odpor k službě řadového vojáka, na své ubohé rekrutství v zimě 1917? Nebo dospěl k názoru, že pro jeho vládu nejsou nebezpeční zbabělci, nýbrž pouze odvážní? Zdálo by se přece, že i ze stalinského hlediska bylo naprosto nerozumné amnestovat dezertéry: sám tím ukazoval svému lidu, jak je jistější a prostší zachraňovat vlastní kůži v budoucí válce. [129] V jiné knize jsem vyprávěl historii lékaře Zubova a jeho ženy: za to, že stařena ukryla v jejich domě zatoulaného dezertéra, který je pak udal, dostali manželé Zubovovi každý

***128) Znamenala propuštění pro osmapadesátníky do tři let, která téměř nikdo nedostával, snad jen půl procenta odsouzených. Ale i v této polovině procenta případů potlačoval nesmiřitelný duch amnestie měkkou literu zákona. Znal jsem jednoho mládence, myslím, že to byl Matjušin (byl malířem v malém táboře u Kalužské zástavy), který dostal 58-1-b za to, že padl do zajetí, nějak velmi brzy, snad dokonce koncem roku 1941, kdy ještě nebylo rozhodnuto, jak takový případ hodnotit, kolik se má dávat. Matjušin dostal za zajetí pouhé tři roky - nevídaný případ! Když mu trest skončil, samozřejmé ho nepropustili, odložili to až do zvláštního příkazu. Ale tu přišla amnestie! Matjušin začal prosit (kdepak žádat!), aby ho propustili. Téměř pět měsíců - do prosince 1945 mu vystrašení úředníci URC dávali zamítavou odpověď. Konečné ho pustili domů - do Kurské oblasti. Říkalo se (kdyby tomu bylo jinak, člověk by ani nevěřil), že ho brzy čapli a dostal desítku. Nikdo přece nemůže zneužívat nepozornosti prvního soudu!***

***129) A snad tu byla i historická spravedlnost: byla to splátka na starý dluh vojenského dezertérství, bez něhož by se byly naše dějiny vyvíjely docela jinak.***

desítku podle článku 58. Soud spatřoval jejich vinu ani ne tak v ukrývání dezertéra, jako spíše v tom, že toto ukrývání bylo nezištné: nebyl jejich příbuzný, to znamená, že tu šlo o protisovětský úmysl! Na základě stalinské amnestie byl dezertér propuštěn, aniž si byl odseděl celé tři roky, už i zapomněl na tuto malou epizodu ze svého života. Ale Zubovovi dopadli docela jinak! Strávili plných deset let v táborech (z toho čtyři v táborech zvláštních), a potom další čtyři roky bez jakéhokoli rozsudku ve vyhnanství, ale trest jim nebyl vymazán ani tenkrát, ani za šestnáct, ani dokonce za devatenáct let po události, proto se nemohli vrátit do svého domova u Moskvy, proto nemohli v klidu dožít svůj život![130] Tady je vidět, čeho se bojí a čeho se nebojí zatvrzelý mstivý nemoudrý zákon!

Po amnestii začaly KVO máčet štětce a vyzdobily vnitřní brány a zdi táborů krutě zlomyslnými hesly: "Na rozsáhlou amnestii odpovíme rodné straně a vládě zdvojnásobením produktivity práce!"

Byli amnestováni kapitální zločinci a zloději, ti odcházeli; odpovědět zdvojnásobením měli političtí… Kdypak v dějinách projevila naše vláda smysl pro humor?

Jakmile jsme my, "fašisté", přijeli, začalo se v Novém Jeruzalémě denně propouštět. Ještě včera jsi viděl tyhle ženy v zóně jako ošklivé, odrbané, sprosté - a najednou se proměnily, umyly, učesaly a v puntíkových a proužkovaných šatech, které se odkudsi vynořily, s krátkými kabátky přes ruku, ctnostně kráčejí na nádraží. Napadlo by tě ve vlaku, jak procítěně umějí vychrlit nejsprostší nadávky?

A tady vycházejí z brány kriminální a poupata (ti, co se jim chtějí vyrovnat). Ti nenechali svých neurvalých způsobů ani tady: pitvoří se, podupávají, mávají na ty, co zůstali, a křičí a z oken na ně pokřikují kamarádi. Stráže jim nebrání - urkové mohou všechno. Jeden urka pokládá svůj kufr, lehce na něj vyskakuje, čepici na stranu, mává faldy sáčka, které někde na tranzitě štípl nebo vyhrál v kartách, hraje na mandolínu serenádu na rozloučenou a zpívá nějaké sprosté zlodějské nesmysly. Smích.

Propuštění jdou ještě dlouho po cestičce podél tábora a dál po poli - a spleteniny drátů nám nezakrývají otevřený rozhled.

Dnes se budou tito zloději procházet po moskevských bulvárech, možná že hned v prvním týdnu udělají bejvák (vykradou byt), svléknou v noci na ulici tvou ženu, sestru nebo dceru.

A vy, fašisté (Matroninová je taky fašistka), zatím zdvojnásobte produktivitu práce! Kvůli amnestii byl všude nedostatek pracovních sil, neustále se přemísťovalo. Na krátkou dobu mě z lomu "dali" do tovární haly. Tady jsem se vynadíval na mechanizaci Matroninové. Každý tu dostával co proto, ale nejpodivuhodněji pracovala jedna dívka skutečná hrdinka práce, do novin by se však nehodila. Její místo a funkce v hale nebyly nijak označeny, mohli bychom jí říkat "horní rozkládačka". U pásu, vedoucího z lisovny s připravenými mokrými cihlami (když jsou čerstvě umíchány z hlíny a jsou velmi těžké), stály dvě dívky - dolní rozkládačka a přidavačka. Ty se nemusely shýbat, jen se otáčely, a to v nepříliš ostrém úhlu. Ale horní rozkladačka, která stála na podstavci jako královna cechu, se musela neustále sklánět a vzít u nohou mokrou cihlu, kterou přistavila přidavačka, zvednout ji, aniž ji rozbila, na úroveň pasu nebo dokonce ramenou. Aniž změnila

***130) V roce 1958 jim Generální vojenská prokuratura SSSR odpověděla: vaše vina byla prokázána a není důvodu k přešetření. Až v roce 1962 byl jejich případ po dvaceti letech zrušen, a to pokud jde o článek 58-11 ("organizace" složená z manžela a manželky). Avšak podle článku 193-17-7-d (spoluúčast na dezertérství) dostali trest ve výši 5 let a vztahovala se tedy na ně (po dvaceti letech!) stalinská amnestie. Tak to opravdu napsali dvěma zničeným starým lidem v roce 1962: "Od 7. července 1945 jste považováni za propuštěné a váš trest je vymazán"!***

postaveni nohou, musela otočit celé tělo v pravém úhlu (někdy napravo, někdy nalevo, podle toho, jaký vozík se nakládal). A rozkládat cihly na pět dřevěných polic, dvanáct cihel na každou. Její pohyby následovaly jeden za druhým, bez jediné přestávky, bez zastavení, beze změny, pohybovala se v rychlém gymnastickém tempu - a tak po celou osmihodinovou směnu, pokud nebyla porucha na lisu. Cihly jí stále přisunovali a přisunovali - polovičku cihel, vyrobených v továrně za směnu. Dole se dívky střídaly, ji však nevystřídal nikdo za celých osm hodin. Za pět minut takové práce, po tom otáčení hlavou a obracení těla se člověku mohla zatočit hlava.

Dívka se však v první polovině směny ještě usmívala (pro rámus lisu se hovořit nedalo), možná, že se jí líbilo, že tu stojí na podstavci jako královna krásy, a všichni vidí její bosé holé nohy pod vykasanou sukní a taneční pružnost těla.

Za tuto práci dostávala nejvyšší příděl v táboře: tři sta gramů chleba navíc (celkem denně 850 gramů) a k večeři, kromě černých šči, jaké jedli všichni - tři porce

stachanovské tři ubohé porce řídké krupicové kaše na vodě - dávali jí tak málo, že jen pokrývala dno hliněné misky.

"My pracujeme za peníze, a vy za chleba, to není žádné tajemství," řekl mi svobodný umouněný mechanik, který opravoval lis.

Vozíky na příjmu jsme odváželi spolu s jednorukým Altajcem Puninem. Byly to takové vysoké věžičky - vratké, protože deset polic po dvanácti cihlách pořádně vychylovaly těžiště. Takový vozík - pružný, chvějící se jako knihovnička přeplněná knihami - jsme museli táhnout za železnou rukojeť po rovných kolejích. Pak jsme jej museli dostat na podvozek, tam upevnit, teď táhnout po jiné přímce podvozek s vozíkem podél sušících komor. Když jsme se zastavili u té správné, museli jsme vozík svézt s podvozku a v novém směru jej strkat před sebou do komory. Každou komoru tvořila dlouhá úzká chodba, kde bylo podél stěn deset lišt a deset otvorů. Museli jsme rychle, bez vybočení zavézt vozík dovnitř, tam zmáčknout páku, posadit všech deset polic s cihlami na deset lišt, uvolnit deset párů železných tlap a hned zas vyjet zpět s prázdným vozíkem. Zdá se, že celý ten vynález byl z minulého století, že byl německého původu (vozík měl nějaké německé jméno), ale podle Němců měly vozík držet nejen koleje, ale i podlaha, tady však byla podlaha shnilá, prkna polámaná, takže jsem zakopával a propadal se. Také tu asi mělo být větrání v komorách, ale nebylo, a zatímco jsem rovnal, co bylo potřeba (často se mi stávalo že se všechno posunulo stranou, police o sebe zachytávaly, nechtěly se posadit, mokré cihly mi padaly na hlavu), nadýchal jsem se uhelného plynu, který mi svíral dýchací cesty.

Takže jsem příliš nelitoval, když mě z továrny zahnali zase do lomu. Bylo málo kopáčů, také je propouštěli.

Do lomu poslali i Borju Gammerova, takže jsme začali pracovat společně. Norma byla známá: člověk měl za směnu nakopat, naložit a odvézt k rumpálu šest vozíků (šest kubíků) hlíny. Na dva připadlo dvanáct. Když bylo sucho, stačili jsme ve dvou udělat pět. Ale začínalo podzimní mrholení, dva, i tři bez přestání pršelo, déšť ani neslábl, ani nesílil, vítr nefoukal. Nebyla to průtrž a nikdo by na sebe nevzal odpovědnost za zastavení prací venku. "Na stavbě nikdy neprší!" - to je slavné heslo GULagu. Ale v Novém Jeruzalémě nedostáváme ani vatované vesty, a tak se pod tím tesklivým deštíčkem pachtíme a mažeme v temněrudém lomu ve svých starých frontových kabátech, které třetího dne vsákly aspoň vědro vody. Ani obuv nám tábor nedává, a tak máčíme v řídké hlíně své poslední frontové vysoké boty.

První den ještě žertujeme:

"Nemyslíš, Borisi, že by nám baron Tuzenbach teď velice záviděl? Ten přece toužil po práci v cihelně?

Vzpomínáš si? Aby se tak udřel, že by přišel domů, svalil se a hned usnul. Myslel asi, že tam bude sušička na mokré šaty, postel a oběd o dvou chodech."

Ale když odvezeme pár vozíků, říkám už vztekle a rozzlobeně bouchám lopatou o železný bok dalšího vozíku (hlína se neodlepuje):

Pověz, proč, k čertu, ty tři sestry nemohly vydržet na místě? Nutil je někdo chodit s dětmi v neděli večer na sběr starého železa? Musely v pondělí odevzdávat konspekty Svatého písma! Nutil je někdo zadarmo dělat učitelky?

Honili je po městě vyučovat dospělé?"

A po dalším vozíku:

"Všichni tak bohaprázdně žvaní: pracovat! pracovat! pracovat! No tak pracujte, aby vás čert vzal, kdo vám v tom brání? Takový to bude šťastný život! Takový! Takový! Jaký? Vlčáky vás zahnat do takového šťastného života, abyste věděli! . . " Boris je slabší než já, a přece se už druhý den pokouší udržet nás na úrovni Vladimíra Solovjeva. I tady mě předběhl! Tolik už četl Solovjeva, a já ani řádku pro ty své Besselovy funkce. A na co si

vzpomene, to mi vypráví a já se snažím si to zapamatovat, ale sotva se mi to podaří, teď na to nemám hlavu.

Ne, opravdu, jak si uchovat život a přitom najít pravdu? A proč musí člověk padnout na dno tábora, aby pochopil svou ubohost?

Povídá: "Vladimír Solovjev učil radovat se ze smrti. Horší než tady to nebude." To je pravda…

Nakládáme, kolik jen můžeme. Trestní příděl, no tak jo, aby vás husa kopla! Přečkáme den a loudáme se do tábora. Ale nic radostného nás tam nečeká: třikrát denně pořád stejný nesolený černý vývar z kopřiv a jednou sběračka kašičky, třetina litru. Chleba už omezili, ráno dávají 450, v poledne a večer ani drobeček. A v dešti nás řadí na apel. Znovu spíme na holých palandách, maneme, protože se v barácích netopí.

Příštího dne zase mrholí ten drobný deštík. Hliniště je rozmoklé a zapadáme do bláta. Ať nabereš na lopatu, kolik chceš, a ať s ní mlátíš o okraj vozíku, jak umíš - hlína drží. Pokaždé se člověk musí natáhnout a očistit hlínu z lopaty do vozíku rukou. Pojednou chápeme, že děláme zbytečnou práci. Zahazujeme lopaty a začínáme prostě rukama hlínu, čvachtající pod nohama, shrabovat a házet ji do vozíků.

Borja kašle, má v plících střep německého protitankového náboje. Je hubený a žlutý, nos, uši, lícní kosti má ostré jako mrtvola. Dívám se na něj pozorně a už nevím, zda v táboře přežije zimu?

Snažíme se také odpoutat a zvítězit nad svým postavením myšlenkami. Ale už nám nejde ani filozofie, ani literatura. I ruce ztěžkly a visí jako lopaty. Boris navrhuje:

"Ne, na rozmluvy je třeba příliš mnoho sil. Pojď, budeme mlčet a přemýšlet. Aby to k něčemu bylo. Třebas psát verše. V duchu."

Zachvěji se - může teď psát verše? Nad jeho zažloutlým čelem vidím stín smrti, ale také znamení neutuchajícího nadání [131] A tak mlčíme a rukama nakládáme hlínu. Pořád prší… Nejenže nás neodvolávají z lomu, ale přichází Matroninová, vrhá plamenné pohledy (na rudé hlavě má temnou pokrývku) a z okraje strže ukazuje vedoucímu různé kouty hliniště. Dozvídáme se: dnes brigádu neodvedou ke konci směny ve dvě odpoledne, budou nás držet v lomu, dokud nesplníme normu. Pak bude oběd i večeře.

V Moskvě je stavba bez cihel…

***131) V zimě tohoto roku Boris Gammerov zemřel v nemocnici na podvýživu a tuberkulózu. Ctím v něm básníka, kterého nenechali ani š hnout. Jeho duchovní síla byla velká a samy básně mi tehdy připadaly velmi silné. Ale ani jeden verš jsem si nezapamatoval a nikde je teď nemohu znovu najít, abych aspoň z těchto kamínků složil náhrobek.***

Ale Matroninová odchází a prší stále víc. Všude jsou nazrzlé louže, na zemi i ve vozíku. Svršky našich vysokých bot jsou celé od zrzavého bláta, spoustu zrzavých skvrn máme na svých vojenských kabátech. Ruce máme zkřehlé ze studené hlíny a do vozíku nemůžeme dostat už nic. Tak tedy necháváme i tohoto zbytečného zaměstnání, vylézáme trošku výš na travičku, usedáme tam, skláníme hlavy a vytahujeme límce kabátů na hlavu.

Ze strany vypadáme jako dva narudlé kameny v poli.

Naši vrstevnici studují někde na Sorbonnách a v Oxfordech, hrají tenis ve volném čase, jehož mají hojnost, diskutují ve studentských kavárnách o světových problémech. Už publikují, vystavují obrazy. Lámou si hlavu, jak by nějak nově znetvořili okolní nedostatečně originální svět. Zlobí se na klasiky, že již vyčerpali syžety a náměty.

Zlobí se na své vlády a ne své reakcionáře, kteří nechtějí pochopit pokrokové sovětské zkušenosti. Namlouvají do mikrofonů rozhlasových reportérů interview, zaposlouchávají se do svého hlasu a koketně vysvětlují, co chtěli říci ve své poslední nebo první knize. S

velkou jistotou posuzují všechno na světě, zejména pak rozkvět a nejvyšší spravedlnost v naší zemi. Teprve někdy k stáru, až budou dávat dohromady encyklopedie, s údivem zjistí, že neexistují důstojná ruská jména, která by byla psána naší abecedou.

Déšť nám bubnuje na hlavu, mráz běhá po mokrých zádech.

Ohlížíme se. Nenaložené a převrácené vozíky. Všichni odešli. V celém hliništi nikdo, ani na poli za zónou není nikdo. Za šedou clonou - vysněná vesnička, dokonce i kohouti se schovali někam do suchého koutku.

Také bereme lopaty, aby je někdo nešlohl - jsou zapsány na nás, vlečeme je za sebou jako těžká kolečka a obcházíme závod Matroninové - pod stříšku, kde se kolem Hoffmannových pecí, v nichž se pálí cihly, točí prázdné chodbičky. Je tu průvan, zima, ale sucho. Dřepneme si do prachu pod cihlovou klenbou, sedíme.

Nedaleko od nás je velká hromada uhlí. Přehrabují se v ní dva muklové, živě něco hledají. Když to najdou, ochutnají to a dávají do pytle. Pak si sednou a každý z nich pojídá  takový šedočerný kus.

"Copak to jíte, chlapi?"

"To je mořská hlína. Lékař to nezakazuje, není ani výživná, ani škodlivá. A když člověk sežvýká denně kilo k přídělu - má pocit, že se nadlábl. Podívejte se, mezi uhlím je toho hodně."

Tak ani do večera hliniště normu nesplní. Matroninová dává příkaz, že musíme pracovat v noci. Ale elektřina všude zhasíná, zóna zůstává beze světla, a tak všechny volají k strážní budce. Rozkaz: vězni se mají chytit v podpaží a s posílenou eskortou, za štěkotu psů a nadávek nás vedou do ubytoven. Všechno je černé. Jdeme a nevidíme, kde je bláto, kde pevná půda, mísíme nohama všechno, zakopáváme a jeden druhého strháváme.

Také v zóně ubytoven je tma, jenom sporák pro "individuální vaření" září pekelným narudlým světlem. A v jídelně jsou dvě petrolejové lampy u výdeje, člověk nemůže ani přečíst heslo, ani nevidí v misce dvojitou porci kopřivové šlichty, srká ji poslepu.

A zítra to bude stejné a každý den: šest vozíků narudlé hlíny - tři naběračky černé šlichty. Zdá se, že jsme slábli ve vězení, ale tady to jde mnohem rychleji. V hlavě už trochu hučí. Přichází ta příjemná slabost, kdy je snazší ustoupit než zápasit.

A v barácích je úplná tma. Ležíme, všechno na nás je mokré, ležíme na úplně holém prkně a zdá se nám: když si nic nesvlékneme, bude nám tepleji, bude to jako obklad. Otevřené oči - k černému stropu, k černému nebi.

Bože, Bože! Pod palbou a bombami jsem Tě prosil, abys mi zachoval život. A nyní Tě prosím - pošli mi smrt…

## 7 VŠEDNÍ DEN NA SOUOSTROVÍ

Zdálo by se, že vyprávění o vnějším jednotvárném životě obyvatelů Souostroví je nejlehší a nesnazší. Ale naopak, je to to nejtěžší. Jako jakýkoli každodenní život měli bylehč J hom i 'e'ich líčit od jednoho rána k druhému, od zimy do zimy, od narození (příjezdu do prvního tábora) až do smrti (smrti). A přitom vyprávět o všech, o všech ostrovech a ostrůvcích najednou.

Pochopitelně, že to nikdo neobsáhne, a bylo by snad i nudné číst celé svazky.

Život obyvatel tvoří práce, práce a zase práce; hlad, chlad a vychytralost. Ta práce, pokud někdo nedokázal odstrčit ostatní a uvelebit se v měkkém, to je ta společná práce, ta, co socialismus pozvedá ze země a nás do země zahání.

Druhy těch společných prací nespočítáš, nepřebereš, jazykem nepřemeleš. Vozit kolečko ("táborový stroj, jedno kolo a oj"). Tahat nosítka. Holýma rukama vykládat cihly (kůže chle slézá z prstů). Tahat na hřbetě, na "koze"

(nosítka na záda) cihly. Těžit v lomech kámen, v dolech uhlí, kopat hlínu a písek. Narubat šest kubíků zlatonosné zeminy a odvézt ji k vypíráni. A prostě kopat, prostě se zahryzávat do země (kamenité půdy v zimě). Na silnici Tajšet - Abakan ve čtyřicetistupňových mrazech krumpáčem a lopatou (!) splnit normu čtyři kubické metry. Rubat uhlíčko pod zemí. Také rudičku pod zemí rubat - olověnou, měděnou. Člověk může také drtit měděnou rudu (má sladko v ústech, z nosu mu teče vodička). Můžeš napouštět pražce kreosotem (zároveň tělo). Razit tunely pro tratě. Budovat náspy. Můžeš po pás ve vodě a blátě těžit rašelinu z bažin. Můžeš tavit rudu. Můžeš tavit kov. Můžeš kosit trávu na mokrých lukách (a chodit po lýtka ve vodě). Můžeš být podkoní a vozka (a brát koňům ze žlabu oves, dávat si ho do vlastního kotlíku, kůň je erární, pytel trávy, snad to vydrží, ale ať třeba i chcípne). A vůbec v zemědělských hospodářstvích můžeš dělat veškerou rolnickou práci (a nic není lepšího než tato práce: přece jen sem tam něco ze země utrhneš).

Ale nade vším je otec - náš ruský les s kmeny vpravdě zlatými (z nich zlato také plyne). Nejstarší ze všech prací na Souostroví je kácení dříví. Je pro všechny, všechny umístí, neuzavírá se ani před invalidy (bezruké posílají v tříčlenné skupině udupávat půlmetrové závěje). Sněhu je po prsa. Jsi dřevorubec. Nejdřív vlastní váhou udupeš sníh kolem kmene. Pak jej porazíš. Pak, těžce se prodíraje sněhem, osekáš všechny větve (také je musíš ve sněhu hledat, dostat se k nim se sekerou). A stále v tom prašném sněhu za sebou povlečeš všechny větve, sneseš je na hromadu a hromady spálíš (jenom kouří, nehoří). Teď kmeny rozřežeš pilou do určených rozměrů a naskládáš.

A norma je bratru na den - pět kubických metrů, pro dva - deset. (V Burepolomu - sedm kubíků, ale tam se musely silné špalky ještě rozsekat naplocho). Tvé ruce už neuzvednou sekeru, tvé nohy tě odmítají nést.

V letech války (při válečné stravě) nazývali muklové z táborů tři týdny kácení lesa - suchá poprava.

Tento les, tu pozemskou krásu, opěvovanou ve verších i v próze, budeš nenávidět! S odporem budeš vstupovat pod borovicovou a březovou klenbu! Ještě po desetiletí, jen co zavřeš oči, budeš vidět ty jedlové a osikové špalky, které jsi vlekl stovky metrů na sobě do vagónu, zapadaje do sněhu, padals křečovitě držel kmen, protože ses bál, aby ti nespadl, myslels, že bys jej pak ze sněhové kaše nezvedl.

Práce na ruské katorze byly po desetiletí vymezeny Ustanovením z roku 1869, vydaným pro svobodné. Při zařazování na práce se braly v úvahu: fyzické síly dělníka a stupeň návyku (dá se tomu vůbec věřit?). Pracovní doba trvala v zimě 7 hodin (!), v létě - 12,5. Na Akatujské kruté katorze (Jakubovič, devadesátá léta) byly pracovní úkoly lehce splnitelné pro všechny, jen ne pro něj. Letní pracovní doba trvala i s cestou - 8 hodin, od října 7, a v zimě pouze 6 hodin. (To ještě vůbec nezačal boj o osmihodinovou pracovní dobu!). Pokud jde o Omskou katorgu Dostojevského, tam se vůbec lenošilo, jak si každý čtenář snadno zjistí. Pracovali, jak se komu chtělo, zvolna, vedení je dokonce oblékalo do bílých plátěných kabátků a kalhot! Kdo si přeje víc? U nás v táboře se to tak říká: "Chybějí už jen bílé límečky", to když už je docela lehko, když už vůbec není co dělat. A tihle měli i blůzy bílé! Po práci se katoriníci Mrtvého domu dlouho procházeli po dvoře žaláře - to asi schváceni nebyli. Ostatně cenzura nechtěla Zápisky z mrtvého domu pustit, protože se bála, že snesitelnost života znázorněného Dostojevským, nebude výstrahou pro možné zločince. A Dostojevskij doplnil pro cenzuru nové stránky, které měly ukázat, že život na katorze je přece jen těžký![132]) U nás se v neděli procházeli jen pridurkové, a ti se styděli. A nad Zápisky Marie Volkonské Šalamov poznamenává, že děkabristé v Něrčinsku měli za úkol denně vytěžit a naložit tři pudy rudy na osobu

(čtyřicet osm kilogramů! - to se dá uzvednout naráz!), kdežto Šalamov na Kolymě měl normu osm set pudů.

Šalamov také píše, že letní pracovní doba tam někdy dosahovala 16 hodin! Nevím, jak to bylo s šestnácti, ale třináct hodin okusili mnozí - i na pozemních pracích v Karlagu, i na severních dřevorubeckých pracovištích - a to jsou čisté pracovní hodiny, kromě toho bylo pět kilometrů cesty do lesa a pět zpátky. Ostatně - má smysl přít se o délku pracovní doby? - vždyť norma je větší pán než pracovní doba, a když brigáda nesplnila normu, střídaly se včas jen stráže, zatímco pracanti zůstávali v lese do půlnoci ve světle reflektorů a teprve k ránu šli do tábora sníst večeři zároveň se snídaní - a znovu do lesa.[133] Není nikoho, kdo by o tom pověděl: všichni umřeli.

A normy se zvyšovaly ještě takhle: při mrazu nad 50 stupňů se dny odepisovaly, to znamená, že se v protokolu uvádělo, že vězňové nešli do práce - ale přesto je vyháněli, a co se z nich podařilo v těchto dnech vymáčknout, rozdělovalo se na ostatní dny a tak se zvyšovala procenta. Tak se dokazovala splnitelnost norem. (A lidi, kteří toho dne zmrzli, odepisovali úslužní zdravotníci s uvedením jiných důvodů. A ty, co na zpáteční cestě už nemohli jít nebo s namoženou Achillovou patou lezli po čtyřech, stráže postřelily, aby neutekli, než se pro ně vrátí.) A jakpak jim za to všechno dali najíst? Do kotle se nalila voda, nebylo nejhorší, když se

***132) Dopisy 1. A. Gruzděva Gorkému, Archiv Gorkogo, t. XL, M., 1966, str. 157.***

***133) Lidé, kteří zvyšují průmyslové normy, se mohou ještě klamat tvrzením, že to jsou výsledky technologie výroby. Ale ti, kdo zvyšují fyzické normy, to jsou nejhorší kati! Přece nemohou vážně věřit tomu, že by se člověk za socialismu stal dvakrát větší a že by měl svaly dvakrát silnější. Ti by měli být souzeni! Ty by měli poslat na ty normy!***

do něj nasypaly neoškrabané drobné brambory, nebo také černé zelí, řepný chrást, všelijaké smetí. Také vikev, otruby, těch nelitovali. (A tam, kde bylo málo i vody, jako například v táborovém středisku Samarka u Karagandy, tam se vařila jen miska šlichty na den, a navíc každému odměřili dva hrnky kalné vody se slanou příchutí). A všechno, co za něco stojí, se vždy a nutně rozkrade pro vedení (viz kapitola 9.), pro pridurky a pro kriminální - kuchaři jsou vyděšeni, drží je jen poslušnost. Ze skladu se objednává tolik a tolik tuku a masových subpotravin (to znamená, že to nejsou opravdu potraviny), ryb, hrachu a obilovin - ale málo co se z toho nasype do kotle. I v nejzapadlejších koutech si vedení bralo sůl na svoje nakládání. (V roce 1940 se na železniční trati Kotlas-Vorkuta vydával nesolený chléb i šlichta.) Čím horší jsou potraviny, tím víc jich dostanou muklové. Maso koňů, zmučených a padlých v práci, se na ně někdy dostalo, a přestože se nedalo rozkousat, byla to hostina. Ivan Dobrjak teď vzpomíná: "Kdysi jsem do sebe nacpal hodně delfíního, mrožího, tuleního masa a masa jiných mořských potvor. (Přeruším: velrybí maso jsme jedli i v Moskvě, na Kalužské zastavě). Výkaly zvířat mě neodstrašily. A vrbovka úzkolistá, lišejník, heřmánek - to byla skvostná jídla." (To už si asi doplňoval příděl).

Nasytit člověka, který pracuje na mraze třináct nebo i jen deset hodin, není z norem GULagu možné. A už vůbec to není možné, když je rozkradeno to nejzákladnější. A tu přijde ke slovu ďábelská Frenkelova směs: jedni pracanti se nakrmí na úkor jiných. Kotle se rozdělují: při výkonu (v každém táboře se to propočítává jinak), dejme tomu, menším než 30 procent normy, je příděl na úrovni korekce: 300 gramů chleba a miska šlichty denně. Při výkonu od 30 do 80 procent - trestní příděl: 400 gramů chleba a dvě misky šlichty. Od 81 do 100 procent - výrobní příděl: 500-600 gramů chleba a tři misky šlichty. A

dál už máme údernické příděly, a to velmi různé: 700-900 gramů chleba a kaše nebo dvě kaše navíc, prémiové jídlo - nějaký tmavý nahořklý žitný pirožek s hrachem.

A za všechno to vodové jídlo, které nemůže nahradit to, co tělo vydá, se v ničivé práci spalují svaly, a úderníci a stachanovci končí pod drnem dříve než absentéři. Staří táboroví muklové to pochopili a říkají: "Raděj méně kaše, nežli práce vaše!" Budeš-li mít štěstí, že zůstaneš na palandě, protože nemáš co na sebe, dostaneš svých 600.

Když ti dali šaty v souladu se sezónou ( to je výborný termín!) a vyvedli tě na stavbu - kdyby ses strhal, víc než tři sta na zmrzlé půdě nedostaneš.

Není však v moci muklově zůstat na palandě… Ještě rád běží na stavbu, aby nezůstal poslední. (Byli totiž doby, kdy se v některých táborech poslední stříleli.) Jistě, ne všude a ne vždy bylo jídlo tak bídné, ale jsou to typické údaje: Kraslag v době války. Na Vorkutě byl v té době hornický příděl, asi nejvyšší v celém GULagu (protože se tím uhlím topilo v hrdinské Moskvě) - za 80 procent pod zemí a za 100 procent nahoře - kilo a třicet deka. A v nejstrašnějším vražedném Akatuji v nepracovní den ("na palandě") se vydávalo půltřetí libry chleba (kilo!) a 32 zolotniky masa - 133 gramů! V pracovní den - tři libry chleba a 48 zolotniků (200 gramů) masa - není to víc než náš frontový příděl? Vězňové tu odnášeli ve škopcích šlichtu a kaši prasatům dozorců a mazlavou kaši z pohanky označil P. Jakubovič za "nevýslovně odpornou" (GULag ji v životě neviděl!). Nebezpečí smrti z podvýživy nikdy nehrozilo ani katoržníkům Dostojevského. Proč by také, když se v jejich žaláři ("v zóně") procházely husy (!!) a vězňové jim nezakroutili krkem.[134)] Na stolech měli volně chléb, na vánoce dostali libru hovězího, másla na kaši měli

***134) Z hlediska mnoha těžkých táborů mi Šalamov oprávněně vytkl: "Copak to tam máte za nemocniční ho kocoura? Proč ho dosud nezapíchli a nesnědli? A proč váš Ivan Děnisovič nosí lžíci, když je známo, že se všechno, co se v táboře vaří, dá snadno vypít přes okraj?***

po libostí. Na Sachalinu dostávali vězni v rudných dolech a na stavbě cest ("pocestní") v době největší práce: 4

libry chleba (kilo šest set!), 400 gramů masa, 250 gramů obilovin! A důkladný Čechov zkoumá: jsou tyto normy opravdu dostatečné, nebo - při špatné kvalitě pečení nebo vaření - nestačí: "Kdyby se tak podíval do misky našeho pracanta, na místě by skonal!"

Jaká fantazie by si byla mohla představit na počátku století, že za "třicet-čtyřicet" let nejen na Sachalinu, ale na celém Souostroví budou rádi, když budou mít ještě vodovější, ještě znečištěnější, ještě sraženější chleba s čert ví jakými příměsmi - a že sedm set gramů tohoto chleba bude záviděníhodný příděl?!

Ne, ještě něco horšího! Že po celém Rusku budou kolchozníci závidět i tomuto žalářnickému přídělu! "Vždyť my nemáme ani to…!"

Dokonce i v něrčinských carských rudných dolech se "za pití" platilo - byla to odměna navíc za všechno, co bylo uděláno nad úřední normu (vždycky mírnou). V táborech našeho Souostroví se po většinu doby jejich trvání za práci neplatilo nic nebo tolik, kolik bylo třeba na mýdlo a prášek na zuby. Jen vzácně a v těch krátkých obdobích, kdy se z nějakého důvodu zaváděl chozrasčot (a jedna osmina až jedna čtvrtina skutečného výdělku se započítávala vězni), mohli si muklové přikupovat chleba, máslo a cukr - a najednou, ó, ten div! - na stole v jídelně zůstala kůrka a pět minut po ní nikdo nesáhl.

Jakpak byli obyvatelé Souostroví oblečeni a obuti?

Všechna souostroví jsou stejná - kolem dokola šumí modrý oceán, rostou kokosové palmy, a správa ostrova náklady na oblečení obyvatelů nehradí -- chodí bosi a téměř nazí. A naše prokleté Souostroví si pod žhavým sluncem ani nedovedeme představit: je neustále pokryto sněhem, věčně nad ním zuří vánice. A celou tu deseti-patnáctimiliónovou hromadu trestanců je třeba ještě obléci a obout.

Naštěstí se narodili za hranicemi Souostroví a tak úplně nazí sem nepřijíždějí. Lze je nechat tak jak jsou - přesněji řečeno v tom, co jim nechají sociálně blízcí ,liji ~ . j j - jenom je třeba přinést úlitbu Souostroví - kus urvat, jako se beranům stříhají uši: u vojenských kabátů šikmo ustřihnout podolek, u čepic - buďonovek sestřihnout špici, takže na vršek hlavy ti bude foukat. Žel, šatstvo, přinesené ze svobody, není věčné, a boty se do týdne o pařezy a krtince Souostroví rozdrbou. A tak je třeba obyvatele oblékat, přestože za to nemají čím zaplatit.

Ruské divadlo, ruské filmové plátno to jednou spatří! Kabátce jedné, rukávy jiné barvy. A na kabátci tolik záplat, že už není vidět základ. Nebo kabát - plamen (cáry z pytloviny), do níž byl zašit něčí balíček, a ještě dlouho se tu dá přečíst kousek adresy, napsaný inkoustovou tužkou [135] A na nohou osvědčené ruské laptě, jenomže k nim nejsou dobré onuce. Nebo je to kus pneumatiky, přivázaný přímo k bosým nohám drátem, elektrickou šňůrou. (Nouze naučí… Hle, jak také mohou posloužit výrobky slavného čeljabinského traktorového závodu!) Nebo "burky" (plstěné boty), ušité z roztrhaných starých vatovaných vest, podrážky tvoří vrstva plsti, vrstva gumy.[136] Ráno u apelu velitel ZTS poslouchá nářky na zimu a odpovídá s gulagovským vtipálkovstvím:

***135) Na Akatuji dostávali arestanti kožichy.***

***136) Ani Dostojevskij, ani Čechov, ani Jakubovič nám neříkají, co měli trestanci na nohou. Měli asi boty, jinak by o tom psali.***

"Hele, já mám husu, ta chodí celou zimu bosa a nestěžuje si. Nohy má červené, to je pravda. A vy všichni křápy máte."

K tomu všemu se na plátně objeví bronzověk šedé táborové tváře. Slzící oči, načervenalá víčka. Bílá popraskaná ústa, plná oparů. Neholené tvrdé vousy neurčité barvy. V zimě - letní čepice s přišitými chrániči na uši.

Poznávám vás! Jste to vy, obyvatelé mého Souostroví!

Jakkoli dlouhá je pracovní doba, přece jednou přijdou pracanti do baráku.

Barák? Někde je to také zemljanka. A na severu nejčastěji - stan, i když obložený hlínou a trochu přikrytý prkny. Často místo elektřiny - petrolejové lampy, ale také louče, ale také knoty z vaty, namočené do rybího tuku. (V Usť-Vymi nikdo dva roky petrolej ani neviděl, dokonce i v baráku štábu se svítilo olejem ze skladu potravin.) V tomto skličujícím světle si prohlédněme ztracený svět.

Dvoupatrové, třípatrové palandy, jako přepych - vagónky. Prkna jsou nejčastěji holá, nic na nich není: na některých pracovištích se krade tak dokonale (a pak se to prošustruje s pomocí svobodných), že se nic erárního už ani nevydává a své věci nikdo v baráku také nedrží: každý nosí do práce i kotlíky i hrnky (dokonce torny na zádech - a tak kopou), přikrývky na krku, pokud je někdo má, (záběr!), nebo je odnesou známým pridurkům do střeženého baráku. Přes den je barák prázdný, jako by tu nikdo nebydlel. Na noc bys měl dát mokrý pracovní oděv do sušárny (i sušárna tu je!) - ale bez šatů na holých prknech zmrzneš!

A tak se šaty suší na těle. V noci přimrzá ke stěně stanu čepice, ženám přimrzají vlasy. Dokonce i laptě si každý schová pod hlavu, aby mu je nestáhli z nohy (Burepolom, válka). Uprostřed baráku je sud od benzínu místo kamínek, a je dobře, je-li rozpálen, pak je celý barák zahalen do vlhkého puchu onucí, vlhké dříví však často nehoří. Některé baráky jsou tak zaneřáděny hmyzem, že nepomáhá ani vykuřování sírou - každé čtyři dny - a když jdou muklové v létě spát na zem do zóny, lezou štěnice za nimi a dopadnou je i tam. A vši z prádla muklové vyvařují ve svých kotlících na jídlo.

To všechno jsou vymoženosti socialistického zřízení 20. století a srovnávání s kronikami věznic minulého století selhává: o něčem podobném nepsaly.

K tomu ke všemu je třeba ještě vylíčit, jak se brigádní chléb nese z místnosti, kde se porcuje, na podnose a pod ochranou nejsilnějších členů brigády s bidly - jinak by chléb vytrhli, převrátili podnos, rozebrali. Předvést, jak hned u východu z balíčkového oddělení člověku balíček vytrhnou. Doplnit o neustálý neklid a obavu, aby vedení nezrušilo volný den (co bychom mluvili o válce, když v "sovchoze Uchta" už rok před válkou nebyl jediný volný den, a v Karlagu nepamatují volný den od roku 1937 do roku

1945). A k tomu všemu dodat neustálou nestabilnost táborového života, křeče změn: buď pověsti o transportu, nebo transport sám (kartoga Dostojevského transporty neznala, deset a dvacet let si lidé odpykávali ve stejném žaláři, to je úplně jiný život); nebo nějakou tajemnou a náhlou míchanici "kontingentů"; nebo přemístění "v zájmu výroby"; nebo komise; nebo inventarizace; nebo náhlé noční prohlídky, kdy se musíš svléknout a celý ubohý majeteček ti přehrabou; a ještě zvláštní důkladné prohlídky 1. máje a 7. listopadu (vánoce a velikonoce na kartoze minulého století nic takového neznaly). A třikrát do měsíce vysilující lázně.

(Abych se neopakoval, nebudu tu o nich psát. Důkladně o tom hovoří Šalamov, existuje vyprávění Dombrovského).

A pak ještě tvá neustálá pevná (a pro inteligenta plná muk) sounáležitost, nejsi osobnost, nýbrž člen brigády, a den a noc, po celý rok a po celou dlouhou dobu vězení musíš jednat ne podle toho, jak ses rozhodl, ale jak to potřebuje brigáda.

A ještě musíme připomenout, že všechno co jsme řekli, se týká stálého tábora, který existuje již pár let. Ale vždyť někdy a někdo (a kdo jiný než naše nešťastné bratrstvo) musí tento tábor založit: přijít do zasněženého mrazivého lesa, natahovat kolem sebe po stromech ostnatý drát, a když se někdo dožije prvních baráků - budou pro stráže. V listopadu 1941 bylo poblíž města Rešety otevřeno 1. ZTS Kraslagu (za 10 let jich už bylo 17). Zahnali sem 250 vojáčků, vyřazených z armády v zájmu jejího morálního upevnění. Káceli les, stavěli sruby, ale nebylo čím pokrývat střechy, a tak se žilo pod širým nebem a s litinovými kamínky. Chléb se přivážel zmrzlý, sekal se sekerou, a přidělovali ho v hrstích - nasekaný, rozdrobený, sežmoulaný. Jinak byla k jídlu strašně slaná gorbuša (druh lososovité ryby, pozn. překl.). V ústech hořelo a oheň se hasil sněhem.

(Když vzpomínáte na hrdiny vlastenecké války, nezapomínejte na tyhle!…) To vše je tedy všední den mého Souostroví.

Filozofové, psychologové, lékaři a spisovatelé by mohli v našich táborech, jako nikde jinde, sledovat podrobně a na velkém vzorku zvláštní proces zužování intelektuálního a duševního rozhledu člověka na úroveň zvířete, a proces umírání zaživa. Ale psychologové, kteří se dostali do tábora, většinou na pozorování neměli myšlenky: sami se dostávali do toho proudu, který smetal osobnost v prach a špínu.

Pravověrní z těchto zachráněných mi teď posílají vznešené výtky: jak nízce cítí a myslí hrdinové "Jednoho dne Ivana Děnisoviče"! Kde jsou jejich trpitelské úvahy o chodu dějin? Pořád příděl a šlichta, vždyť je utrpení daleko horší než hlad!

Ach, že je? Ach, že je mnohem horší utrpení (utrpení ortodoxního myšlení)? Vždyť jste, pánové státotvorní pravověrní, ve svých marodkách a skladech hlad nepoznali!

Staletí ověřila, že světu vládne hlad! (Mimochodem, na tom hladu, na tom, že hladoví prý musí nevyhnutelně povstat proti sytým, je vybudována celá Pokroková teorie). Hlad ovládá každého hladovějícího člověka, pokud se sám vědomě nerozhodl zemřít. Hlad, který dohání čestného člověka k tomu, že se snaží ukrást ("Hlad svědomí nepřidá"). Hlad, který nutí nejnezištnějšího člověka dívat se se závistí do cizí misky, s utrpením sledovat, na kolik vytáhne příděl soused. Hlad, který zatemňuje mozek a nedovoluje člověku na nic jiného myslet, o ničem jiném mluvit, věnovat se něčemu jinému než jen jídlu, jídlu, jídlu. Hlad, z něhož není úniku ani do spánku: sny jsou o jídle, a nespavost je

kvůli jídlu. A brzy už to bude jenom nespavost. Hlad, pro nějž se člověk později nemůže už ani najíst: stává se z něho průtoková roura a všechno z něho vyjde v té podobě, v jaké to spolykal.

Nic, v čem je trocha života, nemůže existovat, aniž vyvrhne strávené, ani Souostroví by se nebylo mohlo hemžit, kdyby neházelo na dno svůj hlavní odpad - musulmany. A přece všechno, co Souostroví vybudovalo je vymáčknuto ze svalů musulmanů (dříve, než se jimi stali).

A ještě by mělo ruské filmové plátno ukázat: jak musulmani žárlivě sledují soupeře, hlídají u kuchyňských dveří a čekají, až se ponese na smetiště odpad. Jak se na něj vrhají, perou se, hledají rybí hlavu, kost, slupky od zeleniny. A jak je jeden musulman v té hromadě zabit a jak umírá. A jak potom ty odpadky myjí, vaří a jedí. (A zvědaví kameramani mohou pokračovat v natáčení a ukázat, jak se v roce 1947 v Dolince vrhají besarabské selky, přivezené ze svobody, se stejným úmyslem na smetiště, které musulmani již probrali.) Film ukáže, jak pod přikrývkami na marodce leží kosti, ještě držící pohromadě, a téměř bez hnutí umírají - a jak je pak vynesou.

Vůbec, jak prostě umírá člověk: mluvil - a zmlkl. Šel po cestě - a upadl. "Ráz - a už je po něm." Jak nařvaný sociálně blízký úkolář stahuje člověka s palandy na apel, a ten už je mrtvý, hlava bouchá o podlahu (táborová střediska Unža, Nukša). "Chcíp, dobytek!" A ještě do něj vesele kopne nohou. (V těchto táborových střediscích nebyl za války ani ošetřovatel, ani zdravotník, proto také nebyli ani nemocní. Kdo nemoc předstíral, toho kamarádi vyvedli do lesa a vzali s sebou prkno a provaz, aby snáz dovlekli zpátky mrtvolu. V práci nemocného posadili poblíž táboráku a všichni -- vězňové i eskorta - měli zájem na tom, aby co nejrychleji umřel).

Co nezachytí film, to nám popíše pomalá a pozorná próza, rozliší odstíny cesty k smrti, které se říkalo buď kurděje nebo pelagra nebo alimentární distrofie. Tak třeba - člověk kousl do chleba, a na chlebě zůstaly stopy krve - to jsou kurděje. Pak začnou vypadávat zuby, hnít dásně, objeví se vředy na nohou a budou odpadávat kusy kůže a masa, člověk začne páchnout jako mrtvola, nohy sevře křeč z velkých koulí. Na marodku takové nedávají, a tak lezou po zóně po čtyřech. Tvář zhnědne, jako by byla opálená, loupe se, člověk má silný průjem - to je pelagra. Průjem je třeba nějak zastavit, někde užívají tři lžíce křídy denně, tady se zase říká, že když seženeš slanečky a sníš je, udržíš v sobě jídlo. Ale kde sehnat slanečky? Člověk slábne, slábne, a to o to rychleji, čim je vyšší postavy. Je už tak slabý, že nemůže vylézt na druhou palandu, že nemůže překročit ležící kládu: musí nadzvednout nohu oběma rukama nebo ji přelézt po čtyřech. Průjem vyplavuje z člověka síly, ., i jakýkoli zájem - o jiné lidi, o život, o sebe samého.

Hluchne, hloupne, ztrácí schopnost plakat, i když ho vlečou po zemi za saněmi. Už ho neděsí smrt, upadá do měkké růžové nálady. Překročil všechny hranice, zapomněl, jak se jmenuje žena a děti, zapomněl, jak se jmenoval on sám.

Někdy se celé tělo hladem umírajícího pokryje namodrale černými bobulkami s hnisavou hlavičkou menší než špendlík - tvář, ruce, nohy, trup, dokonce i šourek. Nelze se jich ani dotknout - tolik to bolí. Boláčky zrají, praskají, valí se z nich hustý pramínek hnisu, vypadá jako červ. Člověk hnije zaživa.

Jestliže se po obličeji tvého souseda na palandě zvědavě rozlezou černé vši, je to neomylný příznak smrti.

Fuj, jaký naturalismus. Proč o tom ještě hovořit?

A vůbec, říkají nám teď ti, co netrpěli sami, kdo mučili nebo si myli ruce, nebo se tvářili nevinné: nač na to všechno vzpomínat? Nač jitřit staré rány? (Jejich rány!!) Na to odpověděl již Lev Tolstoj (Birjukovovi): "Jak to, nač připomínat? Jestliže jsem byl těžce nemocen, jestliže jsem se vyléčil a očistil se od nemoci, budu si ji vždycky s radostí připomínat. Nebudu si ji připomínat jen tehdy, když jsem stále stejně nebo ještě hůř nemocen, a že bych chtěl oklamat sám sebe. Jestliže si připomeneme minulost a

podíváme se jí zpříma do tváře, odhalí se i naše nové nynější násilí.[137)] Tyto stránky o musulmanech chci uzavřít vyprávěním N. K. G. o inženýrovi Lvu Nikolajeviči J. (Určitě to bylo na počest Tolstého!) - byl to musulman-teoretik, který se domníval, že forma existence musulmana je nejvhodnější formou, jak si zachránit život.

Takto se zaměstnává inženýr J. ve vzdáleném koutě zóny za horké neděle: bytost podobná člověku sedí v úžlabince nad jámou, kam natekla hnědá voda z rašeliniště. Kolem jámy jsou rozloženy hlavy slanečků, rybí kosti, chrupavky, kůrky chleba, kousky kaše, syrové umyté bramborové slupky a ještě cosi, co je těžko definovat. Na kousku plechu hoří malý ohýnek, nad ním visí vojenský kotlík s vaňvem, je celý černý od sazí. Zdá se, že už je to hotovo! Musulman začíná nabírat dřevěnou lžící z kotlíku tmavou břečku, střídavě ji zajídá buď slupkou z brambor, nebo chrupavkou, nebo rybí hlavou. Velmi dlouho a velmi

***137) Birjukov, Razgovory s Tolstym, t. 3-4, str. 48.***

soustředěné žvýká (musulmani mají společný zlozvyk - chvatně polykat, aniž jídlo žvýkají). Nos je mu sotva vidět mezi tmavými šedými chlupy, pokrývajícími krk, bradu, tváře. Nos a čelo mají nahnědlou voskovou barvu, místy se mu loupou.

Oči slzí, často mrkají.

Jestliže musulman pozoruje, že se blíží někdo cizí, rychle sbírá rozložené věci, co nestačil sníst, přitiskne kotlík k prsům, přilehne k zemi a stočí se jako ježek. Teď ho mohou bít, strkat, na zemi se udrží, nepohne se a kotlík nevydá.

N. K. G. s ním přátelsky hovoří, ježek se trochu pootevře. Vidí, že ho nikdo nebude ani bít, ani mu nevezme kotlík.

Rozhovor pokračuje. Oba jsou inženýři (N. G. - geolog, J. - chemik), a tak se J. svěřuje G. se svou teorií. Operuje čísly a chemickými údaji, jak si je ještě pamatuje, a dokazuje, že všechnu potřebnou výživu může člověk dostat z odpadků, jenom musí překonat odpor a soustředit úsilí na to, aby si z nich tu výživu vzal.

Přestože je vedro, má J. na sobě několik hábitů, a to špinavých. (I to má svoje odůvodnění: J. experimentálně zjistil, že ve velmi špinavých šatech se již vši a blechy nerozmnožují, jako by se jich štítily. Jeden ze spodních oděvů si vybral z hadrů, používaných v dílně na čištění.) Takhle vypadá: buďonovka samá díra, dokonce i špice je propálená. K promaštěným sloním uším čepice se tady přilepilo seno, tady zase koudel. Z horní vrstvy šatstva plandají na zádech a na bocích vytržené kusy. Záplaty, záplaty.

Vrstva smůly na jednom boku. Vata z podšívky visí z vnitřní strany podolku. Oba vnější rukávy jsou roztrženy po loket, a když musulman zvedá ruce, vypadá to, jako by mával křídly netopýr. A na nohou má křápy jako lodě, slepené z červených pneumatik.

Proč je tak teple oblečen? Za prvé, je léto krátké a zima dlouhá, musí to všechno uchovat do zimy, kde jinde než na sobě? Za druhé, a to především, vytváří tím měkkost, vzdušné polštáře - necítí bolest ran. Je bit i nohama, i klackem, ale modřiny nemá. To je jediná jeho obrana. Jenom musí vždycky včas postřehnout, kdo ho chce uhodit, včas upadnout, přitáhnout kolena k břichu a tím je chránit, hlavu přitisknout k prsům a obejmout tlustými vatovanými rukávy. A pak ho mohou bít jen do měkkého. A aby nebyl bit dlouho, musí rychle bijícímu poskytnout pocit vítězství. Proto se J. naučil hned po první ráně ječet jako prasátko, ačkoli ho nic nebolí. (Vždyť v táboře velmi rádi bijí slabé, a to nejen úkoláři a vedoucí brigád, ale i obyčejní muklové, aby se sami necítili tak docela slabí. Co se dá dělat, když lidé nemohou uvěřit ve vlastní sílu, aniž způsobí jinému bolest?) A J. se zdá, že způsob života, který si zvolil, je docela rozumný a reálný - a navíc nevyžaduje, aby poskvrnil vlastní svědomí. Nikomu nic zlého nedělá.

Doufá, že svůj trest přežije. Interview musulmana končí.

Mnohaletý kolymský vězeň Thomas Sgovio (Ital z Buffala) říká: "musulmany se nejčastěji stávali inteligenti, vlastně všichni musulmani, které jsem znal, byli z řad inteligence. Nikdy jsem neviděl, aby se musulmanem stal obyčejný ruský rolník".

Možná je to dobrý postřeh. Rolník nemá na vybranou, práce ho zachraňuje i ničí. Inteligentu zase mnohdy nezbývá nic jiného, než skončit jako musulman a dokonce si vymyslet - jako to udělal J. - celou bizardní teorii.

V naší slavné vlasti se nejvýznamnější a nejodvážnější knihy většinou ve své době lidem nedostanou do ruky a nemají možnost ovlivnit národní myšlení (buď proto, že jsou zakázané, pronásledované a nedostupné, nebo proto, že jsou před vzdělanou veřejností předem očerněny). I tuto knihu píši jen z povinnosti - protože se v mých rukou nahromadilo příliš mnoho vyprávění a vzpomínek, které nesmím nechat zapadnout. Nedoufám, že bych ji spatřil vlastníma očima kdekoli vydanou. Málo doufám, že sí ji přečtou ti, kdo se zdravou kůží vyvázli ze Souostroví. Vůbec nevěřím, že ukáže pravdu našich dějin v době, kdy bude možné ještě něco napravit. Když byla práce nad touto knihou v plném proudu, postihl mě jeden z největších otřesů mého života: drak na chvíli vylezl, drsným rudým jazykem slízl můj román a ještě několik starých věcí - a zatím zmizel za oponou. Ale slyším jeho dech a vím, že jeho zuby jsou nabroušeny na můj krk, jen nejsou ještě vyměřeny všechny lhůty. A s duší rozervanou se snažím dokončit tuto studii, aby aspoň ta ušla dračím zubům. Ve dnech, kdy si Šolochov, už dávno ne spisovatel, odejel ze země rozdrcených a pozavíraných spisovatelů pro Nobelovu cenu, pokoušel jsem se uniknout fízlům do úkrytu a získat čas pro své tajné upachtěné péro, pro dokončení této knihy.

To jsem odbočil, chtěl jsem říci, že u nás nejlepší knihy současníci neznají, a je docela možné, že zbytečně někoho opakuji, že kdybych znal něčí nezveřejněnou práci, mohl bych zkrátit tu svou. Ale za sedm let nedužívé bledničkové svobody něco přece jen vyplulo, jedna hlava plavce v moři na úsvitu spatřila jinou a ochraptěle ji oslovila.

Tak jsem poznal šedesát táborových povídek Šalamova a jeho práci o kriminálních.

Chtěl bych prohlásit, že až na několik dílčích bodů nebylo mezi námi rozporu ve výkladu a vysvětlení Souostroví.

Celý tamější život jsme hodnotili celkem stejně. Táborové zkušenosti Šalamova jsou těžší a bohatší než moje, a s úctou uznávám, že právě jemu, ne mně, bylo souzeno dotknout se toho dna zdivočení a zoufalosti, kam nás táhl táborový život.

To mi však nebrání, abych s ním nepolemizoval v těch bodech, kde se rozcházíme. Jedním z nich je táborové zdravotnictví. O každé táborové instituci mluví Šalamov s nenávistí a hořkostí (a má pravdu!), jen u marodky a zdravotníků činí vždycky výjimku. Podporuje, snad dokonce vytváří, legendu o dobrodiní táborového zdravotnictví.

Tvrdí, že v táboře je všechno proti vězni, avšak lékař je jediný, kdo mu může pomoci.

Ale může pomoci ještě neznamená, že pomáhá. Může pomoci, když bude chtít, i mistr, i normovač, i účetní, i skladník, i kuchař, i pomocný dozorce, i úkolář - ale moc-li pomáhají?

Snad do roku 1932, dokud táborové zdravotnictví spadalo do kompetence Lidového komisariátu zdravotnictví, mohli být lékaři lékaři. Ale v roce 1932 byli plně převedeni do GULagu - a jejich cílem se stalo pomáhat útlaku, stali se hrobaři. Nemluvím o vzácných případech hodných lékařů - ale jinak, kdo by trpěl takové zdravotnictví na Souostroví, kdyby nesloužilo společnému cíli?

Když velitel nebo vedoucí brigády zbijí musulmana za to, že odmítá jít do práce - tak, že si líže rány jako pes, v bezvědomí leží dva dny a dvě noci v korekci (Babič), dva měsíce pak nemůže slézt z palandy - neodmítá právě zdravotnické oddělení (1. ZTS džidinských táborů) sepsat protokol o zbití a pak léčit?

Kdo jiný, když ne zdravotníci podepisuje každý rozkaz k zavření do korekce? (Ostatně, musíme poznamenat, že šéfové ten podpis lékařů příliš nepotřebují. V táboře blízko

Indigirky byl "mastičkář", svobodný zaměstnanec (felčar - to táborové slovíčko není náhodné!) S. A. Čebotarev. Nepodepsal ani jeden rozkaz velitele ZTS k umístění do korekce, protože se domníval, že do takovéto korekce se nemůže zavřít ani pes, a tím méně lidé: kamna hřála jen dozorci na chodbě. Ale to nevadilo, zavíralo se bez jeho podpisu.

Když vinou mistra nebo vedoucího pracovního úseku zahyne na pracovišti mukl pro nedostatečné zabezpečení a ochranu - kdo jiný podpisuje protokol, že zemřel na infarkt, než zdravotník a zdravotnické oddělení? (A to znamená, ať zůstane všechno při starém, a zítra zahynou další. Jinak by zdravotník musel zítra sfárat! A po něm lékař).

Když zasedají čtvrtletní komise - tato komedie všeobecných lékařských prohlídek obyvatel tábora s kvalifikováním na TFP, SFP LFP, IFP (těžká, střední, lehká, individuální fyzická práce) - nakolik oponují hodní lékaři zlému vedoucímu zdravotnického oddělení, jenž se sám drží tím že dodává zástupy na těžké práce?

Nebo jsou snad zdravotníci milosrdní aspoň k těm, kdo nelitovali části svého těla, aby zachránili zbytek? Všichni znají ten zákon, to se nedělo jen na jednom táborovém středisku: těm, kteří si sami usekávají části těla, sami se mrzačí, mostyrščikům, se lékařská pomoc vůbec neposkytuje. Je to rozkaz správy tábora, ale kdopak neposkytuje pomoc? Lékaři… Urveš si nábojem čtyři prsty, přijdeš na ošetřovnu - ani gáz ti nedají: jdi si, chcípni pse! Již na Volžském kanálu, v době nadšení a všeobecného soutěžení bylo najednou z neznámého důvodu (?) příliš mnoho případů sebemrzačení ("mostyrka"). Bleskurychle se to vysvětlilo: akce třídního nepřítele. A tyhle léčit? (Samozřejmě, hodně to záleží na šikovnosti: můžeš se sám zmrzačit tak, že se to nedá dokázat. Ans Bernštejn si dovedně opařil ruku přes hadr - a zachránil si život. Jiný si šikovně nechá omrznout ruku bez rukavice nebo se vymočí do válenky a jde na mráz. Ale všechno se nedá propočítat: objevuje se sněť a za ní smrt. Někdy se objevuje bezděčná "mostyrka": Babičovy nehojící se vředy po kurdějích uznali za příjici, nebylo kde si to ověřit krevním rozborem, a Babič radostně zalhal, že měl příjici sám a všichni jeho příbuzní. Přešel do zóny pro pohlavně nemocné a tím oddálil smrt.) Uznávalo snad zdravotnické oddělení všechny, kdo v daný den byli skutečně nemocni? Nevyhánělo den co den tolik a tolik vážně nemocných lidí za zónu? Hrdinu a komika národa muklů Petra Kiškina neumístil lékař Sulejmanov do nemocnice proto, že jeho průjem neodpovídal normě: každé půl hodiny a s krví. Při eskortování kolony na pracoviště si Kiškin sedl, riskuje, že ho postřelí. Ale eskorta byla milosrdnější než lékař: zastavila náhodné auto a poslala Kiškina do nemocnice. Někdo může samozřejmě namítat, že zdravotnické oddělení bylo vázáno přísně stanoveným procentem pro skupinu C - ležící a chodící pacienty.[138)] Vysvětlit se to dá v každém případě, ale buď jak buď, zůstává také krutost, která se rozhodné nedá vyvážit tím, že "zato někomu jinému" v téže době udělali něco dobrého. A k tomu musíme připočíst strašné táborové nemocničky, jako bylo lůžkové oddělení 2. táborového střediska Krivoščekova: malinký přijímací pokoj, záchod a pokoj s lůžky. Záchod šíří puch, který naplňuje nemocniční ovzduší, ale copak jde o záchod? Tady leží v každém lůžku dva nemocní s průjmem, a na zemi mezi lůžky také. Zesláblí si ulevují přímo v postelích. Žádné prádlo, ani léky (1948-49).

Lůžkové oddělení vede student 3. ročníku lékařské fakulty (sedí s osmapadesátkou), je zoufalý, ale nic nemůže dělat. Ošetřovatelé, kteří se starají o jídlo nemocných, jsou silní tlustí chlapi: vyjídají to, co patří nemocným kradou z nemocničního přídělu. Kdo je dostal na to výhodné místo? Asi kmotr. Student nemá dost sil, aby je vyhnal a uchránil jídlo pro nemocné. A měl ty síly každý lékař?[139)]

***138) Lékaři to obcházeli, jak se dalo. V Symském ZTS zřídili polonemocnici: musulmani leželi na svých kabátech, chodili odklízet sníh, ale jedli z nemocniční kuchyně. Svobodný vedoucí***

***zdravotnického oddělení A. M. Statnikov obcházel skupinu C takto: omezoval lůžkové oddělení v pracovních zónách, ale rozšiřoval nemocnice ZTS, kde tedy byli pouze nemocní. V oficiálních papírech GULagu se někdy dokonce psalo, že je třeba "pozvednout profil vězňů" - ale na pozvednutí nedávali prostředky. Celá ta složitost fíglů poctivých lékařů právě dokazuje, že zdravotníci zastavit umírání nemohli.***

***139) Dostojevskij si šel lehnout do nemocnice bez jakýchkoli překážek. A zdravotnickou péči měli dokonce společnou s personálem. Zaostalost!***

Nebo snad měli v nějakém táboře zdravotníci možnost uhájit skutečně lidské stravování? Třeba jen proto, aby neviděli každý večer ty "brigády vlčí mlhy", které se vracejí z práce jako slepci, husím pochodem, kde se jeden drží druhého? Ne. Pokud se někomu zázrakem podařilo dosáhnout zlepšení stravy, pak výrobní správě, která potřebovala zdravé pracanty. A vůbec ne zdravotníkům.

Nikdo to všechno nemá lékařům za zlé (i když je jejich odpor často málo statečný, protože se bojí, že by museli na společné práce), ale nepotřebujeme ani legendy o spasitelském zdravotnictví. Jako kterýkoli výhonek tábora, je i zdravotnické oddělení zplozeno ďáblem a poháněno ďáblovou krví.

Šalamov pokračuje ve své myšlence, že se trestanec může v táboře spoléhat pouze na zdravotnické oddělení, a říká, že na práci svých rukou se spoléhat nemůže a nesmí: to je hrob. "V táboře nezabíjí příděl malý, ale velký."

Přísloví má pravdu: velký příděl zabíjí. Nejsilnější pracant se za sezónu vyvážení dřeva oddělá dočista. Pak mu dají dočasnou invaliditu: 400 gramů chleba a nejhorší kuchyni. Za zimu jich většina umírá (takových 725 z osmi set). Ostatní přecházejí na lehkou fyzickou práci a na ní umírají.

Ale jaké jiné východisko můžeme navrhnout Ivanu Děnisoviči, když ho nevezmou za zdravotníka, za ošetřovatele také ne, a nikdo mu nedá ani falešné potvrzeni, že je byť na jediný den neschopen práce? Jestliže nemá dost škol a naopak má přebytek svědomí na to, aby se stal pridurkem v zóně? Zbývá mu snad jiná cesta než se spolehnout na své ruce? Středisko odpočinku?

"Mostyrka"? Odepsání…?

Ať nám o tom poví sám, vždyť to promýšlel, času měl dost.

"SO - střediska odpočinku, to je něco na způsob táborového rekreačního střediska. Desítky let se muklové hrbí, neznají dovolenou, no tak dostanou SO, na dva týdny. Jí se tam mnohem lépe a ze zóny tě nehoní, a v zóně děláš tři čtyři hodiny denně - polehoučku: tlučeš štěrk, uklízíš zónu nebo provádíš opravy. Když je v táboře tak 500 lidí, je SO pro patnáct. Kdyby se to poctivě rozdělilo, tak by se za rok a něco mohli v SO vystřídat všichni. Ale v táboře žádná spravedlnost není, a není ani, a zejména, v SO.

Otevřou SO potichu a lstivě, jako když pes rafne, a seznam už mají připravený na tři turnusy - a uzavřou je zase jedna dvě, ani půl roku nevydrží. A cpou se tam - účetní, holiči, ševci, krejčí - celá aristokracie, skutečné pracanty přidají pro ozdobu - jako nejlepší pracovníky z výroby. A ještě ti krejčí Beremblјum předhazuje: já jsem ušil svobodnému kožich, tisíc rublů za něj shrábla táborová pokladna, a ty, pitomče, valíš klády, za tebe se do táborové pokladny nedostane ani sto rublů, kdo je tedy dělník? Kdo má dostat SO? A tak chodíš, srdce tě bolí a touží, jak se dostat do SO, aspoň trošičku si vydechnout, a ani se nenaděješ, už je zase zavřeli, šmytec. A co člověku přijde líto, že aspoň v nějakých vězeňských papírech nepoznamenali, kdo byl v SO v tom a tom roce, vždyť kolik všude sedí úředníků. Ale ne, nic nezaznamenávají. Příští rok otevřou SO - a zase je Beremblјum v prvním turnuse zase tě obešli. Za deset let tě protáhnou za límec deseti tábory, v desátém budeš prosit, budeš se chtít aspoň jednou za tu dobu, co sedíš, dostat

do SO, podívat se, jak to tam mají pěkné, budeš říkat, že si tam ještě ani jednou nebyl - ale jak to dokážeš?

Ne, raději se s SO nezlobit.

Něco jiného je "mostyrka", zmrzačit se tak, abys zůstal naživu a stal se invalidou. Jak se říká, chvilka utrpení, rok ležení.

Zlomit si nohu a nenechat ji správně srůst. Pít slanou vodu - abys otekl. Nebo kouřit čaj - to jde na srdce. A pít odvar z tabáku - to je dobré na plíce. Jenom to musí člověk dělat s mírou, aby "mostyrku" nepřehnal a nepřeskočil přes tu invaliditu rovnou do hrobečku. Ale kdopak zná míru…?

Invalida to má v mnoha ohledech dobré: může se upíchnout v kotelně nebo v dílně na pletení laptí. Ale to hlavní, čeho dosahují chytří lidé invaliditou, je odepsáni. Jenomže odpisování také probíhá ve vlnách, je to horší než s SO. Sejde se komise, prohlédne invalidu, o těch nejtěžších případech sepíšou protokol: dne toho a toho, vzhledem k zdravotnímu stavu byl uznán neschopným dalšího výkonu trestu, žádáme o propuštění:

Teprve žádáme! A ještě než se ten protokol dostane nahoru k vedení a než se zase sku', dolů - už člověka ani nezastihne naživu, to se stávalo často. Panstvo odepisuje ty, co mají do měsíce chcípnout[140) A taky ty, co dobře zaplatí. Třeba v Kalikmanu ženská čmajzla půlmiliónu, zaplatila sto tisíc - a je na svobodě. Ne jako my, pitomci.

To v baráku kolovala jedna taková kniha, studenti si ji četli ve svém koutku nahlas. Raz, jeden mládenec sehnal milión a nevěděl, co s tím miliónem v sovětském státě dělat --- k` jako se za něj nedá nic koupit, že jako člověk může s tím miliónem chcípnout hlady. My se smáli: válejte to na někoho jiného, my vyprovázeli za bránu nejednoho takového milionáře. Jenom snad boží zdravíčko si ani za milión nekoupíš, ale svoboda se kupuje, a moc se kupuje, lidi se dají koupit se vším všudy. Na světě je takových, co mají milión, jejej, jenomže s tím ven nelezou, prstem na sebe neukazují.

A pro osmapadesátníky odepisování neexistuje. Říká se, že co tábor táborem stojí, byly sepisovány protokoly s odstavcem desátým asi tak třikrát vždycky to trvalo měsíc, a pak zase dost. A ani peníze si od nich, od nepřátel lidu, nikdo nevezme - vždyť by nastavoval vlastní krk. A oni ti politikové ani peníze nemívají.

"Kdopak jsou to oni, Ivane Děnisoviči?" "No, my…

Jedno předčasné propuštění však trestanci nemůže vzít žádná modrá čepice. Tímto propuštěním je smrt.

A to je nejzákladnější, nepřetržitá, nikým nenormovaná produkce Souostroví.

Od podzimu 1938 do února 1939 zemřelo v jednom z Usť-Vymských táborových středisek 385 osob z 550.

Některé brigády (Ogurcovova) vymíraly úplně, i s vedoucím. Na podzim roku 1941 měl Pečorlag (železniční) na seznamu 50 tisíc, na jaře 1942 - 10 tisíc. Za tu dobu se nikam nevypravoval jediný transport - kampak se podělo čtyřicet tisíc?Napsal jsem tisíc kurzívou -- a proč vlastně? Tato čísla jsem se náhodou dozvěděl od mukla, který k ním měl v té době přístup - ale údaje pro všechny tábory, za všechna léta se člověk ne dozví, nesečte je. V ústředním objektu Burepolomského tábora umíralo v barácích musulmanů v únoru 1943

dvanáct mužů z padesáti, počet mrtvých nikdy neklesl pod čtyři. Ráno přicházeli na jejich místo noví musulmani, kteří snili o tom, že se tu vyleží živeni řídkou magarou a čtyřmi sty gramy chleba.

Mrtvoly, seschlé pelagrou (bez zadků, ženy bez prsou), shnilé po kurdějích, byly ohledávány ve srubu márnice, a někdy i pod širým nebem. Málokdy se to podobalo lékařské pitvě - vertikální řez od krku k raně, otevření nohy, nahlédnutí do lebečního švu. Většinou to nebyl lékař, nýbrž strážný, kdo kontroloval, zda mukl skutečně umřel nebo zda simuluje. Za tím účelem tělo propíchli bodlem nebo velkým kladivem rozbili hlavu. K palci pravé

***140) Volkov píše ve své povídce Dědové: "Odepsaní" staříci jsou vyhnáni z tábora, ale nemají kam jít a tak se utáboří někde poblíž, v očekávání smrti - nemají ale ani příděl, ani střechu nad hlavou.***

nohy se pak hned přivazovalo číslo vězeňského spisu, pod nímž byl trestanec zařazen v táborové evidenci.

Kdysi se pochovávalo ve spodním prádle, pak v tom nejhorším, našedle špinavém, vyřazeném. Pak přišla jednotná direktiva: neplýtvat prádlem (ještě se dalo použít pro živé), vězně pochovávat nahé.

Kdysi na Rusi platilo: mrtvý se bez rakve neobejde. Nejposlednější sluhy, žebráky a tuláky pochovávali v rakvích. I sachalinské a akatujské katoržníky pochovávali v rakvích. Na Souostroví by to však byly miliónové neproduktivní náklady na dřevo a práci. Když po válce na Intě pochovali jednoho zasloužilého mistra dřevozpracujícího kombinátu v rakvi, vydalo KVO pokyn k agitační kampani: pracujte dobře - a budete také pochováni v dřevěné rakvi!

Mrtvé vyváželi na saních nebo na voze, podle toho, jaká byla roční doba. Někdy se k usnadnění operace kladlo šest mrtvol do jedné bedny, když nebyla bedna, svazovali ruce a nohy provazem, aby neplandaly. Pak je naházeli jako klády a přikryli rohoží.

Když byl amonal, vyhloubila jím zvláštní brigáda hrobařů jámy. Jinak se muselo kopat, vždycky to však byly hromadné hroby - podle toho, jaká byla půda: velké hroby pro více mrtvých, menší pro čtyři. (Na jaře to z mělkých jam začíná páchnout, musulmani je musí dohloubit).

Nikdo nám však nemůže vyčítat plynové komory.

Prádlo, obuv a cáry šatů strhané s mrtvol se dávají do skladu. Ale vězni je nikdy znovu nedostanou, skladů je plno a věci v nich mizí navždy. Když už není místo, hadry se prostě pálí. Tak třeba ve středisku Javas Dubrovlag v roce 1959 přijel k táborové kotelně třikrát za sebou náklaďák a vyklopil na hromadu spoustu takového šatstva. Zevlouni byli odehnáni a topiči museli před očima dozorců všechno spálit.

Kde bylo víc času - například v Kengiru - tam se nad hroby stavěly sloupky, a sám představitel URČ, nikdo menší, na ně důležitě psal inventární čísla pochovaných. Ostatně právě v Kengiru někdo začal provádět škůdcovskou činnost: ukazoval přijíždějícím ženám a matkám, kde je hřbitov. Chodily tam a plakaly. Tu velitel Stěplagu soudruh plukovník Čečev přikázal, aby buldozery vyvrátily sloupky, srovnaly nasypané hroby se zemí - když si toho lidé neumějí vážit.

Tak takhle, čtenářko, byl pochován tvůj otec, tvůj manžel, tvůj bratr. A tím končí všední dny obyvatele GULagu, tím končí jeho pouť. Ostatně Pavel Bykov říkával:

"Dokud od smrti neuplynulo čtyřiadvacet hodin, nemysli si, že je konec."

"No, Ivane Děnisoviči, o čem jsme ještě nemluvili? Z našeho všedního života?"

"O jé, ještě jsme ani nezačali. To je vyprávění na tolik let, kolik jsme seděli. Jak se někdo nakloní z řady pro špačka a stráže na něj střílí…[141)] Jak invalidé v kuchyni hltali syrové brambory: jakmile je uvaří, už se na tebe nedostane.

Jak funguje v táboře čaj místo peněz. Jak se dělá z čaje čifrr- padesát gramů na sklenici - a už máš vidění. Jenomže fetují spíše urkové, kupují čaj od svobodných za ukradené peníze…

A vůbec, jaký je muklův život? Kdyby neuměl vařit z ničeho, nevydržel by. Mukl musí i ve spánku přemýšlet, jak se z toho příští den dostane. Když něco seženeš, když padneš na nějakou škvíru - mlč, člověče! Mlč, kdyby se to dozvěděli sousedi, rozsápou tě. V táboře je to takhle: pro všechny stejně není dost, koukej, ať se dostane na tebe.

***141) Za Dostojevského se mohlo vystoupit z řady pro milodar. V útvaru se mluvilo a zpívalo.***

Je to tak, ale pomysli - přece jen, jak už to mezi lidmi chodí, i v táboře existuje přátelství. Nejen nějaké staré - lidí ze stejného případu, kamarádů z dob svobody, nýbrž přátelství tady vzniklé. Parťáci. Co máme - máme dohromady, co nemáme - napůl. Milovaný vlastní příděl má sice každý sám pro sebe, ale veškerá kořist - se vaří ve společném kotlíku, jí se ze společné misky.[142)] Existuje krátkodobé parťáctví, a je i trvalé přátelství… Může být upřímné, ale také falešné. Mezi takové parťáky se rád vplíží jako had kmotr. Nad společným kotlíkem se šeptem mluví úplně o všem.

Staří muklové přiznávají i bývalí zajatci říkají: právě ten tě prodá, co s tebou jedl z jedné misky.

To je také pravda, částečně…

A nejlépe je mít ne parťáka, ale parťačku. Táborovou manželku, z muklů. Jak se říká přiženit se. Pro mladého je dobré, že ji někde… v závětří, a hned je mu lépe u srdce. A pro starého a slabého je to také dobře. Něco seženeš, vyděláš, a ona ti vypere, přijde do baráku, strčí ti pod polštář košili, a nikdo se ani nezasměje - je to legitimní. A uvaří ti, sednete si vedle sebe na posteli, jíte. Dokonce i starému muži to nějak přiroste k srdci, to táborové manželství, skomírající, s hořkou příchutí. Díváš se na ni skrz páru nad kozlíkem - už má vrásky ve tváři, ale ty také. Oba máte na sobě šedivé táborové hadry, vatované vesty jsou pokryty rezavými skvrnami, jsou od hlíny, od vápna, alabastru, od nafty. Nikdy dřív jsi ji neznal a tvoje noha nevkročila do jejích rodných krajů a mluví jinak než ty. Má venku děti, a ty máš také venku děti. Zůstal tam její muž - shání ženské, a tvoje stará tam také zlístala, neztratí se: osm let, deset let, a každý chce žít. A tahle tvoje táborová to s tebou, táhne za stejný provaz a nestěžuje si.

Žijeme - nejsme lidi, umřeme - nic po nás nezůstane.

Sem tam k někomu přijely na návštěvu vlastní manželky. V různých táborech a za různých velitelů jim dovolili posedět nějakých dvacet minut ve strážní budově. A někdy je nechali na noc nebo na dvě v oddělené chatrči. To když máš sto padesát procent. Ale ty návštěvy, to je přece trýzeň, nic víc. Proč se ji máš rukama dotýkat a o čem s ní máš mluvit, když s ní nebudeš žít ještě mnoho a mnoho let? Chlapům z toho šla hlava kolem. S táborovou manželkou je to jednodušší: ještě nám zůstala sklenice krup, říká se, že příští týden budou dávat pálený cukr. Syčáci, samozřejmě že ne rafinovaný… K zámečníkovi Rodičevovi přijela manželka, ale právě den před tím ho jeho táborová milá kousla při mazlení do krku. Rodičev zaklel, že přijela žena, a šel na marodku dát si omotat krk fáčem: prý řekne, že se nastydl.

A jaké jsou v táboře ženské? Jsou tu zlodějky, štětky i politické, ale většinou jsou krotké. dostal je sem Ukaz (Usnesení - pozn. překl.). Strkají je sem na základě Ukazu za rozkrádání státního majetku. Kdo naplnil za války a po válce všechny továrny? Ženské a holky A kdo živí rodinu? Kdo jiný než ony. A jak ji mají uživit? Bída nezná zákon. A tak koukat něco sebrat: strkají do kapes smetanu, pronášejí mezi nohama housky, balí se do punčoch. nebo, tak je to jistější: do továrny přijdou naboso, tam umažou nové punčochy, natáhnou si je, doma je vyperou a - na trh s nimi. Kdo co vyrábí, to také krade. Mezi ňadra schovají cívku nití. Všichni strážní jsou také podplaceni, také chtějí žít, prohlížejí jen tak ledabyle. Ale když vpadne razie, kontrola - dostaneš za tu mizernou cívku - deset let! Přesně tolik jako za vlastizradu! A tisíce jich pozavírali za cívky.

***142) Na katorze Dostojevského se, nevím proč, "mezi arestanty přátelství neobjevovalo", nikde nejedli dva pohromadě.***

Každý bere, jak jen je to v jeho zaměstnání možné. Nasťka Gurkinová to měla dobré, pracovala v zavazadlovém voze. No a uvažovala správné: náš sovětský člověk je vlezlý, prevít, kvůli ručníku ti dá přes držku. Proto se sovětských zavazadel ani nedotkla, "zpracovávala" jen zahraniční. Říká, že cizince ani nenapadne včas zavazadla zkontrolovat, a když zjistí ztrátu, stížnost psát nebude, jen si odplivne: banda ruská! A odjede domů.

Starý účetní Šitarev Nasťu káral: "Že se nestydíš, ženská? Jak to, žes nemyslela na čest Ruska?" Spražila ho: "Že tě huba nebolí, jdi se vycpat! Jak to, že ty ses nestaral o vítězství? Pány důstojníky jsi nechal holkařit!" (Šitarev byl za války účetním ve vojenské nemocnici, důstojnici ho při propuštění podmazávali, aby jim v potvrzení připsal dobu léčení, takže mohli před nástupem na frontu zajet domů. Byla to vážná věc. Šitarev dostal trest smrti, teprve později mu ho změnili na desítku).

A samozřejmě seděly i různé jiné nešťastnice. Jedna dostala pětku za podvod: že jí manžel zemřel v polovině měsíce, a že neodevzdala do konce měsíce jeho lístky na chléb a spotřebovala je spolu se dvěma dětmi. Udali ji sousedé, ze závisti. Odseděla si čtyři roky, jeden ji prominuli na základě amnestie.

A bývalo to i takhle: bomba zbořila dům, zabilo to ženu, děti, a muž zůstal. Všechny lístky shořely, muž ztratil rozum a žil zbývajících třináct dní do konce měsíce bez chleba, o lístky pro sebe nežádal. Tak ho podezřívali, že má tedy všechny lístky, že mu zůstaly. Dostal tři roky. Odseděl si půldruhého."

Počkej, počkej, Ivane Děnisoviči, to až jindy. Tak tedy parťačka povídáš? Přiženit se…? Táhne za jeden provaz a nestěžuje si…?

## 8 ŽENA V TÁBOŘE

Jak by člověk na ně nemyslel už při vyšetřování? Vždyť jsou někde v sousedních celách! Ve stejném vězení, se stejným režimem, to nesnesitelné vyšetřování - jak to mají ta slabá stvoření vydržet?!

Na chodbách je ticho, jejich chůzi a šustění šatů nerozeznáš. Ale tu se butyrský dozorce zdrží se zámkem, nechá mužskou celu stát v horní světlé chodbě o půl minuty déle - a dole pod zamřížovaným oknem chodby, v zeleném parčíku na kousíčku asfaltu, najednou vidíme: stojí ve dvojstupu, čekají stejně tak jako my, až jim odemknou dveře - vidíme kotníky a střevíčky žen!

Jenom kotníky a střevíčky, a s vysokými podpatky! A je to jako wagnerovské zahřmění orchestru v Tristanovi a Isoldě!

Nemůžeme vidět ani o kousek výš. Dozorce nás už zahání do cely, vlečeme se oslepení a omráčení, domysleli jsme si všechno ostatní, představujeme si je jako anděly umírající a klesající na duchu. Jak jim je? Jak jim je…!

Zdá se však, že jim není hůř, možná že je to pro ně i snazší. Ve vzpomínkách žen na vyšetřování jsem zatím nenašel nic, z čeho by se dalo usuzovat, že by byly vyvedeny z míry víc než my nebo že by byly skleslejší. Lékař gynekolog N. I. Zubov, který si sám odseděl deset let a v táborech ženy neustále léčil a pozoroval, sice říká, že žena reaguje na zatčení a jeho hlavní následek - ztrátu rodiny - rychleji a prudčeji než muž. Utrpěla duševní ránu, a to se nejčastěji projevuje poruchami nejzranitelnějších ženských orgánů.

Mne však ve vzpomínkách žen ohromuje právě to, na jaké "maličkostí" z hlediska vězně (ovšem ne ženy) mohly při vyšetřování myslet. Naďa Surovcevová, krásná a ještě mladá, si ve spěchu oblékla k výslechu punčochy z různých párů a teď ji uvádí do rozpaků, že jí vyšetřovatel pokukuje po nohou. Zdálo by se, čert s ním, ať se jde vycpat, přece s ním není v divadle, navíc je málem doktorka (jak se to bere na západě) filozofie a člověk v politice zběhlý - no a podívejme se! Alexandra Ostrecovová, která seděla na

Lubjance v roce 1943, mi pak v táboře vyprávěla, že si tam často dělaly legraci: buď se schovaly pod stul a vylekaný dozorce vstoupil, aby hledal chybějící do počtu, nebo se nabarvily řepou a tak šly na procházku. Nebo když už byla předvolána k výslechu, vzrušeně debatovala s kolegyněmi z cely: má jít dnes v obyčejných šatech nebo si má obléci večerní? Ostrecovová sic: tehdy byla vyhlášená uličnice a seděla s ní mladičká Mira Uborevičová. Ale N. I. P-ová, už v letech a graduovaná, si v cele brousila hliníkovou lžíci. Myslíte aby se podřezala? Ne. aby si ustřihla copy (a také si je ustřihla!) Později jsem měl příležitost sedět na dvoře Krasné Presni s transportem žen, stejně jak my čerstvě odsouzených. A s údivem jsem shledal, že většinou nejsou zdaleka tak hubené. tak vysílené a bledé jako my. V průměru snášejí ženy vězeňský příděl a vězeňská muka, měřená všem stejně, lehčeji. Nescházejí tak rychle hlady.

Ale pro nás pro všechny, a pro ženy zejména, je vězení teprve začátek, první zvonění. Tu pravé přichází v táboře. Právě tam je jim souzeno zlomit se nebo se ohnout, přerodit a přizpůsobit se.

V táboře je všechno pro ženu naopak těžší než pro nás. Hned táborová špína. Už dost trpěla neřádstvem tranzitek a transportů, a ani v táboře není čisto. V průměrném táboře v ženské pracovní brigádě a tedy ve společném baráku, se téměř nikdy nemůže cítit doopravdy čistou, nemůže sehnat teplou vodu (někdy nemůže dostat vůbec žádnou; v I.

Krivoščekovském táborovém středisku se v zimě v táboře vůbec nebylo kde umýt, voda byla jen zmrzlá a nebylo kde ji nechat roztát). Žádnou zákonnou cestou nemůže sehnat ani gáz, ani hadříky. Jaképak praní!

Lázně! Ba! Lázněmi začíná pobyt v táboře - nepočítáme-li vyhnání z dobytčího vagónu na sníh a pochod s věcmi na hřbetě v doprovodu eskorty a psů. Právě v táborových lázních se nahé ženy prohlížejí jako zboží. Voda v lázních možná bude, možná ne, ale prohlídka, která má zjistit stupeň zavšivení, holení v podpaží a na ohanbí dávají holičům - těm z lepší aristokracie zóny - možnost zhodnotit nové ženské. Vzápětí si je prohlédnou i ostatní pridurkové - to je ještě solovecká tradice, jenomže tam, na úsvitu Souostroví, existovala stydlivost, s kterou se tady už nesetkáš, - prohlíželi si je oblečené, při společných pracích. Soustroví však znecitlivělo a procedura znestoudněla. Fedot S. a jeho žena (takový byl osud jejich vztahu!) nyní se smíchem vzpomínají, jak se muži-pridurkové postavili po obou stranách úzké chodby, a nové ženy musely procházet touto chodbou nahé, ale ne najednou, po jedné. Potom se pridurkové dohadovali, kdo si kterou vezme. (Podle statistiky 20. let přišlo na jednu uvězněnou ženu šest až sedm mužů.) Po usneseních a vyhláškách 30. a 40. let se tento poměr poněkud vyrovnal, ale ne natolik, aby ženy neměly stále cenu, zvláště ty pěkné.) V některých táborech měla tato procedura zdvořilý charakter: ženy přivedli do baráku - a tu přicházejí vykrmení, sebejistí a nestoudní pridurkové v nových vatovaných kabátech (neroztrhané a neumazané šaty vypadají v táboře jako šílená paráda). Pomalu se procházejí mezi vagónky, vybírají si. Přisedají si, povídají. Zvou "na návštěvu". Nebydlí totiž ve společné místnosti, ale v "kabinkách" pro několik mužů. Mají tam i elektrický vařič, i pánvičku. A mají smažené brambory - sen lidstva! Napoprvé přijdeš prostě pomlsat, porovnat a uvědomit si měřítka života v táboře. Netrpěliví požadují hned, jakmile jsou brambory snědeny, i "odměnu", zdrženlivější jdou vyprovázet a líčí budoucnost. Jen se, má milá, zabydluj, zabydluj se v zóně, dokud se s tebou mluví gentlemansky. Všechno můžeš mít - i čistotu, i praní, i slušný oděv, i nepříliš namáhavou práci.

A v tomto smyslu se předpokládá, že to má žena v táboře "snazší". Snáze si zachrání život. Pří té "sexuální nenávisti", s jakou se někteří musulmani dívají na žehy, které neklesly na úroveň odpadu, je přirozený závěr, že pro ženu to je v táboře snazší, když jí stačí k nasycení menší příděl a když má možnost ujít hladu a zůstat naživu. Pro zoufale hladového člověka je celý svět zastřen křídly hladu a nic jiného na světě nezná.

Opravdu, jsou ženy, které ze své přirozenosti i na svobodě se snáze sbližují s muži a příliš si nevybírají. Pro takové jsou v táboře pochopitelné vždy otevřeny všechny snadné cesty. Osobní vlastnosti se nedají jednoduše klasifikovat podle článků Trestního zákoníku, ale pochybuji, že bychom se mýlili, řekneme-li, že většinu osmapadesátky tvoří ženy jiného druhu. Pro některé je tento krok od začátku do konce horší než smrt. Jiné se zdráhají, váhají, stydí se (a brzdí je i rozpaky před kamarádkami), ale když se rozhodnou, když se smíří - ouvej, už je pozdě, už po nich v táboře není poptávka.

*143) Sborník Ot tjurem…, str. 358.*

Protože návrhy nedostává každá.

Takže mnohé ustoupí už v první den. Všechno se to rýsuje příliš zle -- a naděje není přece žádná. A tuto volbu musí učinit spolu s vdanými ženami, s matkami rodin i skoro dětmi. A právě tyto holčičky, které obnaženost táborového života omráčila, se brzy stávají nejtroufalejšími.

Co - že ne? Však uvidíš! Oblékni si kalhoty a kabát. A jako tvor neforemný a tlustý zvenčí a nemohoucí uvnitř se můžeš ploužit do lesa. Ještě sama přilezeš, ještě se pokloníš. Jestliže jsi přijela do tábora fyzicky zachovalá a učinila moudrý krok už v prvních dnech, jsi nadlouho zajištěna na marodce, v kuchyni, v účtárně, v krejčovské dílně nebo prádelně a léta poplynou bezstarostně, docela se to bude podobat svobodě. Dostaneš-li se do transportu - i na nové místo přijedeš zcela v květu sil, a tam už víš, jak se máš hned od počátku zachovat. Jeden z nejlepších tahů je stát se služkou někoho z vedení. Když přišla do tábora s novým transportem I. N., pěstěná a hezky stavěná, jež byla dlouhá léta blahobytnou manželkou vysokého armádního důstojníka, hned si ji vyhlédl velitel UItČ a dal ji čestnou funkci - drhnout podlahu ve své pracovně. Tak měkce začal její trest a I. N. si uvědomovala, že to je štěstí.

Co na tom, žes tam venku někoho milovala a žes chtěla být někomu věrná? Nač je věrnost mrtvoly?

"Vyjdeš ven - a kdo tě bude chtít?" - to jsou slova, jaká neustále zněla v ženském baráku. Hrubneš, stárneš, neradostně a prázdně plynou tvoje poslední léta ženy. Není rozumnější si pospíšit a něco urvat i z tohoto barbarského života?

Všechno usnadňuje i to, že tady nikdo nikoho neodsuzuje. "Tady tak žijí všichni." Na uvolnění zábran působí i to, že život už nemá žádný smysl, žádný cíl i ty, co neustoupily hned - se buď rozmyslí samy nebo jsou k ústupkům donuceny. Pro nejtvrdohlavější, jen když jsou pěkné - není pomoci, není - vzdej se!

Měli jsme v táboře na Kalužské zastavě (v Moskvě) hrdou holku M., poručici - odstřelovaču, byla jako carevna z pohádky - malinová ústa, nesla se jako labuť, vlasy jako vraní křídlo.[144)] I rozhodl se starý špinavý tlustý skladník Izák Beršader, že si ji koupí. Byl vůbec odporný na pohled, a pro ni, při její pružné kráse, při jejím statečném nedávném životě, zvlášť. Byl jako shnilý starý kořen, ona jako urostlý topol. Ale obklíčil ji tak pevně, že nemohla vydechnout. Nejenže ji odsoudil ke společným pracím (všichni pridurkové jednali svorně a pomáhali mu ve štvanici), k šikanování dozorců (měl v ruce i táborovou ostrahu). Také jí vyhrožoval strašlivým dalekým transportem. A jednou večer, když v táboře zhaslo světlo, jsem měl sám příležitost vidět v bledém soumraku sněhu a nebe, jak M. prošla jako stín od ženského baráku a s hlavou sklopenou zaklepala u skladu žádostivého Beršadera. Pak se jí v zóně vedlo dobře.

M. N., už ve středním věku, v civilu kreslička, matka dvou dětí, která ztratila muže ve vězení, byla v ženské brigádě na kácení lesa a odporovala tak dlouho, až málem přišla o život. Otekly jí nohy. Z práce se vlekla na konci kolony a eskorta ji popoháněla pažbami.

Jednou zůstala na den v zóně. Přilezl kuchař: přijel do kabinky, dám ti najíst, kolik se do tebe vejde. Šla. Postavil před ní velkou pánev restovaných brambor s vepřovým.

Všechno, snědla. Ale po "vyúčtování" všechno zvrátila - a tak přišly brambory nazmar. Kuchař nadával:

"Koukejme, princezna!" Pak si však postupně zvykla. Nějak se lépe zařídila. Když usedala na promítání filmu, už si sama vybírala mužského na noc.

***144) Vykreslil jsem ji (ve hře Respublika truda) pod jménem Gryni Zybinové, ale dal jsem ji ve hře lepší osud než měla ve skutečnosti.***

A ta, co bude čekat příliš dlouho, ta bude ještě sama muset přitáhnout do mužského společného baráku, už ne k pridurkům, projít průchodem mezi vagónky a jednotvárně opakovat: "Půl kila, půl kila…" A když za ní přijde zájemce s přídělem, obvěsí svůj vagónek ze tří stran prostěradly a v tomto stanu, v této "salaši" (proto "salašnice") si vydělá svůj chléb. Pokud ji předtím nepřistihne dozorce.

Vagónek, obvěšený hadry před očima sousedů - to je klasická táborová scéna. Ale bývá to mnohem jednodušší. Tak třeba zase krivoščekovské 1. táborové středisko, léta 1947-1949. (Známe tento příklad, ale kolik jich bylo?) V táborovém středisku jsou kriminální, drobní zloději, nezletilí, invalidé, ženy a mamky - všechno je tu pomícháno. Ženský barák je jen jeden - ale pro pět set osob. Je nepopsatelně špinavý, nesmírně špinavý, zanedbaný, je tu těžký puch, na vagónkách nejsou žádná prostěradla. Existoval oficiální zákaz vstupu pro muže - ale nikdo ho nezachovával a nikdo to nekontroloval. A nechodili sem jen muži, proudili sem omrknout, jak to chodí, i nezletilí, dvanácti-třináctiletí kluci. Začínali zpočátku jen zevlováním: tam nebylo té falešné stydlivosti, snad nebyly hadry, snad nebylo dost času, ale vagónky se nezavěšovaly a samozřejmě že světlo se nikdy nezhasínalo. Všechno probíhalo s živelnou přirozeností, všem na očích a na několika místech najednou. Ženu mohlo uchránit jen zjevné stáří nebo zjevná ohyzdnost - nic jiného. Půvab znamenal prokletí, u takové ženy nepřetržitě seděli na posteli hosté, byla neustále obklopena muži, prosili ji, hrozili jí výpraskem i nožem - a její naděje už nebyla v tom, že by vytrvala, ale aby se vzdala šikovně, aby si vybrala takového, který by ji pak uchránil svým jménem a svým nožem před ostatními, před dalšími, před tou lačnou řadou, před těmi zdivočelými výrostky, rozjitřenými vším, co tu vidí a dýchají. Jsou však nebezpeční jen muži? Jsou snad zdivočelí jen výrostci? A co ženy, které vedle tebe den za dnem všechno vidí, zatímco o ně muži nestojí, vždyť ty ženy nakonec také vybuchují neodolatelnými city - a vrhají se na šťastnější sousedky a bijí je.

A v krivoščekovském táborovém středisku se rychle šíří pohlavní nemoci. Už se povídá, že je nakažena téměř polovina žen, ale není žádné východisko, a tak se přes stejný práh, stále na stejné místo táhnou majetníci i prosebníci. A jenom opatrní, jako třeba harmonikář K., který má styky se zdravotníky, se dívají do seznamu pohlavně nemocných, aby se nespletli.

A co žena na Kolymě? Tam už je vůbec vzácná, tam je úplně na roztrhání a na dračku. Tam se, ženo, nedostaň do cesty na stavbě - ať už strážnému, nebo civilovi, nebo vězni. Na Kolymě se zrodil výraz tramvaj - skupinové znásilnění. K. O. vypráví, jak řidič prohrál v kartách celé nákladní auto žen, transportovaných do Elgenu, odbočil z cesty a zavezl je na noc k stavebním dělníkům, pracujícím bez doprovodu eskorty.

A co práce?Ještě ve smíšené brigádě má žena nějakou tu úlevu, nějakou lehčí práci. Ale jsou-li v brigádě samé ženské - pak není slitování, naval kubíky. A existují výhradně ženská táborová střediska, tady ženy kácejí dříví, kopají hlínu, plácají z ní cihly. Jenom do měděných a wolframových dolů ženy neposílali. Třeba "29. středisko" Karlagu - kolikpak je v něm len? Ani málo, ani moc - šest tisíc![145] Jakou práci tu má dělat cena?

Jelena O. pracuje jako nosička - tahá osmdesátikilové a dokonce i stokilové pytle! Někdo jí sice

***145) To je k otázce počtu muklů na souostroví. Kdo znal 29. středisko? Zdalipak bylo poslední v Karlagu? A po kolika vězních bylo v ostatních střediscích? Násobte to, máte-li čas! A kdo zná nějaký 5. stavební úsek Rybinské hydroelektrárny? A přitom je tam přes sto baráků, při nejpříznivějším stavu je to půl tisíce lidí na barák - tady to bude také pěkných šest tisíc. Lošilin vzpomíná, že zde bylo přes deset tisíc vězňů.***

pomůže hodit pytel přes rameno a v mládí byla gymnastkou. (Celých svých deset let pracovala jako nosička i Jelena Prokofjevna Čebotarevová.) V ženských táborových střediscích vládnou neženský kruté obecné mravy: věčné nejhrubší nadávky, věčné bitky a řádění, jinak nepřežiješ. (Ale, poznamenává inženýr Pustover-Prochorov, který se pohyboval bez eskorty, ženy, přijaté z takové ženské kolony za služky nebo na nějakou slušnou práci, se okamžitě stávaly tichými a pracovitými. Pozoroval takové kolony na BAMu, na druhé sibiřské trati v 30. letech.

Třeba takový obrázek: za parného dne tři sta žen požádalo eskortu, aby jim dovolila vykoupat se v napuštěné strži. Eskorta to nedovolila. Nato se všechny ženy jednomyslně svlékly donaha a lehly si na slunce - přímo u magistrály, takže je bylo vidět z projíždějících vlaků. Dokud projížděly místní sovětské vlaky, nebylo to žádné neštěstí. ale měl projet mezinárodní expres a v něm jsou přece cizinci. Na povel obléknout se ženy nereagovaly. Museli povolat hasiče a zahnat je vodním dělem.) Tady máme ženskou práci v Krivoščekovu. V cihelně se po skončení prací na jednom úseku lomu zastřešení shazuje dolů (před začátkem těžby se pokládá na povrch půdy). Teď je třeba zvednout z velké jámy do výše 10-12 metrů těžké syrové klády. Jak to udělat? Čtenář řekne: mechanizovat. Jistě. Ženská brigáda nahazuje dvě lana (střední částí) na dva - konce klády a teď ve dvou řadách, jako burlaci, vyrovnávají řady, aby jim kláda nevyklouzla a nemusely začínat znovu (táhnou za jeden konec každého lana) a tak vytahují kládu. A pak jich dvacet bere jednu takovou kládu na ramena a za velitelských nadávek své uřvané brigadýrky ji přenášejí. Řeknete - traktor? Ale, promiňte, kde by se vzal traktor, máme přece rok 1948? Řeknete -- jeřáb? To jste zapomněli na Vyšinského - "práce-kouzelnice, která proměňuje lidi z nebytí a nicotnosti v hrdiny." Kdyby tu byl jeřáb, jakápak by to byla kouzelnice? Kdyby tu byl jeřáb, tak ty ženy uvíznou v nicotě!

Taková práce vysiluje tělo, a všechno, co je v ženě ženského, stále nebo jednou za měsíc, přestává existovat. Když to dotáhne do nejbližší komise, svléká se před lékaři už docela jiná žena než ta, nad níž se oblizovali pridurkové v chodbě lázní: je věku naprosto neurčitého, ramena trčí v ostrém úhlu, prsa visí jako vyschlé pytlíčky, přebytečné záhyby kůže se krčí na plochých hýždích, nad koleny je tak málo lidského těla, že vznikl průzor, do něhož by se vešla ovčí hlava, dokonce i fotbalový mlč. Hlas zhrubl, je ochraptělý, tvář už pokrývá barva pelagry. (A po několika měsících kácení dřeva, říká gynekolog, poklesne a vypadne ještě důležitější orgán.) Práce-kouzelnice. Na světě není nic úplně stejného, tím méně v táboře. Ani ve výrobě to nedopadlo pro všechny beznadějně. Čím byly mladší, tím to někdy měly lehčí. Zrovna vidím devatenáctiletou Napolnou, celou jakoby udělanou z jednoho kusu, ruměnec pokrývá celou tvář venkovanky. V malém táboře na Kalužské zastavě pracovala jako jeřábnice na věžovém jeřábu. Lezla na svůj jeřáb jako opice, někdy zcela zbytečně i na rameno, odkud volala po celé stavbě "ho, ho, ho-o-o!", z kabiny volala na civilního mistra, na padáky, telefon neměla. Všechno pro ni byla velká legrace, tábor-netábor, scházelo snad jen, aby vstoupila do Komsomolu. S jakousi netáborovou dobromyslností se na všechny usmívala. Vždycky dostávala 140 procent, nejvyšší příděl v táboře, žádný nepřítel pro ni nebyl nebezpečný (snad mimo

kmotra) -- mistr by na ni nebyl dal dopustit. Jen jedno nevím, jak se dokázala v táboře zaškolit na jeřábnici - zda ji sem vzali nezištně. Zavřeli ji ostatně na základě bezvýznamného všedního článku. Síla z ní přímo sálala a dosažené postavení jí umožňovalo, aby milovala, jak jí velí srdce, a ne z donucení.

Podobně popisuje svou situaci také Sačkovová, kterou zavřeli jako devatenáctiletou. Dostala se do zemědělské kolonie, kde je ostatně vždycky méně hladu a proto je tu i lépe. "S písničkou jsem přebíhala od jednoho žacího stroje k jinému a učila jsem se vázat snopy." Když člověk nemá jiné mládí než táborové, musí se radovat tady - kde jinde?

Pak ji odvezli do tundry u Norilska, ten jí připadal "jako nějaké pohádkové město, o němž se zdává v dětství". Když si odpykala trest, zůstala tam jako smluvní síla. "Vzpomínám si, jak jsem šla ve vánici, a najednou se mě zmocnila taková bujná nálada, šla jsem, mávala rukama, zápasila s větrem a zpívala jsem si "Lehko je u srdce s veselou písní", koukala se na měňavé závěsy polární záře, vrhala jsem se do sněhu a dívala se do výše. Byla bych chtěla zpívat tak, aby mě bylo slyšet v Norilsku: že pět let nepřemohlo mne, nýbrž já je, že je konec těm drátům, palandám a eskortám. Chtěla jsem milovat! Chtěla jsem něco udělat pro lidi, aby už nebylo na zemi zlo."

Baže, to chtěli mnozí.

Sačkovové se přece jen nepodařilo zbavit nás zlého: tábory zůstaly. Ale ona sama měla štěstí: stačí i pět neděl, nemusí to být ani pět let, aby zničily ženu a člověka.

Tyto dva případy, pouze ty, mohu postavit proti tisícům neradostných nebo ostudných. A pochopitelně. kde jinde než v táboře máš prožít první lásku když tě zavřeli (z politických důvodů!) v patnácti letech, v osmé třídě, jako Ninu Peregudovou? Jak se nezamilovat do krasavce džezového zpěváka Vasilije Kozmina, kterého ještě nedávno na svobodě obdivovalo celé město a tobě připadal ve svatozáři slávy nedostupný? A Nina píše báseň Větvička bílého šeříku, on ji zhudební a zpívá pro ni přes zónu (už je rozdělili, je znovu nedostupný).

Děvčata z krivoščekovského baráku také nosila ve vlasech květiny - na znamení, že jsou provdána v táborovém manželství - nebo to snad bylo i znamení lásky.

Zdá se, že vnější zákonodárství (mimo GULag) táborové lásce napomáhalo. Všesvazové Usnesení z 8. 7. 1944 o upevnění manželských pout bylo doplněno interní vyhláškou RLK a instrukcí LKS ze dne 27. 11. 1944, kde se říkalo, že soud je povinen na přání svobodného sovětského člověka okamžitě a bezvýhradně provést rozvod s partnerem, který se dostal do míst odnětí svobody (nebo do blázince) a přitom mu pomoci tím, že jej osvobodí od poplatků za vydání potvrzení o rozvodu. (A přitom nebyl podle zákona nikdo povinen sdělit druhé straně, že k rozvodu došlo.) Tak byli občané a občanky vyzýváni, aby co nejrychleji opouštěli v neštěstí své vězněné muže a ženy, a vězňové, aby co nejdůkladněji zapomínali na manželství. Už bylo nejen hloupé a nesocialistické, ale i nezákonné, aby se ženě stýskalo po vzdáleném manželovi, pokud zůstal na svobodě. Zoja Jakuševová, kterou zavřeli kvůli manželovi jako rodinnou příslušnici (RP), dopadla takto: asi po třech letech byl manžel jako významný odborník propuštěn, nekladl si však přitom jako bezvýhradnou podmínku, aby byla propuštěna i žena. A tak si celých svých osm let vypila místo něho…

Zapomenout na manželství, to ano, ale vnitřní instrukce GULagu odsuzovaly i milostné vášně jako diverzi proti výrobnímu plánu. Vždyť ty nestoudné ženy, které zapomněly na svou povinnost ke státu a Souostroví, si byly ochotny lehnout naznak kdekoli - na vlhké zemi, na třískách, na štěrku, na strusce, na kovotřískách - a plán byl ohrožen! A pětiletka se nehýbala z místa! A gulagovští šéfové nedostávali prémie! Kromě toho chovaly některé trestankyně hnusný úmysl otěhotnět a za to těhotenství urvat - zneužívajíce humánnosti našich zákonů - několik měsíců ze svého trestu, někdy krátkodobého, pětiletého nebo tříletého, a po ty měsíce nepracovat. Proto instrukce GULagu požadovaly: vězně přistižené při nedovolených stycích okamžitě odloučit a méně

hodnotného z nich odeslat s transportem. (To jistě ani v nejmenším nepřipomíná Saltyčichy, které posílaly holky do vzdálených vesnic.) Celá ta lyrika, přikrytá kabáty, byla trnem v oku i dozorcům. V noci, kdy by si byl občan dozorce mohl v služební místnosti zdřímnout, musel chodit s lucernou a chytat ty drzé báby s holýma nohama v postelích mužského baráku a chlapy v barácích ženských. A ani nemluvím o jejich vlastních možných touhách (vždyť ani občan dozorce není z kamene).

Dozorce se musel také ještě namáhat, aby odvedl provinilou do korekce, nebo aby do ní celou noc mluvil a vysvětloval jí, proč je její chování špatné, a pak psát zprávy (což je dokonce utrpení, když chybí vysokoškolské vzdělání).

K čemu jinému se mohly obrátit trestankyně, oloupené o všechno, co naplňuje žensky a vůbec lidský život - o rodinu, o mateřství, o přátelské prostředí, o známou a možná i zajímavou práci, některé i o umění a knihy - a tady pod tlakem strachu, hladu, opuštěnosti a barbarství - k čemu jinému se mohly upnout, ne-li k lásce? Z boží milosti vznikala láska skoro už ne pozemská, protože v houští se člověk stydí, v baráku v přítomnosti všech to není možné, ani muž není vždy při síle, a táborový dozor vás vytáhne z každého doupěte a strčí do korekce. Ženy však teď vzpomínají, že se pro tuto odhmotněnost duchovnost táborové lásky ještě více prohlubovala. Právě pro tu odhmotněnost byla prudší než na svobodě! I starší žehy celé noci nespaly pro náhodný úsměv, pro prchavou pozornost. A světlo lásky se odráželo od špinavé a chmurné táborové existence kontrastem tak prudkým. N. Stoljarovová viděla "spiknutí štěstí" ve tváři své přítelkyně, moskevské herečky, a jejího negramotného parťáka Osmana. Vozili spolu seno. Herečka zjistila, že ji nikdy nikdo tak nemiloval - ani manžel, filmový režisér, ani žádný z bývalých ctitelů. A jenom proto setrvávala na společných pracích - na svážení sena.

A ještě to riziko - takřka bojové, takřka o život: za jednu odhalenou schůzku zaplatit zabydleným místem to znamená životem. Láska na ostří nebezpečí, kde se tak prohlubuji a rozvíjejí povahy, kde každá píď stojí oběti - vždyť je to láska hrdinská! (Aňa Lechtoněnová přestala mít ráda svého milence během dvaceti minut, kdy je strážný vedl do korekce. protože poníženě žebronil, aby je pustil.) Některé se daly bez lásky vydržovat pridurky. aby se zachránily, jiné šly na společné práce a umíraly pro lásku.

I ženy už vůbec nemladé bývaly do toho zapleteny, dozorci to nemohli pochopit: venku by si o takové ženě něco podobného ani nepomysleli! A tyhle ženy už nehledaly vášeň. chtěly ukojit svou potřebu o někoho pečovat, někoho zahřát, něco si odříci a jemu přilepšit, vyprat mu, pospravit. Jejich společná miska, z níž jedli, byla jejich posvěceným snubním prstenem. "Mně nejde o to, abych se s ním vyspala. V tom našem zvířecím životě, jak se tak celý den v baráku hádáme pro jídlo a hadry, si člověk pomyslí: dnes mu musím spravit košili a brambory si uvaříme," vysvětlovala jedna doktoru Zubovovi.

Ale chlap občas chce i víc, musí ustoupit a tu je právě dozorci přistihnou… Například v Unžlagu našli v noci s mužem nemocniční pradlenu tetku Polju, už ke konci jejího táborového trestu. Brzy ovdověla a pak žila celý život sama, posluhovala v kostele. "Jak to, teto Poljo?" vzdychali lékaři. "Tak jsme na tebe spoléhali! A teď tě pošlou na společné." "No ba, je to hřích," kývala zkroušeně stařenka. "Pro bibli jsem poběhlice, ale pro tábor…"

Ale ani v trestání přistižených milovníků, stejně jako v celém systému GULagu, nebylo spravedlnosti. Když byl jedním z milenců pridurek, vedení známý nebo v práci nenahraditelný, mohli se dívat na jeho poměr po lety skrz prsty. (Když na ZTS nemocnice Unžlagu přijížděl bez doprovodu eskorty elektromontér, jehož služby potřebovali všichni volňasové, povolávala šéflékařka, svobodná zaměstnankyně, hlavní sestru, trestankyni, a přikazovala: "Vyhovte Musje Butěnkové," zdravotní sestře, za níž právě elektromontér jezdil.) Když šlo o bezvýznamné mukly nebo lidi v nemilosti, byli trestáni rychle a krutě.

V Mongolsku, v táboře GLDŽS (naši muklové tam v letech 1947-1950 stavěli trať) přistihli dvě dívky, které měly právo volného pohybu, že běhají k chlapcům do mužské kolony. Strážný je přivázal ke koni, osedlal ho a prohnal je po stepi.[146)] To nedělaly ani Saltyčichy. Ale dělalo se to v Solovkách.

Zdálo by se, že zdejší páry neustále pronásledované, odhalované a rozlučované, nemohly být trvalé. A přitom známe případy, že si dopisovaly i v odloučení a po propuštění žily společně. Víme o takovém případu: jeden lékař, B.

J. Š., docent provinční lékařské fakulty, se v táboře nemohl dopočítat svých milostných poměrů - nevynechal jedinou sestru a všechno kolem. ale najednou se v této řadě objevila Z. a řada se zastavila. Z. si nedala přerušit těhotenství, porodila. B. byl brzy nato propuštěn, neměl žádná omezení a mohl odjet do svého města. Ale zůstal jako smluvní síla v táboře, aby byl blízko Z. a dítěti. Jeho manželka ztratila trpělivost a sama za ním přijela. Schoval se před ní do zóny (tam za ním nemohla), žil tam s Z. a ženě všemožně vzkazoval, že se s ní rozvedl, ať jede pryč.

Táborové manželství však mohou rozdělit nejen dozorci a vedení. Souostroví je země natolik zvrácená, že zde muže a ženu rozděluje to, co by je mělo nejpevněji spojit: narození dítěte. Měsíc před porodem těhotnou ženu odtransportují do jiného táborového střediska, kde je táborová nemocnice s porodnickým oddělením a kde čilé hlásky křičí, že nechtějí být za hříchy rodičů mukly. Po porodu pošlou matku do zvláštního bližšího táborového střediska mamek.

Tady se musíme zastavit! Kolik sebeironie je v tom slově! "Nejsme skuteční!"… Jazyk muklů má velmi rád a tvrdošíjně zavádí tyto ponižující sufixy: ne matka, nýbrž mamka, ne nemocnice, nýbrž nemocnička, ne návštěva, nýbrž návštěvka, ne milost, ale milositka, ne svobodný, nýbrž volňas, nikoli oženit se, ale přiženit se -- je tu stejný výsměch, i (trest dvaceti pěti let) se snižuje na čtvrťák tedy z pětadvaceti rublů na dvacet pět kopejek! (Jde o výrazy a míry ruské, které nemají v češtině ekvivalent -- pozn. překl.) Touto důslednou jazykovou úchylkou muklové ukazují, že na Souostroví nic není pravé, všechno je falešné, všechno je nejhorší kvality. A že si oni sami neváží toho, čeho si váží obyčejní lidé, že si uvědomují faleš léčení, jemuž jsou podrobeni, a falešnost žádostí o milost, jež z donucení a bez důvěry sepisují. A snížením na úroveň dvaceti pěti kopejek chce mukl ukázat své pohrdání nad téměř doživotním trestem.

Tak tedy mamky bydlí a pracují ve svém táborovém středisku, dokud je tam eskorta vodí kojit novorozené tuzemce. Dítě v té době už není v nemocnici, ale v "dětském koutku" nebo v "domově kojenců" jak se tomu v různých místech říká. Když ženy přestanou kojit, už děti nemohou vídat - nebo výjimečně, za "vzornou práci a kázeň" (nu ano, smysl toho je ten, že přece kvůli tomu nebudou matky držet u dětí, matky je třeba poslat pracovat tam. kde to vyžadují potřeby výroby). Ale ani do starého táborového střediska, ke svému táborovému "manželovi" se žena většinou už nevrátí. A otec své dítě, dokud je v táboře, vůbec nespatří. Děti jsou po odstavení v dětském koutku ještě asi rok (jídlo dostávají podle norem pro děti venku, proto se táborový zdravotnický a obsluhující personál při nich uživí). Některé se bez matky nedokáži přizpůsobit umělé výživě a umírají. Děti, které zůstanou

***146) Kdo teď zjistí jeho jméno? A najde ho? A když by mu někdo něco řekl, podiví se: přece za nic nemůže? Dostal takový příkaz! Ať nechodí za mužskými; čubky!…***

naživu, po roce posílají do normálních dětských domovů. Tak zatím odchází syn tuzemců ze Souostroví s nadějí, že se sem vrátí jako nezletilý.

Ti, kdo to měli možnost sledovat, říkají, že si matka po propuštění málokdy bere z dětského domova své dítě (kriminální - nikdy) - tak jsou mnohé tyto děti, které při prvním

nadechnutí malinkých plic okusily jedovatého vzduchu Souostroví, proklety. Některé matky si děti berou, nebo pro ně dokonce předtím posílají nějaké nevzdělané (možná zbožné) babičky.

GULag tyto děti ke škodě erární výchovy pouští, nenávratně přichází o peníze za porodnici náklady na dovolenou matky a domov kojenců.

Po všechna ta léta, před válkou i za války, kdy těhotenství táborové manžele rozdělovalo, kdy porušovalo tento těžce nalezený, usilovně ukrývaný, odevšad ohrožovaný a beztak nestabilní svazek - se ženy snažily nemít děti. Souostroví se v tom zase lišilo od svobodného života: v letech, kdy byly potraty venku zakázány, kdy byly soudně stíhány, a přicházely ženám velmi draho, dívalo se táborové vedení na potraty, každou chvíli prováděné v nemocnici velmi shovívavě. Tak to přece bylo pro tábor lepší.

Tyto úvahy, pro každou ženu vždycky těžké, jsou pro trestankyni ještě zamotanější: rodit nebo nerodit? A co pak s dítětem? Když ti dal proměnlivý táborový osud otěhotnět s milovaným mužem, jak se můžeš odhodlat k potratu? A porodit?

To je jisté rozloučení, když odjedeš, nenamluví si ve stejném táborovém středisku jinou? A jaké bude to dítě? (Vzhledem k distrofii rodičů je dítě často méněcenné.) A když přestaneš kojit a tebe pošlou pryč, zdalipak (máš sedět ještě mnoho let) je dochovají, zdalipak je nezahubí? A budeš si moci vzít dítě do své rodiny (u některých je to vyloučeno)? A když si je nevezmeš, budeš se celý život trápit (ale některé ani ne).

K mateřství se pevně odhodlávaly ty, co počítaly, že se po propuštění spojí s otcem svého dítěte. (A tyto předpoklady se někdy splnily. Například A. Glebov se svou táborovou ženou po dvaceti letech: je s nimi dcera, která se narodila v Unžlagu, teď je jí devatenáct let, taková milá dívenka, a další dcera, narozená už na svobodě, o deset let později, když si rodiče odkroutili svoje tresty.) Mateřství přijímaly také ty, které toužily okusit mateřství samotného - v táboře, když jiný život není. Vždyť ten živý tvor, který ti pije u prsu - je skutečný, důležitý. (Ljalja z Charbinu porodila druhé dítě jen proto, aby se mohla vrátit do dětského koutku a podívat se na svého prvorozeného! A pak porodila třetí, aby se mohla podívat na první dvě děti. Když měla za sebou svých pět let, dokázala vychovat všechny tři a spolu s nimi byla propuštěna.) Táborové ženy, samy neodčinitelně ponížené, se mateřstvím utvrzovaly ve své lidské důstojnosti, na krátkou dobu se mohly rovnat svobodným ženám. Nebo: "Třeba jsem vězenkyně, ale moje dítě je svobodné!" A žárlivě vyžadovaly, aby jejich dítě mělo jídlo a péči jako děti skutečně svobodné. Další, obvykle z řad protřelých trestankyň a kriminálních, se dívaly na mateřství jako na rok ulejvárny, někde jako na cestu k podmínce. Své dítě vlastně ani za své nepovažovaly, nechtěly je vidět a ani se nezajímaly, zda žije.

Matky zápaďačky (ze západní Ukrajiny) a někdy i Rusky, ty prostšího původu, hleděly, aby své děti bezpodmínečně "pokřtily" (to už jsou poválečná léta). Křížek přicházel bud' šikovně schován v balíčku (dozor by takovou kontrarevoluci nepustil), nebo se za chléb objednával u táborového kutila. Ženy sehnaly i mašličku na křížek, šily sváteční košilku. čepeček.

Ušetřily z přídělu cukr, z něčeho upekly malinkatý piroh - a pozvaly nejbližší kamarádky. Vždycky se našla žena, která předčítala modlitbu (prostě nějakou), dítě ponořily do teplé vody, pokřižovaly a zářící matka zvala ke stolu.

Někdy se pro mamky s kojenci (samozřejmě že nikdy ne pro osmapadesátnice) vyhlašovaly dílčí amnestie nebo se prostě vydávaly příkazy k podmínečnému propuštění. Nejčastěji do těchto příkazů spadaly drobné zlodějky a podobné ženské, které s těmito úlevami částečně také počítaly. A jakmile takové mamky dostaly v nejbližším okresním městečku legitimaci a železniční jízdenku, často nechaly své dítě, které teď už nepotřebovaly, na nádražní lavici nebo u nejbližších dveří. (Musíme si také představit, že ne na všechny čekal domov, přívětivé uvítání na milici, přihláška k pobytu, práce - vždyť příštího rána na ně už nečekal ani hotový táborový příděl. Bez dítěte bylo lehčí začít žít.)

V roce 1954 jsem měl příležitost strávit na taškentském nádraží noc poblíž skupiny muklů, kteří se vraceli z tábora. Byli propuštěni na základě nějakých dílčích usnesení a příkazů. Bylo jich asi třicet, obsadili celý jeden roh čekárny, chovali se hlučně, dne jako kriminální, jako pravé děti GULagu, které vědí, zač je toho loket, a pohrdají všemi na svobodě. Muži hráli karty, mamky se o něco hlasitě hádaly - a najednou jedna mamka vykřikla cosi úpěnlivěji než ostatní, vyskočila, chytla své dítě za nohy a třískla s ním hlavou o kamennou podlahu tak, že to bylo slyšet. Celá svobodná čekárna zasténala: Matka! Jak může matka?

Nechápali, že to nebyla matka, byla to mamka.

Všechno, o čem jsme dosud mluvili, se týká smíšených táborů - jak existovaly od počátku revoluce do konce druhé světové války. V těch letech, myslím, existovalo v RSFSR jen jedno vězení, Novinské (předělané z bývalého moskevského vězení pro ženy), kde byly jen ženy, bez mužů. Tato zkušenost se neosvědčila a sám pokus netrval příliš dlouho.

Avšak Učitel a Budovatel šťastně povstal z trosek války, kterou málem prohrál, a zamyslel se nad blahem svých poddaných.

Jeho rozum se uvolil uspořádat jejich život, a tak vynalezl mnoho užitečného, mnoho mravného, mimo jiné rozdělení pohlaví mužského a ženského nejprve na školách a táborech (a pak se chtěl možná dostat ke všem na svobodě, v Číně měli i širší zkušenosti).

A v roce 1946 na Souostroví začalo a v roce 1948 bylo dokončeno naprosté oddělení mužů a žen. Rozeslali je na různé ostrovy, nebo na stejném ostrově mezi mužskou a ženskou zónou natáhli osvědčeného přítelíčka - ostnatý dráteček.[147)] Ale stejně jako mnohá jiná vědecky předvídaná a vědecky promyšlená opatření, měl tento čin následky nečekané a dokonce protikladné.

Rozdělení prudce zhoršilo celkové postavení žen ve výrobě. Dříve mnohé z nich pracovaly jako pradleny, zdravotnice, kuchařky, skladnice, účetní, topičky ve smíšených táborových střediscích, teď musely všechna tato místa uvolnit. A v ženských táborech bylo takových míst mnohem méně. A tak zahnali ženy na "společné" práce, pracovaly tam v čistě ženských brigádách, kde je to pro ně zvlášť těžké. Dostat se ze "společných" aspoň na čas, se stalo otázkou záchrany života. A ženy se začaly honit za těhotenstvím, začaly je vyhledávat v každém náhodném setkání, v každém doteku. Těhotenství teď už neznamenalo hrozbu rozloučení s manželem - všechna rozloučení přišla shůry po jednom Moudrém usnesení.

A tak stoupl počet dětí, přicházejících do domova kojenců za rok dvojnásobně! (Unžlag, 1948: 300 místo 150), ačkoli se počet vězněných žen za tu dobu nezvýšil.

"Jak budeš říkat holčičce?" - "Olympiáda. Otěhotněla jsem na olympiádě tvořivosti."

Už mnohé činy Koryfejovy byly prohlášeny za nepříliš dokonalé a mnohé byly dokonce zrušeny. Ale rozdělení pohlaví na Souostroví zůstalo dodnes. Protože má hluboce mravní základ.

***147) Ze setrvačnosti ještě zůstávaly tyto formy kulturní činnosti - olympiády, zájezdy mužské kulturní brigády do ženského táborového střediska, společné slety úderníků. Zachovaly se také společné nemocnice - teď to byly také hodinové hotely. Říká se, že v Solikamsku byl v roce 1946 drát na jedné řadě sloupů, řídce natažený (a samozřejmě bez ozbrojené stráže). Takže se nenasytní obyvatelé shlukovali z obou stran tohoto drátu, ženy si stouply tak, jak to dělají, když drhnou podlahu, a muži se jich zmocnili, aniž překročili zakázanou čáru.***

Nesmrtelný Eros přece něco dokáže! Nebyla to jen rozumová úvaha, jak se zbavit společných prací. Muklové cítili, že čára se hloubí nadlouho, že zkamení jako všechno v GULagu.

Jestliže před rozdělením existovalo přátelské soužití, táborové manželství a dokonce i láska, teď nastalo otevřené smilstvo.

Také veleni samozřejmě bdělo a za pochodu napravovalo své vědecké předpovědi. K jednořadovému ostnatému drátu stavěli z obou stran zón nárazníkové objekty. Pak zjistili, že přehrady nestačí a nahrazovali je dvoumetrovými ploty - také s nárazníky.

V Kengiru nepomohla ani taková zeď (muži ji přeskakovali). V neděli tedy (přece se na to nedá utrácet výrobní čas! a je přirozené, že se lidé zabývají svými domácími záležitostmi ve volných dnech) se začaly na obou stranách konat nedělní brigády - a vězně donutili dotáhnout zeď do výše čtyř metrů. A to je ironie: na tyto brigády se chodilo opravdu radostně - před rozloučením se aspoň seznámíš s někým z druhé strany zdi, promluvíte si, domluvíte se, že si budete psát!

Později v Kengiru zeď dobudovali do výše pěti metrů, nad pět metrů natáhli ještě ostnatý drát. Pak do něho pustili elektrický proud (je ten prokletý Amor ale silný!). Konečně postavili na okrajích i strážní věže. Tato kengirská zeď měla v dějinách celého Souostroví zvláštní osud (viz č. V., kap. 12). Ale i v jiných zvláštních táborech (Spassk) se budovaly podobné věci.

Musíme si představit tuto rozumnou důkladnost zaměstnavatelů, kteří považují za zcela přirozené rozdělit otroky a otrokyně, ač by se podivili, kdyby měli totéž učinit se svou rodinou.

Zdi rostly a Eros si zoufal. Když nenašel jiné sféry, uchyloval se buď příliš vysoko k platonické korespondenci, nebo příliš nízko - k homosexuální lásce.

Dopisy se házely přes zónu, schovávaly se v továrně na smluvených místech. Na balíčcích se psaly i šifrované adresy: aby se dozorce nemohl dovtípit - kdyby na ně padl kdo komu píše. (Za korespondenci teď byl trest táborového vězení.) Galja Venediktovová vzpomíná, že se lidé někdy seznamovali i na dálku. Dopisovali si, aniž se byli spatřili. A loučili se, aniž se byli spatřili. (Kdo vedl takovou korespondenci, zná její zoufalou sladkost, i beznadějnost a zaslepenost.) V tom Kengiru se Litevky vdávaly přes zeď za krajany, které před tím nikdy nepoznaly: kněz (ve vězeňském kabátě pochopitelně, také z muklů) písemně stvrzoval, že ten a ten a ta a ta jsou navěky oddáni před Bohem. V tomto svazku s neznámým trestancem za zdí - a pro katoličky byl takový svazek nedotknutelný a posvátný - slyším andělský chorál. Je to jako svatý pohled na nebeské hvězdy. Je to příliš vznešené pro století vypočítavosti a poskakujícího džezu.

Kengirské sňatky skončily také neobyčejně. Nebesa vyslechla modlitby a zasáhla (č. V., kap. 12).

Ženy (i lékaři, kteří je léčili v rozdělených zónách) potvrzují, že snášely rozdělení hůře než muži. Byly zvlášť rozčilené a nervózní. Rychle se šířila lesbická láska. Něžné a mladičké dívky chodily se žlutou pletí a tmavými kruhy pod očima. Ženy hrubšího zrna se stávaly "manželi". Ať dozor takové páry rozháněl sebevíc, znovu se dostaly do společné postele. Když převáželi z táborového střediska některého z těchto "manželů", odehrávala se bouřlivá dramata při nichž se ženy samy za výstřelů stráží vrhaly na ostnatý drát.

V karagandském oddělení Stěplagu, kde byly shromážděny pouze ženy s osmapadesátkou, čekaly mnohé, jak vypráví N. V., na předvolání k operovi s rozechvěním - nebylo to však rozechvění strachu nebo nenávisti k odpornému politickému výslechu, bylo to rozechvění před mužem, který se s tebou zamkne o samotě v jednom pokoji.

Oddělené ženské tábory na sobě nesly celou tíži společných prací. V roce 1951 byly sice formálně zakázány práce žen při kácení dřeva (sotva to bylo proto, že už začala druhá polovina dvacátého století). Ale například v Unžlagu mužské tábory nemohly za

žádnou cenu splnit plán. A tak si vymysleli, jak je popohnat - jak donutit obyvatele, aby svou prací zaplatili za to, co je všemu živému na zemi dáno zadarmo. Začali vyhánět také ženy na lesní práce ve stejné eskortě, rozdělovala je jen lyžařská stopa. Všechno, co se tu udělalo, se pak zapisovalo jako výkon mužského tábora, ale normu museli plnit i muži i ženy. Ljubě Berezinové, "mistryni lesa", říkal velitel se dvěma okénky na výložkách přímo: "Když tvé báby splní normu, budeš mít v kabince Belenského!" Teď už ale i chlapi-pracanti, ti pevnější, zejména však pridurci z provozu, kteří na to měli, strkali peníze eskortě (a ti mají také takový plat, že se moc nerozšoupnou) a na hodinku, půldruhou (než byl vystřídán podplacený strážný) vtrhli do ženské kolony.

V zasněženém mrazivém lese za tu půldruhou hodinu museli: vybrat si, seznámit se (když si předtím nedopisovali), najít místo a vykonat.

Ale nač na to všechno vzpomínat? Nač jitřit rány těch, kdo v té době bydleli v Moskvě a na dače, psali do novin, řečnili z tribun, jezdili do lázní a do zahraničí?

Nač na to všechno vzpomínat, když je to dodnes tak? Vždyť psát se dá jen o tom, co se už "nebude opakovat"…

## 9 PRIDURCI

Jedním z prvních tuzemských pojmů, kterým se nováček po příjezdu naučí, je pridurek.Tak hrubě říkají tuzemci těm, kdo nedokázali sdílet zoufalost společného osudu: ze společných prací buď odešli nebo se na ně nedostali.

Na Souostroví je pridurků dost. V obytné zóně omezuje jejich počet přísné procento evidenční skupiny B, v provozu pak systemizované funkce, přesto se však toto procentu vždycky překročí: zčásti proto, že tu je příliš velký nápor těch, kteří se chtějí zachránit, zčásti pro neschopnost velení tábora, jež nedokáže hospodařit a řídit s menším počtem pracovníků.

- Podle statistiky LKS z roku 1933 v té době zajišťovalo provoz nápravných zařízení, včetně hospodářských prací,

22 % z celkového počtu tuzemců (do tohoto počtu však byla zařazena i dozorčí služba z řad vězňů). I

kdybychom toto číslo stanovili na 17-18 % (bez této dozorčí služby), bude to přesto jedna šestina. V této kapitole půjde tedy o jev v táboře velmi významný. Pridurků je však mnohem více než 1 /6: vždyť tu počítáme jen pridurky v zóně, existují však také ve výrobě. A pak - vždyť mezi pridurky je fluktuace, za svůj táborový život projde postavením pridurka zřejmě mnohem víc vězňů. A co je nejdůležitější: mezi těmi co přežili, mezi těmi, co byli propuštěni, tvoří pridurkové velmi podstatnou část. Myslím, že je to 9/10 z těch, kteří si odseděli velké tresty s osmapadesátkou.

Téměř každý mukl, který si odpykal dlouhý trest a jemuž blahopřejete. že zůstal naživu - je pridurek. Nebo jím po většinu svého trestu byl.

Vždyť to jsou vyhlazovací tábory, na to nesmíme zapomínat.

Žádná klasifikace života nemá ostré hranice, všechny přechody se prolínají. Tak je tomu i zde: mezní jevy mají neurčité obrysy. Všeobecně řečeno může být každý, kdo nevychází z obytné zóny do práce, považován za zonálního pridurka. Dělník z vnitřního hospodářství si žije mnohem lépe než pracant na společných pracích: nemusí na apel, může tedy později vstávat a snídat. Nemá před sebou cestu na pracoviště a zpátky v doprovodu eskorty, zažije méně sekýrování, méně chladu, vynaloží méně sil. Navíc jeho pracovní den se končí dříve. Pracuje buď v teple, nebo si může vždy zajít do ohřívárny. Dále nepracuje obvykle v brigádě, vykonává samostatnou práci mistra, nepopohánějí ho tedy kamarádi, nýbrž jen velitelé. A protože často dělá něco přímo na objednávku těchto velitelů, dostane se mu místo popohánění dokonce i žvance, úlevy, smí se přednostně

obléknout a obout. Má také šanci přivydělat si na objednávkách od jiných muklů. Abyste tomu lépe rozuměli: hospodářský dvůr zóny, to je něco na způsob pracující části čeledi. Jestliže zámečník, truhlář, kamnář ještě není zcela typickým pridurkem, pak švec a tím spíše krejčí již patří k pridurkům nejvyšší třídy. "Krejčí" zní a znamená v táboře přibližné tolik jako venku "docent".

(Naopak skutečný docent zní jako nejhlubší výsměch a je lépe ze sebe nedělat šaška a zapřít to. Táborová stupnice významu a prestiže povolání je pravým opakem stupnice na svobodě.) Pradlena, zdravotnice, myčka nádobí, topič, pracovníci lázní a kotelny, obyčejní pekaři, pomocní dozorci v barácích - to jsou také pridurkové, ale nižší třídy. Musejí pracovat rukama a často hodně. Ale nikdo z nich nemá hlad.

K pravým pridurkům patří: kuchaři, porcovači chleba, skladníci, lékaři, zdravotníci, holiči, vychovatelé KVO, vedoucí pekárny, vedoucí lázní, vedoucí skladů, vedoucí balíčkové pošty, starostové baráků, inženýři zóny a hospodářského dvora. Tihle všichni nejenže nemají hlad, jsou i čistě oblečeni, nejenže nemusí zdvihat těžké náklady, nejenže je nebolí v zádech, ale mají velkou moc nad lidmi. Někdy mezi nimi bojuje skupina proti skupině, intrikuje se, vzájemně se strhávají a vynášejí nahoru, hádají se kvůli "ženským" ale zpravidla žijí ve vzájemném obranném společenství proti lůze, jako nasycená špička, která se nemá o co dělit, protože všechno je jednou provždy rozděleno a každý má svůj záhumenek". Tato klika zonálních pridurků je v táboře tím silnější, čím víc se na ni spoléhá velitel, jenž se sám starostem vyhýbá. Všechny osudy přijíždějících i vypravovaných do transportu, všechny osudy obyčejných pracantů jsou v rukou těchto pridurků.

Kastovnictví vlastní lidskému rodu velmi brzy pridurkům brání, aby spali s obyčejnými pracanty v jednom baráku, na společném vagónku a ne na posteli, aby s nimi jedli u jednoho stolu, svlékali se ve stejných lázních, oblékali prádlo, v němž se potil a jež potrhal pracant. A tak pridurkové vyhledávají samotu v malých místnostech pro 2-4-8 osob, tam jedí něco vybraného, přidávají si něco nezákonného, tam projednávají všechna táborová jmenování a záležitosti, osudy lidí a brigád, aniž riskují, že se střetnou s urážlivým odporem pracanta nebo vedoucího brigády. Tráví svůj volný čas (oni ho mají) zvlášť, vydávají jim zvláštní čisté prádlo ("osobní"). V téže kastovnické zaslepenosti se snaží i oblečením odlišit od táborové masy, ale tyhle možnosti jsou omezené. Jestliže v některém táboře převládají černé vatované vesty nebo bundy, snaží se dostat ze skladu modré, převládají-li modré - oblékají černé. A také si dávají rozšířit do zvonu úzké táborové kalhoty - v krejčovské dílně jim všijí do nohavic látkové klíny.

Výrobní pridurci - to jsou vlastně inženýři, technici, vedoucí staveb, parťáci, mistři cechů, plánovači, normovači, dále pak účetní, sekretářky, písařky. Od zonálních pridurků se liší tím, že musí na apel, pochodují v hlídané koloně (někdy se mohou pohybovat také bez eskorty). Ale mají privilegované postavení, práce je příliš nenamáhá, nevysiluje je. Naopak, na mnoha z nich závisí práce, strava a život pracantů. Jsou sice méně spjati s obytnou zónou, ale i tam se snaží uhájit své postavení a získat podstatnou část těch výhod, které mají pridurkové zonální, ačkoli se jim nikdy nepodaří vyrovnat se jim úplně.

Ani tady neexistují přesně vymezené hranice. Patří sem i konstruktéři, technologové, zeměměřiči, strojníci, údržbáři strojů. To už nejsou "velitelé výroby", nepodílejí se na zhoubné moci a neodpovídají za smrt lidí (pokud tato smrt nevyplývá z technologie výroby, již zvolili nebo zajišťují). Jsou to prostě inteligentní nebo dokonce nepříliš vzdělaní pracanti. V práci jako všichni muklové, hrají betla, šidí vedení, snaží se roztáhnout na týden to, co se dá udělat za půl dne. V táboře obvykle žijí jako obyčejní pracanti, často jsou v pracovních brigádách, jenomže v jejich výrobní zóně je teplo a klid, právě tam ve svých pracovních místnostech a kabinkách, jakmile zůstanou bez dozoru svobodných, odsouvají stranou erární práci a povídají si o životě, o trestech, o minulosti i

budoucnosti a především přetřásají pověsti, že osmapadesátku (nejčastěji jsou z osmapadesátky) brzy přesunou na společné.

To má své hluboce vědecké opodstatnění: sociálně cizí je téměř nemožné napravit, tak silně je v nich zakořeněna třídní zkaženost. Většinu z nich může napravit až hrob. Pokud lze přece jen nějakou malou část napravit, tedy samozřejmě jen prací, a to prací fyzickou. těžkou (která nahrazuje stroje), takovou prací, jež by pro táborového důstojníka nebo dozorce byla ponižující, jež však nicméně kdysi učinila z opice člověka (v táboře ho naopak nevysvětlitelným způsobem proměňuje zase v opici). Proto tedy, vůbec ne ze msty, nýbrž jen ve slabé naději na nápravu osmapadesátníků, se v gulagovských instrukcích přísně nařizuje (a toto nařízení se neustále obnovuje), že osoby, odsouzené na základě článku 55. nesmějí zastávat žádné privilegované funkce ani v obytné zóně, ani ve výrobě. (Zastávat funkce spojené s hmotnými hodnotami mohou jen ti, co se již na svobodě vyznamenali krádežemi.) A opravdu tomu tak bylo - copak táboroví velitelé osmapadesátníky milují - vědí však: mezi všemi ostatními vězni dohromady není ani pětina takových odborníků jako mezi osmapadesátníky. Lékaři a inženýři - to je téměř samá osmapadesátka.

Čestnější lidi a lepší pracovníky nenajdeš ani mezi svobodnými zaměstnanci. A tak ve skryté opozici k jediné vědecké teorii začínají chlebodárci pomaloučku dávat osmapadesátníky na místa pridurků (ostatně ta nejvýnosnější stejně zůstávají lehčím kriminálním, s těmi se velení také snáze domluví, příliš velká poctivost by jim dokonce vadila). A tak osmapadesátku používají, ale při každém obnovení instrukce (a instrukce se obnovují neustále), před příjezdem každé kontrolní komise (a ty přijíždějí stále), zahánějí osmapadesátníky bez váhání a bez lítosti, jediným mávnutím velitelovy bílé ruky na společné práce. Přechodný blahobyt, po měsíce a s mravenčí pílí budovaný, se za jediný den rozbije na kusy. Ale zhoubné není ani tak vypuzení samo. Pridurky z politických vězňů daleko spíše hlodají a drtí neustálé pověsti o tom, že se blíží. Tyto pověsti otravují veškerou pridurkovu existenci. Jenom kriminální mohou bezstarostně vychutnávat postaveni pridurka. (Ostatně, komise odjede, práce jde pomaloučku od deseti k pěti, inženýři jsou zase pomaloučku vytaženi na místa pridurků a další komise je zase vyžene.) A ještě existuje extra osmapadesátka, s cejchem z Moskvy na každém vězeňském spise: "Použit jen na společných pracích!"

Mnozí měli takový cejch na Kolymě v roce 1938. Stát se pradlenou nebo sušičem válenek pro ně byl neuskutečnitelný sen.

Jak je to napsáno v Komunistickém manifestu:

"Buržoazie zbavila všechny dosud ctihodné a posvátným ostychem obestřené obory činnosti jejich svatozáře." (Něco to dost připomíná!) "Proměnila lékaře, právníka, pátera, básníka a muže vědy ve své placené námezdní pracovníky.[148)] Ale to byli aspoň placeni! A to směli pracovat aspoň v "oboru"! A co takhle na společné? Na kácení lesa? A zadarmo! A bez chleba!… Je pravda, že lékaře brali na společné málokdy: vždyť léčili i rodiny velitelů. Jenže "právníka, pátera, básníka a vědce" nechávali chcípat jen na společných, mezi pridurky neměli co dělat.

Zvláštní postavení zaujímají vedoucí brigád. V táboře se za pridurky nepovažují, ale že by to byli pracanti, ani to se nedá říci. Proto se úvahy této kapitoly týkají i jich.

V táboře je to jako v boji, není kdy uvažovat: když se člověku funkce pridurka naskytne, chytí se jí.

Ale minula léta a desetiletí, my zůstali naživu, naši kamarádi zahynuli. Začínáme poodhalovat ohromeným vo!>řasům a lhostejným dědicům náš tamější svět, v němž nebylo téměř nic lidského. Je na nás, abychom jej zhodnotili ve světle lidského svědomí.

*148) Marx K., Engels B., Komunistický manifest, SNPL, Praha 1961, str. 43.*

A jednou z hlavních morálních otázek jsou pridurci.

Když jsem hledal hrdinu táborové novely, zvolil jsem pracanta, nemohl jsem vzít nikoho jiného, protože jen on vidí skutečné vztahy v táboře (tak jako jenom pěšák může pocítit celou tíhu války - ale bůhví proč, memoáry píši jiní).

Tato volba hrdiny a některé ostré výroky v novele zarazily a urazily některé bývalé pridurky. A naživu zůstali, jak už jsem pravil, z 9/10 právě pridurci. Tehdy se objevily Djakovovy Pridurkovy zápisky (Zapiski o perežitom), které nafoukaně oslavovaly chytráctví při zařizování vlastního osudu, umění přežít stůj co stůj. (Právě taková kniha musela vyjít před tou mou.) Během těch krátkých měsíců, kdy se zdálo, že je možné trochu uvažovat, se trochu rozvinula diskuse o pridurcích, přetřásala se obecná otázka morálnosti postavení pridurka v táboře. Žádnou informaci si však u nás nemůžeme prosvítit skrz naskrz, žádná diskuse nemůže obsáhnout všechny stránky předmětu sporu. To všechno je nevyhnutelně potlačeno hned na začátku, aby ani paprsek nedopadl na nahé tělo pravdy, všechno se to hází na jednu neforemnou hromadu, po desetiletí tu hnije, až lidé ztratí o zrezivělé slitky z toho smetiště jakýkoli zájem a až již nebude cesty k poznání. Tak i diskusi o pridurcích uhasili na samém počátku a z časopisů se přesunula do soukromých dopisů.

Ale rozlišit pridurka od pracanta v táboře bylo třeba (ostatně nebylo to ostřejší než ve skutečnosti). A dobře, že se tak stalo již při zrodu táborového tématu. V cenzurovaném článku V. Lakšina[149)] se do určité míry přestřelilo ve výrazech o táborové práci (vypadalo to, že oslavoval tuto práci, jež nahradila stroje a stvořila z nás opice). A tak se celkově správné zaměření článku a zčásti i moje novela setkaly s vlnou rozhořčení: i bývalých pridurků i jejich inteligentních přátel, kteří nikdy neseděli: tak to tedy oslavujete otrockou práci (scéna stavby v Ivanu Děnisoviči)?!

Tak to tedy "v potu tváře chléb svůj dobývati budeš", to znamená, dělej to, co si přeje gulagovské načalstvo? Ale my jsme právě hrdí na to, že jsme se práci vyhnuli, že jsme se nedřeli.

Když teď na tyto námitky odpovídám, vzdychám, že si je hned tak někdo nepřečte. Myslím, že není ušlechtilé, je-li intelektuál hrdý na to, že se nesnížil k otrocké fyzické práci, protože dokázal získat zaměstnání v kanceláři. V této situaci by si ruská inteligence minulého století dovolila být hrdá jen v tom případě, že by přitom osvobodila od otrocké práce i mladšího bratra. Ivan Děnisovič přece neměl to východisko - aby se upíchl v kanceláři! Copak máme dělat s mladším bratrem? Mladší bratr se tedy může dřít jako otrok. (Proč ne? Vždyť v kolchoze jsme mu to dávno dovolili! Sami jsme ho tam strčili!) A když se dře, snad mu dovolíme aspoň někdy, aspoň na malou chvilku, před fajruntem, když mu jdou cihly od ruky - aby ho ta práce i těšila? My přece nacházíme i v táboře jisté uspokojení v tom, jak péro klouže po papíře, jak tuš kreslí černou čáru na kladívkové čtvrtce. Jak by mohl Ivan Děnisovič prožít deset let, dnem i nocí, kdyby přitom svou práci jen proklínal? Vždyť by se přece musel oběsit na nejbližším háku!

A co máme dělat s příběhem téměř neuvěřitelným: Pavel Čulpeněv kácel sedm let nepřetržitě dřevo (a navíc v trestním táborovém středisku) - jak by to byl mohl přežít a odpracovat, kdyby byl v té práci nenašel smysl a potěšení? Udržel se nad vodou takto: velitel ZTS, který měl zájem na svých několika stálých pracovnících (to je ještě podivuhodný šéf), jim především dal najíst do sytosti šlichty, za druhé, nedovoloval pracovat v noci v kuchyni nikomu jinému než rekordmanům. To byla odměna! - po celém dni v lese šel Čulpeněv mýt a opravovat kotle, topit, škrabat brambory - a to až do dvou v noci, pak se najedl

***149) Novyj mir, 1964, No 1.***

a šel na tři hodiny spát, ani kabát nesvlékl. Jednou, také za odměnu, pracoval měsíc při porcování chleba.

Ještě nějaký měsíc si odpočinul, protože se sám zranil (jako rekordman byl mimo podezření). A to je všechno.

(Samozřejmě, bez dalšího vysvětlení se to neobejde V jejich četě asi rok pracovala zlodějka z hráčského doupěte, která žila se dvěma pridurky současně: s příjemcem dříví a s vedoucím skladu. Proto jejich četa vždycky překračovala plán a především jejich kůň Gerčik se najedl ovsa dosyta a pořádně táhl - jinak přece i kůň dostával oves - podle výkonu čety! Už nás omrzelo říkat "chudáci lidé!", řekneme aspoň jednou "chudáci koně!"). Ale stejně - sedm let v lese bez přestávky - to je téměř zázrak! Jakpak by měl člověk sedm let pracovat, kdyby neklíčkoval, neměl nápady, kdyby ho práce aspoň trochu nebavila? Čulpeněv říká, prý jen kdyby dali člověku trochu najíst, že by pracoval do roztrháni těla.

Ruská povaha… Naučil se "proudovému kácení": první kmen se poráží tak, aby se o něco opíral, aby nezůstal viset a aby se dal lehce rozřezat. A všechny kmeny se pak kladou jeden na druhý, křížem - tak, aby se větve poskládaly do jednoho nebo dvou táboráků, aniž by se musely tahat. Dokázal zatáhnout padající kmen přesně v žádoucím směru. A když uslyšel od Litevců o kanadských dřevařích, kteří se sázejí o to, že zapíchnou do země tyč a ji padajícími kmeny zatlučou do země - chytlo ho to: "Tak to taky zkusíme." A dokázal to.

Takhle to tedy je: člověk je takový, že někdy i tvrdou prokletou práci dělá s jakýmsi nepochopitelným zběsilým zápalem.

Sám jsem pracoval rukama dva roky a poznal jsem tuto vlastnost i na sobě: člověka najednou strhne práce sama o sobě, bez ohledu na to, že je to práce otrocká a že mu nic nedává. Tyto podivné chvíle jsem zakusil při zedničině (jinak bych to nebyl psal) i při slévařině i při tesařině a dokonce i při horlivém rozbíjení staré litiny. Snad tedy můžeme Ivanu Děnisoviči dovolit, aby pro něj nucená práce nebyla vždycky prokletím, aby ji někdy i přestal nenávidět?

Myslím, že nám tady dají za pravdu. Dají, ale pod podmínkou, že z toho nebudou vyplývat žádné výtky pro pridurky, kteří chléb svůj v potu tváře nedobývali ani jedinou minutu. Ať už v potu nebo bez potu, ale příkazy gulagovského velení plnili pečlivě (jinak - na společné. a rafinovaně a s vynaložením obchodních znalostí! Vždyť všechna významná místa pridurků jsou součástí táborové správy a řízení táborové výroby. Jsou to právě ty extra vykované "kvalifikované" články řetězu, bez nichž by se (kdyby se všichni muklové naráz vzdali míst pridurků!) rozpadl celý řetěz vykořisťování, celý táborový systém! Protože ze svobody by nikdy nebyli mohli získat takový počet vysoce kvalifikovaných odborníků, kteří by navíc byli ochotni žít po celá léta v psích podmínkách.

Pročpak tedy ta místa neodmítli? Pročpak nerozbili okovy zlého Kostěje (postava z ruských pohádek, pozn. překl.).

Funkce pridurků jsou klíčovými body vykořisťování. Normovači! A oč nevinnější jsou jejich pomocníci - účetní?

Dílovedoucí! Jsou tak zcela čistí technologové? Která funkce pridurka není spojena s podlézáním nadřízeným a s účastí ve

všeobecném systému donucování? Copak člověk musí pracovat přímo jako vychovatel KVO nebo jako kmotrův pomocník, aby byl nástrojem ďáblovým? A když N. pracuje jako písařka - jenom to, nic víc než jako písařka, plní přece úkoly administrativní správy tábora - a to není nic? Rozvažme to. Rozmnožovat rozkazy? To přece není ani v nejmenším pro muklovo blaho… Oper svou písařku nemá. Potřebuje třeba opsat obžalobu, výtah z materiálů udavačů - o těch svobodných zaměstnancích i muklech, které zítra zavřou. Dá to samozřejmé písařce, ta to přepíše a mlčí, nevaruje ohrožené.

Ale co by - třeba menší pridurek, zámečník táborového hospodářství, nebude snad muset vyrobit pouta, opravit mříže v baráku zostřeného režimu? Nebo, když zůstaneme u píšících - co plánovač? Plánovač je snad bez hříchu, ten nepomáhá plánovanému vykořisťování?

Nechápu, oč je celá tato intelektuálská otrocká práce čistší a vznešenější než otrocká práce fyzická!

Neměli bychom se tedy rozhořčovat nad potem Ivana Děnisoviče, ale spíše nad klidným skřípěním péra v táborové kanceláři!

Nebo třeba já sám jsem polovinu trestu pracoval na šarašce, na jednom z těch Rajských ostrovů. Byli jsme tam odtrženi od ostatního souostroví, neviděli jsme jeho otrockou existenci - ale copak nejsme stejní pridurci? Copak jsme v nejširším slova smyslu, svou vědeckou prací, neupevňovali právě to ministerstvo vnitra a celý systém utlačování?[150)] Všechno zlé, co se děje na Souostroví nebo v celé zemi, se přece děje prostřednictvím nás samých. Nebo ne? A my se vrhli na Ivana Děnisoviče - protože klade cihly. Našich je tam víc!

V táboře se častěji objevují nářky opačného rázu: že pridurci sedí na krku pracantům, že je vyjídají, přežívají na jejich úkor. To se zvláště týká zonálních pridurků a často jsou to výtky oprávněné. Kdopak šidí Ivana Děnisoviče na váze chleba? Kdo máčí cukr a tak ho okrádá? Kdo nedá do společného kotle tuk, maso a dobré kroupy?

Zvláštním způsobem se vybírají zonální pridurci, na nichž záleží jídlo a oblečení. K tomu, aby člověk tyto funkce získal, musí být průbojný, chytrý, musí podmazávat: k tomu, aby se v nich udržel, musí být bez srdce, musí umlčet svědomí (a nejspíše musí být také práskač). Samozřejmě, každé zobecňování trochu skřípe, z vlastní zkušenosti bych mohl uvést opačné příklady nezištných a čestných zonálních pridurků - ale ti se na svých místech příliš neudrželi. O většině úspěšných pridurků zóny se dá s jistotou říci, že je v nich průměrně více zkažených duší a zlých úmyslů než v průměru obyvatelstva lágru. Není náhoda, že právě sem velení jmenuje všechny své vlastní bývalé lidi, to je zavřené pracovníky KGB a vnitráky. Když už zavřou velitele MV Šachtického okruhu, nebude z něho dřevorubec, objeví se jako úkolář v ZTS Usollagu. Když už zavřou vnitráka Borise Guganavu ("Od té doby, co jsem jednou sejmul s kostela kříž, nemám v životě štěstí") - bude v Rešotách vedoucím táborové kuchyně. A k této skupině se přirozeně druží na první pohled docela jiná odrůda. Ruský vyšetřovatel z Krasnodonu, který za Němců vedl případ mladogvardějců[151)], byl váženým úkolářem v jednom středisku Ozerlagu, Saša Sidorenko dříve rozvědčík, který se hned dostal k Němcům a u Němců hned začal pracovat pro ně, byl teď v Kengiru vedoucím skladu a velice rád se Němcům za svůj osud mstil. Když po nástupu usínali, unavení celodenní prací, přicházel k ním pod parou a budil je ječivým křikem: "Němci! Achtung! Jsem váš bůh Zpívejte mi!" Ospalí, vylekaní Němci se zvedali na palandách a zpívali Lilly Marlen. A jací to museli být lidé, ti účetní, kteří pustili Loščilina[152)] koncem podzimu na svobodu jen v košili! Ten švec z Burepolomu, který si bez skrupulí vzal od hladového Anse Bernštejna nové vojenské boty za dávku chleba?

***150) Ostatně i tento problém se vymyká rámci Souostroví. Zasahuje celou naši společnost. Celá naše vrstva vzdělanců - technici i humanitní inteligence - ta přece také tvořila po celá desetiletí články Kostějova řetězu, byli to také souhrnně pridurkové. Mezi těmi, kdo zůstal naživu, těmi nejčestnějšími - zdalipak nám někdo dokáže ukázat takové vědce nebo skladatele nebo historiky kultury, kteří by se oddali zlepšování života celku a obětovali přitom život vlastní?***

***151) Skutečný obsah tohoto případu, zdá se, příliš neodpovídal ani pnni Fadějevově variantě, ale nebudeme spoléhat pouze na táborové pověsti.***

*152) O jeho podivuhodném (nebo příliš obyčejném) osudu - část IV, kapitola 4.*

Když si na svém zápraží přátelsky pokuřují a povídají o táborových zážitcích, těžko si dovedeme představit, kdo všechno mezi nimi není!

Něco na svou obhajobu (vysvětlení) mohou sice říci i oni. Například I. F. Lipaj píše vášnivý dopis:

"Vězně okrádali o příděl nejdrzejším a nekrutějším způsobem vždy, všude a ze všech stran. Krádež pridurka jen pro sebe sama… to je drobné zlodějství. A ti pridurci, kteří si troufali na větší krádeže, k tomu byli nuceni (?).

Pracovníci správy tábora a civilní pracovníci i vězňové bezostyšně čekali na podmazání od pracovníků táborových středisek a ti zase od skladů a kuchyní na úkor muklovských přídělů. Nejstrašnějšími žraloky nebyli pridurci, nýbrž smluvní vedoucí pracovníci (Kuragin, Pojsuj-šapka, Ignatčenko z Sevdvinlagu), ti nekradli, nýbrž "brali" ze skladů, a to ne po kilech, ale po pytlích a sudech. Ani to nebylo pro ně, museli se rozdělit. A vězňové-pridurci to všechno museli nějak formálně zařídit a kryt. A kdo to nechtěl dělat, byl z funkce nejen vyhozen, ale šel do trestního táborového střediska nebo střediska se zostřeným režimem. A tak se z vůle vedeni složení pridurků prosévalo a zbývali zbabělci, kteří měli strach ze společných prací, lumpové a podvodníci. A když došlo k soudu, odnesli to zase vedoucí skladů a účetní, kdežto velitelé zůstávali stranou: ti přece potvrzení nepodepisovali. Výpovědi skladníků v neprospěch velitelů považovali vyšetřovatelé za provokaci."

Zlodějství od shora dolů…

Jedna nesmírně čestná žena, kterou dobře znám, Natalja Miljevna Aničkovová, se jednou řízením osudu dostala k vedení táborové pekárny. Hned ze začátku zjistila, že je tu zvykem posílat z upečeného chleba (z přídělu vězňů) denně určité množství mimo zónu (samozřejmě bez jakýchkoli dokladů). Pekaři za to dostávali z kantýny pro smluvní zaměstnance trochu zavařeniny a másla. Zakázala tento zvyk, nepustila chléb ze zóny -a okamžitě začal být chléb nedopečený, s brouskem, pak se opožďovala expedice (to pekaři), pak sklad nedodával mouku, velitel ZTS (ten právě dostával nejvíc!) odmítal dát k dispozici koně na dopravu. Aničkovová pár dní bojovala, ale pak se vzdala - a rytmus práce se hned obnovil.

Pokud se zonální pridurek dokázal vyhnout této všeobecné zlodějně, bylo stejně téměř nemožné, aby nevyužíval svého privilegovaného postavení k tomu, aby získal ostatní vymoženosti - odpočinek mimo pořadník, nemocniční stravu, lepší oblečení, prádlo, nejlepší místa v baráku. Nevím, nedovedu si představit, kde se našel tak svatý pridurek, který by vůbec nic, ani trošičku, ani kapku neurval pro sebe ze všech těch nabízených dobrot. Vždyť by z něho ostatní pridurci dostali strach, vždyť by ho uštvali! Každý aspoň nepřímo, aspoň přes někoho jiného, třeba o tom ani skoro nevěděl - ale užíval toho všeho, a což znamená, že v něčem žil na úkor pracantů.

Těžké, těžké to je pro zonálního pridurka zachovat si čisté svědomí.

Je otázka, jakými prostředky dosáhl svého místa. Nesporná odbornost - jako u lékaře (nebo jako u mnoha výrobních pridurků) - se tu vyskytuje málokdy. Spolehlivou cestou je invalidita. Ale často je to přízeň kmotra. Jistě jsou i cesty, zdálo by se, neutrální: lidé se upíchnou na základě staré vězeňské známosti. Nebo kolektivního skupinového ručení (nejčastěji národnostního, některé malé národy v tom mají štěstí a obvykle funkce pridurků obsazují. Stejně tak tiše si vzájemně pomáhají komunisté).

A ještě jedna otázka: a když se někdo dostal nahoru, jak se choval k ostatním, k tomu tažnému dobytku?

Kolik tu bývá přezíravosti, kolik hrubosti, jak se zapomíná, že všichni jsme tuzemci a že naše moc je pomíjivá.

A konečně otázka nejpřísnější: jestliže jsi trestaneckému bratrstvu ničím neuškodil, byls mu aspoň v něčem užitečný. Použils svého postavení aspoň jednou, abys hájil společné blaho, nebo ti šlo vždy jen o sebe?

Nebylo by správné vždycky výrobním pridurkům vyčítat, že "vyžírají", "sedí na krku": vězňové nedostávají za práci zaplaceno, není to však proto, že by z jejich práce žili pridurci, ani jejich práce přece není odměňována - všechno to padá do stejného chřtánu. Ale ostatní morální pochybnosti platí: je tu také téměř nevyhnutelné využívání všech prominentních výhod, ani tady nejsou cesty k blahobytu tak docela čisté, i vyvyšování tu je. A nad tím vším stále stejná otázka: cos učinil pro společné blaho?

Aspoň něco? Aspoň někdy?

Přece byli takoví, co si mohou - jako Vasilij Vlasov - vzpomenout na svoje riskantní kousky pro společné blaho. Pro takové moudré hlavy, které obcházely táborovou zvůli, pomáhaly uspořádat život tak, aby neumřeli do jednoho, aby oklamaly trust i tábor, pro takové hrdiny Souostroví, kteří chápali svou funkci ne jako koryto pro svou osobu, nýbrž jako závazek a povinnost k trestaneckým dobytčatům - pro ně slovo "pridurek" snad ani použít nelze. A nejvíc takových bylo mezi inženýry. A tak sláva jim!

A pro ostatní není slávy. Není čemu stavět pomníky. Jestliže se někdo vyhnul hrubé otrocké práci a v potu tváře cihly nekladl, nemá se čím nad Ivanem Děnisovičem vytahovat. A ani by se snad neměly konstruovat důkazy, že my, lidé duševně pracující, vynakládáme na společných pracích dvojí energii: na samotnou fyzickou práci a navíc na psychickou zátěž, na nekonečnou myšlenkovou trýzeň. A proto prý je to spravedlivé: abychom se my společným pracím vyhýbali a hrubší nátury aby makaly.

(Těžko posoudit, zda tu dvojí energii skutečně vynakládáme.) Ano, aby se člověk vzdal v táboře jakékoli starosti o sebe a aby se nechal silou zemské přitažlivosti volně táhnout na dno - k tomu je třeba duše velmi statečné, velice povznesené, předpokládá to, že člověk má už většinu trestu za sebou, a asi i to, že dostává z domova balíčky - jinak by to přece byla přímá sebevražda.

Jak vděčně a provinile říká starý táborový mukl D. S. L-v: "Jsem-li dnes živ, znamená to, že dnes v noci zastřelili podle seznamu někoho místo mne. Jsem-li dnes živ, znamená to, že se někdo zalknul v podpalubí místo mne. Jsem-li dnes živ, znamená to, že na mne připadlo těch dvě stě gramů chleba navíc, které chyběly zemřelému."

To všechno nepíši jako výčitku. V této knize již bylo řečeno a tak to bude až do konce: všechny trpící, všechny strádající, všechny, kdo byli postaveni před krutou volbu, viny raději zprostíme, obvinění vznášet nebudeme. Je to tak jistější - zprostit viny.

Budeš-li sám sobě tuto volbu mezi zkázou a záchranou odpouštět, neházej, zapomnětlivče, kamenem na toho, jehož volba byla ještě krutější. S takovými jsme se v této knize již setkali. A ještě setkáme.

Souostroví je svět bez diplomů, svět, kde promocí je vyprávění člověka o sobě. Mukl nesmí mít žádné doklady, ani o vzdělání.

Když přichází na táborové středisko, koumá: za koho se prohlásí tentokrát?

V táboře je výhodné být zdravotníkem, holičem, harmonikářem - neodvažuji se jít výš. Neztratíš se, jsi-li klempíř, sklenář, automechanik. Ale běda ti, jsi-li genetik, nebo nedej Bůh, filozof, jsi-li jazykovědec nebo kunsthistorik, je s tebou amen! Zhebneš na společných pracích do dvou týdnů.

Nejednou jsem snil o tom, že se budu vydávat za felčara! Kolik spisovatelů, publicistů, kolik filologů se na Souostroví zachránilo na této stezce! Ale já se nikdy neodvážil - ani ne tak kvůli zkoušce, kterou bych musel podstoupit (znám medicínu jako průměrně vzdělaný člověk, navíc povrchně i latinu, a tak bych to byl nějak nafilmoval), ale představa, jak bych píchal injekce, když to neumím, byla hrůzná. Kdyby byly v medicíně jen prášky, sirupy, obklady a baňky - byl bych se odvážil.

Po zkušenostech z Nového Jeruzaléma, kdy jsem pochopil, že být velitelem výroby je povolání hnusné, jsem při transportu do dalšího tábora, na Kalužské zastavě, přímo v Moskvě, hned ode dveří, ještě ve strážnici, zalhal, že jsem normovač (to slovo jsem uslyšel v táboře poprvé, neměl jsem ještě ponětí, co normování je, ale doufal jsem, že má něco, společného s matematikou).

Proč jsem musel lhát právě ve strážnici a už na prahu? Protože velitel úseku podporučík Něvežin, vysoký zamračený hrbáč, přišel vyslechnout nový transport přímo do strážnice. bez ohledu na to, že už byla noc: hned po ránu musel vědět, kam koho dát, takový to byl pracovitý člověk. Kosým pohledem zhodnotil moje jezdecké kalhoty, zastrčené do vysokých bot, dlouhý vojenský kabát, tvář vyzařující odhodlání oddaně sloužit, položil mi několik otázek o normování (měl jsem dojem, že jsem odpověděl šikovně, teprve pak jsem pochopil, že Něvežin mě odhalil hned po prvních dvou slovech) - a ráno jsem za zónu nevyšel, to znamená, že jsem vyhrál. Minuly dva dny a byl jsem jmenován… ne, normovačem ne, berte to výš! - "vedoucím výroby", tedy čímsi nad úkolářem, vedoucím všech brigadýrů! To jsem se dostal z deště pod okap. Do mého příchodu tu taková funkce vůbec nebyla. To jsem musel vypadat jako nejvěrnější pes! A jakého by ze mne ještě byl Něvežin uhnětl! Ale moje kariéra byla zase zmařena, Bůh mě chránil: ještě ten týden byl Něvežin pro krádež stavebního materiálu odvolán. Byl to velmi silný člověk s téměř hypnotickým pohledem, ani nemusel zvyšovat hlas, kolony ho poslouchaly bez dechu. Věkem (bylo mu přej padesát), táborovými zkušenostmi i krutostí by se byl dávno měl stát generálem NKVD, říkalo se však, že byl dokonce podplukovníkem, ale nemohl odolat vášni krást. Nikdy nebyl souzen, protože to byl našinec, jenom byl vždycky na čas odvolán z funkce a pokaždé mu snížili hodnost. Ale neudržel se ani v hodnosti podporučíka. Poručík Mironov, který ho vystřídal, neměl trpělivost vychovatele, a já sám nepochopil, že ze mne má být úderná pěst. Mironov byl se mnou nespokojen ve všem, otráveně odstrkoval i moje energické zprávy:

"Ani psát pořádně neumíš, je to kostrbaté." A ukazoval mi zprávy parťáka Pavlova. To je člověk! Píše: "Při analýze jednotlivých faktů snížení plnění plánu se ukazuje

1/ nedostatečné množství stavebních materiálů

2/ Pro neúplné zásobování brigád nástroji

3/ o nedostatečné organizace práce ze strany technického personálu

4/ a také se nezachovává technika bezpečnosti."

Styl byl cenný v tom smyslu, že za všechno mohlo vedení výroby, a vedení tábora nemohlo za nic.

Ostatně ústně se ten Pavlov, bývalý tankista, vyjadřoval stejné (nosil tankovou kuklu: "Když se vyznáte v lásce, tak mi dokažte, co je to láska." (Diskutoval o věci, jíž rozuměl jednomyslně ho chválily ženy, které s ním něco měly, v táboře se to moc netají.) Druhý týden mě s ostudou zahnali na společné práce, místo mne byl jmenován právě Vasja Pavlov. A protože jsem s ním o své místo nebojoval, svému odvoláni se nebránil, neposlal mě dělat kopáče, ale do brigády malířů a lakýrníků.

Celá tato historie mého šéfování mi poskytla trvalou výhodu: jako vedoucí výroby jsem byl ubytován ve zvláštním pokoji pro pridurky. Takové privilegované místnosti byly v táboře celkem dvě. Pavlov už bydlel v tomto druhém pokoji, takže když jsem byl degradován, nebyl po ruce důstojný uchazeč o mou postel, a tak jsem tam zůstal několik měsíců.

Tenkrát jsem si vážil jen toho lepšího bydlení: místo vagónků - obyčejné postele, noční stolek - vždycky pro dva a ne pro celou brigádu. Ve dne se zamykalo a tak si člověk mohl nechat věci v pokoji. Konečně tu byl napůl legální elektrický vařič, takže jsme se nemuseli tísnit u velkého společného sporáku ve dvoře. Byl jsem otrokem svého utlačovaného vystrašeného těla a cenil jsem si tenkrát jen tohoto.

Ale teď, když jsem zatoužil napsat o svých spolubydlících z onoho pokoje, pochopil jsem, co bylo hlavní štěstí: už nikdy v životě, ani z vlastní sympatie, ani vzhledem k labyrintu společenských přehrad bych se nebyl přiblížil a nemohl přiblížit k takovým lidem, jako byl generál letectva Běljajev a vnitrák Zinovjev, ten nebyl generál, ale tak něco.

Teď už vím, že se spisovatel nesmí poddávat pocitům hněvu, odporu, pohrdání. Někomu jsi vášnivě odporoval? To znamená, že jsi ho nevyslechl a nepochopil jeho způsob uvažování. Vyhýbal ses někomu, protože ti byl odporný - a ušel ti tak naprosto neznámý charakter, právě takový, jaký budeš potřebovat. Příliš pozdě jsem si však uvědomil, že jsem čas a pozornost věnoval vždy lidem, jimž jsem se obdivoval, kteří mi byli milí, s nimiž jsem cítil - a tak vidím společnost jako Měsíc, vždycky jen z jedné strany.

Ale jako Měsíc, malinko rozhoupaný, ukazuje i část odvrácené strany (librace) - tak mi tento pokoj zrůd pootevřel pohled na neznámé lidi.

Generálmajora letectva Alexandra Ivanoviče Běljajeva (všichni v táboře mu říkali generál) si nutně všiml každý nováček hned první den a hned na prvním nástupu. Od celé té černošedé zavšivené táborové kolony se odlišoval nejen výškou a vzpřímenou štíhlostí, ale i skvělým koženým kabátem, zřejmě zahraničního původu, jaký nepotkáš ani na moskevské ulici (takoví lidé jezdí autem) a ještě více zvláštním postojem nepřítomností. Dokonce i v táborové koloně uměl ukázat, aniž hnul brvou, že nemá s touto táborovou hemžící se chamradí nic společného, že ani až bude umírat, nepochopí, jak se mezi ni dostal. Vzpřímen se díval na dav, jako by velel zcela jiné, pro nás neviditelné, přehlídce. Když vězňové odcházeli do práce a strážný plácal dřevěnou destičkou po zádech mukly, kteří byli na kraji vycházející pětice, snažil se Běljajev (ve své brigádě výrobních pridurků), aby se neoctl na kraji. Když se tam však dostal, štítivě se stáhl a prohnul při procházení kolem strážnice. Jeho záda dávala najevo, že strážným pohrdá. A ten se ho neodvážil dotknout.

Ještě když jsem byl vedoucím výroby, tedy člověkem důležitým, seznámil jsem se s generálem takto: v kanceláři stavby, kde pracoval jako pomocník normovače, jsem si všiml, že kouří a přistoupil jsem, abych si připálil. Zdvořile jsem požádal o dovolení a už jsem se skláněl k jeho stolu. Běljajev prudce ucukl i se svou papirosou, jako by se bál, že ho nakazím, sáhl po přepychovém poniklovaném zapalovači a položil jej přede mne. Bylo mu milejší půjčit mi svůj zapalovač, abych ho třeba umazal nebo pokazil, než aby se snížil k přisluhování - aby mi podržel svou papirosu! Byl jsem v rozpacích. A tak před každým drzounem, který si chtěl připálit, pokládal vždycky vzácný zapalovač, tím ho dočista zdrtil a odradil od dalších pokusů. Když se někdo na něj obrátil ve chvíli, kdy si sám zapaloval, a strkal mu svou cigaretu k zapalovači, klidně zapalovač zhasl, zavřel a položil jej před prosebníka.

Tak byla velikost jeho oběti zřejmější. A všichni civilní parťáci a muklové-vedoucí brigád, tísnící se v kanceláři, si šli raději připálit ven, když nikdo z nich neměl oheň.

Když jsem teď bydlel ve stejné místnosti, navíc postel vedle postele, mohl jsem poznat, že štítivost, pohrdání a nevraživost byly hlavními city, které ho v jeho postavení vězně ovládaly. Nejenže nikdy nechodil do táborové jídelny ("ani nevím, kde má dveře"), ale přikázal našemu spolubydlícímu Prochorovu, aby mu z táborové stravy nic nenosil - jenom příděl chleba. Našel by se na Souostroví jiný takový mukl, který by tak urážel ubohý příděl? Běljajev jej bral opatrně jako špinavou žábu - vždyť na něj někdo sahal, nosili jej na dřevěných podnosech - a okrájel ho nožem ze všech šesti stran! I kůrky, i střídku. Těch šest okrájených kousků nikdy nedal prosebníkům - Prochorovu nebo starému pomocnému strážnému, sám je vyhazoval do kbelíku na odpadky.

Jednou jsem se odvážil zeptat, proč ten chléb Prochorovu nedá. Hrdě zvedl hlavu s krátkým ježkem bílých vlasů (nosil vlasy tak krátké, aby to vypadalo jako fazóna i jako táborové ostříhání): "Můj spoluvězeň z cely na Lubjance mě jednou požádal - dovolte,

abych po vás dojedl polévku! -Celý jsem se otřásl! Lidské ponížení je pro mne tak bolestné!" Nedával hladovým lidem chléb, aby je neponižoval!

Veškerou tuto nadřazenost mohl generál projevovat tak snadno proto, že hned vedle naší strážnice byla zastávka trolejbusu číslo čtyři. Každý den, v jednu hodinu odpoledne, když jsme se vraceli z pracovní zóny do obytné na oběd, vystupovala z trolejbusu u venkovní strážnice generálova manželka: vozila v termoskách teplý oběd, před hodinou dovařený v domácí generálově kuchyni. Ve všední dny jim setkání nedovolovali, termosku předával bachař. Ale v neděli sedali ve strážnici.

Manželka prý vždycky odcházela plačky: Alexandr Ivanovič si na ní vylil všechno, co se za týden v jeho hrdé trpící duši nahromadilo.

Běljajev dospěl ke správnému závěru: "V táboře se věci nebo potraviny nesmějí uchovávat v obyčejné prosté zamčené bedýnce. Musí to být truhla kovová a musí být přišroubována k podlaze." Ale z toho plynul hned závěr další: "V táboře je na sto lidí osmdesát darebáků!" (Neříkal devadesát pět, aby neurazil ty, s nimiž hovořil: "Potkám-li na svobodě někoho ze zdejších a vrhne-li se ke mně, řeknu mu - vy jste se zbláznil! Vidím vás popvé!") "Jak trpím společným bydlením!" říkával (to se šesti spolubydlícími!). "Kdybych mohl jíst sám a přitom se zamknout na klíč!" Chtěl naznačit, že bychom měli jít ven, když jí.'Právě jíst chtěl o samotě! Bylo to proto, že dnes jedl něco, co se nedalo srovnat s tím, co měli ostatní, nebo ze zvyku vlastního jeho vrstvě skrývat svůj blahobyt před hladovými'?

S námi mluvil naopak rád, pochybuji, že by se byl cítil opravdu dobře v samostatném pokoji. Ale rád mluvil jednostranně - hlasitě, sebejistě, jen o sobě: "Mně ostatně nabízeli jiný tábor s lepšími podmínkami…" (Připouštím, že si mohl i vybrat.) "Mně se to nikdy nestává…" "Víte, já…" . "Když jsem byl v angloegyptském Súdánu…" Ale dál už to nebylo nic zajímavého, nějaký blábol, který měl ospravedlnit ten halasný úvod: "Když jsem byl v Súdánu…"

Skutečné někde byl, něco viděl. Nebylo mu ani padesát a byl ještě docela statný. Jedna věc je divná: byl to generálmajor letectva a nemluvil ani o jediném bojovém letu, vůbec o žádném letu. Zato, říkal, byl za války vedoucí naší obchodní mise ve Spojených státech Amerika ho zřejmě ohromila. Dokázal tam i hodně nakoupit. Běljajev se nesnížil k tomu. aby nám vysvětlil, proč sedí, ale zřejmě to bylo v souvislosti s touto jeho americkou cestou nebo s tím, co o ní vyprávěl. "Ocep~) mi navrhoval, abych se plně doznal.') Řekl jsem

*153) Známý sovětský advokát.*

*154) To znamená, že advokát říkal totéž, co vyšetřovatel.*

raději dvojnásobný trest, ale jsem nevinen!" Můžeme věřit, že před státem skutečně nevinen byl: nedali mu dvojnásobný trest, nýbrž poloviční - 5 let, dokonce i šestnáctiletí žvanilové dostávali víc.

Díval jsem se na něj, poslouchal a myslel jsem si: to až teď! Až co mu hrubé prsty strhly nárameníky (dovedu si představit, jak se kroutil!), po všech filcuncích, boxech, antonech, Po "ruce dozadu!" - to až teď nedovolí, aby mu někdo odporoval v maličkostech, neřkuli v něčem větším (o něčem důležitějším s námi ani mluvit nebude, nejsme toho hodni, jedině Zinovjev). Ale nikdy jsem nepozoroval, že by nějaká myšlenka, kterou řekl někdo jiný než on, došla do jeho vědomí! Prostě nebyl schopen vnímat nějaké argumenty! Všechno ví předem, ještě než něco namítneme!

Jakpak vypadal dříve, jako vedoucí obchodní mise, jako posel Sovětů na Západě? Uhlazená bledolící neproniknutelná sfinga, symbol "Nového Ruska", jak tomu rozuměli na Západě. A co kdyby k němu člověk přišel s nějakou žádostí?

Strčit hlavu do jeho pracovny, něco žádat? Ten by zařval! Ten by tě zmáčkl! Mnohé by bylo pochopitelné, kdyby pocházel ze staré důstojnické rodiny, ale kdepak! Tento Himálaj sebevědomí je vlastní sovětskému generálovi v první generaci. Vždyť za občanské války byl v Rudé armádě jen mládenečkem v lapcích, ani se podepsat neuměl.

Jak to že tak rychle?… Neustále ve vybrané společnosti - i ve vlaku, i v lázních, vždycky mezi svými, za železnou branou, na propustky.

A ti ostatní? Jsou mu spíše podobní než nepodobní. A co se stane, když se poučka, že součet úhlů trojúhelníku se rovná sto osmdesáti stupňům, dotkne jejich vil, hodností a zahraničních služebních cest? To budou jistě za obrázek trojúhelníku utínat hlavy!

Trojúhelníková průčelí budou shazovat s domů! Vydají dekrety, že se úhly mohou měřit jen v radiánech!

A někdy si tak myslím - a co ze mne? Proč by ze mne neudělali za dvacet let takového generála? Docela by to bylo šlo.

A ještě se tak koukám. Alexandr Ivanyč vůbec není zlý člověk. Když čte Gogola, dobrosrdečně se směje. I nás rozesměje, když má dobrou náladu. A usmívá se chytře. Kdybych v sobě chtěl vypěstovat nenávist vůči němu - takhle, když ležíme vedle sebe na posteli, nedokázal bych to. Ne není pro něj nic ztraceno, může se stát docela dobrým člověkem, ale skrze utrpení. Skrze utrpení.

Ani Pavel Nikolajevič Zinovjev nechodil do táborové jídelny, také si chtěl zařídit, aby mu vozili oběd v termoskách.

Zůstat pozadu za Běljajevem, stál níž než on - to byl pro něj nůž do srdce. Ale okolnosti jsou silnější. Běljajevovi nezabavili majetek, Zinovjevovi částečně ano. Peníze, úspory, to mu zřejmě všechno sebrali, zůstal jen bohatý pěkný byt. Co se nám ale o tom bytě navyprávěl! Často a vždycky dlouze, vychutnával každou podrobnost koupelny, chápal, jakou rozkoš působí jeho vyprávění i nám. Dokonce říkal: od čtyřiceti let má člověk takovou cenu jako jeho byt! (To všechno vyprávěl za Běljajevovy nepřítomnosti, protože ten by ho ani nevyslechl, sám by začal vykládat, ale ne o bytě, považoval se za intelektuála, ale třeba zase znovu o Súdánu.) Ale jak říkal Pavel Nikolajevič, žena je nemocná a dcera musí pracovat - termosky nemá kdo vozit. Ostatně mu i v neděli vozily velmi skromné balíčky.

Musel snášet své postavení s hrdostí zchudlého šlechtice. Do jídelny přece jen nechodil, pohrdaje její špínou a přítomností mlaskající lůzy. Přikázal Prochorovu, aby mu šlichtu i kaši nosil sem, do pokoje, a tady si ji na vařiči ohříval. Rád by si byl okrájel chléb ze šesti stran, ale jiný neměl a tak se spokojil s tím, že jej trpělivě držel nad vařičem, opékal ze všech šesti stran a tak sterilizoval mikroby, které se na chléb mohly dostat z rukou porcovače nebo Prochorova. Nechodil do jídelny a dokonce se někdy i mohl vzdát šlichty, ale neměl dost šlechtické hrdosti, aby tady, na pokoji, tak trochu nežebral: "Nemohl bych ochutnat malý kousíček'?

Dávno jsem to nejedl…"

Byl vůbec přehnaně měkký a zdvořilý, dokud ho něco nepopadlo. Jeho zdvořilost byla zvlášť nápadná vedle zbytečné nabroušenosti Běljajevovy. Uzavřený vnitřně, uzavřený i navenek, pomalu všechno rozžvýkal, byl opatrný v jednání - byl to opravdu muž v pouzdře jako u Iechova, jenomže nebyl učitelem, ale generálem MV. Nebylo možné ani na okamžik použít elektrického vařiče v době, kterou si pro sebe vyhradil Pavel Nikolajevič: pod jeho hadím pohledem jste okamžitě stáhli svůj kotlík, a kdybyste to neudělali, hned by vám to vytkl. Na dlouhé nedělní nástupy ve dvoře jsem se snažil chodit s knihou (držel jsem se přitom co nejdál od literatury, vždycky to byla - fyzika), schovával jsem se za cizími zády a četl. Ó, jaká muka znamenalo pro Pavla Nikolajeviče

takové porušování kázně! Vždyť jsem četl v útvaru, v posvátném útvaru! Vždyť jsem tím zdůrazňoval svou vyzývavost, demonstroval svou zpustlost. Nenapomínal mě přímo, ale tak se na mě díval a tak zmučeně se šklebil, tak sténal a bručel a i ostatní pridurky moje četba natolik rozčilovala, že jsem se musel knihy vzdát a celé hodiny stát jako blbec (a na pokoji si člověk moc nepočte, tam musí poslouchat povídání). Jednou se opozdilo na nástup jedno z děvčat z účtárny stavební kanceláře a tím o pět minut zdrželo odchod do práce brigády pridurků zkrátka místo aby šli v čele kolony, octli se na konci. Byla to běžná věc, ani úkolář, ani dozorce si toho nevšimli, ale Zinovjev ve svém vlastním našedlém vojenském kabátě z měkké látky, ve své přesně nasazené čepici, dávno už bez hvězdičky, s brýlemi, uvítal opozdilou rozzlobeným sykotem: "Proč, k čertu, chodíte pozdě? Kvůli vám stojíme!" (Už nemohl mlčet! Těch pět minut ho odrovnalo! Onemocněl z toho!) Děvče se k němu prudce otočilo a s očima zářícíma rozkoší spustilo: "Sketo! Bídáku! Čičikove! (Proč Čičikove? Asi si to spletla s Bělikovem…) Drž hubu!" A dál, a dál, až na hranici nejsprostších nadávek. Stačil jí jen hbitý ostrý jazýček, ruku nepozvedla, ale vypadalo to tak, jako by ho neviditelně políčkovala, protože jeho matná dívčí pleť se pokrývala červenými skvrnami, uši zaplály doruda, ústa se mu chvěla, načepýřil se, ale už neřekl ani slovo, nepokoušel se zvednout ruku na svou obhajobu. Tenkrát si mě postěžoval: "Nemohu nic dělat s nenapravitelnou přímosti své povahy! Moje neštěstí je, že jsem ani tady neodvykl kázni. Musím napomínat, to ostatní ukázňuje."

Při ranním nástupu byl vždycky nervózní - chtěl se co nejdříve dostat do práce. Sotva pustili brigádu pridurků do pracovního pásma, velmi ostentativně předháněl všechny, co nespěchali, co šli pomalu, co noha nohu mine, a do kanceláře téměř utíkal. Chtěl snad, aby to viděli nadřízení? To nebylo tak důležité. Aby muklové viděli, jak je zavalen prací? Zčásti ano. Ale nejdůležitější a nejupřímnější bylo - co nejdříve se oddělit od davu, odejít z táborové zóny, zavřít se v tichém pokojíku plánovacího oddělení a tam… tam vůbec nedělat to, co vykonával Vasilij Vlasov, nekoumat, jak píchnout pracovním brigádám, nýbrž - po celé hodiny lenošit, kouřit, snít o další amnestii a představovat si jiný stůl, jinou pracovnu, se signálním zvonkem, s několika telefony, s uctivými sekretářkami, s upravenými návštěvníky.

Věděli jsme toho o něm málo! Nerad mluvil o své minulosti v MV - nemluvil ani o hodnosti, ani o funkci, ani o podstatě práce, to je ta běžná "zdrženlivost" bývalých vnitráků. Jeho vojenský kabát byl právě té našedlé barvy, o jaké píší autoři Bělomořského kanálu, a ani v táboře mu nenapadlo odpárat modré lemování s kabátu a kalhot. Za ty dva roky, co seděl, zřejmě ještě neměl příležitost setkat se s pravou hrůzou tábora, nepoznal propasti Souostroví. Náš tábor si samozřejmě zvolil sám: byt měl několik stanic trolejbusem od tábora, někde na Kalužském náměstí. A - protože si pořádně neuvědomil. jak cizí je svému nynějšímu okolí - někdy se na pokoji prořekl: buď dal najevo, že dobře zná Kruglova (tehdy ještě nebyl ministrem), nebo Frenkela, nebo zase Zaveňagina, všechny větší gulagovské hodnostáře. Jednou se zmínil, že za války vedl stavbu velkého úseku železnice Syzraň-Saratov, to znamená ve Frenkelově GULDŽDS. Co mohlo znamenat, to "vedl"? Žádný inženýr nebyl. To znamená jako velitel správy tábora? Prosťáček, srdéčko! A s takové výše ho to dost bolestně srazilo na úroveň téměř obyčejného trestance. Měl článek 109, v MV to znamenalo, že bral nad svou funkci. Jako našinec dostal 7 let (to znamená, že toho schramstl na celých dvacet). Na základě stalinské amnestie mu už snížili polovičku zbytku, takže měl před sebou něco přes dva roky. Ale trpěl, trpěl, jako kdyby měl celou desítku.

Jediné okno našeho pokoje vedlo do parku Něskučnyj. Docela blízko okna, trochu pod ním, se vlnily koruny stromů.

Všechno se tu vystřídalo: vánice, tání, první zeleň. Když Pavla Nikolajeviče nic v pokoji nerozčilovalo a když byl přiměřeně rozteskněn, stával u okna a tiše si prozpěvoval:

"Ó, usni, mé srdce, spi jen stále! Nebul již, nevzbudíš to, co bylo…"

Koukejme se! Pro salón je to docela příjemný člověk. Ale kolik trestaneckých hromadných hrobů zanechal podél své trati!…

Koutek Něskučného, obrácený k naší zóně, byl ohrazen od návštěvníků vršíčky, bylo to tiché místečko - bylo by, nebýt toho, že jsme se ze svých oken koukali my, holohlaví. Prvního máje sem, do úkrytu, nějaký poručík zavedl svou dívku v květovaných šatech. Tak se ukryli před parkem a nás se nestyděli, jako se člověk nestydí psa nebo kočky. Důstojník muchlal svou milou na trávě a ani ona nebyla příliš stydlivá.

"Nevolej uprchlé nenadále, nemiluj, co tak bylo kdys milo."

Náš pokoj byl vůbec jako malý model. Vnitrák a generál nám neomezeně vládli. Jenom s jejich dovolením jsme mohli používat vařiče (bylo to lidové vlastnictví, když jej nepotřebovali oni. Jenom oni rozhodovali: zda se má větrat nebo ne, kam se mají dávat boty, kam se mají věšet kalhoty, kdy se má mlčet, kdy spát, kdy vstávat. Několik kroků od nás na chodbě byly dveře od velkého společného pokoje, kde řádila republika, kde posílali všechny autority do háje i jinam - tady však existovala privilegia, a když už jsme se jich drželi, museli jsme je zachovávat do důsledku. Když jsem vyletěl mezi malíře, stala se ze mne němá tvář: byl jsem proletář a v kteroukoli chvíli mě mohli vyhodit do společné světnice. Rolník Prochorov byl sice považován za "brigadýra" výrobních pridurků, byl však do této funkce jmenován právě jako sluha - aby nosil chléb, misky, aby vyjednával s dozorci a strážnými zkrátka aby dělal všechnu špinavou práci (byl to právě ten mužik, co živil dva generály). Takže jsme se z donucení podřizovali diktátorům. Kde však byla, co dělala velká ruská inteligence?

Doktoru Pravdinu (ani příjmení jsem si nevymyslel!) neuropatologovi, lékaři táborového střediska, bylo sedmdesát let. Revoluce ho tedy zastihla, když už mu táhlo na padesátku, vyrostl v nejlepších dobách ruského myšlení, v duchu svědomitosti, čestnosti, lásky k lidu. Ten jeho vzhled! Obrovská starozákonní hlava se stříbrnými chvějivými šedinami, jichž se táborový holič neodvážil dotknout (povoleno velitelem zdravotnického oddělení). Jeho portrét by byl ozdobou předního světového lékařského časopisu! Žádný stát by se ne musel stydět za takového ministra zdravotnictví! Velký nos, vědomý si vlastní hodnou. vnukal naprostou důvěru v jeho diagnózu. Všechny jeho pohyby byly úctyhodné a solidní. Byl tak rozložitý, že se na obyčejnou kovovou postel pro jednoho nevešel, přečníval.

Nevím, jaký byl neuropatolog. Rád věřím, že dobrý, ale jen ve změkčilé zdvořilé doly° a určitě ne ve státní nemocnici, nýbrž doma, za měděnou vizitkou na dubových dveřích, kde melodicky bijí velké hodiny, stojící u stěny, kde by nikam nespěchal a nepodřizoval ničemu jinému než vlastnímu svědomí. Ale od té doby ho pořádné zastrašili. Vystrašili na celý život. Nevím, zda seděl někdy před tím, zda ho za občanské války táhli na popravu (nic divného by to nebylo), ale i bez pistole ho vystrašili dost. Stačilo, že pracoval ve střediscích, kde musel přijmout devět pacientů za hodinu, kde měl čas jen na to, aby klepl kladívkem do kolena; že musel fungovat jako člen lékařské pracovní posudkové komise, jako člen lázeňské komise a komise vojenské správy, a všude podpisovat, podpisovat, podpisovat papíry a vědět, že každý podpis - je tvoje hlava, že některé lékaře už zavřeli, některým vyhrožovali, ale ty pořád podpisuj neschopenky, protokoly, posudky, potvrzení, chorobopisy. A každý podpis znamená hamletovské: uznat nebo neuznat? Schopen neschopen? Nemocen nebo zdráv? Nemocní prosí tam, nadřízení tě mačkají onam - vystrašený lékař si nevěděl rady, pochyboval, chvěl se a kál.

Ale to bylo všechno na svobodě, to byly milé legrácky! Ale teď odsouzený jako nepřítel lidu, vystrašený vyšetřovatelem až k smrtelnému infarktu (dovedu si představit, kolik lidi, celou lékařskou fakultu, by mohl s sebou strhnout při takovém strachu!) - kým byl teď? Obyčejná pravidelná návštěva civilního vedoucího zdravotnického oddělení ZTS, jakéhosi starého zpiťara bez lékařského vzdělání, zneklidnila a rozrušila Pravdina tak, že nebyl schopen přečíst v nemocniční kartotéce ani ruský text. Jeho pochybnosti se nyní zdesatero násobily, v táboře byl ještě nerozhodnější a nevěděl: může zneschopnit s

teplotou 37,7? A co když mu vynadají? A chodil se radit k nám do pokoje. Mohl žít ve vyrovnaném klidném stavu maximálně čtyřiadvacet hodin - po uznání velitele tábora nebo aspoň poddozorce. Po takové pochvale se 24 hodin jaksi cítil v bezpečí, ale příštího rána ho přepadl zase ten neúprosný neklid. Jednou vypravovali z tábora urychlený transport, tolik spěchali, že nebyl čas na vykoupání (ještě štěstí, že nehnali nahé vězně do ledových lázní). Hlavni dozorce přišel k Pravdinovi a přikázal mu, aby napsal potvrzení, že transport prošel hygienickou očistou. Pravdin se jako vždy vedení podřídil - ale co pak vyváděl! Když přišel do místnosti, padl na postel jako podťatý, držel se za srdce, sténal a naše chlácholení neposlouchal. Usnuli jsme. Kouřil papirosy jednu za druhou, běhal na záchod a konečně po půlnoci se oblékl a s šíleným výrazem ve tváři šel za dozorcem ve službě, kterému se říkalo Prcek. Byl to negramotný neandrtálec, ale na čepici měl hvězdičku. Šel se poradit: co s ním teď bude? Dají mu za ten zločin druhý trest na osmapadesátku nebo ne? Nebo ho jen odtransportují z moskevského tábora někam daleko? (Měl rodinu v Moskvě, nosila mu bohaté balíčky, a tak se velice držel našeho malého tábora.) Zakřiknutý a vyděšený Pravdin ztratil vůli ve všem, dokonce i ve zdravotnické prevenci. Nedokázal poručit ani kuchařům, ani pomocným strážcům, ani své marodce. V jídelně byla špína, v kuchyni špatně myli misky, na marodce klepali pokrývky bůhví kdy - všechno věděl, ale čistotu neprosadil. Jenom v jednom bodě byl stejný blázen jako celé velení tábora (ostatně, tuhle zábavu znají mnozí muklové z táborů) - každodenní mytí podlahy v obytných místnostech. To se provádělo bez výjimek. Vzduch a ložní prádlo nikdy neuschly, protože podlahy byly věčně mokré a hnily. Pravdina si nevážil ani ten nejposlednější mukl v táboře. V jeho vězeňském životě ho neokradl a neošidil jenom ten, kdo nechtěl. Jen proto, že se naše světnice na noc zamykala, měl ještě svoje věci, které se válely kolem postele, a jen proto nikdo nevybílil jeho noční stolek, nejnepořádnější z celého tábora, z něhož se všechno sypalo a vypadávalo.

Pravdin dostal 8 let podle článku 58-10 a 11, tedy jako politik, agitátor a organizátor, ale v jeho hlavě jsem shledal naivitu zaostalého dítěte! Dokonce ani ve třetím roce vězení stále ještě nedozrál k těm myšlenkám, k nimž se doznal při vyšetřování.

Věřil, že všichni sedíme dočasně, že to je něco jako žert, že se připravuje velkolepá velkorysá amnestie, abychom si více cenili svobody a byli orgánům navěky vděční za poučení. Věřil v kvetoucí kolchozy, v hnusnou zákeřnost Marshallova plánu zotročení Evropy a v intriky Spojenců, kteří usilují rozpoutat třetí světovou válku.

Vzpomínám si, jak jednou přišel celý dojatý, zářící tichým dobrým štěstím, jako chodívají věřící po krásné večerní mši. V jeho velké dobrotivé otevřené tváři svítily oči - vždycky veliké, s oteklými spodními víčky - svítily nebeskou pokorou. Ukázalo se, že se právě konala porada zonálních pridurků. Velitel táborového střediska na ně zpočátku řval, bouchal pěstí a najednou ztichl a řekl, že jim důvěřuje jako svým věrným pomocníkům! A Pravdin se nám dojatě svěřil: "Prostě jsem po těch slovech dostal elán k práci!" (Musím doznat, že se generál pohrdavě zašklebil.) Lékařovo příjmení nelhalo: byl pravdomluvný a měl pravdu rád. Měl ji rád, ale nebyl jí hoden!

V našem malém modelu je směšný. Ale přejdeme-li od malého modelu k velkému, ztuhne člověk hrůzou. Jak velká část našeho duchovního Ruska dospěla až sem? Jen a jen ze strachu…

Pravdin vyrostl v prostředí vzdělanců, po celý život se zabýval duševní prací, byl obklopen chytrými lidmi s rozhledem - byl to však intelektuál, tedy člověk s individuálním intelektem?

Postupně jsem se musel zamyslet nad tím slovem - inteligence. Všichni se k ní rádi řadíme, všichni však do ní nepatříme. V Sovětském svazu to slovo nabylo naprosto zkresleného smyslu. K inteligenci začali počítat všechny, kdo nepracují (a bojí se pracovat) rukama. Dostali se sem všichni straničtí, státní, vojenští a odboroví byrokrati.

Všichni účetní a kancelisté - mechaničtí otroci "má dáti - dal". Všichni úředníci. Tím samozřejměji sem řadí všechny učitele (i ty, co nejsou ničím víc než mluvící učebnicí co nemají samostatné vědomosti, ani samostatné vlastní názory na výchovu). Všechny lékaře (i ty, co jsou jen schopni čmárat perem v chorobopise). A už docela bez váhání sem řadí všechny, co i jen chodí kolem redakcí, nakladatelství, filmových ateliérů, filharmonií, nemluvě o těch, kdož publikují, filmují nebo drží smyčec v ruce.

A přitom ani jediný z těchto znaků člověka k inteligenci nepřiřazuje. Nechceme-li tento pojem ztratit, nesmíme jej rozmělňovat. Intelektuála nelze definovat jeho profesí a způsobem zaměstnání. Ani dobré vychování a dobrá rodina nemusí vypěstovat intelektuála. Intelektuál je člověk, jehož zájmy, vůle žít duchovním životem jsou stálé a vytrvalé, nejsou stimulovány vnějšími okolnostmi a projevují se dokonce navzdory jim. Intelektuál je člověk, jehož myšlení je původní.

V našem pokoji zrůd se za přední intelektuály považovali Běljajev a Zinovjev. Parťák Oračevskij a skladník Prochorov z Balíkova uráželi city těchto vznešených lidí, a dokud jsem měl vysokou funkci, generál a vnitrák nelenili a požádali mě, abych oba mužiky z naší světnice vyhodil - proto, že nejsou čistotní, proto, že si lehají v botách na postel, a vůbec proto, že nejsou inteligentní (generálové si usmyslili, že se zbaví mužika-živitele!) Ale mně se líbili oba dva - sám jsem srdcem mužik - a v místnosti byla nastolena rovnováha. (A brzy i o mně generálové někomu říkali, aby mě vyhodil.) Oračevskij skutečně vypadal obhrouble, nic "intelektuálského". Z hudby chápal jen ukrajinské národní písně, v životě neslyšel ani o starém italském, ani o novém francouzskem malířství. Zda měl rád knihy, nemohu říci, protože jsme je v táboře neměli. Do abstraktních debat, které se vedly na světnici, nezasahoval. Jako by ani neslyšel nejlepší monology Běljajeva o Súdánu a Zinovjeva o bytě. Když měl volno, nejraději zachmuřena a dlouze přemýšlel, nohy míval opřeny o pelest, patami bot se opíral o její okraj a podrážky civěly na generály (to nebylo z vyzývavosti, vůbec ne, ale: když se člověk připraví k nástupu nebo v polední přestávce nebo večer, když ještě bude muset ven - copak se rozumný člověk může zříci potěšení poležet si? A stáhnout vysoké boty není lehké, jsou pevně navlečeny na dvojí onuce). Oračevskij také přitrouble přecházel všechno doktorovo sebebičování. A najednou, když hodinu nebo i dvě mlčel, dovedl zcela bez souvislosti s tím, co se právě na pokoji dělo, tragicky pronést: "Ba! Snáze jest zajisté velbloudu jehelnou dírkou projíti nežli osmapadesátce vyjíti na svobodu." Naopak do praktických debat o kvalitě používaných věcí nebo o správnosti každodenního chování dokázal vpadnout se svou ukrajinskou tvrdohlavostí a vášnivě dokazovat, že válenky se sušením na kamnech ničí a že je účelnější a příjemnější je nosit celou zimu bez sušení.

No jistě, jakýpak to byl intelektuál!

Ale z nás všech jediný byl upřímně oddán stavbě, jediný dokázal mluvit ve volném čase se zájmem o práci.

Když se dozvěděl, že muklové rozbili už úplně postavené pokojové příčky a obratně je ztopili - chytil se za hrubou hlavu hrubýma rukama a rytmicky pohyboval tělem, jako by ho něco bolelo. Nemohl pochopit barbarství obyvatel lágru! Možná, že to bylo proto, že seděl teprve rok. Někdo přišel a povídal, že ze sedmého poschodí spadl betonový panel. Všechny to rozrušilo: "Nezabilo to někoho?" A Oračevskij: "Neviděl jste jak se rozbil - jakým směrem šly trhliny?" (Panely se vyráběly podle jeho výkresů a chtěl vědět, zda správně používal výztuží.) V prosincovém mrazu se v kanceláři sešli vedoucí brigád a parťáci, hřáli se a povídali si různé táborové klepy. Vešel Oračevskij, svlékl palčáky a slavnostně, opatrně z něho osvobodil ztuhlého, ale živého oranžově černého krásného motýla: "Tady ten motýl přežil 19 stupňový mráz! Seděl na trámu stropní konstrukce."

Všichni se shromáždili kolem motýlka a zmlkli. Ti šťastní z nás, kteří zůstanou naživu. sotva skonči svůj trest v lepším stavu než ten motýlek.

Oračevskij sám dostal jen pět let. Zavřeli ho pro zločinný výraz tváře (facecrime - přesně podle Orwella) - pro úsměv! Byl učitelem v ženijním učilišti. Jednou ukazoval ve sborovně jinému učiteli něco v Pravdě a usmál se! Ten druhý brzy padl a čemu se usmíva! Oračevskij, se nikdo vlastně nedozvěděl. Ale někdo úsměv viděl a už to, že se usmíval nad ústředním orgánem strany, je svatokrádež! Pak Oračevskému uložili, aby připravil politický referát. Odpověděl, že se podřídí rozkazu, ale referát připraví bez chuti. To už číše přetekla!

Kdo z těch dvou měl blíž k intelektuálovi - Pravdin nebo Oračevskij?

Teď už je na čase říci něco o Prochorovi. Byl to podsaditý mužik s těžkou chůzí, těžkým pohledem, v jeho tváři byla spíše nevraživost, a hned tak se neusmál. Takovým se na Souostroví říká "šedý vlk". Neprojevoval ochotu něčeho se vzdát, udělat pro někoho něco dobrého. Ale co se mi hned zalíbilo: misky Zinovjevovi a chléb Běljajevovi nosil bez podlézavosti, bez falešného úsměvu nebo prostě prázdného slova, nosil je jaksi vznešeně, přísně, dával najevo, že služba je služba, ale on není žádný kluk. Potřeboval hodně jídla, aby uživil své velké dělnické tělo. Za generálskou šlichtu a kaši trpěl své ponížené postavení, věděl, že jím tady pohrdají, neprotestoval, ale ani ocasem nevrtěl. Nás všechny prokoukl, viděl nám až do žaludku, ale neměl příležitost se vyslovit. Cítil jsem v Prochorovi, že je jakoby zbudován z kamene, taková ramena mezi lidem mnoho unesou. Se žádným úsměvem se neukvapí, dívá se podmračeně, žádný podraz neudělá.

Neměl osmapadesátku, ale život chápal velmi přesně. Byl řadu let předsedou selsovětu u Naro-Forinsku, tam se člověk také musel umět točit, i tvrdou ruku ukázat i před načalstvem obstát. Vyprávěl o svém předsednictví takto:

"Když máš být vlastenec, musíš jít vždycky vpředu. Jasně, na všechny nepříjemnosti narazíš taky jako první. Máš v selsovětu referát, a třebaže je na vesnici řeč spíš praktická, přece jen ti nějaký vousáč hodí: a co je to per-ma-nent-ní revoluce? Kdo to má vědět, co je to zač, vím, že ženské nosí permanent (trvalou), ale když neodpovíš, řeknou: rozumí tomu jako koza petrželi. To je, povídám, taková revoluce, co se točí, co se vine, do dlaně se nechytí - koukej, jeď se podívat do města, ženské mají takové kudrlinky nebo taky berani. Když se naši poštěkali s MacDonaldem, poradil jsem v referátě vládě: "Neměli byste, povídám, soudruzi, strhat nos, kam nemáte!"

Za ta léta pronikl do tyátru našeho života a sám se na něm podílel. Předvolal si předsedu kolchozu a řekl: "Ňákou dojičku připrav na zemědělskou výstavu na zlatý metál - aby měla denní dojivost tak šedesát litrů!" A v celém kolchoze společně připravovali takovou dojičku, sypali jejím kravám do žlabu bílkovinná krmiva a dokonce i cukr. A celá vesnice a celý kolchoz věděli, zač ta zemědělská výstava stojí. Nahoře se zbláznili, ale co - zřejmě to tak chtějí.

Když se k Naro-Fominsku blížila fronta, dostal Prochorov za úkol evakuovat selsovětská stáda. Když se nad tím člověk zamyslí, bylo to opatření proti mužikům a ne proti Němcům: to mužici zůstali na holé půdě bez dobytka a bez traktorů. Rolníci dobytek nechtěli dát, rvali se (čekali, že se kolchozy třeba rozpadnou a pak dobytek dostanou oni) - div Prochorova nezabili.

Fronta se převalila za jejich vesnici a na celou zimu ztichla. Prochorov, dělostřelec už z roku 1914, bez dobytka, se ze žalu přidal k sovětské baterii a podával náboje, dokud ho nevyhnali. Na jaře 1942 se do jejich okresu vrátila sovětská moc a Prochorov se zase stal předsedou selsovětu. Teď se zase mohl vypořádat se svými nepřáteli, stalo se z něho ještě větší zvíře než dřív. A žil by si dobře do dnešního dne. Ale divná věc - nestalo se. Srdce se v něm zachvělo.

Jejich kraj byl zpustošen a předseda dostával lístky na chleba: aby trochu nakrmil z pekárny ty nejhladovější a vyhořelé.

Prochorovu bylo lidí líto, v rozporu s instrukcí překročil přidělování lístků a dostal zákon "sedmi osmin", 10 let. MacDonalda mu pro nevzdělanost odpustili, lidský soucit však nikoli.

Na pokoji Prochorov stejně jako Oračevskij celé hodiny rád lehával s botami na pelesti, s pohledem upřeným na oprýskaný strop. Mluvil, jen když byli generálové pryč. Úžasně se mi líbily některé jeho úvahy a výrazy:

"Jakou čáru je těžší udělat - přímku nebo křivku? Na přímku potřebuješ přístroje, křivku udělá i ožrala nohama. Stejné je to s čárou života."

"Peníze jsou teď dvoupatrové." (Jak je to výstižné! Prochorov k tomu dodal, že kolchozu berou potraviny za jedny ceny a lidem je prodávají za docela jiné. Ale viděl to i v širším smyslu, "dvoupatrovost peněz se projevuje v mnohém, jde celým životem, stát nám platí podle prvního pořadí, kdežto my musíme všude platit podle druhého, proto musíme sami někde brát jako v druhém patře, jinak člověk brzy zkrachne.") "Člověk není ďábel, ale žít tě nenechá," to také říkával.

A mnohé v tomto duchu; velice lituji, že jsem si to nezapamatoval.

Nazval jsem ten pokoj pokojem zrůd, ale ani Prochorovova ani Oračevského mezi zrůdy zařadit nemohu. Z nás šesti však byla většina zrůd, protože já sám, copak jsem byl jiného než zrůda? V mé hlavě stále ještě plavaly - i když už pomuchlané a roztrhané - přece jen plavaly útržky zmatené víry, marné naděje a falešného přesvědčení. A přestože už mi běžel druhý rok trestu, stále ještě jsem nechápal prst osudu, neviděl jsem, co ukazuje mně, vyvrženému na Souostroví. Stále ještě jsem byl v zajetí první povrchní demoralizující myšlenky, kterou mi vštípil zvláštní úkolář na Presně: "Jenom se nedostat na společné práce. Přežit!" Vnitřní cesta ke společným pracím pro mne nebyla lehká.

Jednou v noci přijelo ke strážnicí tábora osobní auto, do našeho pokoje vstoupil dozorce a zatřásl ramenem generála Běljajeva, aby se chystal s "věcmi". Generála zpitomělého z náhlého probuzení odvezli. Z Butyrek nám ještě dokázal poslat lístek: "Hlavu vzhůru!" (Zřejmě, abychom se netrápili nad jeho odjezdem.) "Když budu naživu, napíši." (Nenapsal, ale po straně jsme se o něm dozvěděli. Zřejmě usoudili, že v moskevském táboře je nebezpečný. Dostal se do Poťmy.

Tam už nebyly termosky s domácí polévkou a myslím, že ani chléb už ze šesti stran neokrajoval. A za dalšího půl roku se donesly pověsti, že velmi zchátral, že v Poťmě roznáší šlichtu, aby se najedl. Nevím, zda je to pravda. Jak se v táboře říká, jak jsem koupil, tak prodávám.) Tak tedy, neztrácel jsem čas a hned druhý den ráno jsem se upíchl jako pomocník normovače místo generála a malířskému řemeslu jsem se nevyučil. Ani normovat jsem se nenaučil, jenom jsem násobil a dělil pro své potěšení. Při nové práci jsem míval i záminku jít se toulat po stavbě, míval jsem i čas posedět si na zastřešeném sedmém poschodí naši budovy, tedy jaksi na střeše. Před zrakem trestance se tam doširoka otvírala Moskva.

Na jedné straně byly Vrabčí hory, ještě čisté. Jen v nepatrném náznaku se rýsovala budoucí Leninova třída. Bylo vidět panensky nedotčenou Kanatčikovu daču. Na druhé straně byl Novoděvičij klášter, obludná Frunzeho akademie a daleko vpředu, za kypícími ulicemi, v namodralém oparu - Kreml, kde už jen zbývá podepsat amnestii pro nás připravenou.

Nám ztracencům se svůdně jevil tento svět, kterého se naše nohy téměř nedotýkaly, svět ve vší slávě a bohatství, nám však navždy nedostupný.

Jakkoli jsem ale jako nováček toužil po "svobodě", toto město ve mně závist nevyvolávalo, nepřál jsem si slétnout do jeho ulic. Všechno zlo, které nás drželo, bylo uvito tady. Nadutě město ještě nikdy tolik jako po válce nepotvrzovalo přísloví "Moskva slzám nevěří!"155)

***155) Ale teď sem tam využívám této příležitosti vzácné pro mukla, navštívit svůj tábor! Pokaždé mě to rozruší. Je to tak užitečné, nechce-li člověk ztratit životní měřítka - ponořit se do bezvýchodné minulosti, znovu se cítit tamtím.Tam kde byla jídelna, jeviště a KVO je nyní obchod Spartak. Tady u stu! stejné trolejbusové stanice byla venkovní strážnice. Támhle ve druhém poschodí je okno našeho pokoje zrůd. Tady je místo nástupů. Tadyhle pracoval jeřáb Napolné. Tady M. zmizela v Beršadero noře. Po asfaltovaném dvoře chodí lidé, procházejí se, povídají o drobných záležitostech - nevědí. že chodí po mrtvolách, po našich vzpomínkách. Nemohou si představit, že tento dvorek, dvacet minut cesty z centra, nebyl součástí Moskvy, že to byl ostrůvek divokého Souostroví, těsněji spojeného s Norilskem a Kolvmou než s Moskvou. Ale ani já už nemohu jít na střechu, kde jsme zcela právoplatně chodívali, nemohu jít do těch bytů, kde jsem kytoval dveře a pokládal podlahy. Dávám ruce dozadu jako dříve, chodím po zóně a představuji si, že pro mne není cesty ven, jenom odtud a potud, a kam mě pošlou zítra - nevím. A tytéž stromy Něskučného, teď už neohražené zónou, jsou mými svědky, všechno si pamatují, i mě si pamatují, že to všechno tak opravdu bylo.Tak chodím v trestaneckém uzavřeném prostoru, s obratem čelem vzad na konci - a postupně začínají všechny složité problémy dnešního života tát jako vosk.Nemohu se ovládnout, provedu klukovinu: jdu po schodech nahoru a na bílé okenní předprsni. kousek před pracovnou velitele tábora, píši černé: "121. táborový úsek." Někdo půjde kolem, přečte si to, třeba se zamyslí.***

Byli jsme sice pridurkové, ale přece jen výrobní, a náš pokoj nebyl hlavní, nad námi byl podobný, kde bydleli pridurkové ze zóny a odkud triumvirát účetního Solomova, skladníka Beršadera a úkoláře Burštejna vládl našemu táboru. Tam se také rozhodlo o přemístění: zbavit Pavlova funkce vedoucího výroby a na jeho místo dát K. A tak se jednou tento nový ministerský předseda nastěhoval na náš pokoj (zatímco předtím Pravdina, přes všechny jeho snahy vyhovět, vrzli do transportu). Pak už ani mě dlouho netrpěli: vyhodili mě i z pracovny normovače i z tohoto pokoje (v táboře člověk klesá ve společenském postavení, ale na vagónkách jde přitom naopak nahoru), ale zatím jsem ještě byl tady a měl jsem čas pozorovat K. Ten docela dobře doplňoval náš malý model další významnou odrůdou porevolučního intelektuála.

Alexandr Fjodorovič K., pětatřicetiletý vypočítavý obratný podnikavec (jak se říká "skvělý organizátor"), byl povoláním inženýr stavař (ale nějak tu profesi málo dával najevo, jenom šoupal logaritmickým pravítkem). Dostal deset let podle zákona ze 7. srpna, seděl už asi tři roky, v táborech byl naprosto jako doma a cítil se tu stejně přirozeně jako na svobodě. Společné práce jako by mu naprosto nehrozily. O to méně byl nakloněn litovat neschopné masy, odsouzené právě k těm společným.

Byl z těch vězňů, jejichž jednání je pro mukly strašnější než jednání dávných pánů Souostroví: když někoho chytil pod krkem, už ho nepustil, nebyl líný. Bojoval o snížení přídělů (posílení kotlovky), o zákaz návštěv, o transporty - jen aby z vězňů vymáčkl co nejvíc. Výrobní i táborové vedení bylo nad ním u vytržení.

Jedna věc je zajímavá: všechny tyto způsoby mu zjevně byly vlastní i před táborem. To venku se naučil takhle řídit a ukázalo se, že metody jeho řízení jsou pro tábor jako ulité. K poznání pomáhá podobnost. Brzy jsem si uvědomil, že K. mi někoho velice připomíná. Kohopak? Ale Leonida Z-va, mého spoluvězně z lubjanské cely. A hlavně vůbec nejde o vnější podobu, ne tamten byl trochu jako kanec, tenhle je urostlý, vysoký, džentlmenský. Ale když je člověk postavil vedle sebe, mohl přehlédnout celý proud - tu první vlnu vlastních nových inženýrů na které tak netrpělivě čekali, aby staré odborníky, "spece" vyrazili a aby to mnohým z nich spočítali. A tak přišli, ti první absolventi sovětských technik! Jako inženýři se vůbec nemohli rovnat inženýrům staré školy - ani co do šířky technické vyspělosti, ani co do mistrovského citu a lásky k práci. (Dokonce i před medvědem Oračevským, který byl z pokoje vyhnán, vypadal skvělý K. jako žvanil.) Jako

lidé, činící si nárok na všeobecné vzdělání, byli komičtí. (K. říkával: "Moje oblíbené (!) dílo jsou Stendhalovy Tři barvy doby." (Tři barvy doby je životopisný román o Stendhalovi, pozn. překl.) Nejistě integreoval xzdx a přitom se vrhal jako těžkooděnec do diskusí o kterékoli otázce vyšší matematiky. Pamatoval si pět nebo deset německých školských frází a používal jich vhod i nevhod.

Vůbec neuměl anglicky, ale tvrdohlavě se přel o správný anglický přízvuk, který jednou zaslechl v restauraci. Měl také sešit s aforismy, často si v něm četl a šprtal si je nazpaměť, aby se příležitostně blýskl.) Ale za to všechno se od nich, kteří nikdy nepoznali kapitalistickou minulost, nebyli nakaženi jejími nectnostmi, žádala republikánská ryzost, naše sovětská zásadovost. Mnozí z nich šli přímo ze školních lavic do odpovědných funkcí s velice vysokými platy, za války je vlast osvobozovala od vojenské služby na frontě a nežádala nic, než aby pracovali ve svém oboru. Tím už byli vlastenci, přestože do strany vstupovali neochotně. Jedno neznali - strach z třídních výtek a obvinění, proto se ve svém rozhodování nebáli omylu a někdy své jednání hájili i s nasazením vlastního krku. Ze stejného důvodu se neostýchali ani před dělnickými masami, naopak postupovali vůči nim s obecně rozšířenou bezohlednou krutostí.

Ale to je také všechno. Podle možnosti se snažili, aby jejich pracovní den netrval déle než osm hodin. A pak začínal sladký život: herečky, Metropol, Savoy. Tady se vyprávění K. a Z-va podivuhodně shoduje.

Takhle vypráví K. (ne že by trochu nelhal, ale v podstatě je to pravda, člověk hned uvěří!) o jedné obyčejné neděli v létě 1943, povídá a celý září, jak to znovu prožívá:

"Večer v sobotu se navalíme do restaurace Praha. Večeře! Chápete, co je to pro ženu večeře? Pro ženu absolutně není důležité, jaká bude snídaně, oběd a denní práce. Pro ni jsou důležité: šaty, střevíčky a večeře! V Praze je zatemnění, ale dá se jít na střechu. Sloupkové zábradlí. Voňavý letní vzduch. Spící zatemněný Arbat. Vedle je žena v hedvábných (to slovo vždycky zdůrazňuje) šatech! Flámovali jsme celou noc a teď pijeme jen šampaňské! Za špičkou věže LKO vyplouvá rudé slunce! Paprsky, sklo, střechy! Platíme účet. Moje služební auto je u vchodu! - zatelefonoval jsem pro ně. Do otevřených oken proudí vítr. osvěžuje. A na dače - borový les! Chápete, co je to ranní borový les? Několik hodin spánku za zavřenými okenicemi. Kolem desáté se probouzíme - slunce proudí dovnitř žaluziemi. V pokoji jsou mile rozházeny ženské šaty. Lehká (víte, co je to lehká?) snídaně s červeným vínem na verandě. Pak přijíždějí přátelé, jdeme k řece, opalovat se, koupat. Večer autem domů. Když je neděle pracovní, po snídani, tak k jedenácté jede člověk na chvíli zaporoučet."

A to my si někdy, někdy máme porozumět?

Sedí na posteli a vykládá, mává dlaněmi, aby upřesnil půvabné podrobnosti, vrtí hlavou nad palčivou sladkostí vzpomínek. Také já si vzpomínám na ty strašné neděle léta roku 1943, na jednu za druhou.

4. července. Na úsvitu se celá země zatřásla nalevo od nás, na Kurském oblouku. A za svitu rudého slunce jsme už četli shazované letáky: "Vzdejte se! Už nejednou jste zakusili drtivou sílu německých ofenzív!"

11. července. Na úsvitu rozčíslo vzduch nad námi tisíce zvuků - začínala naše ofenzíva na Orel.

Lehká snídaně? Jistě, vím, o co jde. To je ještě za tmy, v zákopu, jedna konzerva amerického vepřového pro osm lidí - a hurá! Za vlast! Za Stalina!

## 10 MÍSTO POLITICKÝCH

Kde však byli v tomto ponurém světě, kde každý požírá, koho jen může, kde se život a svědomí člověka dá koupit za příděl nedopečeného chleba, kdepak v tomto světě byli, copak dělali političtí nositelé cti a světla všech vězeňských dob?

Už jsme přece sledovali, jak "politické" izolovali, zardousili a vyhubili. No a místo nich?

Co - místo nich? Od té doby u nás političtí nejsou. A ani u nás být nemohou. Jacípak "političtí", když byla nastolena všeobecná spravedlnost? V carských vězeních jsme kdysi užívati výhod politických, tím spíše jsme pochopili, že je třeba tomu udělat konec. Prostě jsme politické zrušili. Nejsou a nebudou!

A ti, koho zavírají, to jsou přece kaeři, nepřátelé revoluce. Lety vyčichlo slovo revoluce, dobrá, nechť jsou to nepřátelé lidu, to zní ještě líp. (Kdybychom sečetli podle našeho přehledu proudů všechny uvězněné "nepřátele lidu" a připočetli k tomu trojnásobný počet rodinných příslušníků - vyháněných, podezřívaných, ponižovaných a utiskovaných, s údivem bychom museli přiznat, že poprvé v dějinách se lid stal svým vlastnim nepřítelem, zato však získal přítele nejlepšího - tajnou policii.) Je známa táborová anekdota, jak odsouzená bába dlouho nemohla pochopit, proč jí u soudu prokurátor i soudce říkali "jízdní milicionář". (Mělo to být "kontrarevolucionář"!) (Vtip je založen na nepřeložitelné zvukové shodě: "konnyj milicioněr", "kontrrevolucioněr" - pozn. překl.) Člověk, který seděl v táborech a uměl se dívat, může říci, že je to anekdota pravdivá.

Krejčí odkládal jehlu a zapíchl ji, aby se neztratila, do novin na zdi a trefil se Kaganovičovi do oka. Zákazník to viděl. 58, 10 let (teror).

Prodavačka přijímala od expedienta zboží a zapisovala je na kusu novin, jiný papír neměla. Počet kusů mýdla se octl na čele soudruha Stalina, 58, l0 let.

Traktorista znamenské STS si vyložil kvůli teplu botu letáčkem o volebním kandidátu na poslance Nejvyššího sovětu a uklízečka se po něm sháněla (odpovídala za ty letáky), a když zjistila, kde je - KA, kontrarevoluční agitace, 10 let.

Vedoucí vesnického klubu šel se svým vrátným koupit bystu soudruha Stalina. Koupil ji. Bysta byla těžká, velká.

Měli by ji dát na nosítka a nést ve dvou, ale vedoucímu to nedovoluje jeho postavení: "No nějak to pomaloučku… doneseš." A šel napřed. Starý vrátný dlouho nevěděl, jak na to. Když ji vezme pod paží - nestačí mu ruka. Nést před sebou? Bolí záda, táhne to dozadu. Konečně dostal nápad: sundal pásek, udělal Stalinovi smyčku kolem krku a tak ho přes rameno nesl přes vesnici. No, tady už nikdo nebude nic namítat, je to jasný případ. 58-8 teror, 10 let.

Námořník prodal Angličanovi zapalovač Kaťuša (knot v trubičce a křesadlo) jako suvenýr; za libru. Podvracení autority státu, 58, 10 let.

Pastevec ve vzteku vynadal krávě za neposlušnost - "ty kolchozní k…" 58, trest. Elločka Svirská zazpívala na večeru tvořivosti častušku, trošku lechtivou - to je přece přímo vzpoura! 58, 10 let.

Hluchoněmý tesař, dokonce i ten, dostává trest za kontrarevoluční agitaci! Jak to? Pokládá přeci v klubu podlahu. Z velkého sálu vynesli všechno ven, nikde není ani hřebík, ani háček. Když se dává do práce, přehodí prozatím čepici a sako přes Leninovu bystu. Někdo se tu zastaví, uviděl to. 58, 10 let.

Kolik bylo před válkou ve Volgalagu těch venkovských negramotných starců z Tulské. Kalužské, Smolenské oblasti. Všichni měli 58-10, tedy protisovětskou agitaci. A když se měli podepsat, dělali křížek (vyprávění Loščilina).

Už po válce jsem seděl v táboře s Maximovem, byl od Vetlugy. Sloužil od začátku války v protiletecké jednotce. V zimě je shromáždil politruk, aby s nimi prodiskutoval úvodník Pravdy (16. ledna 1942: Pobijeme Němce za zimu tak, aby se na jaře nemohli zvednout!) Maximov se přihlásil ke slovu. Řekl: "To je správné! Musíme je, svoloč, hnát,

dokud je sníh a vánice, dokud jsou bez válenek, třeba my někdy také máme jen boty. Na jaře to bude s jejich technikou horší…" A politruk tleskal, jako by bylo všechno v pořádku. Ale zavolali ho do SMERŠE a přišili mu osm let - "vychvalování německé techniky", 58. (Maximovovo vzdělání - jedna třída vesnické školy. Jeho syn, komsomolec, přijel do tábora z armády a poručil mu: "Matce nepiš, že jsi zavřený, jsi jako dosud v armádě, nechtějí tě pustit." Žena mu píše na "poštovní schránku":

"Vždyť už máš léta, tvoje ročníky pustili, pročpak tě drží?" Voják z eskorty se dívá na Maximova, vždycky neoholeného, zakřiknutého a trochu nahluchlého a radí: "Napiš, že jako jsi důstojník, proto tě drží." Někdo se na Maximova na stavbě rozzlobil pro jeho nahluchlost a natvrdlost a vynadal mu: "Pro tebe je osmapadesátky škoda!" Děti v kolchozním klubu dováděly, zápasily a záhy strhly ze stěny nějaký plakát. Dvě starší dostaly trest podle článku 58 (Podle Ustanovení z roku 1935 nesou děti trestní odpovědnost za všechny zločiny od věku 12 let!). Také rodičům to spočítali, že je naváděli, že je poslali.

16 lety školák, Čuvaš, udělal chybu v ruštině, která není jeho mateřským jazykem, když psal heslo do nástěnných novin,

58, 5 let.

A v účtárně sovchozu visí heslo: "Žije se lépe, žije se radostněji" (Stalin). A někdo připsal červenou tužkou "u", že jako Stalinu se žije veseleji. Viníka nehledali, zavřeli celou účtárnu.

Osmapadesátku dávají samozřejmě i za vybírání peněz ve prospěch ženy uvězněného dělníka. (Jak se mohli bez dovolení opovážit!) Gesel Bernštejn a jeho manželka Besčastnaja dostali 58-10, 5 let za… domácí spiritistickou seanci!

(Vyšetřovatel naléhal: přiznej se, kdo ještě točil!)[157)] Nesmyslné? Barbarské? Neuvěřitelné? To vůbec není nesmyslné, to je právě ten "teror jako nástroj přesvědčování". Existuje přísloví: střílej straky a vrány - trefíš se i do labuti bílé. Bij po řadě, konec konců narazíš na toho pravého. V tom to právě spočívá: Připletou se a zahynou oni silní a skrytí, které bys jednotlivě za žádnou cenu nevychytal.

A kolik nejhloupějších obvinění se jen navymýšlelo, aby se zdůvodnilo zatčení náhodné nebo plánované osoby!

***157) A v táboře se rozneslo, že Bernštejn sedí za "věštění" a pridurci mu nosili chléb a tabák: hádej mně taky!***

Grigorij Jefimovič Generalov (ze Smolenské oblasti) byl obžalován takto: "Opíjel se, protože nenáviděl sovětskou vládu." (Zatím pil proto, že se nesnášel s manželkou) - 8 let.

Irina Tučinská (nevěsta syna Sofronického) byla zatčena, když šla z kostela (bylo naplánované uvěznění celé rodiny). Obvinili ji, že se v kostele "modlila za Stalinovu smrt" (kdo tu modlitbu mohl slyšet?!) - teror! 25 let.

Alexandr Babič byl obžalován, že "v roce 1916 působil proti sovětskému zřízení(!!!) jako voják turecké armády". (Ve skutečnosti byl ruským odborníkem na turecké frontě.) Protože byl ještě mimochodem obžalován z úmyslu předat v roce 1941 Němcům ledoborec Sadko (na jehož palubu vstoupil jako cestující!), zněl rozsudek: trest smrti zastřelením! Změnili jej na desítku; v táboře zemřel.

Sergej Stěpanovič Fjodorov, inženýr dělostřelec, byl obžalován ze "škůdcovského zadržování projektů mladých inženýrů"

(vždyť ti komsomolští funkcionáři neměli dost času, aby výkresy dodělali).[158)] Člen korespondent Akademie věd Ignatovskij byl zatčen v Leningradě v roce 1940 a obžalován z toho, že byl naverbován německou rozvědkou v době, kdy v roce 1908 pracoval u Zeisse! A to s tímto podivným úkolem: v nejbližší válce (která by ji přece měla

nejvíc zajímat) špionáž neprovádět, až při další! Proto věrně slouží carovi za první světové války, pak sovětské vládě, buduje jediný optický závod v zemi (GOMZ), je zvolen do Akademie věd - ale na počátku druhé světové války ho chytí, zneškodní, popraví!

Ostatně většinou nebylo fantastických obvinění třeba. Existovala prosťoučká standardní kolekce obvinění a stačilo, když vyšetřovatel vlepil jedno nebo dvě - jako známky na obálku:

- diskreditace Vůdce - záporný poměr ke kolchozní výstavbě - záporný poměr ke státním půjčkám (a který normální člověk by k ním měl kladný vztah!) - záporný poměr k Stalinské ústavě - záporný poměr k (poslednímu) opatření politiky strany - sympatie k Trockému - a tak dále, a tak dále Vylepování těchto známek o různých hodnotách bylo jednotvárnou prací, k níž nebylo třeba dovednosti. Vyšetřovatel jen potřeboval novou oběť, aby neztrácel čas. Tyto oběti se získaly podle plánů operativních zmocněnců, vojenských jednotek, dopravních organizací, škol. Aby si ani operativní zmocněnci nemuseli lámat hlavu, přicházela jim velmi vhod udání.

Ve vzájemném boji na svobodě byla udání superzbraní, paprsky x: stačilo jen zamířit neviditelný paprsek na nepřítele - a padl. Neselhalo to nikdy. Pro tyto případy jsem si jména do paměti nevštěpoval, ale odvažuji si tvrdit, že jsem ve vězení slyšel hodně vyprávět o tom, jak se udání používalo v milostném soupeření: muž odklízel nežádoucího manžela, manželka likvidovala milenku nebo milenka manželku, nebo se milenka mstila milenci za to, že ho nemohla odtrhnout od manželky.

Vyšetřovatelé nejraději používali bod desátý- kontrarevoluční (přejmenována na protisovětskou) agitace. Budou-li jednou potomci číst protokoly vyšetřování a soudních řízení ze stalinských dob, budou ohromeni, jací to byli neúnavní a mazaní chlapíci, to protisovětští

***158) Přesto však tohoto prohnaného škůdce vozí z Krestů… do vojenských továren jako konzultanta.***

agitátoři. Agitovali jehlou i roztrhanou čepicí, umytou podlahou (viz dále) nebo nevypraným prádlem, úsměvem nebo absencí úsměvu, nevyslovenými myšlenkami, příliš výrazným nebo příliš neproniknutelným pohledem, poznámkami v intimním deníku, milostnými psaníčky, nápisy na zádech. Agitovali na silnici, na polní cestě, u požáru, na trhu, v kuchyni, doma u čaje a v posteli do ouška. A jenom nepřemožitelná socialistická formace mohla odolat takovému náporu agitace.

Na Souostroví rádi poznamenávají, že ne všechny články trestního kodexu jsou dostupné. Leckdo by třeba rád porušil zákon o ochraně socialistického vlastnictví, ale nepustí ho k němu. Jiný by bez váhání zpronevěřil peníze - ale nedaří se mu najít místo pokladního. Aby člověk někoho zabil, musí sehnat aspoň nůž, aby spáchal sodomií, musí mít domácí zvířectvo. Dokonce ani sám článek 58 není snadné získat: jak zradíš vlast podle bodu 1-b, když nejsi v armádě? Jak se podle bodu 4 spojíš se světovou buržoazií, když bydlíš v Chanty-Mansijsku?

Jak poškodíš státní průmysl a dopravu podle bodu 7, pracuješ-li jako holič. Když nemáš aspoň mizerný lékařský sterilizační přístroj, aby ti vybuchl (inženýr chemie Čudakov, rok 1948, diverze)?

Ale bod desátý článku 58 je dostupný všeobecně Je dostupný přestárlým babkám i dvanáctiletým školákům. Je dostupný ženatým i svobodným, těhotným i pannám, sportovcům i mrzákům, opilcům i abstinentům, majitelům osobních aut i žebrákům. Člověk může získat bod 10 v zimě se stejným úspěchem jako v létě, ve všední den jako v neděli, brzy ráno a pozdě večer v zaměstnání i doma, na schodišti, na stanici metra, v hlubokém lese, o přestávce v divadle i při zatmění slunce.

Svou dostupností se desátému bodu mohl rovnat jen bod dvanáctý - neoznámeni: neboli "věděl - nepověděl".

Všichni ti, jak jsme je uvedli výše, mohli tento bod za všech okolností dostat, bylo to však o to snazší, že k tomu nebylo třeba otevřít ani pusu, ani vzít pero do ruky. Tento bod trestal právě za nečinnost! A trest byl stejný: 10 let a 5 "náhubku".

Jistěže po válce 1. bod článku 58 - "vlastizrada" nemohl vypadat jako těžko dostupný. Měli na něj nárok nejen všichni váleční zajatci, nejen všichni okupovaní, ale dokonce i ti, co otáleli s evakuací z ohrožených míst a tím projevovali svůj úmysl zradit vlast. (Profesor matematiky Žurajevskij žádal k cestě z Leningradu tři místa v letadle: pro manželku, nemocnou švagrovou a pro sebe. Dostal místa dvě, bez švagrové. Poslal manželku a švagrovou a sám zůstal doma. Úřady nemohly tento čin kvalifikovat jinak, než že profesor čekal na Němce, 58-

1-a, navíc 19, 10 let.) Ve srovnání s tím nešťastným krejčím, vrátným z klubu, hluchoněmým, námořníkem anebo chlapíkem od Vetlugy budou vypadat jako zcela zákonně odsouzení:

- Estonec Enseld, který přijel do Leningradu ještě z nezávislého Estonska. Sebrali mu rusky napsaný dopis.

Pro koho? Od koho? "Jsem čestný člověk, nemohu to říci." (Byl tu dopis V. Červova rodině.) Ach, svoloč, čestný člověk! Tak maž na Solovky!… Ale on měl aspoň dopis!

- Giričevskij. Otec dvou frontových důstojníků, dostal se za války při pracovním nasazení na těžbu rašeliny, a tam se nepříznivě vyjádřil o řídké nemastné polévce. (Ale přece jen se vyjádřil. Přece jen otevřel ústa!) Zcela zaslouženě za to dostal 58-10, 10 let. (Zemřel, když vyhrabával na táborovém smetišti bramborové slupky. V jeho špinavé kapse byla fotografie syna, na prsou řád na řádu.) - Něstěrovskij, učitel angličtiny. Ve vlastním domově u čaje vyprávěl ženě a její nejlepší přítelkyni (ale přece jen to vyprávěl! Opravdu!), jak ubohý a hladový je povolžský týl, odkud se právě vrátil. Nejlepší přítelkyně shodila oba manžele: jemu 10. bod, jí - 12., oběma 10 let. A co byt? Nevím, třeba ho dostala přítelkyně?) - Rjabinin, N. I. V roce 1941 při našem ústupu přímo nahlas prohlásil, že se mělo míň zpívat. "Když si začnou, dáme jim to." Takového lumpa zastřelit je málo, a dostal jenom 10 let!

- Reunov a Tretjuchin, komunisté, se začali z ničeho nic starat, proč nebyl svolán sjezd strany, proč se porušují stanovy (jako by to byla jejich věc, psi jedni!). Dostali každý po desítce.

- Faina Jefimovna Epštejnová, ohromená zločinností -Trockého, se na stranické schůzi zeptala: "A pročpak ho pustili z SSSR?" (Jako by se strana před ní měla odpovídat! Třeba se Josef Vissarionovič vzteky bil do hlavy). Za tuto hloupou otázku zaslouženě dostala (a odseděla si) jeden po druhém tři tresty. (Přestože ji nikdo z vyšetřovatelů a prokurátorů nedokázal vysvětlit, v čem je její vina.) - A proletářka Gruša prostě udivuje svými těžkými zločiny. Třiadvacet let pracovala ve sklárně a nikdy u ní sousedé neviděli ikony. A před příchodem Němců si ikony pověsila (prostě se přestala bát, vždyť za ikony člověka honili) a co zvláště zdůraznilo vyšetřování, zahájené na základě udání sousedek, vydrhla podlahy! (A Němci nepřišli.) Navíc sebrala u domu pěkný německý leták s obrázkem a strčila jej do vázičky na prádelníku. Přesto náš humánní soud přihlédl k proletářskému původu Gruši a dal jí jenom 8 let tábora a tři roky odnětí občanských práv. Mezitím její manžel padl na frontě. Dcera studovala průmyslovku, ale kádry ji neustále pronásledovaly: "Kde máš matku?", a děvče se otrávilo. (Dál než k dceřině smrti Gruša vyprávět nemohla, plakala a šla pryč.) A co by měl dostat Gennadij Sorokin, student 3. ročníku Čeljabinského pedagogického institutu, když napsal do literárního studentského časopisu (1946) dva vlastní články? Menší balík, 10 let.

A čtení Jesenina? Vždyť všechno zapomínáme. Vždyť nám brzy řeknou: "Tak to nebylo, Jelenin byl vždy ctěným lidovým básníkem." Jelenin však byl básníkem

kontrarevolučním, jeho verše patřily k zakázané literatuře. M. J. Potapovovi předložili v rjazanském GB toto obvinění: "Jak ses opovážil obdivovat (před válkou) Jelenina, když Josef Vissarionovič řekl, že nejlepší a nejnadanější je Majakovskij? Tu se právě projevilo tvoje protisovětské ledví!"

A už docela jako odvěký protisovětský živel vypadá civilní letec, druhý pilot douglasu. Nejenže má sebrané Jeseninovy spisy, nejenže vykládal, že lidé ve východním Prusku žili dobře a blahobytně, dokud jsme tam nepřišli, ale v diskusi u letecké jednotky se pustil do veřejného sporu s Erenburgem o Německu. (Vzhledem k tehdejšímu postoji Erenburga se dovtípíme, že letec navrhoval, aby se s Němci zacházelo mírněji.)[159] Na diskusním večeru a na jednou veřejný spor! Tribunál, 10 let a 5

náhubku.

I. F. Lipaj vytvořil ve svém okrese kolchoz o rok dřív, než to rozkázali shora - a kolchoz naprosto dobrovolný!

Jak mohl zmocněnec GPU Ovsjannikov strpět takové nepřátelské

***159) V Erenburgových pamětech není o takových drobných událostech ani slovo. Ostatně nemusel vědět, že jeho odpůrce zavřeli. Jenom mu v té chvíli odpověděl dostatečně stranicky, pak na to zapomněl. Erenburg píše, že sám zůstal naživu, protože si v loterii vytáhl "šťastný los". Ech, lotynka přece měla prověřená čísla. Když kolem tebe brali přátele, musel's jim přece včas přestat telefonovat. Když se korouhvička otáčela, musel ses točit taky. Erenburg rozněcoval nenávist k Němcům s takovou zuřivostí, že ho i Stalin napomenul. Když jsi ke konci života cítil, že's pomáhal vítězství lži, neměl ses ospravedlňovat memoáry, nýbrž dnešní odvahou a obětí.***

pikle? Nechci tvoje dobré, dělej moje špatné! Kolchoz byl prohlášen za kulacký a Lipaje jako náhončího kulaků protáhli bažinou…

F. V. Šavirin, dělník, promluvil na stranické schůzi nahlas(!) o Leninově závěti! Nic strašnějšího ani být nemohlo, to už je úhlavní nepřítel! Pokud mu nějaké zuby po vyšetřování zůstaly, ztratil je hned první rok na Kolymě.

Takoví to byli hrozní zločinci, ti s článkem 58! Ale vyskytovali se také zlí a lstiví, ilegálního ražení. Například Perec Gercenberg z Rigy. Najednou se stěhuje do Litevské socialistické republiky a tam hlásí, že je volského původu. Přitom je lotyšský Žid. Co je tady zvlášť pobuřující - chtěl oklamat svůj rodný stát. To znamená, že počítal s tím, že ho pustíme do Polska a odtamtud že frnkne do Izraele. Kdepak, holoubku, nelíbilo se ti v Rize, rač do GULagu. Úmysl vlastizrady, 10 let.

A jací to bývají tajnůstkáři! V roce 1937 byli mezi dělníky závodu Bolševik (Leningrad zjištěni bývalí učňové FZU, kteří se v roce 1929 zúčastnili schůze, kde měl projev Zinovjev. (Našla se prezenční listina, přiložená k protokolu.) A osm let to skrývali; vplížili se mezi proletariát. Teď byli všichni zatčeni a zastřeleni.

Marx řekl: "Stát se sám oklešťuje, když z občana udělá zločince."[160] A velmi dojemně vysvětlil, že stát musí vidět v každém delikventovi také člověka s horoucí krví, vojáka, který brání vlast, příslušníka rodiny, "jejíž existence je posvátná" a především - občana. Ale naši právníci nemají čas na to, aby četli Marxe, zejména místa tak nedomyšlená. A Marx si může - bude-li chtít - přečíst naše instrukce.

Řekne někdo, že je tento výčet obludný? Nepředstavitelný? Že se tomu ani věřit nedá? Že tomu Evropa neuvěří?

Evropa samozřejmě neuvěří. Dokud si sama neposedí, neuvěří. Uvěřila našim časopisům na křídovém papíře, víc se jí do hlavy nevejde.

A co my? Před padesáti lety bychom také neuvěřili; ani za nic. Ani před sto lety bychom byli neuvěřili.

V starém Rusku patřili političtí a prostí občané k protikladným pólům. Těžko by se byly našly způsoby života i způsoby myšlení, které by se více vylučovaly navzájem.

V SSSR začali shrabovat prosté občany jako "politické". A proto se političtí dostali na úroveň prostého občana.

Polovina Souostroví měla Osmapadesátku. A přitom tu političtí neexistovali… (Kdyby; bylo bývalo tolik opravdových politických - na jaké lavici by už dávno seděla tamta vláda!) Do této osmapadesátky se dostal každý, pro koho hned nenašli obyčejný paragraf. Byla to nepředstavitelně pestrá míchanice.[161)] Přišít člověku osmapadesátku byl nejprostší způsob, jak ho odrovnat, uklidit rychle a navždy.

***160) Karl Marx - Friedrich Engels, Dílo, Berlín 1956, sv. 1 str. 121.***

***161) Například mladý Američan, který si vzal sovětskou dívku, a byl zatčen hned v první noc, již strávil mimo budovu amerického velvyslanectví (Morris Gershman). Nebo bývalý sibiřský partyzán Muravjov, který byl znám svými kárnými pochody proti bílým (mstil se za bratra) - od roku 1930 nevylezl z GPU (začalo to kvůli zlatu), ztratil zdraví, zuby, rozum a dokonce i příjmení (stal se z něho Foks). Nebo sovětský intendant, který měl za sebou spoustu krádeží, utekl před trestním stíháním do západní zóny Rakouska, ale tam - ta ironie! - nenašel místo. Tupý byrokrat, chtěl i tam získat vysoké po stavení, ale jak ho dosáhnout ve společnosti samých talentů: Rozhodl se, že se vrátí do vlasti. Teď dostal souhrnný trest 25 let za rozkrádání a za podezření ze špionáže. A byl rád: tady se to volněji dýchá! Takových příkladů je bezpočet.***

A dále tam proudily prostě rodiny, zejména manželky, rodinní příslušníci. Teď už je u nás běžné, že se jako RP berou manželky významných straníků, ale tento zvyk se ujal dříve, tak se čistily i šlechtické rodiny, i významnější rodiny inteligence a duchovních osob. (A dokonce i v 50. letech: historik Ch-cev dostal za zásadní chyby, jichž se dopustil v knize, 25 let. Ale žena musí také něco dostat? Desítku. Ale pročpak nechat 75 letou starou matku a 16 letou dceru? Dostaly také - za neoznámení. A všechny čtyři rozstrkali do různých táborů a nedovolili jim korespondenci.) Čím víc klidných, tichých lidí, vzdálených politice a dokonce negramotných, čím víc lidí, kteří se před zatčením věnovali jen svému všednímu životu, se dostávalo do kolotoče nezasloužených trestů a smrtí, tím nenápadnější se stávala osmapadesátka, ztrácela jakýkoli, a hlavně politický ráz, a stávalo se z ní ztracené stádo ztracených lidí.

Nestačí však říci, kdo tvořil osmapadesátku, ještě důležitější je, jak se s ní zacházelo v táboře.

Od prvních let revoluce byl tento spolek v pevných kleštích režimu a právních formulací.

Když si vezmeme rozkaz VČK č. 10 ze dne 8. 1. 21, dozvíme se, že bez důvodných příčin nelze zatknout jen dělníka a rolníka - to znamená, že intelektuála ano, třeba proto, že je nesympatický. Když si poslechneme, co říká Krylenko na V. sjezdu pracovníků spravedlnosti v roce 1924, dovíme se, že "pokud jde o odsouzené z řad třídně nepřátelských živlů… je jakákoli náprava nemožná a bezúčelná." Na počátku třicátých let nám ještě jednou připomenou, že zmírňování trestů pro třídně cizí živly je pravičácká oportunistická praxe. Stejně tak oportunistická je teze, že "ve vězení jsou si všichni rovni", že od chvíle, kdy je vynesen rozsudek, vlastně přestává třídní boj, že "třídní nepřítel se začne napravovat."[164)] Shrneme-li to, vysvítá: sebrat vás můžeme pro nic, napravovat vás je bezúčelné, v táboře budete mít podřadné postavení a dorazíme vás tam třídním bojem.

Ale jak tomu máme rozumět - tábor, a třídní boj? Zdálo by se skutečně, že jsou si všichni trestanci rovni. Jen se neukvapujte. to je buržoazní představa! Právě proto politickým sebrali právo odpykávat si trest odděleně od kriminálních, aby jim ty kriminální hodili na krk! (To vynalezli ti lidé, kteří v carských vězeních pochopili sílu možné politické jednoty, politického protestu a jejich nebezpečí pro režim.) Ale Averbach je připraven, ten nám to hned vysvětlí. "Taktika převýchovy je založena na třídním rozvrstvení", opírat se o vrstvy proletariátu nejbližší[165)] (kdo jsou to ti blízcí? No přece "bývalí dělníci", to znamená zloději, ty právě poštveme proti osmapadesátce!), převýchova není možná bez rozněcování politických vášní" (to je doslovný citát).

Takže když náš život zcela vydávali na pospas zlodějům, nebyla to zvůle líných velitelů ve vzdálených táborových střediscích, nýbrž hluboká Teorie!

"Třídně diferencovaný přístup k režimu… neustálé administrativní působení na třídně cizí živly" - dokážete si to představit - odkrucujete si nekonečný trest, v rozedraném kabátě, s hlavou sklopenou - a tady je pro vás připraveno neustálé administrativní působení. V této skvělé knize dokonce čteme přehled způsobů, jak pro osmapadesátku vytvořit v táboře nesnesitelné podmínky. Najdeme tu nejen omezování návštěv, balíčků, korespondence, práva stěžovat si, práva pohybu uvnitř (!) tábora. Je tu i pokyn tvořit z třídně cizích

***164) Sborník Ot tjurem…, str. 384.***

***165) Averbach L, Ot prestuplenija k trudu, str. 35.***

živlů zvláštní brigády, vytvářet pro ně těžší podmínky (vysvětlím to: znamená šidit je při měření výkonu), a když nesplní normu, prohlásit to za úklady třídního nepřítele. (Odsud máme kolymské popravy celých brigád!) Jsou tu i časté podnětné rady: kulaky a jejich pomahače (to znamená nejlepší rolníky z těch, co sedí v táboře, jimž se i ve spaní zdá o selské práci) neposílat na zemědělské práce! A ještě: vysoce kvalifikovaným třídně cizím živlům (to znamená inženýrům) nesvěřovat žádnou odpovědnou práci "bez předběžné prověrky" (ale kdopak je v táboře natolik kvalifikován, aby mohl prověřit inženýry? Zřejmě zlodějské lehké jezdectvo z KVO, něco na způsob chunvejbínů). Na kanálech je těžké řídit se touto radou, vždyť plavební komory se samy nevyprojektují, kanál se sám nenasměruje. To pan Averbach přímo úpí: ať jsou odborníci aspoň šest měsíců po příjezdu do tábora na společných! (A ke smrti ani není víc potřeba!) Když prý nebydlí v privilegovaném baráku intelektuálů, "působí na ně kolektivy", "kontrarevolucionáři vidí, že masy jsou proti nim, že jimi pohrdají".

A jak pohodlné je prostřednictvím třídní ideologie všechno obracet naruby. Někdo zařazuje "bývalé" a intelektuály na funkce pridurků? To znamená, že "posílá na nejtěžší práce táborové vězně z řad pracujících!" Jestliže ve skladu pracuje bývalý důstojník a je nedostatek pracovních oděvů, znamená to, že "vědomě odmítá" věci vydat. Jestliže někdo řekne rekordmanům: "ostatní vám nestačí", znamená to, že je třídní nepřítel. Jestliže se zloděj opije, uteče a nebo něco ukradne - vysvětlí mu, že ho opil třídní nepřítel, navedl k útěku nebo ke krádeži (intelektuál navedl zloděje ke krádeži!). A to vše se píše v roce 1936 s plnou vážností!

A jestliže sám "cizí živel vykazuje dobré výkony ve výrobě", "dělá to, aby se maskoval!"

Je to začarovaný kruh! Pracuj nebo nepracuj, měj nás rád nebo neměj - nenávidíme tě a rukama zlodějů tě zničíme!

A tak Petr Nikolajevič Pticyn (sedí za osmapadesátku) vzdychá: "Vždyť praví zločinci nejsou schopni skutečně pracovat.

Právě nevinný člověk se oddává práci cele, do posledního dechu. To je tragédie - nepřítel lidu je přítel lidu."

Není však přijata oběť tvá.

"Nevinný člověk!" - to je základní pocit té náhražky politických, která byla nahnána do táborů. Je to zřejmě jev ve světových dějinách věznic nevídaný: milióny trestanců jsou si vědomy své neviny, všichni jsou nevinní, nikdo není vinen. (S Dostojevským seděl v katorze jeden nevinný!) Avšak tyto houfy náhodných lidí, kteří byli zahnáni za ostnatý drát nikoli pro své názory, nýbrž z rozmaru osudu, vědomí vlastní pravdy neposilovalo - snad je ještě tvrději drtilo vědomí nesmyslnosti tohoto postavení. Drželi se spíš svého dřívějšího života než nějakého přesvědčení a příliš neprojevovali schopnost k oběti, jednotě nebo bojového ducha. Již ve vězeních se plné cely dostávaly do rukou dvou nebo tří usmrkaných urků. A v táborech byli už naprosto zlomeni, byli připraveni jen se ohýbat pod klackem úkoláře a kriminálních, pod pěstí brigadýra, byli již schopni jedině si osvojit táborovou filozofii (roztříštěnost, každý jen za sebe, vzájemné klamání) a táborový jazyk.

J. Olickaja, která se dostala do normálního tábora v roce 1938, se s údivem dívala na tyto osmapadesátníky očima socialistky, jež poznala Solovky a izolátory. Kdysi, vzpomínala, se političtí o všechno dělili, zatímco teď každý žil a žvýkal jenom sám za sebe a dokonce i "političtí" kšeftovali s věcmi a příděly!…

Politická pakáž - tak jim (nám) říkala Anna Skripniková. Sama učinila již v roce 1925 tuto zkušenost: stěžovala si vyšetřovateli, že velitel Lubjanky tahá její spoluvězeňkyně za vlasy. Vyšetřovatel se rozesmál a zeptal se: "A vás také tahá?" "Ne, ale moje kamarádky!" Nato nabádavě a káravě zvolal: "Ach, to je hrozné, že protestujete! Nechte těch ruských. hloupých intelektuálských způsobů! Jsou zastaralé!

Starejte se jen o sebe! - jinak to s vámi špatně dopadne."

No, a to je přece zásada podsvětí: když tě neserou, tak se neutírej! Lubjanský vyšetřovatel vyznával už v roce 1925 filozofii podsvětí!

A tak na otázku, znějící pro ucho vzdělaných lidí nesmyslně: "Může politický krást?", se na oplátku podivíme: "A pročpak by ne?"

"A může udat?"

"A oč je horší, než ostatní?"

A když mně někdo naivně namítne na adresu Ivana Děnisoviče: jak to, že u vás političtí mluví jazykem zločinců? Odpovídám: a co když na Souostroví jiná řeč neexistuje? Copak se politická pakáž může postavit proti kriminální pakáži vlastním jazykem?

Vždyť jim vtloukají do hlavy, že jsou kriminální, nejtěžší z kriminálních, a ne kriminální se u nás do vězení ani nezavírají!

Osmapadesátnikům zlomili páteř, a tak politické nemáme. Hodili je do pomyjí Souostroví, hnali je do práce na smrt a řvali jim do uší táborovou lež, že každý je každému nepřítelem!

Přísloví praví: hlad naučil Dalibora housti, ale obyvatelé Souostroví se nenaučili. Ani z hladu.

A přece, jak málo, jak málo potřebovali, aby se zachránili! Pouze: nelpět na životě, již stejně ztraceném a semknout se.

Niekedy sa to podarilo celým zahraničným skupinám, napríklad Japoncom. V roku 1947 doviezli na Revolučij…(vydavateľstvo Tatran, podčiarknuté treba vyhodiť, doplnené len pre informáciu) To ° m V r c 1947 řise n kd 'zin ° například Japoncu . o e ě dařil celen'm skupinám c~ cu Y ou Y P ~ P P P vezli do trestného táborového střediska Revučij asi čtyřicet japonských důstojníků, takzvaných "válečných zločinců" (ačkoli

opravdu nevím, čím se proti nám provinili, na to jsem nepřišel. Byly velké mrazy. Kácení dříví, nesnesitelné i pro Rusy. Odmítači [166)] rychle vysvlékli některé Japonce, několikrát jim sekli koš s chlebem. Japonci udiveně čekali na zásah velení, ale velitelé tomu pochopitelně nevěnovali pozornost. Nato jejich vedoucí brigády plukovník Kondo se dvěma důstojníky vyšší hodnosti vstoupil večer do pracovny velitele táborového střediska a upozornil (rusky uměli výborně), že jestliže svévolné pronásledování neskončí, zítra na úsvitu dva důstojníci, kteří se sami přihlásili, spáchají harakiri. A to bude teprve začátek. Velitel táborového střediska (natvrdlý Jegorov, bývalý komisař pluku) se hned dovtípil, že by na tom mohl shořet. Dva dny japonskou brigádu nevodili do práce, dostávala normální jídlo a pak ji z trestného střediska odvezli.

Jak málo je třeba k boji a k vítězství - pouze nelpět na životě! Na životě stejně ztraceném.

Ale naše osmapadesátka, neustále promíchávána s těžkými zločinci a drobnými zloději, nikdy nebyla sama - aby se jeden druhému podíval do očí, aby si jednou uvědomili, kdo jsou. A ty moudré hlavy, plamenná ústa a pevná srdce, jež by se mohly stát vůdci táborových i vězeňských trestanců - ty už dávno podle zvláštní poznámky na spisech oddělili, zacpali jim ústa roubíkem, schovali je do zvláštních izolátorů, postříleli ve sklepích.

Avšak život má jistou zvláštnost, jíž si všimlo už učení Tao, a tak se dá předpokládat, že zánik politický byl právě jejich zrodem.

***166) Odmítači: odmítám všechno, co žádá velení - režim i práci. Obvykle je to silné jádro galerky.***

Odvážím se nyní říci, že v sovětských časech skutečně političtí nejen byli, ale: 1. že jich bylo víc než za dob carismu a,

2. že projevili větši pevnost a odvahu než dřívější revolucionáři.

Zdánlivě je to v rozporu s tím, co jsme řekli, ale - ve skutečnosti není. Političtí byli v carském Rusku ve velmi výhodném postavení, byli středem pozornosti - vyvolávali okamžitý ohlas ve veřejnosti a v tisku. Již jsme viděli (část I, kap. 12), že v sovětském Rusku to socialisté měli neskonale těžší.

Socialisté však nebyli jediní političtí. Jenomže je vychrstli jako ze škopku do patnáctimiliónového kriminálního oceánu, a tak se stali pro nás neviditelní a neslyšitelní. Byli němí. Němější než všichni ostatní. Podobali se rybám.

Ryba je symbolem starých křesťanů. A právě křesťané tvořili hlavní oddíl politických. Neohrabaní, nevzdělaní, neuměli promluvit z tribuny ani napsat ilegální provolání (jejich víra jim to ani nepřikazovala!) - šli do tábora na muka a smrt - jen se nevzdat víry! Dobře věděli, proč sedí, a byli ve svém přesvědčení neochvějní! Byli snad jediní, jichž se nedotkla ani táborová filozofie, ani táborový jazyk. To, že nejsou političtí? Kdepak, to není žádná pakáž.

A žen je mezi nimi zvláště mnoho. Tao praví: právě když víra hyne, jsou skutečně věřící. Pro osvícené posměšky nad pravoslavnými kněžími, mňoukání komsomolců za velikonočního večera a pískání zločinců na tranzitkách jsme přehlédli, že v hříšné pravoslavné církvi přece jen vyrostli dcery, hodné prvních století křesťanství - sestry těch, co byly házeny do arény lvům.

Křesťanů bylo spousta, transporty a hroby, transporty a hroby - kdo ty milióny spočítá . Zahynuli neznámí a jako svíčky svítili jen ve svém nebližším s okolí. Byli to nejlepší křesťané Ruska.

Všichni ti horší podlehli, zřekli se a ukryli.

Není to tedy víc? Cožpak carské Rusko někdy mělo tolik politických? V desítkách tisíců ani neumělo počítat.

Potlačení našich politických však bylo provedeno tak čistě, tak beze svědků, že jen občan vypluje něčí příběh.

Biskup Preobraženskij (vypadá jako Tolstoj, šedý plnovous). Vězení, vyhnanství, tábor, vězení, vyhnanství, tábor (Velký pasiáns). Po tomto dlouholetém utrpení byl v roce 194,, předvolán na Lubjanku (po cestě mu zločinci sebrali vysokou kněžskou čepici). Navrhli mu, aby vstoupil do Synodu. Zdálo se, že by si byl mohl po tolika letech dovolit odpočinout od vězení? Ale ne, odmítá: to není ryzí Synod, to není pravá církev. A znovu do tábora.

A Valentin Felixovič Vojno-Jaseněckij (1877-1961), arcibiskup Lukáš a autor slavné chirurgie? Jeho život bude sepsán, není naším úkolem psát o něm zrovna tady. Tento člověk oplýval talenty. Před revolucí se v konkursu dostal do Akademie umění, ale nechal jí, aby lépe sloužil lidstvu jako lékař. V lazaretech první světové války proslul jako skvělý oční chirurg, po revoluci vedl taškentskou kliniku, velice populární po celé Střední Asii. Měl před sebou nejskvělejší kariéru, jíž dosáhli nemnozí naši současníci, úspěšní slavní lidé - ale Vojno-Jaseněckij měl pocit, že jeho služba je nedostatečná a přijal kněžské svěcení. V operačním sále si pověsil ikonu a přednášel studentům v kněžské kutně a s křížem na prsou (1921). Patriarcha Tichon ho ještě stačil jmenovat taškentským biskupem. Ve

20. letech byl Vojno-Jaseněckij poslán do vyhnanství do Turuchanského kraje, vrátil se na přímluvu mnoha přátel, ale jeho lékařská katedra a diecéze již byly obsazeny. Vedl soukromou praxi (s vizitkou "biskup Lukáš"), nemocní se k němu jen hrnuli (a tajně i ti v kožených kabátech), přebytky peněz rozdával chudým.

Příznačné je, jak ho oddělali. Do druhého vyhnanství (1930, Archangelsk) nebyl poslán na základě článku 58, ale za "navádění k vraždě" (nesmyslná historka, podle níž prý působil na manželku a tchyni fyziologa Michajlovského, který spáchal sebevraždu a předtím již v záchvatu šílenství vstřikoval mrtvolám roztok, zpomalující rozklad, zatímco noviny křičely o "vítězství sovětské vědy" a o "vzkříšení", jež je dílem lidských rukou). Tento administrativní trik nám dává možnost ještě názorněji pochopit, kdo byli ti skuteční političtí. Jejich hlavním znakem nemusí být ani boj s režimem, může to být morální nebo živelný odboj proti němu. A nálepka "článku" nic neříká. (Mnozí synové rozkulačených dostávali paragrafy za krádeže, ale v táborech se chovali jako praví političtí.) V archangelském vyhnanství Vojno-Jaseněckij vypracoval novou metodu léčení hnisavých zraněni. Byl povolán do Leningradu, Kirov ho přesvědčoval, aby se zřekl kněžské hodnosti, za to mu okamžitě nabízel ústav. Ale tvrdohlavý biskup nepřistoupil ani na publikaci knihy, pokud by v závorce nebyla uvedena kněžská hodnost. Tak mu bez ústavu a bez knihy skončilo v roce 1933 vyhnanství, vrátil se do Taškentu, tam byl potřetí odsouzen k vyhnanství do Krasnojarského kraje. Od začátku války pracoval v sibiřských vojenských nemocnicích, použil své metody léčení a za to dostal Stalinovu cenu. Přistoupil na to, že ji převezme jen v úplném biskupském rouše![167) A co inženýři? Kolik z nich, co nepodepsali hloupá a hnusná doznání ke škůdcovství, bylo rozptýleno a postříleno? A jak se mezi nimi skví Petr Akimyč (Joakimovič) Palčinskij (1875-1929)! Byl to inženýr - vědec s ohromujícím rozsahem zájmů.

Absolvent (1920) báňské školy, vynikající důlní odborník, studoval - jak vidíme ze seznamu jeho prací obecné otázky ekonomického rozvoje, kolísání průmyslových cen, exportu uhlí, zařízení a činnosti obchodních evropských přístavů, ekonomické otázky přístavního hospodářství, techniku bezpečnosti v Německu, koncentraci v německém a anglickém uhelného průmyslu, ekonomii hornictví, otázky obnovy a rozvoje průmyslu stavebních materiálů v SSSR, obecného vzdělání inženýrů na vysokých školách. Kromě toho napsal práce přímo o hornictví, popsal jednotlivá území a naleziště (a dosud ani

neznáme všechny jeho práce). Tak jako Vojno-Jaseněckij v lékařství, žil by si spokojeně jako inženýr i Palčinskij. Ale tak jako Vojno-Jaseněckij nemohl opustit víru, tak se Palčinskij nemohl nezaplést do politiky. Již jako student báňské školy byl Palčinskij na seznamu policie jako "vůdce hnutí", v roce 1900 předsedal studentskému shromáždění. Když už byl inženýrem, významně se podílel v roce 1905 na revolučních událostech a byl odsouzen "v trestní věci Irkutské republiky" k nuceným pracím. Prchl, odejel do Evropy. Již dříve sympatizoval s anarchisty a tady se sblížil s Kropotkinem. V letech emigrace se zdokonaloval v několika inženýrských oborech, prostudoval evropskou techniku a ekonomii, ale sledoval i program lidových vydání "pro šíření anarchistických idejí mezi masami". V roce 1913 se po amnestii vrátil do Ruska. Napsal tehdy Kropotkinovi: "Vytyčil jsem si jako program své činnosti v Rusku… všude, kde jen budu mít možnost, přispívat k rozvoji výrobních sil státu a k rozvoji veřejné iniciativy v nejširším smyslu tohoto slova."[168] Když poprvé objížděl velká ruská města, vyzývali ho všude, aby kandidoval na místo správce rady sjezdu podnikatelů důlního průmyslu, nabízeli mu "skvělá ředitelská místa v Donbasu", místa konzultanta v bankách, stolici na báňské škole, místo ředitele báňského oddělení. V Rusku nebylo mnoho pracovníků s takovou energií a s tak rozsáhlými znalostmi!

***167) Na otázky o jeho životě se studenti lékařských fakult dnes dozvídají: Žádná literatura neexistuje!***

***168) Dopis Kropotkinovi, 20. 2. 1913, CGAOR, fond 1129, opis 2, a. j. 1936.***

A jaký osud ho čekal dál? Již jsme se zmiňovali (č. I., kap. 10), že se za války stal zástupcem předsedy Vojenskoprůmyslového výboru, a po Únorové revoluci -- náměstkem ministra obchodu a průmyslu. Zřejmě jako nejenergičtější z členů slabé Prozatímní vlády, byl Palčinskij v době kornilovštiny generál-gubernátorem Petrohradu a v říjnových dnech velitelem obrany Zimního paláce. Pak ho hned zavřeli do Petropavlovky, proseděl 4 měsíce, ale pustili ho. V červnu 1918 byl zatčen, aniž mu bylo předloženo nějaké obvinění. 6. září 1918 byl zapsán do seznamu 122 významných rukojmí ("bude-li… zavražděn ještě jediný sovětský činitel, budou osoby, uvedené v seznamu rukojmí, zastřeleny" PetroČK, předsed<s G. Bokij, tajemník A. Joselevič)[169].

Zastřelen však nebyl a koncem roku byl dokonce propuštěn po nemístném zásahu švýcarského sociálního demokrata Karla Moora (ohromeného tím, jaké lidi necháváme hnít ve vězení). Od roku 1920 je profesorem báňské školy. navštěvuje Kropotkina v Dmitrovu, po jeho brzké smrti organizuje výbor k uctění Kropotkinovy památky (k čemuž nedošlo), brzy je znovu zatčen, snad za to, snad za něco jiného. V archívu se dochoval zajímavý dokument o propuštění Palčinského z tohoto třetího sovětského vězení - dopis Moskevskému revolučnímu tribunálu ze dne 16. ledna 1922:

"Vzhledem k tomu, že stálý poradce Gosplanu P. A. Palčinskij referuje 18. ledna t. r. ve tři hodiny odpoledne v Jižním byru o otázce obnovy metalurgie na jihu, jež má dnes I~t zvláštní význam, prosí prezídium Gosplanu Revoluční tribunál, aby v uvedenou hodinu propustil soudruha Palčinského a umožnil mu splnění uloženého úkolu.

Předseda Gosplanu Kržižanovskij.[170] Prosí (jakým právem?). A jen proto, že metalurgie na jihu "má zvláštní význam…" a jen ke "splnění úkolu" a pak - čert ho vem, třeba si ho vezměte zpátky do cely.

Ale ne, Palčinského ještě nechali pracovat při obnově těžby v SSSR. Po hrdinném odporu ve vězení byl bez soudu zastřelen až v roce 1929.

Ten, kdo popravuje výkvět národa, jeho koncentrované znalosti, energii, nadání, nemůže mít ani trochu lásky ke své zemi, musí to být hotový cizák.

A nebylo to za 12 let s Nikolajem Ivanovičem Vavilovem stejné? Cožpak Vavilov není opravdový politický (z hořké nouze)? Během 11 měsíců vyšetřování prodělal 400 výslechů. A u soudu (9. července 1941) se k činům, v obžalobě uváděným, nedoznal!

Hydrotechnik, profesor Rodionov (vypráví o něm Vitkovskij) není vůbec slavný. Když se dostal do vězení, odmítl pracovat v oboru, ačkoli to pro něho byla nejsnazší cesta. A podrážel boty. Cožpak to není pravý politický? Byl to pokojný hydrotechnik, k boji se nechystal, ale když se postavil žalářníkům, trval na svém přesvědčení - což to není skutečný politický? Jako stranickou legitimaci ještě potřebuje?

Tak jako hvězda náhle zazáří světlem stokrát silnějším a zhasne, tak i člověk, který není předurčen k politice, může ve vězení náhle silně zazářit a na tu záři zahynout. Obvykle se o těchto případech nedozvíme.

Někdy o nich poví svědek. Někdy před námi leží vybledlý papírek a nad tím můžeme jen spřádat domněnky:

Jakov Jefimovič Počtar, 1887, nestraník, lékař. Od začátku války je na 45. letecké základně Černomořského loďstva. První rozsudek vojenského tribunálu Sevastopolské základy (17. listopadu 1941 ) - 5 let NPT. Zdá se, že to dobře dopadlo. Ale copak je to? 22. listopad u -- druhý rozsudek: smrt zastřelením. A 27. listopadu je popraven. Co se stalo v osudných

*169) Petrogradskaja pravda, 6. 9. 18, No. 193.*

*170) ÚŠGAOR, fond 3348, a. j. 167, I. 32.*

pěti dnech mezi 11. a 22.? Zazářil jako hvězda? Nebo se soudci vzpamatovali, že dostal málo?[171)] A co trockisté? To jsou čistokrevní političtí, to se jim nedá upřít.

(Křičí na mě! Zvonečkem zvoní: vzpamatujte se! Mluvte o jediných politických! O neohrožených komunistech, kteří i v táboře nadále svatě věřili… - Dobře, věnujeme jim příští zvláštní kapitolu.) Historici budou jednou zkoumat otázku: v jaké chvíli se objevil pramínek politické mládeže? Domnívám se, že asi v roce 43 - 44 (neberu v úvahu socialistickou a trockistickou mládež). Byli to téměř školáci (připomeňme si "demokratickou stranu" z roku

1944) a najednou si usmyslili, že budou hledat platformu jinou než ta, co se jim úsporně předkládá a vnucuje. No, jak jinak bychom jim mohu říkat?

Jenže ani o nich nic nevíme a ani se nedozvíme.

A když jde 22 letý Arkadij Bělinkov do vězení za svůj první román City nanečisto (Černovik čuvstv), 1943, samozřejmě nepublikovaný - a pak v táboře píše dál (ale na prahu smrti se svěřuje práskači Kermajerovi a dostává nový trest) - což bychom mu mohli upřít titul politického?

V roce 1950 vytvořili studenti leningradské strojní průmyslovky stranu s programem a stanovami. Mnozí byli popraveni. Vyprávěl o tom Aron Levin, který dostal 25 let. A to je všechno, milníček u cesty.

A že naši dnešní političtí potřebují statečnost a odvahu neskonale větší než dřívější revolucionáři, to ani není třeba dokazovat. Dříve se za větší činy dávaly lehké tresty a revolucionáři nemuseli být příliš odvážní. V případě prozrazení riskovali jen sami sebe (nikoli rodinu!) a dokonce ani nešlo o hlavu, jen o menší trest.

Co znamenalo před revolucí vylepování letáků? Byla to legrace, jako když člověk honil holuby, ani tři měsíce za to nedostal. Ale když pět chlapců ze skupiny Vladimíra Geršuni

připravuje letáky: "Naše vláda se zkompromitovala" - potřebují asi stejnou odvahu jako pět chlapců ze skupiny Alexandra Uljanova při atentátu na cara.

A jak se to samovzněcuje, jak se to probouzí zevnitř! V Leninsku-Kuzněcku je jediná chlapecká škola. Od 9. třídy pět chlapců (Míša Bakst, jejich komsorg, Tolja Tarantin, také komsomolský funkcionář, Velvel Rejchtman, Nikolaj Koněv a Jurij Anikanov) ztrácí bezstarostnost. Nevzrušují je děvčata, ani nové tance, dívají se na barbarství a opilství ve svém městě, šprtají a probírají svou učebnici dějepisu a snaží se všechno nějak dát dohromady, porovnat. Když vstoupili do 10. třídy, sepisují před volbami do místních sovětů (1950) tiskacími písmeny svůj první (a poslední) prosťoučký leták:

"Slyš, dělníku! Což nyní žijeme tím životem, o jaký bojovali a za nějž umírali naši dědové, otcové a bratři?

Pracujeme - a dostáváme mizernou mzdu, a i tu nám upírají… Přečti si to a zamysli se nad svým životem…"

Oni sami také jen přemýšlejí, a proto k ničemu nevyzývají. (Měli v plánu vydat cyklus těchto letáků a chtěli si sami udělat hektograf.) Vylepovali letáky takhle: šli v houfu po městě, jeden nalepil čtyři kousky chlebové střídky, další na ně přilepil leták.

Brzy zjara do jejich třídy přišel nějaký nový učitel a vybídl je, aby… vyplnili dotazníky tiskacím písmem.[172)] Ředitel strašně prosil, aby je nezavírali před koncem školního roku.

***171) Pokud jde o první případ byl nyní rehabilitován. To znamená, že nebýt druhého…?***

***172) Mládence prodal Fjodor Polotňanščikov, později stranický tajemník polysajevské šachty. Vlast musí znát své práskače.***

A kluci už ve vyšetřovací vazbě nejvíc ze všeho litovali, že nebudou na vlastním maturitním večírku. "Kdo vás vedl, přiznejte se!" (Gebáci nemohli uvěřit, že se v chlapcích probudilo obyčejné svědomí - je to přece neuvěřitelný případ, vždyť člověk je jen jednou na světě, nač se zamýšlet.~. Korekce, noční výslechy, stání. Neveřejné (to jistě) zasedání oblastního soudu.[173)] Ubozí obhájci, zmatení přísedící, strašný prokurátor Trutněv (?). Všichni dostali buď 8 nebo 10 let a všechny je - sedmnáctileté - poslali do zvláštních táborů.

Ba ne, staré přísloví nelže - statečného hledej ve vězení, hloupého mezi politruky.

Píši za Rusko němé, a proto toho o trockistech povím málo: byli to všichni lidé psaví a ti, jimž se podařilo přežít, mají už jisté připravené memoáry a popíší svou dramatickou epopej úplněji a přesněji, než bych to dokázal já.

Ale něco přece, pro ucelenost dojmu.

Koncem 20. let vedli soustavný ilegální boj a používali přitom zkušeností dřívějších revolucionářů, jenomže GPU, jež proti nim stálo, nebylo tak pitomé jako carská ochranka. Nevím, zda byli připraveni na tu totální zkázu, jakou jim předurčil Stalin, nebo zda si ještě mysleli, že to skončí žertíky a smířením. Buď jak buď to byli stateční lidé. (Ostatně se obávám, že kdyby se byli dostali k moci, znamenalo by to pro nás šílené hrůzy, o nic lepší než Stalinovy.) Poznamenejme, že i ve 30. letech, kdy už měli nůž na krku, považovali jakýkoli kontakt se socialisty za zradu a hanbu, proto se drželi v izolacích zpátky a ani nepředávali vězeňskou poštu socialistů (vždyť se považovali za lenivce). Žena I. N. Smirnova (již po jeho popravě) se vyhýbala stykům se socialisty, "aby to neviděla dozorčí služba" (tj. jako - oči komunistické strany).

Mám takový dojem (ale netrvám na tom), že v jejich politickém "boji" v táborech byla zbytečná uspěchanost a horlivost, což jim dodávalo rys tragikomiky. V dobytčích

transportech od Moskvy ke Kolymě se domlouvali na "ilegálních spojkách, heslech" - a zatím je rozstrkali do různých táborových středisek a do různých brigád.

Třeba brigádu KRDT, která si poctivě zasloužila výrobní příděl, z ničeho nic převádějí na příděl trestní. Co dělat? "Dobře zorganizovaná komunistická buňka" diskutuje. Stávkovat? Ale to by znamenalo naletět na provokaci.

Chtějí nás vyprovokovat, ale my hrdě půjdeme do práce i bez přídělu! Půjdeme, ale pracovat budeme jako trestní brigáda.[174)] Na zlatém dole Utinyj se trockisté chystají ke 20. výročí Října. Hledají černé barvy nebo barví dřevěným uhlí bílé. Chystají se ráno 7. listopadu vyvěsit na všech stanech černé smuteční prapory a při nástupu zpívat Internacionálu, pevně se přitom držet za ruce a nepustit do svých řad stráže a dozorce. Dozpívat stůj co stůj!

Poté ani za nic nejít ze zóny do práce! Provolávat hesla: "Pryč s fašismem!" "Ať žije leninismus!" "Ať žije Velká říjnová socialistická revoluce!"

V tomto úmyslu je směs jakéhosi křečovitého nadšení a marnosti, jež působí směšně… Ostatně kdosi to už na ně - nebo snad je to někdo z nich - práskne, všechny je den předtím, 6. listopadu, odvážejí na důl Jubilejnyj a tam jsou na dobu svátků izolováni. V zavřených stanech (mají zakázáno z nich vycházet) zpívají Internacionálu, zatímco pracanti z dolu Jubilejnyj nastupují do práce. (Ostatně i mezi zpěváky je rozkol: jsou tu i nespravedlivě

***173) Soudce byl Puškin brzy odsouzený pro úplatkářství.***

***174) To je rok 1937, v brigádě nejsou jen "ryzí" trockisté, ale i ryzí pravověrní, vedení jako trockisté, ti poslali žádosti na ÚV soudruhu Stalinovi, na NKVD soudruhu Ježovovi, na ÚW soudruhu Kalininovi, na generální prokuraturu, proto je pro ně nyní krajně nežádoucí rozkmotřit se s táborovým vedením, na němž budou záležet příslušné posudky.***

zavření komunisté, ti ustupují stranou, Internacionálu nezpívají a dokazují svým mlčením pravověrnost.) "Když nás drží za mřížemi, ještě za něco stojíme," utěšoval se Alexandr Bojarčikov. Klamná útěcha. A koho nedrželi?…

Největším úspěchem táborových bojů trockistů byla jejich stávka - hladovka, která se uskutečnila ve všech vorkutských táborech. (Před tím byla někde na Kolymě snad stodenní: požadovali místo táborů svobodné osady a vyhráli - slíbili jim to, takže hladovku odvolali. Nato je rozptýlili do různých táborů a postupně zlikvidovali.) O vorkutské hladovce mám zprávy vzájemně si odporující. Vypadá to asi takto.

Začala 27. října 1936 a trvala 132 dny (živili je uměle, hladovku však vězni nezrušili). Několik lidí zemřelo hlady.

Měli tyto požadavky:

- oddělení politických od kriminálních[175)] - osmihodinovou pracovní dobu - plné obnovení politických přídělů[176)], strava nezávisle na výkonu - zrušení Zvláštní komise, anulování jejích rozsudků.

Krmili je hadicí a pak v táboře rozšířili pověsti, že cukr a tuky nejsou, "protože je zkrmili trockistům" - metoda hodná modrých čepic! V březnu 1937 přišel telegram z Moskvy: požadavky hladovějících jsou plně přijaty! Hladovka skončila. Bezmocní táboroví vězni, jak by mohli dosáhnout jejich splnění? Byli oklamáni - ani jeden požadavek nebyl splněn. (Člověk ze Západu tomu nemůže uvěřit, nemůže to pochopit, že se to tak mohlo stát. A pro nás je to podstata naší historie.) Naopak všechny účastníky hladovky začali volat na operativní oddělení čeky, předkládali jim obvinění, že pokračují v kontrarevoluční činnosti.

Velký vejr v Kremlu si už promýšlel, jak s nimi zatočí.

O něco později na Vorkutě, na 8. dole, byla ještě jedna velká hladovka (a možná že to byla součást té předcházející). Zúčastnilo se jí 170 osob, známe jména některých z nich: vůdce hladovky Michail ~apiro, bývalý dělník Charkovské VEF, Dmitrij Kuriněvskij z kyjevského oblastního výboru Komsomolu, Ivanov, bývalý velitel eskadry strážních lodí Baltického loďstva, Orlov-Kameněckij, Michail Andrejevič, Polevoj-Genkin, V. V. Verap, redaktor tbiliské Záře východu, Sokrat Geverkjan, tajemník arménského ÚV, Grigorij Zolotnikov, profesor-historik, jeho manželka.

Jádro hladovky tvořilo 60 vězňů, kteří v letech 1927/28 seděli společně ve Verchně-Uralském izolátoru. Velkým překvapením - příjemným pro hladovějící a nepříjemným pro vedení - bylo to, že se k hladovce připojilo ještě dvacet urků s vůdcem, zvaným Moskva (v tomto táboře se proslavil svým nočním kouskem: pronikl do pracovny velitele tábora a na jeho stole vykonal potřebu. Kdyby to tak byl někdo z nás, dostal by kulku, ale jeho jen pokárali: to tě asi navedl třídní nepřítel?) Právě těchto dvacet kriminálních velení vadilo. Velitel operativního oddělení čeky Vorkutského tábora Uzkov říkal "aktivu hladovky" z řad sociálně cizích s posměchem:

"Myslíte, že se Evropa dozví o vaší hladovce? Kašleme na Evropu!"

A měl pravdu. Avšak sociálně blízké bandity nemohli ani bít, ani je nemohli nechat zemřít. Ostatně v druhé polovině hladovky se ozvalo jejich lumpenproletářské vědomí, odpadli a vůdce Moskva v táborovém rozhlase vysvětlil, že ho svedli trockisté.

***175) Zdalipak počítací mezi politické ostatní osmapadesátku nebo jen sebe? Zřejmě jen sebe: přece nemohli uznat za bratry kaery, když zavrhli i socialisty?***

***176) To už určitě bylo jen pro ně.***

Osud zbývajících pak byl jen jeden - smrt zastřelením. Svou hladovkou si sami podali žádost a předložili seznam.

Ne, praví političtí existovali. A bylo jich hodně. A byli obětaví.

Proč však jsou výsledky jejich odporu tak mizerné? Proč po nich nezůstaly na povrchu ani lehké bubliny?

I na to se podíváme. Později.

## 11 PRAVOVĚRNÍ

Slyším však rozhořčený hluk. Trpělivost soudruhů je u konce! Prudce zavírají mou knihu, odhazují ji, plijí na ni:

"Koneckonců je to drzost! Pomluva! Kde hledá pravé politické? O kom píše? O nějakých popech, technokratech, o nějakých usmrkaných školácích… Ale skuteční političtí jsme my! My, neochvějní! My, ortodoxní, krystaličtí (Orwell jim říká goodthinker[177)]. My, kteří jsme zůstali i v táborech naprosto oddanými zastánci jedině správné…"

A kdyby se to bralo podle našeho tisku, tak jste seděli vůbec jenom vy. Jenom vy jste trpěli. Jen o vás je dovoleno psát. No, tak se do toho dáme.

Bude čtenář souhlasit s takovýmhle kritériem: političtí vězňové jsou ti, kteří vědí, za co sedí a setrvávají na svém přesvědčení?

Jestliže ano, tady je odpověď: ti naši neochvějní, kteří zůstali přes své zatčení věrni jedině správnému atd. - setrvávají ve svém přesvědčení, nevědí však, za co sedí. A proto je nelze pokládat za politické vězně.

Není-li moje kritérium správné, použijme měřítka Anny Skripnikovové. Za svých pět odpykaných trestů měla dost času si je promyslet. Tady to máme:

"Politický vězeň je ten, kdo má své přesvědčení. Kdyby se ho zřekl, mohl by získat svobodu. Ten, kdo takové přesvědčení nemá, patří k politické pakáži."

Myslím, že to není špatné kritérium. Hodí se na všechny pronásledované za ideologii, a to ve všech dobách. Hodí se na všechny revolucionáře. Hodí se i na "jeptišky" a biskupa Preobraženského, i na inženýra Palčinského, ale na pravověrné se nehodí. Protože: kde je přesvědčení, kterého by se museli zříci?

Nikde. A to znamená, jakkoli to zní urážlivě, že se pravověrní dostávají podobně jako ten krejčí, hluchoněmý a hlídač z klubu do kategorie bezmocných, nechápajících obětí. Avšak obětí ambiciózních.

Buďme přesní, definujme si předmět. O kom budeme v této kapitole mluvit?

Budeme snad mluvit o všech, kdo si přes své zatčení, přes ponižující vyšetřování, nespravedlivý rozsudek a přes další zničující táborovou existenci - kdo si přes to všechno zachovali komunistické uvědomění?

Ne, nebudeme mluvit o všech. Byli mezi nimi lidé, pro něž byla komunistická víra vnitřním, někdy jediným smyslem zbytku života, ale:

- neřídili se jí ve "stranickém" vztahu ke svým spoluvězňům, v hádkách na cele nebo v baráku na ně nekřičeli, že sedí "právem" (a oni neprávem) - nehrnuli se do toho aby hlásili občanu veliteli (a operativnímu zmocněnci) - "jsem komunista", nepoužívali této formule k přežívání v táboře - nyní, když hovoří o své minulosti, nevidí hlavní a jedinou zvůli táborů v tom, že seděli komunisté, zatímco ostatní vem čert.

Byli to zkrátka ti, pro něž bylo komunistické přesvědčení něčím intimním, neměli ho plná ústa. Zdálo by se že je to vlastnost individuální, ale kdež: tito lidé na svobodě obvykle nezastávali vysoké funkce a v táboře to byli obyčejní pracanti.

Tak třeba Avenir Borisov, vesnický učitel: "Vzpomínáte na naše mládí (jsem ročník 1912), kdy pro nás byla vrcholem blaha zelená uniforma "jungsturmu" z hrubého plátna, s řemenem a pouzdrem na pistoli, kdy jsme kašlali na peníze, na všechno soukromé, kdy jsme byli ochotni udělat cokoli, jakmile nás zavolají?[177)] V Komsomolu jsem od třinácti let. A když mi bylo pouhých čtyřiadvacet, přišily mi orgány NKVD snad skoro všechny body článku 58. (Ještě se dozvíme, jak se chová na svobodě, je to čestný člověk.) Nebo Boris Michailovič Vinogradov, s tím jsem seděl. V mládí byl strojvedoucím (ne jeden rok, jak to bývá s některými poslanci, bývalými pastevci), po absolvování dělnické přípravky a vysoké školy se stal inženýrem traťového hospodářství (nešel rovnou na stranickou práci, jak se to také stává), byl do dobrý inženýr (na šarašce prováděl složité výpočty dynamiky plynů turbíny reaktivního motoru). Ale v roce 1941 už byl stranickým tajemníkem MIITu. V hořkých říjnových dnech (16. a 17.) roku 1941 telefonoval, aby se dozvěděl, jaké jsou instrukce.

Telefony mlčely, chodil po úřadech a zjistil, že nikdo není ani na okresním, ani na městském, ani na oblastním výboru, jako když vymete, prázdné sály. Zdá se, že výš nešel. Vrátil se ke svým lidem a řekl: "Soudruzi! Všichni vedoucí pracovníci utekli. Ale jsme komunisté, budeme se bránit sami!" A bránili se. Ale právě za to "všichni utekli" jeho, co neutekl, strčili ti, co utekli, do vězení na 8 let (za "antisovětskou agitaci"). Byl to tichý pracovitý člověk, obětavý kamarád, a jen v důvěrném rozhovoru se svěřoval, že věřil, věří a bude věřit. Nikdy se tím neholedbal.

Nebo třeba geolog Nikolaj Kalistratovič Govorko, který už jako vorkutský musulman napsal Ódu na Stalina (zachovala se dodnes), ale ne pro veřejnost, ne proto, aby se mu

za ni dostalo úlev ale protože mu tryskala z duše. A schovával tu ódu v šachtě (ačkoli, proč ji vlastně měl schovávat?).

Někdy si takoví lidé své přesvědčení uchovávají až do konce. Někdy (třeba Kovács, Maďar z Filadelfie. Byl mezi rodinami, jež přijely, aby vytvořily z Kachovky komunu, zatčen v roce 1937) po rehabilitaci odmítají přijmout legitimaci. Někteří se vzbouří ještě dříve, jako zase jeden Maďar, Szabó, velitel sibiřského partyzánského oddílu za občanské války. Ten již v roce 1937 ve vězení prohlásil: "Kdybych teď byl na svobodě, hned bych dal dohromady své partyzány, vzbouřil bych Sibiř, táhl bych na Moskvu a rozehnal bych všechnu tu svoloč."

Tak tedy ani o ty první, ani o ty druhé v této kapitole nepůjde. (Ostatně ty, co se vzbouřili, jako ti dva Maďaři, by odsud vyřadili sami pravověrní.) Nebudeme se tu zabývat ani anekdotickými typy - těmi, co se v cele jen tváří jako pravověrní, aby o nich kvočna podala "dobré" zprávy vyšetřovateli. Jako třeba Podvarkov syn, který venku vylepoval letáky a ve Spasském táboře halasně odporoval všem kritikům režimu, včetně vlastního otce, protože se domníval, že si tak ulehčí svůj vlastní osud. Budeme se tu zabývat právě těmito pravověrnými, kteří se svým ideologickým přesvědčením holedbali nejdříve před vyšetřovatelem, potom ve vězeňských celách, pak v táboře před kýmkoli a v tomto duchu teď vzpomínají na táborovou minulost.

Podivným řízením to už vůbec nejsou pracanti. Před zatčením obvykle zastávali vysoké funkce, měli záviděníhodné postavení. V táboře bylo pro ně právě nejbolestnější smířit se

*177) Kurzíva - A. S.*

tím, že by oni měli být zlikvidováni, nejzuřivěji bojovali o to, aby se pozvedli nad obecnou bídu kolem. K ním patří všichni vyšetřovatelé, prokurátoři, soudci a táborové šarže, kteří se dostali za mříže. A všichni teoretici, dogmatici a křiklouni (spisovatelé G. Serebrjakovová, B. Ďjakov a Aldan-Semjonov patří sem, kam jinam).

Pochopíme je, nebudeme se jim posmívat. Pád byl pro ně bolestný. "Když se kácí les, létají třísky" - to bylo jejich optimistické úsloví. A najednou ty třísky nasekali z nich samotných.

Prochorov-Pustover popisuje scénu v Manzovce (ve zvláštním táborovém středisku Bamlagu) z počátku roku 1938. K překvapení všech tuzemců přivezli jakýsi nevídaný "zvláštní transport" a velmi tajně jej izolovali od ostatních. Takový přírůstek v životě nikdo neviděl: nováčci měli na sobě kožené kabáty, kožešinové "moskvičky", obleky z jemné vlny a ševiotu, modelové boty a střevíce. (20 let po Říjnu tato vybraná společnost již přišla na chuť oblékání, pro pracujícího člověka nedostupnému.) Pro špatnou organizaci nebo snad schválně nedostali pracovní oděv, a tak je hnali v ševiotu a jemné kůži kopat příkopy - po kolena v řídkém blátě. Jeden mukl převrhl na styku prken po nichž se jezdilo, kolečko s cementem, ten se vysypal. Přiběhl brigadýr - urka, sprostě nadával a strkal provinilce do zad: "Seber to rukama, nemehlo!" Mukl hystericky křičel: "Jak si dovolujete mě týrat? Jsem bývalý prokurátor republiky!" A po tvářích se mu koulely veliké slzy. "Na to ti… že jsi prokurátor republiky, hajzle! Strčím ti držku do toho cementu a budeš prokurátor! Teď jsi nepřítel lidu a musíš makat!" (Ostatně stavbyvedoucí se prokurátora zastal.) Představte si takovou scénku s prokurátorem z carských dob v koncentráku roku 1918, nikdo se ani nehne, aby ho politoval: bylo jednomyslně rozhodnuto, že to nejsou lidé (vždyť také žádali pro své obžalované rok, tři, pět). Ale jak by se neslitovali nad svým, sovětským proletářským prokurátorem, třebaže v obleku z jemné látky! (Vždyť také žádal tresty - desítku a vejšku.) Když řekneme, že je to bolelo, je to jako bychom neřekli téměř nic. Bylo pro ně nemyslitelné, prožít takovou ránu, takový krach - a od vlastních

soudruhů, od rodné strany a jak se zdá - za nic. Vždyť před stranou se v ničem neprovinili, před stranou ne.

Bylo to pro ně tak bolestné, že se mezi nimi považovala za nedovolenou, nesoudružskou otázka: "Za co tě zavřeli?" Byla to jediná tak choulostivá vězeňská generace! My v roce 1945 jsme měli jazyk na vestě a jako anekdotu jsme každému na potkání vykládali, aby to slyšela celá cela, jak nás zavřeli.

Takovíhle to byli lidé. Manžel Olgy Sliozbergové byl již zatčen, přišli si pro ni a prováděli domovní prohlídku. Prohlídka trvala čtyři hodiny - a po čtyři hodiny O. S. dávala do pořádku protokoly sjezdu stachanovců z kartáčnického průmyslu, na němž byla den předtím zapisovatelkou. To, že neměla hotové protokoly ji znepokojovalo víc než děti, které měla navždy opustit! Ani vyšetřovatel, který prohlídku vedl, to nevydržel a připomněl jí: "Tak se přece rozlučte s dětmi!"

Takovíhle to byli lidé. Jelizaveta Cvetkovová dostala v roce 1938 do kazaňského vězení dopis od patnáctileté dcery: "Mami!

Řekni, napiš - jsi vinna nebo ne? Raději bych, abys byla nevinna, pak do Komsomolu nevstoupím a tebe jim neodpustím. Ale jsi-li vinna - už ti víckrát nenapíšu a budu tě nenávidět." A matka, ve vlhké rakvi cely s matnou žárovkou, se užírá: Jak by dcera mohla žít bez Komsomolu? Jak by mohla nenávidět sovětský režim? Ať raději nenávidí mě. A píše: "Jsem vinna… Vstup do Komsomolu!"

Jak by jim nebylo těžko! Vždyť to lidské srdce nesnese: dostat se pod rodnou sekeru a zdůvodňovat její rozumnost.

Ale tak člověk platí za to, že duši Bohem danou svěřuje lidskému dogmatu.

Kterýkoli pravověrný i teď potvrdí, že Cvetkovová jednala správně. Ani dnes je nikdo nepřesvědčil, že právě toto je "pohoršování maličkých", že matka svedla dceru na cestu zla a uškodila její duši.

Takoví to byli lidé: J. T. upřímně svědčila proti manželovi - jen aby pomohla straně! Ó, jak bychom je mohli politovat, kdyby aspoň nyní pochopili, jak byli tenkrát ubozí! Celou tuto kapitolu bychom mohli napsat jinak, kdyby aspoň dnes upustili od svých tehdejších názorů! Splnil se však sen Marie Danieljanové: "Jestliže odsud někdy vyjdu. budu žít, jako by se nebylo nic stalo."

Věrnost? Ale u nás se říká: nechá na sobě dříví štípat. Tito adepti vývojové teorie spatřovali svou věrnost vývoji v tom, že se zřekli jakéhokoliv vlastního vývoje. Jak říká Nikolaj Adamovič Vilenčik, který proseděl 17 let:

"Věřili jsme straně a nezmýlili jsme se!" Je to věrnost - nebo štípání dříví? Ne, když se v celách přeli a hájili všechny činy režimu, nebyla to přetvářka, nebylo to na oko. Potřebovali ideologické spory, aby si udrželi vědomí vlastní pravdy - jinak by se přece museli zbláznit.

Jak bychom je mohli všechny politovat? Oni všichni však velice dobře vidí své utrpení, nevidí svou vinu.

Tyto lidi až do roku 1937 nebrali. I po roce 1938 je brali velmi zřídka. Proto se jim říká i "ročník 1937" a bylo by to tak správné, kdyby to nezamlžovalo celkový obraz, že ani ve špičkových měsících nebyli zavíráni jen oni, ale že stále stejně plynul proud mužiků, i dělníků, i mládeže, inženýrů a techniků, agronomů a ekonomů i prostě věřících.

"Ročník 1937", velmi výřečný, měl přístup k tisku a rozhlasu, vytvořil "legendu o roce 1937", legendu o dvou postulátech:

1. jestliže se kdy za sovětské vlády zavíralo, bylo to jen v roce 1937, jenom o roce 1937 je třeba mluvit, jen nad tím se musíme rozhořčovat,

2. v roce 1937 byli zavíráni jen oni.

Tak to také píší: strašlivý rok, kdy se zavíraly nejoddanější komunistické kádry - tajemníci ÚV svazových republik, tajemníci oblastních stranických výborů, předsedové oblastních výkonných výborů, všichni velitelé vojenských okruhů, sborů a divizí,

maršálové a generálové, oblastní prokurátoři, tajemníci okresních výborů strany, předsedové okresních výborů…

Na začátku naší knihy jsme uvedli rozsah proudů, které přitékaly na Souostroví po dvě desetiletí před rokem 1937. Jak dlouho to trvalo! A kolik to bylo miliónů! Ale budoucí ročník 1937 proto hlava nebolela, jedním uchem sem, druhým ven, považovali to za normální. Jakými slovy o tom spolu diskutovali, nevíme, ale P. P. Postyšev, který netušil, že je sám odsouzen k týmž koncům, se vyjádřil takto: v roce 1931 na poradě pracovníků justice: "… dodržujme se vší přísností a krutostí svou trestní politiku vůči třídnímu nepříteli a deklasovaným přeběhlíkům" (ti deklasovaní přeběhlíci to už za něco stojí! Kdopak by se nedal zařadit k "deklasovaným přeběhlíkům" v roce 1932: "Samozřejmě, že když… je protáhneme mlýnem rozkulačování… nesmíme v žádném případě zapomínat, že tento včerejší kulak zůstal morálně ve zbroji…" a při nějaké další příležitosti: "V žádném případě nezmírňovat ostří trestní politiky'" A to ostří je pěkně ostré, Pavle Petroviči! A v tom mlýně pěkné horko!

R. M. Gerová to vysvětluje takto: "Dokud se zatýkání týkalo lidí, které jsem neznala nebo znala málo, nepochybovala jsem stejně jako mí známí, že tato zatčení jsou podložená (!). Když však byli zatčeni lidé mně blízcí a já sama, když jsem se ve vězení setkala s desítkami nejoddanějších komunistů, pak…"

Zkrátka, byli klidní, dokud zavírali společnost. Jejich právo "zadunělo v jícnu temně", až když začali zavírat jejich společenství. Stalin porušil tabu, které se zdálo pevně zakotveno, vždyť proto se jim žilo tak vesele.

To se ví, že to člověka zdrtí! To se ví, že se s tím těžko může smířit! V celách se rozrušení ptali:

"Soudruzi! Nevíte? Či je to převrat? Kdo se zmocnil vlády ve městě?"

A ještě dlouho potom, když už se přesvědčili, že se nic nedá změnit, vzdychali a sténali: "Kdyby žil Iljič, nikdy by k tomu nebylo došlo!" (A k čemu tomu? Copak to se už nestalo dříve jiným? viz č. I, kap. 8-9).

Nu ale přece jsou to státníci! Osvícení marxisté! Teoretické hlavy! Jak obstáli v této zkoušce? Jak promysleli a jak si uvědomili smysl historické události, která nebyla předem rozžvýkána a vysvětlena v novinách? (A historické události vždycky přicházejí náhle.) Po léta vycvičeni jít po falešné stopě, podávali takováto svou hloubkou ohromující vysvětlení:

1. Je to velmi prohnaná práce zahraničních rozvědek.

2. Je to škůdcovství v obrovském měřítku! V NKVD sedí škůdci! (Smíšená varianta: v NKVD sedí němečtí rozvědčíci.)

3. Je to výmysl místních enkávédistů.

A ve všech třech případech: sami můžeme za ztrátu bdělosti! Stalin nic neví! Stalin neví o těchto zatýkáních! Jen se to dozví, všechny rozdrtí a nás osvobodí!

4. V řadách strany je opravdu strašná zrada (ale proč??), v celé zemi se to hemží nepřáteli, většina sedí právem, to už nejsou komunisté, ale kontry, v cele si musíme dát pozor, nesmíme před nimi mluvit. Jenom já sedím naprosto nevinně. No možná, že ještě ty. (Tuto variantu hlásal také Mechanošin, bývalý člen Revolučního vojenského sovětu. Kdyby ho totiž pustili a dali mu volnou ruku - ten by jich pozavíral!)

5. Tato perzekuce je historická nutnost vývoje naší společnosti (tak mluvili jen někteří z teoretiků, kteří zcela neztratili sebevládu, například profesor z Plechanovova ústavu světového hospodářství. Vysvětlení je sice správné a člověk by se mohl obdivovat, jak přesně a rychle to profesor pochopil - ale nikdo z nich nevysvětlil právě tu zákonitost, jenom stále ta stejná písnička: "Historická nutnost vývoje." Člověk může mluvit tak mlhavě o čemkoli a vždycky bude mít pravdu.).

A ve všech pěti variantách samozřejmě nikdo neobviňoval Stalina - vždycky zůstával neposkvrněným sluncem![178)] A když najednou někdo ze starých straníků, třeba Alexandr

Jaškevič, běloruský cenzor, bručel v koutě cely, že Stalin není žádná pravá Leninova ruka, že je pes, a že dokud nechcípne, nic dobrého nevzejde, vrhali se na něj s pěstmi, honem ho udávali svému vyšetřovateli!

Nelze si vůbec představit "správně myslícího", který by jen na minutu zatoužil po Stalinově smrti.

***178) Na pozadí těchto úžasných interpretací vypadá psychologicky velmi pravděpodobné i to, co svým postavám připisuje Narokov (Marčenko) v Domnělých veličinách (Mmmyje veličiny): že všechna ta zatýkání, to je prostě divadýlko, prověrka skutečných stalinců. Musíš udělat všechno, co se od tebe žádá, a kdo podepíše vše a nebude roztrpčen - ten pak půjde hodně vysoko.***

Na takové úrovni zvídavého myšlení zastihl rok 1937 pravověrné! A jak se museli duševně připravovat k soudu? Zřejmé jako Parsons v Orwellově 1984: "Což strana může zatknout nevinného? Řeknu jim u soudu - děkuji, že jste mě zachránili, dokud ještě bylo možné mě zachránit!"

A jaké východisko pro sebe našli? Jaké účinné řešení jim poskytovala jejich revoluční teorie? Jejich řešení stojí za všechny jejich úvahy! Tady je: čím víc lidí zavřou, tim rychleji nahoře pochopi omyl! A proto je třeba se snažit uvádět co nejvíce jmen! Co nejfantastičtěji vypovídat o nevinných! Celou stranu nezavřou!

(A Stalin celou ani nepotřeboval, jemu stačila špička a staří členové.) Komunisté byli první ze všech členů ruských stran, kteří falešně svědčili sami proti sobě,[179)] stejně tak jim nesporně patří tento žonglérský objev: uvádět co nejvíc jmen! Ruští revolucionáři o něčem takovém ještě neslyšeli!

Projevovala se v této teorii omezenost jejich předvídání? Ubohost myšlení? Srdce mi říká, že ne, že to byl strach.

A ta teorie je jen šikovné maskování vlastní slabostí. Vždyť si říkali (už dávno neprávem) revolucionáři, a když se na sebe podívali, zachvěli se: zjistili, že nevydrží. Tato "teorie" je zbavovala nutnosti bojovat s vyšetřovatelem.

Aspoň to by byli mohli pochopit, že Stalin musel nutně tuto čistku provést, aby snížil stranu pod svou úroveň (protože neměl dost ducha, aby se pozvedl ani nad takovou stranu, jaká byla).

Samozřejmě zapomněli, jak docela nedávno sami pomáhali Stalinovi drtit opozici a dokonce sami sebe. Vždyť Stalin dával svým slabošským obětem možnost riskovat, možnost vzbouřit se, tato hra mu přinášela jisté potěšení.

K zatčení kteréhokoli člena ÚV bylo třeba souhlasu všech ostatních! Tak si to hravý tygr vymyslel. A zatímco probíhala neplodná pracovní pléna a porady, koloval v řadách papír, kde se neosobně uvádělo: dostali jsme materiály, které kompromitují toho a toho, žádáme souhlas (nebo nesouhlas!) s jeho vyloučením z ÚV. (A ještě někdo sledoval, jak dlouho si čtenář papír ponechává.) A všichni se podepisovali. Tak ústřední výbor VKS(b) popravil sám sebe. (Ostatně Stalin odhadl a ověřil si jejich slabost již dříve. jestliže stranické špičky přijaly jako samozřejmost vysoké platy, tajné zásobování, privilegovaná sanatoria - už byly v pasti, už se z toho nemohly dostat.) A kdo tvořil zvláštní komoru, která soudila Tuchačevského a Jakira? Bljucher! Jegorov! (A S. A. Turovskij.) A tím spíše zapomněli (ostatně ani nikdy nečetli) něco tak dávného jako poselství patriarchy Tichona Radě lidových komisařů z 26. října 1918. Neochvějný patriarcha je vyzýval ke slitování, žádal o osvobození nevinných a varoval je, že bude požádáno "od tohoto pokolení krve všech proroků, která vylita jest…" (Ev. sv. Lukáše, 11, 50) a "všichni, kteří meč berou, od meče zahynou" (Ev. sv. Matouše, 26, 52). Ale tenkrát to vypadalo směšné, nemožně!

Jak by si byli mohli tenkrát pomyslet, že Dějiny přece jen někdy znají odplatu, jakousi zvrácenou opožděnou spravedlnost. Volí si však podivné formy a nečekané vykonavatele odplaty.

A jestliže se pro mladého Tuchačevského, vítězně se vracejícího z potlačení zbídačených tambovských rolníků, nenašla na nádraží ještě jedna Marusja Spiridonovová, aby ho skolila kulkou do čela, učinil to po šestnácti letech zběhlý gruzínský kněz.

A jestliže prokletí žen a dětí popravených v krymském jaru roku 1921, jak o tom vypověděl Vološin, nemohla prorazit hruď Bély Kuna - učinil to jeho soudruh z III. internacionály.

***179) Snad je předešlo Svazové byro menševiků, ale ti byli svými názory téměř bolševiky.***

I Peterse, Lacise, Berzina, Agranova, Prokofjeva, Balického, Artuzova, Čudnovského, Dybenka, Uboreviče, Bubnova, Alafuza, Alksnise, Arenštama, Gekkera, Gettise, Jegorova, Žlobu, Kovtjucha, Korka, Kutjakova, Primakova, Putnu, J. Sablina, Feldmana, R. Ejdemana; i Unšlichta, Jenukídza, Něvského, Steklova, Lomova, Kaktyni, Kosiora, Rudzutaka, Gikala, Goloděda, Šlechtěra, Běloborodova, Pjatakova, Zinovjeva - ty všechny potrestal maličký zrzavý řezník. Museli bychom trpělivě hledat, k jakému dílu přiložili ruce a co podepsali před patnácti a dvaceti lety.

Bojovat? Bojovat se nepokoušel nikdo z nich. Řekne-li se, že v ježovovských celách se těžko dalo bojovat - pročpak nezahájili boj aspoň den před svým zatčením? Což nevěděli, kam to spěje? To znamená, že se jen modlili: ať mě to mine! Proč Ordžonikidze malověrně spáchal sebevraždu? (A jestliže ho zabili, proč si na to počkal?) Proč nebojovala věrná Leninova družka Krupská? Proč ani jednou nevystoupila s veřejným odhalením jako ten starý dělník v rostovské továrně? Opravdu se tolik bála o svůj stařecký život? Proč členové prvního sovětu v Ivanovo - Vozněsensku z roku 1905 potvrdili hanebná obvinění, vznesená proti ním? A předseda tohoto sovětu, Šubin, navíc podepsal, že žádný sovět v roce 1905 v Ivanovo-Vozněsensku ani neexistoval. Jak mohli tak poplivat celý svůj život?

Sami dobře smýšlející teď vzpomínají na rok 1937 a vzdychají nad hrůzami - a nikdo se ani nezmíní o možnosti boje, kterou fyzicky měli a jíž nikdo nevyužil. A už nikdy se neospravedlní. Ujme se tohoto úkolu energický Jevgenij Jevtušenko - věrný vnuk svého děda, s přesně stejným okruhem názorů (v Autobiografii a Bratské elektrárně) jako měl ročník 1937? Ne, doba těchto argumentů je už pryč.

Celá moudrost vězněných pravověrných stačila jen na to, že rozbili tradici politických vězňů. Vyhýbali se spoluvězňům jiného smýšlení, skrývali se před nimi, šeptali si o hrůzách vyšetřování tak, aby to neslyšeli nestraníci nebo nedej Bůh eseři - "nesmíme jim dát materiály proti straně!"

Jevgenije Golcmanová byla v kazaňském vězení (1938) proti vyťukávání zpráv mezi celami: jako komunistka nesouhlasí s porušováním sovětských zákonů! Když přišly noviny, trvala na tom, aby si je spoluvězňové přečetli podrobně a ne jen tak ledabyle.

Memoáry J. Ginzburgové - tam, kde píše o vězeni - dávají vzácné svědectví o ročníku 1937. Tak třeba pravověrná Julie Anněnkovová požaduje v cele: "Neodvažujte se posmívat dozorci! Představuje tu sovětskou moc!" (Tak co?

Všechno je vzhůru nohama! Ukažte pohádkovým kukátkem tuto scénu bouřlivým revolucionářkám z carského vězení!) Nebo komsomolka Kaťa Širokovová se ptá Ginzburgové při filcunku: tamhleta německá komunistka schovala zlato do vlasů, ale vězení je přece naše, sovětské, neměli bychom to udat dozorkyni?!

A Jekatěrina Olická, která jela na Kolymu ve stejném 7. vagónu jako Ginzburgová, (v tomto vagóně jely téměř samé komunistky), doplňuje její barvité vzpomínky dvěma ohromujícími podrobnostmi.

Ty, co měly peníze, se složily na nákup mladé cibulky, ve vagóně ji náhodou přebírala Olická. Podle eserských tradic jí nenapadlo nic jiného než rozdělit všechno pro 40 osob. Ale hned ji zakřikly; "Rozdělit pro ty, co daly peníze!"

"Nemůžeme živit žebráky!" "Samy nemáme dost!" Olická byla celá bez sebe: to jsou politické…? Byly to komunistky z ročníku 1937!

A druhá epizoda, Do lázní sverdlovské tranzitce tyto ženy hnali řadou mezi dozorci nahé. No nic, uklidnily se. Už na cestě ve svém vagónu zpívaly:

"V širou dál od Moskvy k Sachalinu, z jižních hor do moří severních člověk kráčí, a jak slunce vínu uzrát dává životu v smích!"

S takovým souborem názorů na svět, s takovou úrovní vědomí vstupují pravověrní ne svou dlouhou táborovou cestu. Od začátku nic nepochopili, ani zatčení, ani vyšetřování, ani nic z celkových událostí, proto se nyní z tvrdohlavosti, z oddanosti (nebo z bezvýchodnosti?) budou po celou cestu považovat za světlonoše, budou se prohlašovat za jediné znalce podstaty všech věci.

Když se jednou rozhodli, že si nebudou všímat ničeho kolem sebe, nebudou si chtít nic vysvětlit, tím spíše se budou snažit, aby si nevšímali ani toho, pro ně nejstrašnějšího: jak se na ně, na přicházející ročník 1937, jenž se ještě velmi liší oblečením, chováním, rozhovory, dívají táboroví vězňové, jak se na ně dívají kriminální a ostatně i osmapadesátníci ("rozkulačení", kteří přežili, právě končili první desítky). Tak to jsou ti, co tak důležitě nosili své aktovky! To jsou ti, co jezdili ve služebních autech! To jsou ti, co v dobách přídělů fasovali v neveřejných rozdělovnách! To jsou ti, co se přežírali v sanatoriích a kurvili se v lázních! Zatímco nás podle zákona "sedm osmin" posílali na 10 let do táborů za hlávku zelí, za kukuřičný klas. A s nenávistí jim říkají: "Tam, venku vy - nás, tady budeme my - vás!" (K tomu však nedojde. Všichni pravověrní se brzy dobře zabydlí.)[180)] A v čempak spočívá vznešená pravda pravověrných? Přece v tom, že se nechtějí zříci žádné staré hodnoty a nechtějí získat ani jedinou hodnotu novou. Ať se život přes ně valí, ať je jeho vlny zaplavují, až přes ně přejíždí svými koly - oni jej do své hlavy nepustí! Neuznají jej, jako by ho nebylo! Tato neochota cokoli změnit ve svém myšlení, kriticky hodnotit životní zkušenosti - to je jejich pýcha! Vězení nesmí ovlivnit jejich světový názor! Ani tábor ne! Na čem jsme trvali, na tom setrváme! Jsme marxisté!

Jsme materialisté! Jak bychom se mohli změnit proto, že jsme se náhodou dostali do vězení? (Jak by se mohlo měnit vědomí, když se mění život a projevuje se svými novými stránkami? Ani za nic! Do horoucích pekel s tím životem, naše vědomí určovat nebude! Jsme přece materialisté!…) Tady je příklad toho, do jaké míry pronikli do smyslu dění. V. M. Zarin: "Vždycky jsem v táboře opakoval: kvůli blbcům (tj. těm, kteří ho zavřeli) se se sovětskou vládou nerozkmotřím!"

To je jejich běžná morálka: mě zavřeli neprávem, to znamená, že jsem dobrý, všichni kolem jsou nepřátelé a sedí právem.

A na co je zaměřena jejich energie: šestkrát i dvanáctkrát do roka posílají stížnosti, žádosti, prosby. O čem v nich píší? Co do nich škrábou? Samozřejmě přísahají věrnost Velkému a Geniálnímu (bez toho člověka nepropustí).

Samozřejmě se zříkají těch, kdo byli z jejich případu popraveni. Samozřejmě úpěnlivě prosí, aby jim odpustili a dovolili vrátit se tam, nahoru. A zítra s radostí přijmou jakýkoli stranický úkol - no třeba řídit tenhle tábor! (A že na tyto stížnosti stejně houfně přicházely odmítavé odpovědi, tak to je proto, že se ke Stalinovi nedostaly! Ten by to pochopil! Ten by nám odpustil, dobrodinec!)

***180) J. Ginzburgová uvádí zcela opačný příklad. Vězeňská sestra se jí ptá: "Je to pravda, že jste se postavili za chudé lidi, že sedíte kvůli kolchozníkům?" Téměř neuvěřitelná otázka. Možná, že vězeňská sestra skrze mříže nic nevidí proto se tak hloupě ptá. Ale kolchozníci i obyčejní muklové mají oči a hned poznávají právě ty lidi, kteří způsobili strašlivé hrůzy "kolektivizace".***

To jsou pěkní "političtí", když žádají vládu - o odpuštění! Tady máme jejich úroveň vědomí - generál Gorbatov se svými memoáry: "Soud? Co si na něm vezmeš? Někdo mu to poručil!" Ta síla analýzy! A jaká to andělsky bolševická pokora! Zločinec se ptá Gorbatova: "Jak jste se sem dostal?" (Ostatně, tykat mu nemohli.) Gorbatov:

"Pomluvili mě špatní lidé." No řekněte, to je ale analýza! A generál se nechová jako Šuchov, ale jako Feťukov: jde uklízet kancelář, protože doufá, že za to dostane o kůrku chleba víc. "Když jsem sbíral se stolů drobty a kůrky a někdy i kousíček chleba, mohl jsem do určité míry lépe utišit hlad." No dobře, tak si ho utišuj. Ale Šuchovovi vyčítají jako velkou vinu, že myslí na kaši a že nemá sociální vědomí, zatímco generál Gorbatov smí všechno, protože myslí na špatné lidi! (Ostatně Šuchov není dnešní a posuzuje všechny události v zemi odvážněji než generál.) Nebo třeba V.P. Golicyn, syn újezdního lékaře, inženýr - železničář. 140 dní a nocí (sto čtyřicet!) proseděl v cele smrti (měl dost času přemýšlet!). Pak 15 let a doživotní vyhnanství. "V mém myšlení se nic nezměnilo. Jsem stále bezpartijní bolševik.

Pomohla mi víra ve stranu, že zlo nepochází od strany a vlády a že je to zlá vůle jakýchsi lidí (analýza!), kteří přicházejí a odcházejí (nějak pořád neodcházejí nadobro…) a všechno ostatní (!!) zůstává… Také mi pomohli vytrvat obyčejní sovětští lidé, jichž bylo v letech 1937-1938 velmi mnoho i v NKVD (tj. v aparátě!), i ve věznicích, i v táborech. Nikoli 'kmotři', ale opravdoví dzeržinci." (Je to naprosto nepochopitelné: jak to, že ti dzeržinci, jichž bylo tak mnoho, trpěli nezákonnosti jakýchsi lidí? Sami neměli s nezákonnostmi co dělat? A přitom zůstali naživu? Zázrak…) Nebo Boris ÍSjakov: Stalinovu smrt nesl těžce (ostatně jako všichni pravověrní). Zdálo se mu, že je konec vší naděje na propuštění…![181)] Už na mě volají: to je nečestné! Nečestné! Diskutujte se skutečnými teoretiky! S těmi ze školy pro rudé profesory!

Prosím! Já snad nediskutoval! A copak jsem dělával ve vězeních? V transportech? Na tranzitkách? Zpočátku jsem diskutoval s nimi a na jejich straně. Ale nějak mi naše argumenty připadaly mělké. Pak jsem mlčíval a poslouchával. Pak jsem diskutoval proti ním. A sám Zacharov, Malenkovův učitel (byl velice hrdý na to, že byl učitelem Malenkova), dokonce i ten se mnou ráčil hovořit.

A vida, ze všech těch diskusí mi zůstávala v hlavě jakoby jen jedna. Jako by všichni ti talmudisté tvořili dohromady - jednoho souhrnného člověka. Pokaždé bude na stejném místě opakovat stejný argument, a to stejnými slovy. A bude stejně neprůstřelný - neprůstřelnost, to je hlavní vlastnost! Ještě nikdo nevynalezl na ty tvrdé lebky dost silné náboje! Diskuse s nimi je úmorná, pokud si člověk předem neřekne, že je to pouhá hra, veselá zábava.

Jednou si tak ležíme s mým přítelem Paninem na prostředním lehátku "stolypina", uvelebili jsme se, slanečka schovali do kapsy, žízeň nemáme, mohli bychom si i pospat. Ale na jakési zastávce do našeho kupé strčili marxistu - vědátora! Je to vidět už podle jeho kozí bradky a podle brýlí. Netají se s tím - je bývalým profesorem komunistické akademie. Naklonili jsme se nad uličkou a hned na první pohled jsme poznali: je neprůstřelný. Ve vězení sedíme už dávno a ještě dlouho máme sedět, legrace je vítaná - musíme dolů, pobavit se! V kupé je poměrně volno, s někým jsme si vyměnili místo, sesedli se.

"Dobrý den."

***181) Okfabř , 1964, No 7.***

"Dobrý den."

"Není to tu moc plné?" "Ale ne, jde to." "Sedíte dávno?" "Dost."

"Zbývá vám už míň?" "No skoro stejně tolik."

"Podívejte, jak jsou ty vesnice žebrácké: sláma, rozpadlé chalupy." "To je dědictví carského režimu."
"Ale sovětský už trvá nějakých třicet let."
"To je historicky mizivě krátká doba."
"Hrozné je, že kolchozníci hladovějí." "A dívali jste se do všech hrnců?"
"Ale zeptejte se kteréhokoli kolchozníka v našem kupé."
"Všichni ve vězení jsou roztrpčeni a neobjektivní."
"Ale sám jsem viděl kolchozy… ‚Tak to byly netypické."
(Ten s kozí bradkou v kolchozech vůbec nebyl, to je také jednodušší.) "Ale zeptejte se starých lidí: za cara měli co jíst, měli co na sebe a těch svátků!"
"Ani se jich nebudu ptát. To je subjektivní vlastnost lidské paměti, chválit všechno minulé. Ta kráva, co chcípla, dojila nejvíc. (Někdy si dopřeje i přísloví!) A náš lid nemá rád svátky, rád pracuje."
"A proč je to v mnoha městech špatné s chlebem?"
"Odkdy?"
"Ale už před válkou…
"To není pravda! Před válkou se právě všechno dalo do pořádku." "Poslyšte, ve všech volžských městech tenkrát stály tisícové fronty… "Nějaký místní nepořádek. Ale nejspíš vás klame paměť."
"Ale i teď je ho málo!"
"Babské klepy. Máme 7-8 miliard pudů obilí."[182)]
"Obilí je shnilé."
"Naopak, máme úspěchy v pěstitelství."
"Ale v mnoha obchodech jsou prázdné pulty."
"To je místní nepružnost."
"A ceny jsou vysoké. Dělník si musí mnohé odepřít."
"Naše ceny jsou vědecky zdůvodněny - jako nikde jinde."
"Tak jsou příliš nízké mzdy."
"Mzdy jsou také vědecky zdůvodněny."
"Čili jsou zdůvodněny tak, že dělník většinu pracovní doby pracuje pro stát zadarmo."
"Nerozumíte politické ekonomii. Jaké máte vzdělání?"
"Jsem inženýr."
"A já jsem právě ekonom. Nediskutujte. U nás nadhodnota není ani možná."
"Proč ale dříve mohl muž uživit rodinu, a teď musí pracovat dva i tři?"

***182) Vždyť je ještě daleko do chvíle, kdy Chruščov zveřejní, že se v roce 1952 sklidilo méně obilí než v roce 1913.***

A tak naléhavě potřebovali rozšířit nějakou vágní verzi - že bojovali. Mému Ivanu Děnisovičovi vyčítali všichni novinářští voříšci, pokud nebyli líní, proč potvora nebojoval? "Moskevská pravda" dokonce Ivana Děnisoviče kárala,[183)] že komunisté pořádali v táborech ilegální schůze a on že na ně nechodil a neučil se u myslících lidí.
Ale co je to za blábol! Jaképak ilegální schůze? A na co? Strouhat mrkvičku v kapse? A komu strouhat mrkvičku, když tu je každý od pomocného dozorce až ke Stalinovi představitelem sovětského režimu? A kdy a jakými metodami bojovali?
To nikdo nemůže říci.
A o čempak přemýšleli? Snad si jedině dovolili opakovat: všechno skutečné je rozumné. O čempak přemýšleli, když se jen modlili: nemrskejte mě, důtky carovy?
B. Vzájemné vztahy k vedení tábora. Jaký jiný vztah mohou mít dobře smýšlející k vedení tábora než nejuctivější a nejkladnější? Vždyť všichni velitelé táborů jsou členy strany, plní stranické direktivy, nemohou za to, že "já" (= jediný nevinný) jsem na základě

rozsudku tady. Pravověrní si velmi dobře uvědomují, že kdyby se najednou dostali na místo táborových velitelů, dělali by všechno přesně jako oni.

Todorskij, jehož celý náš tisk teď oslavuje jako hrdinu táborů (byl to novinář, bývalý seminarista, kterého si povšiml Lenin a který se z neznámého důvodu stal ve 30. letech velitelem letecké akademie (?), ačkoli letcem nebyl), mluví podle Ďjakovova textu dokonce i s velitelem zásobování, o nějž by ani pracant okem nezavadil, takto:

"Čím mohu sloužit, občane veliteli?"

A pro velitele zdravotnického oddělení Todorskij připravuje konspekty z Dějin VKS(b). Jestliže Todorskij o něčem uvažuje jinak, než je to v Dějinách VKS(b), kde je potom jeho zásadovost, jak může psát konspekty přesně podle Stalina?[184] Jestliže však uvažuje přesně tak - tak tomu se říká "komicky zahynuli".

Nestačí však vedení milovat! Je třeba, aby i tebe vedení mělo rádo. Musíš přece načalstvu vysvětlil, že jsme stejní, ze stejného těsta, tak se o nás nějak postarejte. Proto se hrdinové Serebrjakovové, Šelesta, Djakova, Aldan-Semjonova při každé příležitosti, ať se někdo ptá nebo při kontrole spisů prohlašují za komunisty. To je právě žádost o teplé místečko.

Šelest si vymyslel dokonce takovouhle scénu. V kotlaské tranzitce je prověrka podle spisů. "Stranická příslušnost?" zeptal se velitel. (Pro jaké pitomce je to napsáno? Kde je ve vězeňských spisech rubrika "stranické příslušnosti"?) "Člen VKS (b)," odpovídá Šelest na vymyšlenou otázku.

A je třeba uznat, že velitelé, jak dzeržinci, tak berijovci, slyší. A pomáhají. Ostatně, třeba existovala písemná nebo jen ústní direktiva: dát komunistům trochu lepší možnosti! Protože i v dobách největšího pronásledování osmapadesátníků, kdy je odvolávali z funkcí pridurků, se bývalí významní komunisté udrželi. (Například v Kraslagu. Bývalý člen vojenské rady SKVO Avralov se udržel jako brigadýr zahradníků, bývalý velitel brigády Ivančík se udržel jako brigadýr ve vilách, bývalý tajemník moskevského výboru Dědkov měl také sinekuru.) Ale i bez direktivy tu byla obyčejná solidarita a úvaha - "Dnes ty, zítra já", to muselo vnitráky nutit, aby pečovali o pravověrné.

A dopadlo to tak, že pravověrní byli u velitelů dobře zapsáni, že tvořili v táborech stálou

***183) 8. 12. 1962.***

***184) Někdo nám může namítnout: zásadovost nezásadovost, někdy musí být člověk pružný. Byla přece doba, kdy Ulbricht a Dimitrov instruovali své komunistické strany o smlouvě s nacisty a dokonce o tom, že je nutno je podporovat. Nemůžeme nic namítnout, to je dialektika!***

privilegovanou vrstvu. (Řadových tichých komunistů, kteří nechodili za veliteli, aby je přesvědčovali o své víře, se to netýkalo.) Aldan-Semjonov ve svaté prostotě to píše přímo: velitelé-komunisté se snaží převést komunisty-vězně na lehčí práce. Neskrývá to ani Djakov: nováček Rom prohlásil veliteli nemocnice, že je starý bolševik. A hned ho nechávají jako pomocného strážného na marodce - velmi lákavá funkce! Velitel tábora dává příkaz, aby Todorského nechali jako zdravotníka.

Ale nejzajímavější případ popisuje G. Šelest v Kolymských zápiscích:[185] přijel nový význačný vnitrák a poznává ve vězni Zaborském svého bývalého velitele lodi z doby občanské války. Zaplakali. No, žádej cokoli chceš! A Zaborskij: přistupuje na to, že "bude mít zvláštní stravu z kuchyně a chleba po libostí" (to znamená, že bude vyjídat pracanty, protože jiné normy stravování pro něj nikdo nepotvrdí) a žádá jen aby mu věnovali šestidílné vydání Lenina, aby si večer mohl při čadícím světle číst! A tak je všechno v

pořádku: ve dne se živí ukradeným přídělem, večer si čte Lenina! Tak otevřeně a radostně se oslavuje podlost!

Ještě má Šelest jakési mýtické "ilegální politbyro" brigády (není to na brigádu moc?), které může sehnat v neobvyklou dobu bochník chleba a misku ovesné kaše. To znamená - všude máme své pridurky? A znamená to, že my, dobře smýšlející, koukáme něco ukrást?

A je to pořád Šelest, kdo nám formuluje definitivní závěr:

"Jedni přežívali silou ducha (právě tihle pravověrní, kradoucí kaši a chléb - A. S.), jiní, protože měli misku ovesné kaše navíc (to je Ivan Děnisovič).[186] Tak jo, dejme tomu. Ivan Děnisovič nemá mezi pridurky známé. Jenom povězte: a co kamínky? Kdo stavěl z kamínků zeď? Byli jste to snad vy, pevně zásadoví?

C. Vztah k práci. Obecně řečeno, jsou pravověrní práci oddáni (Ejchův zástupce se v blouznění při tyfové horečce uklidnil, až když ho sestra ujistila, že ano, že telegramy o nákupu chleba už odeslali). Obecně schvalují také táborovou práci: je potřebná pro výstavbu komunismu, bez práce by si celá ta banda vězňů nezasloužila šlichtu. Proto považují za docela rozumné, že absentéry je třeba bít, zavírat je do baráků zvláštního režimu a v dobách války střílet. Považují za zcela morální pracovat jako úkoláři, brigadýři, jako poháněči a hlídači všeho druhu (tady se rozcházejí s "čestnými zloději" a dostávají se dohromady s "kurvami").

Tak třeba Jelena Nikitinová bývalá tajemnice kyjevského výboru Komsomolu, byla vedoucí brigády na lesních pracích. Vykládá se o ní: okrádala výkony vlastní brigády (osmapadesátky), "prodávala" je mezi kriminální. Z práce se u ní vykupovala Ljusja Džaparidzová (dcera bakinského komisaře) - za čokoládu z balíčků. Zato anarchistku Taťanu Garasjevovou brigadýrka tři dny a tři noci nepustila z lesa - až téměř zmrzla.

Nebo Prochorov-Pustover, také bolševik, třebaže bezpartijní, zjišťuje, že muklové schválně neplní normu (a referuje to vedení, vězňové jsou potrestáni). Když mu to muklové vyčítali, že by měl chápat - vždyť jejich práce je otrocká, Pustover odpovídá: "Podivná filozofie! V kapitalistických zemích dělníci bojují proti otrocké práci, ale my, ač otroci, pracujeme pro socialistický stát, ne pro soukromníky. Tito úředníci jsou u moci jen dočasně (?), stačí jedno hnutí lidu a poletí, zatímco lidový stát zůstane."

***185) Znamja, 1965, No 9.***

***186) Zabajkalskij rabočij, 27. 8. 1964.***

Tato džungle - to je vědomí pravověrného. Živý člověk se s ním domluvit nemůže. Dobře smýšlející si vymiňují jedinou výjimku - pro sebe: bylo by nesprávné je samotné používat pro společné táborové práce, protože v tomto případě by se jen stěží uchovali pro budoucí plodné vedení sovětského lidu, i v táborových dobách by se jim těžko přemýšlelo, tj. těžko by se shromažďovali do houfců, kde by mohli pořad dokola opakovat, že soudruh Stalin, soudruh Molotov, soudruh Berija a celá strana vůbec mají pravdu.

A proto se všemi silami, pod patronací táborových velitelů a s tajnou vzájemnou pomocí snaží obsadit místa pridurků - ta, co nevyžadují znalostí (nikdo z nich nemá odborné vzdělání) a jsou co nejklidnější, co nejvzdálenější táborovému pěstnímu zápasu. Tak se dokáží uchytit: Zacharov (Malenkovův učitel) - ve skladu osobního majetku vězňů, Zaborskij, o němž jsme se již zmínili (je to sám Šelest?) - v kanceláři zásobování oděvy a jinými potřebami.

Proslulý Todorskij - na marodce. Konokotin jako pomocný lékař (ačkoli žádný lékař není), Serebrjakovová jako zdravotní sestra (ačkoli žádná zdravotní sestra není). Pridurkem byl i Aldan-Semjonov.

Táborový život Ďjakova, toho nejkřiklavějšího z pravověrných, vypsal on sám vlastním perem. Je hoden obdivu. Za pět let svého vězení dokázal vyjít ze zóny jednou, a to jen na půl dne a za toho půl dne pracoval půl hodiny, sekal větvičky, a to mu ještě dozorce řekl: máš dost, odpočiň si. Půl hodiny za pět let! To se jen tak někomu nepovede!

Nějakou dobu to hrál na kýlu, potom pištěl po kýle - ale, poslouchejte, nemohlo to být pět let! Aby člověk dostával taková zlatá místa, jako zdravotní statistik, knihovník KVO a skladník v osobním skladu, aby se na tom udržel po celou dobu trestu - to nestačí někomu zaplatit špekem, to je asi třeba kmotru odnést i duši - to ať zhodnotí staří muklové. Navíc Ďjakov není prostě pridurek, ale pridurek bojovný - v první variantě své novely,[187)] dokud ho veřejně nepokárali,[188)] elegantně dokazoval, proč se moudrý člověk musí vyhnout drsnému osudu obyčejného lidu ("šachová kombinace", "rošáda", tj. postavit do boje místo sebe někoho jiného). A tento člověk se odvažuje nyní být jediným vykladačem života v táboře!

G. Serebrjakovová o svém životě v táboře vypráví opatrně a v náznacích. Říká se, že proti ní jsou těžká svědectví.

Neměl jsem možnost si je ověřit.

Ale nejen sami autoři, ale i všichni ostatní pravověrní, vylíčení tímto sborem autorů, všichni tu vystupuji mimo práci - buď v nemocnici nebo jako pridurkové, vedoucí své tmářské (a poněkud zmodernizované) rozhovory. Tady spisovatelé nelžou: prostě neměli dost fantazie, aby předvedli tyto zásadové soudruhy při společensky prospěšné práci. (Jak to také ukážeš, když jsi sám nikdy nepracoval?)

D. Vztah k útěkům. Sami zásadoví nikdy neutíkají. To by byl přece projev boje s režimem, dezorganizace MV, to znamená útok na sovětskou moc. Kromě toho se každému pravověrnému někde ve vyšších instancích potulují dvě nebo tři žádosti o milost a útěk by si nahoře mohli vykládat jako netrpělivost nebo dokonce jako nedůvěru k vyšším instancím!

Ostatně dobře smýšlející ani nepotřebovali "svobodu jako takovou", svobodu ptáka. Každá touha je konkrétní!

Svobodu potřebovali jen z rukou státu, zákonnou s razítkem, s návratem k postavení, jaké měli před zatčením, k privilegiím! Jinak - na co by ta svoboda byla?

A když sami neutíkali, tím spíše odsuzovali útěky všech ostatních jako ryzí škůdcovství, útočící na soustavu MV a hospodářskou výstavbu.

***187) Zvezda, 1963, No 3.***

***188) Novyj mír, 1964, No I, Lakšin.***

Jsou-li útěky škodlivé, je zřejmě občanskou povinnosti pravověrného komunisty, jakmile se něco dozví, donést to soudruhu operativnímu zmocněnci.

A to mezi nimi byli někdejší ilegální pracovníci, odvážní muži z dob občanské války! Jejich dogma z nich však učinilo politickou pakáž…

E. Vztah k ostatním osmapadesátníkům. S druhy v neštěstí se nikdy nemíchali dohromady, to by bylo nestranické.

Někdy tajně, mezi sebou, a někdy docela otevřeně (tady ničím neriskují), se stavěli do protikladu k té špinavé osmapadesátce, snažili se od ní očistit tím, že se separovali. Právě tuto prostoduchou masu tam venku vedli - ani tam ji nenechali promluvit svobodné

slovo. A tady, když se s ní octli ve stejných celách, ve stejném postavení, tady je tato masa na oplátku neutlačovala, křičeli na ni, jak se jim líbilo: "Dobře vám tak, darebáci! Všichni jste se venku přetvařovali!

Všichni jste nepřátelé a dobře že vás zavřeli! Všechno je zákonité! A spěje k velkému vítězství!" (Jenom mě zavřeli neprávem).

A beztrestnost svých vězeňských monologů (správa vždycky stojí za pravověrnými. kmotři se neodváži něco namítnout, hned by za to dostali nový trest) vážně připisovali síle všemocného učení![189] S nepokrytým pohrdáním, s odvěkou třídní nenávistí hleděli pravověrní na celou osmapadesátku, jen sebe vyjímali. Ďjakov:

"S hrůzou jsem si pomyslel - s kým to tu jsme" Konokotin nechce dát injekci nemocnému vlasovci (ačkoli je to jeho lékařská povinnost!), ale obětavě dává vlastní krev nemocnému strážnému z eskorty. (Stejně jako smluvní lékař Barinov:

"Především jsem čekista a potom lékař." To je medicína?) Teď už chápeme, proč v nemocnici "potřebují čestné lidi"

(Ďjakov), aby věděli, komu píchnout injekci a komu ne.

A tuto svou nenávist proměňovali v činy (a jak jinak, nač v sobě skrývat třídní nenávist?) V Šelestově knize profesor Samuil Gendal (zřejmě profesor komunistických práv) reaguje na to, že Kavkazci odmítli nastoupit do práce, zcela jednoznačně: podezřívá jejich muslimského duchovního ze sabotáže.

F. Vztah k práskačům. Tak jako všechny cesty vedou do Říma, tak i předcházející body nás přivádějí k tomu, že ti zásadoví musí nutně spolupracovat s nejlepšími a nejsrdečnějšími z táborových velitelů - s operativními zmocněnci. V jejich postavení je to nejspolehlivější způsob, jak pomoci NKVD, státu a straně.

Vedle toho je to i výhodné, tak se tvoří nejlepší vztah k nadřízeným. Služby prokázané kmotrovi nezůstanou bez odměny.

Jenom pod patronací kmotra může člověk celá léta zůstat v dobrých funkcích pridurků v zóně.

… V jedné knížce o táboře z tohoto pravověrného proudu[190] se nejkladnější komunista, jemuž se autor obdivuje, řídí v táboře těmito zásadami: 1) přežít stůj co stůj, všemu se přizpůsobit, 2) ať jdou za práskače slušní lidé, je to lepší, než kdyby šli lumpové.

Ale i kdyby si pravověrný postavil hlavu a nechtěl kmotrovi sloužit, těžko by se těm dveřím vyhnul. Operativní zmocněnec si nedá ujít příležitost, aby si všechny pravověrné, hlasitě vyjadřující svou víru, laskavě nezavolal a otcovsky se jich nezeptal: "Jste sovětský člověk?" A pravověrný nemůže odpovědět "ne". Tak tedy "ano".

A jestliže ano, tak budeme, soudruhu, spolupracovat. Nic vám v tom nezabrání.[191]

***189) Ostatně v táboře někdy byl i jiný poměr sil. Jistý prokurátor který seděl v Unžlagu, byl nucen řadu let hrát jurodivého. Jenom tak se zachránil před mstou (seděli s ním jeho "kmotřenci")***

***190) Viktor Vjatkin, Čelovek roždajetsja dvaždy, č. II. Magadan, 1964.***

***191) Ivanou-Razumnik vzpomíná: v jejich butyrské cele odhalili tři práskače - a všichni tři byli komunisté.***

To až teď, když se falšuje celá historie táborů, se stydí přiznat, že spolupracovali. Ne vždycky se dali chytit tak zjevně jako Liza Kotiková, která ztratila písemné udání. Ale stane se a někdo se prořekne, že operativní zmocněnec Sokovikov přátelsky odesílal

Ďjakovovy dopisy bez táborové cenzury. Jenomže neřekne: a za co je posílal? Odkud to přátelství? Někdo si vymyslí, že operativec Jakovlev radil Todorskému, aby se otevřeně nehlásil k tomu, že je komunista, ale nevysvětlí: a pročpak se o to staral?

Ale všeho do času. Už jsou blízko ty krásné časy, kdy se člověk bude moci narovnat a hlasitě se přiznat:

"Ano! Práskali jsme a jsme na to hrdí!"[192)] Ostatně, nač je celá ta kapitola? Celý ten dlouhý přehled a analýza pravověrných? Místo toho pouze napíšeme palcovými písmeny JÁNOS KÁDAR, WLADYSLAV GOMULKA, GUSTÁV HUSÁK.

Prošli nespravedlivým zatčením i vyšetřováním a mučením, řadu let si odseděli. Celý svět vidí, kolik se toho naučili. Celý svět poznal, zač stojí.

***192) Napsal jsem to na počátku roku 1966 a koncem tohoto roku jsem si přečetl v časopise Oktabr č. 9 článek K. Bukovského. Už je to tady, už se k tomu hrdé a otevřené hlásí.***

## 12 PRÁSKÁM PRÁSKÁŠ PRÁSKÁME…

ČK - GB (snad bude i libozvučné, i stručné, i vhodné takhle nazývat tuto instituci, aniž přitom pomineme její vývoj v čase) by bylo jako kus dřeva, neschopné dohlížet na svůj lid, kdyby nemělo své oči a své uši. V naši technické době pracují místo očí zčásti fotoaparáty a fotobuňky, místo uší mikrofony, magnetofony, laserová odposlouchávací zařízení. Ale po celou tu epochu, o níž hovoří tato kniha, byli téměř jedinýma očima a téměř jedinýma ušima ČK - GB práskači.

V prvních letech čeky se jim říkalo věcně tajní spolupracovníci (na rozdíl od zjevných systematizovaných). Po způsobu těch let vznikla zkratka seksotr; a ta se dostala do obecného běhu. Kdo to slovo vymyslel (nepředpokládali, že se tak rozšíří - neuhlídali to) neměl dar vnímat je nezaujatým sluchem, aby uslyšel už jenom v jeho fonetice všechno to hnusné, co se tu propojilo - něco snad hanebnějšího než sodomistický hřích. A v průběhu let nasáklo žlutorudou krví zrady tak, že není teď v ruském jazyce slova odpornějšího.

Avšak tohoto slova se používalo jen na svobodě. Na Souostroví se používaly vlastní názvy: ve vězení -

"kvočna", v táboře "práskač". Ale tak jako se mnohá slova Souostroví dostala do širokého proudu ruské řeči a zaplavila celou zemi, tak se i práskač stalo všeobecným pojmem. Odráží to jednotu a všeobecnost samotného jevu práskačství.

Nemá-li člověk zkušenosti a nepřemýšlel-li o tom, těžko zjistí, nakolik jsme prostoupeni a zachváceni práskačstvím. Tak jako bez tranzistoru na poli, v lese, na jezeře necítíme, že skrze nás neustále proudí spousta rozhlasových vln.

Je těžké si zvyknout žít ve věčném strachu: a kdo u nás práská? U nás v bytě, u nás v domě, u nás v hodinářské dílně, u nás ve škole, u nás v redakci, v naší továrně, u nás v konstrukční kanceláři a dokonce u nás v milici. Je těžké si zvyknout a je protivné si na to zvykat - ale pro bezpečnost bychom měli. Práskače není možné vyhnat, propustit, naverbují nové. Ale musíme je znát. Někdy proto, abychom si před nimi dali pozor.

Někdy proto, abychom před nimi pustili kouřovou clonu, abychom se vydávali za něco jiného, než jsme. Někdy proto, abychom se s práskačem pohádali a tím znehodnotili jeho svědectví proti sobě.

O hustotě sítě práskačů budeme mluvit ve zvláštní kapitole o svobodě. Mnozí si tento rozsah sítě uvědomují, ale nedovedou si představit seksota jako konkrétního člověka, jako prostou lidskou tvář, a proto se zdá, že síť je záhadnější a strašnější, než ve skutečnosti. A přitom tajnou spolupracovnicí je právě ta milá Anna Fjodorovna, která si k vám přišla po sousedsku pro droždí a pak utíkala na smluvené místo oznámit (třeba do

kiosku nebo možná do lékárny), že u vás je nepřihlášený host. Anebo právě ten prima chlap Ivan Nikiforovič, s kterým jste vypil po dvou deci, a který vás udal, jak jste sprostě klel, že se v obchodech nedá nic koupit a že páni dostávají všechno z protekce. Nerozpoznáte seksoty osobně a pak se divíte, jak všudypřítomné orgány vědí, že jste při sborovém zpěvu Písně o Stalinovi jenom bez hlesu otvírali ústa. Nebo že jste se neradovali na průvodu 7. listopadu. Kdepak jsou schované pronikavé oči seksota? Ale vždyť mohou mít modravý přísvit, může se v nich lesknout stařecká slza. Vůbec v nich nemusí být odlesk zlověstné úkladnosti. Nečekejte, že to bude nevyhnutelně lump s odporným vzezřením. Je to člověk, jako vy a já, s dávkou dobrých citů, s dávkou zloby a závisti a se všemi slabostmi, pro něž se stáváme snadnou kořistí. Kdyby byla garnitura seksotů zcela dobrovolná, z nadšení nebylo by jich mnoho (snad jen ve 20. letech). Ale jejich získávání probíhá útokem i úskokem a člověka dávají v plen této hanebné službě jeho slabostí. A ani ti, kteří se upřímně chtějí vymotat z té pavoučí sítě, z té druhé kůže - nemohou, nemohou.

Verbování visí u nás ve vzduchu. V tom, že státní je nadřazeno soukromému. V tom, že je Pavlík Morozov hrdina. V tom, že udáni není udání, nýbrž pomoc tomu, koho udáváme. Verbování je umně propleteno ideologií - vždyť i orgány si přejí, vždyť i verbovaný si musí přát jediné: úspěšný vývoj naší země k socialismu.

Technická stránka verbování je nade vší chválu. Bohužel, naše detektivní komiksy tyto způsoby nelíčí. Náboráři pracují v agitačních střediscích před volbami. Pracují na katedře marxismu-leninismu. Zavolají vás - "je tam nějaká komise, jděte dál". Náboráři pracují v armádní jednotce, která se právě vrátila z bojiště. Přijede pracovník smerše a po řadě si bere na paškál polovinu vaší roty. S některým vojákem si povídá prostě o počasí a o kaši, některému dá za úkol sledovat jiné vojáky a velitele. V komůrce sedí mistr a spravuje kabelky a pásky. Vstoupí sympatický muž:

"Moh byste mi spravit tuhle přezku?" A tiše: "Teď zavřete dílnu, vyjdete ven, tam stojí auto 37-48, rovnou otevřete dvířka a nastupte, doveze vás, kam je třeba". (A dál to už známe: "Jste sovětský člověk, musíte nám pomoci").

Taková dílna je skvělé místo pro shromažďování udání občanů! A pro osobní setkání s operativním pracovníkem je tu byt Sidorových, 1. patro, zvonic třikrát od šesti do osmi večer.

Poezie verbování seksotů teprve čeká na svého básníka. Existuje život viditelný i neviditelný. Všude jsou rozprostřeny pavoučí nitě a jak se pohybujeme, ani nevnímáme, jak se do nich zaplétáme.

Kolekce nástrojů verbování - to je jako kolekce šroubových klíčů: č. 1, č. 2, č. 3. Číslo 1: "Jste sovětský člověk?"

Číslo 2: slíbit to, oč verbovaný mnoho let marně usiluje zákonnou cestou. Číslo 3: zmáčknout na slabém místě, pohrozit tím, čeho se verbovaný nejvíc bojí. Číslo 4…

Ale stává se, že stačí zmáčknout jen trošičku. Zavolají si takového A. G., vědí, že je to měkká povaha. A hned na něj: "Napište seznam protisovětsky zaměřených osob z vašich známých". Je zmaten, váhá: "Nejsem si jist"…

Nevyskočil, nebouchl pěstí: "Jak se opovažujete?!" (Ale kdopak z nás vyskočí? Nefantazírujme!) "Ach, nejste si jist?

Tak napište seznam lidí, za něž ručíte, že jsou to opravdu sovětští lidé. Ale vezměte na vědomí, že ručíte! Jestliže někoho označíte nesprávně, hned si půjdete sedět sám! Tak copak nepíšete?" "Nemohu… ručit." "Tak nemůžete?

To znamená, že víte, že jsou protisovětští. Tak tedy sepište ty, o nichž to víte." A poctivý dobrý králík A. G. s duší příliš měkkou, zformovanou ještě před revolucí, se potí, vrtí a trápí. Upřímně podlehl nátlaku, který na něj bezohledně vyvíjejí; musí napsat: buď jsou sovětští nebo antisovětští. Nevidí třetí možnost.

I kámen se drolí, natož člověk!

Venku je klíčů víc, protože i život je rozmanitější. V táboře je život zjednodušen, obnažen, výška závitů a průměr hlavičky jsou známy, klíče jsou tedy nejjednodušší. Číslo 1 samozřejmě zůstává: "Jste sovětský člověk?" Velmi se doporučuje vůči pravověrným, klíč nikdy nesklouzne, hlavička se hned chytí a poddá. Číslo 2 také pracuje dobře: slíbí se odvolání ze společných prací, zaměstnání v zóně, trochu kaše navíc, lepší plat, zkrácení trestu. Všechno je to život, každý stupínek znamená zachování života! (V letech války bylo práskání levné: věci se zdražovaly a lidé klesali na ceně.

Shazovalo se i za balíček machorky). A číslo 3 funguje ještě lépe: odvoláme tě z funkce pridurka! Pošleme tě na společné! Převedeme tě do trestního táborového střediska! Každý stupínek je tu stupínkem ke smrti. A ten, kdo se nedá vylákat kousíčkem chleba nahoru, se může zlomit a začít prosit, jestliže ho strhávají do propasti.

To neznamená, že by v táboře nebylo někdy třeba jemnější práce. Někdy je přece jen třeba trochu vtipu. Major Šikin potřeboval shromáždit obvinění proti vězni Gercenbergovi, byl to Žid. Měl důvod se domnívat, že materiál pro obvinění mu může poskytnou Anton, sedmnáctiletý nezkušený Němec. Šikin si zavolal mladého Antona a začal hrát na nacistickou strunu: jak je židovská národnost hnusná, jak zničila Německo. Anton se rozpálil a Gercenberga zradil. (A pročpak by se v jiné situaci komunista-čekista Šikin nemohl stát výkonným vyšetřovatelem Gestapa?) Nebo třeba Alexandr Filipovič Stěpovoj. Před zatčením byl vojákem jednotek MV, zavřen byl na základě článku

58.[193] Není to žádný pravověrný, je to hrozně obyčejný chlapík. v táboře se začal stydět za svou bývalou službu a pečlivě ji skrýval, protože věděl, jak je to nebezpečné, dozví-li se o tom někdo. Jak ho tedy naverbovat? No přece právě tímhle tě získáme: Rozhlásíme, že jsi "čekista". Jsou ochotni se vytřít vlastním praporem, jen aby člověka naverbovali! (Ujišťuje, že přece jen odolal).

Někdo, jak se říká, bič nemá, ale rád si práskne - ten to vezme bez rozmýšlení. Na někoho se musí udička polícit několikrát: polyká návnadu. Kdo se bude kroutit, že je pro něj těžké sehnat přesné informace, tomu vysvětlí: "Dejte nám, co seženete, sami si to ověříme!" "Ale když si vůbec nejsem jist?" "Takže jste opravdu nepřítel?" A nakonec se poctivě přiznají: "Potřebujeme pět procent pravdy, ostatní ať je třeba vaše fantazie". I(št,=: rativci v Džidinu.) Ale někdy si ani kmotr,[194] neví rady, úlovek uniká i po třetím i po pátém pokusu. Nestává se to často, ale přece.

Pak je kmotr nucen věc odložit ad acta: podpis o utajení. Nikde - ani v ústavě, ani v kodexu - se neříká nic o existenci takových podpisů, o tom, že bychom je dávat museli -- my jsme však zvyklí na všechno. Jak by člověk mohl odmítnout

***193) Už nebudeme mít jinou příležitost, abychom vylíčili příběh jeho zatčení. Odvedli šohaje do armády a poslali sloužit do vojsk MV. Nejprve - do bojů s benderovci. Když přišly zprávy (zase od práskačů), kdy přijdou benderovci z lesa do kostela na mši, obklíčili kostel a brali je u východu (podle fotografii). Nebo hlídali (v civilu) lidové poslance v Litvě, když jezdili na volební schůze. ("Jeden byl takový odvážný, vždycky odmítal ochranu!") Nebo střežili most v Gorkovské oblasti. Sani vzbouřili, když se zhoršila strava -- a za trest je poslali na tureckou hranici. Ale v té době už Stěpovoj seděl. Hodně kreslil, i na obálkách sešitů při politickém školení. Jednou nakreslil prase a někdo mu zašeptal: "A Stalina umíš?" - "Umím." Hned nakreslil Stalina. A odevzdal sešit k opravě. To na zavření stačilo, ale při cvičné střelbě střelil v generálově přítomnosti 7 ze 7 na 400 metrů a dostal dovolenou. Když se vrátil k jednotce, vykládal: už nejsou žádné stromy, všechny ovocné lidé vykáceli sami kvůli nelidským daním. Tribunál Gorkovského vojenského okruhu. A ještě tam křičel: "Vy syčáci! Když jsem nepřítel lidu, proč mě nesoudíte před lidem, proč se schováváte?" Pak přišel Burepolom a Krasnaja Glinka (těžký tábor se zvláštním režimem, tunelářské práce, samá osmapadesátka).***

***194) Podle Dalova slovníku ruského jazyka znamená "kmotr" "osobu spřízněnou duchovně, skrze křest." Toto přenesení pojmu na táborového operativce je tedy velmi přesné, zcela v duchu jazyka. Je v tom ironie, pro mukly tak příznačná.***

i tady? Tohle podepisujeme všichni. (A přitom, kdybychom odmítli, kdybychom hned za prahem každému na potkání vykládali o svém rozhovoru s kmotrem - bylo by po ďábelské síle Třetího oddělení, jejich utajení a oni sami se drží díky naší zbabělosti!) A tak se na táborových spisech objeví osvobozující poznámka "Nezískávat!" To je punc ryzosti 96 nebo přinejmenším 84, ale tak hned si to neověříme, pokud se vůbec dožijeme. Poznáme jen, že z nás spadne to bláto a už nikdy se na nás nebude lepit.

Většinou se však verbování podaří. Člověka prostě a hrubě tlačí a tlačí, tak, že nepomůže ani otčenáš, ani proklínání.

Verbovaný brzy přinese udání.

A na základě udání se nejčastěji někomu utáhne na krku oprátka druhého trestu.

A tak se práskačství v táboře stává nejsilnější formou táborového boje "chcípni dnes ty, a zítra já!"

Venku bylo práskačství celého půl století nebo čtyřicet let naprosto bezpečným zaměstnáním: neexistovala tu žádná hrozba odvety společnosti, ani nebezpečí odhalení nebo trestu.

V táborech tomu bylo poněkud jinak. Čtenář si vzpomene, jak práskače odhalovalo a posílalo do vyhnanství na Kondostrov solovecké administrativní oddělení. Pak se měli po desítky let práskači, zdá se, klidně a blahobytně. Ale občas se někdy dala dohromady skupina rozhodných a energických muklů, která ve skryté formě pokračovala v soloveckých tradicích. Někdy práskače zbili (nebo zabili) pod záminkou samosoudu (rus. samosud, obdoba lynčování, davový okamžitý akt msty - pozn. překl.) rozzuřeného davu nad přistiženým zlodějem (podle táborových zvyklostí je samosoud téměř uzákoněn). Někdy (zvláštní táborové středisko Vjatlagu za války) výrobní pridurci administrativně odepisovali ze svého objektu nejškodlivější práskače "z pracovních důvodů". Tady mohl operativní pracovník těžko pomoci. Ostatní práskači to pochopili a ztichli.

V táborech vkládali víru v přijíždějící frontové vojáky - ti si to s práskači vyřídí! Bohužel, válečné přírůstky zklamaly táborové bojovníky: tito pěšáci, minometčíci a rozvědčíci mimo řady své armády zcela selhávali a nebyli k ničemu.

Ještě dlouho se musel houpat zvon, ještě muselo uplynout hodně vody, než na souostroví vypukl hon na práskače.

Pro tuto kapitolu nemám dost materiálu. Muklové jaksi neradi vyprávějí. Tak povím něco o sobě.

Až po dlouhých táborových zkušenostech, až když jsem se otloukl, jsem se ohlédl a pochopil, jak malicherně, jak bídácky jsem začínal svůj výkon trestu. Zvykl jsem si v důstojnické kůži na nezaslouženě vysoké postavení ve svém okolí a tak jsem i v táboře neustále lezl do nějakých funkcí a hned jsem z nich letěl dolů. A velice jsem lpěl na té kůži - na vojenské blůze, jezdeckých kalhotách, vojenském kabátě, tolik jsem se snažil, abych je nevyměnil za táborové hadry! V nových podmínkách jsem dělal chybu nováčka: byl jsem nápadný.

A přesné oko prvního novojeruzalémského kmotra mě hned našlo. A jakmile jsem se na Kalužské zastavě vyšplhal z místa malíře na normovače, zase jsem vytáhl tu uniformu ach, jak člověk touží vypadat mužný a krásný! Navíc jsem bydlel v pokoji zrůd, tam se generálové oblékali ještě onačeji.

Už jsem dočista zapomněl, jak a proč jsem psal v Novém Jeruzalémě vlastní životopis. Jednou večer jsem ležel na posteli a četl jsem si učebnici fyziky, Zinovjev něco smažil a vykládal. Oračevskij a Prochorov leželi, boty na pelesti, když přišel starší dozorce Senin

(zřejmě to nebylo jeho skutečné příjmení, nýbrž pseudonym pro tábor). Tvářil se, že si nevšiml vařiče, ani těch bot na pelesti - sedl si na jednu z postelí a vmísil se do společného hovoru.

Nelíbila se mi ani tvář, ani způsoby tohoto Senina, příliš koketoval svýma měkkýma očima, ale ten vám byl kulturní!

Takový vychovaný! Ten se tak lišil od našich dozorců - hulvátů, pitomců a negramotných! Senin byl - nic víc a nic míň - studentem!- studentem 4. ročníku, jenomže už nevím které fakulty. Zřejmě se velmi styděl za uniformu vnitráka, bál se, aby ho kolegové z ročníku neviděli s modrými náramenky ve městě, proto si při nástupu do služby oblékal uniformu ve strážnici a při odchodu se převlékal. (To je moderní hrdina pro román! Představte si, že by si za carských dob pokrokový student přivydělával ve vězení jako dozorce!) Ostatně kultura nekultura nedělalo mu potíže poslat starého mukla jako kluka na posílky nebo dát pracantovi tři dny korekce.

Ale v našem pokoji vedl rád inteligentní řeči: rád ukazoval, jak chápe naše jemné duše, chtěl abychom i my ocenili jemnost jeho duše. Teď také něco čile povídal o životě ve městě, něco o novém filmu a najednou mi nenápadně naznačil, aby si toho ostatní nevšimli, abych šel na chodbu.

Šel jsem v rozpacích ven. Po několika zdvořilých frázích, aby to nebylo nápadné, se Senin také zvedl a dohonil mě. A hned mi přikázal, abych šel do pracovny operativního pracovníka - vedlo tam neužívané schodiště, kde člověk nemohl nikoho potkat. Tam seděl ten vejr.

V životě jsem ho neviděl. Vstoupil jsem s tlukoucím srdcem. Čeho se bojím? Bojím se toho, čeho se bojí každý mukl: aby mi nepřišili druhý trest. Od mého vyšetřování neuplyne ještě ani rok, ještě mě všechno bolí jen při pohledu na vyšetřovatele u psacího stolu. Co když se budou hrabat ve staré věci: ještě nějaké stránky z deníku, ještě nějaké dopisy… Klep-klep-klep.

"Dále." Otevírám dveře. Malý, útulně zařízený pokoj, jako by to vůbec ani nebylo v Gulagu. Našlo se tu místo i pro malou pohovku (třeba sem tahá i naše ženy) i pro Philise na poličce. Svítí v něm magické oko a tiše zní jakási měkká a velmi příjemná melodie. Úplně jsem odvykl takové hudbě a od první chvíle jsem naměkko: někde plyne život! Bože můj, už jsme: si zvykli považovat živoření za život, ale ten je tam, někde tam…

"Posaďte se."

Na stole je lampa s tlumícím stínidlem. U stolu sedí v křesle oper podobný Seninovi - inteligentní brunet, vypadá neproniknutelně. Moje židle je také čalouněná. Jak je to všechno příjemné, pokud mě nezačne z něčeho obviňovat, pokud nezačne vytahovat staré hříchy.

Ale ne, vůbec nemá nepřátelský hlas. Ptá se, jak žiji, jak se cítím, jak si zvykám na tábor, zda se dobře cítím v pokoji pridurků. Ne, tak se vyšetřování nezahajuje. (Kdepak jsem slišel tu líbeznou melodii?) A teď docela přirozená otázka, prostě ho to zajímá:

"No a po tom všem, co se s vámi stalo, po tom, co jste prožil, zůstáváte sovětským člověkem? Nebo ne?"

No tak? Co odpovíš? Vy, potomci, vy to nepochopíte: co teď odpovíš? Slyším, slyším… vy, normální svobodní lidé, na mě křičíte z roku 1990: "Pošli ho někam…! (Nebo se potomci tak vyjadřovat už nebudou? Myslím, že v Rusku ano!) Zavřou tě, zničí - a ještě sovětský člověk!"

Opravdu, po všech těch vězeních, po všech těch setkáních, kdy jsem byl zaplaven informacemi z celého světa - jak jsem mohl zůstat sovětský? Kde a kdy něco sovětského vydrželo nápor úplné informovanosti?

A kdyby mě bylo vězení už docela převychovalo, docela vzdělalo, byl bych musel samozřejmě hned odseknout:

"Ne! A jděte do…! Už mě nebaví kvůli vám namáhat mozek! Nechte mě po práci odpočinout!"

Ale, vážení, vždyť my přece vyrostli v poslušnosti! Když slyšíš "Kdo je proti? Kdo se zdržel?" ruka se ti přece nezvedne, opravdu, za žádnou cenu. Dokonce i když jsi odsouzený, jak by ti přešlo přes rty: nejsem sovětský…?

"V rozsudku OSO je řečeno, že jsem antisovětský," odpovídám vyhýbavě a opatrně. "OSO-o," protahuje neuctivě.

"Ale co vy sám cítíte? Jste nadále sovětský člověk? Nebo jste se změnil, zatrpkl?"

Tak tiše, tak čistě se líne tato melodie a náš vleklý, lepkavý, hnusný rozhovor se k ní nehodí. Bože, jak čistý a překrásný může být lidský život, ale egoismus vládnoucích nám nikdy nedá tohoto života dosáhnout. Je to Moniuszko? Ne, není to Moniuszko. Dvořák? Ne, Dvořák to není… Kdybys mě tak, pse, nechal na pokoji, kdybys mě nechal poslouchat.

"Proč bych měl být roztrpčen?" divím se. (Opravdu proč? Za deset dopisů - osm let, to ani není za každý dopis rok.) "Zatrpknout" člověk v žádném případě nesmí, z toho kouká nové vyšetřování.

"Tak tedy jste sovětský člověk?" přísně, ale povzbudivě se vyptává oper.

Jenom neodpovídat ostře. Jenom se neprojevit, jaký jsem teď. Kdybych teď řekl, že nejsem sovětský, zavede řízení, napaří mi druhý trest, klidně.

"V srdci, vnitřně, jak se sám cítíte?"

Je to tak hrozné - zima, vánice, jet za polární kruh. A tady jsem se zabydlil, spím v suchu, v teple, dokonce v povlečeném. V Moskvě ke mně chodí žena na návštěvy, nosí mi balíčky… Kam bych jel? Nač bych jel, když mohu zůstat? Jakápak hanba, když řeknu "sovětský"? Vždyť je to socialistické zřízení.

"Já, se… an-no,… sovětský…

"Tak sovětský! No tak to je jiná řeč," raduje se oper. "Teď spolu můžeme hovořit jako dva sovětští lidé. To znamená, že máme stejnou ideologii a společné cíle (jenomže bydlíme každý jinde) a musíme jednat společně.

Pomůžete nám a my vám…"

Cítím, že ztrácím půdu pod nohama… A ještě ta hudba… A on kuje železo, dokud je žhavé: musím jim pomoci, aby byli informováni. Mohu se stát náhodným svědkem některých rozhovorů. Budu muset o nich podat zprávu…

Tak tohle nikdy neudělám. To vnitřně a chladnokrevně vím: sovětský nebo ne, ale abych vám dal zprávu o politickém rozhovoru - to se nedočkáte! Ale - opatrnost, opatrnost, musím to zahrát nějak do ztracena.

"To bych neuměl…," odpovídám takřka s lítostí. "Pročpak?" tváří se přísněji můj kolega v sovětské ideologii.

Protože, protože… to nemám v povaze… (Jak bych ti to opatrněji řekl, svoloči jedna?) Protože… neposlouchám… nic si nepamatuji…

Všiml si, že mám něco s hudbou a vypíná ji. Ticho. Zhasíná něžné barevné magické oko dobrého světa. V pracovně je vejr a já. Žerty stranou.

Kdyby aspoň znali pravidla šachu: když se tah třikrát opakuje, zapisuje se nerozhodný výsledek. Ale kdepak. Na všechno jsou líní, ale na tohle líní nejsou: stokrát se kryji stejným pěšcem a zase vystrkuji hlavu. Vkus nemá, ale času má dost. Sám jsem se vystavil věčnému šachu, prohlásiv se za sovětského člověka. Samozřejmě, každý tah má svůj odstín jiné slovo, jiná intonace.

A míjí hodina, a další hodina. V naší cele už všichni spí. Kampak by spěchal, vždyť právě tohle je jeho práce. Jak se ho zbavit? Jak se lepí! Už něco naznačil o transportu a o společných pracích, už vyjádřil podezření, že jsem skrytý nepřítel a zase vyjádřil naději, že jsem oddaný stoupenec.

Ustoupit nemohu. Ale v zimě se mi do transportu nechce. Zoufale přemýšlím: jak to všechno skončí?

Najednou obrací řeč na kriminální. Slyšel od dozorce Senina, že o kriminálních mluvím, kriticky, že jsem se s nimi již střetl. Oživl jsem: to je změna tahů. Ano, nenávidím je. (Ale vím, že vy je máte rádi!) A aby mé definitivně zlomil, líčí mi tuto situaci: mám v Moskvě ženu. Za mé nepřítomnosti musí chodit po ulicích sama, někdy i v noci. Na ulici člověka často svléknou a ukradnou mu šaty. Dělají to tihle kriminální, kteří prchají z táborů (Ne, kterým vy udělujete amnestie!). Cožpak odmítnu sdělit operativnímu zmocněnci zprávu o připravovaném útěku kriminálních, budu-li o něm vědět?

Což o to, galerka - to jsou nepřátelé, nepřátelé nelítostní a proti ním je snad všechno dobré… Ale ať už je to dobré nebo ne, teď je to dobré východisko. Zdá se, že "To by šlo. To by šlo."

Řekl jsi to! Tys to řekl a ďábel potřebuje to tvoje jediné slovíčko! A již přede mnou na stole poletuje čistý arch papíru:

"Závazek. Já, ten a ten, se zavazuji podávat operativnímu zmocněnci táborového střediska zprávy o připravovaných útěcích vězňů…"

"Ale mluvili jsme jen o kriminálních!"

"A kdo jiný utíká než galerka?… A jak bych mohl napsat v oficiálním dokladu "galerka". To je přece žargon. To je jasné i tak."

"Ale tím se mění celý smysl?"

"Ne, přece jen vidím - nejste náš člověk. S vámi je třeba mluvit docela jinak. A - ne tady. "

O, to jsou strašná slova - "ne tady", když za okny skučí vánice, když jsi pridurek a bydlíš v milém pokoji zrůd! Kdepak je to "ne tady"? V Lefortovu? A jak je to "docela jinak": Koneckonců za mých dob v táboře k žádnému útěku nedošlo, je to stejně pravděpodobné jako pád meteoritu. A když k útěkům dojde - jaký blbec by o nich předem vykládal? To znamená, že se nic nedozvím, nebudu mít o čem podávat zprávy. Koneckonců to není špatné východisko… Jenže…

"Copak to nejde bez toho papíru?" "To jsou předpisy."

Vzdychám. Uklidňuji se výmluvami a podepisuji obchod s duší. Obchod, při němž prodávám duši, abych zachránil tělo.

Konec? Mohu jít?

Ó, kdepak. Ještě "o utajení". Ale ještě před tím, na stejném papíru: "Musíte si zvolit pseudonym."

Pseudonym? Ach, krycí jméno. Ovšem, agenti musí mít krycí jméno! Bože můj, jak rychle mě dostal. Přece jen mě dostal. Figurky se hnuly, uznal jsem mat.

Opouští mě poslední zbytek fantazie. Vždycky dokážu najít jména pro desítky hrdinů. Teď si nemohu vymyslet vůbec žádné. Milostivě mi napovídá:

"Třeba Větrov."

A tak maluji na závazku písmenka - VĚTROV. Těchto šest písmen je vypáleno v mé paměti jako znamení hanby. Vždyť jsem chtěl zemřít s lidmi! Vždyť jsem byl připraven na smrt s lidmi! Jak se stalo, že jsem zůstal naživu jako pes?…

A zmocněnec ukládá můj závazek do sejfu - to je jeho norma za večerní směnu. Laskavě mi vysvětluje, že sem, do jeho pracovny chodit nemám, to by mohlo vyvolat podezření. Ale dozorce Senin je prostředník a všechny zprávy (udání) mám nenápadně předávat jeho prostřednictvím.

Tak ptáčky lapají. Začíná to drápkem.

Toho roku bych se nebyl zřejmě dokázal na této hranici zastavit. Když se neudržíš za hřívu, neudržíš se ani za ocas. Když jsi sklouzl, musíš už jen padat a padat.

Ale něco mi pomohlo se udržet. Když jsme se potkali, Senin mě pobízel: Tak co? Mával jsem rukou: Nic jsem neslyšel. Pro kriminální jsem cizí člověk a sblížit se s nimi

nemohu. A vtom jako naschvál dlouho nikdo neutíkal, neutíkal, a najednou z našeho tábora uprchl zlodějíček. Tak o něčem jiném! O brigádě! O pokoji! Naléhal Senin. "O ničem jiném jsem nic nesliboval!" zatvrzoval jsem se (a už se také blížilo jaro). Přece jen to byl maličký úspěch, že jsem se zavázal k čemusi příliš dílčímu.

A tu mě na zvláštní příkaz ministerstva vytáhli na šarašku. A tak to dobře dopadlo. Už ani jednou jsem se nemusel podepsat "Větrov". Ale když se s tím jménem setkám, dodnes mi jde mráz po zádech.

O, jak je těžké, jak je to těžké stát se člověkem! I když člověk prošel frontou, i když na něj padaly bomby, i když pod ním vybuchovaly miny - je to teprve začátek statečnosti. To ještě není všechno…

Uplynulo mnoho let. Byl jsem na šaraškách, byl jsem ve zvláštních táborech. Choval jsem se nezávisle, byl jsem stále drzejší, operativní oddělení mě již nikdy nepoctilo svou pozorností, zvykl jsem si žít a vesele si říkat, že na mých spisech je punc:

"Nezískávat!"

Poslali mě do vyhnanství. Strávil jsem tam téměř tři roky. Už začalo uvolňování, už propustili několik národností. Už jsme se my, zbývající, chodili na velitelství hlásit jen ze setrvačnosti. Už minul XX. sjezd. Už se zdálo, že vše jednou provždy skončilo.

Kul jsem veselé plány cesty do Ruska, jakmile budu propuštěn. A najednou, když jsem odcházel ze dvora školy, na mě někdo přívětivě zavolal jménem a otčestvem. Byl to jakýsi dobře oblečený Kazach (civil), rychle mi podával ruku.

"Pojďte, pohovoříme si!" mile pokynul směrem k velitelství. "Musím na oběd," odmítl jsem.

"A později k večeru budete mít čas?"

"Ani večer nemohu." (Po volných večerech jsem psal román). "No a zítra, kdy byste mohl?"

Ten se ale přilepil. Musel jsem se smluvit na zítřejší den. Myslel jsem, že bude něco povídat o přešetření mé věci (v té době jsem provedl hloupost: napsal jsem nahoru, jak to dělávají pravověrní, to znamená, že jsem se dostal do postavení prosebníka. To GB nemohlo nechat jen tak!). Avšak oblastní operativní zmocněnec slavnostně obsadil pracovnu velitele okresního oddělení MV, zamkl dveře a zjevně se připravoval k mnohahodinovému rozhovoru, který byl o to složitější, že neuměl dost dobře rusky. Přece jen jsem ke konci první hodiny pochopil, že se nehodlá zabývat přešetřením mé záležitosti, ale že mě chce získat jako práskače. (Zřejmě kádry práskačů propouštěním vyhnanců prořídly.) Přišlo mi to najednou k smíchu i k vzteku. K vzteku, protože jsem si nesmírně cenil každé půlhodiny.

K smíchu proto, že v březnu 1956 takový rozhovor bil do očí svou nevhodností - bylo to, jako kdyby nevychovaně jezdil nožem po talíři. Pokusil jsem se mu opatrně vysvětlit nevhodnost věci - ale kdepak, jako opravdový buldog se snažil sevření nepovolit.

Každé uvolnění přichází do provincie se zpožděním tří, pěti a někdy i deseti let, jenom zhoršení - okamžitě! Ten ještě vůbec nechápal, co bude znamenat rok 1956! Připomenul jsem mu, že MGB vlastně bylo zrušeno, ale on mi živě a radostně dokazoval, že KGB je totéž, že má tytéž kádry a tytéž úkoly.

V tom roce jsem už v sobě měl jakousi husarskou lehkost ve vztahu k jejich slavnému úřadu. Cítil jsem, že je docela v duchu doby poslat ho právě tam, kam si zaslouží. Nebál jsem se ani trochu přímých následků pro sebe - v onom slavném roce nemohly přijít. A bylo by to velice veselé odejít od něho a prásknout dveřmi.

Ale pomyslel jsem si: a co moje rukopisy? Po celé dny leží v mém kutlochu, chráněném slabým zámkem a malým figlem uvnitř. A po nocích je vytáhnu a píši. Když KGB navztekám, budou se snažit pomstít se mi, budou hledat něco kompromitujícího, a co když najdou rukopisy?

Ne, musím to uzavřít mírumilovně.

Ó, země! Ó, prokletá zem, kde si v nejsvobodnějších měsících vnitřně ten nejsvobodnější člověk nemůže dovolit pohádat se s policajty!… Nemůže jim vytmavit rovnou do očí, co si myslí!

"Jde o to, že jsem těžce nemocen. Nemoc mi brání v tom, abych pozoroval, abych něco sledoval. Mám starostí dost! Skončeme to takhle."

Byla to pochopitelně ubohá výmluva, ubohá, protože přiznávám, že mají právo mě získat, přitom bych se jim měl vysmát a právě toto právo vyvrátit. Bylo to odmítnutí na kolenou.

A on, drzoun, na to ještě nechtěl přistoupit! Ještě půl hodiny mi dokazoval, že i těžce nemocný musí spolupracovat! Ale když viděl, že jsem naprosto neústupný, dovtípil se.

"A máte nějaké potvrzení?" "Jaké?"

"No, že jste nemocen." "Potvrzení mám."

"Tak přineste potvrzení."

Musí přece splnit normu, normu za pracovní den! Musí zdůvodnit, že měl kandidáta, že ho správně vybral, ale nevěděl, že ten člověk je tak vážně nemocen. Potvrzení nepotřeboval jen proto, aby si je prostě přečetl, ale aby je připojil ke spisům a tím věc uzavřel.

Dal jsem mu potvrzení a s tím jsme se rozešli.

Byly to nejsvobodnější měsíce naší země za půl století! A co když někdo potvrzení neměl? Šikovnost operativního pracovníka spočívá v tom, že hned najde správný klíč. V jednom sibiřském táboře zavolali k "veliteli" vězně U., původem z pobaltské republiky. Uměl dobře rusky, proto si ho také vybrali. Ve velitelově pracovně sedí nějaký neznámý kapitán s orlím nosem a hypnotickým pohledem kobry. "Zavřete pořádně dveře!" napomíná velmi vážně, jako by sem každou chvíli měli vtrhnout nepřátelé. Sám nespouští s U. planoucí oči, ukryté pod hustým obočím - a U. už má srdce v kalhotách, už ho něco pálí a dusí. Kapitán si samozřejmě shromáždil všechny zprávy o U., než si ho zavolal, a již předem si uvědomil, že klíče č. 1, č. 2, č. 3, č. 4 nepřicházejí v úvahu, že tady se bude hodit ten poslední a nejsilnější. Ale ještě několik minut se upřeně dívá do čistých bezbranných oči U., prověřuje si ho svýma očima a zároveň ho zbavuje vůle, neviditelně nad ním vrší to, co se na něj za chvíli zřítí.

Oper si dopřeje jen malý úvod, nemluví však tónem abstraktního politického školeni, nýbrž vzrušeně, jako o něčem, co teď hned nebo již zítra vybuchne v jejich táborovém středisku: "Víte, že svět je rozdělen na dva tábory, jeden z nich bude poražen, a my dobře víme, který. A vy to víte - který to bude? Tak tedy, chcete-li zůstat na živu, musíte se obrátit od ztraceného kapitalistického břehu a přistát u nového. Víte, jak je to u Lacise K novému břehu?" A ještě několik takových frází, přitom nespouští z vězně planoucí výhrůžný zrak. Definitivně si ujasňuje číslo klíče a významně a znepokojivě se ptá: "A co vaše rodina?" A klidně jmenuje všechny členy rodiny! Pamatuje si, jak jsou děti staré! To znamená, že už se rodinou zabýval, to je velmi vážné! "Jistě chápete," hypnotizuje kapitán, "že vy a rodina tvoříte jeden celek. Jestliže se vy dopustíte chyby a zahynete, je konec i s vaší rodinou. Nenecháváme rodiny zrádců (to už mluví silnějším hlasem) žít v našem zdravém sovětském prostředí.

Tak tedy: musíte volit mezi dvěma světy! Mezi životem a smrtí! Navrhuji vám, abyste se zavázal pomáhat operativnímu odděleni ČK! Když odmítnete, pošleme celou vaši rodinu okamžitě do táborů! Mám v rukou veškerou moc (a má pravdu!) a nejsme zvyklí ustupovat od svých rozhodnutí! (A zase má pravdu!) Když jsme si vás vybrali, budete s námi spolupracovat!"

To všechno náhle spadlo na hlavu U., nebyl na to připraven, nikdy ho to ani nenapadlo, vždycky si myslel, že práskači jsou jen lumpové, ale že by vybídli jeho? Je to přímý úder bez zbytečných pohybů, bez průtahů, a kapitán čeká na odpověď, každou

chvíli může vybuchnout a všechno vyhodit do povětří! A U. přemýšlí: je pro ně něco nemožného? Kdypak nějaké rodiny šetřili?

Nestyděli se "rozkulačovat" celé rodiny i s malými dětmi a hrdě o tom psali v novinách. U. viděl také práci orgánů v letech 1940-41 v Pobaltí, chodil se dívat do vězeňských dvorů na hromady popravených při ústupu. A v roce 1944 poslouchal pořady pro pobaltské republiky z Leningradu. Pořady byly - tak. jako nyní kapitánův pohled - plny výhrůžek, planuly pomstou. Slibovaly, že budou potrestáni všichni, naprosto všichni, kdo pomáhali nepříteli.[195] Co by je přimělo, aby byli milosrdní nyní? Prosit je zbytečné. Musí volit. (Jenom jednu věc U. nechápe, protože sám podlehl legendě o orgánech: že tato mašinérie nemá takovou skvělou organizaci a součinnost, aby po jeho dnešním odmítnutí stát se práskačem v sibiřském táborovém středisku byla jeho rodina už za týden zavlečena na Sibiř. A ještě jednu věc nechápe. Jakkoli je špatné jeho mínění o orgánech, ve skutečnosti jsou ještě horší: brzy přijde hodina, kdy všechny tyto rodiny, všechny ty stovky tisíc rodin, pošlou do společného vyhnanství, ke zkáze, bez ohledu na to, jak se v táborech chovají jejich otcové.) Strach jen o sebe by jim býval nepohnul. Ale U. si představil svou ženu a svou dceru v podmínkách tábora - v těch barácích, kde se hřích nezakrývá ani záclonkou kde není žádné ochrany pro ženu pod šedesát let. A tak couvl. Klíč byl zvolen správně.

Žádný jiný by byl nezapůsobil, ale tenhle ano. Za prozrazení budete popraven! (U. jde a radí se s krajanem - s tím, na nějž pak napíše první udání, spolu ho také zredigují. Ten také uznává, že rodinu riskovat nemůže.)

***195) Ale učitel, ale tovární dělník, ale průvodčí v tramvaji, každý, kdo se živí vlastní prací - vždyť ti všichni pomáhají! Okupantům nepomáhá jenom šmelinář na trhu a partyzán v lese! Extrémní tón těchto nedomyšlených pořadů donutil v roce 1944 několik set tisíc lidí k útěku do Skandinávie.***

Při druhé návštěvě u kapitána se U. upisuje ďáblu, dostává úkol a spojení: sem už nechodit, všechno vyřizovat přes pridurka, Frola Rjabinina, který má právo pohybu bez eskorty.

To je důležitá součást činnosti táborového operativního pracovníka: tito rezidenti, rozptýlení po táboře. Frol Rjabinin je navenek hlučný, veselá kopa, Frol Rjabinin je populární osobnost, Frol Rjabinin má jakousi čistou prácičku, zvláštní kabinu a vždycky je při penězích. S pomocí operativního zmocněnce postihl hlubiny i proudy táborového života a lehce se v nich pohybuje. Právě tito rezidenti jsou dráty, na nichž se drží celá síť.

Frol Rjabinin instruuje U., že zprávy bude podávat v temném koutku ("v naší práci je hlavní věc konspirace".) Zve ho také do své kabinky: "Kapitán není s vaší zprávou spokojen. Musíte to psát tak, aby to dávalo na někoho materiál. Ukážu vám to."

A ten ksindl poučuje pobledlého, inteligentního U., jak má psát o lidech svinstva! Ale ponurý výraz U. přivádí Rjabinina k vlastnímu závěru: musíme tohohle srágoru povzbudit. vlít do něho trochu ohně! A říká mu už přátelsky: "Poslyšte, vám se těžko žije. Rád byste si někdy něco přikoupil k přídělu. Kapitán vám chce pomoci.

Tady máte!" Vytáhne z peněženky padesátku (ta je kapitánská! Natolik se tedy oni nemusí zabývat žádným účetnictvím, možná že jsou v tomto směru v celém státě jediní!) a strká ji U.

A při pohledu na tu světlezelenou bankovku, kterou mu strká do ruky, jako by na U. přestala účinkovat kapitánova kouzla, zmizela hypnóza, strnulost, veškerý strach, i o rodinu: všechno, co se stalo, veškerý smysl dění je ztělesněn v tom hnusném papírku s nazelenalým vodotiskem, v obyčejných jidášských stříbrňácích. A U. už neuvažuje o tom, co se stane s rodinou, přirozeným hnutím se odtahuje od toho hnusu, odstrkává

padesátku, ale nechápavý Rjabinin mu ji znovu strká. U. ji hází na zem a vstává, už se mu ulehčilo, už je svobodný od poučování Rjabinina i od podpisu kapitánovi, svobodný od těch papírových výmyslů před tváří velké lidské povinnosti! Odchází bez dovolení! Jde po zóně a je mu lehko, jen jen vzlétnout.

"Svoboden! Svoboden!"

Ale ne tak docela. Kdyby tu byl tupý operativec, ještě by se to táhlo. Ale kapitán-kobra pochopil, že hloupý Rjabinin strhl závit, že nasadil nesprávný klíč. A už se na něho v tomto táboře chapadla nesápala, Rjabinin ho nezdravil. U. se uklidnil a radoval. Vtom začaly transporty do zvláštních táborů, dostal se do Stěplagu. Tím spíše si myslel, že s tímhle transportem je všemu konec.

Ba ne! Punc zřejmě zůstal. Jednou na novém místě zavolali U. k plukovníkovi. "Říká se, že jste byl ochoten s námi spolupracovat, ale že si nezasloužíte důvěru. Třeba vám to špatně vysvětlili?"

Z tohoto plukovníka však U. už strach neměl. Navíc byla v té době rodina U., stejně jako rodiny mnoha Litevců, Estonců a Lotyšů, už vysídlena na Sibiř. Bylo to jasné: musí se jich zbavit. Ale jakou záminku si najít?

Plukovník předal U. poručíkovi k dalšímu zpracování. Ten vyskakoval, hrozil a sliboval, ale U. mezitím uvažoval: jak nejdůrazněji a nejrozhodněji odmítnout?

U. byl člověk osvícený, bez vyznání, ale dospěl k názoru, že se jim ubrání, jen když se zaštítí Kristem. Příliš zásadové to nebylo, ale klaplo to. Zalhal: "Musím vám to říci otevřeně. Jsem vychován křesťansky, a proto je pro mě vyloučeno s vámi spolupracovat!"

A hotovo! A mnohahodinové žvanění poručíkovo jako když utne! Pochopil, že číslo nevyšlo. "Potřebujeme vás jako páté kolo u vozu!" zvolal dotčeně. "Sdělte své odmítnutí písemně!" (Zase písemné!) "Tak to napište, vysvětlete to tím pámbíčkem!"

Zřejmě musí věc každého práskače uzavřít kusem papíru. Tak ji také otevírají. Výmluva na Krista byla poručíkovi docela vhod: nikdo z operativního oddělení mu nevytkne, že by byl mohl ještě nějak zapůsobit.

A nezdá se nezaujatému čtenáři, že prchají před Kristem jako ďáblové před znamením kříže, před vyzváněním ke mši?

Proto se náš režim nikdy nesblíží s křesťanstvím. A francouzští komunisté to marně slibují.

## 13 DVĚ KŮŽE Z JEDNOHO VOLA

Mohou člověku useknout hlavu, když už mu ji jednou usekli? Ano. Mohou z člověka sedřít kůži, když už mu ji jednou stáhli? Ano!

To všechno bylo vynalezeno v našich táborech. To všechno vymysleli na Souostroví! A ať neříkají, že jen brigáda je naším příspěvkem ke světové vědě o trestech. A co druhý trest v táboře - to že není příspěvek?

Proudy, vháněné na Souostroví zvenčí, se tu nezklidní, neplynou poklidně dál, ale ještě jednou je proženou potrubím opakovaného vyšetřování.

Ó, požehnány buďte nelítostné tyranie, vy despotické, vy nejbarbarštější země, kde jednou zatčený nemůže být znovu zatčen! Kde člověka zavřeného do vězení nelze znovu zavřít. Kde odsouzeného nevolají znovu k soudu! Kde po vynesení rozsudku nemůže být vynesen rozsudek další!

U nás je tohle všechno možné. Je přece tak pohodlné mlátit obráceným topůrkem do padlého, nenávratně ztraceného, zoufalého člověka! Etika našich žalářníků je - bij ležícího! Etika našich operativních pracovníků - co nejvíc mrtvol!

Mohli bychom se domnívat, že táborové vyšetřování i táborový soud se zrodily v Solovkách, ale tam lidi jen zahnali pod zvonici a odpráskli je. V dobách pětiletek a metastáz se místo kulky začal používat druhý táborový trest.

Jak by bylo možné bez druhých (třetích, čtvrtých) trestů utajit v hlubinách Souostroví a zlikvidovat všechny mukly k tomu určené?

Regenerace trestů byla podobně jako dorůstání hadího ocasu životní formou Souostroví. Co naše tábory stojí, co naši vyhnanci mrznou, visí nad hlavami odsouzených tato černá hrozba: nový trest před uplynutím prvního.

Nové táborové tresty se dávaly celá ta léta, ale nejvíc v letech 1937-38 a v době války. (V letech 1948-49 byla tíže nových trestů přenesena ven: neuhlídali, prošvihli, koho měli znovu odsoudit ještě v táboře - a teď je museli zahánět do táborů zvenku. Jim se právě říkalo recidivisté, těm svým v táboře ani jinak neříkali).

Bylo to vlastně milosrdné - strojově milosrdné, když se druhý táborový trest dával v roce 1938 bez nového zatčení, bez táborového vyšetřování, bez táborového soudu. Prostě předvolali celé brigády do vyšetřovacího oddělení a nechali mukly podepsat, že dostali nový trest. (Za odmítnutí podpisu byla obyčejná korekce jako za kouření v nedovolených prostorách. Ještě to člověku lidsky vysvětlili: "Přece vám nedáváme podepsat, že jste se něčím provinil, ale podepište, že jste byl s rozsudkem seznámen"). Na Kolymě takhle dávali desítku, na Vorkutě to bylo dokonce měkčí: 8 a 5 let na základě usnesení OSO. A nějaký boj byl marný - jako by se v temném nekonečnu Souostroví nějak lišilo osm od osmnácti, desítka na začátku nebo desítka na konci. Důležité bylo jedině to, že tvé tělo nerozsápali a neroztrhali teď hned.

Nyní si to můžeme vysvětlit takto: epidemie táborových trestů z roku 1938 byla dána direktivou shora. To tam nahoře se chytili za hlavu, že dosud dávali málo, že je třeba přidat (a někoho postřílet) - a tak vystrašit zbytek.

Ale k epidemii táborových případů z válečných dob i zdola přiložili veselé polínko, to jsou ty rysy lidové iniciativy.

Zřejmě shora dali pokyn, že po dobu války je třeba v každém táboře potlačit a izolovat nejvýraznější a nejnápadnější osoby, které by se byly mohly stát nositeli nepokojů. Krvaví hošíci dole hned pochopili přednosti této žíly - svou záchranu před frontou. Tento nápad se zřejmě nezrodil jen v jednom táboře, myšlenka se rychle rozšířila, vtipná a spásonosná. Táboroví čekisté také zakrývali střílny kulometů - jenže cizími těly.

Nechť si historik představí atmosféru oněch let: fronta ustupuje, Němci jsou u Leningradu, u Moskvy, ve Voroněži, na Volze, v předhůří Kavkazu. V zázemí je stále méně mužů, každá zdravá mužská postava budí vyčítavou pozornost. Vše pro frontu! Není ceny, kterou by vláda nezaplatila, aby zastavila Hitlera. A jen důstojníci v táborech (a jejich bratři z GB), vypasení, líní, běloručky, jsou na svých místech v zázemí a čím hlouběji na Sibiři a na Severu, tím to bylo klidnější. Musíme to však zvážit střízlivě: byl to vratký blahobyt. Stačí první zavolání: a což probrat ty červenolící, táborové, schopné? Nemají bojové zkušenosti? Jsou zato zásadoví. Ještě dobře, když to bude do milice, obranné jednotky v zázemí. A co když řeknou: vytvořit důstojnické prapory! Vrhnout je ke Stalingradu! V létě 1942 se tak zavírají celé důstojnické školy a nevyřazené důstojníky posílají na frontu. Všechny mladé a zdravé vojáky už z ostrahy a eskort vyškrabali - a nic, tábory se nerozsypaly. Tak se nerozsypou ani bez operativních! (Už takové pověsti kolují).

Zproštění frontové služby znamená život! Je to štěstí! Jak si uchovat ten glejt! Prostá přirozená myšlenka - je třeba dokázat svou potřebnost! Je třeba dokázat, že nebýt bdělosti čekistů, tábory vybuchnou, je to kotel kypící smůly! A pak je konec s naší slavnou frontou! Právě zde, v táborových střediscích v tundře a v tajze zadržují operativní pracovníci svou bílou hrudí pátou kolonu, zadržují Hitlerův nápor. To je jejich příspěvek k

vítězství! Nešetří se a provádějí stále další a další vyšetřování, odhaluji stále nová a nová spiknutí.

Dosud bojovali o život jen nešťastní vysílení muklové, rvoucí jeden druhému od huby příděl. Teď se do tohoto boje nestydatě vložili i všemocní čekisté. "Chcípni ty dnes, a já zítra!" Zhyň raději ty, špinavý dobytku, ale oddal mou zkázu.

Takhle v Usť-Vymi zneškodnili "povstaleckou osmnáctičlennou skupinu"! Samozřejmě chtěli odzbrojit VOCHR, sebrat zbraně (půl tuctu starých pušek) - a co dál? Dál je těžké si představit šířku záběru: chtěli zburcovat celý Sever! Táhnout na Vorkutu! Na Moskvu! Spojit se s Mannerheimem! A lítají, lítají telegramy a zprávy: bylo zneškodněno velké spiknutí! V táboře je neklid! Je třeba posílit operativní složku!

Ale copak to je? Ve všech táborech se odhalují spiknutí! Spiknutí! Spiknutí! A stále větší! Se stále větším rozmachem! Ti prohnaní musulmani! Tvářili se, že je porazí i vánek, a přitom se jejich vyhublé podvyživené ruce tajně natahovaly ke kulometům! Ó díky ti, operativní oddělení! Ó, zachránce vlasti - III. oddělení!

A v takovém III. oddělení sedí banda (Džidinské tábory v Burjat-Mongolsku): velitel operativního oddělení Sokolov, vyšetřovatel Mironěnko, operativní pracovníci Kalašnikov, Sosikov, Osincev - jsme pozadu! Všude mají spiknutí, ale my jsme zaostali! Jistěže tu je velké spiknutí, ale jaké? No samozřejmě, "odzbrojit ostrahu", no asi "prchnout do zahraničí", vždyť hranice jsou blízko a Hitler daleko. Kde začneme?

A jako vykrmená smečka psů rve na kusy nemocného hubeného vypelichaného králíka, tak se tato modrá smečka vrhá na nešťastného Babiče, kdysi polárníka, kdysi hrdinu, ale teď musulmana, pokrytého vředy. To on na začátku války málem předal ledoborec Sadko Němcům - takže všechny nitky spiknutí jsou nesporně v jeho rukou! To on musí svým umírajícím tělem samý vřed zachránit své vypasené trýznitele.

"I když jsi špatný sovětský občan, stejně tě donutíme splnit naši vůli, pokloníš se nám po pás!" "Nejde ti to psaní? -

Pomůžeme ti!" Rozmýšlíš se? Korekce a tři sta!

A jiný operativní na to jde tak: "Škoda. Potom samozřejmě pochopíte, že by bylo bývalo rozumné splnit naše požadavky. Ale pochopíte to příliš pozdě, až když vás budeme moci zlomit mezi prsty jako tužku." (Odkud je ta jejich obrazotvornost? Vymýšlí si to sami nebo to v jejich operativní učebnici nějaký básník vymyslel takový slovník obratů?) A tady je výslech u Mironěnka. Sotva Babiče přivedli, ucítil vůni lákavého jídla. A Mironěnko ho posadí blízko kouřícího se masitého boršče a karbanátků. A jako by neviděl ten boršč a ty karbanátky a dokonce jako by neviděl, že je vidí Babič, začíná laskavě uvádět desítky argumentů, které mu mají ulehčit svědomí, ospravedlnit, proč má falešně svědčit. Přátelsky připomíná:

"Když vás poprvé zatkli, venku, pokoušel jste se dokázat svou nevinu - a přece se vám to nepodařilo? Vždyť se vám to nepodařilo! Protože váš osud byl zpečetěn dříve, než jste byl zatčen. Tak je to i teď. Tak je to i teď.

No-no, snězte si oběd. Snězte, dokud to nevystydlo. Když nebudete hloupý, budeme kamarádi. Budete mít vždycky co jíst a co budete potřebovat… Jinak… A Babič podlehl! Hlad po životě byl silnější než žízeň po pravdě. A začal psát všechno, co mu diktovali. A falešně obvinil čtyřiadvacet lidí, z nichž znal jen čtyři! Po celou dobu vyšetřování dostával najíst, ale ne dosyta, aby ho při první známce odporu mohli znovu zmáčknout hladem.

Když člověk čte jeho předsmrtné poznámky o životě - zachvěje se: z jaké výšky a jak hluboko může klesnout statečný člověk! Všichni můžeme klesnout…

A 24 lidí, kteří o ničem nevěděli, sebrali k popravám a novým trestům. A Babiče před soudem poslali do sovchozu jako čističe žump, pak vystupoval u soudu jako svědek, pak dostal znovu desítku. Zbytek předchozího trestu mu byl při odsouzení prominut. Druhý trest si však neodpykal, zemřel v táboře.

A banda džidinského III. oddělení… Vyšetří někdy někdo, jak to vlastně bylo? Někdo! Současníci! Potomci!

A co ty? Myslels, že se konečně v táboře budeš moci vypovídat? Že si tady budeš moci nahlas postěžovat: hele, dostal jsem moc vysoký trest! Koukej, je tu špatná strava! Příliš mnoho pracuji! Nebo sis myslel, že tady budeš moci opakovat, za co jsi dostal trest? Řekneš-li něco z toho nahlas, jsi ztracen! Jsi odsouzen k nové desítce. (Je sice pravda, že jakmile ti běží druhá táborová desítka, první se stopne, takže nebudeš muset sedět dvacet, ale nějakých třináct, patnáct let… Déle, než dokážeš žít).

Jsi však přesvědčen, žes mlčel jako ryba? A přesto tě znova sebrali? Zase je to správné! Nemohli tě nesebrat, až ses choval jakkoli. Vždyť člověka neseberou pro něco, ale protože. To je stejná zásada, podle níž se jede i na svobodě. Když se banda z III. oddělení chystá k lovu, vybírá si ze seznamu lidi v táboře nejnápadnější. A potom ten seznam nadiktuje Babičovi…

Vždyť schovat se v táboře je ještě těžší, tady je všude vidět. Člověk má jedinou záchranu: stát se nulou!

Úplnou nulou. Od počátku nulou.

A přišít ti obvinění není vůbec těžké. Když skončila "spiknutí" (Němci začali ustupovat) - začala od roku 1943

spousta případů "agitace". (Kmotříčkům se na frontu pořád ještě nechtělo!) V burepolomském táboře například vznikla takováto sbírka:

- nepřátelská činnost proti politice VKS (b) a sovětské vlády (a jaká nepřátelská, to ať někdo pochopí!) - hlásal poraženecké výmysly - pomlouvačným způsobem se vyjadřoval o hmotném postavení pracujících Sovětského svazu (řekneš pravdu a hned je to pomluva) - vyjadřoval touhu (!) po restauraci kapitalismu - vyslovil výtky sovětské vládě (to je zvláštní drzost! ty, svoloč, nemáš co vytýkat! Dostals desítku a měl bys mlčet!) Sedmdesátiletý bývalý carský diplomat byl obviněn z této agitace: - že v SSSR se dělnické třídě špatně žije - že Gorkij je špatný spisovatel(!!) Říci, že to bylo už přespříliš, nemůžeme v žádném případě, protože za Gorkého se vždycky dávaly tresty, takové postavení si vybudoval. A třeba Skvorcov v Lochčemlagu (blízko Usť-Vymi) schytal 15 let a mezi obviněnými stálo:

- proti proletářskému básníku Majakovskému stavěl nějakého buržoazního básníka. Tak to bylo v obžalobě a k odsouzení to stačilo. A podle protokolů výslechů můžeme zjistit, kdo to byl ten nějaký básník. Byl to Puškin! No tedy, dostat trest za Puškina, to je opravdu rarita!

Po tom všem mohl Martinson, který skutečně řekl v klempířské dílně, že "SSSR je jedna velká zóna", děkovat Bohu, že z toho vyšel s desítkou.

Nebo absentéři, kteří dostali desítku místo trestu smrti zastřelením.[196)] Ale tyto druhé tresty nebyly strašné jen těmi čísly, jen tou samotnou fantastickou délkou let - ale i tím, jak člověk ten druhý trest dostane. Jak se musí k němu proplazit železnou rourou s ledem a sněhem?

Řeklo by se - co je to pro mukla zatčení? Když byl člověk kdysi zatčen v domácí teplé posteli - co je to pro něj, když ho vytáhnou z neútulného baráku s holými palandami? Je to moc! V baráku jsou kamna, v baráku dostává plný příděl - a tady najednou přijde dozorce, zatahá tě v noci za nohu: "Jdeme"! Ach, člověku se tak nechce!… Lidé, lidé, měl jsem vás rád…

Táborová vyšetřovací vazba. Jakápak bude ta vazba? V čem by přispěla doznání, kdyby nebyla horší než vlastní tábor? Všechny ty věznice jsou vždycky studené. Když nejsou dost studené, musíš sedět v cele ve spodním prádle.

V proslulé vorkutské třicítce (vězňové to převzali od čekistů, kteří do telefonu říkali "30") - baráku z prken za polárním kruhem se při čtyřicetistupňovém mraze topilo uhelným prachem - škopek prachu na 24 hodinu. Samozřejmě

***196) Tak se jim to zalíbí, dávat druhé tresty, takovým smyslem to naplní život operativního oddělení, že až skončí válka, se už spiknutí a poraženecké nálady stanou nevěrohodné - začnou dávat druhé tresty na základě nepolitických článků. V roce 1947 se v zemědělském táboře Dolinka konaly každou neděli veřejné soudy. Soudili za to, že si vězňové při vybírání brambor pekli brambory na ohníčku. Soudili za to, že na poli jedli syrovou mrkev a řepu (co by řekli bárinovi nevolníci, kdyby si poseděli u takového soudu?) a za to všechno jim napalovali 5 a 8 let podle právě vydaného velkého zákona "čtyř šestin". Jeden bývalý "kulak" už končil desítku. Pracoval s táborovým býčkem a nemohl se dívat na to, jak hladoví. Dal tomuhle táborovému býčku - ne sobě! - nažrat řepy a dostal 8 let. Jistě. sociálně blízký by býčka nekrmil! Takhle se u nás po desetiletí provádí selekce lidí - kdo má žít a kdo umřít.***

to nebylo proto, že by na Vorkutě bylo málo uhlí. Ještě týrali takto - nedávali zápalky a na zátop - jednu třísku tenkou jako tužka. (Mimochodem, chycené uprchlíky drželi v té třicítce docela nahé. Když někdo přežil dva týdny, dostal letní výstroj, ale prošívaný kabát mu nedali. A žádné slamníky, ani pokrývky. Čtenáři! Zkus to, spi tak jednu noc! V baráku bylo asi plus pět).

Tak sedí vězňové po několik měsíců vyšetřovaní! Už před tím byli vyčerpáni mnohaletým hladem, otrockou prací. Teď je snazší je dorazit! Dávají jím najíst? Jak poručí III. oddělení: někde 350, někde 300 a na Třicítce - 200 gramů chleba, lepkavého jako bláto, kousek o něco větší než krabička sirek a jednou denně řídká šlichta.

Ale neohřeješ se tak brzy, ani když všechno podepíšeš, doznáš, vzdáš, když přistoupíš na to, že strávíš dalších deset let na milém Souostroví. Před soudem převádějí vězně do neméně proslulého vorkutského "vyšetřovacího stanu". Je to obyčejný stan, navíc potrhaný. Bez podlahy, pod tebou je polární půda 7 x 12 metrů a uprostřed železný sud místo kamen. Jsou tu palandy z jedné vrstvy tyček, v blízkostí kamen je vždycky obsadí kriminální. Političtí plebejci leží na okraji nebo na zemi: Ležíš a nad sebou vidíš hvězdy. A budeš se modlit: jen aby mě co nejrychleji odsoudili! Jen abych co nejdřív dostal rozsudek! Čekáš na ten soud jako na vykoupení.

(Někdo by mohl říci: člověk nemůže žít za polárním kruhem, když nedostává čokoládu a nemá na sobě samé kožešiny. U nás může! Náš sovětský člověk, náš obyvatel Souostroví - může. Arnold Rappoport tak seděl mnoho měsíců- stále se z Narjan-Maru nedostavoval oblastní soud).

A tady máme pro změnu ještě jednu vyšetřovací vazbu - v trestním táborovém středisku Orotukan na Kolymě, je na 506 kilometru od Magadanu. Zima 1937-1938. Městečko z plátna a prken, to znamená roztrhané stany, ale přece jen obložené prkny. Nový transport, který právě dorazil, houf nových odsouzenců k vyšetřování, vidí již u vchodu: každý stan v městečku je ze všech tří stran - jenom dveře jsou volné - obložen navršenými zmrzlými mrtvolami!(To není na zastrašení. Prostě není jiné východisko: lidé umírají, sněhu leží dva metry a pod ním je věčně zmrzlá půda.) A dál přichází úmorné očekávání. Ve stanech musíš čekat, než tě převedou do roubeného vězení k vyšetřování. Ale záběr byl příliš velký - z celé Kolymy sehnali příliš mnoho králíků, vyšetřovatelé to nestačí, a většina nově přivezených zemře aniž se dočká prvního výslechu. Ve stanech je tak přeplněno, že se ani nohy nedají natáhnout. Lidé tu leží na palandách a na zemi, leží po celé týdny. (Tohle že je přeplněnost? namítne Serpantinka. U nás se sice čeká na popravu pouze několik dní, ale pro ty dny se stojí ve stodole tak těsně, že když začne napájení - to znamená, když se házejí ze dveří kousíčky ledu, nemohou lidé ani natáhnout ruce, aby si kousíček chytili, chytají led ústy). Lázně tu nejsou procházky také ne. Tělo svědí. Všichni se zuřivě drbou, všichni hledají ve vatovaných kalhotech, vestách,

košilích, spodkách - ale nesvlékají se, je zima. Velké bílé nacucané vši připomínají vykrmená selata. Když je člověk rozmačkává stříká mu to do obličeje, nehty má od krve.

Dozorce který má službu, před obědem volá ve dveřích: "Jsou mrtvoly?" "Jsou." Kdo si chce vydělat příděl, sem s nimi. Vynášejí je a pokládají nahoru na hromadu mrtvol. A nikdo se neptá na jména zemřelých! Příděly se vydávají podle stavu. A příděl je tři sta. A miska šlichty denně. Někdy dávají rybu gorbušu, kterou hygienický dozor vyřadil: Je velmi slaná. Je po ní žízeň, ale horká voda není nikdy, vůbec nikdy. Stojí tu sudy s ledovou vodou.

Člověk musí vypít hodně plecháčků, aby uhasil žízeň. G. S. M. přemlouvá přátele: "Nejezte gorbušu -to je jediná záchrana! Všechny kalorie, které získáte z chleba, utratíte na to, abyste v sobě zahřáli tu vodu!" Ale lidé se nedokážou vzdát kousku darované ryby - a jedí a znovu pijí. A chvějí se vnitřním chladem. Sám M. ji nejí, a proto nám teď vypráví o Orotukanu.

Barák byl tak přeplněn - ale teď to řídne, řídne. Za pár týdnů vyženou zbytek ven k nástupu. V denním světle, jemuž odvykli, vidí jeden druhého: jsou bledí, zarostlí, s korálky hnid na tváři, s modrými tvrdými ústy, zapadlýma očima. Vyvolávají je podle spisů. Odpovídají téměř neslyšně. Když se nikdo na některý spis neozve, odkládá se kartička stranou. A tak se zjistí, kdo zůstal na hromadách - kdo ušel vyšetřování.

Všichni, kdo přežili Orotukan, říkají, že by jim plynová komora byla milejší… Vyšetřování? Probíhá tak, jak je naplánoval vyšetřovatel. Ten, s kým to nešlo podle plánu, nám už o tom nepoví. Jak říkal operativec čekista Komarov: "Potřebuji jenom tvou pravou ruku, abys podepsal protokol." Mučení je tu pochopitelně domácké, primitivní přiskřípnou ruku ve dveřích všechno v tomhle duchu.

Soud? Nějaké táborové kolegium - stálý soud v táboře, podřízený oblastnímu soudu podobně jako okresní lidové soudy.

Zákonnost vítězí! Jsou tu i svědci, koupení III. oddělením za misku šlichty.

V Burepolomu proti svým členům brigád často svědčívali jejich brigadýři. Donutil je vyšetřovatel - Čuvaš Krutikov.

"Jinak ti seberu brigadýrství, pošlu tě na Pečoru!" Přijde takový vedoucí brigády Nikolaj Ronžin (z Gorkého) a potvrzuje: "Ano, Bernštejn říkal, že Singerovy šicí stroje jsou dobré, ale podolské za nic nestojí." No a to stačilo!

Porotě Gorkovského oblastního soudu, která objíždí tábory (předseda Buchonin, dvě místní komsomolky Žukovová a Korkinová), proč by jí to nestačilo? Deset let!

V Burepolomu byl také jeden kovář Anton Vasiljevič Balyberdin (místní člověk, z Tanšaje) - ten svědčil úplně ve všech táborových řízeních. Když ho potkáte, stiskněte mu jeho poctivou ruku!

No a konečně ještě jeden transport na jiné táborové středisko, aby tě nenapadlo vypořádat se se svědky. To není dlouhý transport - nějaké čtyři hodiny na otevřené plošině úzkokolejky.

A teď do nemocničky. Když však ještě šoupeš nohama - od zítřka vozit kolečko.

Ať žije čekistická bdělost, jež nás uchránila před vojenskou porážkou a čekisty před frontou!

Za války (když vynecháme republiky, z nichž jsme spěšně ustupovali) se popravovalo málo, spíše se napařovaly nové tresty: čekisté teď nepotřebovali likvidovat tyto lidi, potřebovali pouze odhalovat zločiny. A odsouzení mohli pracovat, mohli zemřít, to je už věc výroby.

V roce 1938 nejvyšší netrpělivost naopak přikazovala: střílet! Popravovalo se - úměrně silám - ve všech táborech, ale nejvíc na Kolymě ("garaninské popravy") a na Vorkutě ("kašketinské popravy).

Kašketinské popravy jsou spjaty se Starou cihelnou, z jejíhož názvu jde mráz po těle. Tak se jmenovala zastávka úzkokolejky dvacet kilometrů na jih od Vorkuty.

Po "vítězství" trockistické hladovky v březnu 1937, po tom, co byli muklové oklamáni, přijela z Moskvy "Grigorovičova komise". Měla provést vyšetřování stávky. Na jih od Uchty, poblíž železničního mostu přes řeku Ropču, byl v tajze postaven plot z klád. Tak vznikl nový izolační tábor - Uchtarka. Tam se vedlo vyšetřování trockistů z jižní části trati. A přímo do Vorkuty poslali člena komise Kašketina. Tady proháněl trockisty "vyšetřovacím stanem"

(bil mukly karabáčem!) a aniž příliš trval na tom, aby uznali svou vinu, sestavoval své "kašketinské seznamy".

V zimě 1937-38 začali stahovat z různých středisek - ze stanů v ústí Syr-Jagy, z Kočmasu, ze Sivé Masky, z Uchtarky - trockisty a decisty[197)] do Staré cihelny (některé bez jakéhokoli vyšetřování). Několik nejvýznamnějších vzali do Moskvy v souvislosti s procesy. V dubnu 1938 jich bylo ve Staré cihelně už 1 053. V tundře, kousek stranou od úzkokolejky, byla dlouhá stará stodola. Do ní nastěhovali stávkující a pak, jak přicházely další transporty, postavili vedle ještě dva roztrhané a ničím neobložené stany, každý pro 250 lidí. Jak tam s nimi zacházeli, to si můžeme domyslet podle Orotukanu. Uprostřed takového stanu 20x6 metrů stál místo kamen jeden sud od benzínu, příděl byl kbelík uhlí na čtyřiadvacet hodin, do kamen se házely vši - přitápělo se. Plátno stanu bylo zevnitř pokryto silnou vrstvou námrazy. Na palandách bylo málo míst, muklové se střídali v ležení i chozeni.

Chleba bylo na den tři sta a jednou. denně miska šlichty. Někdy, ale ne každý den, kousíček tresky. Voda nebyla, na příděl se v kousíčcích rozdával led. Pochopitelně, že se nikdo nemyl a že se do lázní nechodilo. Na těle se objevovaly skvrny kurdějí.

Ale co tu bylo horší než v Orotukanu - k trockistům šoupli úderný oddíl tábora - kriminální, mezi nimi i vrahy, odsouzené k smrti. Instruovali je, že tuhle politickou svoloč je třeba zmáčknout, a že za to oni, kriminální, dostanou výhody. Takový příjemný úkol, zcela odpovídající jejich duchu, začati kriminální plnit ochotně. Byli jmenováni starosty (zachovala se přezdívka jednoho z nich - Moroz) a zástupci starostů, chodili s klacky, bili tyto bývalé komunisty a týrali je, jak jen to šlo: nutili politické, aby je na sobě vozili, někomu sebrali věci, vykonali do nich potřebu a spálili v kamnech. V jednom stanu se političtí vrhli na kriminální, chtěli je zabít, ale ti křičeli; a stráž začala střílet zvenčí do stanu na obranu sociálně blízkých.

Zejména toto týráni ze strany kriminálních zlomilo jednotu a vůli stávkujících.

Ve Staré cihelně, ve studených a rozedraných příbytcích, dohořívaly v ubohých nehřejících kamnech revoluční vzněty krutosti i zvraty dvou desetiletí.

A zdálo se, že i tradice ruského politického zápasu dožívá poslední dny.

Člověku je však vlastní naděje, a tak vězňové ze Staré cihelny čekali, že je pošlou do nějakého nového objektu.

Trápili se tu už několik měsíců, bylo to nesnesitelné. A skutečně, časně ráno 22. dubna (nejsme si datem úplně jisti, byly by to přece Leninovy narozeniny) začali dávat dohromady transport - 200 osob. Předvolaní muklové dostávali své pytle, nakládali je na saně. Eskorta vedla kolonu na východ, do tundry, kde nebylo široko daleko žádné obydlí, a v dáli byl Salechard. Kriminální jeli vzadu na saních se zavazadly. Ti, co zůstali, si všimli jedné podivné věci: se saní spadl pytel, druhý, ale nikdo je nesebral.

Kolona šla kurážně: čekal je jakýsi nový život, nová činnost, ať si třeba úmorná, ale horší než to čekání nebude.

A saně zůstaly daleko vzadu. Také eskorta začala zůstávat pozadu, už nebyla ani vpředu, ani po stranách, jenom vzadu. No, co, slabá eskorta, to je také dobré znamení.

Svítilo slunce.

A najednou se na černou kráčející kolonu, neznámo odkud, z oslepující sněžné pláně, spustila hustá kulometná palba. Vězňové padali, jiní ještě stáli, nikdo nic nechápal.

Smrt přišla v slunečném a sněžném rouchu, bez hříchu, nevinná, milosrdná.

Byla to fantazie na téma budoucí války. Z provizorních sněhových úkrytů se zvedli vrahové v polárních kombinézách (říká se, že většina z nich byli Gruzínci), utíkali k cestě a kolty dobíjeli živé. A opodál byly připraveny jámy, kam začali kriminální, kteří mezitím dojeli na saních, tahat mrtvoly. K jejich nespokojenosti byly věci mrtvých spáleny.

***197) Demokratičtí centralisté.***

23. a 24. dubna na stejném místě a stejným způsobem zastřelili dalších 760 osob. Třiadevadesát se vrátilo v transportu na Vorkutu. Byli to kriminální a zřejmě práskačiprovokatéři. [198] Ale ze vzdálených středisek se transporty odsouzenců opozdily, přijížděly po pěti nebo desetičlenných skupinách.

Oddíl vrahů je přebíral na zastávce Stará cihelna, vedl je ke starým lázním - budce, zevnitř vytapetované vrstvami pokrývek. Tam odsouzencům poručili, aby se na sněhu svlékli a nazí vstupovali dovnitř. Uvnitř je stříleli z pistolí. Tak za půldruhého měsíce zlikvidovali asi 200 osob. Mrtvoly zavražděných spalovali v tundře.

Stodolu Staré cihelny a Uchtarku pak spálili. (Ale "lázně" odvezli na železniční rampě k 308. úseku staniční úzkokolejky a tam je shodili dolů. Tady si lázně prohlédl můj kamarád. Byly uvnitř celé od krve a stěny plné stop po kulkách.) Ještě o jednom případu popravy trockistů tamtéž a v téže době vypráví Franc Diclear (Žid z Brazílie, který se v New Yorku zabýval sovětskou propagandou, v roce 1937 připlul jako radista na řecké lodi do Leningradu, uprchl na břeh, aby se zapojil do budování socialismu, a hned šel sedět). Na jaře 1938 pracoval jako brzdař na vorkutské úzkokolejce Rudnik-Usa. Jednou jim z operačního oddělení čeky nařídili, aby zastavili provoz, přestali nakládat uhlí a připravili čtyři otevřené vagóny a dvě těplušky pro transport do Usy. V doprovodu silné eskorty se psy bylo přivedeno kolem dvě stě padesáti lidí, z toho asi padesát kriminálníkůrecidivistů, zbytek trockisté a osm žen. Většinou měli pěkné oblečení - kožešinové čepice a límce, kufry. Diclear mezi nimi zahlédl svého známého, jmenoval se Andrejčin, pocházel z Jugoslávie a byl velkým americkým komunistem, spolubojovníkem Fostera a Braudera: dřív slýchával Diclear jeho projevy v Madison Square Garden, teď se s ním sešel v zóně a dozvěděl se o úspěchu jejich stávky - začali dostávat suchou dávku, volno, brigády a baráky měli sami pro sebe. Nyní je posadili na otevřené plošinové vozy všechno bylo pod sněhem a mrzlo - a vezli. Při prudkém klesání držel Diclear rukojeť brzdy a díval se na plošiny s vězni. Andrejčin ho zahlédl a s tváří odvrácenou, aby se nepoznalo komu jsou slova určena, začal křičet:

"Frank! Just listem don't say a word! This is the end. We're going to be murdered in cold blond! Frank! Listen! If you ever get out, tell the world who they are: a bunch of cutthroats! assassins! bandits!"

A ještě jednou tato slova zopakoval. Diclear se roztřásl. Spolu s ním stál v brzdařské budce starý Komi - příslušník VOCHRu - a kouřil ručně balenou cigaretu. Když Andrejčin zmlkl, začali transportovaní vězňové sborem reptat, ozval se ženský pláč, mnozí zřejmě uměli anglicky. Velitel transportu zastavil píšťalou vlak, padlo několik výstřelů do vzduchu. Všichni ztichli. Velitel křičel: "Co se vám nelíbí? Chtěli jste žít odděleně? Budete odděleni. Příděl a práce - budou!"

***198) Uvádí se Rojtman, Istňuk, Model (redaktor Goslitizdatu), Alijev. Z kriminálních - Tadik Nikolajevskij. Nemůžeme to tvrdit s jistotou, proč byl každý z nich omilostněn, ale těžko si můžeme představit jinou příčinu. Pokud jde o Modela, obdržel jsem nedávno věrohodnou informaci, podle níž si nezachránil Moisej Josiťovič život ve Staré cihelně, nýbrž už cestou tam. Jak se to stalo? Příhoda pro pravověrné typická: jeden z vyslaných členů NKVD byl náhodou***

***starý Modelův spolupracovník z vyšetřovací komise při vojensko-revolučním výboru Petrohradského sovětu zástupců (to znamená, že během října bok po boku účtovali se starými pořádky). Když uviděl Modela v seznamech, tajně jeho spis vyndal, a tak ho zachránil. Tyto zprávy jsem získal od dvou muklů, s nimiž jsem seděl. Jeden z nich byl tam a nechali ho žít. Druhý byl velmi zvídavý, hned tenkrát zatoužil sepsat historii událostí, stačil si prohlédnout ta místa. když ještě byly stopy čerstvé, a vyptat se každého, kdo mohl něco říci.***

Jeli dál. Zastavili až ve stanici Změjka. Celý transport musel vystoupit a vlak se vrátil do Rudniku. Všichni z obsluhy vlaku znali stanici Změjku: nikdy tam nebylo žádné táborové středisko, žádné obydlí.

Dva dny byla úzkokolejka mimo provoz. Pak vozkové vyprávěli: transport zavedli k úžlabině, tam už čekali ukrytí kulometčíci a zahájili proti němu hustou kulometnou palbu. Pokud jde o Dicleara - dočkal se propuštění, dokonce i do Brazílie se vrátil, jenom ve světě nic nerozhlásil, kdo by mu chtěl naslouchat. Za čtyřicet let převyprávěl tuto příhodu mně.

Ostatně popravy trockistů tím neskončily. Postupně sebrali ještě asi třicet zbylých a popravili je blízko Třicítky. Ale to už vykonali jiní. Ten první oddíl vrahů, ty čekisty a vojáky z eskorty, i ty kriminální, kteří se na kašketinských popravách podíleli, - ty také brzy zastřelili jako svědky.

Sám Kašketin dostal v roce 1938 Leninův řád "za zvláštní zásluhy před stranou a vládou". A rok poté byl v Lefortovu popraven.

Že by se to stalo poprvé v dějinách, to říci nemůžeme.

A. B.-v vypráví, jak probíhaly popravy na Adaku (táborové středisko na Pečoře). V noci brali opozičníky "s věcmi" do transportu, za zónu. A za zónou stál domeček III. oddělení. Odsouzence po jednom vodili do místnosti, kde se na ně vrhali vojáci z VOCHRy. Do úst jich nacpali hadry, ruce svázali dozadu provazy. Pak je vedli do dvora, kde čekaly připravené a zapřežené vozy. Svázané po 5-7 házeli na vůz a vezli je na Gorku - na táborový hřbitov. Tam je stahovali do připravených velkých jam a hned živé zakopávali. Nebylo to z krutosti, ne. Ale zjistili, že zacházet se živými - přenášet, zvedat - je mnohem snazší než s mrtvými.

Tak se pracovalo na Adaku mnoho nocí.

Tak se tedy dosáhlo morálněpolitické jednoty naší strany.

## 14 ZAČÍT NOVÝ ŽIVOT

Uhájit se v tom barbarském světě není možné. Stávkovat je sebevražda. Hladovět je zbytečné.

A na smrt je vždycky dost času.

Co tedy muklovi zbývá? Uniknout! Začít nový život!(Muklové říkají útěku také "zelený prokurátor". To je jediný populární prokurátor v táboře. Stejně jako prokurátoři jiní nechává mnohé případy v původním, někdy v mnohem horším stavu, ale někdy osvobodí dočista. Je to zelený les, jsou to keře a travička zelená).

Čechov říká, že není-li arestant filozofem, jemuž je za všech okolností stejně dobře (nebo řekněme to tak: který se může ponořit do sebe), nemůže a nesmí nechtít prchnout! Nesmí nechtít! To je imperativ svobodné duše. Obyvatelé Souostroví sice takoví zdaleka nejsou, jsou mnohem krotší. Ale i mezi nimi jsou vždycky lidé, co myslí na útěk nebo jsou ochotni se každou chvíli zvednout. Tu i tam neustále dochází k útěkům, a i když se nezdaří, je to neklamný důkaz, že muklové ještě neztratili všechnu energii.

Tady máme zónu. Je dobře střežena: oplocení je pevné a přístupový meziprostor je spolehlivý, věže jsou správně rozestaveny - na každičké místo je vidět, všude je na dostřel. Ale najednou si člověk uvědomí bezvýchodnost a zoufalost situace, že by měl právě tady, na tomhle kousku ohrazené země zemřít. Ale proč by nezkusil štěstí? Proč by se nepokusil začít nový život? Tato touha bývá silná a také nedomyšlená zejména na počátku výkonu trestu, v prvním roce. V tom prvním roce, kdy se vůbec rozhoduje o celé muklově budoucnosti a profilu. Později tato touha nějak slábne, člověk si už není jist, že by měl být tam, slábnou nitě, spojující s vnějším světem, palčivost duše se proměňuje v zahnívání a člověk začíná táhnout v táborovém spřežení.

Ve všech táborových dobách bylo zřejmě dost útěků. Tady jsou náhodné údaje: jen v březnu 1930 z míst odnětí svobody v RSFSR prchlo 1328 osob.[199] (A jak to v naší společnosti zůstalo, bez ozvěny!) Při obrovském rozmachu Soustroví po roce 1937 a zejména za války, kdy byli bojeschopní vojáci povoláváni na frontu, to bylo s eskortou a strážemi stále těžší. A dokonce ani zlý výmysl sebeostrahy velení vždycky nezachránil.

Přitom se snažili, aby tábory přinášely co nejvíc hospodářských výsledků, aby plnily normy, pracovaly - a to je nutilo, zejména při lesních pracích, tábory rozšiřovat, zahánět pracovní komanda a podkomanda do odlehlých koutů - a jejich ostraha se stávala stále přízračnější, stále iluzornější.

Na některých pracovních komandech Usťvymského tábora byl už v roce 1939 místo zóny jenom plot z tyčkoviny nebo proutí a v noci žádné osvětlení! To prostě znamená, že v noci vězně nikdo nehlídal. Při eskortováni na práci do lesa připadal dokonce i v trestním

***199) CGAOR, f. 393, op. 84, d. 4, 1. 68***

táborovém středisku tohoto tábora jeden ozbrojený voják na brigádu vězňů. Pochopitelně, uhlídat je nemohl.

A tak tam za léto 1939 prchlo sedmdesát vězňů (jeden utekl dokonce dvakrát za den - před obědem a po obědě!), ale šedesát se jich vrátilo. O ostatních nebyly žádné zprávy.

To však byly ztracené dálky. Přímo v Moskvě došlo za mých dob ke třem velmi snadným útěkům: z táborového úseku na Kalužské zastavě prolezl plotem stavební zóny mladý zloděj (a druhý den z frajeřiny poslal do tábora pohled: že jede do Soči a pozdravuje velitele tábora). Z tábora Marfino u Botanické zahrady utekla dívka, o tom jsem již psal. A ze stejného místa naskočil do autobusu a odjel do středu města mladý kriminální, ale ten šel bez eskorty. MGB, ostražitě zaměřené na nás, přijalo ztrátu kriminálního klidně.

Zřejmě si to jednoho krásného dne na GULagu spočítali a přesvědčili se, že je mnohem levnější připustit ročně únik určitého procenta muklů, než zajišťovat skutečně přísnou ostrahu všech tisíců a tisíců ostrůvků.

Navíc se spoléhalo na některé neviditelné okovy, které tuzemce pevně poutaly k místu. Nejpevnějšími okovy byla všeobecná skleslost, naprostá odevzdanost svému otrockému postavení. Osmapadesátníci i lehcí kriminální byli vesměs lidé pracovití, ženatí, schopní velkých činů jen v souladu se zákonem, na rozkaz nebo se schválením nadřízeného. Dokonce i když na pět i na deset let seděli, nedovedli si představit, jak by teď mohli každý zvlášť (a kolektivně, chraň pánbůh!) povstat za svou svobodu, stojí-li proti nim stát (vlastni stát), NKVD, milice, ostraha, psi. Jak by mohli, i kdyby se jim šťastně podařilo prchnout, potom žít - s falešným průkazem, s falešným jménem, když na každé křižovatce kontrolují doklady, když z každého průjezdu sleduje chodce bdělé oko. A v NPT všeobecně vládla nálada: co tam trčíte s puškami, co koukáte? Kdybyste se úplně rozešli, stejně nikam nepůjdeme. Přece nejsme zločinci, proč bychom prchali?

Stejně nás za rok propustí! (Amnestie…) K. Strachovič líčí, že se jejich vlak dostal v roce 1941 při transportu do Ugliče do náletu. Eskorta se rozutíkala, ale muklové neprchli, čekali na své strážce. Dozvíme se o mnoha případech podobných tomu, co se stalo účetnímu Ortauského oddělení Karlagu: poslali ho 40 kilometrů daleko se zprávou, a s ním jediného strážného. Zpátky musel nejen vézt na voze na mol opilého strážného, ale zvlášť hlídat jeho pušku, aby toho pitomce nesoudili za její ztrátu.

Dalším článkem okovů byl hlad v táboře, musulmanství. Přestože to byl právě tento hlad, co někdy vrhal hladové lidi do tajgy, aby se tam potloukali v naději, že se najedí přece jen víc než v táboře, byl to opět hlad, který je vyčerpával a nenechával jim sílu k dalekému výpadu, pro hlad si člověk nedokázal udělat zásoby na cestu.

A ještě tu byly další okovy - hrozba nového trestu. Političtí dostávali za útěk novou desítku zase podle článku 58 (postupně zjistili, že je nejlepší dávat 58 - 14, kontrarevoluční sabotáž). Zloději sice dostávali článek 82 (čistý útěk) a pouhé dva roky, ale za krádež a loupež nedostávali do roku 1947 více než dva roky, takže šlo o veličiny srovnatelné. Navíc v táboře to byl "milý domov", v táboře nehladověli, nepracovali - bylo pro ně jednoznačně výhodné neutíkat, odpykat si trest, tím spíše, že se vždycky mohly objevit nějaké výhody nebo amnestie. Útěk byl pro zloděje jen projevem sytého zdravého těla, výbuch netrpělivé lačnosti: zařádit si, oloupit, vypít, znásilnit, předvést se. Doopravdy utíkali jen bandité a vrahové s těžkými tresty.

(Zloději velice rádi lžou o svých útěcích, k nimž nikdy nedošlo, nebo je dovedou úžasně přikrášlit. Povědí vám, jak indie (barák galerky) dostala putovní prapor za nejlepší přípravu na zimu - za důkladné náspy hlíny kolem baráku, to prý si připravili podzemní chod

**TU CHÝBA TEXT stany 204 a 205**

chytili, nezastřelili ho jen tak, rozzuřeni, mstíce se za sebe i za psy, probodali mrtvého bodáky a tak ho na týden pohodili u strážnice.

V roce 1951 zase v Kraslagu šlo asi deset vězňů, odsouzených k velkým trestům, pod eskortou čtyř ozbrojenců. Muklové náhle eskortu přepadli, sebrali vojákům automaty, převlékli se do jejich uniforem (ale je ušetřili! Utlačovaní jsou často velkodušnější než utlačovatelé) a čtyři z nich, jako řádná eskorta, vedli své kamarády k úzkokolejce. Tam stál prázdný vlak, připravený pro odvoz dřeva. Nepravá eskorta se přiblížila k lokomotivě, sesadila strojní četu a (jeden z uprchlíků byl strojvedoucím) vlak se plnou parou pustil ke stanici Rešety, na hlavní sibiřskou magistrálu. Měli však před sebou asi sedmdesát kilometrů. Za tu dobu se už zpráva o útěku rozšířila (postarali se o to především ušetření vojáci), několikrát došlo k přestřelce se skupinami ostrahy, několik kilometrů před Rešetami před nimi stačili zaminovat trať, kterou obklíčil prapor vojáků. Všichni uprchlíci v nerovném boji zahynuli.

Obvykle s větším úspěchem probíhaly tiché útěky. Stávalo se, že byly obdivuhodné šťastné, ale tyto potěšující příběhy slyšíme málokdy. Ti, jimž se podařilo utrhnout, interview neposkytují, změnili jména, schovávají se. Kuzikov-Skačinskij, který úspěšně prchl v roce 1942, o tom nyní vypráví jen proto, že ho v roce 1959 chytli (po 17 letech!).[200] A o úspěšném útěku Zinaidy Jakovlevny Povaljajevové jsme se dozvěděli také jen proto, že to nakonec prasklo. Dostala trest za to, že za Němců zůstala ve své škole jako učitelka. Nebyla však zatčena hned po příchodu sovětských vojsk, ještě se stačila vdát za letce. Pak ji zavřeli a poslali na 8. důl na Vorkutu. Prostřednictvím Číňanů z kuchyně se spojila s vnějším světem a s manželem. Pracoval v civilním letectvu a zařídil si cestu na Vorkutu. V domluvený den Zinaida šla do lázní v pracovní zóně, tam shodila táborový oblek, rozpustila si vlasy, stočené a ukryté v noci pod šátkem. V

pracovní zóně na ni čekal manžel. U převozu na řece hlídali čekisté, ale nevšimli si naondulované dívky, zavěšené do letce. Odletěli letadlem. Rok strávila Zina s cizími doklady. Ale nevydržela to, chtěla vidět matku - a tu sledovali. Při novém vyšetřování dokázala napovídat, že uprchla ve vagónu s uhlím. O účasti muže se nikdo nedozvěděl.

Janis L-s došel v roce 1946 pěšky z Permského tábora do Lotyšska, přitom zjevně lámal ruštinu a téměř se neuměl domluvit. Uprchl z tábora velmi jednoduše: z rozběhu vrazil do zvetšelého plotu a překročil přes něj. Ale pak se v bažinatém lese (na nohou měl jen laptě) živil pouze lesními plody. Jednou sebral ve vesnici krávu, porazil ji.

Najedl se hovězího, z kůže si ušil boty. Jinde ukradl rolníkovi kožíšek (uprchlík, k němuž se obyvatelstvo chová nepřátelsky, se bezděky stává nepřítelem občanů). V osídlených oblastech se L-s vydával za mobilizovaného Lotyše, který ztratil doklady. A přestože v onom roce ještě nebyla zrušena všeobecná kontrola dokladů a propustek, dokázal v neznámém Leningradě nepromluvit ani slovo, dojít k Varšavskému nádraží, další čtyři kilometry pochodovat po trati a pak nastoupit do vlaku. (Ale L-s dobře věděl aspoň jedno: že v Lotyšsku ho beze strachu ukryjí. To dávalo jeho útěku smysl.) Takový útěk jako L-sův vyžaduje rolnickou šikovnost, chytrost, vytrvalost. Je schopen prchnout městský člověk, stařec, odsouzený na 5 let za vyprávění anekdoty? Jak je vidět, ano, znamená-li setrvání v táboře jistou smrt. Byl to malý pobočný tábor pro lehké případy

***200) Přišli na něj takto: jeho spoluuprchlíka zatkli v jiné věci. Podle otisků prstů zjistili jeho skutečnou totožnost. Tak se ukázalo, že uprchlíci nezahynuli. Začali hledat i Kuzikova. Proto se v jeho rodišti opatrně vyptávali, sledovali příbuzné - a po stopě příbuzných se dostali až k němu. Po 17 letech nelitovali ani času ani sil!***

mezi Moskvou a Gorkým, kde se od roku 1941 vyráběly dělostřelecké náboje. Pět let, to je přece "trest pro děti", ale vypravěč anekdoty nevydrží ani pět měsíců, když ho budou honit do práce a nedají mu najíst.

Tento útěk byl výsledkem okamžiku zoufalství, okamžitého popudu, za půl minuty by už k tomu člověk neměl ani odvahu, ani síly. Do tábora přijel vlak, do něhož naložili náboje. Podél vlaku kráčí seržant z ostrahy, o několik vagónů za ním jde železničář. Seržant otevírá dveře každého dobytčáku, přesvědčuje se, že tam nikdo není, zavírá dveře, železničář připevňuje plombu. A náš nešťastný vyhladovělý musulman vypravěč[201] se za zády seržanta, který už šel dál, a před přicházejícím železničářem, vrhá do vagónu.

Těžko se škrábe nahoru, není pro něj snadné tiše zasunout dveře, je to nerozumné, je to jistá záhuba, už toho lituje, je tu zavřen, srdce tluče nepravidelně - teď se vrátí seržant, bude ho kopat vysokými botami, teď železničář vykřikne, někdo už bere za dveře - to plombují vagón!… (Tak si pro sebe myslím: a co když to byl hodný železničář? Viděl a neviděl?) Vlak ujíždí za zónu. Vlak jede na frontu. Uprchlík se nepřipravil, nemá ani kousíček chleba, po třech dnech v té jedoucí dobrovolné zvolené korekci určitě zemře, k frontě nedojede, ostatně o frontu ani nestojí. Co dělat? Jak se teď zachránit? Vidí, že bedny s náboji jsou staženy železnými pásy. Holýma nechráněnýma rukama ty pásy trhá a řeže podlahu vagónu, v místě, kde nestojí žádné bedny. Že to starý člověk nemůže? A zemřít může? A když vagón otevřou, když ho chytnou - to jde?

Bedny mají také provázková očka - k přenášení. Uřízne je, splétá z nich podobná, ale dlouhá očka a přivazuje je tak, aby visela z vagónu vyřezaným otvorem. Je tak vysílen! Zraněné ruce ho nechtějí poslouchat! Vyprávění anekdoty mu přišlo hodně draho! Nečeká, až bude nádraží, opatrně se za jízdy spouští do otvoru, obě nohy zasouvá do jednoho oka (směrem ke konci vlaku), paže do druhého. Vlak ujíždí, uprchlík visí v otvoru, pohupuje se. Rychlost se zmírnila, odhodlal se, spustí nohy, chvíli je vleče po

zemi a pak ho stáhnou na zem. Je to nebezpečné cirkusové číslo - ale vlak může dohonit telegram, mohou prohledat vagóny, v zóně už přece zjistili jeho nepřítomnost. Nemůže se ani ohnout, ani nadzvednout!

Těsně se tiskne k pražcům. Připraven k smrti zavřel oči. Rychlý pleskavý zvuk posledních vagónů - a náhle milé ticho. Uprchlík otevřel oči, obrátil se: vidí jen červený ohníček ujíždějícího vlaku! Svoboda!

Ale ještě není zachráněn. Svoboda nesvoboda, ale on nemá ani doklady, ani peníze, na sobě táborové hadry, je ztracen. Oteklý a otrhaný se nějak dostal k nádraží a tady se vmísil mezi cestující z leningradského vlaku, který právě přijel: polomrtvé evakuované vodili za ruce, dávali jim na nádraží teplé jídlo. Ale ani to by ho bylo ještě nezachránilo - našel však ve vlaku svého umírajícího přítele, vzal si jeho doklady. Jeho minulý život znal. Poslali je všechny k Saratovu a několik let, až do prvních poválečných, tam pracoval v drůbežárně. Pak se ho zmocnil stesk po dceři a vydal se ji hledat. Hledal ji v Nalčiku, v Armaviru a našel ji až v Užhorodu. Mezitím se vdala za pohraničníka. Domnívala se, že otec dávno zemřel a teď se strachem a odporem poslouchala jeho vyprávění. Ve svém občanském uvědomění už byla zcela na výši, ale přece jí zůstaly hanebné přežitky rodinného cítění. Takže otce neudala, jen ho vyhnala od prahu. Stařec už neměl žádné jiné příbuzné, a tak se bezcílně potloukal z města do města. Stal se z něj narkoman, jednou v Baku se nafetoval anašou, sebrala ho záchranka a v obluzení uvedl své skutečné jméno. Když se probral, uvedl jméno, pod nímž žil. Byla to naše sovětská nemocnice, nemohla léčit, aniž zjistila totožnost.

Zavolali soudruha ze státní bezpečnosti - a v roce 1952, 10 let po útěku,

***201) Všechno to bylo přesně tak, jen jeho jméno se nedochovalo.***

stařík dostal 25 let. (Díky tomu pak mohl vyprávět v celách svůj příběh, a tak se dostal do dějin.) Někdy bývá život šťastného uprchlíka dramatičtější než sám útěk. Tak tomu bylo u Sergeje Andrejeviče Čebotarjova, o němž jsme se v této knize už nejednou zmiňovali. Od roku 1914 pracoval na Dálném východě na Východočínské železnici, od února

1917 byl členem bolševické strany. V roce 1929, v době rusko-čínského konfliktu, seděl v čínském vězení. V roce 1931 se s manželkou Jelenou Prokofjevnou a syny Gennadijem a Viktorem vrátil do vlasti. Tady to s ním šlo rychle: po několika dnech byl zatčen, žena se zbláznila, syny strčili do dětských domovů a proti jejich vůli jim dali nové otčestvo a příjmení, ačkoli si dobře pamatovali své vlastní jméno a bránili se. Dálnovýchodní trojka (a zase tu máme trojku) OGPU dala Čebotarjovovi nejdřív z nezkušenosti jenom tři roky, ale brzy ho zase sebrali, mučili a znovu odsoudili na 10 let, bez práva na korespondenci (o čem by teď také měl psát?) a dokonce se zostřením trestu ve dnech revolučních svátků. Toto zpřísnění rozsudku mu nečekaně pomohlo.

Od roku 1934 byl v Karlagu, pracoval na stavbě silnice do Mointy, tam ho o květnových svátcích zavřeli do trestního izolátoru a zároveň s ním, za stejných podmínek sem strčili svobodného Avtonoma Vasiljeviče Čupina. Ať už byl opilý nebo střízlivý, v každém případě se Čebotarjovovi podařilo vytáhnout z něho potvrzení selsovětu prodloužené ze tří na šest měsíců. To potvrzení ho k útěku přímo zavazovalo! Již 8. května odešel Čebotarjov z mointského táborového střediska, celý byl oblečen do civilu, neměl na sobě jediný táborový hadr. V kapsách měl půllitrové láhve, jak to nosí opilci, jenže v nich byla voda, a ne vodka.

Zpočátku před ním ležela bílá step. Dvakrát se dostal do rukou Kazachům, kteří jeli na stavbu železnice, ale, protože trochu uměl kazašsky, "působil jsem na jejich náboženské cítění a pokaždé mě pustili."[202] Na západní straně Balchaše ho zadržela hlídka Karlagu. Dokument v rukou, vyptávali se na všechny údaje o něm a o rodině, domnělý Čupin

odpovídal přesně. Tady opět sehrála úlohu náhoda (bez takových náhod člověka asi právě chytí) - do zemljanky vešel velitel operativní skupiny, Čupin ho předešel: "Hej! Nikolaji, nazdar, poznáváš mě?" (Šlo o zlomky vteřin, o vrásky ve tváři, o zápas zrakové paměti: já tě poznal, ale je se mnou konec, jestli i ty mě poznáš!) "Ne, nepoznávám!" "Ale jak to! Jeli jsme spolu ve vlaku. Jmenuješ se Najděnov, vykládal jsi, jak ses setkal ve Sverdlovsku na nádraží s Oljou - dostali jste se do jednoho kupé a pak jste se vzali." Všechno je tak, Najděnov je poražen. Zakouřili si a uprchlíka pustili. (O, vy modří! Ne nadarmo vás učí mlčet! Nesmí vám být vlastní lidský cit upřímnosti. Najděnov to nevykládal ve vagónu, ale na služební cestě do lesní školy v Karlagu, teprve před rokem, vyprávěl to vězňům, jen tak z hlouposti, nepamatoval si ciferníky všech, kdo ho poslouchali. A ve vagóně asi také rád vykládal, a ne v jednom, vždyť to je příběh z vlaku! Na to také Čebotarjov drze sázel!) Jásající Čupin kráčel dál, po hlavní silnici na zastávku Ču, kolem jezera, na jih. Šel většinou v noci, před světlem automobilových reflektorů se ukrýval v rákosí, ve dne v něm přespával (jsou tam rákosové džungle). Čekistů bylo stále méně, Souostroví tenkrát ještě tak daleko nemetastazovalo.[203)] Měl s sebou chléb a cukr, šetřil jimi, pět dní a nocí šel docela bez vody. Asi po dvou stech kilometrech se dostal k železnici a odjel.

A začala léta svobodného - ba ne, štvaného života, protože neriskoval dobré živobytí

***202) Přece jen i ateistovi se někdy náboženství hodí! Pokud jde o Kazachy, myslím si, že asi ještě měli v čerstvé paměti buáonnovské potlačení vzpoury z roku 1930, proto se nad ním slitovali. V roce 1950 to bude jiné.***

***203) Pak tam byli posláni korejští vyhnanci, pak němečtí, pak i jiné národy. Po 17 letech jsem se sem dostal také já.***

a bydlení na jednom místě. V témže roce po několika měsících potkal ve Frunze v městském parku svého táborového kmotra!

Ale bylo to letmo, kolem vládlo veselí, hudba, děvčata, a kmotr ho nestačil poznat. Musel nechat práci, již nedávno získal (hlavní účetní se dovtípil a pochopil naléhavé příčiny jeho odchodu - ale byl to starý solovčan), musel se hnát jinam. Zpočátku Čebortarjov neriskoval a rodinu nehledal, pak přišel na to, jak by to šlo. Napsal do Ufy sestřenici: kde je Lena s dětmi? Uhádni, kdo ti píše, ji zatím zprávu nedávej. A zpáteční adresa: nějaký Zirabulak, nějaký Čupin. Sestřenice odpověděla, děti jsou ztraceny, žena je v Novosibirsku. Pak ji Čebotarjov požádal, aby zajela do Novosibirska a jen mezi čtyřma očima ženě pověděla, že muž je na světě a chtěl by jí poslat peníze. Sestřenice návštěvu vykonala. Teď píše sama žena: byla v psychiatrické léčebně, teď nemá občanský průkaz, tři měsíce nucených prací, peníze na adresu poste restante si vyzvednout nemůže. Srdce vzplálo: musím za ní jet! A muž posílá šílený telegram: čekej! vlak č… ., vagón č… . Naše srdce je k citům bezbranné, ale zaplať Bůh, není hluché ani k předtuchám. Po cestě jím ty předtuchy tak zmítají, že dvě zastávky před Novosibirskem vystoupí a dojede stopem.

Odevzdá zavazadla do úschovy a se zoufalou odvahou jde na ženinu adresu. Klepe! Dveře se otvírají, v domě nikdo (první shoda okolností, nepříznivá; domácí hlídal den a noc, aby ho varoval před léčkou - ale v tuto chvíli šel pro vodu!). Jde dál. Ani tu není žena. Na posteli leží čekista přikrytý kabátem a pořádně chrápe (druhá shoda okolností příznivá), Čebotarjov prchá. Vtom na něj volá domácí - je to jeho známý ze železnice, jemuž se zatím nic nestalo. Dozvídá se, že jeho zeť, operativní pracovník, sám přinesl domů telegram a třásl jím před očima Čebotarjovovy ženy: koukej, tvůj lump nám sám

jede do rukou! Šli k vlaku, nenašli ho tam, druhý čekista zatím odešel, tenhle si lehl odpočinout. Čebotarjov zavolal přece jen ženu, odjeli několik zastávek autem, pak nasedli na vlak do Uzbekistánu. V Leninabadu znovu uzavřeli úřední sňatek! Aniž se byla rozvedla s Čebotarjovem, vdala se teď za Čupina! Ale netroufali si bydlet pohromadě. Jejím jménem posílali na všechny strany žádosti o vyhledání dětí - a marně. A tak v odloučení a štvaní plynul jejich život před válkou. V roce 1941 byl Čupin odveden, byl radistou v 61. jezdecké divizi. Neopatrně pojmenoval papirosy a zápalky čínsky, jen tak žertem a byli přitom jiní vojáci. V jaké normální zemi by vyvolalo podezření, že člověk zná nějaká cizí slova? U nás ano, a práskači byli na svém místě. A politruk Sokolov, operativec 219. jezdeckého pluku ho už za hodinu vyslýchal: "Odkud umíte čínsky?" Čupin: jen tato dvě slova. "Nepracoval jste na KVŽD?" (Pracovat v zahraničí, je hned těžký hřích!) Operativní na něj poštvali práskače, nezjistili nic. Pro klid duše ho však přece jen zavřeli podle 58-10:

- nevěřil zprávám Informbyra - říkal, že Němci mají víc techniky (jako by to byli všichni neviděli na vlastní oči).

To je z bláta do louže!… Tribunál. Trest smrti zastřelením! A Čebotarjovovi život na rodné hroudě už tak lezl krkem, že nepodal žádost o milost. Stát však potřeboval pracovní síly, tak z toho bylo 10 a 5 náhubku. Zase "rodný dům"… Odseděl si - (a to měl zápočty) devět let.

A ještě jedna epizoda. Jednou ho v táboře, jiný mukl, N. F-v zavolal do odlehlého kouta horní palandy a tiše se ho zeptal: "Jak se menuješ?" "Avtonom Vasiljič." "A z kerý oblasti seš?" "Z Ťumenské". "Okres? A selsovět?" Čebotarjov-Čupin všechno řekl přesné, ale N. F. řekl: "Lžeš. Pracoval jsem s Avtonomem Čupinem na jedné lokomotivě pět let, znám ho jako sám sebe. Nebyls to náhodou ty, kdo mu v květnu 1936 šlohl doklady?" Tak taková rána pod pás může uprchlíka dorazit! Kdo by nějakému spisovateli věřil, kdyby si takové setkání vymyslel! V té době Čebotarjov zase už chtěl žít a pevně stiskl dobrému člověku ruku, když mu řekl:

"Neboj se, ke kmotrovi nepůjdu, nejsem kurva!"

A tak si Čebotarjov odseděl druhý trest jako Čupin. Ale naneštěstí byl jeho poslední tábor zvlášť utajený, ze skupiny atomových staveb - Moskva - 10, Tura - 38, Sverdlovsk - 39, Čeljabinsk - 40. Pracovali na odděleni uranových rud, stavba probíhala podle Kurčatovova plánu, velitel stavby generálporučík Tkačenko byl podřízen jen Stalinovi a Berijovi. Každé čtvrtletí museli muklové podepisovat závazek "utajení". To by ještě nebylo žádné neštěstí, horší bylo, že propuštěné nepouštěli domů. Velkou skupinu těch "propuštěných" poslali v září 1950 - na Kolymu!

Teprve tam je zbavili eskorty a prohlásili je za zvlášť nebezpečný speciální kontigent - nebezpečný proto, že pomohli vyrobit atomovou pumu! (Jak by to člověk mohl stačit všechno popsat! To by přece bylo třeba dalších kapitol!) Takových rozmetali po Kolymě desítky tisíc!! (Prolistujte si ústavu! Prolistujte si zákoníky! Co je tam napsáno o speciálním kontingentu??) Ale zato si teď mohl pozvat k sobě ženu! Přijela za ním na důl Maldjak. A odsud znovu posílali dotazy o dětech - a odpovědi zněly: "Neznáme", "Nejsou na seznamu".

Stalin natáhl brka a staří lidé odjeli z Kolymy na Kavkaz ohřát si kosti. Oteplovalo se, třebaže pomalu. A v roce 1956 se jejich syn Viktor, kyjevský zámečník, odhodlal odhodit nenáviděné příjmení a prohlásit, se za nepřítele lidu - Čebotarjova! A po roce ho rodiče našli! Teď měl otec starost - aby se sám stal znovu Čebotarjovem (byl rehabilitován třikrát, za útěk už nenesl odpovědnost). Také se přihlásil, do Moskvy poslali k ověření otisky prstů. Stařík se uklidnil, až když všichni tři dostali průkazy na jméno Čebotarjovových, i snacha se jmenuje Čebotarjovová.

Uplynulo pouhých několik let a už mi píše, že nyní litují, že Viktora našli: nadává otci do zločinců, prohlašuje ho za viníka vlastních neštěstí, nad potvrzením o rehabilitaci mává rukou: "To je kus hadru!" A nejstarší syn Gennadij se nenašel.

Vylíčené příběhy ukazují, že ani zdařilý útěk svobodu zdaleka neposkytuje, že přináší život ve stálém ohrožení a útlaku. Někteří uprchlíci to dobře věděli: ti, kteří v táboře odpadli od vlasti politicky, i ti, kteří žili podle nesmyslného barbarského principu: prostě žít.

A mezi uprchlíky byly dosti časté případy, kdy jediným cílem bylo dostat se na Západ. Ti považovali za úspěšný jen takový útěk (a pro případ, že je chytnou, si chystali výmluvu: "Utekl jsem, abych na ÚV žádal o přešetření!").

O těchto útěcích je nejtěžší psát. Ti, co nedošli, leží pod drnem. Ty, které znovu chytli, mlčí. Ti, co prchli a snad se dostali i na Západ, zase mlčí, snad kvůli někomu, kdo zůstal tady. Kolovaly pověsti, že se na Čukotce muklové zmocnili letadla a že jich sedm odletělo na Aljašku. Ale myslím si, že to asi jen zkusili, že to nevyšlo.

Všechny tyto případy budou ještě dlouho zastřeny rouškou tajemství, budou zastarávat, stanou se zbytečnými jako tento rukopis, jako všechno pravdivé, co bylo v naší zemi napsáno.

Tady máme jeden takový případ, kde lidská paměť zase nedochovala jméno statečného uprchlíka. Byl z Oděsy, jeho občanské povolání - strojní inženýr, v armádě měl hodnost kapitána. Válku dokončil v Rakousku a sloužil v okupační armádě ve Vídni. Roku 1948 byl na udání zatčen, dostal osmapadesátku a, jak už tenkrát bývalo zvykem, 25 let. Poslali ho na Sibiř, do táborového střediska vzdáleného 300 kilometrů od Tajšetu, tedy daleko od hlavní sibiřské magistrály. Velmi brzy začal na lesních pracích slábnout. Ale ještě v něm byla vůle bojovat o život a o vzpomínku na Vídeň. A odsud! Odsud! Dokázal uprchnout do Vídně! Neuvěřitelné!

Jejich pracovní úsek v lese byl oddělen průsekem, hlídaným z malých věcí. Ve stanovený den měl s sebou v práci příděl chleba. Porazil napříč průsekem košatou jedli a pod větvemi prolezl ke špičce. Jedle sice nezakrývala celý průsek, plížil se však dál a šťastně unikl. Odnesl s sebou i sekeru. Bylo to v létě. Prodíral se tajgou, vývraty, cesta byla velmi těžká, zato za celý měsíc nikoho nepotkal. Zavazoval rukávy a límec košile, tak chytal ryby a jedl je syrové. Sbíral lískové oříšky, houby a různé plody. Polomrtvý se přece jen doplazil k sibiřské magistrále a šťastně usnul ve stohu sena. Probudily ho hlasy: někdo nakládal vidlemi seno. Našli ho. Byl vysílen, nebyl schopen ani utíkat, ani bojovat. A tak řekl: "Tak co, vemte si mě, udejte, jsem uprchlík." Byl to železniční obchůzkář s manželkou. Obchůzkář řekl: "Vždyť jsme ruští lidé. Jen seď, nikde se neukazuj." Odešli. Ale uprchlík jim nevěřil: jsou přece sovětští, určitě ho udají. A odplížil se k lesu. Od okraje lesa pozoroval, jak se obchůzkář vrátil, přinesl oblečení a jídlo. Navečer uprchlík prošel podél trati, na lesní zastávce naskočil do nákladního vlaku, k ránu seskočil a přes den byl v lese. Noc za nocí tak postupoval vpřed, když zesílil, vystupoval na každé stanici - schovával se v lese nebo šel dopředu, předběhl vlak a naskakoval za jízdy. Tak desetkrát riskoval, že přijde o ruku, o nohu, o hlavu. (To pořád ještě vyjídal kaši, kterou mu nadrobilo udavačovo škrtnutí péra…) Ale jednou před Uralem porušil své pravidlo a usnul na rampě s kládami. Někdo do něho kopl, baterka mu zasvítila do očí: "Doklady!" "Hned." Nadzdvihl se a jednou ranou srazil strážného dolů, sám seskočil na druhou stranu - a rovnou na hlavu jinému vojákovi! Porazil i toho a stačil uniknout pod další soupravu. Nastoupil za nádražím, za jízdy. Rozhodl se, že se Sverdlovsku vyhne, v okolí města vykradl obchod, vzal si tam šaty, oblékl si tři obleky najednou, nabral si jídlo. Na nějaké stanici prodal oblek a koupil si jízdenku Čeljabinsk-Orsk-Střední Asie. Ba ne, věděl, kam jede - do Vídně! Ale musel trochu zarůst sádlem, museli ho přestat hledat. Předseda kolchozu, Turkmen, se s ním seznámil na trhu a vzal ho do svého kolchozu bez dokladů. Šikovné ruce potvrdily titul strojníka, spravoval pro

kolchoz všechny stroje. Za několik měsíců dal výpověď a odjel do Krasnovodsku, podél hraniční čáry. Na úseku po stanici Mary procházela vrakem hlídka, která kontrolovala doklady.

Náš inženýr vyšel na plošinku, otevřel dveře, pověsil se na okénko záchoda (zabíleným oknem ho zevnitř nemohli vidět) a jen špičkou nohy se opíral o stupátko. Hlídka přehlédla špičku boty v rohu dveřního otvoru a prošla do dalšího vagónu. Tak minul strašlivý okamžik. Uprchlík šťastně minul Kaspické moře, nasedl do vlaku Baku-Čepetovka a odtud se vypravil do Karpat. Horskou hranici přecházel na ztraceném lesnatém místě velice opatrně, ale pohraničníci ho přece jen chytli! Kolik musel vytrpět, obětovat, vymyslet a namáhat se od sibiřského táborového střediska, od té pokácené první jedličky - a téměř u konce cesty je v jednom okamžiku všechno ztraceno!… A jako tam, ve stohu u Tajšetu, ho opustily všechny síly, už nemohl odporovat, ani lhát a jen v posledním záchvatu zuřivosti zvolal: "Vemte si mě, kati! Vemte, je to vaše!" - "Kdo jsi?" "Uprchlík! Z tábora! Vemte si mě!"

Ale pohraničníci se chovali nějak podivně: zavázali mu oči, přivedli do zemljanky, tam mu oči zase rozvázali, znovu vyslýchali - a tu se ukázalo: jsou to naši! Benderovci! (Fuj, fuj! mračí se vzdělaný čtenář a odvrací se ode mne: "To jste si tedy vybral hrdinu, když jsou pro něho benderovci - naši! Pěkný ptáček!" Také já pokrčím rameny: jaký byl, o takovém píši. Jaký utekl. Co z něho udělal tábor. Řeknu vám, ti muklové žijí podle sviňské zásady: "Bytí určuje vědomí", ne podle novin. Pro mukla jsou jeho lidé ti, s nimiž společně trpěl v táboře. A cizí jsou pro něho ti, co na něho štvou pátrací psy. Neuvědomělost!) Objali se! Benderovci tenkrát ještě měli své cestičky přes hranice a lehce ho převedli na druhou stranu.

A tak je znovu ve Vídni! Ale už v americkém sektoru. Podlehl onomu stejnému svůdnému materialistickému principu, nezapomněl na svůj krvavý tábor, a tak už nehledal práci strojního inženýra, ale dal se k americkým úřadům, aby ulevil své duši.

A začal u nich pracovat.

Je to však lidské: nebezpečí pomine a naše bdělost ochabne. Napadlo ho poslat peníze rodičům do Oděsy, k tomu bylo třeba dolary vyměnit za sovětské peníze. Nějaký židovský obchodník ho pozval proto do bytu v sovětské zóně Vídně. Lidé neustále běhali sem tam, zóny příliš nerozlišovali. Ale on neměl přecházet v žádném případě!

Přešel - a v bytě směnárníka ho sebrali.

Je to ryze ruský příběh o tom, jak se nadlidským úsilím něčeho dosáhne a pak stačí jediný chybný krok a je po všem.

Odsouzen k smrti to vše vyprávěl v cele berlínského sovětského vězení jinému důstojníku a inženýru - Anikinovi. Tento Anikin měl v té době za sebou už německé zajetí, umíral v Buchenwaldu, tam ho osvobodili Američané, převezli do sovětské zóny Německa. Nechali ho tu prozatím na demontáže závodů, prchl do NSR, budoval u Mnichova hydroelektrárnu, odtud ho unesla sovětská rozvědka (oslepili ho automobilovými reflektory a strčili do vozu) - a nač to všechno? Aby vyslechl příběh oděského inženýra a dochoval jej pro nás? Aby pak dvakrát marně prchal z Ekibastuzu (budeme o něm ještě hovořit v V. části)? A aby ho pak zabili ve vápence?

Jsou to ale boží úmysly! Jsou to osudové zlomy! Jak potom máme pochopit smysl jednoho lidského života?

Ještě jsme nic neřekli o hromadných útěcích, a těch bylo mnoho. Říká se, že v roce 1956 uprchl celý menší tábor u Mončegorsku.

Historie všech útěků ze Souostroví by byla seznamem k nepřečtení, k neprolistování. A i ten, kdo by psal knihu jen o útěcích, musel by šetřit čtenáře i sebe a vynechat jich stovky.

## 15 TRESTNÍ IZOLACE

Baráky zvláštního režimu Zóny zvláštního režimu. K mnoha věcem, jichž se nový svět radostně zříkal - vykořisťování, kolonií, všeobecné branné povinnosti, tajné diplomacie, tajného jmenování a přemísťování funkcionářů, tajné policie, vyučování náboženství a dalších a dalších přežitků minulosti - zrušení věznic sice nikdy nepatřilo (zdi bořeny nebyly, vnášel se do nich pouze "nový třídní obsah"), nový svět se však bezvýhradně zřekl korekcí, tohoto nelítostného mučení, jež se mohlo zrodit jen ve zvrácených zlých myslích buržoazních žalářníků. Nápravně pracovní kodex z roku 1924 (NPK) sice připouštěl izolaci zvlášť provinilých vězňů ve zvláštní cele, ale s výhradou: tato cela nesmí ničím připomínat korekci - musí být suchá, světlá a musí být vybavena lůžkem a přikrývkami.

Teď by se divili nejen žalářníci, že i sami trestanci, kdyby korekce neexistovala, kdyby byla zakázána.

NPK-1933, který "platil" (neplatil) až do začátku 60. let, byl ještě humánnější: nepřipouštěl dokonce ani izolaci ve zvláštní cele!

To však nebylo proto, že by časy byly bývaly přívětivější, nýbrž proto, že v té době už byly empiricky zvládnuty jiné gradace trestů uvnitř tábora, kdy člověku není nanic ze samoty, nýbrž z "kolektivu", a kdy odsouzení musí navíc makat.

Byly to:

RZR - roty zvláštního režimu, později vystřídané BZR - baráky zvláštního režimu, trestní brigády a ZZR - zóny zvláštního režimu, trestní pracoviště.

A jaksi později, nějak nenápadně se k ním připojily - kdepak, korekce ne ale TI - trestní izolace (rusky - RUR, rota usilennogo režima, barak usilennogo režima, ZUR, zóna usilennogo režima, ŠIZO, štrafnyje izoljatory, pozn. překl.).

Vždyť nebudeme-li vězně zastrašovat, když nad ním nebude viset žádný další trest, jak ho donutíme, aby se režimu podřídil?

A kam bychom dávali zadržené uprchlíky?

Za co se dává TI? Ale za cokoli: když se nezachováš veliteli, když nepozdravíš dost uctivě, včas nevstaneš, když si včas nelehneš, přijdeš pozdě na nástup, projdeš po nesprávné cestičce, něco máš na šatech, kouříš, kde nemáš, měls v baráku zbytečné věci - za to dostaneš den, tři, pět. Nesplníš normu, chytí tě s ženskou - za to máš pět, sedm, deset. A pro absentéry to bývá i patnáct dní. A ačkoli podle zákona (jakého?) to nesmí v žádném případě být víc než patnáct (ale podle NPK přece ani to být nesmí!), natahuje se ta harmonika i na rok. V roce 1932 v Dmitlagu (to píše Averbach, to je černé na bílém) dávali za mostyrku - sebezmrzačení - rok trestní izolace! Vzpomeneme-li si navíc, že mostyrku ani neléčili, znamená to, že nemocného člověka nechali v korekci hnít celý rok!

Jak musí vypadat TI? Musí být: a) studená, b) vlhká, c) tmavá, d) bez jídla. Proto se tu netopí (Lipaj: ani když je venku 30° mrazu), na zimu se nezasklívají okna, nechávají se zvlhnout zdi (nebo se sklep pro korekci postaví ve vlhké půdě). Okénka jsou maličká nebo žádná (to častěji). K jídlu je stalinský příděl - 300 gramů denně, a ",teplé jídlo", tj. vodová šlichta ve třetím, šestém a devátém dnu izolace. Ale na Vorkutě-Vom dávali chleba dvě stě a místo teplého jídla na třetí den - kousek syrové ryby. V tomto rozpětí si musíme představit všechny korekce.

Podle naivní představy musí korekce být něco jako cela - má mít střechu, dveře, zámek. Ani nápad! V táboře Kuranach-Sala byla korekce v padesátistupňovém mraze v rozpadlém srubu. (Smluvní lékař Andrejev: "Jako Lékař prohlašuji, že se v takové korekci sedět dá!") Přeskočíme celé Souostroví: na Vorkutě-Vom byla v roce 1937 korekce pro absentéry ve srubu bez střechy a také v obyčejné jámě. V takové jámě (proti dešti se natáhl nějaký hadr) žil Arnold Rappoport jako Diogenes v sudu. Jídlo dostávali takto:

dozorce vyšel ze strážní budky s příděly chleba a volal na ty, co seděli ve srubu: "Pojďte si pro to!" Ale sotva vystrčili ze srubu hlavu, namířil strážný na věži pušku: "Stůj nebo střelím!" Dozorce se divil: "To ani chleba nechcete? Tak já jdu." A těm v jámě to prostě naházel do rozmoklé hlíny.

V Maninském táboře, stejně jako v mnoha jiných samozřejmě, byl na zdích korekce sníh - a do takové korekce člověka v táborovém oděvu nepustili musel být jen v prádle. Po každé půlhodině otevíral dozorce krmítko a radil I. V. Švedovi: "Hej, nevydržíš, zhebneš! Jdi raději do lesa kácet!" Má pravdu, řekl si Šved, tady člověk skončí rychleji! A do lesa šel. Celkem si Šved za 12 a půl roku v táboře odseděl v korekci 148 dní. Za co jen nebyl trestán! Za to, že odmítl jít za pomocného dozorce do indie (barák galerky), dostal 6 měsíců trestního tábora. Za to, že odmítl přejít ze zemědělského tábora, kde se najedl, na lesní práce - byl po druhé odsouzen jako za ekonomickou kontrarevoluci, 58-14, a dostal nových deset let. To jen kriminální může uhodit velitele eskorty, může mu vyrazit pistoli z rukou, když nechce jít do trestního táborového střediska - a nepošlou ho tam.

Mírumilovný politický nemá žádné východisko - toho nakonec srazí na kolena! Na Kolymě v roce 1938 pro kriminální i korekci vytápěli, to nebylo jako pro osmapadesátníky.

Barák zvláštního režimu je určen k delšímu pobytu. Sem se zavírá na měsíc, tři měsíce, půl roku, rok a často na neurčito, prostě proto, že trestance považují za nebezpečného. Když se člověk jednou dostane na černou listinu, vrznou ho do BZR pro jistotu: vždycky na květnové a listopadové svátky, při každém útěku nebo mimořádné události v táboře.

BZR může být i docela obyčejný barák, zvlášť ohrazený ostnatým drátem. Odsud vězně vodí na nejtěžší a nejnepříjemnější práci, jaká v tom táboře jen existuje. Může to být také zděné vězení v táboře, s úplným vězeňským řádem: bitím vězňů, předvolávaných do strážnice po jednom (aby nezůstaly stopy, je dobré bít válenkou s cihlou vevnitř), se závorami, zámky a špehýrkami na každých dveřích, s betonovou podlahou v celách a se zvláštní korekcí pro vězně BZR.

Právě tak vypadal barák zvláštního režimu v Ekibastuzu (ostatně byl tam i barák prvního typu). Odsouzení tu seděli v celách bez paland (spali na zemi na kabátech a vatovaných vestách). Plechový náhubek úplně zakrýval malé okénko pod stropem. V plechu byly hřebíkem propíchány dírky, ale v zimě sníh zasypal i ty, a v cele byla úplná tma. Ve dne elektrická žárovka nesvítila, takže den byl temnější večera. Nikdy se nevětralo. Půl roku (v roce 1950) nebyla také ani jedna procházka. Náš BZR se tedy tvrdostí vyrovnal těžkému vězení, těžko říci, co tu zůstalo z tábora. Vykonávání potřeby - v cele, na záchod nevodili. Pro pomocné dozorce bylo velkým svátkem, když vynášeli parašu (kýbl): nadechli se vzduchu.

No a lázně: to byl svátek pro všechny. V cele bylo tak těsno, že se dalo jen ležet, člověk se neměl kde protáhnout. A tak - půl roku. Šlichta - voda, chleba - šest set, tabák - ani drobek. Když někdo dostával z domova balíček, zatímco seděl v BZR, protokolárně "odepisovali" potraviny podléhající zkáze (nechali si je dozorci nebo je levně prodávali pridurkům), ostatní se ukládalo ve skladu na mnoho měsíců. (Když pak tyhle režimní vyvedli na práci, hýbali se už jen proto, aby je znova nezamkli).

V tomto dusnu a nehybnosti vězňové ztráceli poslední síly, ti z galerky - nervózní, útoční - nejdříve. (Kriminální, kteří se dostali do Ekibastuzu, byli také považováni za osmapadesátníky a žádnou protekci neměli.) Mezi trestanci v baráku zvláštního režimu bylo populární polykat hliníkové lžíce, pokud je dostali do rukou při obědě. Každého, kdo spolkl lžíci, brali na rentgen, a když se přesvědčili, že nelže, že v sobě skutečně má lžíci, poslali ho do nemocnice a operovali mu žaludek. Ljoška Karnouchij spolkl lžíci třikrát, asi mu ze žaludku nic nezbylo. Kolka Salopajev to zahrál na praštěného: v noci se oběsil, ale chlapi to, jak se domluvili, "uviděli", odvázali ho - a tak šel do nemocničky. Ještě jeden: v

ústech si nechal nahnít nit (protáhl ji mezi zuby), navlékl ji do jehly a všil pod kůži na noze. Sněť!

Nemocnice! A tam, sněť nesněť, jen když je člověk venku.

Pro šéfy však bylo důležité, aby trestanci se zvláštním režimem také pracovali, proto z nich tvořili zvláštní trestní zóny. V takové zóně byla především horší strava, po celé měsíce nebyl žádný příkrm, menší dávka chleba. Třeba v zimě v lázních holičky ve vatovaných kalhotách a vestách stříhají nahé vězně. Stává se, že tu není jídelna, v barácích se šlichta nerozdává, dostaneš svou misku u kuchyně a musíš ji na mraze odnést do baráku, tam už sníš jídlo studené. Umírá se houfně, nemocnice je nacpána umírajícími.

Pouhý seznam trestních zón by se mohl jednou stát historickou studií. Tím spíš, že ho nebude lehké dát dohromady, všechno se setře.

Pro trestní zóny byly určeny takovéhle práce. Kosení trávy ve vzdálenosti 35 kilometrů od zóny. Bydlí se tu v salaších, do nichž prší, kosí se v bažinách, nohy má člověk neustále ve vodě. (Když jsou ozbrojené hlídky hodné, sbírají vězňové bobule, ty bdělé střílejí a zabíjejí, ale na bobule se stejně chodí, člověk má přece hlad!) V těchto bažinatých lukách se seno silážuje, jsou tu mračna komárů, žádné ochranné prostředky. (Tváře a krk jsou pokousány, pokryty sirupy, víčka jsou opuchlá, člověk téměř slepne.) Těžba rašeliny v údolí řeky Vyčegdy: v zimě se musí těžkým rýčem odkrývat vrstva zmrzlého jílu, vykopat, pod ní je měkká rašelina, tu pak vězňové táhnou na saních kilometr do kopce (tábor šetřil koně). Nebo prostě zemní práce ("Zemní zvláštní táborové středisko" u Vorkuty). A oblíbená trestní práce - vápenný důl a hašení vápna. A kamenné lomy. Všechno se vypočítat nedá.

Všechno, co je z těžkých prací nejtěžší, z nesnesitelných nejnesnesitelnější, jsou trestní práce. Každý tábor má své vlastní.

S oblibou posílali na trestní práce věřící, tvrdohlavé a kriminální (ano, kriminální, radu velký výchovný systém selhával pro nekázeň místních vychovatelů). Drčeli tu celé baráky "jeptišek", které odmítaly pracovat na ďábla. (V trestním oddíle sovchozu Pečorskij je drželi v korekci po kolena ve vodě. Na podzim 1941 všechny dostaly 58-14 a byly popraveny.) Na trestní práce poslali duchovního otce Viktora Šipovalnikova "za náboženskou agitaci" (sloužil o velikonocích mši pro pět zdravotnic). Posílali drzé inženýry a jiné neurvalé intelektuály. Posílali zadržené uprchlíky. A s krvácejícím srdcem posílali i sociálně blízké. kteří se nechtěli hlásit k proletářské ideologii. (Nebudeme vedení táborů vyčítat, že při své složité duševní činnosti někdy připustilo náhodné zmatky: z Karabasu třeba poslali dva povozy - věřící ženy do dětského domova ošetřovat táborové dětí, ženské z galerky a se syfilidou - do trestního střediska Dolinka-Konspaj. Ale popletli povozy s věcmi a tak ty kriminální a se syfilidou jely ošetřovat děti a "jeptišky" - na trestní práce. Pak se na to přišlo, ale už to tak nechali.) Často posílali ty na trestní práce, co odmítli stát se práskači. Většina z nich na trestních pracích zemřela, ti o sobě už nic nepovědí. Tím méně o nich něco řeknou vrahové-operativci. Tak se dostal na trestní práce i pedolog Grigorjev, ale ten to přežil.Tak byl potrestán také redaktor estonského zemědělského časopisu Elmar Nugis.

Byly tu i ženské historky. Nemůžeme je posoudit dost důkladně a přesně, protože tu vždycky zůstává nějaký nám neznámý intimní detail. Tady je však příběh Iriny Nagelové, jak jej líčí ona sama. Pracovala v sovchozu Uchta jako písařka v administrativním oddělení. Byla to tedy funkce velice dobře zabydleného pridurka. Nápadná, urostlá, zaplétala si copy a obtáčela je kolem hlavy, chodila, zčásti pro své pohodlí, v dlouhých kalhotách a bundě, jaké nosí lyžaři. Kdo zná tábor, chápe, jaká je to návnada. Operativec podporučík Sidorenko projevil přání poznat ji blíže. Nagelová mu odpověděla: "Ať mě raději líbá ten nejposlednější urka! Že se nestydíte, vedle vám pláče dítě!" Odmrštěný operativec najednou změnil výraz tváře a řekl: "Copak si myslíte, že se mi líbíte? Prostě

jsem vás chtěl prověřit. Budete s námi spolupracovat." Odmítla a byla poslána na trestní táborové středisko.

A tady máme dojmy Nagelové z prvního večera: v ženském baráku jsou kriminálnice a "jeptišky".[204] Pět dívek tu chodí jen v prostěradlech: kriminální den předtím hráli karty, prohráli všechno, jejich oblečení, poručili jim, aby se svlékly a všechno odevzdaly. Najednou vstupuje banda urků s kytarou - v podvlékačkách a plstěných kloboucích. Zpívají něco na způsob své zlodějské serenády. Najednou přiběhnou jiní kriminální, jsou rozzlobeni. Chytnou jednu svou holku, hodí ji na zem, bijí lavicí a dupou po ní. Křičí, pak už ani křičet nemůže. Všichni sedí a nejenže do ničeho nezasahují, ale tváří se, jako by ani nic nepozorovali. Pak přichází zdravotník: "Kdo tě bil?" "Vypadla jsem z palandy," odpovídá. Ten večer prohráli v kartách i Nagelovou, ale zachránil ji kurva Vaska Krivoj: udal to veliteli a ten vzal Nagelovou na noc do strážnice.

Trestní odlehlá pracoviště (například Parma v Nyroblagu uprostřed tajgy) byla považována za trest i pro ozbrojence a dozorce, posílali je sem také za nějaké provinění. Ještě častěji místo nich hlídaly stráže z řad vězňů.

Jestliže v táborech zákony ani spravedlnost neplatí, v trestních táborech po nich není ani potuchy. Kriminální si tu řádí jak se jim zlíbí, chodí otevřeně s noži (Vorkutské "Zemní" ZTS, 1946), dozorci se před nimi schovávají za zónu. A to i v tom případě, když osmapadesátka tvoří většinu.

V trestním táboře Džantuj u Pečory kriminální jen tak z rozmaru podpálili dva baráky, zakázali vaření jídla, rozehnali kuchaře, zabili dva důstojníky. Ostatní důstojníci odmítli do zóny vstoupit, i když jim za to hrozili odnětím hodnosti.

V takových případech se velení zachraňuje tím, že využívá rozbrojů: komandantem Džantuje jmenovali kurvu, přivezli ho i s pomocníky bůhví odkud. Ti hned první den zapíchli tři zloděje a situace se začala pomalu uklidňovat.

Vyháněj čerta ďáblem, zloděj zloděje praví přísloví. Otcové Souostroví v souladu s Pokrokovým učením rozmnožili tyto sociálně blízké nad veškeré pomyšlení, takže už sami

***204) Kdy jindy byly ve světových dějinách postaveny naroveň? Jaký musí byt ten, kdo je smísí dohromady?***

nemohli ani vydechnout. Nenašli jiné východisko, než je rozeštvat a poštvat proti sobě na nože. (Válka galerky a kurev, která otřásla Souostrovím v poválečných letech.) Jistě, při vší zdánlivé svobodě to nemají na trestním středisku lehké ani kriminální, tímto řáděním se právě snaží nějak ze všeho vymanit. Pro ně, jako pro všechny cizopasníky, je výhodnější žít mezi těmi, koho mohou vysávat. Někdy si kriminální usekávali prsty, aby nemuseli jít do trestní zóny, například do proslulé vorkutské vápenky. (V poválečné době některým recidivistům psali přímo v soudním rozsudku: "S umístěním ve vorkutské vápence." Šrouby se přitahovaly shora.) Tam měli všichni nože. Kurvy i galerka se den co den a noc co noc vraždili. Kuchař (kurva) naléval podle svého - někomu hustě, někomu vodu, někoho prostě sběračkou pleskl do čela. Úkolář chodil s drátem z armatury a jedním svištivým úderem člověka na místě zabíjel. Kurvy měli u sebe chlapečky - byli to pederasti. Existovaly tři baráky: barák zlodějů, barák kurev a barák frajerů, asi tak sto mužů v každém. Frájové pracovali: dole u tábora se těžilo vápno, pak se nosilo na nosítkách na skálu, tam se nasypalo do kuželů s otvory pro kouř. Tady se vápno hasilo. V kouři, sazích a prachu muklové hořící vápno prohazovali.

Z Džidinských táborů známe trestní úsek Bajangol.

Do trestního ZTS Kraslagu-Revučij vypravili před příchodem trestanců "pracovní jádro" - naprosto nevinné zdatné pracanty, takových sto padesát lidí (je to sice trestní úsek, ale

velení musí hlásit splnění plánu! A tak jsou obyčejní pracanti odsouzeni k trestním pracím!) Potom sem poslali galerku a těžkou osmapadesátku s velkými tresty. Těch těžkých se urkové už trochu báli, protože s jejich 25 lety pro ně v poválečném období zabití kriminálního neznamenalo zvýšení trestu, už se to nepovažovalo (jako na Kanálech) za úklady třídního nepřítele.

Pracovní doba v ZTS Revučij byla snad 11 hodin, ale ve skutečnosti s cestou do lesa (5-6 kilometrů) a zpátky to bylo 15 hodin. Budíček byl ve 4.30 ráno, do zóny se vraceli k osmé hodině večer. Z vězňů se brzy stávali musulmani, to znamená, že tu byli absentéři. Po společném nástupu absentéry seřadili v klubu, úkolář šel podél řad a vybíral ty na doraz. Tyhle absentéry v laptích z provázků ("sezónní obuv", 60 stupňů mrazu), v děravých kabátech vystrčili za zónu - a tam na ně poštvali tak pět vlčáků:

"Vem si ho!" Psi se na vězně sápali, rvali je a smýkali jimi po zemi. Pak psy zavolali zpátky, přijel Číňan s býčkem, zapřaženým do vozíku na nečistoty, do toho naložili absentéry, odvezli je a vozík pak vyklopili z náspu do rokle. Tam dole byl brigadýr Ljoša Sloboda, který absentéry bil klackem tak dlouho, dokud se nezvedli a nezačali pracovat. Jejich výkon připisoval své brigádě, zatímco oni dostávali příděl jako v korekci - 300 gramů. (Kdo si vymyslel ten stupňovitý systém, to přece musel být nějaký malý Stalin!) Galino Josifovno Serebrjakovová! Pročpak o tom nepíšete? Pročpak vaši hrdinové sedí v táboře, nic nedělají, nikde nepracují a jen si povídají o Leninovi a o Stalinovi?

Je téměř vyloučeno, aby obyčejný pracant z osmapadesátky na takovém trestním táborovém středisku zůstal naživu.

Na trestním pracovišti Sevželdorlagu (velitel plukovník Ključkin) existovalo v letech 1946-1947 lidojedství: zabíjeli tu lidi kvůli masu, vařili si je a jedli.

Bylo to krátce po vítězství našeho lidu, po vítězství světového, historického významu. Haló, plukovníku Ključkine! Kde sis postavil vilu na stáří?

## 16 SOCIÁLNĚ BLÍZCÍ

Nechť se i moje chabé pero připojí k opěvování tohoto plemene! Byli opěvováni jako piráti, jako flibustýři, jako tuláci, jako uprchlí trestanci. Byli opěvováni jako ušlechtilí lupiči - od Robina Hooda až k těm operetním, ujišťovali nás, že mají ryzí srdce, bohatým berou a chudým dávají. Ó, vznešení spolubojovníci Karla Moora! Ó, bouřlivý romantiku Čelkaši! Ó, Beňo ICriku, oděští bosáci a oděští trubadúři!

Neopěvovala snad celá světová literatura kriminálníky! Fran~oisu Villonovi to vyčítat nebudeme, ale ani Hugo, ani Balzac se této dráze nevyhnuli, i Puškin si v Cikánech pochvaluje kriminální živel. (A jakpak je to u Byrona?) Nikdy je však nikdo neopěvoval tak rozmáchle, tak jednohlasně, tak důsledně jako literatura sovětská! (K tomu sloužily i vznešené teoretické důvody, nejen Gorkij a Makarenko.) Z jeviště huhňavě zavyl Leonid Utěsov - a uvítalo ho ječení nadšeného obecenstva. Bráškové (oslovení revolučních námořníků, pozn. překl.) Višněvského a Pogodina mluvili jazykem kriminálních, žádným jiným. Právě ve slovníku galerky se nejvýrazněji projevil jejich ostrovtip. Kdo všechno se jen nezalykal svatým nadšením, když nám líčil kriminální - jejich živelnou nespoutanou negaci na počátku a dialektickou převýchovu na konci tady máme i Majakovského (a po něm Šostakoviče - balet Slečna a chuligán), i Leonova, i Selvinského, i Inberovou, autorů bezpočet. Kult galerky byl nakažlivý v době, kdy literatura prahla po kladném hrdinovi. Dokonce i takový, oficiální linii vzdálený spisovatel, jako je Viktor Někrasov, nenašel pro ztělesnění ruského hrdinství lepší vzor než staršinu Óumaka, původně příslušníka galerky (V zákopech Stalingradu). Dokonce Taťana Jeseninová (Žeňa - zázrak 20.

století) podlehla této hypnóze a vylíčila nám "nevinnou" postavu Veňky, Kulového spodka. Snad jen Těndrjakov se svou schopností podívat se na svět nezaujatě poprvé ukázal kriminální bez nadšeného slintání (Trojka, sedmička, eso), ukázal její odpornou duši. Aldan-Semjonov přece seděl v táboře, zplodil však (Basreliéf na skále) takový absolutní galimatyáš: že zloděj Saška Alexandrov pod vlivem komunisty Petrakova, kterého si prý všichni bandité váží, protože znal Lenina a bojoval proti Kolčakovi (naprosto stupidní motivace hodná dob Averbachových), dává dohromady brigádu z musulmanů a nežije na jejich úkor (a jenom tak to mohlo být! Jak dobře to A. Semjonov ví!), nýbrž pečuje o to, aby se uživili! A proto vyhrává v kartách s volňasy! Jako by ty výhry nepotřeboval na čifir! Jaká nesmyslná, naftalínkem načichlá anekdota 60. let! (Ruské názvy - Baryšňa i chuligan. V okopach Stalingrada, Žeňačudo XX. veka; Trojka, semerka, tuz; Bareljef na skale, pozn. překl.) Jednou v roce 1946 si za letního večera lehl zloděj v malém táboře na Kalužské zastavě břichem na okno v druhém patře a začal hlasitě zpívat jednu hmatáckou píseň za druhou. Jeho písně lehce míjely strážnici, ostnaný drát, bylo je slyšet na chodníku Velké Kalužské, na zastávce trolejbusu a v přilehlé části Něskučného. Ty písně oslavovaly "lehký život", vraždy, krádeže, loupeže. A nejenže ho nikdo z dozorců, vychovatelů, strážných nezarazil nikoho ani nenapadlo ho třeba jen napomenout. Propaganda názorů galerky tedy vůbec nebyla v rozporu se způsobem našeho života, neohrožovala jej. Seděl jsem v zóně a uvažoval: co kdybych teď vylezl do druhého poschodí já a ze stejného okna a stejně silným hlasem bych zazpíval něco o osudu válečného zajatce, na způsob "Kde jsi? Kde jsi?", jak jsem to slyšel ve frontové kontrarozvědce, nebo kdybych složil něco o osudu poníženého. zlomeného frontového vojáka - co by se dělo! Jak by všichni začali lítat! Ve spěchu by r~a mě vytáhli požární žebřík, nečekali by, až to oběhnou okolo. Zacpali by mi ústa, svázali ruce, napařili by mi nový trest! Ale zloděj si zpívá, svobodní Moskvané poslouchají - a jako by všechno bylo v pořádku…

To všechno nevzniklo naráz, nýbrž historicky, jak se u nás s oblibou říká. Ve starém Rusku existoval (a na Západě dosud existuje) nesprávný názor na zloděje jako na nenapravitelné, jako na trvalé zločince ("páteř zločinnosti"). Proto politické před nimi při transportech a ve vězeních chránili. Proto správa, jak potvrzuje P. Jakubovič, bránila jejich bezuzdnostem a lámala jejich vládnoucí postavení v trestaneckém světě, zakazovala jim zastávat vedoucí pracovní a výnosná místa, rozhodně se stavěla na stranu ostatních katoržniků. "Tisíce jich Sachalin pohltil a nepustil ven." Ve starém Rusku se vůči kriminálním-recidivistům uplatňovala jedna formule: "Sehněte jim hlavy pod železné jařmo zákona!" (Urusov). Takže v roce 1914 zloději nevládli ani venku, ani v ruských vězeních.

Ale okovy padly a záře svobody svitla. V dezertérství miliónů roku 1917 a pak v době občanské války byly rozpoutány všechny lidské vášně, ty zlodějské především, hlavy se už za žádnou cenu nechtěly sklánět pod jařmo. Ostatně bylo řečeno, že toho ani není třeba. Vypadalo to velmi užitečné a zábavné, že jsou - nepřáteli soukromého vlastnictví, tedy revoluční silou, jíž je třeba usměrnit do proletářského řečiště. To přece nebude těžké. Záhy vyrostla nebývale početná směna ze sirotků občanské války - bezprizorní, chuligáni. Hráli se u asfaltových kotlů Nepu, absolvovali první hodiny odřezávání dámských kabelek přímo z ruky, tahali hákem kufry z oken vagónů. Uvažujeme sociologicky: vždyť za všechno může prostředí? Tak tedy převychováme ty zdravé lumpenproletáře a zařadíme je do normálního života! Vznikly první komuny a kolonie, byla tu "Cesta života". (Jenže jedno jim ušlo: bezprizorní ještě nebyli zloději pod přísahou, náprava bezprizorných ještě nic neznamenala, všichni ještě nebyli zkaženi.) Nyní, když už minulo přes čtyřicet let, se můžeme ohlédnout a zapochybovat: kdo koho převychoval. Zda čekisté urky nebo urkové čekisty. Urka, který přijal čekistickou víru, je

kurva, a urkové ho podřežou. Čekista, který si osvojil psychologii urků, je důsledný vyšetřovatel 30.-40. let, nebo energický velitel tábora, vážený, postupuje ve službě.

A urkova psychologie je velmi prostá, je velmi lehké si ji osvojit: 1. Chci žít a užívat, na ostatní s…!

2. Pravdu má silnější.

3. Co tě nepálí, nehas! (Dokud nebijí tebe, nezastávej se těch, koho mlátí. Čekej, až přijde řada na tebe.) Bít slabé nepřátele jednoho po druhém! To je nějak povědomý zákon. Tak to dělal Hitler. Tak to dělal Stalin.

Kolik se nám toho nažvanil Šejnin o "svérázném kodexu" kriminálních, o jejich "čestném" slově. Když to člověk čte, vidí samé donkichoty, samé vlastence! Ale když se setká s tou sběří v cele nebo v antonu…!

Hej, dost toho lhaní, prodejná pera! Vy, co jste pozorovali galerku přes zábradlí parníku nebo přes stůl vyšetřovatele! Vy, co jste se nikdy s nimi nesetkali tváří v tvář!

Urkové nejsou žádní jánošíci! Když je třeba něco ukrást musulmanovi, tak mu to ukradnou! Když potřebují svléknout mrznoucímu poslední onuce, neštítí se ani toho! Jejich velké heslo je: "Umři ty dnes, a já zítra!"

Ale třeba jsou to opravdu vlastenci? Proč nekradou státní majetek! Proč neloupí ve zvláštních dačách? Proč nezastavují dlouhé černé automobily? Protože si myslí, že by se setkali s vítězem nad Kolčakem? Nikoli, je to proto, že auta a dači jsou dobře chráněny. A obchody a sklady jsou pod ochranou zákona. Protože realista Stalin dávno pochopil, že celá ta převýchova urků je mlácení prázdné slámy. A přehodil směr jejich energie, poštval je na občany vlastní země.

Takhle vypadaly po třicet let zákony (do roku 1947): Krádež státního, erárního majetku, zneužití funkce ke krádeži? Bedna ze skladu? Tři brambory v kolchoze? Deset let! (A od roku 1947 i dvacet!) Krádež venku?Vybílili byt, odvezli na náklaďáku všechno, co si rodina za svůj život našetřila? Když přitom nedošlo k vraždě, pak - do jednoho roku, někdy 6 měsíců…

Shovívavost plodí zloděje.

Stalinské zákony urkům pravily jasně: nekrad' státu! Kraď soukromým osobám! Soukromé vlastnictví je totiž přežitkem minulosti. (A osobní vlastnictví funkcionáře je nadějí budoucnosti…) A urkové to pochopili. Ve svých příbězích a písních jsou tak odvážní - ale copak šli brát tam, kde to bylo obtížné, nebezpečné, kde šlo o hlavu? Ne. Zbaběle a žádostivě se cpali tam, kam je poštvali - loupit šaty osamělým chodcům, krást v nechráněných bytech.

Dvacátá, třicátá, čtyřicátá, padesátá léta! Kdo by zapomněl na tu hrozbu, jež věčně visela nad každým občanem: nechoď za tmy! Nevracej se pozdě! Nenos hodinky! Neměj u sebe peníze! Nenechávej byt bez dozoru! Zámky! Okenice! Psi! (Fejetonisté, kterým včas byt nevybílili, se teď věrným hlídacím psům posmívají…)[205)] Kolik okradených občanů ví, že milice po zločincích pátrat ani nezačala, že pro daný případ ani nezaložila spisy, aby si nepokazila statistiku: má to cenu se potit a chytat ho, když pak dostane šest měsíců a na zápočtech mu odepíšou tři? A půjdou vůbec chycení bandité před soud?

Vždyť prokurátoři "snižují zločinnost" (to se od nich žádá na každé poradě) tím podivným způsobem, že případ ututlají, zvlášť když se dá přepokládat, že by se v něm objevilo mnoho obviněných.

Konečně se určitě začnou snižovat tresty a samozřejmě právě u kriminálních. Hej, svědku, dej si u soudu pozor! Brzy se všichni vrátí, a - nůž pod žebra tomu, kdo svědčil! Proto, když vidíš, že někdo leze do okna, že uřezává kapsu, že páře kufr tvého souseda - zavři oči! Jdi dál!

Nic jsi neviděl!

Tak nás vychovali, i zloději, i - zákony!

***205) V důsledném boji proti osobnosti člověka mu nejdříve vzali jednoho přítele - koně a slíbili mu za to traktor. (Jako by kůň byl jen na tahání pluhu, jako by to nebyl tvůj živý přítel v neštěstí i radosti, jako by to nebyl člen tvé rodiny, část tvé duše!) Brzy začali neústupně pronásledovat dalšího přítele psa. Evidovali je, odváželi do rasovny, často zvláštní komanda střílela každého psa na potkání. A důvody nebyly ani hygienické, ani ekonomické, úsporné, nýbrž daleko hlubší: vždyť pes neposlouchá rozhlas, nečte noviny, je to jaksi nekontrolovatelný občan státu, je fyzicky silný, ale jeho síla neslouží státu, je ochranou pána jako osobnosti, nezávisle na tom, jak se o něm usnesl místní sovět a s jakým pověřením si pro něj přijdou v noci. V Bulharsku v roce 1960 občanům zcela vážně navrhli aby místo psů vykrmovali… prasata! Prase nemá zásady, přibývá na váze pro každého, kdo má nůž. Ostatně štvanice proti psům se nikdy nevztahovala na státní, operativní a strážní vlčáky.***

V září 1955 Litěratumaja gazeta (která mnohé posuzuje odvážně, jen literaturu ne) prolévala krokodýlí slzy ve velkém článku: v noci na moskevské ulici, pod okny dvou rodin zjevně vraždili a zavraždili člověka. Později se ukázalo, že obě rodiny (naše! sovětské!) se probudily, dívaly se z oken, ale na pomoc nikdo nepřišel: manželky své muže nepustily. A jakýsi soused (třeba se také probudil? Ale o tom se nepíše), člen strany od roku 191tí, plukovník v záloze (zřejmě ho nečinnost nudí) na sebe vzal úkol veřejného žalobce. Chodí po redakcích a soudech a žádá, aby obě rodiny byly obviněny pro spoluúčast na vraždě!

Také novinář se rozhořčuje: není to trestné, ale je to hanba! Hanba!

Ano, je to hanba, ale pro koho? Jako všechno v našem předpojatém tisku je tu uvedeno vše, kromě toho hlavního. Kromě toho, že:

1. "Vorošilovská amnestie" ze dne 27. března 1953 ve snaze získat mezi lidem popularitu zaplavila stát vlnou vrahů, banditů a zlodějů, které po válce tak těžko pochytali. (Milost pro zloděje - zkáza pro občana.)

2. V trestním zákoníku (Ugolovnyj kodeks, 1926) existuje naprosto nesmyslný článek 139 "o mezích nezbytné obrany" - takže máš právo vytáhnout nůž, teprve až zločinec vytáhne svůj, nesmíš ho bodnout dřív, než on bodne tebe. Jinak budou soudit tebe (v našem zákonodárství neexistuje článek, pode něhož je největším zločincem ten, kdo útočí na slabšího!). Tento strach z překročení míry nezbytné obrany vede k úplnému oslabení národního charakteru. Rudoarmejce Alexandra Zacharova začal u klubu bít chuligán. Zacharov vytáhl zavírací kapesní nůž a chuligána zabil. Dostal za to 10 let jako za čistou vraždu! "A co jsem měl dělat?" divil se. Prokurátor Arciševskij mu odpověděl: "Měl jste utéci!" Kdo tedy vychovává chuligány?!

3. V trestním zákoníku stát zakazuje občanům místo střelné nebo sečně zbraně - ale nebere na sehe jejich ochranu! Stát vydává své občany všanc banditům - a prostřednictvím tisku se odvažuje vyzývat k tomu, aby se "veřejnost postavila na odpor" těmto banditům! Na odpor - čím?Deštníky? Válečkem na nudle? Nejdřív si vychovají bandity, pak proti ním začnou organizovat lidové družiny, které působí mimo zákony a samy se někdy mění v bandy. Od počátku se banditům měly "hlavy ohnout pod jařmo zákona!" Ale bránilo tomu jedině správné učení!

Co by se stalo, kdyby ty ženy pustily muže a mužové by vyběhli s klacky? Bud' by je bandité byli zabili. To nejspíš. Nebo by oni zabili bandity - a šli by do vězení za překročení míry nezbytné obrany. Plukovník v záloze by měl ráno na procházce se psem v každém případě co vychutnávat.

A skutečná vlastní iniciativa, taková jako ve francouzském filmu Nábřeží jitřenky, kde dělníci, bez vědomí úřadů, sami pochytají zloděje a sami je potrestají - nebyla by taková iniciativa u nás přísně zaražena jako svévole? Takový způsob myšlení, takový film - copak je u nás něco takového možné?

Ale ani to není všechno! Existuje ještě jeden významný rys našeho veřejného života, který našim zlodějům a banditům dopomáhá k blahobytu - je to strach z publicity. Naše noviny jsou zaplněny zprávami o výrobních úspěších, které nikoho nezajímají, ale zprávy o soudních procesech, o zločinech v nich nenajdeš. (Vždyť podle Pokrokové teorie je zločinnost výsledkem existence tříd, třídy u nás nejsou, takže nedochází ani k zločinům, a proto se o nich nemůže psát v tisku! Přece nebudeme dávat materiál americkým novinám, že pokud jde o zločinnost, držíme s nimi krok!) Jestliže je na Západě spáchán zločin, jsou fotografiemi zločince zaplněny domovní zdi, dívají se z barových pultů, z tramvajových oken - zločinec se cítí jako štvaná zvěř. Když se spáchá krutá vražda u nás - tisk mlčí, žádné fotografie. vrah jede o sto kilometrů dál, do jiné oblasti a tam si klidně žije. A ministr vnitra nebude muset v parlamentu zdůvodňovat, proč nebyl zločinec zajištěn: vždyť o tom nikdo neví, jen obyvatelé toho městečka. Když ho najdou, dobře, když ne, taky dobře. Vrah se nepokusil o ilegální překročení hranic, (pro stát není tak nebezpečný, aby se vyhlásilo celostátní pátrání.

Se zločinností je to jako s malárií, jednou se vyhlásilo, že už neexistuje - a už se nesmí léčit, takovou diagnózu ani nemůže lékař stanovit!

Jistě, i milice i soud chtějí uzavřít případ, ale to vede k formálnosti, která ještě více nahrává skutečným vrahům a banditům: z nevypátraného zločinu je obviňován kdokoli, první, kdo jim přijde pod ruku, zvlášť ochotně dovažují několik zločinů tomu, kdo už má jeden na svědomí. Stačí připomenout případ Petra Kizilova[206)]- který byl dvakrát bez jakýchkoli důkazů odsouzen k smrti zastřelením (!) za

***206) Izvěstija, 11. 12. 1959 a duben 1960.***

vraždu, již nespáchal, nebo případ Alexejenceva[207)]- něco podobného. Kdyby dopis advokáta Popova (ve věci Kizilova) nepřišel do Izvěstijí, nýbrž do Timesů, skončilo by to výměnou královského soudu nebo vládní krizí. Ale u nás se za čtyři měsíce sešel oblastní výbor strany (proč oblastní výbor? Copak je mu soud podřízen?) a s ohledem na "mládí a nezkušenost" vyšetřovatele (pročpak takovým lidem svěřuji lidské osudy?), na to, že se "zúčastnil Vlastenecké války" (copak že u nás k tomu kdysi nepřihlíželi!) - někomu zapsali do kartotéky důtku a někomu pohrozili prstem. Hlavnímu katanu, Jakovenkovi, prý dali po půl roce (to už po XX. sjezdu!) snad tři roky za mučení, ale protože to je našinec, jednal podle instrukci, plnil rozkaz - cožpak ho nechají skutečně trest odsedět? Proč taková krutost? Ale do advokáta Popova se budeme muset dát, abychom ho z Bělgorodu vyštvali: ať se řídí podsvětním a celosvazovým principem: co tě nepálí, nehas!

Tak se každý, kdo vystoupil na obranu spravedlnosti, bude třikrát, tisíckrát kát, že tak učinil. Tak se soustava trestů pro galerku stává soustavou stimulů a pobídek. A proto kriminalista po celá desetiletí bujî jako plíseň na svobodě, ve vězení i v táborech.

A na všechno se vždycky najde žehnající vysoká teorie. Nebyli to zdaleka jen naši lehkovážní spisovatelé, kteří pravili, že kriminální jsou naším spojencem při výstavbě komunismu. Je to zformulováno i v učebnicích sovětské nápravné politiky (takové existovaly, byly vydávány!), v disertacích, ve vědeckých článcích o táborech. A nejvěcněji v instrukcích, podle kterých byli táboroví funkcionáři vychováváni. Všechno to vyplývá z Jedině správného učení, jež vysvětluje proměnlivý život lidstva - třídním bojem a jedině třídním bojem.

Argumentace vypadá takto. Profesionální zločince nelze v žádném případě přirovnat ke kapitalistickým živlům (tedy inženýrům, studentům, agronomům a jeptiškám): kapitalistické živly jsou k diktatuře proletariátu trvale nepřátelští, kdežto zločinci jsou jen (!) politicky nevyvážení. (Profesionální vrah je jen politicky nevyvážený!) Lumpenproletář není vlastník, proto se nemůže sblížit s třídně cizími živly, raději se sblíží s proletariátem

(to si počkáte!). Proto se jim v oficiální terminologii GULagu říká sociálně blízcí. (Řekni, kdo je ti blízký…) Proto instrukce neustále a neustále opakovaly: projevovat kriminálním-recidivistům důvěru! Proto se měla prostřednictvím KVO urkům neustále vysvětlovat jednota jejich třídních zájmů se zájmy všech pracujících, KVO v nich měla vychovávat "pohrdavý a nepřátelský vztah ke kulakům a kontrarevolucionářům" (vzpomínáte si, jak to bylo u Averbacha: to on tě navedl ke krádeži! Ty bys byl sám nekradl!) a "opírat se o tyto nálady!" (Vzpomínáte si: rozpoutat třídní boj v táborech?) Zloděj G. Minajev, který to zavázal[208] napsal v dopise, adresovaném mně a zveřejněném v časopise Litěraturnaja gazeta[209]: "Byl jsem dokonce hrdý na to, že jsem sice zloděj, ale nejsem zrádce a škůdce. Při každé příležitosti se snažili nám, zlodějům, dát najevo, že nejsme pro vlast odepsaní, že jsme její sice ztracení, ale přece jen synové. Ale pro ‚fašisty` že není na zemi místa."

A ještě se teoretizovalo takto: je třeba studovat a využívat nejlepší vlastnosti kriminálních. Mají rádi romantiku?

Musíme tedy "dodat rozkazům táborového velení zdání romantiky". Usilují o hrdinství? Dáme jim hrdinství práce!

(Když je přijmou…) Jsou vášniví hráči? Dáme jim vzrušení soutěže! (Pro toho, kdo zná tábor a galerku, je prostě těžko uvěřitelné, že to všechno nepsali debilové.) Jsou ješitní? Jsou rádi, když si jich někdo všimne? Budeme uspokojovat jejich ješitnost pochvalami, vyznamenáváním! Budeme je

*207) Izvěstija, 30. 1. 1960.*

*208) Zavázat - zlodějský žargon, se souhlasem podsvětí s ním skoncovat, odejít do frajerského civilního života.*

*209) 29. 11. 1962.*

dávat na vedoucí funkce! Zejména pachany, abychom v táboře využili autority, jež na kriminální platí (tak je to v Averbachově monografii napsáno: autorita pachanů!).

Když pak tato úhledná teorie vstupovala na táborovou půdu, vypadalo to takhle: nejzarytější, nejzuřivější urkové dostávali do svých rukou neomezenou moc na ostrovech Souostroví, na táborových střediscích - moc nad obyvatelstvem celé země, nad rolníky, lidi z měst a inteligencí, moc, jakou nikdy v minulosti neměli, nikdy v žádném jiném státě, moc, jakou si venku ani představit nedovedli - a teď dostávali do rukou všechny ostatní lidi jako otroky. Který bandita by se takové moci zřekl? Zloději z hlavních měst! Vrchní urkové plně ovládli táborové úseky, bydleli ve zvláštních "kabinkách" nebo stanech se svými dočasnými ženami. (Nebo po libostí vybírali pěkné ženské ze svých poddaných, a tak inteligentní ženy z osmapadesátky a mladičké studentky zpestřovaly jejich jídelníček. Čam1erov byl v Norillagu svědkem toho, jak ženská z galerky navrhovala svému zlodějskému mužíčkovi: "Chceš, dám ti ochutnat šestnáctiletou kolchozničku?" Byla to vesnická dívenka, která se dostala na sever na 10 let za kilo obilí. Dívenka se chtěla bránit, ale baba ji zlomila rychle: "Zapíchnu tě! Copak jsem horší než ty? Já si pod něho přece lehám!"). Měli šestky - lokaje z řad pracantů, kteří vynášeli jejich nočníky. Vařilo se pro ně zvlášť z té trochy masa a tuků, co patřily do společného kotle. Urkové o stupeň nižšího ranku byli na vedoucích místech - jako normovači, komandanti, pomocní dozorci. Ráno si po dvou stoupli s bidly u vchodu do stanu pro dvě stě lidí a veleli: "Ven, žádný ať není poslední!" Zlodějský potěr se využíval k bití absentérů - tj. těch, co už neměli síly dovléci se do práce. (Velitel poloostrova Tajmyr jezdil na nástup v osobním voze a

nemohl se vynadívat, jak urkové biji osmapadesátníky.) Konečně ti urkové, kteří uměli cvrlikat. si umyli krky a stali se vychovateli. Řečnili, poučovali osmapadesátku, jak se má žít, sami žili z kradeného a dostávali podmínky. Taková držka, která vůbec nerozuměla stavebním pracím, sociálně blízký vychovatel, mohl na Bělomořském kanálu zrušit stavební pokyny sociálně cizího stavbyvedoucího.

A to všechno nebyla jen teorie, která se stala praxí. Byl to každodenní život. Tak to bylo pro kriminální nejlepší.

Bylo to tak nejklidnější i pro velení: nenamáhat ruce (bitím), hubu, nepátrat po podrobnostech a dokonce ani do zóny nechodit. I pro systém útlaku to bylo mnohem lepší: galerka jej prováděla daleko drzeji, s větší zvířeckou krutostí, bez jakéhokoli strachu z odpovědnosti před zákonem.

Ale i tam, kde se zlodějům nesvěřovaly úřady, měli - podle oné třídní teorie - dost výhod. Když vyšli za zónu, byla to největší oběť, o niž mohli být požádáni. Na pracovišti si mohli poležet, jak se jim chtělo, kouřit, vykládat si své pohádky z podsvětí (o vítězstvích, útěcích, o hrdinství) a v létě se hřát na sluníčku, v zimě u táboráku. Stráže se jejich táboráků nikdy nedotkly, kdežto ohně osmapadesátníků rozmetávaly a zadupávaly. A kubíky (dříví, zeminy, uhlí) jim pak připisovaly na úkor osmapadesátky[210)] A kriminální pak dokonce vozí na slety úderníků a recidivistů (Dmitlag, Bélomořský kanál).

***210) Zloděj si zachovává zvyk žít na úkor cizích kubíků i po propuštěni, ačkoli je to na první pohled v rozporu s jeho vrůstáním do socialismu. V roce 1951 byl v Oj-Mjakoně (Ust-Nera) propuštěn zloděj Krochalev a stal se horníkemrubačem na dole. Nikdy neměl sbíječku v rukou, ale důlní mistr mu připisoval rekordní výkony na úkor vězňů. Krochalev dostával měsíčně 8-9 tisíc za tisíc nosil vězňům nažrat, ti byli velice rádi a proto mlčeli. Brigadýr-vězeň Miljučichin se pokusil v roce 1953 tento pořádek zlomit. Propuštění zloději ho poranili, obvinili z loupeže, byl souzen a dostal znovu svých 20 let. Nechápejte tuto poznámku jako opravu marxistické teze, že lumpenproletář není vlastník. Již tě není vlastník! Krochalev si za svých 8 tisíc přece nepostavil vilu: prohrál je v kartách, propil a utratil za ženské.***

Tady máme jednu ženskou z galerky - jmenuje se Beregová, ta se dostala do slavných análů Volgokanálu. Byla pohromou každého vězení, v němž seděla, řádila v každém oddělení milice. Pokud někdy z rozmaru pracovala, vzápětí zničila všechno, co udělala. Se šňůrou trestů se dostala v červenci 1933 do Dmitlagu. Dál už je to kapitola legend: šla do indie a s údivem (jen ten údiv je věrohodný) zjistila, že tu neslyší ani nadávky, že nevidí hrát karty. Prý jí vysvětlili, že se tady kriminální s vášní oddávají práci. A tak hned šla na výkop a dokonce začala "dobře" pracovat (čti: připisovali jí cizí kubíky!). Pak přichází pravdivá kapitola: v říjnu (když nastala zima) přišla k lékaři, a aniž byla nemocná, požádala (s nožem v rukávě?) o několik dni volna. Lékař ochotně (! - má přece vždycky dost místa) souhlasil. Úkolářkou byla stará kamarádka Beregové Poljakovová, ta už jí sama od sebe přidala dva týdny na flákání, zapisovala neexistující směny (to znamená, že kubíky na ni sebrala zase pracantům). A tady se Beregová zhlédla v záviděníhodném životě úkolářky, rozhodla se, že se také zkurví. V den, kdy ji Poljakovová budila na nástup, Beregová prohlásila, že hlínu kopat nepůjde, dokud neodhalí machinace Poljakovové se směnami, výkony a příděly (vděčností se příliš nezatěžovala.) Dosáhla toho, že ji přijal oper (galerka se operů nebojí, druhý trest jim nehrozí, kdyby to takhle zkusili kaeři.), a hned se stala vedoucí zaostávající mužské brigády (zřejmě slíbila, že těm musulmanům zpovyráží zuby). pak se stala úkolářkou místo Poljakovové, pak vychovatelkou v ženském baráku (! - ta sprostá huba, hráčka a zlodějka!). Pak - vedoucí stavebního oddílu (to znamená, že už poroučela inženýrům!). A na všech tabulích cti

Dmitlagu se pyšně objevovala ta zubatá kurva v koženém kabátě a s vojenským pouzdrem na mapy (jistě je někomu sekla). Její ruce umějí bít muže, oči má jako vědma.

Právě ji popularizuje Ida Leopoldovna.

Tak lehké jsou cestičky kriminálních v táboře: trochu rámusu, trochu zrady, dál už bij nalevo napravo.

Někdo mi může namítnout, že jen kurvy jdou do různých funkcí, kdežto "čestní zloději" zachovávají zlodějské zákony. Ale já se díval na jedny i na druhé a nepozoroval jsem, že by jedna sebranka byla ušlechtilejší než druhá. Zloději páčili pohrabáčem Estoncům zlaté zuby z úst. Zloději v Kraslagu, rok 1941, topili na záchodě Litevce za to, že jim odmítli vydat balíčky. Zloději okrádali odsouzené k smrti. Zloději jen tak žertem zabíjí prvního spoluvězně v cele, který se jim dostane pod ruku, jen aby bylo zahájeno nové vyšetřování, aby měli nový soud, protože chtějí přečkat zimu v teple nebo odejít z těžkého tábora, když už se do něho dostali. A co bychom mluvili o takových maličkostech, jako je - sebrat někomu boty či šaty na mraze? Co bychom mluvili o ukradených přídělech?

Ba ne, kámen nedá plodu, od zloděje nečekej dobro.

Teoretici GULagu se zlobili: kulaci (v táboře) zloděje ani nepovažují za lidi (a tím prý prozrazují svou zvířecí podstatu).

A jak je má člověk považovat za lidi, když mu rvou srdce z prsou a sají krev? Celá ta "romantická svobodná" banda je spolek vlkodlaků.[211)]

***211) Lidé ze vzdělaných vrstev, kteří se sami s galerkou na úzké stezičce života nesetkali namítají proti takovému nelítostnému zhodnocení zlodějského světa: nechovají ti, koho zloději tak dráždí, tajnou lásku k vlastnictví? Trvám na své definici: vlkodlaci, kteří vysávají tvé srdce.***

Rouhají se všemu, co pro nás tvoří přirozený okruh lidství. Ale copak je to tak beznadějné? Jsou to opravdu vrozené vlastnosti zlodějů? A kde - kde jsou ty dobré stránky jejich duše? Nevím. Zřejmě je zabil, potlačil zlodějský zákon, podle něhož my všichni ostatní nejsme lidé. Už jsme psali o hranici zločinu. Urka, prostoupen zlodějským zákonem, zřejmě nenávratně přestupuje jakýsi mravní práh. Ještě mi namítají: vždyť jste poznal jen zlodějský drobný potěr. Ti hlavní, skuteční zloději, špička zlodějského světa, byli vesměs v roce 1937 popraveni. Skutečně, zloděje 20. let jsem neviděl. Ale nemám dost fantazie, abych si je představil jako osobnosti mravní.

Ale dost už! Řekněme něco i na obranu galerky. Mají sice svůj "svérázný kodex" a svérázné pojetí cti. Ale nikoli v tom, že by byli vlastenci, jak by si to přáli naši úředníci a spisovatelé, ale v tom, že jsou naprosto důslednými piráty.

A přestože si je diktatura proletariátu tak hýčkala - oni si jí nevážili ani vteřinu.

Je to plemeno, které přišlo na Zemi - žít.! A protože v jejich životě připadá na vězeni doba téměř stejná jako na svobodu, chtějí i ve vězení užívat radostí života. Nic jim není do toho, proč to vězení existuje a jak trpí vedle nich jiní.

Jsou nepokorní a tak využívají plodu této nepokornosti - a proč by se měli starat o ty, co ohýbají hlavu a umírají jako otroci" Potřebují jíst - a seberou všechno, co je k jídlu a je dobré. Potřebují pít - a za vodku prodávají strážným věci, ukradené sousedům. Potřebují měkce spát - a jakkoli se tváří mužně, považují za zcela důstojné vozit s sebou polštář a prošívanou pokrývku nebo peřinu (tím spíše, že se tam dá dobře schovat nůž). Mají rádi paprsky životodárného slunce a když nemohou jet do černomořských lázní, opalují se na střechách staveb, v kamenolomech, u vchodů do šachet (ať si fárá pod zem ten hloupější). Mají skvěle vypěstované svaly, úplné bicepsy. Svou bronzovou kůži vystavují tetování, takže jejich umělecké, erotické a dokonce i etické potřeby jsou uspokojovány:

na svých prsou, břiše, na zádech si navzájem prohlížejí mohutné orly, odpočívající na skále nebo letící na nebi.

Baldochu (slunce) s paprsky na všechny strany. Splynutí žen a mužů. A jednotlivé orgány jejich rozkoše. A najednou - u srdce - Lenina nebo Stalina nebo dokonce oba (ale to má přesně stejnou cenu jako křížek na krku kriminálního).

Někdy se mohou smát legračnímu topiči, který přikládá uhlí přímo do zadku, nebo opici, oddávající se onanii. A mohou si jeden na druhém přečíst známá, ale ve svém opakování milá hesla: "Všechny sraby někam!" (Zní to vítězně jako "Jsem král Assarhaddon!") Nebo na břiše dívky: "Za horkou dám život!" Nebo skromnou, nepatrnou sentenci na ruce, která už vrazila někomu pod žebra desítku nožů: "Pamatuj slova matčina!" Nebo: "Vzpomínám na matku a její lásku." (Galerka pěstuje formální kult matky, aniž plní její přikázání.) Oblíbili si Jeseninův Dopis matce a vůbec všechny snazší věci z Jesenina. Některé jeho verše, například zmíněný Dopis nebo Přimhouřil už večer černé brvy, si zpívají.

K povzbuzení smyslů rádi užívají ve svém bouřlivém životě narkotik. Ze všech narkotik je nejdostupnější - anaša (z konopí), jíž se říká také plantčík. Kouří se. Mají o tom vděčnou písničku:

Ach, plantčík, ten plantčík, travička boží, Každého hmatáka útěcha![212) ] Ano, neuznávají instituci vlastnictví a tím jsou skutečně cizí buržoům a těm komunistům, kteří mají vily a auta.

Všechno, s čím se na své životní cestě setkají, berou jako své vlastnictví (pokud to není příliš nebezpečné)…

Dokonce i když mají vlastního dost, táhne je to vzít cizí, protože pro zloděje neukradený kousek nemá žádný půvab.

To, co ukradnou ze šatů, nosí, dokud je to neomrzí, dokud je to baví, ale brzy to zase prohrají v kartách. Hrát karty po celé noci jim přináší nejsilnější zážitky, tady daleko překonali ruskou šlechtu minulých století. Mohou hrát o oko (tomu, kdo prohraje, okamžitě vyrazí oko), hrát po~I sebe, tj. prohrát se ke zvrácenostem. Když všechno prohrají, vyhlásí na lodi nebo v baráku filcunk, ještě něco seberou frajerům, a hra pokračuje.

Kriminální neradi pracují, ale proč by měli mít práci rádi, když se najedí, napijí a obléknou bez práce? Samozřejmě, brání jim to ve sblížení s dělnickou třídou (ale zdalipak dělnická

***212) Hmaták - kapesní zloděj.***

třída tak ráda pracuje? Zdalipak se nenamáhá pro bídný peníz, protože nemá jinou možnost si vydělat?) Kriminální nejenže nemůže "strhnout vášeň práce", je jim odporná a umějí to dát dramaticky najevo. Když se třeba dostanou na zemědělské práce a musí jít na zónu shrabovat vikev a oves na krmení, nejenže si prostě sednou a odpočívají, ale navíc seberou všechny hrábě a vidle na hromadu, zapálí je a budou se u toho ohně hřát! (Sociálně cizí parťáku, co uděláš?) Marná byla snaha donutit je bojovat za vlast, jejich vlast je celá země. Odvedení urkové ve vojenských vlacích zpívali, pohupujíce se: "Naše věc je spravedlivá! Naše věc je levá! (Rusky: Naše dělo pravoje, naše dělo levoje, nepřeložitelná slovní hříčka, pravyj je rusky i pravý (opak levého), i spravedlivý. Levý - ve smyslu levoty, jako v češtině. Pozn. překl. "Proč všichni zdrhaj? Proč a proč?" Pak něco ukradli, zavřeli je a milý transport je dovezl zpět do vězení v zázemí. Dokonce v dobách, kdy dosud živí trockisté podávali žádosti, aby byli posláni z tábora na frontu, to urkové nikdy neudělali. Ale když bojující armáda začala proudit do Evropy, když ucítili vůni kořisti - oblékli uniformu a jeli v patách armády loupit (říkali tomu žertem "Pátý ukrajinský front").

Ovšem - a v tom jsou daleko zásadovější než osmapadesátka - žádný Žeňka Žogol, ani Vaska Kiškeňa s podhrnutými okraji vysokých bot, napůl úst s úctou vyslovující posvátné slovo "zloděj" - nikdy nepomůže upevňovat vězení: stavět sloupy, natahovat ostnatý drát, kopat bezpečnostní pás, opravovat strážnici, dávat do pořádku světlo v zóně. V tom je urkova čest. Vězení bylo vytvořeno proti jeho svobodě, proto nemůže pracovat pro vězení! (Ostatně neriskuje, že za to odmítnutí dostane 58, ale ubohý nepřítel lidu okamžitě vyfasuje kontrarevoluční sabotáž. Galerka je odvážná proto, že je beztrestná, ale kdo se jednou spálil, už se příště bojí.) Ostatně stávalo se, že se rozzuřené vedení nepáralo ani s urkem. Tady je příhoda, kterou vyprávěl americký Ital Thomas Sgovio. (Narozen 1916 v Buffalu, v mládi člen americké mládežnické komunistické organizace. Jeho otec byl pro komunistickou činnost vypovězen z USA odjel do SSSR a rodina ho následovala. Zde žili jako političtí emigranti na účet MOPRu - takových byly v SSSR tisíce - a čekali, až přijde jejich čas a budou se hodit při okupaci své vlasti. Ale od roku 1937 je Stalin začal šmahem uklízet. Napřed zavřeli otce, pak v roce 1938 Thomase. Věznili ho v Ochotném rjadu, dostal SOE, společensky nebezpečný element, pět let - a ještě v srpnu toho roku, ani se nenadal, byl na Kolymě.) Byl teprve krátce na OLPu "Rozvědčík", když ho jako dobře vyhlížejícího, mluvícího lámanou ruštinou a špatně rozumějícího rusky zbil v jídelně mladý silný urk, a on nevěděl proč. Zůstal ležet na zemi s krvácejícím nosem, dokonce zahlédl, jak urk vytáhl z holinky dlouhý nůž - stačilo říct ještě slovo a byl by ho zabil. A tak zůstal ležet a pak ještě dlouho plakal bolestí a bezmocí. Urk vykonával v táboře urkovsky čistou prácičku - rozvážel vodu. Ale za několik měsíců ho začátkem zimy sundali a měl jít na společné práce. Odmítl, jak to mají urkové v povaze. Zavřeli ho na izolaci. Při rozdělování práce ho pak přede všemi vyvlekli a nařídili mu, aby nastoupil s ostatními. Urk plivl do obličeje veliteli OLPu a na dozorce a strážné spustil: Svině! Špiclové! Fašisti! Strážní ho vysvlékli (mrzlo jen praštělo) do podvlékaček, přivázali k saním a vyvlekli za bránu. Ale pořád sebou mlátil a spílal veliteli i strážím, a tak ho odvlekli dál a nechali zmrznout. (A Sgovio říká: "Že mě div nepodřízl, to je fuk. Stejně je to pro mě hrdina a mám ho rád - za to, že to vytmavil vedení.") Je naprosto nemožné spatřit urka s novinami, kriminální jsou zcela a neochvějně přesvědčeni, že politika je cvrlikání, které nemá se skutečným životem naprosto nic společného. Galerka také nečte knihy, a když, tak velmi zřídka. Ale milují ústní tradici a vypravěč, který jim po večerce donekonečna spřádá romány, bude mít vždycky co jíst z jejich lupu a bude ctěn, jako všichni vyprávěči a pěvci primitivních národů. Tyto romány - to je fantastická a dosti jednotvárná směs laciných bulvárních motivů z velkého světa (musí to byt velký svět!), kde se to hemží tituly vikomtů, hrabat, markýzů, s vlastními podsvětími legendami, sebechválou, podsvětním žargonem a představami urků o přepychovém životě, jehož hrdina konec konců vždycky dosáhne: hraběnka si lehne na jeho "kavalec", kouří jen Kazbek, má "cibule" (hodinky) a jeho "pepíci" (vysoké boty) jsou bezvadně vyleštěni.

Nikolaj Pogodin byl na studijní cestě na Bělomorkanálu a zřejmě tam projedl nemálo erárního chleba, ale nic z galerky nepochopil, nic nepoznal, všechno překroutil. Protože v naši literatuře 40. let není nic o táborech než jeho divadelní hra (a pak film), musíme se o nich vyjádřit.

Ubohost inženýrů-kaerů, kteří se zhlížejí ve svých vychovatelích a učí se tak žít, ani nevyžaduje komentáře.

Pogodin si však dokázal nevšimnout u svých aristokratů, galerky, ani rysu tak prostého, že kriminální nekradou tajně z kapsy, nýbrž berou právem silnějšího. Ze všech udělal drobné kapesní zloděje a do omrzení, nejméně tucetkrát, to v divadelní hře obehrává, dokonce tu urkově kradou jeden druhému (což je naprostý nesmysl, krade se jen frajerům a všechno se odevzdává pachanovi). Pogodin také nepochopil (nebo nechtěl pochopit) skutečné stimuly práce v táboře - hlad, bití, společné ručení brigády. Dokonce

ani nepochopil, kdo je v táboře "soudruh" a kdo "občan". Chytil se však jednoho - sociální blízkostí galerky (to mu přihráli na správě kanálu v Medvežce, nebo ještě před tím Gorkij v Moskvě) - a tak se namáhal, aby ukázal převýchovu kriminálních. A vznikl paskvil na galerku, před nímž bych ji chtěl bránit dokonce i já.

Jsou mnohem chytřejší, než je znázorňuje Pogodin (či Šejnin), a na lacinou převýchovu se nedají .nachytat prostě proto, že jejich světový názor je bližší životu než názory žalářníků, je ucelenější a neobsahuje žádné prvky idealismu! A veškerá zaklínání, že by hladoví lidé měli pracovat a v práci umírat - to je čistý idealismus. A jestliže se v rozhovoru s občanem velitelem nebo dopisovatelem z Moskvy nebo na pitomém mítinku objeví slza v oku a zachvěje se hlas - je to vypočítané divadlo, aby dostal úlevu nebo snížení trestu - ale v duchu se v tu chvíli urka směje! Urkové výborně rozumějí žertu (spisovatelé, kteří sem přijeli z hlavního města - nikoli). Není možné, aby kurva Míťa vstoupil beze zbraně a bez dozorce do cely BZR - a místní pachan Kosťa aby se před ním schoval pod palandu! Kosťa si samozřejmě připravil nůž, a nemá-li ho, bude Míťu škrtit a jeden z nich zemře. Tady to naopak není legrace, ale Pogodin z toho dělá frašku. Strašlivě falešná je epizoda "převýchovy" Soni (proč? co ji donutilo chopit se kolečka?) a jejím prostřednictvím převýchovy Kosťovy?! A povýšení dvou zlodějů mezi strážné?

(To mohou udělat drobní zloději, kteří nepatří ke galerce!) A pro střízlivé, cynické urky je nemyslitelné soutěžení brigád (snad jen proto, aby se vysmáli volňasům). A motiv nejfalešnější: galerka žádá o pravidla organizace komuny!

Nemohli bychom urky ukázat falešněji a prolhaněji! Kriminální žádají o pravidla! Galerka velmi dobře zná svá pravidla - od první krádeže do poslední rány do vazu. A kdy je třeba bít toho, kdo už leží. A kdy má pět zaútočit na jednoho. A kdy na spícího. A pro svou komunu mají pravidla o hodně starší, než je Komunistický manifest!

Jejich komuna, přesněji jejich svět, je světem od našeho světa odděleným, kruté zákony. které tu po staletí platí, aby tento svět upevnily, vůbec nezávisí na našem "frajerském" zákonodárství, ba ani na sjezdech strany.

Mají svůj zákon práva staršího, podle něhož jejich pachani vůbec nejsou voleni, nesou na hlavě korunu od chvíle, kdy vstoupí do cely nebo do zóny a jsou okamžitě uznáváni za vůdce. Tito pachani bývají i velmi inteligentní, vždy však velmi jasně chápou systém názorů kriminálních a mají za sebou dostatečné množství vražd a loupeží. Galerka má své soudy ("rovnačky"), založené na kodexu zlodějské "cti" a tradici. Rozsudky jsou nelítostné a vykonávají se bez milosti, i kdyby byl odsouzený nedostupný a v docela jiné zóně. (Způsoby trestu jsou podivné: třeba všichni, jeden za druhým, skáčí z horní palandy na ležícího na zemi, až mu rozdrtí hrudník.) A co znamená samo jejich slovo "frajerský"? Frajerský - to znamená všelidský, něco co je vlastní všem normálním lidem. Právě tento všelidský svět, náš svět, se svou morálkou, životními zvyky a vzájemným způsobem chování kriminální nenávidí nejvíc, tomu se nejvíc posmívají, to je v největším rozporu s jejich asociálním, protispolečenským klanem.

Ne, "převýchova" hřbet podsvětí nezlomila ("převýchova" jim jen pomáhala rychle se vrátit k novým loupežím).

Když však v 50. letech Stalin mávl rukou nad třídní teorií a sociální blízkostí a poručil, aby kriminální strčili do izolací, do samotek, a dokonce aby pro ně postavili nová vězení (stříšky - jak říkali zloději), byla to rána pod pás.

V těchto stříškách zloději rychle vadli, slábli a hebli. Protože cizopasník nemůže žít sám. Musí žít na někom, přilepený na něm.

## 17 NEZLETILÍ

Souostroví má mnoho hnusných tváří, mnoho šklebů. Ať se k němu člověk přiblíží z kterékoli strany, pěkný pohled to není. Ale snad nejhnusnější je ta tlama, která polyká nezletilé.

Nezletilí nejsou už ti bezprizorní v šedých hadrech, hemžící se, kradoucí a hřející se u kotlů na ulici, bez nichž si nelze představit městský život ve 20. letech. Do kolonií nezletilých zločinců (při Narkomprosu taková kolonie existovala už v roce 1920. Bylo by zajímavé zjistit, jak to vypadalo s nezletilými zločinci před revolucí), do pracovních věznic pro - nezletilé (ty existovaly od roku 1921 do roku 1930, měly mříže, zámky a dozor, takže podle zastaralé buržoazní terminologie to byly obyčejné věznice), potom do "pracovních komun OGPU" od roku 1924 - brali bezprizorné z ulice, ne od rodiny. Občanská válka se svým hladem, rozvratem, s rodiči, popravenými nebo padlými na frontách, z nich učinila sirotky, a tenkrát se justice skutečně snažila vrátit ty děti do normálního života, vytrhnout je z uliční školy zlodějství. V pracovních komunách byly zavedeny učňovské školy, v podmínkách těch dob nezaměstnanosti to byla velká výhoda, a mnozí mládenci se učili rádi. Od roku 1930 byly v soustavě Lidového komisariátu spravedlnosti založeny učňovské školy zvláštního typu - pro nezletilé ve výkonu trestu. Mladí zločinci museli pracovat 4 - 6 hodin denně dostávali za to mzdu podle platných všesvazových norem, a zbytek dne se mohli - učit a bavit. Možná, že touto cestou by to bylo šlo.

Kde se vzali mladí zločinci? Zrodil je článek 12 Trestního zákoníku z roku 1926, který dovoloval soudit za krádež, násilí, zmučení a vraždy děti od dvanácti let (rozuměl se tím také článek 58), ale soudit s mírou, ne "na plné pecky" jako dospělé. To už byla první vrátka na Souostroví pro budoucí nezletilé, ale ještě to nebyla vrata.

Nesmíme vynechat toto zajímavé číslo: v roce 1927 bylo ve věku od 16 do 24 let (ti mladší se ani nepočítají)

48 % z celkového počtu vězňů.[213)] Můžeme to chápat i tak, že téměř polovinu celého Souostroví tvořila v roce 1927 mládež, již Říjnová revoluce zastihla ve věku od šesti do čtrnácti let. Právě tito chlapci a dívky se po deseti letech vítězné revoluce dostali do vězení a tvořili přitom polovinu osazenstva! Příliš se to neshoduje s bojem proti přežitkům buržoazního vědomí, převzatým ze staré společnosti, ale čísla jsou čísla. Ukazují, že Souostroví mělo vždycky hojnost mládeže.

Ale o tom, nakolik má být Souostroví mladé, se rozhodlo v roce 1935. V tomto roce Velký zloduch znovu vtiskl do poddajné hlíny dějin otisk svého prstu. Uprostřed takových činů, jako byla čistka Leningradu a čistka vlastní strany, nezapomněl ani na děti - na děti, které tak miloval, jimž byl Nejlepším přítelem a dával se s nimi proto fotografovat. Neviděl jinou možnost, jak zkrotit ty zlomyslné uličníky, ty ubohé děti, jež se stále více rojily

***213) Sborník, Ot tjurem. str. 333.***

po zemi, stále drzeji porušovaly socialistickou zákonnost, a tak ráčil pro jejich blaho rozhodnout: tyto děti od dvanáctého roku (už i jeho milovaná dcera se blížila této hranici, mohl bezprostředně porovnat tento věk) soudit na plné pecky kodexu! Tj. "s použitím všech forem trestu", jak vysvětlilo Usnesení ÚW a RLK ze dne 7. 4. 1935. (To znamená i trestu smrti.) My, ignoranti, jsme tenkrát málo pronikali do obsahu usnesení. Spíše jsme se dívali na Stalinovy portréty s černovlasou holčičkou v náručí… Tím méně je četly samy dvanáctileté dětičky. A usnesení šla jedno za druhým.

10. 12. 1940 - soudit od 12 let také za "kladení různých předmětů na koleje" (to je přece trénink mladých záškodníků). Usnesení ze dne 31. 5. 1941 - za všechny ostatní druhy zločinů, neuvedené v článku 12, soudit od 14 let!

Ale tu se objevila malá překážka: začala Vlastenecká válka. Ale zákon je zákon! A 7. července 1941; čtyři dny po panikářském projevu Stalina, ve dnech, kdy se německé tanky draly k Leningradu, Smolensku a Kyjevu, bylo vydáno ještě jedno usnesení prezídia Nejvyššího sovětu. Těžko říci, čím je pro nás nyní zajímavější: zda svým neochvějným akademismem, který ukazuje, jak důležité otázky řešila vláda v oněch vypjatých dobách, nebo samotným obsahem. Šlo o to, že prokurátor SSSR (Vyšinskij?) si stěžoval Nejvyššímu sovětu na Nejvyšší soud (to znamená, že Tatíček tu záležitost znal): že soudy nesprávně aplikují Usnesení z roku 1935: dětičky jsou souzeny jen v tom případě, když se zločinu dopustily úmyslně. Ale to je přece nepřípustná změkčilost! A tak prezídium uprostřed válečného požáru vysvětluje: tato interpretace neodpovídá textu zákona zavádí omezení v zákoně neuvedená…! A v souladu s přáním prokurátora se Nejvyššímu soudu ukládá: soudit děti s použitím všech forem trestu (tj. "na plné pecky") i v těch případech, kdy se dopustí zločinu neúmyslně, z neopatrnosti!

To je, co? Snad v celých světových dějinách se ještě nikdo nepřiblížil k tak zásadnímu řešení dětské otázky! Od 12 let za neopatrnost - včetně trestu smrti![214)] Teprve teď se uzavřely pro lačné myši všechny díry! Teprve teď byly chráněny kolchozní klásky! Teprve teď se mohly sýpky nevesele plnit, mohl kvést život a děti, od narození zkažené, vstoupit na dlouhou cestu nápravy.

Nikdo ze stranických prokurátorů, kteří měli také takové děti, se nezachvěl! Bez zábran podepisovali příkazy k zatčení. A nezachvěl se ani nikdo ze stranických soudců! S jasnýma očima odsuzovali děti ke třem, pěti, osmi a deseti letům normálních táborů!

A za stříhání klásků ti drobečci dostávali nejméně 8 let!

A za trošku brambor - brambor jen tak do klukovské kapsy - také osm let! Okurky se tak necenily. Saša Blochin dostal za 10 okurek z kolchozní zahrady 5 let.

A co hladová 14 letá holčička Lída v Čingirlausském okresním městečku v Kustanajské oblasti, která šla po ulici a sbírala i s prachem tenounký pramínek obilí, padající z nákladního auta (stejně by bylo přišlo na zmar)? Tak tu odsoudili jen na tři roky s přihlédnutím k polehčující okolnosti, že nerozkrádala socialistické vlastnictví přímo z pole nebo stodoly.

***214) V březnu 1972 byla celá Anglie otřesena, že v Turecku byl 14 letý chlapec odsouzen za obchod s narkotiky ve velkém k 6 letům - jak je to možné!? A kdepak byla srdce a oči vašich levicových vůdců, když četli stalinské zákony o nezletilých? (Poznámka z r. 1972.)***

"Děti?! Proč jste zabíjeli děti?" - zděšeně se obžalovaných ptal svou nevinností si jistý člen Norimberského tribunálu sovětský soudce Nikitčenko, který najednou vůbec neznal sovětské vnitřní zákony (zapomněl, jak sám soudil.) S ještě čestnějším a ušlechtilejším výrazem tam spolu s ním seděl soudce anglický, francouzský a americký.

A možná, že soudce obměkčilo to, že v onom (1948) roce vydal Nejvyšší soud instrukci: za krádeže, které mají charakter dětského uličnictví (drobné krádeže jablek v sadech) - nesoudit. Soud analogicky uvážil, že se dá postupovat trošku měkčeji. (A my si pro sebe učiníme závěr, že od roku 1935 do roku 1948 se za jablka soudilo.) A velmi mnoho dětí bylo souzeno pro útěk z učňovského učiliště (FZO). Je pravda, že za to dostávaly jen 6 měsíců. V táboře se jim říkalo "propadlí hrdlem". Ale legrace nelegrace, tady máte obrázek z tábora na Dálném východě: tyto děti "propadlé hrdlem" mají za úkol vyvézt nečistoty ze záchodů. Vůz se dvěma obrovskými koly, na něm obrovský sud, plny páchnoucí břečky. Spousta dětí se zapřahá do vozu a ze stran a zezadu jen postrkují (sud se houpe a stříká to na ně), kurvy s červenými držkami a v jemných vlněných oblecích se chechtají a pohánějí děti klackem. Při lodním transportu na Sachalin - z

Vladivostoku (1949) pohrozily kurvy dětem noži a zneužily jich. Takže někdy i těch šest měsíců stačí.

A tak když dvanáctiletí překračovali práh vězeňských cel pro dospělé, postaveni naroveň dospělým jako hotoví občané, postaveni jim naroveň v nejšílenějších trestech, které se rovnaly téměř celému jejich dosavadnímu životu, postaveni naroveň v přídělu chleba, v misce šlichty, v místě na palandě - v tu chvíli starý termín komunistické převýchovy mladistvých jaksi ztratil na ceně, rozplynul se, stalo se z něho cosi neurčitého a nezřetelného. A GULag přivedl na svět zvučné přidrzlé slovo - nezletilec. A tito nešťastní, kteří ještě nebyli občany státu, ale již byli občany Souostroví, sami tak začali o sobě hrdě a hořce mluvit.

Tak podivně a tak brzy začala jejich plnoletost - překročením vězeňského prahu.

Na dvanáctileté a čtrnáctileté hlavičky dopadl režim, který nevydrželi ani dospělí stateční lidé. Ale podle zákona mladého života neměl tento režim mladé lidi zničit, měli do něho vrůst a přizpůsobit se. Tak jako se v dětství bez obtíží učí novým jazykům, novým zvykům, tak nezletilci bystře převzali i jazyk Souostroví - to je jazyk kriminálních, i filozofii Souostroví - a čípak to je filozofie?

Vzali si pro sebe z tohoto života jeho naprosto nelidskou podstatu, jeho jedovaté hnijící šťávy - a tak šikovně, jako by již jako nemluvňaty nesáli mateřské mléko, nýbrž tuto, právě tuto tekutinu.

Tak rychle vrůstali do táborového života - ani ne za týdny, za dny! Jakoby se mu ani nedivili, jakoby to bylo pokračování jejich včerejšího svobodného života.

Ani venku nevyrůstali ve vatičce, nenosili sametové šatičky. To nebyly děti mocných a blahobytných rodičů, co stříhaly klásky, cpaly si brambory do kapes, chodily pozdě k tovární vrátnici a utíkaly z učňovských škol. Nezletilci v táboře byli dětmi pracujících. I venku dobře chápali, že život je vybudován na nespravedlivosti. Ale tam nebylo všechno obsaženo až do konce, něco mělo podobu slušnosti, něco setřelo laskavé matčino slovo. Ale na Souostroví nezletilí spatřili svět jak vypadá v očích šelem: jen v síle je pravda! Jen dravec má právo na život! Tak vidíme Souostroví i jako dospělí, ale jsme schopni je porovnat se svými zkušenostmi, se svými myšlenkami, se svými ideály, s tím, co jsme až do onoho dne přečetli. Děti však vnímají Souostroví s božskou vnímavostí dětství. A v několika dnech se tu z dětí stanou zvířata! A to nejhorší zvířata bez etických pojmů (když se člověk dívá do obrovských koňských očí nebo když hladí skleslé uši provinilého psa, copak jim může upřít etiku?).

Nezletilec se učí: když je někdo slabší než ty, vyrvi mu kus, je tvůj!

Existují dva základní způsoby života nezletilých na Souostroví: jsou bud' ve zvláštních dětských koloniích (jde především o ty nejmladší, do patnácti let) nebo (starší nezletilí) - ve smíšených táborových střediscích, nejčastěji s invalidy a ženami.

Oba způsoby stejnou měrou rozvíjejí živočišnou dravost. Žádný z nich nebrání výchově v duchu zlodějských ideálů.

Třeba Jura Jermolov. Vypráví, že již ve svých 12 letech (v roce 1942) kolem sebe viděl spoustu šejdířství, zlodějství, spekulací, takže sám pro sebe zhodnotil život takto: nekrade, nešidí jenom ten, kdo se boji. A já se nechci ničeho bát! To znamená, že budu krást, šidit a dobře žít. Ostatně na určitou dobu se jeho život stočil přece jen jinam. Dal se strhnout školní výchovou v duchu zářných příkladů. Ale když prokoukl Milovaného otce (laureáti a ministři říkají, že to nebylo v jejich silách!), napsal jako 14 letý leták: "Pryč se Stalinem! Ať žije Lenin!" Tu ho sebrali, bili, dostal 58-10 a zavřeli ho s nezletilými urky. A Jura Jermolov si brzy osvojil zlodějský zákon. Spirála jeho existence se rychle odvíjela, takže už ve 14 letech dospěl ke své "negaci negace": vrátil se k pojetí zlodějství jako nejvznešenějšího a nejlepšího životního stylu.

A copak spatřil v dětské kolonii? "Ještě víc nespravedlivosti než venku. Vedení a dozorci žijí na úkor státu, výchovná soustava jim slouží jako zástěrka. Část přídělu

nezletilých putuje z kuchyní do panděr vychovatelů. Děti jsou kopány, jsou zastrašovány, aby mlčely a poslouchaly." (Tady je třeba vysvětlit, že příděl mladších nezletilců je jiný než obvyklá dávka. Vláda, která odsoudila nezletilé na dlouhá léta, nepřestala být humánní, nezapomněla, že tyto děti jsou budoucími hospodáři komunismu. Proto dostávaly na příděl i mléko, i máslo, i skutečné maso. Jak by vychovatelé mohli odolat pokušení a nehrábnout sběračkou v dětském kotli?

A jak donutit děti mlčet, když ne kopanci? Možná, že nám některý z nezletilců, co mezitím dorostl, někdy vypoví příběh pochmurnější, než byla historie Olivera Twista?) Nejjednodušší odpovědí na nespravedlnosti, doléhající na tebe, je - páchej nepravosti také! To je nejsnazší závěr, ten se teď (nebo navždy) stane životním pravidlem dětí. Jedna věc je však zajímavá - nezletilci, vstupující do zápasu krutého světa, nebojují jeden proti druhému. Nevidí jeden v druhém nepřítele! Vstupují do toho zápasu jako kolektiv, jako spolek! Výhonky socialismu?

Vliv vychovatelů? Ach, necancejte, žvanilové! To je osvítil zákon zlodějského světa! Vždyť zloději drží pohromadě, mají kázeň a pachany. A nezletilci - to jsou zlodějští pionýři, učí se z odkazu starších.

Ó, jistě, jsou usilovně vychováváni! Přijíždějí vychovatelé - tři hvězdičky, čtyři hvězdičky - přednášejí jim o Velké vlastenecké válce, o nesmrtelném hrdinství našeho lidu, o fašistických zvěrstvech, o zářivé stalinské péči, o tom, jaký má být sovětský člověk. Avšak Veliké učení o společnosti, vybudované pouze na ekonomice, které nikdy nepoznalo psychologii, nezná ani takový prostý psychologický zákon, že všechno, co se opakuje, pětkrát, šestkrát, již probouzí nedůvěru - a navíc i odpor. Pro nezletilé je odporné to, co jim kdysi vštěpovali učitelé, a teď vychovatelé, kteří kradou v kuchyni. (A dokonce ani vlastenecký proslov důstojníka z vojenské jednotky nemá úspěch: "Chlapci!

Svěřujeme vám k rozpárání padáky. Je to vzácné hedvábí, je to majetek státu, snažte se je šetřit!" Nezletilci se honí za překročením plánu a za porci kaše navíc a rozřežou hedvábí na kusy, které už k ničemu nejsou. - Krivoščekovo.) A ze všech těchto semen vzejde jen semeno nenávisti - nepřátelství k osmapadesátce, vědomí převahy nad nepřáteli lidu.

To budou potřebovat v budoucnosti, v normálních táborech. Zatím mezi nimi nepřátelé lidu nejsou. Jura Jermolov je stejný nezletilec jako ostatní, dávno vyměnil hloupý politický zákon za moudrý zákon zlodějský. Každý se musí spálit sám. Žádný chlapec nemůže zůstat vlastní osobností - byl by rozsápán, rozdupán, roztrhán na kusy, kdyby se okamžitě nepřihlásil k zlodějským nováčkům! A všichni skládají tu nezbytnou přísahu… (Čtenáři, představ si tam svoje děti!) Kdo je v dětských koloniích nepřítelem nezletilců? Dozorci a vychovatelé. S nimi se také bojuje!

Děti velmi dobře znají svou sílu. Jejich síla je především v jednotě a za druhé v beztrestnosti. Zvenčí je sem strčili na základě zákona pro dospělé, ale tady na Souostroví je chrání posvátné tabu. "Mlíčko, šéfíčku! Naval mlíko!" Ječí a bouchají do dveří cely, rozbíjejí palandy, okna - všechno, co by u dospělých bylo označeno za ozbrojené povstání nebo ekonomickou sabotáž. Nic jim nehrozí! Hned jim mléko přinesou!

Tady vedou pod přísným dozorem kolonu nezletilých městem. Zdálo by se, že je to hanba tak doopravdy hlídat mrňata. Ale kdež! Domluvili se - pískají! A kdo chce, utíká, každý na jinou stranu! Co má eskorta dělat?

Střílet? Do koho? Copak může střílet do dětí. A tím skončily jejich vězeňské tresty! Státu naráz uteklo takových sto padesát let. Nechceš být pro smích? Nezavírej děti!

Budoucí spisovatel (ten, kdo strávil dětství mezi nezletilci) nám popíše spoustu jejich nápadů, jak vyváděli v koloniích, jak se mstili vychovatelům a dělali jim to nejhorší. Při zdánlivé přísnosti trestů a vnitřního režimu se v dětech rozvíjí značná drzost - to proto, že jsou beztrestné.

Tady je jeden poučný příběh. Protože znám běžný způsob jednání nezletilců, docela mu věřím. Ke zdravotní sestře v kolonii přiběhnou rozrušení vystrašení kluci, volají ji k těžce nemocnému kamarádovi. Sestra zapomene na opatrnost a rychle s nimi jde do jejich veliké - asi pro čtyřicet osob - cely. A tu začíná divadlo! Jedni barikádují dveře a drží stráž, druzí desítkami rukou strhávají ze sestry všechno, co má na sobě, povalí ji, sednou si jí na ruce, jiní na nohy, a teď, jak kdo může, ji znásilňují, líbají, kousají. A střílet se do nich nesmí, a nikdo ji jim nevyrve, dokud ji nepustí sami - zneuctěnou a plačící.

Chlapci se vůbec brzy začínají zajímat o ženské tělo a v celách nezletilců se ještě rozpalují barvitým vyprávěním a vychvalováním. A nevynechávají příležitost k uvolnění svého napětí. Ještě epizoda. Za bílého dne sedí před očima ostatních čtyři nezletilci (krivoščekinská zóna, 1. táborové středisko) a hovoří s malou Ljubou ze sazárny. V něčem jim prudce odporuje. Chlapci vyskakují a vyzdvihnou ji do výšky za nohy. Je v bezmocném postavení: rukama se opírá o zem a sukně ji padá na hlavu. Chlapci ji tam drží a volnýma rukama ji dráždivě hladí. Pak ji pustí, ne hrubě. Uhodí je? Uteče jim? Ne, posadí se a diskutuje dál.

To už jsou výrostci tak šestnáctiletí, to je zóna normální, smíšená. (To tady je ten barák pro 500 žen, kde všechny akty probíhají bez záclonek a kam nezletilci chodí se samozřejmostí mužů.) V dětských koloniích děti pracují čtyři hodiny, čtyři hodiny mají mít vyučování (ostatně celé to vyučování je podfuk). Jakmile přejdou do normálního tábora, mají 10 hodinovou pracovní dobu, jenom menší pracovní normy, ale normy stravy - stejné jako dospělí. Převádějí je sem, když je jim tak šestnáct, ale podvýživa a nenormální vývoj před příchodem do tábora a v táboře způsobí, že v tomto věku vypadají jako malé hubené děti, jsou pozadu ve vzrůstu, i rozumem, i zájmy. Podle druhu práce tu někdy tvoří zvláštní brigády, někdy je dávají dohromady se starými invalidy. Tady od nich žádají "lehčí fyzickou", prostě dětskou tuzemskou práci.

Po příchodu z dětské kolonie se situace podstatně mění, už nemají dětský příděl jídla, po němž pásli dozorci - a proto dozorci přestávají být hlavními nepřáteli. Jsou tu nějací dědkové, na nichž si můžou vyzkoušet své síly.

Jsou tu ženy, na nichž si můžeš ověřit svou dospělost. Jsou tu i skuteční živí zloději, nařvaní ostří hoši, kteří ochotně usměrňují i světový názor nezletilých i jejich zlodějský trénink. Učit se od nich je lákavé, neučit se - nemožné.

Svobodnému čtenáři venku zní třeba slovo "zloději" hanlivé? To tedy nic nepochopil! To slovo se pronáší v podsvětí jako mezi šlechtou slovo "rytíř" a snad s ještě větší úctou, ne docela nahlas, jako slovo posvátné. Stát se jednou skvělým zlodějem - to je nezletilcův sen, to je živelná touha jejich družiny. A ani ten nejsamostatnější z nich, "jinoch o světě uvažující", nemůže vytáhnout lepší los.

Jednou jsem v ivanovské tranzitce přespal v cele nezletilých. Vedle mne na palandě byl hubeňoučký chlapec, něco přes patnáct, jmenoval se, myslím, Slava. Měl jsem dojem, že vede způsob života nezletilých jako z donucení, jako by z něho vyrostl nebo jako by ho to unavovalo. Pomyslil jsem si, tak tenhle chlapec ještě není ztracen, je chytřejší a brzy se jich pustí. Dali jsme se do řeči. Chlapec byl z Kyjeva, jeden z rodičů mu zemřel, druhý ho opustil.

Slava začal krást už před válkou, bylo mu asi devět, kradl i "když přišli naši", i po válce. Se zamyšleným neveselým úsměvem, tak nepatřičným pro jeho patnáct let, mi vyložil, že i nadále hodlá žít jen jako zloděj. "Víte," vysvětloval velmi rozumně, "jako dělník si člověk nevydělá na víc než na chleba a vodu. A já měl špatné dětství, chci si žít dobře." "A cos dělal za Němců?" zeptal jsem se na ty dva roky, o nichž se nezmínil - dva roky okupace Kyjeva.

Zavrtěl hlavou: "Za Němců jsem pracoval. Co vás nemá, copak se za Němců dalo krást? Za to stříleli na místě."

Děti si i v táboře pro dospělé uchovávají hlavní rys svého jednání - jednotu v útoku i v odporu. Proto jsou silné a proto neznají žádná omezení. V jejich vědomí není žádné kontrolní světýlko mezi dovoleným a nedovoleným, a o dobru a zlu už vůbec žádnou představu nemají. Pro ně je dobré všechno, co si přejí ony, a špatné všechno, co jim stojí v cestě. Drzé a vyzývavé chování si osvojují proto, že v táboře je to forma nejvýhodnější. Pokrytectví a vychytralost jim skvěle poslouží tam, kde nemohou jít na věc silou. Nezletilec se může tvářit jako naivní neviňátko, dojme vás k slzám, zatímco jeho kamarádi vám za zády vykuchají váš pytel. Jejich družina neodpustí žádnou urážku a dorazí svou mstou každého. Nikdo nechce nic mít s tou hordou a proto jejich oběti také nikdo nepomůže. Svého dosáhnou - odpůrci jsou nejednotní, takže se smečka nezletilců může vrhnout na jednoho. A jsou neporazitelní!

Zaútočí jich tolik najednou, že si jich člověk nestačí všimnout, rozeznat je, zapamatovat si tváře. Neubrání se jim, i kdyby kolem sebe tloukl rukama nohama.

Tady máme několik obrázků z 2. (trestního) Krivoščekinského táborového střediska Novosiblagu, jak nám je vylíčil A. J. Suzi. Bydlí se v obrovských tmavých zemljankách, půldruhého metru hlubokých (pro 500 osob). Velení se do života v zóně nemíchá (tedy už žádná hesla, žádné přednášky). Zvůle kriminálních a nezletilců. Do práce se téměř nechodí. Strava je podle toho. Zato nadbytek času.

Tady nesou brigádníci bednu s porcovaným chlebem, pod ochranou jiných brigádníků. Nezletilci předstírají u jejich nohou rvačku, strkají se a převrhnou bednu. Brigádníci se snaží rychle chleba posbírat. Z dvaceti porcí stačí zvednout jen čtrnáct. Malí rváči jsou již dávno pryč.

Jídelna je v tomto táborovém středisku v dřevěném přístavku, který se v sibiřské zimě nedá používat. Člověk si musí odnést šlichtu a příděl na mraze od kuchyně do zemljanky - je to asi 150 metrů. Pro staré invalidy je to nebezpečná a těžká operace. Chleba zastrčí hluboko do záňadří, zkřehlé ruce pevně svírají misku. Ale nenadále ze stran zaútočí s ďábelskou rychlostí dva nebo tři nezletilci. Porazí starého, šestero rukou ho prošacuje a už jsou v tahu. Chléb je jejich, šlichtu vylili, miska se válí po zemi, stařík se snaží pokleknout. (A ostatní muklové to vidí - a rychle obcházejí nebezpečné místo, spěchají, aby donesli do zemlanky ten svůj příděl.) Čím je oběť slabší, tím jsou nezletilci nemilosrdnější. Tady zcela otevřeně berou slabému starci příděl, rvou mu chléb z ruky. Starý pláče, zoufale prosí, aby mu ho vrátili: "Umřu hlady!" "Stejně chcípneš, tak co!" Nebo si nezletilci navykli přepadat invalidy v prázdné studené místnosti před kuchyní, kde se to neustále hemží lidmi. Tlupa porazí oběť, sednou si člověku na ruce, na nohy, na hlavu, prohledají všechny kapsy a seberou machorku, peníze a zmizí.

Vysoký statný Lotyš, Martinson, je tak neopatrný, že se objeví v zóně v kožených vysokých šněrovacích botách anglického letce. Šněrování je na háčky, až po kolena. Nezouvá je ani na noc. Je si jist svou silou. Ale vyčíhnou si ho, když si na chvilku lehne na prkna v jídelně, vmžiku na něj zaútočí tlupa a stejně bleskurychle zmizí - a je bez bot! Všechny tkaničky přeřízli a boty strhli s nohou. Hledat? Co vás nemá! Boty jsou hned vyexpedovány přes dozorce (!) za zónu a tam se prodají za vysokou cenu. (Co jen děti nedokáží stopit za zónu! Pokaždé, když se táborové velení slituje nad jejich mládím a dá jim nějaké lepší obutí nebo oblečení nebo nějaké ubohé placaté matrace, co sebrali osmapadesátce, střelí to v několika dnech za machorku volňasům. A nezletilci zase chodí v roztrhaném a spí na holých palandách.) Stačí, aby neopatrný volňas přišel do zóny se psem a na chvíli se otočil - k večeru si za zónou může koupit kůži svého psa.

Bleskurychle ho odlákali, zabili, stáhli a upekli. Není nad krádeže a loupeže - člověk se uživí a je mu veselo. Ale mladé tělo se potřebuje i prostě protáhnout, jen tak nezištně se pobavit a vyběhat se. Když už dostanou kladívka, aby stloukali bedny na náboje - budou jimi neustále mávat a s potěšením zatloukat hřebíky do všeho, co jim přijde pod ruku - do stolů, do zdí, do pařezů (i děvčata). Neustále spolu zápasí, a nejen proto, aby převrhli

bednu s chlebem, zápasí doopravdy a honí se po palandách i v uličkách. To nevadí, že šlapou po nohou, po věcech, že něco převrhli, něco umazali, někoho porazili - to je přece hra!

Tak si hrají všechny děti, ale obyčejné děti mají přece jen rodiče (v našich dobách to není víc než "přece jen"), něco na ně platí, někdo je může zarazit, může jim vyčinit, potrestat, poslat někam jinam - v táboře je tohle všechno nemožné. Dojmout nezletilce slovy - to je prostě vyloučená věc, lidská řeč není pro ně, jejich uši nevnímají nic, co nepotřebují. Podráždění dospělí si to s nimi začínají vyřizovat rukama - nezletilci po nich házejí těžké předměty. S čím vším si umějí hrát! Seberou invalidovi vojenskou blůzu a hrají s ní házenou - nechají ho pobíhat jako svého vrstevníka. Urazil se, šel pryč? Tak už ji neuvidí! Prodají ji za zónu a prokouří! (A nevinně za ním přijdou: "Pantáto, dej nám oheň! No dobrá, nezlob se. Pročpak jsi odešel, pročs ji nechytil?") Pro dospělé, otce a starce, jsou tyto bujné dětské zábavy v táboře snad bolestnější a urážlivější než jejich loupeže a hladová žádostivost. Snad to je ponížení z nejbolestnějších: Starší člověk má být postaven naroveň klukovi. Kdyby naroveň! Je klukům vydán napospas.

Nezletilci nemají zlého úmyslu, vůbec nechtějí urazit, nic nepředstírají: skutečně neponižují za lidi nikoho než sebe a dospělé zloděje! Tak se jim jeví svět! A této představy se drží. Třeba se při návratu z práce nahrnou do kolony zmučených muklů, sotva stojících na nohou, ponořených do jakési strnulosti nebo vzpomínek. Děti se nahrnou do kolony ne proto, aby se dostaly dopředu, - z toho nic nekouká, ale jen tak pro zábavu. Hlučně hovoří. neustále berou Puškinovo jméno nadarmo ("Puškin to vzal", Puškin to snědl"), rouhají se Bohu, Kristu i Bohorodičce, pokřikují nejrůznější nadávky o pohlavních zvrácenostech. vůbec se nestydí starších žen, co tu stojí, a tím méně mladých. Za krátkou dobu v táboře ztratili všechny zábrany. Za dlouhých nástupů v zóně se škvrňata honí, rozrážejí dav, porážejí jednoho na druhého.

("Co, chlape, stojíš v cestě!") Nebo kolem někoho pobíhají jako kolem stromu, je to ještě lepší než kolem stromu, můžeš ho před sebe představit, cloumat jím, strkat ho a tahat se o něj.

To je urážlivé i v dobré chvilce, ale když je celý život zlomen, když je člověk pohozen do daleké jámy tábora, aby zhynul, když hlady pomalu umírá, když má černo před očima těžko se může povznést sám nad sebe a mít porozumění pro bezstarostné hry v místě tak ponurém. Kdepak, starší utýraní lidé jsou plni zloby a volají na ně: "Mor na vás, háďata!" "Hnusáci! Vzteklí psi!" "Chcípněte!" "Uškrtil bych vás vlastníma rukama!" "Zvířata, horší než fašisté!" "Poštvali vás, to bude náš konec!" (A tolik je v těch výkřicích invalidů vášně, že kdyby slova zabíjela, zabila by.) Ano! Vypadá to tak, že je schválně poštvali! Protože i kdyby šéfové táborů přemýšleli sebevíce, těžšího biče by nenalezli. (Jako v zdařilé šachové partii najednou všechny kombinace navazují jedna na druhou a vypadá to, že byly předem geniálně promyšleny, tak se v našem Systému mnohé samo vytvořilo k maximálnímu zničení člověka.) Zdá se, že podle křesťanské nauky čerti musí vypadat právě takhle, jinak ani nemohou!

Tím spíše, že jejich hlavní zábava a jejich symbol - jejich stálý symbol, pozdrav i hrozba je prak - roztažený prostředníček a ukazováček, něco jako pohyblivé bodající růžky. Nebodají však, spíše píchají, protože vždycky míří na oči. Převzali to od dospělých zlodějů a znamená to vážnou hrozbu: "Vypíchnu ti oči, hnuse!" A pro mláďata je to oblíbená hra: starému člověku najednou míří na oči, bůhví odkud se vzaly prsty ve tvaru praku, směřují k očím, jen zmáčknout! Muž couvá, někdo ho ještě trochu strčí do prsou, jiný kluk mu vzadu lehl těsné pod nohy - a starý sebou bouchne naznak, hlavou o zem, za veselého řehotu mláďat. A nikdy ho nezvednou. A ani je nenapadne, že by byli udělali něco špatného! Je to jen legrace. Na ty čerty neplatí nic, ani svěcená voda. A stařec stěží zvedaje nemocné tělo, zlostně šeptá: "Kdybych měl kulomet, pustil bych to do nich z kulometu!"

Starý C. je důsledně nenáviděl. Říkával: "Stejně jsou ztraceni vyrůstá z nich metla na lidi. Měli by se pomalu vyhubit!" A vymyslel si na to způsob: když tajně nachytal kluka, povalil ho na zem a koleny mu tlačil na prsa, dokud neuslyšel, jak praskají žebra -- ale pak dost, nestiskl až do konce. C. říkal, že takový kluk to nepřežije, ale žádný lékař nepochopí, o co jde. A C. takhle poslal několik mláďat na onen svět, dokud ho neubili k smrti.

Nenávist plodí nenávist! Černé bahno nenávisti se lehce rozlévá horizontálně. Je to snazší, než kdyby vytryskla jako potrubím směrem nahoru - k těm, kdo odsoudili k otrockému osudu staré i mladé.

Tak byli vychováváni mladí fašisté. Působilo tu současně stalinské zákonodárství, gulagovská výchova a zlodějský kvásek. Těžko by si kdo vymyslel lepší způsob, jak z dítěte udělat dobytek! Těžko by bylo možno důkladněji a rychleji naplnit útlou hruď všemi táborovými neřestmi!

Dokonce i tenkrát, kdy bylo možné obměkčit dětskou duši, i kdyby to nic nestálo, táboroví šéfové to nedopustili: vždyť to nespadalo do úkolů jejich výchovy. Nějaký chlapec z prvního Krivoščekinského táborového střediska prosil, aby ho poslali do druhého, kde seděl jeho otec. Nedovolili mu to (vždyť instrukce velí rozlučovat)! Kluk se musel schovat do sudu, tak se přestěhoval do druhého táborového střediska a tajné tam nějakou dobu s otcem žil. Mezitím vypukla panika, mysleli, že uprchl, holí probodanou hřebíky prohledávali latríny - zda se tam neutopil.

Jenom začátek je těžký. Pro Voloďu Sněgirjova to bylo v 15 letech ještě nezvyklé jít do kriminálu. Ale pak během pěti odpykaných trestů vyfasoval skoro sto let (dostal dvakrát 25), strávil stovky dní v barácích zostřeného režimu a v korekcích (jeho mladé plíce chytily tuberkulózu), 7 let bylo na něj vyhlášeno celostátní pátrání. A pak už se octl na spolehlivé zlodějské cestičce. Teď nemá jednu plíci a pět žeber, je invalida druhé kategorie. Víťa Kopťajev sedí od svých dvanácti let nepřetržitě. Byl odsouzen čtrnáctkrát, z toho devětkrát za útěky. "Na svobodě jsem ještě zákonným způsobem nebyl." Jura Jermolov si po propuštění našel práci, ale dostal výpověď - podnik dal přednost demobilizovanému vojáku. Musel "hostovat" a dostal nový trest.

Nesmrtelné stalinské zákony o nezletilých platily 20 let (až do Usnesení ze dne 24. 4. 54, které přineslo jisté uvolnění: byli propuštěni nezletilí, kteří měli za sebou přes jednu třetinu trestu - ale to šlo o trest první! A co když jich bylo čtrnáct?) Dvacetkrát sklidili úrodu. Dvacet generací uvrhli do zločinu a smilstva.

Kdo se odvažuje poskvrňovat památku našeho Velkého Učitele?

Jsou děti tak bystré, že stačí vyfasovat osmapadesátku velice záhy. Například Gelij Pavlov ji dostal ve 12 letech (od roku 1943 do roku 1949 seděl v kolonii v Zakovsku). Pokud, jde o osmapadesátku, neexistovalo vůbec žádné věkové minimum! Dokonce i v populárních právnických přednáškách se o tom hovořilo - Tallin, 1945. Doktor Usma znal šestiletého chlapce, který seděl v kolonii podle článku 58 - to už je zřejmě rekord!

Někdy se zatčení dítěte ze slušnosti odkládalo, poznamenaný však tomu neušel. Věra Inčiková, dcera uklízečky, se spolu se dvěma dalšími děvčaty, každé bylo 14 let - dozvěděla, jak se při rozkulačování nechávají malé děti umírat (.lejsk, 1932). Dívenky se rozhodly ("jako dříve revolucionáři"), že budou protestovat. Napsaly na listech, vytržených ze školních sešitů, svým vlastním písmem protest a očekávaly okamžité všeobecné vzbouření. Dceru lékaře snad zavřeli hned. Dceři uklízečky udělali jen někde poznámku. Nastal rok 1937 a byla zatčena "pro špionáž ve prospěch Polska!"

Kde jinde než v této kapitole se máme zmínit o dětech, které se staly sirotky po zatčení rodičů?

Ještě dobře na tom byly děti žen z náboženské komuny u města Chostoj. Když byly matky v roce 1929 poslány na Solovky, děti zůstaly z milosti doma, v hospodářství. Děti se samy staraly o zahrady, sady, dojily kozy, pilně chodily do školy a posílaly rodičům na

Solovky známky a ujišťovaly je, že jsou ochotny trpět ve jménu Páně tak jako jejich matky. (Strana jim pochopitelně k tomu dala brzy možnost.) Instrukce přikazovala "rozlučovat" děti a rodiče ve vyhnanství - kolik těch nezletilých ještě bylo ve 20. letech (připomeňme si těch 48 procent)? A kdo nám co poví o jejich osudu? Třeba Galja Benediktovová. Její otec byl petrohradský typograf, matka - polská švadlena. Galja si dobře pamatuje na své šesté narozeniny (1933), jak je vesele oslavili. Druhého dne ráno se probudila - otec i matka nikde, v knihách se hrabe nějaký neznámý voják. Za měsíc jí sice matku vrátili: ženy a děti jedou do Tobolska svobodně, jen muži v transportu. Tady bydlela rodina pohromadě, ale tříletý trest tu neodseděli. Matka byla znovu zatčena, otec popraven. Matka po měsíci ve vězení zemřela. Galju umístili do dětského domova v klášteře v Tobolsku.

Vládly tam takové mravy, že děvčata žila v neustálém strachu z násilí. Pak ji převedli do městského dětského domova. Ředitel ji poučoval: "Jste děti nepřátel lidu, a tady dostanete najíst a ještě vás oblékáme!" (No ne, ta diktatura proletariátu je ale humánní!) Galja byla jako malé vlče. V 11 letech měla již za sebou svůj první politický výslech. Dostala desítku, ale celou si ji neodseděla. Je jí už ke čtyřicítce, žije osaměle za polárním kruhem a píše: "Můj život skončil, když zatkli otce. Dosud ho tak miluji, že se na to bojím myslet. Byl to jiný svět, a má duše stůně láskou k němu…"

Také Světlana Sedovová vzpomíná: "Nikdy nezapomenu na ten den, kdy všechny naše věci vyhodili na ulici, mě tam posadili, lilo. Od šesti let jsem byla ‚dcerou zrádce lidu` v životě nemůže být nic strašnějšího."

Děti šly do třídících domovů NKVD a do zvláštních dětských domovů. Většině z nich změnili jména, zvlášť když byla hodně známá (Jura Bucharin se dozvěděl své pravé jméno až v roce 1956. Ale čebotarjov, to snad ani není známé jméno?) Děti vyrůstaly zcela očištěny od rodičovského poskvrnění. Roza Kovácsová, narozená ve Philadelphii, kterou oteckomunista přivezl do Svazu jako malinké dítě, byla v domově NKVD a pak se za války dostala do americké zóny Německa - jak se osud dokáže zvrtnout! No a co? Vrátila se do sovětské vlasti, aby dostala svých 25 let.

Dokonce i povrchní pohled zaznamená tento rys: děti musí také sedět, když na ně přijde řada, musí i ony na zaslíbené Souostroví, někdy i zároveň s rodiči. Třeba Nina Peregudová žákyně osmé třídy. V listopadu 1941 si přišli pro jejího otce.

Domovní prohlídka. Najednou si Nina vzpomněla, že v kamnech je její zmačkaná ale nespálená častuška. Byla by tam zůstala ležet, ale Nina ji chtěla ze strachu ihned roztrhat. Otevřela dvířka a dřímající milicionář ji hned chytil. A před očima čekistů se objevila strašlivě rouhačská slova, napsaná dětskou rukou:

Na nebi hvězdy zaplály záře padá na trávu, Smolensk už jsme prohráli, prohrajeme také Moskvu.

A bylo tu vysloveno přání:

Aby škola slízla bombu, škola už nás nebaví.

Pochopitelně, tito dospělí muži, kteří bojovali za vlast v hlubokém tambovském zázemí, tito rytíři s horoucím srdcem a čistýma rukama, museli zakročit v případě nebezpečí tak smrtelného.[215)] Nina byla zatčena. K vyšetřování byly zabaveny její žákovské knížky od 6. třídy a kontrarevoluční fotografie - snímek zničeného Varvarinského kostela. "O čem mluvil otec?" vyzvídali rytíři horoucího srdce. Nina jen brečela. Dostala 5 let a 3 roky zbavení občanských práv (ačkoli ještě žádná neměla).

V táboře ji samozřejmě s otcem dohromady nenechali. Trýznila ji větvička bílého bezu: kamarádky skládají zkoušky! Nina trpěla tak, jak podle předpisu měla trpět kajícná pachatelka: co dokázala Zoja Kosmoděmjanská, moje vrstevnice, a jaká já jsem hnusná! Operativní hráli na tuto strunu: "Ale ještě se jí můžeš vyrovnat! Pomoz nám!"

Ó, vy prznitelé mladých duší! Jak počestně dožijete svůj život! Nikde nebudete muset vstát a s uzarděním a zajíkáním se přiznat, jakou špínu jste vlévali do duší.

Zoja Leščevová dokázala trumfnout celou rodinu. Bylo to takhle. Jejího otce, matku, dědečka a babičku a starší bratry-výrostky rozstrkali do dalekých táborů. Za náboženskou

***215) Copak opravdu nikdy, vůbec nikdy nevytáhneme aspoň jednoho takového krtka, který schválil zatčení školačky kvůli veršíku? Nepodíváme se nikdy, jaké má čelo? Jaké má uši?***

víru. Zoje bylo pouhých deset let. Dali ji do dětského domova (Ivanovská oblast). Tam prohlásila, že nikdy nesejme křížek, který jí matka zavěsila na krk při rozloučení. A zavázala provázek pevně, aby jí ho nemohli ve spánku sebrat. Boj trval dlouho, Zoja se zatvrzovala: můžete mě uškrtit, až budu mrtvá, tak si ho vezměte! Jako nevychovatelnou ji pak poslali do dětského domova pro defektní děti. Tady to už byli skutečně vyvrhelové se způsoby ještě horšími, než o jakých jsme psali v této kapitole. Zoja vytrvala: ani tady se nenaučila krást a klít. "Taková svatá žena, jako je moje matka, nemůže mít za dceru kriminálnici. Raději budu politická jako celá rodina."

A stala se z ní politická! Čím více vychovatelé a rozhlas oslavovali Stalina, tím přesněji v něm cítila viníka všech neštěstí. Ona, jež nepodlehla kriminálním, se postavila do jejich čela! Na dvoře stála sádrová Stalinova socha. Začaly se na ní objevovat hanlivé a neslušné nápisy. (Děti milují sport! Je jen třeba je správně usměrnit.) Správa domova opravuje sochu, začíná ji hlídat, hlásí případ na MGB. Nápisy se objevují znovu, děti se smějí.

Konečně jednou ráno našli uraženou hlavu sochy. Byla převrácená a uvnitř - výkaly.

Akt terorismu! Přijeli gébáci. Podle všech jejich pravidel začaly výslechy a vyhrožování: "Vyzraďte bandu teroristů, jinak všechny postřílíme!" (A když si to člověk zváží, nebylo by to nic divného postřílet sto padesát dětí! Kdyby se to byl On dozvěděl, sám by takový příkaz vydal.) Nevíme, zda by byly děti vydržely nebo ne, ale Zoja Leščevová prohlásila: "To všechno jsem udělala sama! Na co jiného je tatíkova hlava dobrá?"

A byl soud. Dostala nejvyšší trest, bez legrace. Ale pro trestuhodnou humánnost zákona o popravách, čtrnáctiletou popravit nemohli. Proto dostala desítku (kupodivu nikoli dvacet pět). Do osmnácti byla v obyčejných táborech, od osmnácti ve zvláštních. Za otevřenost a hubatost dostala druhý a snad i třetí táborový trest.

Už byli propuštěni Zojini rodiče i bratři, ale ona stále ještě seděla. Ať žije naše náboženská tolerance!

Ať žijí děti, hospodáři komunismu!

Ozvi se, země, která bys milovala své děti, jako my máme rádi svoje!

## 18 MÚZY V GULAGU

Zvykli jsme si říkat, že v GULagu je možné všechno. Nejčernější podlost, jakákoli proradnost, úžasné nečekané setkání a láska na okraji propasti - to všechno možné je. Bude k vám někdo se zářícíma očima vykládat, že kdosi byl převychován úředními prostředky, prostřednictvím KVO - tomu klidně odpovězte - kecy!

V GULagu se převychová každý, člověka převychová kamarád nebo okolnosti, převýchova jde nejrůznějšími směry - ale kulturně výchovným oddělením dosud nebyl převychován ani jediný kluk, tím méně dospělý.

Naše tábory se nesměly podobat "doupatům neřesti, bandě loupežníků, semeništi recidivistů a nemravnosti" (tak se mluvilo o carských vězeních). A tak dostaly takový ocásek kulturně výchovné oddělení.

Protože, jak pravil tehdejší šéf GULagu I. Apeter: "Proletariát SSSR staví proti vězeňskému systému kapitalistických zemí svůj kulturní (nikoli táborový! - A. S.) systém. Instituce, v nichž proletářský stát uskutečňuje trest odnětí svobody…, mohou být nazývány věznicemi nebo jiným termínem - nejde o terminologii. Jsou to místa, kde život není ničen, kde znovu roste a vzkvétá…[216] Nevím, jak skončil Apeter. Myslím si, že mu nejspíš brzy nato zlomili vaz tam, kde život vzkvétá. Nejde však o terminologii. Zdalipak čtenář pochopil, co bylo v našich táborech hlavní? Kulturní činnost.

A tak se zrodil a rozmnožil nový orgán, který měl uspokojit každou poptávku, jehož chapadla dosahovala ke každému ostrovu. Ve 20. letech se jim říkalo PVO (politickovýchovná oddělení), od 30. let to byla KVO. Měla mimo jiné nahradit bývalé vězeňské popy a vězeňské bohoslužby.

Budovala se takto. Velitelem KVO byl svobodný zaměstnanec s pravomocí zástupce velitele tábora. Vybíral vychovatele (norma - 250 svěřenců na jednoho vychovatele) samozřejmě z "vrstev blízkých proletariátu", to znamená, že se intelektuálové (maloburžoazie) samozřejmě nehodili (a taky bylo vhodnější, aby se oháněli lopatou).

Za vychovatele tedy vybírali zloděje tak dvakrát třikrát trestané, no a také nějaké ty městské podvodníky, defraudanty a násilníky. Takový mladíček, co si čistě chodil, měl pětku za znásilnění při polehčujících okolnostech, stočil noviny do trubičky a šel do baráku osmapadesátníků a tam je školil: "Úloha práce v nápravném procesu." Vychovatelé mohli tu úlohu zvlášť nezaujatě posoudit, protože sami byli "práce ve výrobě zproštěni". Z takových sociálně blízkých se tvořil aktiv KVO - aktivisté však práce zproštěni nebyli (mohli jen doufat, že se jim časem podaří vyštvat některého vychovatele a dostat se na jeho místo. Tak se kolem KVO vytvářelo celkem přátelské ovzduší). Vychovatel měl za úkol ráno odvést vězně do

***216) Sborník Ot tjurem…, str. 431, 429, 438.***

práce, pak zkontrolovat kuchyni (což znamenalo že mu dali dobře najíst), nu a pak se může jít dospat do své kabinky. Pachany může nechat být, nemusí se s nimi dávat do křížku, protože je to jednak nebezpečné, jednak může nastat okamžik, kdy se "jednota zločinců stane jednotou pracovní" a pachani povedou úderné brigády do útoku. A zatím ať vyspávají po noci strávené karbanem. Vychovatel se ve své činnosti stále řídí obecnou zásadou: že kulturně výchovná činnost v táboře neznamená výchovu a osvětu "nešťastníků". Její ostří je (bez ostří to u nás už vůbec nejde) namířeno proti… no, čtenář se už jistě dovtípil proti osmapadesátce. Želbohu, KVO samo nemá "právo zatýkat" (ano, takhle byly omezeny kulturní možnosti!), "může však o to žádat správu"

(ta nikdy neodmítne!). Navíc vychovatel "soustavně podává zprávy o náladách vězňů". (Kdo má uši, nechť slyší!

Tady kulturně výchovná činnost jemně přechází v činnost operativně čekistickou, v instrukcích se to však výslovné neuvádí.) Vidíme však, že jsme se dali strhnout citacemi a chybně jsme přešli do přítomného času. Musíme čtenáře zklamat, jde o

30. léta, o nejlepší léta rozkvětu KVO, kdy se v zemi dokončovala výstavba beztřídní společnosti a ještě nedošlo k tomu strašnému výbuchu třídního boje, jaký se rozpoutal po dovršení této výstavby. V těch slavných letech obrůstala KVO mnoha důležitými doplňky: byly tu kulturní rady vězňů, bez jakýchkoliv práv kulturně osvětové komise, zdravotnické komise, štáby brigád úderníků, kontrolní hlídky plnění průmyslově finančního plánu…

Ano, jak to říkal soudruh Solc (kurátor Bělomořského kanálu a předseda komise VÚW pro dílčí amnestie): "Vězeň musí i ve vězení žít tím, čím žije jeho vlast."

(Nejhorší nepřítel lidu Solc byl právem potrestán proletářským soudem… promiňte… bojovník za vznešenou věc, soudruh Solc, byl neprávem odsouzen a zahynul v letech kultu… promiňte… v důsledku nepatrných projevů kultu…) A jak pestré, jak rozmanité byly formy práce! Jako život sám. Organizace soutěžení. Organizace údernického hnutí. Boj o průmyslově finanční plán. Boj o pracovní kázeň. Akce za likvidaci zaostávání a slabých míst.

Kulturní akce. Dobrovolné sbírky peněz na letadla. Upisování půjček. Subotniky pro posílení obranyschopnosti státu. Odhalování falešných úderníků. Pohovory s absentéry. Likvidace negramotnosti (nepříliš nadšená).

Odborné kursy pro mukly z řad pracujících (urkové se tuze cpali do řidičských kursů: svoboda!). A prostě strhující diskuse o nedotknutelnosti socialistického vlastnictví! A prostě předčítání novin! Večery otázek a odpovědí. A rudé koutky v každém baráku! Grafy plnění. Čísla úkolů! A ty plakáty! A ta hesla!

V oněch šťastných dnech kroužily nad temnými prostorami Souostroví múzy - a první a nejvznešenější z múz - Polyhymnia, múza hymnů (a hesel).

"Vzorné brigádě - sláva a čest!" "Pracuj ostošest, dostaneš zápočet!" Nebo:

"Pracuj poctivě, doma na tebe čeká rodina!" (To je přece psychologický přístup! Co tu všechno máme: především jestliže člověk zapomněl na rodinu, zneklidníme ho, připomeneme mu ji. Dále: jestliže je neklidný, ujistíme ho: rodina tu je, není zatčena. A konečně: rodina tě nepotřebuje jen tak, nýbrž jako poctivého táborového pracanta.) A ještě:

"Zapojíme se do údernické práce na počest 17. výročí Října!" Kdo by odolal?

A divadelní činnost s politicky zaměřenou tematikou (trošku od múzy Thálie)? Například: Rudý kalendář! Živé noviny! Inscenace agitačních soudů! Oratorium na téma zářijového pléna ÚV z roku 1930! Hudební skeč "Pochod článků trestního kodexu" (Osmapadesátka - chromá baba Jaga)! Jak to všechno zpříjemňovalo život vězňů, jak jim to pomáhalo povznášet se!

A pořadatelé her! A pak ještě ateistická činnost! Sbory a hudební kroužky (pod záštitou múzy Euterpé). Pak tyhle - agitbrigády:

"Spěchají pomaloučku, úderníci na paloučku!"

To je přece odvážná sebekritika! Ani úderníky se nebáli vzít na mušku! Stačilo přece, aby taková agitbrigáda přijela na trestní úsek a spustila:

Slyší Volha řeka! Je na stráži Čeka dnem a nocí nás stráží čekisté dělnická pěst pevná jest v OGPIJ jsou komunisté! a hned všichni trestanci, zejména ti recidivisté, zahodí karty a prostě se vrhají do práce! Konaly se i takovéto podniky: skupina nejlepších úderníků navštíví rotu zostřeného režimu nebo trestní izolátor a přivede s sebou agitbrigádu. Úderníci nejdříve všemožně přesvědčují absentéry, vysvětluji jim výhody plnění norem (dostanete lepší stravu). Pak agitbrigáda zazpívá:

Všude boj vzplál, Moskva-Volha kanál překoná sněhy i mrazy!

A pak docela nepokrytě:

Chceš-li lépe se mít, chceš-li jist, chceš-li pít, musíš hloub hlínu rýt!

A všechny zájemce vyzývají nejen aby prostě vyšli do zóny, ale aby přešli přímo do údernického baráku (z trestního), kde okamžitě dostanou najíst! Takový vliv má umění! Agitbrigády - až na ústřední - samy práce zproštěny nejsou.

Jenom v den vystoupení dostávají o porci kaše víc.

A jemnější formy práce? Například "za spolupráce vězňů se bojuje proti rovnostářství ve mzdách". Jen se zamysleme jaký je tu hluboký smysl! To znamená, že na schůzi brigády povstane mukl a řekne: Nedávejte mu celý příděl, špatně pracoval, raději dejte těch jeho 200 gramů mně!

Nebo soudružské soudy. (V prvních letech po revoluci se jim říkalo "morálně-soudružské" - projednávaly se hazardní hry, rvačky, krádeže - ale copak to je věc soudu? A slovo "morálka" bylo na hony cítit buržoazií, tak je zrušili.) Od rekonstrukce (od roku 1928) začaly soudy projednávat absence, simulace, špatné zacházení s nářadím, výrobní zmetky, ničení materiálu. A když se před soud nedostali třídně cizí vězňové (když to byli jen vrahové, zkurvená galerka a defraudanti, úplatkáři), žádaly soudy ve svých rozsudcích velitele, aby byl odsouzený zbaven návštěv, balíčků, zápočtu, aby nebyl podmíněně propuštěn, aby nenapravitelní šli do transportu. Jaká to rozumná a spravedlivá opatření a jak je dobře, že Za dob Jagody iniciativa vychází bezprostředně od vězňů! (Jistě že se to neobejde bez obtíží. Začnou soudit bývalého kulaka, ten povídá: "To je váš soudružský soud, ale já jsem pro vás kulak, ne soudruh. Takže mě nemáte právo soudit!" Zmatek.

Žádají radu od politickovýchovného sektoru GUITL, odtud odpovídají: Soudit! Rozhodně soudit, žádné cavyky!) Co je alfou a omegou veškeré kulturně osvětové činnosti v táboře? "Nenechat mukla po práci bez dozoru - aby se zabránilo recidivám jeho zločineckých sklonů." (Třeba aby osmapadesátníci nemysleli na politiku.) Důležité je, "aby vězeň nebyl ani na chvíli mimo výchovný vliv".

Tady velice pomáhají moderní technické prostředky: reproduktory na každém rohu a v každém baráku! Nesmějí nikdy umlknout! Musí neustále a systematicky od budíčku až po večerku vězňům vysvětlovat, jak mohou uspíšit své osvobození.

Každou hodinu hlásí postup prací, zprávy o předních a zaostávajících brigádách, o těch, kdo se pletou pod nohama. Můžeme doporučit ještě jednu takovou originální formu: rozhlasová beseda s některými absentéry a lajdáky.

No a tisk, samozřejmě i tisk! Nejostřejší zbraň naší strany. To je skutečný důkaz toho, že v naší zemi existuje svoboda tisku - tisk v nápravných zařízeních! Ba! V které jiné zemi mohou mít vězňové vlastní tisk!

Časopisy jsou tu především nástěnné, psané rukou, a za druhé "závodní". Oba druhy časopisů mají odvážné táborové dopisovatele, kteří odhalují nedostatky (vězňů) a vedení tuto sebekritiku podporuje. Nakolik vedení považuje tisk za důležitý, ukazuje třeba rozkaz č. 434 z Dmitlagu: "Obrovská většina článků nemá žádnou odezvu." Časopisy tisknou fotografie úderníků.

Časopisy řídí. Odhalují. Ukazují úklady třídního nepřítele - aby to pořádně dostal. (Časopisy jsou nejlepšími spolupracovníky operativního čekistického oddělení!) A tisk vůbec odráží život tábora tak, jak plyne, je neocenitelným svědectvím pro potomky.

Třeba časopis archangelského vězení nám v roce 1931 líčí hojnost a blahobyt života vězňů: "plivátka, popelníčky, voskované plátno na stolech, vězeňský rozhlas, portréty vůdců a hesla na stěnách, která jasně hovoří o generální linii strany… - to jsou zasloužené plody, jichž užívají vězněné osoby!"

Ano, jsou to drahé plody! A jakpak se to odráží v životě vězňů? Týž časopis po půl roce: "Všichni se společné a energicky dali do práce… Zvýšilo se plnění průmyslově finančního plánu… Strava je horší a dávky jsou nižší."

No to nic! Právě to nic není! To se dá napravit.[217)] Kampak, kampak to všechno zmizelo" Ó, jak nestálé je na zemi všechno krásné a dokonalé! Takový propracovaný, pružný, optimistický, pouťový výchovný systém, vyplývající ze samotných základů Pokrokového učení, slibující, že za několik let v naší zemi nezůstane jediný zločinec (30. listopadu 1934 to tak zrovna vypadalo), ale kam se poděl? Nenadále nastala ledová doba (jistě, velmi potřebná, naprosto nutná) a něžné květinové plátky opadaly. Kam se ztratilo údernictví a socialistické soutěžení? A táborový tisk" Brigády, sbírky, úpisy a subotniky?

Kulturní rady a soudružské soudy? Likvidace negramotnosti a technické kursy" Copak to, ale i reproduktory a portréty vůdců musely být ze zóny odklizeny! (A po plivátkách ani památky.) Jak život vězňů hned potemněl! Jak byl hned vržen o několik desítek let

zpátky, když mu byly odňaty nejdůležitější vězeňsko-revoluční vymoženosti. (Ale my proti tomu nic nemáme: opatření strany byla včasná a velice potřebná.)

*217) Materiály této kapitoly jsou až potud ze sborníku Ot tjurem… a z Averbacha.*

Nikdo si už nevážil umělecké a básnické formy hesel. A hesla už byla docela jednoduchá: Splníme!

Překročíme! Samozřejmě estetickou výchovu, poletování múz - nikdo přímo nezakázal, ale možnosti byly teď velice omezené. Tady máme jednu vorkutskou zónu. Skončila zima, trvající devět měsíců, na tři měsíce nastalo nepravé, ubohé léto. Velitele KVO bolí srdce, že zóna vypadá tak ošklivě a špinavě. Takhle se zločinec nemůže pořádně zamyslit nad dokonalostí našeho zřízení, z něhož se sám vyloučil. A KVO vyhlašuje několik nedělních brigád. Vězňové ve volném čase s velkou radostí budují "záhony" - nikoli z nějakých rostlin, tady nic neroste prostě se na navršenou hlínu šikovně kladou místo květin mech lišejník, tlučené sklo, oblázky štěrk a cihlový prášek. Pak se kolem těch "záhonů" vybudují plůtky z drobných prkének. Není to sice tak pěkné jako v Parku kultury Ciorkého, ale KVO -je spokojeno i tak. Řeknete, že za dva měsíce začne pršet a déšť všechno smyje. No tak ať! Napřesrok to uděláme znovu.

Nebo co se stalo z politického školení? Třeba na 5. ZTS Unžlagu přijíždí ze Suchobezvodného lektor (to už je rok 1952). Vězně po práci zaženou na přednášku. Soudruh sice nemá středoškolské vzdělání, ale politicky zcela správně přednáší O boji řeckých vlastenců. Muklové jsou ospalí, jeden se schovává za záda druhého, nikoho to nezajímá. Lektor vykládá o strašlivém pronásledování vlastenců a o tom, jak řecké ženy ze žalu napsaly dopis soudruhu Stalinovi. Přednáška končí, povstává Šeremetová, je to ženská ze Lvova, prostá, ale mazaná, a ptá se:

"Občane veliteli! A povězte, komu máme napsat my?" A je po pozitivním vlivu přednášky.

KVO zůstaly jen tyto formy výchovné a nápravné činnosti: pokud vězeň podává veliteli žádost, KVO připojuje poznámku o tom, jak plní normu a jak se chová. KVO roznáší po světnicích dopisy, které prošly cenzurou ukládá časopisy a noviny a schovává je před vězni, aby si do nich nebalili tabák, tak třikrát do roka pořádá umělecká vystoupení vězňů, shání pro malíře barvy a plátno, aby zdobili zónu a malovali obrazy pro velitele. No a trošku pomáhá operativnímu zmocněnci, ale to neoficiálně.

Po tom všem není divu, že se pracovníky KVO nestávají ohniví a iniciativní lidé, ale spíše ti přiblblí, ponížení.

Ještě! Ještě jedna důležitá práce zůstala: udržovat schránky! Někdy je odemykat, čistit a znova zamykat - existují malé schránky, natřené nahnědlou barvou, visí na nejnápadnějších místech zóny. Je na nich napsáno:

Nejvyššímu sovětu SSSR, Radě ministrů SSSR, Ministru vnitra, Generálnímu prokurátorovi.

Prosím, jen piš! Máme svobodu slova. My už si s tím budeme umět poradit. Jsou tu na to zvlášť soudruzi, co to čtou.

Co se do těch schránek hází? Žádosti o milost?

Nejen ty. Někdy také udání (to dělají začátečníci) - KVO už bude vědět, že nepatří do Moskvy, ale do vedlejšího kabinetu. A co ještě? Nezkušeného čtenáře by to nemohlo napadnout! Ještě - vynálezy. Geniální vynálezy, které mají obrátit naruby celou moderní techniku, rozhodně pak musí vynálezce osvobodit z tábora.

Mezi obyčejnými normálními lidmi je více vynálezců (stejně jako básníků), než tušíme. A v táboře zvlášť. Člověk se přece musí dostat ven! Vynálezy jsou formou útěku, při němž nehrozí kulky a bití.

Tito uctívači múzy Uranie (žádnou bližší neznám) při nástupu i při návratu z práce, s nosítky nebo s lopatou, vraští čelo a namáhavě vynalézají něco, co by ohromilo vládu a roznítilo její zájem.

Třeba Lebeděv z Chovrinského tábora, radista. Teď když dostal zamítavou odpověď, nemá už co skrývat a přiznává se mi, že objevil efekt odchylky kompasu při zápachu česneku. Spatřoval v tom cestu k modulování vysokých frekvencí pachem, pach by se tak mohl vysílat na dálku. Vládní kruhy v tom však nespatřovaly žádný význam pro vojenství a zájem neprojevily. Nevyšlo to. Buď zůstaň a makej dál nebo si vymysli něco lepšího.

Někdy se stane - velmi zřídka - že někoho někam odvezou! Sám to nevysvětlí, neřekne, aby věc nepokazil, a nikdo v táboře neví, proč právě jeho a kam? Někdo zmizí navždy. jiného po čase přivezou zpátky. (A ani teď nic neřekne, aby se mu nevysmáli. Nebo puso kouřovou clonu. To mají muklové v povaze: vyprávěním zvyšovat svou prestiž.) Byl jsem na Rajských ostrovech a tam jsem viděl i druhou stranu mince - kam to přijde a jak se to tam čte.

Dovolím si na tomto místě trochu pobavit trpělivého čtenáře této neveselé knihy.

Jakýsi Trušljakov, v minulosti sovětský poručík, byl raněn v Sevastopolu, zajat, prošel Osvětimí a z toho všeho byl tak trochu cvok. Vymyslel v táboře něco tak lákavého, že ho přivezli do vědeckovýzkumného ústavu vězňů (teda na "šarašku"). Tady se projevil přímo jako gejzír vynálezů, sotva vedení zamítlo jeden, už přišel s dalším. A ačkoli ani jediný vynález nedovedl k výpočtům, byl tak nadšený, tak tajemný, tak málo mluvil a tak výmluvně se díval, že se ho nikdo neodvážil podezřívat z podvodu; můj přítel, velmi seriózní inženýr, dokonce tvrdil, že Trušljakov je hloubkou svých myšlenek Newton 20. století. Neměl jsem sice možnost sledovat všechny jeho vynálezy, ale pak dostal za úkol zpracovat pohlcování radaru, který sám navrhl. Vyžádal si pomoc v oblasti vyšší matematiky a já mu byl jako matematik přidělen. Trušljakov mi vyložil úkol takto: letadlo nebo tank musí být pokryty vrstvou nějaké látky, aby neodrážely radarové vlny (jaký mnohovrstevný materiál to musí být, to mi Trušljakov nesdělil: asi se ještě nerozhodl, nebo to bylo jeho hlavní autorské tajemství). Elektromagnetická vlna měla při četných lomech a odrazech ztratit svou energii - a to při pohybech dopředu a dozadu, na rozmezí těchto vrstev. Aniž jsem znal vlastnosti materiálu, měl jsem na základě zákonů geometrické optiky a jakýchkoli dalších mně dostupných prostředků dokázat, že všechno bude vypadat tak, jak to Trušljakov předpověděl - a navíc jsem měl zvolit optimální počet vrstev!

Samozřejmě, že jsem nemohl udělat nic. Nic neudělal ani Trušljakov. Naše tvůrčí spolupráce se rozpadla.

Brzy jsem jako knihovník (byl jsem tam i knihovníkem) dostal od Trušljakova objednávku pro meziknihovní výměnu (z Leninovy knihovny). Nebyly tam uvedeni ani autoři, ani tituly publikací, jenom: "Něco o technice meziplanetárních letů." Protože jsme psali teprve rok 1947 nemohla mu Leninova knihovna nabídnout téměř nic jiného než Julesa Verna. (O Ciolkovském se tehdy moc nemluvilo.) Trušljakov se neúspěšně pokusil připravit let na Měsíc a pak byl svržen do propasti - zpátky do tábora.

A dopisy z táborů stále proudily a proudily. Zařadili mě (tentokrát jako překladatele) do skupiny inženýrů, posuzujících hromady žádostí o patenty a vynálezy, které přicházely z táborů. Překladatele potřebovali proto, že v letech 1946-47 byly mnohé dokumenty v němčině.

Nebyly to však žádosti! A nebyla to spontánní psaní! Bylo to bolestné čtení, člověk se styděl. Byly to stránky vymačkané, vypáčené, vymámené z německých válečných zajatců. Bylo jasné, že ty Němce v zajetí neudržíme navěky, za tři roky, za pět let po válce je budeme muset pustit nach der Heimat. Bylo tedy třeba vymáčknout z nich za ta

léta všechno čím mohli naší zemi prospět. Aspoň v této podobě získat patenty, odvezené do západních zón.

Snadno jsem si dovedl představit, jak se to dělalo. Nic netušícím, ukázněným Němcům poručili - uveďte povolání, kde jste byl zaměstnán, jakou funkci jste zastával. Potom operativní oddělení předvolalo všechny inženýry a techniky, jednoho po druhém. Nejprve se jich s uctivou pozorností vyptávali (to Němcům lichotilo!) na obsah a charakter jejich zaměstnání v předválečném Německu (a už si začínali myslet, že je třebas čeká místo tábora výhodná práce). Pak museli podepsat prohlášení o utajení (no, a co je verboten, to Němci neporuší). A konečně byli ostře požádáni, aby písemně sdělili všechny zajímavé zvláštnosti výroby a důležité technické novinky, které se tam používají. Němci pozdě pochopili, do jaké pasti vlezli, když se chlubili svým bývalým postavením! Teď už nemohli nenapsat nic, vyhrožovali jim, že je nepustí domů (a v té době to vypadalo velice věrohodně).

Zaskočení, zdeptaní Němci sotva udrželi péro v ruce a psali… Před vyzrazením důležitých tajemství je zachraňovalo jedině to, že nevzdělaní čekisté nemohli pochopit podstatu výpovědí a hodnotili je podle počtu stránek.

Když jsme se jimi probírali my, nemohli jsme zjistit téměř nic podstatného: údaje si buď navzájem odporovaly nebo na nich byl nános učenosti a přitom bylo vynecháno to nejdůležitější nebo s vážnou tváři pojednávaly o takových novinkách, které dobře znali i naši dědečkové.

Ale žádosti psané rusky, z těch to někdy táhlo takovým lokajstvím! Zase si člověk může představit, jak tam v táboře v ubohé darované neděli, sedí autoři těchto návrhů, pečlivě se ohradí od sousedů a asi jim namluví, že píší žádost o milost. Copak jejich mozeček mohl předvídat, že jejich krasopisné podání, adresované nejvyšším osobám, nebude číst líné, nažrané Vedení, nýbrž obyčejní muklové jako jsou oni?

A tak otevíráme návrh, nesmírně detailně zpracovaný a vypsaný na šestnácti velkých stránkách (ten papír si musel vyprosit na KVO!): 1. O využití infračervených paprsků při ostraze vězeňských zón, 2. O využití fotobuňek k přepočítávání osob, procházejících táborovou strážnicí. A ten dobytek přikládá výkresy a technické vysvětlivky.

Preambule: "Drahý Josefe Vissarionoviči!

Přestože jsem byl za své zločiny odsouzen podle článku 58 k dlouhému trestu vězení, zůstávám i zde oddaným svému rodnému sovětskému zřízení a chci pomoci při zajištění spolehlivé ostrahy zatvrzelých nepřátel lidu, jimiž jsem obklopen. Budu-li z tábora povolán a dostanu-li potřebné prostředky, zavazuji se, že tento systém uvedu do provozu."

To je pěkný "politický!" Traktát mezi námi koluje, každý vykřikuje, kleje (tady jsme mezi sebou). Jeden z nás píše posudek: projekt je technicky špatný, projekt nebere v úvahu… nepřihlíží… je nerentabilní… nespolehlivý… může vést k tomu, že ostraha táborů bude horší…

Co se ti, Jidáši, dnes zdá na dalekém táborovém středisku? Zasloužíš přes držku, chcípni tam, prevíte!

A tady je obálka z Vorkuty. Autor si tu naříká, že Američané mají atomovou bombu a naše vlast dosud ne. Píše, že na Vorkutě na to často myslí, že i za ostnatým drátem by chtěl pomoci straně a vládě. A proto svůj projekt nazývá RAJ - Rozpad atomového jádra.

Tento projekt však (jak to chodí) nemohl dokončit, protože ve vorkutském táboře nemá k dispozici technickou literaturu (jako kdyby tam beletrie byla!). A tento barbar žádá o zaslání instrukce pro radioaktivní rozpad. Pak už prý svůj projekt RAJ brzy dokončí.

Válíme se u svých stolů smíchy a téměř současně nás napadá stejný veršík:

Tenhle RAJ ať si daj…!

Přitom v táborech hynuli a trpěli skutečně velcí vědci, vedení našeho rodného Ministerstva se však nenamáhalo, aby je vyhledalo a našlo pro ně důstojnější využití.

Pro Alexandra Leonidoviče ~iževského se za celou dobu vězení v táboře nenašlo místo na "šarašce". ~iževskij nebyl ani před táborem u nás příliš ctěn, protože spojoval pozemské revoluce a biologické procesy s aktivitou Slunce. Celá jeho činnost byla neobvyklá, problémy - nečekané, nic z toho se nevešlo do zaběhaného řádu vědy, nebylo jasné, jak se toho všeho dá využít pro válečné a průmyslové účely. Po jeho smrti máme možnost číst pochvalné články: zjistil narůstání počtu srdečních infarktů (16 krát) při magnetických bouřích, sestavoval prognózy epidemií chřipky, hledal způsoby včasného zjištěni rakoviny na základě sedimentace, vystoupil s hypotézou o Záření Slunce. , Otec sovětské kosmonautiky Koroljov se sice na šarašku dostal, ale jako letecký odborník. Vedení šarašky mu nedovolilo zabývat se raketami, věnoval se jim tedy po nocích. (Nevíme, zda by byli vzali na šarašku Landaua, nebo zda by ho byli šoupli na vzdálené ostrovy - se zlomeným žebrem se přece jen přiznal, že je německý špión. Zachránil ho, však Kapicův zásah.) Vynikající odborník v oboru aerodynamiky a nesmírně všestranný vědec - Konstantin Ivanovič Strachovíč byl po transportu z leningradského vězení v ugličském táboře - jako pomocný dělník v lázních. Teď o tom vypráví s upřímným dětským smíchem, který si podivuhodně zachoval po celou svou desítku. Po několika měsících, strávených v cele smrti, prodělal v táboře dystrofický průjem. Pak měl hlídat u vchodu do lázní, když se koupaly ženské brigády (k chlapům stavěli ty silnější, to by nebyl vydržel). Jeho úkolem bylo: nepustit ženy do lázní jinak než naprosto nahé a s prázdnýma rukama, aby všechno odevzdaly k dezinfekci a zejména - podprsenky a kalhotky, v nichž zdravotníci viděli hlavní hrozbu zavšivení, zatímco ženy se snažily právě tyto věci neodevzdávat a pronést je lázněmi. Strachovič vypadá asi takhle: vousy má jako lord Kelvin, čelo jako skálu, dvojnásobné šíře, ani se to čelem nazvat nedá. Ženy ho prosily, hubovaly, zlobily se, smály, zvaly ho na hromadu košťat v koutě - nic na něj nepůsobilo, byl nelítostný. Začaly mu svorně a se zlostí říkat Impotent. A najednou tohoto impotenta někam odvezli - nic víc a nic méně -aby vedl první sovětský projekt proudového motoru.

A o těch, které nechali zahynout na společných - o těch nevíme nic.

A jak bychom se mohli dozvědět o těch, kdo byli zatčení a umlčeni v okamžiku, kdy se přiblížili k vědeckému objevu (jako Nikolaj Michajlovič Orlov, který již v roce 1936 zpracoval metodu dlouhodobého uchovávání potravin)? Jakmile totiž zavřeli autora, zavřeli také objev.

V páchnoucím nedýchatelném ovzduší tábora čadící plamínek KVO na chvíli vzplane a vyšlehne a pak zase sotva bliká. Ale i k takovému světýlku se z různých baráků, z různých brigád stahují lidé. Jedni tu mají přímo něco na práci: chtějí vytrhnout kus novin nebo stránku z knihy na kouření, sehnat papír na napsání žádosti o milost, napsat něco perem (v baráku nesmí být inkoust a také tady je pod zámkem: vždyť z inkoustu se dá vyrobit falešné razítko!). Někdo se chce jen tak otřít o nové lidi, popovídat si s nimi, ti členově vlastní brigády již každého omrzeli. Někdo si přijde poslechnout, co se povídá, aby to mohl prásknout kmotrovi. Jsou i takoví, co sami nevědí, proč je to sem nevysvětlitelně táhne, proč sem jdou na krátkou večerní půlhodinku utahaní, místo aby si poleželi na palandě a dopřáli polámanému tělu oddechu.

Tyto návštěvy v KVO přinášejí duši trochu osvěžení - jakýmsi podivným nepostřehnutelným způsobem. I když sem chodí tíž hladoví lidé, co sedí na vagónkách brigády, přece jen tu nemluví o přídělech, o kaši nebo o normách.

Nemluví se tu o tom, co tvoří táborový život, v tom se projevuje protest duše a vyvětrá se hlava. Mluví se tu o jakési pohádkové minulosti, jakou tito šedí, vyhladovělí, otrhaní lidé nemohli mít. Mluví se tu také o jakémsi nevýslovně blaženém, svobodném, proměnlivém životě na svobodě, kde jsou ti šťastní, jimž se podařilo vyhnout vězení. A také o umění se tu diskutuje a někdy s takovým okouzlením!

Jako by uprostřed nadvlády pekelných sil kdosi nakreslil na zemi mihotavý, slabounce světélkující kruh - každou chvíli může zhasnout, ale zatím ještě nezhasl - a zdá se ti, že uprostřed kruhu nejsi v moci pekla. Aspoň na tu půlhodinku.

A ještě tu kdosi brnká na kytaru. Někdo si polohlasně prozpěvuje - docela jiného než to, co se smí na jevišti. A v tobě se zachvěje: život je! je! Šťastně se kolem sebe rozhlížíš, také bys chtěl někomu cosi sdělit.

Povídej, dej si však pozor. Poslouchej, ale včas se štípni. Tady je Ljova G-n. Je vynálezce (nedostudovaný posluchač strojírenské fakulty, chystal se podstatně zvýšit koeficient účinnosti motoru, jenže mu při domovní prohlídce sebrali papíry). Je to také umělec, inscenujeme spolu Čechovovy Námluvy. Je také filozof, umí to tak pěkně: "Nemám chuť se starat o budoucí pokolení, ať se hrabou v zemi sami! Držím se života, takhle!" Ukazuje jak - zarývá nehty do dřevěného stolu. "Věřit v ušlechtilé ideály? To je jako mluvit do telefonu s utrženým kabelem. Dějiny jsou nesouvislý řetěz událostí. Vraťte mi můj ocas! Améba je dokonalejší než člověk, má jednodušší funkce." Člověk by ho vydržel poslouchat pořád: podrobně vysvětlí, proč nenávidí Lva Tolstého, proč se nemůže nasytit Erenburga a Alexandra Grina. Je to prima chlap, v táboře se nevyhýbá těžké práci: navrtává zdi, i když v brigádě, kde má zajištěno 140 %. Jeho otec byl zatčen a zemřel v roce 1937, ale on sám je lehký kriminálník, sedí za padělání lístků na chleba, stydí se však za zlodějský paragraf a táhne ho to k osmapadesátce. K osmapadesátce ho to táhne, ale tu náhle začínají v táboře soudy a takový sympatický, takový zajímavý Ljova G-n vystupuje jako svědek obžaloby.[218)] "Tak se držel života." Ještě dobře, že mu toho člověk příliš nenapovídal.

Jsou-li v táboře podivíni (a vždycky jsou!), jejich cesta nikdy nemine KVO, zastaví se tu zcela určitě.

Třeba Aristid Ivanovič Dovatur, to je přece podivín. Je z Petrohradu, rumunsko-francouzského původu, klasický filolog, od odjakživa starý mládenec a samotář. Odtrhli ho od Herodota a Caesara jako kocoura od misky mléka, strčili ho do tábora. V jeho duši žijí stále ještě nekomentované texty a v táboře se pohybuje jako ve snách. Byl by tu ztracen hned první týden, ale lékaři mu nadržují. Dali mu výhodnou funkci zdravotnického statistika a tak dvakrát do měsíce učí čerstvě angažované táborové felčary - neškodí jim to! V táboře - a učí latině! Aristid Ivanovič si stoupne k maličké tabuli a září jako v nejlepších letech na univerzitě. Píše podivné sloupce časování, jaké oko tuzemcovo nikdy nevidělo. Jeho srdce se chvěje blažeností nad zvukem skřípající, drolící se křídy. Tak tiše, tak dobře se zabydlel! Ale i nad jeho hlavou se stahují mraky: velitel tábora v něm spatřil vzácnost - čestného člověka! A jmenuje ho vedoucím pekárny. To je nejlákavější funkce v táboře! Vedoucí pekárny je vládcem nad životem! Cesta k této funkci je pokryta těly a dušemi muklů, cíle však dosáhli nemnozí! Tady funkce padá s nebe a Dovatur je zničen. Týden chodí,

***218) Kdo se příliš "drží života", nijak zvlášť se nedrží ducha.***

jako by byl odsouzen k smrti, ještě pekárnu nepřevzal. Prosí velitele, aby se nad ním slitoval, aby ho nechal žít se svobodnou duší a latinským časováním! A milost je mu udělena: vedoucím pekárny je jmenován další lump.

A tenhle podivín je v KVO po práci vždycky, kde by jinde taky mohl být! Má velkou hlavu, hrubě tesané rysy tváře, které ostře vystupují a jsou vidět i zdálky. Zvlášť výrazné je huňaté obočí. Vypadá vždycky tragicky. Z koutku pokoje sklíčeně pozoruje naše ubohé divadelní zkoušky. To je Kamil Leopoldovič Gontuar. V prvních porevolučních letech přijel z Belgie do Petrohradu, aby vytvořil Nové divadlo, divadlo budoucnosti. Kdopak tenkrát mohl předvídat, jak ta budoucnost bude vypadat a že budou zavírat režiséry? Obě

světové války strávil Gontuar v boji proti Němcům: první - na západě, druhou - na východě. A teď mu přišili desítku za vlastizradu… Jaké vlasti .

. . Kdy…?

Nejdůležitější lidé kolem KVO jsou přirozeně výtvarníci. Jsou tu pány. Pokud tu je oddělená místnost - patří jim.

Pokud je někdo zproštěn společných prací nastálo - jsou to jen oni. Ze všech, kdož slouží múzám, tvoří jen oni skutečné hodnoty - něco, nač si člověk může sáhnout rukama, pověsit v bytě, prodat za peníze. Malují obrazy, ale samozřejmě ne podle fantazie. Kdo by to od nich také žádal, copak může v hlavě osmapadesátníka vzniknout pořádný obraz? Prostě malují velké kopie pohlednic - někdo si na to nakreslí čtverečky, někdo se obejde bez nich.

Lepší estetické zboží se ve ztracených koutech tundry a tajgy nenajde, jen maluj, my už budeme vědět, kam to pověsit. I kdyby se nám to nezalíbilo. Přijde zástupce velitele VOCHR Vypirajlo, podívá se na kopii obrazu Nero vítěz:

"Cák je to? Jede ženich? Cák že se tak mračí?" A stejně si to vezme. Malíři dělají také koberce s kráskami, plujícími v gondolách s labutěmi, se západy slunce a hrady - to všechno jde mezi soudruhy důstojníky dobře na odbyt. Malíři nejsou hloupí a tajně malují takové koberečky i pro sebe, dozorci je pod rukou prodávají venku na trhu. Poptávka je velká a vůbec malířům se v táboře špatně nežije.

Sochaři jsou na tom hůř, pro kádry MV nejsou sochy tak přitažlivé, tak pěkné, aby si je dali do bytu, taky zabírají místo a snadno se rozbijí. Sochaři v táboře málokdy pracují, když, tak zároveň maluji jako Nědov. Přijde major Bakajev, uvidí sošku matky:

"Proč's udělal matku plačící? U nás matky nepláčou!" Natahuje ruku, aby figurku rozbil.

Voloďa Klempner, mladý hudební skladatel, syn bohatého advokáta, podle táborových představ nezkušený frajer, si vzal do tábora Beskudnikovo u Moskvy vlastní klavír (událost na Souostroví neslýchaná!). Vzal si ho z domova, jako na pomoc kulturně masové práci, ve skutečnosti však proto, aby sám mohl komponovat. Za to měl vždy klíč od táborového jeviště a po večerce tam při svíčce hrával (elektřinu vypínali). Jednou tak hrál, zapisoval si svou novou sonátu. Najednou ho polekal hlas, který se mu za zády ozval:

"Z té vaší hudby koukaj železa!"

Klempner vyletěl. Ode zdi se teď blížil ke svíčce major, velitel tábora, starý čekista. Nenápadné se dostal na jeviště a chvíli poslouchal. Dělal obrovský stín. Posléze pochopil, proč ten lhář přivezl vlastní klavír. Přistoupil, vzal noty a mlčky a zamračeně je pálil nad plamenem svíčky.

"Co to děláte?" zvolal mladý skladatel.

"K čertu s vaší hudbou!" sykl skrz zaťaté zuby major. Popel spadl a měkce se položil na klávesy.

Starý čekista se nemýlil, ta sonáta byla skutečně věnována táborům.[219)]

***219) Brzy si našli záminku, aby Voloďovi přišili nový táborový případ a poslali ho k vyšetřování do Butyrek. Do svého tábora se už nevrátil a klavír pochopitelné zpátky nedostal. Zdalipak on sám přežil? Nevím, nějak se nehlásí.***

Když se v táboře objeví básník, dovolí mu, aby psal jména ke karikaturám vězňů a aby skládal častušky - také o porušování kázně.

Jiné téma není ani hudebnímu skladateli, ani básníkovi dovoleno. A pro velení nemohou vyrobit něco hmatatelného, užitečného, co se dá vzít do rukou.

A prozaici v táboře vůbec nikdy nejsou, protože tu nikdy ani být nesmějí.

Když ruská próza odešla do táborů, píše jeden sovětský básník. Odešla - ale zpátky se nevrátila. Odešla! A již se neobjevila…

Už nikdy nebudeme moci posoudit celý rozsah toho, co se stalo, nezjistíme počet mrtvých, úroveň, jíž mohli dosáhnout. Nikdo nám nic nepoví o zápiscích, které byly narychlo spáleny před odchodem transportu, o hotových stránkách a o velkých plánech, které nosili lidé v hlavách a které byly spolu s těmi hlavami hozeny do velké zmrzlé společné jámy. Verše se ještě šeptají přímo do ucha, ještě si je někdo zapamatuje a předá je dál nebo aspoň vzpomínku na ně - ale prózu nikdo předčasně nevykládá, pro ni je těžší přetrvat, je příliš rozsáhlá, nepružná, závislá na papíru, než aby přežila všechny zvraty Souostroví. Kdo se může v táboře odvážit psát?

Například A. Belinkov napsal - a slízl to kmotr a zpětným odrazem i on: 25 let. Nebo M. I. Kalininová, není to žádná spisovatelka, ale psala si do zápisníku zajímavosti z táborového života: "Třeba se to někomu bude hodit."

Ale dostalo se to k operativci. Putovala do korekce (a vyšla z toho levně). Nebo Vladimír Sergejevič G-v, mohl se pohybovat bez eskorty a tam za zónou někde psal čtyři měsíce kroniku tábora - ve chvíli nebezpečí ji zakopal do země. Sám byl odvlečen navždy jinam a kronika zůstala v zemi. V zóně se nesmí, za zónou se nesmí, kde se to smí? Jen v hlavě! Ale tak se dají psát verše, próza ne.

Kolik nás zahynulo, ctitelů Kleió a Kalliopé, to nevypočítáme žádnou extrapolací podle těch, kdo zůstali naživu - protože ani pro nás nebylo pravděpodobné, že přežijeme. (Když se například probírám svým táborovým životem, jasně vidím, že jsem měl na Souostroví zemřít - nebo se tak přizpůsobit, abych přežil, že by ve mně odumřela touha psát. Zachránila mě vedlejší okolnost - matematika. Jak to zahrnout do výpočtů?) Všechno, čemu se u nás říká próza, je od 30. let jen pěna jezera, jež zmizelo pod zemí. Je to pěna, není to žádná próza, protože se zbavila všeho, co bylo v těch desetiletích hlavní. Nejlepší spisovatelé v sobě potlačili to nejlepší a odvrátili se od pravd - a tak zůstali naživu oni a jejich knihy. Ti, co se nedokázali zříci hloubky, odlišností, přítomnosti - museli v těchto desetiletích nutně přijít o hlavu - nejčastěji v táboře, někdy z hazardu na frontě.

Tak odešli do hrobu prozaikové-filozofové. Prozaikové-historici. Prozaikové-lyrici. Prozaikové-impresionisté.

Prozaikové-humoristé.

A přitom právě Souostroví poskytovalo jedinečnou výjimečnou možnost - pro naši literaturu a snad i pro světovou. Nevídané nevolnictví uprostřed 20. století otevíralo spisovatelům - v tomto jediném ohledu inspirativní, i když zhoubnou cestu. Dovolím si vysvětlit tuto myšlenku co nejobecněji. Co je svět světem, existovali dvě neslučitelné vrstvy společnosti: horní a dolní, vládnoucí a podřízená. Toto rozdělení je hrubé jako všechna ostatní, ale budeme-li k horním řadit nejen ty, co stojí u moci, co mají nejvíce peněz a slávy, ale i ty, co mají nejvyšší vzdělání, získané vlastním nebo rodinným úsilím, zkrátka ty, co nemusí pracovat vlastníma rukama, pak to rozdělení bude téměř přesné.

A pak můžeme předpokládat existenci čtyř sfér světové literatury (a umění vůbec). První sféra: když horní ukazují (popisují, promýšlejí) zase ty horní, tedy sebe, svou vlastní vrstvu. Sféra druhá: když horní znázorňují, promýšlejí ty dolní, "mladšího bratra". Třetí sféra: když dolní znázorňují horní. A čtvrtá: dolní - dolní, sebe. Byly sem vrženy milióny ruských intelektuálů - a nešlo o žádnou exkurzi: byly sem vrženy k utrpení, smrti, bez naděje na návrat. Poprvé v dějinách se takové množství vzdělaných, zralých, kulturně vyspělých lidí octlo doopravdy a navždy v kůži otroka, nevolníka, dřevaře a horníka. Tak se poprvé ve světových dějinách (a v takovém měřítku) spojily zkušenosti horní a dolní vrstvy společnosti! Roztála velmi důležitá, jakoby průhledná, ale dříve nepřekonatelná přehrada, která bránila těm nahoře, aby pochopili ty dole: soucit. Soucit byl hybnou silou ušlechtilých lidi minulosti (ovšem osvícenců) a soucit je také zaslepoval! Trápily je výčitky že oni sami nesdílejí jejich zlý osud, a proto cítili povinnost trojnásobně

křičet nad nespravedlností. Přitom jim unikalo základní zkoumání lidské podstaty dolních a horních, všech.

Teprve intelektuálové-muklové Souostroví tyto výčitky konečně ztratili: plně sdíleli zlý osud lidu! Teprve nyní mohl ruský vzdělanec napsat o ruském mužikovi zevnitř- protože on sám se stal nevolníkem!

Neměl už však ani tužku, ani papír, čas a měkké, poddajné prsty. Dozorci teď přetřásali jeho věci, dívali se mu do zažívacího traktu odshora i odspoda a čekisté ho probodávali očima.

Zkušenosti horní a dolní vrstvy splynuly - avšak nositelé této jednotné zkušenosti zemřeli…

Tak byla nevídaná literatura a filozofie pohřbena pod železným příkrovem Archipelagu již při svém zrodu.

Horní vrstvy měly vždycky volný čas, přepych nebo skromný blahobyt, vzdělání, výchovu. Ten, kdo chtěl, mohl se vždycky naučit umělecké technice a kázni myšlení. Existuje však důležitý životní zákon: blahobyt v člověku ničí schopnost duševních výbojů. Proto první sféra obsahuje mnoho přesycených zvráceností umění, mnoho chorobných a samolibých "škol" - neplodných květů. A teprve ve chvílích, kdy do této sféry vstupovali tvůrci bud' osobně hluboce nešťastní nebo s obrovským duchovním nábojem daným přírodou - vznikala velká literatura. Čtvrtá sféra - to je celý světový folklór. Tady bylo velmi málo volného času - jednotlivec ho dostával v diferenciálních veličinách. A v podobě diferenciálů vystupovaly i ty anonymní hodnoty - náhodná metafora nebo slovní obrat vznikl ve šťastné chvilce, náhlým osvícením. Tvůrců však bylo nekonečné množství a téměř vždy to byli utlačovaní, nespokojení lidé. Všechno, co vzniklo, procházelo obrovským výběrem, očišťováním, vybrušováním - od úst k ústům a od roku k roku. A tak jsme získali zlatou vrstvu folklóru. Nebývá prázdný a bez ducha, protože mezi jeho autory nebyli lidé, kteří by nebyli poznali utrpení. Písemnictví spadající do 4. sféry ("proletářské", "rolnické") je vesměs zárodečné, nezkušené, nepodařené, protože tu vždycky chyběl individuální talent.

Stejnými vadami nezkušenosti trpěla i literatura třetí sféry ("zdola nahoru"), ale ještě navíc byla otrávena závistí a nenávistí - a to jsou city neplodné, z nich umění nevzchází. Tato literatura opakovala stálou chybu revolucionářů: připisovat zlozvyky horní třídy - této třídě, nikoli lidstvu. Revolucionáři nechápou, jak šťastně pak všechny tyto nectnosti zdědí. Nebo naopak - tato literatura mohla být zkažena lokajským poklonkováním.

Zdálo se, že morálně nejplodnější bude druhá sféra ("shora dolů"). Vytvářeli ji lidé, jejichž dobrota, touha po pravdě, smysl pro spravedlnost byly silnější než jejich ospalý blahobyt, přitom bylo jejich umění zralé a vyspělé. Tato sféra však měla jeden nedostatek: nebyla schopna skutečně pochopit.,

Tito autoři byli plni soucitu, plakali, bouřili se - ale to právě proto, že nemohli přesně pochopit. Vždycky se dívali ze strany a shora, v žádném případě nebyli v kůži těch dole. A ten, kdo přehodil přes tento plot jednu nohu, nedokázal přehodit i druhou. Egoistická podstata člověka je zřejmě taková, že tohoto převtělení lze dosáhnout, žel, jen násilím zvenčí. Tak se Cervantes zrodil v otroctví a Dostojevskij na katorze. Na Souostroví GULag byl pak tento pokus proveden najednou s milióny hlav a srdcí.

Mezi návštěvníky KVO bylo nejvíc účastníků zájmové umělecké činnosti. Tuto potřebu - řídit zájmovou uměleckou činnost si vedení KVO zachovalo z minula.[221)] Na jednotlivých ostrovech tvořivost vznikala a mizela ve vlnách, které však neměly zákonitost mořského přílivu a odlivu, byly to spíše křeče, jejichž důvody snad znalo vedení, muklové je však nechápali. Snad musel velitel KVO jednou za půl roku něco napsat do zprávy nebo snad čekali někoho shora.

Na vzdálených táborových střediscích se to dělá takto -- velitel KVO (v zóně ho obyčejně ani není vidět, místo něho se o všechno stará vězeň-vychovatel) si zavolá harmonikáře a řekne mu:

"Koukej. Zajistíš pěvecký soubor![222] A abyste za měsíc vystoupili." "Ale já přece neznám noty, občane veliteli!"

"K čemu, kruci, potřebuješ noty? Zahraj píseň, kterou všichni znají, a ostatní se přidají." A vyhlásí se nábor, někdy společně s divadelním kroužkem. Kde mají cvičit? Místnost KVO je malá, potřebovali by větší, žádný klub tu pochopitelně není. Obvykle se k tomu používá táborových jídelen - neustále nasycených pachem šlichty, shnilé zeleniny a vařené tresky. Na jedné straně jídelny je kuchyň, na druhé stálé jeviště nebo prozatímní pódium. Právě tady se po večeři schází pěvecký soubor nebo divadelní kroužek.

(Vypadá to tu jako na obrázku A. G-na. Jenže výtvarník tu neukazuje představitele místní tvořivosti, ale kulturní brigádu zvenčí. Teď seberou poslední misky, vyženou poslední chcípáky a dovnitř pustí diváky. Ať sami vidí, jak se nevolnické herečky radují.

Čím se dají muklové nalákat do zájmové činnosti" No, na pět set lidí v zóně mohou připadat 3-4 skuteční milovníci zpěvu, ale z koho dát dohromady pěvecký soubor? Schůzky na zkouškách jsou hlavním lákadlem ve smíšených zónách! A. Suzi, který byl jmenován vedoucím souboru, se nesmírně divil, jak ohromně roste jeho soubor, jedinou píseň nemohl nacvičit do konce. Proudí stále noví a noví zájemci, nikdo nemá hlas, nikdy nezpívali, ale všichni sem táhnou. Bylo by kruté odmítnout je, neuspokojit náhle probuzenou touhu po umění!

Na zkouškách však bylo sboristů méně. (Šlo o to, že členové souboru měli právo pohybovat se v zóně dvě hodiny po večerce - a ze zkoušky, a za ty dvě hodiny si chtěli přijít na své!) Mohlo se stát i tohle: těsně před koncertem pošlou jediný bas ze sboru do transportu (transport mělo na starosti jiné oddělení než koncert) a velitel KVO si zavolá sbormistra (Suziho) a povídá:

"Že jste si s tím dal práci, toho si vážíme, ale na koncert vás pustit nemůžeme, protože osmapadesátka nemá nárok na řízení sboru. Připravte si zástupce, mávat rukama, to není jako zpívat, někoho najdete."

A pro někoho byl soubor nebo divadelní kroužek víc než místo schůzek, byla to náhražka života nebo snad ne náhražka, ale připomínka, že život přece jen existuje, že vůbec existuje… Třeba přinesou ze skladu hrubý hnědý papír-z pytlů - a rozdávají ho na

***221) Všeobecná péče o uměleckou tvořivost u nás, kde se na ni vynakládají nemalé prostředky, má jistě nějaký účel, ale jaký? Na to člověk hned tak nepřijde. Bud' je to ze setrvačnosti - pokračování toho, co bylo vyhlášeno ve 20. letech. Nebo je to jako sport, nezbytný prostředek vybití lidové energie a zájmu. Nebo snad někdo věří, že ty písničky a skeče přispívají ke zpracování citů v žádoucím směru?***

***222) Politické vedení na svobodě i velení v armádě je pověrčivé přesvědčeno především o výchovném významu pěveckého souboru. Ostatní formy tvořivosti mohou zajít, ale soubor být musí! Zpívající kolektiv. Písně je snadné prověřit - všechny jsou naše. A co zpíváš, tomu věříš.***

přepisování úloh. Milovaná divadelní procedura! A samo rozdělování úloh! A úvahy, kdo s kým se bude na představení líbat! Co si vezme na sebe! Jak se nalíčí! Jak bude zajímavě vypadat! V den představení si člověk bude smět vzít do ruky pravé zrcadlo a spatřit sám sebe v opravdových civilních šatech, s ruměncem ve tvářích.

Je to krásné o tom všem snít, ale Bože můj, ty hry! Jaké jsou to hry! Jsou to zvláštní sborníky s poznámkou "Jen uvnitř GULagu"! Pročpak jen uvnitř? Nejenže vůbec na svobodě a navíc v GULagu - ale jenom v GULagu?

To znamená, že to je takové svinstvo, takové pomyje, že to venku nikdo nežere, tak sem s tím! To už ti nejhloupější a nejneschopnější autoři sem nacpali svoje hnusné a nesmyslné hry! Kdyby někdo chtěl zahrát Čechovovu aktovku nebo něco podobného, to by přece musel také tu hru mít. Nemají nic ani civilové a v celé osadě nic není, v táborové knihovně je Gorkij, ale i v něm jsou vytrhané stránky - na kouření.

Třeba v krivoščekinském táboře svolává divadelní kroužek N. Daviděnkov, publicista. Někde sehnal neobyčejnou hru: něco vlasteneckého, o Napoleonově pobytu v Moskvě (to bude jistě na úrovni Rostopčinových letáčků!) Rozdělili si úlohy, s vášní se vrhli do zkoušek - co jim může stát v cestě, zdálo by se.

Hlavní úlohu hraje Zina, bývalá učitelka, zatčená proto, že zůstala na okupovaném území. Hraje dobře, režisér je spokojen. Najednou na zkoušce vypukne skandál: ostatní ženy se bouří proti tomu, aby Zina hrála hlavní úlohu.

Sám o sobě by to byl případ běžný, režisér by to mohl zvládnout. Ale ženy křičí: "Je to vlastenecká úloha, a Zina na okupovaném území s Němci…! Jdi pryč, zmije! Zmiz, k… německá, než tě rozdupeme!" To jsou sociálně blízké ženy, možná že i z osmapadesátky, jenže bez zrádcovského paragrafu. Přišly na to samy nebo je navedlo III. oddělení? Ale režisér se svým paragrafem herečku bránit nemůže… A Zina zoufale pláče a odchází.

Čtenáři je režiséra líto? Čtenář se domnívá, že teď se kroužek dostal do bezvýchodné situace, komupak teď dají hrdinčinu úlohu, kdy se jí naučí? Ale čekisté neznají bezvýchodné situace! Když to zamotají, najdou také řešení! Za dva dny vedou v poutech i Daviděnkova: za pokus předat nějaké písemnosti za zónu (zase kronika?), bude nové vyšetřování a soud.[223)]

***223) To je vzpomínka z tábora. Na druhé straně jsme se náhodou dozvěděli: L. K. Čukovská znala Kolju Daviděnkova z front před věznicemi v roce 1939, kdy byl ke konci ježovštiny zproštěn viny obyčejným soudem, kdežto jeho spoluobviněný L. Gumiljov seděl dál. Na vysokou školu mladíka zpátky nevzali, narukoval do armády. V roce 1941 se u Minsku dostal do zajetí, z německého zajetí prchl… do Anglie. Tam pod pseudonymem vydal knihu o tom, jak seděl v leningradských žalářích v roce 1938 (pseudonym měl chránit rodinu). (Zřejmě láska k Sovětskému svazu zabránila anglickým čtenářům pochopit tu knihu již tenkrát. Pak se ztratila, zapomnělo se na ni. Ale naši nezapomněli. V internacionální protifašistické brigádě bojoval Daviděnkov na západní frontě. Po válce ho unesli do SSSR, odsoudili k trestu smrti zastřelením, který změnili na 25 let. Zřejmě při druhém táborovém soudu dostal znovu trest smrti, který už byl vykonán, protože nám ho vrátilo vládní usnesení z ledna 1950.) V květnu 1950 se Daviděnkovovi podařilo poslat svůj poslední dopis z táborového vězení. Tady je z něho několik vět: "Nelze vylíčit, jak neuvěřitelný byl můj život za ta léta… Jde mi o něco jiného: za 10 let jsem leccos udělal. Próza je pochopitelně úplné pryč, ale verše zůstaly. Téměř nikomu jsem je ještě nerecitoval - neměl jsem komu. Vzpomněl jsem si na naše večery U pěti rohů… a představil jsem si, že by se verše měly dostat… do vašich moudrých a šikovných rukou… Přečtěte si je a pokud možno je uschovejte. Již ani slovo - o budoucnosti, ani o minulosti, všemu je konec." A L. K. má verše všechny. Jak poznávám to drobné písmo (sám jsem to tak dělal) - tři desítky veršů na dvojarchu, vytrženém ze sešitu - kolik se musí vejít na tak malý prostor! Člověk si musí představit to zoufalství ke konci života: čekat na smrt v táborovém vězení! A tak svěřuje motáku svou poslední beznadějný výkřik. Nechte si prádlo čisté, Já nevím, jak mám s vámi žít, neotvírejte dveře! jak vás mám oslovovat. Už je to téměř jisté, Mám cvrlikat, jako vlk výt, patřím ke dravé zvěři! mám vrčet anebo řvát?***

Tak tedy nikdo už nemusí hrát hlavní roli! Napoleon nebude ještě jednou zneuctěn, ruské vlastenectví nebude znovu oslaveno! Hrát se prostě nebude. Nebude se ani zpívat. A nebude koncert. Umělecká tvořivost je na ústupu. Je konec večerních shromáždění v jídelně, konec milostných dostaveníček. Až do příštího přílivu.

Takhle křečovitě žije tvořivost.

A někdy už je všechno odzkoušeno, všichni účastníci jsou naživu a nikdo nebyl před koncertem zatčen, ale velitel KVO major Potapov, Komjak (národnost žijící v SSSR, pozn. překl. - Sevželdorlag), bere do ruky program a vidí: Glinka, Pochybnost.

"Cože? Pochybnost? Žádné pochybnosti! Ne, ne, neproste!" a vyškrtne Glinku.

A mě napadlo přednést můj milovaný monolog Čackého - "A kdo jsou soudci?" Uměl jsem ho od dětství, hodnotil jsem ho především z hereckého hlediska a nevšiml jsem si, jak je aktuální, vůbec mě to nenapadlo. Tak daleko to však nedošlo, v programu nikdy nestálo "A kdo jsou soudci?", jistě by to vyškrtli. Velitel KVO však přišel na zkoušku a vyskočil už při verši "K svobodnému žití bezmezný odpor cítí…" Když jsem pak zarecitoval "Hle, ukažte nám, vlasti otcové, zda nejsou tito z lupu bohatí?" zadupal nohama a ukázal, že mám okamžitě zmizet z jeviště.

V mládí jsem se málem stal hercem, zabránila mi v tom jen nemoc hrtanu. Teď v táboře jsem každou chvíli účinkoval na koncertech, táhlo mě to, abych se osvěžil v tom kratičkém falešném zapomenutí, abych spatřil zblízka ženské tváře, vzrušené představením. A když jsem uslyšel, že v GULagu existují zvláštní divadelní soubory muklů, zproštěných společných prací - pravá nevolnická divadla! - zatoužil jsem po tom, abych se do takového souboru dostal a zachránil se a vydechl si.

Nevolnická divadla existovala při každé oblastní správě táborů, v Moskvě jich bylo dokonce několik.

Nejslavnější bylo Chovrinské nevolnické divadlo plukovníka MV Mamulova. Mamulov žárlivě střežil, aby žádný známý herec zatčený v Moskvě, neminul Presňu. Jeho agenti šmejdili i na jiných tranzitkách. Tak shromáždil velký divadelní soubor a položil základy k opernímu souboru. Byla to statkářská pýcha - "Mám lepší divadlo než soused!" V beskudnikovském táboře také bylo divadlo, ale o mnoho horší. "Statkáři" si vozili navzájem své herce k pohostinským vystoupením, chlubili se jeden před druhým. Na jednom takovém představení Michail Grinvald zapomněl, v jaké tónině má doprovázet zpěvačku. Mamulov mu hned uložil deset dní studené korekce, kde se Grinvald roznemohl. Taková nevolnická divadla existovala na Vorkutě, v Norilsku, v Solikamsku, na všech velkých ostrovech GULagu. Tato divadla se stávala téměř městskými scénami, skoro akademickými, hrála představení v budově městského divadla pro civilní a svobodné občany. V prvních řadách zpravidla pyšně sedávali významní místní vnitráci s manželkami a dívali se na své otroky zvědavě a pohrdavě.

Strážní s automaty seděli za kulisami a v lóžích. Po koncertě odváželi umělce, kteří si vysloužili potlesk, do tábora a provinilé do korekce. Někdy je ani nenechali vychutnat potlesk. V Magadanském divadle poroučel Nikišev, velitel Dalstroje, Vadimu Kozinovi, tehdy známému zpěvákovi: "Dost, Kozino, nemáš se co uklánět, zmiz!" (Kozin se pokusil o sebevraždu oběšením, ale vytáhli ho z oprátky.) V poválečných letech prošli Souostrovím umělci slavných jmen: kromě Kozina - filmové herečky Tokarská, Okuněvská, Zoja Fjodorovová. Hodně se na Souostroví mluvilo o zatčení Ruslanovové, šířily se pověsti plné rozporů o tom, na jakých tranzitkách byla, do jakého tábora ji poslali. Říkalo se, že na Kolymě odmítla zpívat a že pracovala v prádelně Nevím.

Modla Leningradu - tenor Pečkovskij, se na počátku války dostal na okupované území na své dače u Lugy, potom za Němců koncertoval v Pobalťi. (Jeho manželku, klavíristku. v Leningradě okamžitě zatkli, zemřela v rybinském táboře). Po válce Pečkovskij dostal desítku za vlastizradu, poslali ho do Pečželdorlagu. Tam ho velitel choval jako raritu:

bydlel ve zvláštním domku se dvěma strážnými-sluhy, v přídělu dostával máslo, syrová vejce a horké portské. Chodil na oběd k manželce velitele tábora a k manželce velitele režimu. Tam zpíval, ale jednou se prý vzbouřil: "Zpívám pro lid a ne pro čekisty" - a tak se dostal do zvláštního Minlagu.

(Když si odpykal trest, už v Leningradě nezpíval.) Známý klavírista Vsevolod Topilin neušel náboru do Moskevské domobrany, se zad<n~kou typu 1866 upadl do obklíčeni u Vjazmy.[224] Ale v zajetí se nad ním slitoval milovník hudby, německý major, velitel tábora - pomohl mu získat postavení ostarbeitera. Tak mohl začít hrát na koncertech. Za to u nás Topilin pochopitelně dostal standardní desítku. (Po návratu z tábora se už nevzpamatoval.) Soubor Moskevské správy táborů, který hostoval na táborových střediscích a bydlel na ulici Matrosskaja tišina, byl najednou přeložen k nám na Kalužskou zastavu. To je ale štěstí! Teď se s nimi seznámím, teď se k ním dostanu!

Ach, to byl podivný pocit! Vidět v táborové jídelně představení profesionálních hercůmuklů! Smích, úsměvy, zpěv, bílé šatičky, černé fraky… Jaké však mají tresty: Podle jakého článku sedí? Je hrdinka zlodějka? Nebo má tu všem dostupnou osmapadesátku? A co hrdina - úplatek? Nebo "sedm osmin"? Obvykle se herec převtěluje jednou: do své postavy. Tady je to dvojitá hra, dvojí převtělení: nejprve se musí chovat jako svobodný herec a pak zahrát postavu. A ta tíha vězení, to vědomí, že jsi nevolník, že zítra tě může občan velitel za špatné představení nebo za pletky s herečkou-nevolnici poslat do korekce, na kacení dřeva nebo deset tisíc verst daleko na Kolymu - jaký to musí být mlýnský kámen rc~ ~`i, víc k té námaze, kterou herec-mukl musí vynaložit stejně jako svobodný - aby, namáhaje plíce a hlasivky, ze sebe dostal zdramatizovanou bídu, aby mechanicky hlásal neživé ideje! Hrdinka souboru Nina V. měla 58 - 10,

5 let. Rychle jsme zjistili, že máme společného známého - učil nás stejný profesor na oddělení dějin umění MIFLI. (Moskovskij institut filozofii i literatury, Vysoká škola filozofická a literární v Moskvě, pozn. překl.) Byla nedostudovaná filozofka, úplně mladičká. Zneužívala práva herečky a kazila si zjev přemírou kosmetiky a těmi odpornými vycpávkami v ramenou, které znetvořovaly všechny ženy na svobodě. Tuzemské ženy tento osud minul, jejich ramena mohutněla jen pod tíhou nosítek. Jako každá primadona měla i Nina v souboru svého milence (tanečníka Velkého divadla). Měla také duchovního otce v divadelním umění - byl to Usvald Glazumov (Glarnek), jeden z nejstarších vachtangovců. Dostal se s manželkou (a možná chtěl) na německé území na dače u Istry. Tři válečná léta strávili ve své malé vsi v Rize, hráli v lotyšském divadle. Jakmile přišli naši, oba dostali desítku za zradu Velké vlasti. Teď byli v souboru. Izolda Vikenťevna Glazněková už stárla, těžko se jí tančilo. Jednou jsme ji viděli v jakémsi tanci pro naši dobu neobyčejným, nazval bych jej impresionistickým, ale obávám se, že bych se znalcům nezavděčil. Tančila v postříbřeném tmavém kostýmu bez výstřihu, na

***224) Celá ta vystrašená akce s domobranou - to byla přece ďábelská panika! Vrhnout městské intelektuály se zadovkami z minulého století proti moderním tankům! Dvacet let se nafukovali, že jsou "Připraveni", že jsou silní - ale v živočišném strachu z útočících Němců se zaštítili těly vědců a umělců jen aby jejich ubohé vedení přežilo o pár dní déle.***

málo osvětleném jevišti. Tento tanec mi velice utkvěl v paměti. Většina moderních tanců jen ukazuje ženské tělo - a tím do téměř končí. Její tanec však byl jakousi mystickou připomínkou, čímsi vyjadřoval pevnou víru I. V. ve stěhování duši.

A po několika dnech náhle, bez výstrahy, tak jako se na Souostroví transporty vždycky chystají, šla Izolda Vikenťevna do transportu, odtrhli ji od muže a odvezli ji do neznáma.

To feudálním statkářům byla vlastní tato krutost, takové barbarství: rozdělovat rodiny nevolníků, prodávat muže a ženu zvlášť. Ale také za to dostali od Někrasova, Turgeněva, Leskova, ode všech. U nás však to nebyla žádná krutost, prostě moudré opatření: stařena si nezasloužila svůj příděl, zabírala systematizované místo.

V den, kdy šla žena do transportu, přišel Osvald do našeho pokoje (zrůd) s nepřítomnýma očima, opíral se o rámě své křehké adoptivní dcery, jako by ho už jen ona držela na nohou. Byl téměř šílený, měli jsme obavy, že spáchá sebevraždu. Dlouho mlčel, hlavu svěšenou. Pak postupně začal hovořit, vzpomínal na celý svůj život: bůhví proč založil dvě divadla, pro umění nechával ženu po celá léta o samotě. Celý život by teď chtěl prožít jinak…

Zapamatoval jsem si sousoší: jak starý muž k sobě přivinul dívku, ruku na jejím temeni, a ona se na něho pod tou rukou dívala nehnutě, útrpně a snažila se neplakat.

Ale marné řeči, stařena si svůj příděl už nezasloužila.

Ať jsem se snažil sebevíc, do tohoto souboru jsem se nedostal. Brzy odjeli z Kalužské, ztratil jsem je z dohledu. O rok později v Butyrkách jsem se doslechl, že jeli na nákladním autě na nějaký koncert a dostali se pod vlak. Nevím, zda tam byl Glazunov. Pokud jde o mne, znovu jsem se přesvědčil, že cesty Páně jsou nevyzpytatelné. Že sami nikdy nevíme, co chceme. A kolikrát v životě jsem vášnivě usiloval o něco, co jsem nepotřeboval, a zoufal jsem si nad neúspěchem, který byl štěstím.

Zůstal jsem v skromňoučkém souboru na Kalužské s Aněčkou Breslavskou, Šuročkou Ostrecovovou a Ljovou G. Dokud nás nerozehnali a neposlali každého jinam, něco jsme nacvičili. Svou účast v této tvořivosti si dnes uvědomuji jako duchovní nepevnost, jako ponížení. Mizera poručík Mironov mohl v neděli večer přijít do tábora, pokud nenašel v Moskvě jinou zábavu, a opile poručit: "Za deset minut si přeji koncert!" Herce tahali z postele, odtrhovali od plotny, někdo si tam cosi dychtivě kuchtil v kotlíku - a brzy jsme na jasně osvětleném jevišti zpívali, tančili a hráli před prázdným sálem, kde seděl jen nafoukaný, hloupý poručík a tři dozorci.

## 19 MUKLOVÉ JAKO NÁROD (Etnografická studie Fan Fanyče[225)])

Pokud nám v tom nic nezabrání, chystáme se v této studii zveřejnit významný vědecký objev.

Při formulaci své hypotézy bychom se v žádném případě nechtěli dostat do rozporu s Pokrokovým učením.

Autora těchto stránek přitahovala tajemství tuzemského plemene, obývajícího Souostroví, strávil tam dlouhou dobu studiem a shromáždil rozsáhlý materiál.

Není proto pro nás nyní těžké dokázat, že muklové Souostroví tvoří společenskou třídu. Vždyť tato početná (mnohamiliónová) skupina lidí má společný (jim všem společný) vztah k výrobě (totiž: podřízený, jednou daný, bez jakéhokoli práva na řízení této výroby). Má také společný vztah k rozdělováni produktů práce (totiž: žádný vztah. Dostává pouze mizivou část produktů, potřebnou k ubohému zachování vlastní existence). Kromě toho není jejich práce žádná maličkost, je jednou z hlavních součástí celé naší státní ekonomiky.) Pro naši ctižádost je to však pořád málo.

Mnohem senzačnější by bylo dokázat, že tyto zbídačelé bytosti (v minulosti nepochybně lidé) jsou zcela jiným biologickým typem ve srovnání s Homo sapiens.[226)] Tyto závěry však ještě nejsou hotové. Můžeme je zde čtenáři pouze naznačit. Představte si, že by člověk najednou a proti své vůli, avšak neodvratně a nutně, bez naděje na návrat, musel přejít do čeledi medvědů nebo jezevců (nepoužíváme ani příkladu vlka, tolik vláčeného metaforami). Zjistili bychom, že to fyzicky vydrží (kdo hned natáhne bačkory, toho ani v úvahu nebereme) - tak tedy, zdalipak by mohl žít novým životem a

přitom zůstat mezi jezevci - člověkem? Domníváme se, že nikoli, že by se prostě z člověka stal jezevec: narostla by mu srst, protáhl by se mu čumák a už by nemusel mít vařenépečené, klidně by spořádal všechno jídlo za syrova.

Představte si, že se ostrovní poměry tak výrazně liší od běžného lidského prostředí, tak krutě dávají člověku na vybranou - buď se okamžitě přizpůsobit nebo okamžitě zemřít, že drtí a přemílají lidský charakter mnohem důkladněji než odlišné sociální nebo národní prostředí. Dá se to srovnat pouze s přechodem do živočišné říše.

To však odložíme pro další práci, tady si úkol vymezíme: chceme dokázat, že muklové tvoří zvláštní samostatný národ.

Proč se v běžném životě třídy nestávají národem v národě? Protože se na stejném území

***225) To se v žádném případě nedá říci o psancích západních států. Tam jsou to buď jednotlivci, kteří vůbec nepracují a trpí každý zvlášť, nebo ojedinělá ohniska katorgy, kde práce trestanců pro celkovou ekonomiku státu téměř nemá význam.***

***226) Možná, že je to právě článek, chybějící v teorii evoluce.***

smíchávají s jinými třídami, setkávají se s nimi na ulicích, v obchodech, ve vlacích a na lodích, v hledištích a při společenských radovánkách, povídají si, vyměňují si názory ústně i tiskem. Muklové naopak žijí na svých ostrovech velmi izolovaně, jejich život plyne jen ve styku s jinými mukly (svobodné chlebodárce většina z nich ani nevidí, a když je vidí, neslyší nic jiného než nadávky a rozkazy). Jejich odloučenost je tím hlubší, že většina z nich nemá reálné možnosti opustit tento stav až do smrti, tedy dostat se do jiných vyšších společenských tříd.

Kdo z nás již na střední škole nestudoval obecně známou, jedině vědeckou definici národa, jak ji zformuloval soudruh Stalin: národ je historicky vzniklé (nikoli rasové, nikoli rodové) společenství lidí, kteří mají společné území, společný jazyk, společný ekonomický život, společné psychické rysy, projevující se ve společné kultuře. Tuzemci Souostroví všechny tyto podmínky naprosto splňují! A dokonce mnohem více! (Zvlášť nám pomáhá geniální myšlenka soudruha Stalina, že tu vůbec nemusí být rasové ani rodové pokrevní pouto.) Naši tuzemci obývají pevně vymezené společné území (i když roztříštěné do ostrovů, ale v Tichém oceánu se tomu přece také nikdo nediví), kde jiné národy nežijí. Jejich ekonomické zřízení je podivuhodně jednotvárné: celé se dá vyčerpávajícím způsobem vylíčit na dvou stánkách strojopisu (kotlovka a direktivy účtárny, jak převádět fiktivní plat muklů na udržování zóny, na ostrahu, na platy veleni a státu). Zařadíme-li do ekonomického zřízení i životní ,styl, zjistíme opět, že je na ostrově všude natolik stejný (a přitom nikde jinde už neexistuje!), že se muklové, převedení z jednoho ostrova na druhý, ničemu nediví, nekladou hloupé otázky a na novém místě okamžitě a neomylně jednají ("strava na vědeckém základě, krást, jak kdo umí"). Jedí stravu, jakou nikdo jiný na zemi nejí, nosí oděv, jaký nikdo jiný nenosí, a dokonce i denní řád je na všech ostrovech jednotný a pro každého mukla závazný. (Který etnograf nám poví o jiném národě, který by měl i jednotný denní řád, stravu a oděv?) Čemu ve vědecké definici říkáme společná kultura - to tam není dostatečně objasněno. Nemůžeme od muklů žádat jednotnou vědu a krásnou literaturu prostě proto, že nemají ani vlastní písmo, ani písemnictví. (Ale tak je tomu přece téměř u všech ostrovanů-tuzemců, u většiny je to právě důsledek nedostatku kultury, u muklů je to důsledek nadbytku cenzury.) Zato doufáme, že ve své studii ukážeme nad vší pochybnost společnou psychologii muklů, stejnorodost jejich chováni v životě, dokonce i jednotu filozofických

názorů. Ostatní národy o něčem takovém mohou pouze snít a ve vědecké definici národa se o tom ani nehovoří. Badatel pozoruje u muklů právě výrazný národní charakter. Mají svůj folklór a své hrdiny. Konečně je spojuje ještě jedna oblast kultury, jiţ bezprostředně spjatá s jazykem. Pro ten se vžil termín mateřština. (S tímto termínem jsme se již setkali a v překladu jsme jej vyjadřovali jako "nejsprostší nadávky", "klení" atd., s vědomím, že nevystihujeme přesný obsah pojmu. V češtině nemá obdoby nejen lexikálně, ale především věcně. V ruštině je základem "materčiny", "matu", to, že nadávky jsou nejhrubšími urážkami matky. To čeština nezná. Vedle toho je to argot mnohem hlouběji oddělený od jiných rovin jazyka, někdy pro člověka mimo danou vrstvu naprosto nesrozumitelný. Což záhy také uvidíme. Pozn. překl.) Je to velmi zvláštní forma vyjadřování emocí, která je dokonce důležitější než celý jazyk, protože dává muklům možnost vzájemného dorozumění v mnohem energičtější a stručnější formě, než to umožňují jazykové prostředky.[227)] Psychologický stav muklů se

***227) Úspornost tohoto způsobu dorozumívání nás nutí k zamyšlení: není to počátek Jazyka budoucnosti?***

tak nejlépe vybíjí a nachází nejadekvátnější výraz právě v této vysoce vyspělé materčině. Pro celý ostatní jazyk jaksi ustupuje do pozadí. Ale i v něm nacházíme podivuhodnou příbuznost pojmů, stejnou logiku jazyka od Kolymy až po Moldavsko.

Jazyk tuzemců Archipelagu je bez zvláštního studia člověku zvenčí stejně nesrozumitelný jako jakýkoli cizí jazyk. Může čtenář třeba rozumět výrazům:

- sbločivaj lepeň! -- ja ješče klykaju -- dať naboj (o čem) - lepiť ot fonarja - petušok k petušoku, rakovyje šejki v storonu!? (Ne, čtenář jim nerozumí, pozn. překl.) Všechno, co jsme uvedli, nám dovoluje smělé tvrzeni, že tuzemci na ostrovech Souostroví mají zvláštní národnostní příslušnost, v níž původní národnost člověka mizí.

Tušíme námitku. Někdo může říci: je to však národ, není-li doplňován běžným způsobem - plozením dětí?

(Ostatně v Jedině vědecké definici se o ničem takovém nemluví!) Odpovídáme: ano, roste technickou metodou zavírání (svá vlastní mláďata z podivného rozmaru předává sousedním národům). Ale kuřata jsou přece také chována v inkubátoru a přece je proto nepřestáváme považovat za slepice a jíme jejich maso?

Jestliže však může být nějaká pochybnost o tom, jak muklové svou existenci začínají. o tom, jak tuto existenci končí, pochyby být nemohou. Umírají jako všichni, jenže mnohem houfněji a předčasněji. A jejich pohřební obřady jsou chmurné, skoupé a kruté.

Pár slov o termínu zek (mukl). Do roku 1934 platil oficiální termín "osoby zbavené svobody" (lišennyje svobody). Zkracovalo se to jako l/s. Zda se tuzemci nazývali podle těchto písmen "elesové", o tom žádné svědectví nemáme. Od roku 1934 byl zaveden termín "zaklučennyje" (velmi volně přeloženo - vězni, pozn. překl.). Vzpomeňme, že Souostroví již začalo kamenět, že se dokonce i oficiální jazyk začal přizpůsobovat, nemohl snést, aby v pojmenování tuzemců bylo víc svobody než vězení. Zkráceně se začalo psát: pro jednotné číslo z/k (zek), pro množné číslo - z/k z/k (zeka, zeka). Opatrovníci tuzemců to vyslovovali velmi často, všichni to slyšeli a všichni si zvykali. Úředně zrozené slovo se však nedalo skloňovat nejen v pádech, ale ani v čísle, bylo to pravé dítě mrtvé a negramotné epochy. Živé ucho bystrých tuzemců se s tím nemohlo smířit a na různých ostrovech a v různých krajích si začali ten název předělávat: někde se říkalo "Zachar Kuzmič" nebo (Norilsk) "zapolární komsomolci", jinde (Karelie) se spíš říkalo "zak" (to asi mělo etymologický charakter), jinde (lota) - "zyk". Já jsem měl příležitost slyšet "zek".[228)] Ve všech těchto případech se slovo začalo skloňovat, dostalo pády i množné číslo. (Šalamov trvá na tom, že se na Kolymě v rozhovoru užívalo "ze-ká

". Můžeme jen litovat, že obyvatelům Kolymy na mraze zalehly uši.) V ruštině se píše zek s obráceným e, protože jinak by nebyla zajištěna tvrdá výslovnost.

Podnebí Souostroví je vždycky polární, i kdyby se ostrůvek zamotal do jižních moří. Podnebí Souostroví - dvanáct měsíců zima, zbytek léto. Sám vzduch pálí a štípe, a nejen od mrazu, nejen od přírody.

Muklové mají i v létě na sobě šedý krunýř vatovaných vest. To samo o sobě zároveň s

*228) Starý Solovčan D. S. L. tvrdí, že v roce 1931 slyšel, jak se strážný zeptal tuzemce: "Kdo jsi? Zek?"*

vyholenými hlavami mužů vytváří jednotnou vnější podobu: zhrublost, odosobněnost. Ale i když je budete chvíli pozorovat, ohromí vás stejný výraz tváří - vždycky ve střehu, nelaskavé, bez trošky přátelství, lehce se měnící v rozhodný a dokonce krutý výraz. Jejich tváře vypadají, jako by byly odlity z nějaké tmavé mědi (muklové patří zřejmě k indické rase), jsou drsné, nelidské, proto, aby mohly být neustále vystaveny větru. Na každém kroku mukl čeká, že ho někdo rafne zleva nebo zprava. Stejně tak byste si mohli všimnout, že v činnosti, při práci, v zápase drží mukl ramena zpříma, hruď je připravena odrazit útok, ale jakmile zůstane v nečinnosti, o samotě, jakmile přemýšlí - krk už neudrží tíhu hlavy, ramena a záda se hned neodvratně nahrbí, jako by to měl od narození. Nejpřirozenější poloha rukou, jakmile jsou volné - dát je za záda, pokud mukl jde, pokud sedí, nechat je volně viset. Bude nahrben a skleslý i ve chvíli, kdy se přibíží k vám - svobodnému člověku, a proto eventuálnímu veliteli. Bude se snažit nedívat se vám do očí, bude koukat do země, ale bude-li se muset na vás podívat - ohromí vás jeho tupý pitomý pohled, přestože bude vyjadřovat ochotu plnit váš rozkaz (ostatně tomu nevěřte, stejně ho nesplní). Poručíte-li mu, aby smekl (nebo se dovtípí sám) - nepříjemně vás zarazí jeho vyholená lebka, z hlediska antropologického - bude mít plno boulí, proláklin a asymetrie zjevně degenerativního rázu.

V rozhovoru bude stručný, bude mluvit bezvýrazně, monotónně, tupě nebo podlézavě, " pokud vás bude muset o něco žádat. Kdyby se vám někdy podařilo nepozorovaně vyslechnout tuzemce, když jsou mezi sebou, asi byste si navždy zapamatovali ten jejich zvláštní způsob řeči - jakési vyrážení zvuků, zlost, posměšek, naléhavost a nikdy ne srdečnost. Tento způsob je tuzemcům natolik vlastní, že i když tuzemec zůstane o samotě s tuzemkou (ostatně zákony ostrova to přísně zakazují), nemyslete, že se tohoto způsobu zbaví. Bude si ji namlouvat stejně tvrdě a velitelsky, nelze si představit mukla, který říká něžná slova. Řeči muklů však nemůžeme upřít energičnost. Je to zčásti proto, že je zbavena jakýchkoli zbytečných výrazů a úvodních slov jako třeba: promiňte, prosím, jestliže nic nenamítáte. Nejsou v ní ani zbytečná zájmena a citoslovce. Muklova řeč míří přímo k cíli, tak jako on sám se dere proti polárnímu větru. Mluví tak, jako by svého partnera fackoval, bije slovy. Jako se zkušený bojovník snaží srazit nepřítele na kolena hned první ranou, snaží se i mukl vyvést partnera z míry, zbavit ho schopnosti mluvit, donutit ho, aby hned po první větě ztratil dech. Pokud někdo muklovi odpoví otázkou, odrazí ji nadobro.

S těmito odpudivými způsoby se čtenář může dodnes setkat při nečekaných okolnostech. Například na stanici trolejbusu vám prudký vítr vmete na nový kabát žhavý popel, mohl by se propálit. Nápadně popel setřepete, ale člověk vedle vás sype dál. Řeknete mu: "Poslyšte, soudruhu, nemohl byste s tím kouřením trochu opatrněji?"

Nejen že se neomluví, nedá si s cigaretou pozor, ale stručně na vás vyštěkne: "Copak nejste pojištěnej?"

A zatímco uvažujete, co byste mu odpověděl (člověka to vyvede z míry), leze před vámi do trolejbusu. Tak tohle se velice podobá tuzemským způsobům.

Vedle celé škály opravdových nadávek mají muklové také zásobu hotových obratů, které umlčí jakékoli rozumné zasahování nebo příkaz zvenčí. Takové výrazy:

"Odprejskněte, nejsem vašeho vyznání!" nebo "Když tě (neserou) - tak se neutírej!" (Tady je v závorce foneticky analogický výraz jiného, mnohem sprostšího slova. Také druhé slovo ve větě tím pak nabývá naprosto jiného neslušného smyslu.) Takové šokující výrazy znějí zvlášť neodolatelně z úst tuzemek, protože právě ony zvlášť odvážně užívají v metaforách erotický podtext. Litujeme, že nám morální ohledy brání v tom, abychom tuto studii zpestřili takovými příklady. Dovolíme si uvést ještě jednu ilustraci pohotovosti a vtipnosti jazyka mukIů. Jakéhosi tuzemce jménem Glik přivezli z obyčejného ostrova na zvláštní, do tajného vědeckovýzkumného ústavu (někteří tuzemci jsou od přírody tak vyspěli, že se dokonce hodí i k vědecké práci), ale z jakýchsi soukromých důvodů se mu nové výhodné místo nehodilo a chtěl se vrátit na svůj původní ostrov. Když ho povolali před tvář velmi autoritativní komise s velkými hvězdami na náramenících a oznámili mu:

"Jste inženýr-spojař a tak vás chceme využít…," nenechal je doříci "v oboru". Prudce sebou trhl:

"Využít?To mám na vás vystrčit zadek?" A sáhl na pásek u kalhot a učinil pohyb, jako by už chtěl zaujmout ono postavení. Komise přirozeně strnula a oněměla a z jednání a přemlouvání sešlo. Glika okamžitě poslali pryč.

Je pozoruhodné, že sami tuzemci Souostroví jsou si velmi dobře vědomi, jak zajímavým předmětem jsou pro antropologii a etnografii a dokonce se tím vychloubají, jako by tím sami před sebou stoupali na ceně. Je mezi nimi rozšířena legenda-anekdota, kterou často vyprávějí, že jakýsi profesor etnograf, zřejmě náš předchůdce, celý život studoval plemeno muklů a napsal dvousvazkový tlustopis, v němž dospěl k definitivnímu závěru, že vězeň je líný, nenažraný a mazaný (tady se vypravěč i posluchači významně smějí, jako by s velkým uspokojením se na sebe kose podívají). Ale prý brzy nato posadili samotného profesora (velmi nepříjemný konec, ale u nás se nevinně nezavírá, takže tam něco být muselo). A tak se profesor potloukal po tranzitkách, na společných ztratil zbytek sil a tu pochopil svůj omyl, pochopil, že ve skutečnosti je vězeň - netečný, tenký a průsvitný. (Je to velmi přesná charakteristika a zase je v něčem lichotivá. Všichni se znovu smějí.) Už jsme říkali, že muklové nemají vlastní písemnictví. Avšak v osobním příkladu starých ostrovanů, v ústní tradici a ve folklóru je zpracován celý kodex správného muklovského chování, základní přikázání o vztahu k práci, k chlebodárcům, k okolí i k sobě samému. Ten se předává nováčkům. Celý tento kodex ve svém souhrnu, který je ztělesněn a vyjádřen v morální struktuře tuzemce, vytváří to, co nazýváme národním typem mukla.

Pečeť této příslušnosti proniká do člověka hluboko a navždy. Po mnoha letech, pokud se octne mimo území Souostroví, poznáš v tomto člověku nejdříve mukla a teprve pak - zda je to Rus, Tatar nebo Polák.

V dalším výkladu se pokusíme komplexně, jeden rys po druhém, prozkoumat národní charakter, životní psychologii a normativní etiku národa muklů.

Vztah k erární práci. Muklové mají naprosto nesprávné představy, že práce je tu proto, aby z nich vysála všechen život, proto je jejich hlavní záchranné krédo: pracovat, ale práci se neoddávat. Muklové dobře vědí: všechnu práci neuděláš (nikdy se nehoň, že jako teď to rychleji dodělám a pak si sednu a odpočinu: jakmile si sedneš, hned dostaneš jinou práci). Práce má ráda blbce.

Ale co dělat? Otevřeně odmítat práci? To se tím spíše nesmí! Nechají tě shnít v korekcích, umoří tě hlady.

Chodit do práce je nutné, ale tam v pracovní době nesmíš makat, nýbrž "šťourat se", nesmíš zařezávat, nýbrž filmovat, flákat se (to znamená stejně nepracovat). Tuzemec neodmítá žádný příkaz otevřeně, rovnou - to by ho zahubilo. Ale - šponuje trpělivost. "Šponovat trpělivost" je jeden z hlavních pojmů a výrazů Souostroví, je to hlavní a

spásonosný vynález muklů (brzy ho obecně převzali i pracanti na svobodě). Mukl vyslechne všechno, co se mu řekne a souhlasně kývá hlavou. A odchází, aby příkaz provedl. Ale neprovádí!

Nejčastěji ani nezačne. To někdy cílevědomé a neúnavné velitele výroby přivádí k zoufalství! Přirozeně mají chuť - dát mu jednu do držky nebo ho praštit po hlavě. To tupé pitomé zvíře v hadrech - vždyť jsem mu to povídal rusky! Co je to za nechápavost? (Ale o to právě jde, že tuzemci špatně rozumějí ruštině, řadě našich současných pojmů - třeba "dělnická čest", "uvědomělá kázeň" - v jejich ubohém jazyce není ani žádný ekvivalent.) Pokud však velitel přiletí podruhé - mukl se pod nadávkami pokorně skloní a začne rozkaz plnit.

Chlebodárcovo srdce trochu změkne, jde dál za svými neodkladnými četnými záležitostmi vedoucího a mukl si za jeho zády okamžitě sedne a nechá práce (pokud nad ním nevisí brigadýrova pěst nebo pokud mu nehrozí ztráta přídělu chleba teď hned nebo pokud nemá lákadlo v podobě zápočtu). Pro nás, normální lidi, je těžké takovou psychologii pochopit, ale je to tak.

Nechápavost? Naopak, výjimečná bystrost, přizpůsobená podmínkám. Na co může spoléhat? Práce se sama neudělá, velitel přijde znovu - bude to přece horší? Spoléhá na to, že k němu dnes potřetí velitel nejspíš už nepřijde. A zítřka se člověk teprve musí dožít. Ještě dnes večer mohou mukla poslat do transportu nebo převést do jiné brigády nebo může jít do nemocnice nebo ho mohou posadit do korekce - a to, co udělal, sežere někdo jiný? A zítra mohou toho mukla v této brigádě přeložit k jiné práci. Nebo sám velitel zruší příkaz, že se to má udělat docela jinak. Z mnoha takových případů se muklové důkladně poučili: nedělej dnes to, co můžeš udělat zítra. Kde si nastoupíš, tam také vystoupíš. Mukl se bojí vynaložit zbytečnou kalorii tam, kde by ji vynaložit nemusel. (Tuzemci znají pojem kalorie a je mezi nimi velice populární.) Muklové si mezi sebou otevřeně říkají: kdo veze, toho popohánějí (a kdo jako netáhne, nad tím se mávne rukou). Zkrátka, mukl pracuje jen od padla do padla.

Vědecká poctivost nás nutí uznat i jisté slabiny logiky našich úvah. Především proto, že táborové pravidlo "kdo veze, toho popohánějí" je současně staré ruské přísloví. U Dala[229)] najdeme také jiný ryze muklovský výraz: "žije jen dneškem". Taková shoda v nás probouzí , celou explozi myšlenek: teorie přejímání? Teorie migrujících námětů? Mytologická škola? Pokračujeme v těchto nebezpečných srovnáních a nacházíme mezi ruskými příslovími, která vznikla v dobách nevolnictví a už v 19. století byla zafixována, ještě tato:

- Práci nedělej, od práce neběhej (Úžasné! To je přece táborová zásada šponování:
- Pán bůh dej všechno umět, ale ne všechno dělat.
- Panské práci není konec.
- Snaživý koník dlouho nevydrží.
- Za jeden krajíc, týden práce navíc. (To je velmi podobné muklovské reakční teorii o tom, že ani velký příděl nekompenzuje vynaložené síly.) Co z toho vyplývá? Přes všechny zářivé mezníky našich osvobozovacích reforem, přes osvícení, revoluce a socialismus, si mužik-nevolník z dob Kateřininých tiskne černou hrubou ruku se stalinským muklem - protože jejich sociální postavení je naprosto odlišné? To není možné!

Tady jsme se svou erudicí u konce a vracíme se ke svému výkladu.

Ze vztahu k práci vyplývá i muklův vztah k velení. Navenek je velmi poslušný, jedno z "přikázání" muklů například zní: neodmlouvej!- nikdy se nehádej s velitelem. Navenek se mukl velitele velmi bojí, ohýbá hřbet, když mu velitel nadává nebo i když jenom stojí vedle.

*229) Dal, V., Poslovicy russkogo naroda, M., 1957, str. 257.*

Ve skutečnosti mukl naprosto pohrdá svými veliteli - v táboře i na práci, ale skrytě, nedává to najevo, aby si to neodnesl. Když se houfy muklů rozcházejí po všelijakých pracovních instruktážích, kázáních a důtkách, tiše se mezi sebou smějí: jen když to řekli, zapomenout to můžeme vždycky. Muklové se vnitřně domnívají, že stojí nad svými veliteli i ve vzdělání, i v tom, jak ovládají různá povolání, i v celkovém stupni pochopení života.

Musíme uznat, že často tomu tak opravdu je, ale muklové zde ve své ješitnosti zapomínají, že správa ostrovů má nad tuzemci stálou převahu ve svém světovém názoru. Proto je naprosto nesmyslná naivní představa muklů, že jak budu chtít, tak s ním zatočím (jako s velením) nebo že zákon jsem tu já.

Tady však máme vhodnou příležitost načrtnout dělicí čáru mezi tuzemským stavem a starým nevolnictvím.

Mužik neměl rád báryna, posmíval se mu, ale zvykl si v něm ctít něco vyššího, proto také existovali různí Saveljičové a Firsové, oddaní otroci. Tak tedy tomuto duchovnímu otroctví navždy odzvonili. A mezi desítkami miliónů muklů si nemůžeme představit ani jediného, který by svého velitele upřímně zbožňoval.

A tady je jeden výrazný národní rys, kterým se muklové liší od spoluobčanů mých i tvých, čtenáři: mukly netáhne pochvala, čestná uznání ani tabule cti (pokud nejsou bezprostředně spojeny s pirožkem navíc).

Všechno, čemu se na svobodě říká pracovní sláva, je pro mukly - pro jejich tupost - mlácení prázdné slámy.

Tím spíše jsou nezávislí na svých poručnících, tím méně se jim musí podbízet.

Muklové mají vůbec převrácenou celou stupnici hodnot, ale to nás nemůže překvapovat. Vzpomeňte si, že u barbarů je to vždycky tak: za malinkaté zrcátko dají tučné prase, za levné korále - koš kokosových ořechů. To, co je drahé nám, čtenáři, - ideové hodnoty, obětavost, touha nezištně pracovat ve jménu budoucnosti - muklům nejen chybí, ale navíc si toho necení ani za mák. Stačí říci, že muklům naprosto chybí vlastenecké cítěni, že vůbec nemají rádi své ostrovy. Vzpomeňte si třeba na slova jejich národní písně:

Buď prokleta, zlá Kolymo!

Ty svině nám našli planetu!…

Proto často podnikají nebezpečné daleké cesty za štěstím, jimž se litrově říká útěky. Muklové si nejvíc cení a na první místo kladou tak zvaný příděl - to je kus černého chleba s různými příměsemi, špatně vypečený, my bychom ho ani nejedli. A toho přídělu si váží tím více, čím je větší a těžší. Kdo viděl, s jakou lačností se muklové vrhají na svůj ranní příděl a jak ho dojídají málem i s rukama, těžko od sebe tuto neestetickou vzpomínku odžene. Na druhé místo kladou machorku nebo domovinu, přitom jsou tržní poměry barbarské a živelné, nepřihlížejí k množství společensky prospěšné práce, obsažené v obou předmětech. Je to tím strašnější, že machorka u nich platí jako základní měna (na ostrovech neexistuje peněžní soustava). Na třetím místě je šlichta (ostrovní polévka bez tuků, bez masa, bez zavářky, bez zeleniny, jak je to u tuzemců zvykem).

Snad ani secvičený parádní pochod gardistů v zářivých uniformách a ve zbrani nepůsobí na diváka tak odstrašujícím dojmem jako večerní příchod brigády muklů do jídelny pro šlichtu: ty vyholené hlavy, placaté čepice, hadry svázané provázkem, tváře zlé, křivé (kde berou ten kořínek a ty síly při pouhé šlichtě?), dvacet pět párů bot, provázkových i slaměných laptí - dupdup, dup-dup - dej sem příděl, velitýlku! Z cesty všichni, kdo nejste našeho vyznání! V tuto chvíli na pětadvaceti tvářích, blížících se ke kořisti, jasně spatříte národní charakter mukla.

Zjišťujeme, že když hovoříme o národě muklů, neumíme si téměř představit jednotlivé tváře, jména, individuality. Není to však naší metodou, je to odraz toho stádního způsobu života, jaký tento podivný národ vede. Zřekl se rodinného života, běžného u jiných národů, nezanechává potomstvo (jsou přesvědčeni, že jejich národ se reprodukuje jiným způsobem). Na Souostroví je velmi svérázný právě tento kolektivní způsob života - člověk neví, zda je to dědictví prvobytně pospolné společnosti nebo již úsvit budoucnosti. Asi - úsvit budoucnosti.

Další hodnotou muklů je spánek. Normální člověk se jen může divit, jak dlouho je mukl schopen spát a za jak rozmanitých okolností. Není ani třeba podotýkat, že neznají nespavost, nepoužívají prášky pro spaní, spí celou noc a když je nepracovní den, tak ho také prospí. Je spolehlivě zjištěno, že stačí usnout, sotva si sednou u prázdných nosítek, zatímco je někdo nakládá, dokáží usnout při nástupu s rozkročenýma nohama. A dokonce když vedeni eskortou. pochodují do práce, také dokáží usnout - ale to ne všichni, někteří přitom padají a probouzejí se. Ke všemu tomu mají jedno zdůvodnění: ve spaní rychleji utíká doba trestu. A ještě: noc je na spaní a den k odpočinku.b) Vracíme se k obrázku brigády, která si šlape pro "zákonnou" (jak se tu říká) šlichtu. Vidíme v tom výraz jednoho z nejdůležitějších národních rysů muklovského národa - životní průbojnosti (a to není v rozporu se sklonem k častému usínání. Právě proto usínají, aby ve chvílích bdění měli dost síly k průbojnosti!). Je to i přímá fyzická průbojnost ve finiši před cílem - jídlem, teplými kamny, sušárnou, úkrytem před deštěm. Mukl se neostýchá v takové tlačenici vrazit sousedovi rameno do boku. Když jdou dva muklové, aby zvedli kládu, zamíří oba ke špičce, aby ten silnější konec zůstal parťákovi. A jde o průbojnost i v obecnějším slova smyslu - je to snaha dosáhnout co nejvýhodnějšího postavení v životě. V tvrdých podmínkách ostrovů (jsou tak blízké podmínkám živočišné říše, že se nezmýlíme, budeme-li aplikovat Darwinovu teorii struggle for life) na úspěchu nebo neúspěchu v boji o místo často závisí sám život - a v tomto prorážení cesty pro sebe na úkor jiných tuzemci neznají regulující etické normy. Tak to přímo říkají: Svědomí? Zůstalo v osobních spisech. V životně rozhodujících chvílích se řídí známým pravidlem Souostroví: raději se zkurvit, než se trápit.

Průbojnost však může být úspěšná, jestliže je spojena se šikovností, s obratností i za nejtěžších okolností.[230)] Tyto vlastnosti musí mukl projevovat denně, z nejprostších a nejnepatrnějších důvodů: aby zachránil před zkázou svůj ubohý obskurní majeteček - nějaký zprohýbaný kotlík, smradlavý hadr, dřevěnou lžíci, jehlu - píchalku. Avšak v zápase o významné postavení v ostrovní hierarchii musí být mukl obratný ve vyšším, jemnějším a přesněji promyšleném smyslu. Tomu se říká filmováni. Abychom svou studii nezahlcovali, uvedeme jeden příklad. Jakémusi muklovi se podařilo zaujmout významnou funkci vedoucího průmyslových dílen při hospodářství. Některé práce jeho dílny vykonávají dobře, některé ne, ale stabilita jeho postavení nezáleží ani tak na úspěšné práci jako spíše na fazóně jeho chování. Přijdou k němu třeba důstojníci MV a vidí na stole nějaké hliněné kužele. "Co to tu máš?" - "To jsou Zegerovy kužele." - "A na co jsou?" "Na zjišťování teploty v pecích." "A-A-ha," uctivě zamumlá velitel a pomyslí si: to jsem sem ale dal dobrého inženýra. Kužely se nedá žádná teplota zjistit. Nejsou ani ze standardní hlíny, bůhví z čeho jsou. Na kužele si už všichni zvykli a vedoucí dílen má na stole novou hračku - optický přístroj bez jediné čočky (kde by se na Souostroví vzala čočka?). A zase se všichni diví.

***230) Je to paradox, ale ruský národ má podobná přísloví: Najím se v chůzi, ve stoje se vyspím. Kde lehnu, tam spím. Rusové říkají: Předkem se klaní, bokem kouká a zadkem omakává.***

A muklův mozek musí být neustále zaměstnán takovými falešnými vedlejšími tahy. Mukl musí umět zhodnotit situaci, psychologicky odhadnout nepřítele a projevit pružnost v chováni - od hrubého zásahu pěstí nebo hlasivkami k nejrafinovanější přetvářce, od naprosté nestydatosti k posvátné věrnosti slovu danému mezi čtyřma očima, tudíž na první pohled nezávaznému. (Muklové jsou například z neznámého důvodu věrni všem závazkům, vyplývajícím z tajných úplatků a jsou mimořádně trpěliví a pečliví při provádění soukromých zakázek. Prohlížíme-li si nějaké zázračné ostrovní dílo s vyřezáváním a intarziemi, jaké můžeme spatřit už jen leda v Ostankinském muzeu, těžko můžeme věřit, že to udělaly stejné ruce, které odevzdávají práci předákovi jen taktak, že stačí fouknout a všechno letí.) Tato pružnost chování se projevuje i ve známém pravidle muklů: když dávají - ber, když bijí, tak uteč.

Jednou z nejdůležitějších podmínek úspěchu v zápase o život je pro ostrovany GULagu jejich tajnůstkářství.

Svůj charakter a cíle skrývají tak hluboko, že se nezkušenému začínajícímu pohaněči zdá, že se muklové ohýbají jako travička pod botou nebo před větrem.[231)] (Teprve později se s hořkostí přesvědčí o protřelosti a neupřímnosti ostrovanů.) Uzavřenost a tajnůstkářství je snad nejcharakterističtějším rysem muklovského plemene. Mukl musí skrývat svoje úmysly a své činy i před chlebodárci, i před dozorci, i před brigadýrem, i před takzvanými práskači.[232)] Musí skrývat své úspěchy, aby mu je někdo nepřekazil, musí skrývat plány, předpoklady, naděje - ať už se připravuje k velkému "útěku" nebo se chystá sehnat piliny do matrace. V muklovském životě je to vždycky tak - svěřit se znamená ztratit… Jeden tuzemec, kterému jsem nabídl machorku, mi vysvětlil: "Když se svěříš, kde se dá v teple spát, kde tě nenajde parťák, polezou tam všichni a parťák to vyčmuchá. Svěříš se, žes poslal dopis po civilovi[233)] a všichni mu ponesou dopisy a milého civila s nimi načapají. A když ti skladník slíbil, že ti vymění roztrhanou košili, mlč, dokud si ji nevyměníš, a až si ji vyměníš, tak zase mlč: nepřiveď ho do neštěstí, tobě se to také ještě může hodit.[234)] Po letech si mukl natolik zvykne všechno skrývat, že se k tomu už ani nemusí nutit: přirozená lidská touha svěřit se se svými dojmy v něm odumírá. (Snad bychom měli uznat, že to tajnůstkářství je obranná reakce svého druhu proti všeobecnému tajnému průběhu událostí? Vždyť před ním také všemožně skrývají informace, týkající se jeho osudu.) Muklovo tajnůstkářství vyplývá z jeho naprosté nedůvěřivosti. Nedůvěřuje nikomu ze svého okolí. Jednání na první pohled nezištné v něm probouzí podezření zvlášť silné. Zákonem je tajga, ta formuluje nejvyšší imperativ lidských vztahů. (Na ostrovech Souostroví jsou skutečně velká území tajgy.) Tuzemec, který nejúplněji spojuje a projevuje tyto rasové vlastnosti - průbojnost, nelítostnost, obratnost, tajnůstkářství a nedůvěřivost, nazývá sám sebe a nazývají ho tak i jiní - synem GULagu. Je to něco jako čestné občanství a získává se pochopitelně po mnoha letech pobytu na ostrovech.

Syn GULagu považuje sám sebe za neproniknutelného, přitom se domnívá, že on sám prokoukl ostatní skrz naskrz a, jak se říká, vidí jim až do žaludku. Snad je tomu tak, ale tady

***231) Porovnej si s ruským: Raději se ohnout, než se dát zlomit.***

***232) Bezvýznamný jev, vyskytující se na ostrovech, domníváme se, že je zbytečné se jím v naši studii zabývat.***

***233) Ostrovy mají svou poštu, ale tuzemci jí raději nepoužívají.***

***234) Srovnej ruské: Našel's,mlč, ztratil's, mlč. Upřímné řečeno, paralela těchto dvou životních pravd nás poněkud vyvádí z míry.***

se právě ukazuje, že ani ti nejbystřejší muklové nemají úplný rozhled, že nevidí daleko dopředu. Řadový mukl a dokonce i syn GULagu sice velmi střízlivě posuzují činy bezprostředně blízké a velmi přesně dokáží rozvrhnout své jednáni pro nejbližší hodiny, ale nejsou schopni abstraktního myšlení, nejsou schopni pochopit obecné jevy a dokonce ani neumějí o budoucnosti hovořit. I v jejich gramatice se budoucí čas používá zřídka: dokonce i pokud jde o zítřek, používá se budoucí čas s jistou dávkou podmíněnosti, ještě opatrněji pak, pokud jde o dny týdne, co už začal, a nikdy od mukla neuslyšíš větu: "Příští jaro budu…" Protože všichni vědí, že je třeba teprve přečkat zimu, a ostatně kterýkoli den ho osud může vrhnout z jednoho ostrova na druhý. Opravdu: můj den - můj život!

Synové GULagu jsou hlavními nositeli tradic a takzvaných přikázání muklů. Na různých ostrovech mají různý počet těchto přikázání, jejich formulace nejsou všude přesně stejné a jejich systemizace by mohla být předmětem zajímavého zvláštního výzkumu. Tato přikázání nemají s křesťanstvím nic společného. (Muklové jsou nejen národ ateistický, pro ně vůbec není nic svaté a každou vznešenou substanci okamžitě poníží a vysmějí se jí. To se odráží i v jejich jazyku.) Synové GULagu však tvrdí, že se neztratí ten, kdo žije na Souostroví podle jejich přikázání.

Existují takováto přikázání: Nepráskej (jak tomu máme rozumět? Zřejmě aby nebylo moc kraválu). Nelízej misky, to znamená, neklesni až na smetiště, což je u muklů považováno za začátek konce. Nebuď hyena. A jiné.

Zajímavé je přikázání: Nestrkej nos do cizího kolíku! Řekli bychom, že to je veliký úspěch tuzemského myšlení: vždyť je to princip negativní svobody, to je obrácené "My home is my castle" a dokonce něco víc, protože nemluví o vlastním kotlíku, ale o cizím (ale ten jeho se rozumí sám sebou). Známe tuzemské poměry a musíme proto "kotlík" chápat široce: nejen jako začazenou, zprohýbanou nádobu a dokonce ne jako nějaké konkrétní nelákavé jídlo v tom kotlíku, ale jako všechny způsoby shánění jídla, všechny metody boje o existenci a dokonce v mnohem širším smyslu slova - jako muklovu duši. Zkrátka, nech mě žít tak, jak já chci, a sám si žij, jak chceš -to je význam tohoto přikázání. Tvrdý, krutý syn GULagu se v tomto přikázání zavazuje, že nebude .používat svou sílu a průbojnost z pouhé zvědavosti (ale zároveň ho to zbavuje jakýchkoli morálních závazků. Můžeš vedle třeba chcípat, mně je to jedno. Krutý zákon, ale přece jenom je mnohem humánnější než zákon galerky, ostrovních kanibalů - "chcípni ty dnes a já zítra". Kanibal, příslušník galerky, zdaleka není lhostejný ke svému sousedu: uspíší jeho smrt, aby oddálil svou, a někdy jeho umírání bude pro potěšení nebo ze zvědavosti pozorovat).

Konečně existuje souhrnné přikázání: nevěř, neboj se, nepros! V tomto přikázání je velmi jasně, ba sošně, vyjádřen celkový národní charakter mukla.

Jak by bylo možné vládnout (na svobodě) národu, kdyby se řídil tak hrdým přikázáním…? Hrůza pomyslet.

Toto přikázání nás přivádí ke zkoumání již ne každodenního chování muklů, ale k pohledu na jejich psychologickou podstatu.

První, čeho si na synu GULagu ihned povšimneme a co pak vidíme stále víc a víc, je duševní rovnováha, psychologická stabilita. Z tohoto hlediska je zajímavý obecný filozofický názor mukla na své místo ve vesmíru.

Na rozdíl od Angličana nebo Francouze, kteří jsou celý život hrdí na to, že se jako Angličané nebo Francouzi narodili, není mukl na svou národní příslušnost vůbec hrdý, naopak: chápe ji jako krutou zkoušku, touto zkouškou chce však projít důstojně. Muklové mají dokonce takový příznačný mýtus: prý kdesi existují "brány Souostroví" (srovnej v

antice Herkulovy sloupy). A na vnější straně této brány prý může vstupující číst nápis: "Nezoufej!"a na druhé straně může člověk branou vycházející číst: "Příliš se neraduj!"A hlavně, dodávají muklové, tyto nápisy vidí jen ti chytří, pitomci je nevidí. Často se tento mýtus vyjadřuje prostým životním pravidlem: když přicházíš, nebuď smutný, když odcházíš, neraduj se. Pod tímto zorným úhlem musíme chápat muklovy názory na život na Souostroví a na život ostatního prostoru. Tato filozofie je právě zdrojem muklovy psychologické stability. Ať jsou okolnosti pro něj sebechmurnější, svraští na své hrubé ošlehané tváři obočí a řekne: "Hloub než do šachty mě nestrčí." Nebo se navzájem uklidňují:

"Mohlo by to být horší!" A skutečně v nejhlubším utrpení hladu, zimy a duchovního úpadku je toto tvrzení:

"Mohlo by to být horší!" opravdu povzbuzující.

Mukl je vždycky připraven na nejhorší, prostě žije v očekávání ran osudu a ďábelských podrazů. Naopak, každou dočasnou úlevu chápe jako nedorozumění, jako omyl. V tomto neustálém očekávání neštěstí uzrává tvrdá muklova duše, jenž se nechvěje o vlastní osud a je nelítostná k osudům cizím.

Úchylky od stavu rovnováhy jsou u mukla nepatrné - jak směrem k lepšímu, tak směrem k horšímu, jak směrem k radosti, tak směrem k zoufalství.

Dobře to vyjádřil Taras Ševčenko (který nějakou dobu strávil na ostrovech v dobách předhistorických): "Není teď ve mně téměř ani smutku, ani radosti. Zato mám v sobě morální klid, hraničící s chladnokrevností. Což mohou neustálá neštěstí člověka tak změnit.

Právě. Právě že ano. Stabilní stav lhostejnosti se pro mukla stává nezbytnou ochranou, aby mohl přežít dlouhá léta pochmurného ostrovního života. Pokud v prvním roce na Souostroví nedosáhne tohoto otupělého, tohoto ztlumeného stavu, obvykle umírá. Dosáhne-li ho - zůstane naživu. Zkrátka, když nechcípneš, tak si zvykneš.

Mukl má otupeny všechny smysly, jeho nervy zhrubly. Zlhostejněl k vlastnímu neštěstí a dokonce i k trestům, jež mu ukládají ochránci plemene, a už téměř vůbec necítí duševní soucit ani s vlastním životem, ani s neštěstím lidí kolem. Na něčí výkřik bolesti nebo na ženské slzy ani hlavu neotočí - tak jsou jeho reakce utlumeny. Často jsou muklové krutí k nezkušeným nováčkům, posmívají se jejich chybám a neštěstím - ale nesuďte je přísně - není to ze zloby, prostě v nich odumřel soucit a zůstala jen směšná vnější stránka věci. Mezi mukly je jako světový názor nejrozšířenější - játalismus. Je to jejich obecný hluboký rys. Dá se vysvětlit jejich podřízeným postavením, naprostou neznalosti toho, co se s nimi stane v nejbližší chvíli, praktickou nemožností ovlivnit události. Mukl fatalismus nezbytně potřebuje, protože ho utvrzuje v jeho duševní stabilitě. Syn GULagu se domnívá, že nejlepší je spoléhat se na osud. Budoucnost je zajíc v pytli a když ji člověk pořádně nerozumí a nedovede si představit, co se s ním stane za různých životních okolností, je lépe o nic doopravdy neusilovat, ani se něčemu vytrvale nebránit - třeba když ho přemísťují do jiného baráku, do jiné brigády, na jiné táborové středisko. Třeba to bude k dobrému, ale také možná k horšímu, ale buď jak buď si nemůžeš nic vyčítat: i když je to horší, nezpůsobil sis to sám. A tak si člověk uchová vzácný pocit odosobnění, nezačíná se po něčem pachtit a pídit.

Při osudu tak neznámém, je muklům vlastní hluboká pověrčivost. Jedna z pověr je bezprostředně spojena s fatalismem: budeš-li se příliš starat o své bydlo nebo dokonce o komfort, určitě shoříš v transportu.[236)]

***235) Dopis Repninové.***

***236) Požáry v doslovném smyslu slova mukly nezajímají, neválí si svých obydlí, ani se nesnaží zachránit hořící budovy, jsou si přece jisti, že je někdo nahradí. Shořet se používá, jen pokud jde o vlastní osud.***

Fatalismus muklů se nevztahuje jen na osud jednotlivce, ale i na obecný běh události. Ani je nenapadne, že by bylo možné obecný běh událostí změnit. Mají takovou představu, že Souostroví existuje věčně a že dříve to tu bylo ještě horší.

Ale snad nejzajímavější psychologický moment je v tom, že muklové mají svůj stabilní lhostejný stav za těch věru nenáročných a ubohých podmínek - za vítězství lásky k životu. Stačí, aby sled neštěstí trochu povolil, aby rány osudu trochu prořídly - a mukl už vyjadřuje spokojenost se životem a je hrdý na své chování v tomto životě. Čtenář snad spíše uvěří v tento paradoxní rys, jestliže ocitujeme Čechova. V jeho povídce Ve vyhnanství vyjadřuje převozník Semjon Tolkovyj tento pocit slovy:

"Došel jsem… tak daleko, že mohu spát na zemi nahý a žrát trávu. A dej Bůh každému takový život (kurzíva -

A. S.). Nic nepotřebuji a nikoho se nebojím a cítím se tak, že není člověka bohatšího a svobodnějšího než já."

Tato ohromující slova nám doslova znějí v uších: nejednou jsme je slyšeli od muklů na Souostroví (a jen se divíme, jak k nim mohl přijít Čechov?). A dej Bůh každému takový život - jak se vám to líbí?

Dosud jsme mluvili o pozitivních stránkách národního charakteru. Nesmíme však zavírat oči ani před jeho negativními stránkami, před některými dojemnými národními chybami, které jsou jaksi ojedinělé a do jisté míry jsou v rozporu s tím, co jsme již uvedli.

Čím neochvějnější a čím tvrdší je nevíra tohoto, zdálo by se, ateistického národa (který například naprosto neuznává poučku Evangelia "nesuďte, abyste nebyli souzeny", domnívá se, že jeho soudní záležitosti na Evangeliu nezávisí) - tím horečněji se ho zmocňují záchvaty naprosté lehkověrnosti. Mohli bychom to vyjádřit takto: v tom omezeném obzoru, kde mukl vidí dobře, tam nevěří ničemu. Ale protože nemá abstraktní náhled, není mu vlastní historický aspekt, oddává se s barbarskou důvěrou každé vzdálené pověsti, věří tuzemským zázrakům.

Starým příkladem tuzemské lehkověrnosti jsou naděje, vkládané do příjezdu Gorkého na Solovky. Ale není třeba chodit tak daleko. Na Souostroví vládne stále a téměř obecné náboženství: je to víra v takzvanou amnestii.

Je těžké vysvětlit, co to je. Není to jméno ženského božstva, jak by si snad čtenář mohl myslet. Je to něco jako Druhý příchod Páně u křesťanských národů, taková oslňující záře, v níž okamžité roztají ledy Souostroví, roztají dokonce i samy ostrovy, a všichni tuzemci se budou na teplých vlnách plavit do slunečných krajů, kde ihned najdou blízké a milé lidi. Snad je to jen poněkud transformovaná víra v boží říši na zemi. Tato víra nebyla nikdy jediným reálným zázrakem potvrzena, je však velmi životaschopná a tvrdošíjná. A tak jako jiné národy spojují svoje důležité obřady se zimním a letním slunovratem, tak muklové mysticky očekávají (vždycky bezvýsledně) první dny listopadu a května. Když na Souostroví zafouká jižní vítr, hned se začne šeptat z ucha do ucha: "Určitě bude amnestie! Už to začíná!" Když nastanou kruté severní bouře, ohřívají si muklové zkřehlé prsty, dýchají na ně, třou si uši, podupávají a vzájemně se povzbuzují: "To znamená, že bude amnestie. Jinak všichni k… zmrzneme (tady je nepřeložitelný výraz). Určitě teď bude."

Škodlivost jakéhokoli náboženství je dávno dokázána - a tady ji také vidíme. Tato víra v amnestii tuzemce velmi oslabuje, uvádí je do stavu snění, jenž jim jinak není vlastní, někdy nastávají taková období epidemie, kdy muklům naléhavá erární práce doslova padá z rukou. Má to prakticky stejný účinek, jaký mívají opačné temné pověsti o

transportech. Pro každodenní budovatelskou činnost je mnohem výhodnější, aby tuzemci neměli žádné citové výkyvy.

Muklové mají ještě jednu národní slabost, která se u nich udržuje nepochopitelným způsobem bez ohledu na celý jejich způsob života - je to tajná touha po spravedlnosti. Tento podivný cit pozoroval i Čechov na ostrově zcela jiného Souostroví: "Ať je katoržník sebehlouběji zkažený a nespravedlivý, ze všeho nejvíce miluje spravedlnost, a když ji nemají lidé, stojící nad ním, rok od roku je zatvrzelejší a propadá hluboké nevíře."

Čechovovy postřehy se sice nikterak netýkají našeho případu, ale ohromují nás svou přesností.

Od chvíle, kdy se muklové dostanou na Souostroví, je každý den a každá hodina jejich zdejšího života nepřetržitým sledem nespravedlností. I oni sami v této situaci jednají jen nespravedlivě - a zdálo by se, že by si bývali na to měli už dávno zvyknout a přijmout nespravedlnost jako obecnou životní normu. Ale kdež! Každá nespravedlnost ze strany vůdců plemene a jeho poručníků je neustále zraňuje, zraňuje je stejně jako první den.

(A nespravedlnost, směřující zdola nahoru, v nich vyvolává bouřlivý smích.) A ve svém folklóru už vytvářejí legendy dokonce ani ne o spravedlnosti, ale - s jistou nadsázkou o nevysvětlitelné velkorysosti. (Tak například vznikl mýtus o velkorysosti vůči F. Kaplanové, který se držel Souostroví desítky let. Prý nebyla popravena, prý doživotně sedí v různých věznicích, a vyskytovali se dokonce i mnozí svědkové, kteří tvrdili, že s ní byli v transportu nebo od ní dostávali knihy v butyrské knihovně.[237) Ptáte se, nač tuzemci potřebovali tento nesmyslný mýtus" Jenom jako mezní příklad úžasné velkorysosti, jíž by chtěli věřit. V duchu ji pak obrátí ve svůj prospěch.) Známe také případy, kdy si mukl na Souostroví oblíbil práci (A. S. Bratčikov: "Jsem hrdý na to, co vykonaly mé ruce".) Nebo ji aspoň nepřestali mít rádi (muklové německého původu), ale to jsou případy tak výjimečné, že je nebudeme zkoumat jako celonárodní, třebas poněkud zvláštní rys.

Nechť se čtenář nedomnívá, že jiný tuzemský rys - chuť vyprávět o minulosti - je v rozporu s tajnůstkářstvím. U všech ostatních národů je to rys vlastní starým lidem, lidé středního věku však o minulosti vyprávějí neradi a dokonce se toho bojí (zejména ženy, zejména každý, kdo vyplňuje dotazníky, a vůbec všichni). V tomto směru se muklové chovají jako národ samých dědků a bab. (V jiném slova smyslu zase žijí jako naprosté děti, protože mají své vychovatele.) Člověk z nich nedostane ani slovo, pokud jde o dnešní drobné každodenní tajnosti (kde se dá ohřát jídlo v kotlíku, kdo by vyměnil machorku), ale o minulosti vykládají všechno naplno, srdce dokořán: jak žil, než se dostal na Souostroví a s kým spal, a jak se sem dostal. Celé hodiny poslouchají, kdo se sem jak dostal, a ty jednotvárné historky je nikdy neomrzí. A čím náhodnější, povrchnější a kratší je setkání dvou muklů (spali vedle sebe jednu noc na takzvané tranzitce) - tím obšírněji a podrobněji se snaží jeden druhému o sobě povědět všechno.

Tady je zajímavé srovnání s postřehem Dostojevského. Poznamenává, že každý o sobě choval a protrpěl příběh toho, jak se dostal do Mrtvého domu, ale nebylo tu zvykem o tom mluvit. To chápeme: je to proto, že se do Mrtvého domu lidé dostali pro své zločiny. A trestanci na to neradi vzpomínali.

***237) Nedávno velitel Kremlu, soudruh Malkov, oficiálně tyto pověsti vyvrátil a pověděl nám, jak hned tenkrát Kaplanovou zastřelil. Také Děmjan Bědnyj byl této popravě přítomen. A už to, že nebyla jako svědkyně na procesu eserů v roce 1922, by bylo mělo mukly přesvědčit. Ale ti o žádném takovém procesu už nevědí nic. Domníváme se, že pověst o doživotním vězení Kaplanově vznikla na základě doživotního trestu Berty Gandalové. Tato nic netušící žena přijela z Rigy do Moskvy právě v době atentátu, kdy bratři Gandalové (kteří čekali na Kaplanovou v autě) byli popraveni. Za to dostala doživotí.***

Ale na Souostroví se mukl dostává nevysvětlitelným zvratem osudu nebo zlou shodou náhod - v devíti případech z desíti si však není vědom žádného zločinu, a proto není na Souostroví příběhů zajímavějších a pro posluchače dojemnějších než příběh , jak jsem se sem dostal ".

Četná vyprávění muklů o minulosti, jež naplňují celé jejich večery v barácích, mají také jiný cíl a jiný smysl.

Nakolik je přítomnost i budoucnost mukla nejistá, natolik je jeho minulost nezvratná. Nikdo nemůže muklovi minulost sebrat. A ostatně každý byl v minulém životě něco víc než dnes (protože nikdo nemůže být méně než mukl. Dokonce i opilému tulákovi říkají mimo Souostroví soudruhu). Proto muklova ješitnost ve vzpomínkách znovu dobývá výšin, z nichž ho život svrhl.[238)] Vzpomínky jsou vždycky vylepšeny, dostávají se do nich vymyšlené (ale zcela pravděpodobné epizody a mukl-vypravěč (i posluchači) pociťují blahodárný návrat sebedůvěr.

Existuje i jiná forma upevňování sebedůvěry - četné folkloristické příběhy o šikovnosti a štěstí národa muklů.

Jsou to dosti hrubé příběhy, připomínají vojenské legendy z nikolajevských dob, (když se šlo na vojnu na dvacet pět let). Budou vám povídat, jak šel jeden mukl k veliteli naštípat dříví do kuchyně a velitelova dceruška za ním sama přiběhla do dřevníku. A jak chytrák pomocný strážný udělal podkop pod barák a strkal kotlík pod otvor v podlaze balíčkové pošty. (V balíčcích zvenku někdy posílají vodku, ale na Souostroví je prohibice a má se podle protokolu hned vylít - ostatně ji nikdy nikdo nevylil. Tak prý ten chytrák vodku nabíral do kotlíku a byl neustále opilý.) Muklové si vůbec cení humoru a mají ho rádi. To nejvíc potvrzuje, jak zdravý je duch těch tuzemců, kteří dokázali přežít první rok. Vycházejí z toho, že slzami si člověk nepomůže a za smích nedá nic. Humor je jejich skutečným spojencem, bez něhož by snad život na Souostroví byl naprosto nemožný. I nadávek si cení podle toho, jak jsou legrační: čím smělejší, tím přesvědčivější. Každá jejich odpověď na otázku, každý jejich soud o tom, co se děje kolem, jsou okořeněny aspoň troškou humoru. Zeptáš se mukla, jak dlouho už je na Souostroví, neřekne "pět let", ale "No, pět ledňů jsem si odseděl."

(Svůj pobyt na Souostroví z nějakého důvodu nazývá sedět, ačkoli se tu sedí ze všeho nejméně.) "Je to těžké?" zeptáš se. Odpoví s vtipem: "Těžkých je jen prvních deset let."

Člověk vyjádří politování, že musí žít v tak tvrdém podnebí, a on odpoví: "Podnebí je zlé, ale společnost dobrá."

Nebo se o někom, kdo ze Souostroví odjel, říká: "Dostal tři, odseděl pět, ven se dostal před termínem."

A když začali na Souostroví jezdit vězňové s poukazem na čtvrt století: "Teď má na pětadvacet let živobytí zajištěno!"

Celkově hodnotí Souostroví takhle:

"Kdo tu nebyl, ten tu bude, kdo tu byl, nezapomene." (To je nepodložená generalizace: čtenáři, ani vy, ani já se tam vůbec nehodláme dostat, že?) Ať slyší muklové - kdekoli a kdykoli - něčí prosbu o přídavek čehokoli (třeba horké vody do hrnku), všichni sborem volají:

***238) Starý hluchý klempíř nebo učňovský kluk-malíř nejsou o nic méně ješitní než slavný moskevský režisér. Na to nesmíme zapomínat.***

"Prokurátor ti přidá!"

(Na prokurátory mají muklové nepochopitelný vztek, často to dávají najevo. Na Souostroví je například rozšířen takový nespravedlivý výraz:

"Prokurátor - sekera."

Nevidíme v tom žádný smysl. S politováním zde musíme zaznamenat jeden z případů poruchy asociativních a příčinných vztahů, které snižují myšlení muklů pod průměrnou úroveň lidského myšlení. O tom trochu dále.

A tady ještě pár příkladů milých nevinných vtipů: "Pořád spí, nemá si ani kdy odpočinout."

"Vodu nepiješ, kde sílu nabereš?"

Ke konci pracovní doby si určitě zažertují na účet nenáviděné práce (když už nedočkavě čekají na "padla"):

"Ech, teď se práce rozjela, ale den je krátký!" A ráno, místo aby se do práce dali, chodí z místa na místo a říkají:

"Už aby byl večer a zítra(!) zase do práce!"

A tady už můžeme sledovat mezery v jejich logickém myšlení. Známe tuzemský výraz: "My ten les nesázeli, nebudeme ho taky kácet." Ale kdyby tak měl každý uvažovat vždyť lesní dělníci stromy také nesázeli, ale těží dříví velice úspěšně! Takže se tu projevuje typický dětský charakter tuzemského myšlení, jistý dadaismus.

Nebo ještě něco (z dob Bělomořského kanálu): "Ať pracuje medvěd!"

Ale vážně, můžeme si snad představit medvěda, budujícího veliký kanál? Otázka medvědí práce byla dostatečně osvětlena v díle I. A. Krylova. Kdyby existovala sebemenší možnost zapojení medvědů do cílevědomé práce - nepochybujte, že by se to bylo bývalo v posledních desetiletích udělalo, že by už existovaly celé medvědí brigády a medvědí táborová střediska.

Tuzemci mají, pravda, také další charakteristiku medvědů - velmi nespravedlivou, ale hluboce zažitou:

"Velitel je medvěd."

Nemůžeme vůbec pochopit, jaká asociace mohla zrodit takovou charakteristiku. Nechtěli bychom si o tuzemcích myslet něco tak špatného, abychom ty dva výrazy porovnali, vyvodili z toho nějaký závěr.

Přecházíme k jazyku muklů a dostáváme se do velkých obtíží. Nemluvím ani o tom, že jakákoli studie o nově objeveném slovníku tvoří vždy zvláštní knihu a zvláštní vědeckou disciplínu. V našem případě jde ještě navíc o specifické obtíže.

Jednou z nich je sepětí jazyka a nadávek, o tom jsme se už zmínili. Tyto dvě složky nelze oddělit (protože živý organismus se nedá rozpůlit)![239] Ale zveřejnit ve vědecké práci všechno, jak to bylo, nemůžeme s ohledem na výchovu naší mládeže.

Další obtíž je v tom, že musíme zvlášť vymezit vlastní jazyk národa muklů a jazyk plemene kanibalů (kterým se jinak říká galerka nebo urkové), rozptýleného na Souostroví. Jazyk plemene kanibalů je naprosto samostatná větev filologického kmene, která nemá obdoby a příbuzných větví. Tento předmět je hoden zvláštního zkoumání, nás by jen popletla ne

***239) Teprve nedávno jakási Stalevskaja z vesnice Dolgoděrevenskoje v Čeljabinské oblasti objevila správnou cestu: "Proč jste nebojovali o čistotu jazyka? Proč jste organizovaně nepožádali vychovatele o pomoc?" Když jsme pobývali na Souostroví, něco tak skvělého nás prostě ani nenapadlo, jinak bychom to byli muklům poradili.***

srozumitelná kanibalská lexika (třeba: ksíva - dokument, známečka - kapesník, roh kufr, cibule - hodinky, prochoryx - vysoké boty). Potíž je však v tom, že jiné lexikální prvky kanibalského jazyka si jazyk muklů přisvojuje a obohacuje se jím: pískat, filmovat, pustit kouř, kantovat sex, flákat se, květ, polokvět, filcunk, odmítači, šalašovkax, bacila, dát se ke galerce a jiné a jiné.

(x - výraz ruský, převzatý do českého překladu jako nepřeložitelný nebo v převzaté podobě lépe vystihující předmět, pozn. překl.) Mnoha slovům zde nemůžeme upřít vtip, obraznost a dokonce ani všeobecnou srozumitelnost. Jejich korunou je zvolání "na cirlech"! Dá se do ruštiny přeložit jen složitým opisem. Utíkat nebo podávat něco na cirlech znamená: i po špičkách, i rychle, i s oddaností - a to vše zároveň.

Zkrátka se nám zdá, že moderní ruštině tento výraz velice chybí! Zejména proto, že v životě takové jednání vidíme často.

Ale to už jsou zbytečné starosti. Autor těchto stránek skončil svou dlouholetou studijní cestu na Souostroví a velmi se obával, zda se bude moci vrátit k pedagogické činnosti na vysoké škole etnografické - a to nejen ve smyslu kádrového oddělení, ale i proto, zda nezaostal za moderní ruštinou a zda mu budou studenti dobře rozumět. A najednou s údivem a radostí uslyšel od studentů prvních ročníků stejné výrazy, na jaké si jeho ucho zvyklo na Souostroví a které až dosud tolik chyběly ruskému jazyku: "celou cestu", "ještě novou", "frája", "blbec a uši má studené", "peče to s chlapy" a ještě mnohé a mnohé jiné!

Jazyk muklů má tedy neobyčejnou moc, která mu nevysvětlitelně pomáhá pronikat do naší země a především do jazyka mládeže. Máme tedy naději, že v budoucnosti bude proces probíhat ještě průrazněji a že se všechna uvedená slova do ruského jazyka také dostanou a snad se i stanou jeho ozdobou.

Ale úkol badatelů je teď ještě těžší: musí oddělit jazyk ruský a jazyk muklovský! Konečně nám vědecká důkladnost nedovolí obejít ještě čtvrtou obtíž: prvotní, jaksi předhistorický vliv samotného ruského jazyka na jazyk muklů a dokonce i na jazyk kanibalů (nyní se už tento vliv neprojevuje). Jak jinak bychom si mohli vysvětlit, že u Dala nacházíme výrazy analogické specificky ostrovním pojmům: žít zákonem (kostromské) - ve smyslu žít se ženou (na Souostroví: žít se ženou v zákoně) štípnout - ukrást z kapsy (na ostrovech přidali předložku - zaštípnout) scházet - znamená - chudnout, hubnout (srovnej docházet) nebo přísloví u Dala "šči - jsou hodné" a celá řada ostrovanských výrazů: lidský mráz (když není moc silný), lidský táborák atd.

A "myši nechytá" - také najdeme u Dala.[240] A "kurva" znamenalo špióna už za dob P. F. Jakuboviče.

A existuje ještě pěkný tuzemský výraz "popadnout za rohy" (o každé vytrvale vykonávané práci a vůbec o každé vytrvalosti, trvání na svém), "srazit rohy", "setřít rohy" - ten

***240) Poslovicy russkogo naroda, M., 1957, str. 357.***

v moderní době obnovuje právě staroruský a slovanský smysl slova rohy (vychloubačnost, přezíravost, pýcha) na rozdíl od smyslu vneseného zvenčí, podle překladů z francouzštiny "nasadit parohy" (jako manželčina nevěra), což se u prostého lidu vůbec neujalo. Také inteligence by to byla zapomněla, kdyby to nebylo spjato s Puškinovým soubojem. Všechny tyto nekonečné obtíže nás zatím nutí odložit jazykovou část studie.

Na závěr několik osobních poznámek. Muklové se zpočátku autorovi této studie, když se jich snažil vyptávat, vyhýbali: domnívali se, že je to pro kmotra. (To je jejich duševně spřízněný opatrovník, k němuž se však jako ke všem opatrovníkům chovají nevděčně a nespravedlivě.) Když se pak přesvědčili, že tomu tak není, a když navíc pokaždé dostali machorku (drahé druhy nekouří), začali se k badateli chovat velmi srdečně a ukázali tak, že jejich nitro je nezkažené. Velmi mile začali badatele oslovovat někde Kopr Okurkovič, jinde Fan Fanyč. Je třeba říci, že se na Souostroví jména po otci vůbec nepoužívá, proto má takové uctivé oslovení humoristický odstín. Zároveň tím projevili, že jejich intelektu je smysl dané práce nedostupný.

Autor se domnívá, že tato studie je úspěšně dokončena, hypotéza plně dokázána a že v polovině 20. století byl objeven naprosto nový a dosud neznámý národ, etnický celek, čítající mnoho miliónů příslušníků.

## 20 HLÍDACÍ BESTIE

Název kapitoly nemá být hrubou urážkou, musíme se jen držet táborové tradice. Když to tak zvážíme, zvolili si takový los sami: mají stejnou funkci jako hlídací psi a se psy také zacházejí. Existuje dokonce zvláštní služební řád pro výkon služby se psy. Celé komise důstojníků sledují činnost každého psa, vychovávají v něm dobrou zlobu. A když stojí vydržování jednoho štěněte ročně náš lid jedenáct tisíc předchruščovovských rublů (vlčáci jsou živeni lépe než vězňové),[241)] stojí vydržování každého důstojníka asi o něco víc, ne? A tak v celé naší knize pociťujeme rozpaky: jak jim vůbec říkat? "Načalstvo, velitelé" to je příliš obecné a zahrnuje i poměry na svobodě, celý život státu, a je to také už příliš otřelé. "Šéfové" - také. "Táboroví správci"? To je vyhýbavý výraz, vyjadřující naši nemohoucnost. Říkat jim přímo, jak je to zvykem v táborech? To je snad hrubé, to jsou nadávky. Přiměřené by bylo jim říkat táboroví žalářníci: vyjadřuje to protiklad mezi muklem a věznitelem a definuje přesný jediný smysl termínu. Jsou to ti, kdo v táborech vládnou a řídí je. Omluvíme se přísným čtenářům za nové slovo (není tak zcela nové, když pro ně v jazyce zůstal prázdný čtvereček), a budeme je čas od času používat. (Čeština v těchto slovech používá jiných sufixů, a proto se tu setkáváme s nepřeložitelným výrazem "lagerščiky" jako analogu "ťuremščiky" - od ťurma, vězení. České žalářník, věznitel se nedá aplikovat na tábor - táborník např. má už zcela jiný vyhraněný význam. Pozn. překl.) Tato kapitola je tedy o táborových žalářnících (a věznitelích). Mohli bychom začít generály a bylo by to správné, ale nemáme materiál. My, červi a otroci, jsme se o nich nic dozvědět nemohli, nemohli jsme je ani zblízka spatřit. A když jsme je viděli, oslnila nás záře zlata a nic jsme nemohli rozpoznat.

A tak nic o velitelích GULagu, těchto carech Souostroví, jak šli za sebou, nevíme. Když náhodou narazíme na fotografii Bermana nebo na Apeterova slova, hned se jich chopíme. Třeba víme o "garaninských popravách", ale o samotném Garaninovi nevíme nic. Jenom víme, že mu nestačilo jen podepisovat se. Když šel po táboře, neštítil se sám vystřelit z revolveru, pokud se mu nějaká držka nelíbila. Píšeme třeba o Kašketinovi - a v životě jsme toho Kašketina neviděli (a zaplať Bůh!). O Frenkelovi jsme dali dohromady trochu materiálu, ale o Zaveňaginovi ne. Tohoto nebožtíka se spolkem Ježova a Beriji nepochovali a novináři si pochvalují:

"Legendární budovatel Norilsku!" Že by on sám kladl kameny? Uvědomíme-li si, že nahoře ho měl rád Berija a zdola se o něm velmi příznivě vyjadřoval vnitrák Zinovjev, můžeme usoudit, že to bylo pěkné zvíře. Jinak by mu nikdo Norilsk ani nevystavěl.

O Antonovovi, veliteli Jenisejského tábora, nám bohudík napsal inženýr Pobožij.[242)] Všem

***241) Všechno o psech je z novely Mettera "Murat" (Novyj mír, 1960, č. 6).***

***242) Novyj mír, 1964, č. 8.***

doporučujeme, aby si přečetli toto líčení: vykládání lodí na řece Tazu. V hlubinách tundry, kam ještě žádná cesta nevede (a povede někdy?), táhnou egyptští mravenci po sněhu lokomotivy a nahoře na kopci stojí Antonov, dívá se kolem a určuje termín

vykládáni. Přiletěl letadlem, za chvíli letadlem odletí, suita před ním tancuje, kam se hrabe Napoleon, vlastní kuchař mu na místě na rozkládacím stolku předkládá uprostřed polárního ledu čerstvá rajčata a okurky. A prevít jeden, nikomu nenabídne, všechno nastrká do vlastního chřtánu. V této kapitole budeme zkoumat ty od plukovníka dolů. Trošku si popovídáme o důstojnicích, pak přejdeme k četařům, dotkneme se ozbrojených strážných - a to nám bude stačit. Pokud někdo ví víc, ať toho víc napíše. V tom je naše omezení: když člověk sedí ve vězení nebo v táboře, zajímá ho povaha žalářníků jen potud, pokud se snaží vyhnout jejich hrozbám a využít jejich slabostí. Pokud jde o ostatní věci, člověk nemá vůbec chuť se o ně zajímat, nejsou hodni naší pozornosti. Člověk trpí sám, kolem trpí nespravedlivě zavření - a co jsou ve srovnání s tou spoustou utrpení, na něž nestačí rozpětí tvých rukou, ti tupí lidé ve funkci psů? Jejich malicherné zájmy? Jejich ubohé záliby? Jejich služební úspěchy a neúspěchy?

A teď, když už je pozdě, si najednou uvědomuji, že jsem jim věnoval málo pozornosti. Ani se nebudeme pídit po nadání - zda může jít za vězeňského nebo táborového dozorce člověk schopný aspoň nějaké užitečné činnosti. Zeptáme se: může být vůbec táborový žalářník dobrým člověkem? Jaký systémy životní volby a morálních kritérií pro ně život vytváří? První volba - při nástupu do vojsk MV, do učilišť MV nebo do kursů.

Každý člověk, který má aspoň záblesk duchovní výchovy, kdo má aspoň trochu svědomí a ohledu, schopnost rozlišovat dobro a zlo, ten se bude instinktivně, všemi způsoby snažit vykroutit, jen aby se do tohoto pochmurného regionu nedostal. Ale dejme tomu, nepodařilo se mu z toho dostat. Přichází druhá volba: v době výcviku a školení a při první službě velení samo pozoruje a vyřazuje všechny, kdo projevují místo vůle a tvrdostí (krutosti a nelítostnosti) - změkčilost (dobrotu). A pak je tu mnohaleté třetí třídění: všichni, kdo si neuvědomovali, kam a na co jdou, to najednou pochopí a zhrozí se. Být neustálým nástrojem násilí, neustálým spolupachatelem zla! To není každému dáno a nepřichází to najednou. Vždyť člověk šlape po cizích osudech a uvnitř se cosi napíná, praská - a dál už se tak žít nedá! A s velkým zpožděním, ale přece jen se lidé začínají snažit tomu ujít, prohlašují se za nemocné, shánějí potvrzení, odcházejí na místo s menším platem, odkládají nárameníky - jen pryč, pryč, pryč!

Znamená to tedy, že si ostatní zvykli? Ostatní si tedy zvykli a jejich osud jim už připadá normální. A samozřejmě si připadají užiteční. Dokonce si to pokládají za čest. A někdo si ani zvykat nemusel, byl od počátku takový.

Po těchto volbách a třídění můžeme odvodit, že procento nelítostných a krutých lidí je mezi táborovými žalářníky podstatně vyšší než v jakékoli jiné libovolně zvolené skupině obyvatelstva. A čím déle, čím souvisleji a úspěšněji člověk v orgánech slouží, tím větší je pravděpodobnost, že je darebák.

Nezapomínáme na vznešená slova Dzetžinského: "Kdo z vás zlhostejněl, čí srdce nemůže citlivě a pozorně vnímat utrpení vězňů - nechť z této instituce odejde!" Nijak však nemůžeme dát ta slova dohromady se skutečností. Komu to bylo řečeno? A nakolik vážně to bylo míněno? Když potom obhajovali Kosyreva? (část I, kap. 8). A kdo je uposlechl? Ani "teror jako nástroj přesvědčováni", ani zatýkání podle příznaku "podezřelosti", ani popravy rukojmí, ani rané koncentráky 15 let před Hitlerem - nic z toho nám jaksi nedává pocit, že to byla ušlechtilá srdce rytířů. A pokud za ta léta odešel někdo z orgánů sám. pak to byli právě ti, koho Dzeržinskij vybízel, aby zůstali - ti, co nedokázali zlhostejněl. A kdo zlhostejněl nebo už jako tvrdý přišel, ten právě zůstal. (Možná že při jiné příležitosti byl udělen jiný pokyn, jenže nám nezůstal citátek).

Jak vtíravé jsou otřelé výrazy, které jsme ochotni přijímat, aniž si je promyslíme a ověříme! Starý čekista - kdo neslyšel ta slova, vyslovovaná protáhle, s výrazem zvláštní úcty. Když někdo chce odlišit táborového žalářníka od nezkušených, zmatených, zbytečně ukřičených hlídačů, jimž však chybí buldočí sevření, řekne: "Velitelem je sta-arý čekista!" (Třeba jako ten major, co spálil Klempnerovu vězeňskou sonátu.) Toto slovíčko

pustili do oběhu sami čekisté a my je bezmyšlenkovitě opakujeme. "Starý čekista" - to přece přinejmenším znamená: byl dobrý za Jagody, i za Ježova, i za Beriji, všem vyhověl. Nedovolíme si však výklad protahovat a nebudeme mluvit o "čekistech vůbec". O čekistech ve vlastním smyslu slova, o čekistech operativního, vyšetřujícího a policejního typu jsme už kapitolu měli. Táboroví žalářníci si jen rádi říkají "čekisté", jenom o ten titul usilují.

Nebo si z tamtěch funkcí sem přišli sem odpočinout - odpočinout, protože tady to nepůsobí na nervy, neničí se zdraví. Zdejší jejich práce nevyžaduje ani takovou vyspělost, ani ten aktivní zlý tlak jako tam. V ČK-GB člověk musí umět mířit a vždycky trefit do černého, v MV stačí, aby byl tupý a strefil se aspoň do hlavy.

Je nám to líto, ale nedokážeme vysvětlit, proč heslo "zvýšení dělnického a komunistického uvědomění pracovníků táborů[243]), jež se úspěšně realizovalo, nezajistilo na Souostroví to citlivé Dzeržinského lidumilství.

Od nejranějších revolučních let byly v kursech při Ústředním trestním oddělení a při gubernských trestních odděleních školeny pro věznice i pro tábory nižší správní a vojenské kádry (tedy vnitřní stráže) - "při zaměstnání" (tj. již v době jejich služby ve věznicích a táborech). V roce 1925 zůstalo z carských dozorců již jen 6 procent (to jsou veteráni!). A střední velitelské kádry v táborech byly naprosto sovětské už dávno před tím. Pokračovaly ve studiu: zpočátku na právnických fakultách Lidového komisariátu školství (ano, školství, a nestudovali bezpráví, nýbrž práva!), od roku 1931 to byla nápravně pracovní oddělení právnických fakult LKS v Moskvě, Leningradě, Kazani, Saratově a Irkutsku. Vycházelo z nich 70 procent dělníků a 70 procent komunistů!

Od roku 1928 usnesení Sovnarkomu a nikdy neodporujícího VÚVV dále rozšířilo plné moci těchto dělnických a komunistických velitelů vězeňských zařízení.[244)] A hleďme, lidskost nikde! Trpělo pod nimi o mnoho miliónů lidí více než pod fašisty - a nebyli to přece zajatci, lidé pokoření, byli to spoluobčané, vězněni ve své vlastní zemi!

Kdo nám to vysvětlí?

Vytváří podobnost životních osudů a podobnost postavení také podobné povahy? Obecně řečeno, nikoli. U lidí výrazného ducha a intelektu - nikoli, mají vlastní jednání, zvláštnosti, a někdy velmi nečekané. Avšak žalářníci z táborů, kteří prošli přísným negativním morálním i intelektuálním - tříděním, jsou si povahově fantasticky podobni. Nebude těžké zformulovat jejich základní společné rysy.

Nadutost. Žije na opuštěném ostrově, který je málo spojen se vzdálenou vnější mocí, na tomto ostrově je nepochybně první: všichni muklové se mu poníženě podřizují a svobodní ostatně také. Má tady největší hvězdu na výložkách. Jeho moc je bezmezná a neomylná, kdokoli si stěžuje, nebude v právu (bude potlačen). Má nejlepší dům na ostrově. Nejlepší

***243) V RSFSRjich bylo 1. října 1923 - 12 tisíc osob, 1. ledna 1925 15 tisíc. CGAOR, f. 393, op. 39, d. 48, 1. 4 a 13 op. 53, d. 141, 1. 4.***

***244) Sborník Ot tjurem, str. 421.***

dopravní prostředek. Další žalářníci, jemu blízcí, zaujímají také velmi vysoké postavení. A protože celý předcházející život v nich nezanechal ani jiskřičku kritických schopností, nedokáží sami sebe vnímat jinak než jako zvláštní rasu - dědičných vládců. Z toho, že nikdo nemá dost sil k odporu, vyvozují, že vládnou nesmírně moudře, že to je projev jejich schopností ("organizačních"). Každý den a každá všední příležitost jim dávají hmatatelně pocítit vlastní převahu: každý před nimi vstává, je v pozoru, klaní se, na jejich

zavolání lidé nepřistupují, nýbrž přibíhají, s jejich rozkazem neodcházejí, ale utíkají. A když přichází k bráně (Bamlag, Dukelskij), aby se podíval, jak jde kolona špinavé sebranky jeho dělníků s vlčáky v patách, má na sobě plantážník běloskvoucí letní oblek. A jestliže se vydají koňmo na obhlídku prací na brambořišti, kde se těžce brodí ženy v černých šatech po pás v blátě, pokoušejí se vykopávat brambory (ty ostatně nestačí odvézt a na jaře je zaorají na hnojivo) - poklušou tito elegantní jezdci ve vyleštěných vysokých botách a ve vlněných bezvadných uniformách kolem brouzdajících se otrokyň jako praví Olympané.

Z nadutosti vždycky nezbytně vyplývá tupost. Zaživa zbožštěný - všechno ví, nemusí číst, učit se, nikdo mu nemůže sdělit nic, co by bylo hodno úvahy. Čechov se setkával mezi sachalinskými úředníky s chytrými, činorodými lidmi, s vědeckými zájmy, kteří hodně studovali krajinu a zvyky, psali etnografické a zeměpisné studie - ale ani v legraci si nemůžeme představit na celém Souostroví jediného takového žalářníka! A když si Kudlatyj (velitel jednoho usťvymského táborového střediska) usmyslil, že plnění státních norem na 100 procent ještě neznamená 100 procent, nýbrž že musí být splněn jeho (vymyšlený) úkol na směnu, jinak že všechny převede na trestní příděl - není možné ho přesvědčit o opaku. Všichni splnili 100 procent a dostávají trestní příděl. V pracovně Kudlatého jsou hromady svazků Lenina. Zavolá si V. G. Vlasova a poučuje ho: "Tady Lenin píše, jak máme jednat s příživníky." (Příživníky myslí vězně, kteří splnili normu 100 procent, proletariát je on sám. To v jejich mozcích jde dohromady: tady je můj statek, a já jsem proletář.) To staří feudálové měli docela jiné vzdělání: mnozí z nich studovali v nějakém tom Petrohradu a někteří i v různých Góttingenech. Vyšli z nich i takoví Aksakovové, Radiščevové, Turgeněvové. Z našich vnitráků však nikdo nevyšel a nevyjde. A hlavně - statkáři buď sami spravovali své statky nebo hospodářství aspoň trošičku rozuměli. Avšak nafoukaní důstojníci MV, přesycení všemi formami státního majetku a přednostního zásobování, se v žádném případě nemohou ještě zatěžovat hospodářským řízením. Jsou na to líní a tupí. Zastírají svou lenost přísností a tajemností. A tak se stává, že státy[245] musí budovat kromě této celé jejich hierarchie se zlatými výložkami, hierarchii další - trustů a kombinátů.[246] Despotismus. Panovačnost. V tom se táboroví žalářníci plně vyrovnají nejhorším feudálům 18. a 19. století. Je nekonečně mnoho příkladů nesmyslných rozkazů, jejichž jediným cílem bylo ukázat svou moc. Čím dál na sever, na Sibiř, tím víc, ale i v Chimkách, přímo u Moskvy (teď už je to Moskva) si major Volkov na 1. máje všiml, že muklové nejsou dost veselí. Rozkaz: "Všichni se budou okamžitě veselit! Koho uvidím, že není veselý - do korekce!" A aby rozveselil inženýry, posílá jim holky z galerky, každá sedí potřetí, aby jim zazpívaly oplzlé častušky. Někdo by mohl říci, že to není zvůle, ale politické opatření, dobrá. Do stejného tábora přivezli nový transport. Jeden nováček, Ivanovskij, se představil jako tanečník Velkého divadla. "Cože? Umělec?" zuří Volkov. "Do izolace na

***245) Který nebyl zdaleka vždy řízen shora, dějiny to pochopí: velmi často právě střední vrstvy určovaly svou setrvačností stagnaci státu.***

***246) Ale to nikoho nepřekvapovalo: co se u nás nedubluje, počínaje samotnou vládou sovětů?***

dvacet dní! Jdi a sám se hlas u velitele trestního izolátoru!" Za nějakou dobu zatelefonoval: "Umělec sedí?" -

"Sedí." - "Přišel sám?" - "Sám." - "Tak ho pusťte. Jmenuji ho pomocníkem komandanta." (Právě tenhle Volkov, už jsme o tom psali, rozkázal, aby ženu ostříhali dohola, protože má krásné vlasy.) Chirurg Fuster, Španěl, se něčím nezavděčil veliteli

ZTS. "Poslat do kamenolomu!" Poslali. Ale brzy se rozstonal velitel sám, potřebuje operovat. Jsou tu jiní chirurgové, mohl by jet do ústřední nemocnice, ale ne, věří jen Fusterovi! Vrátit Fustera z lomu! Budeš mě operovat! (Zemřel však na operačním stole.) A jeden velitel učinil objev: mukl inženýr-geolog Kazak má dramatický tenor, před revolucí studoval v Petrohradu u Itala Repetta. A velitel tábora zjišťuje, že i on má pěkný hlas. Je rok 1941 nebo 1942, někde je válka, ale velitel je dobře chráněn zproštěním vojenské služby a učí se zpívat u svého nevolníka. Nevolník chřadne, je u konce, posílá dotazy své ženě a jeho žena O. P. Kazaková hledá z vyhnanství manžela přes GULag.

Pátrání se dostává do rukou velitele, mohl by dát dohromady muže a ženu, ale neudělá to. Proč? "Uklidňuje" Kazaka, že jeho žena je ve vyhnanství, ale žije se jí dobře (je učitelka a pracuje v podniku Zagotzerno jako uklízečka, pak v kolchoze). A dál se učí zpívat. Když je v roce 1943 Kazak už na smrtelném loži, velitel se nad ním slituje, pomůže mu sepsat protokol a pustí ho umřít k manželce. (Tak to ještě není ani tak zlý velitel!) Všichni taboroví velitelé mají pocit, že vládnou na svém dědičném statku. Nechápou svůj tábor jako součást nějakého státního systému, nýbrž jako léno, které jim bylo dáno v plen, dokud budou zastávat funkci. Z toho plyne všechna ta zvůle nad životy, nad jednotlivci, z toho je i jejich vzájemné chvástání a vychloubání. Velitel jednoho kengirského táborového střediska: "U mne v lázních pracuje profesor!" Ale velitel jiného táborového střediska, kapitán Stadnikov, ho jednou ranou odrovná: "U mne zase akademik nosí parašu!" Lakota, kořistnictví.

Tento rys je pro žalářníky v táborech nejuniverzálnější. Ne každý je tupý, ne každý je despota, ale vyzískat na bezplatné práci muklů a obohatit se na úkor státního vlastnictví, se snaží každý, ať je to v daném místě velitel hlavní nebo pomocný. Ani já sám jsem neviděl a nikdo z mých přátel si nemohl připomenout nějakého nezištného žalářníka, nikdo z muklů, kteří mi psali, se o takovém veliteli nezmínili.

V jejich touze urvat co nejvíc je nemohou uspokojit žádné četné zákonné výhody a preference. Ani vysoký plat (s dvojitými a trojnásobnými příplatky "za polární oblast", "za vzdálenost", "za nebezpečnost"). Ani prémie (které stanoví pro vedoucí pracovníky tábora článek 79 Nápravně pracovního kodexu z roku 1933 - právě toho kodexu, který nebránil v zavedení dvanáctihodinové pracovní doby bez volných dnů pro vězně). Ani mimořádně výhodný výpočet odpracovaných let (na severu, kde leží polovina Souostroví, se odpracovaný rok počítá za dva, a "vojáci" potřebují do důchodu pouhých 20 let. Takže důstojník MV, který absolvuje učiliště ve 22 letech, může dostat plný důchod a jet si žít do Soči ve 32 letech!) Ne! Každý žalářník lačně a naplno využije jakýkoli bohatý nebo chudý kanál, po němž by mu mohly plynout bezplatné služby, potraviny nebo předměty. Již v Solovkách si velitelé začali brát z řad vězňů - kuchařky, pradleny, stájníky, dělníky na sekání dříví. Od té doby vládl tento výhodný zvyk nepřetržitě (shora nikdy zakázán nebyl) a žalářníci si brali také dojičky, zahradníky nebo učitele pro děti. A v letech nejhalasnějšího vykřikování o rovnosti a socialismu mohl například v Bamlagu (1933) kterýkoli smluvní zaměstnanec dostat za mírný poplatek do táborové pokladny vlastní služku z táborových vězňů. V Kňaž-Pogostu se teta Máňa Utkinová starala o krávu velitele tábora - a odměnou jí zato byla sklenice mléka denně. Podle zvyklostí GULagu to byla štědrá odměna. (A ještě přesněji, podle zvyklosti GULagu by kráva spíše nebyla velitelova, nýbrž "pro zlepšení stravování nemocných", ale mléko by dostával velitel.) Kdo se jen mohl najíst nebo napít na úkor přídělu vězňů, ten to určitě udělal, a to ne po skleničkách, ale po vědrech a po pytlích! Přečtěte si, čtenáři, znovu dopis Lipaje z kapitoly 9, to je jistě výkřik bývalého skladníka.

Vždyť ten Kuragin, Pojsujšapka a Ignatčenko nekradli ty pytle a sudy ze skladu z hladu, z bídy nebo nedostatku - ale jen tak, proč by si nenahrabali na úkor bezbranných, krotkých a hlady umírajících otroků? Tím spíše za války, když všichni kolem hrabou? Kdyby to člověk nedělal, vždyť by se mu ostatní vysmáli! (Už se ani nezabývám jako

zvláštním rysem tím, že zrazovali pridurky, usvědčené z manka.) Také ti z Kolymy vzpomínají: kdo jen mohl něco šlohnout ze společného hrnce vězňů - velitel tábora, velitel režimu, velitel KVO, smluvní zaměstnanci, dozorci ve službě ten to určitě šlohl, a strážní si přitáhli do strážnice sladký čaj! Aby aspoň lžičku cukru schramstli na účet vězně! Sebrat ji umírajícímu - je přece sladší…

A co se dělo, když se jim dostaly do rukou "americké dárky" (dobročinné sbírky obyvatel USA na sovětský lid)!

Na Usť-Něru v roce 1943 podle vyprávění T. Sgovia velitel tábora plukovník Nagornyj, vedoucí politického oddělení Goloulin, velitel indigirské správy Bykov a vedoucí geologické správy Rakovskij spolu se svými ženami sami otvírali balíčky, brali si, co se jim hodilo, a tahali se o to. Co nepoužili sami, rozdali jako prémie při schůzích volňáskům. Až do roku 1948 prodával kdekdo z vedení na černém trhu zbytky amerických dárků.

Velitele KVO raději ani nepřipomínejme - je to jen k smíchu. Kradou všechno, ale jakosi malicherně, v malém (ve velkém ani nesmějí). Velitel KVO si zavolá skladníka a dá mu balíček - roztrhané vatované kalhoty, zabalené do Pravdy - prý tu máš, mně přines nové. A z Kalužské zastavy velitel KVO v letech 1945-46 nosil denně za zónu otýpku dříví, kterou pro něj nasbírali na staveništi muklové. (A pak ještě jel přes Moskvu autobusem vojenský kabát a otýpka dříví, to také není žádný sladký život… ) Táborovým šéfům nestačí, že se oni sami a jejich rodiny oblékají u řemeslníků v táboře (i boty jim šijí, dokonce i maškarní kostým "holubice míru" pro tlustou ženu velitele ZTS táborová dílna ušije). Nestačí jim, že pro ně vyrobí nábytek a jakékoli hospodářské náčiní. Nestačí jim, že jim odlévají i náboje (k pytláckým lovům ve vedlejší rezervaci). Nestačí jim, že se jejich prasata živí odpadky z táborové kuchyně. Nestačí! Od starých feudálů se liší právě tím, že jejich moc není doživotní a dědičná. Proto feudálové sami sebe okrádat nemuseli, táboroví šéfové však na nic jiného nemyslí, než jak by něco ve svém vlastním hospodářství ukradli.

Uvádím málo příkladů jen proto, abych nezatížil výklad. Z našeho tábora na Kalužské zastavě zamračený hrbáč Něvežin s prázdnýma rukama nikdy neodcházel, šel si v dlouhém důstojnickém plášti a nesl si buď kbelíček s olejovou barvou, nebo sklo, nebo kyt, dohromady v množství tisíckrát převyšujícím potřeby jedné rodiny. A pupkatý kapitán, velitel 15. ZTS na Kotělničeském nábřeží, jezdil každý týden do tábora osobním autem - pro olejovou barvu a kyt (v poválečné Moskvě to bylo zlato). A to vše pro ně předem ve výrobní zóně nakradli a nanosili do tábora právě ti muklové, co dostali deset let za otep sena nebo balíček hřebíků! Ale my, Rusové, jsme se dávno napravili, jsme doma a zvykli jsme si, nám je to jen k smíchu. Ale jak bylo německým válečným zajatcům v rostovském táboře! Velitel je v noci posílal, aby mu nakradli stavební materiál: on i ostatní velitelé si stavěli domky. Jak tomu mohli rozumět poslušní Němci, když věděli, že týž velitel je posílal za krádež kotlíku brambor k soudu, kde jim napařili 10 až 25 let? Němci na to vyzráli: chodili k tlumočnici S. a dávali jí ospravedlňující dokument: prohlášení, že dne toho a toho jdou krást z donucení. (Budovali železniční objekty, které se pro věčné krádeže cementu stavěly téměř na písku.) Zastavte se teď v Ekibastuzu v domě vedoucího důlní správy D. M. Matvejeva (stal se jím, protože se GULag v hornictví likvidoval, dříve byl velitelem ekibastuzského tábora od roku 1952). Jeho dům je plný obrazů, řezeb a jiných věcí, vyrobených zadarmo rukama tuzemců.

Chtíč. To pochopitelné nebylo u všech, je to spojeno s fyziologií, ale postavení velitele tábora a šíře jeho práv otevíraly širokou cestu pro jeho harémové sklony. Velitel burepolomského táborového střediska Gringberg si okamžitě povolával každou pěknou mladou ženu. (A co jiného si ještě mohla vybrat než smrt?) V Kočemasu byl velitel tábora Podlesnyj milovníkem nočních zátahů v ženských barácích (jak jsme to viděli také v Chovrinu).

Sám stahoval z žen pokrývky, prý hledá ukryté muže. Měl krásnou ženu a přitom aspoň tři milenky - vězeňkyně.

(Jednu z nich náhle ze žárlivosti zastřelil a pak se zastřelil sám.) Filimonov, velitel KVO celého Dmitlagu, byl odvolán pro "morální rozklad" a poslán (ve stejné funkci) za trest na Bamlag. Tady dál ve velkém měřítku pil a smilnil a svou souložnici, kriminální, jmenoval… vedoucí KVO. (Jeho syn se spolčil s bandity a brzy byl sám pro banditství zavřen.) Zloba. krutost. Nebylo ani reálné, ani morální síly, která by tyto vlastnosti krotila. Neomezená moc v rukou omezených lidí vždycky vede ke krutosti.

Jako zdivočelá plantážnice lítala na koni mezi svými otrokyněmi Taťjana Merkulová, zvíře a ne žena (13. ženské lesní zvláštní táborové středisko Unžlagu). Jak vzpomíná Pronman, byl major Gromov v dny, kdy neposadil několik lidí do baráku zvláštního režimu, takřka nemocen. Kapitán Medveděv (3. táborové středisko Usťvymlagu) stával několik hodin denně na věži a zapisoval muže, přicházející do ženského baráku, aby je vzápětí zavřel. Měl rád vždycky plný izolátor. Pokud nebyly cely izolátorů nabité, měl pocit, že život není dokonalý. Večer s oblibou seřazoval mukly a kázal jim třeba takto: "Prohráli jste! Na svobodu se nikdy nedostanete, nedoufejte!" Ve stejném Usťvymlagu velitel táborového střediska Minakov (bývalý zástupce velitele Krasnodarského vězení, který si už odseděl dva roky za překročení pravomoci a byl už zase znovu ve straně) osobně tahal absentéry z palandy za nohy. Byli mezi nimi i kriminální, ti se začali bránit, mávat prkny.

Nato dal rozkaz, aby v celém baráku vysadili okna (25 stupňů mrazu) a lili otvory dovnitř vodu z kbelíku.

Všichni věděli (i tuzemci): tady konči telegrafní vedení! V plantážnících vyrostla i rafinovaná zloba, to, čemu se říká sadismus. Před velitelem zvláštního oddělení Burepolomu Šulmanem nastoupil nový transport. Ví, že celý transport půjde na společné práce. Přesto však si nedá ujít potěšení se zeptat: "Jsou tu inženýři? Zvedněte ruce!" Zvedá se asi deset rukou, tváře ozářené nadějí. "Ach, takhle to je? Snad tu nejsou také akademici? Hned přinesou tužku." A objeví se… sochory. Velitel kolonie ve Vilně, poručík Karev, vidí mezi nováčky podporučíka Bělského (má na sobě ještě vysoké boty a ošoupanou důstojnickou uniformu). Ještě nedávno byl tenhle člověk stejně sovětským důstojníkem jako Karev a nosil stejné výložky s jedním proužkem. Nu co, probouzí se v Karevovi při pohledu na tu ošoupanou uniformu soucit? Je aspoň lhostejný? Ne, převládá v něm chuť Bělského zvláště ponížit! A dává rozkaz, aby vozil na zahradu hnůj (právě takhle, aniž dostal místo uniformy táborové šaty). Do lázní této kolonie jezdili odpovědní pracovníci litevské SNVTK

(Správa nápravně výchovných táborů a kolonii), ulehli na lavice a drhnout je museli nikoli prostí vězňové, ale osmapadesátníci.

Podívejte se pozorně na jejich tváře, vždyť chodí mezi námi dodnes, můžeme se s nimi octnout pohromadě ve vlaku (samozřejmě nejméně ve druhé třídě) nebo v letadle. Mají věneček na výložkách, bůhví, co má ten věneček věnčit, nárameníky už sice nejsou bleděmodré (stydí se), ale lemování je modroučké nebo dokonce rudé nebo malinově červené. Na tvářích mají ztvrdlou usazeninu krutosti a vždycky vypadají zachmuřeně a nespokojeně. Zdálo by se, že v jejich životě je všechno v pořádku, ale tváří se nespokojeně. Zdá se jim snad, že jim uniklo něco lepšího? Nebo Bůh lotra za všechny zločiny poznamenává? Ve vologdských, archangelských nebo uralských vlacích je ve vagónech druhé třídy zvýšené procento těchto důstojníku. Za oknem se míhají olezlé táborové věže. "To je vaše hospodářství?" ptá se soused. Důstojník přikyvuje spokojeně, dokonce hrdě.

"Naše." - "Tam jedete?" - "Ano." - "A manželka také pracuje?" - "Dostává devadesát. A já dvě stě padesát (major). Dvě děti. Člověk si moc dovolit nemůže." Tenhle má například dokonce městské způsoby, ve vlaku je to velmi milý společník. Objevila se kolchozní

pole,vysvětluje: "V zemědělství to vypadá podstatně lip. Ti teď sejí, co chtějí." (A když poprvé vylezli z jeskyně, aby oseli vypálenou lesní mýtinku - to neseli, "co chtěli"?) V roce 1962 jsem poprvé jel přes Sibiř jako svobodný člověk. A co čert nechtěl! V kupé byl mladý vnitrák, který právě absolvoval Tavdinské učiliště a cestoval do služeb irkutské správy táborů. Tvářil jsem se jako sympatizující blbeček. Vyprávěl mi proto, jak byli na praxi v současných táborech a jací jsou ti vězňové drzí, bezcitní a beznadějní. Do jeho tváře se ještě nevtiskla ta stálá krutost. Ukázal mi však slavnostní snímek 3. běhu Tavdy, kde byli nejen chlapci, ale i staří žalářníci, dohánějící vzdělání (v oboru drezúry, pátrání. vědy o táborech a marxismu-leninismu) spíš už kvůli důchodu než kvůli službě - a já, přestože jsem už něco zažil, byl jsem ohromen. Černá duše je vepsána ve tváři! Jak šikovně je přece jen mezi lidmi vybírají!

V táboře válečných zajatců v Achtmě (Estonsko) se stala taková věc: ruská zdravotní sestra měla poměr s německým zajatcem, přišlo se na to. Ne že by ji prostě vyhnali ze svých ušlechtilých kruhů - kdepak! Pro tuto ženu, která nosila ruské důstojnické nárameníky, sbili za zónou budku z latěk (nelitovali námahy), s okýnkem jako pro kočku. V této budce strávila žena týden a každý smluvní zaměstnanec nebo voják, který šel kolem "do práce" nebo z práce, házel po budce kamením, křičel "k… německá!" a plival.

Tak takhle je vybírají.

Pomůžeme uchovat pro historii jména kolymských táborových žalářníků, katanů, kteří neznali (konec 30. let) meze své moci a vynalézavé krutosti: Pavlov, Višněveckij, Gakajev, Žukov, Komarov, Kudrjašev, M. A.

Logoviněnko, Merinov, Nikišov, Reznikov, Titov, Vasilij "Durovoj". Zmíníme se také o Světličném, známém mučiteli z Norilska, má na svědomí mnoho muklovských životů.

Někdo snad i bez nás poví o těch monstrech, jako byl Čečev (suspendovaný z pobaltského ministerstva vnitra na velitele Štěplagu). Tarasenko (velitel Usollagu), Koroticyn a Didorenko z Karpollagu, o zuřivém Barabanovovi (velitel Pečorlagu od konce války), o Smirnovovi (velitel režimu Pečželdorlagu), o majoru Čepigovi (velitel režimu Vorkutlagu). Jenom seznam těchto slavných jmen by zabral desítky stránek. Mé osamělé péro všechny nezachytí. Ostatně moc je i nadále na jejich straně. Ještě pro mne nebyla zřízena kancelář, která by dávala dohromady materiál, a ani všesvazový rozhlas mi pomoc nenabídl.

Ještě povím o Mamulovovi a dost. To je stále ještě ten chovrinský Mamulov, jehož bratr byl vedoucím Berijova sekretariátu. Když naši osvobodili půl Německa, vrhli se tam mnozí vysoce postavení vnitráci, Mamulov také. Hnal odtud plné vlaky se zaplombovanými vagóny - na svou stanici Chovrino. Vagóny zajížděly do táborové zóny, aby to neviděli civilní železničáři (jako že to je "cenné zařízení" pro továrnu) - a muklové je vykládali, těch se nestyděli. Tady leželo na hromadě všechno, co obvykle ve spěchu zdivočelí lupiči nahrabou: lustry vyrvané ze stropu, starožitný a obyčejný nábytek, servisy, ledabyle zabalené do zmačkaných ubrusů, kuchyňské potřeby, plesové i domácí úbory, dámské i pánské prádlo, barevné fraky, cylindry a dokonce i hůlky! Tady se to pečlivě třídilo, a to, co bylo celé, se rozváželo do bytů, rozdávalo známým. Mamulov přivezl z Německa i celý park ukořistěných aut, dokonce i 12 letému synovi daroval opel-kadeta (byl právě tak ve věku nezletilých). Krejčovská a obuvnická dílna byla na dlouhé měsíce zavalena přešíváním přivezeného lupu.

Ostatně Mamulov přece neměl jen jeden byt v Moskvě a ne jen jednu ženu, kterou musel obdarovat! Ale jeho oblíbeným bytem bylo obydlí za městem, u tábora. Sem někdy jezdil i sám Lavrentij Pavlovič. Z Moskvy vozili opravdovský cikánský soubor a dokonce připouštěli na tyto orgie dva mukly - kytaristu Fetisova a tanečníka Malinina (ze Souboru písní a tanců Rudé armády). Varoval je: řeknete někde slovo - necháme vás shnít!

Mamulov byl takovýhle člověk: vraceli se z rybolovu, táhli lodičku přes zahradu nějakého dědy, pošlapali ji.

Děda trochu bručel. Jak mu to vynahradit? No, zbil ho vlastní pěstí tak, že na zemi jen chroptěl. Za vlastní žito, dostal jsem bito…[247)] Cítím však, že se mé vyprávění stává jednotvárným. Zdá se, že se opakuji, že? Nebo jsme už o tom někde četli, četli, četli?

Slyším námitky! Námitky! Ano, byly jednotlivé případy… Ale především za Beriji… Ale proč neuvádíte kladné příklady? Ukažte přece i to dobré! Ukažte nám naše starostlivé otce…

Ba ne, kdo je viděl, ať je ukáže. Já je však neviděl. Již jsem dospěl k obecnému závěru, že velitel tábora nemůže být dobrý - to by si musel zlomit vaz nebo by ho museli vyrazit. No, připusťte na chvíli: velitel si usmyslel, že bude činit dobro a nahradí psí režim tábora lidským - copak mu to někdo dovolí? Umožní? Připustí? Jako byste nesli samovar na mráz, aby se tam ohřál!

Jsem ochoten přistoupit na to, že "dobří" jsou ti, co se nemohou dostat ven, co ještě neodešli, ale odejdou.

Například řediteli moskveského obuvního závodu M. Gerasimovovi sebrali stranickou legitimaci, ale ze strany ho nevyloučili (i takové formy existovaly). A zatím, co s ním? Poslali ho jako velitele tábora (Usťrym). O něm se tedy říká, že ho ta funkce velmi tížila, že byl k vězňům měkký. Po pěti měsících se utrhl a odjel. Tomu se dá věřit: po těchto pět měsíců nebyl zlý. Také prý v Ortau byl v roce 1944 velitelem táborového střediska Smeško, od něho také nic špatného neviděli - ale také on se snažil odejít. Ve správě táborů (USVITL) se velitel oddělení (1946), bývalý letec Morozov, dobře choval k vězňům - ale za to ho vedení nemělo v lásce. Nebo třeba kapitán Siverkin v Nyroblagu byl prý hodný. No a co? Poslali ho do Parmy, na trestní pracoviště. A tam měl dvě potěšení - pil vodku a poslouchal západní rozhlas, v jejich krajích byl málo rušen (1952). Také můj spolucestující z vlaku, absolvent Tavdy, má ještě tendenci k dobru: v chodbě stál mládenec bez lístku, čtyřiadvacet hodin na nohou. Povídá: "Zmáčkneme se, uděláme mu místo? Ať

***247) Když v roce 1953 padl Berija, shořel i Mamulov, ale ne nadlouho, protože přece jen patřil k vládnoucím kádrům. Vyplul zase nahoru a stal se jedním z vedoucích pracovníků Mosstroje. Pak ještě jednou vyletěl při "levém" obchodě s byty. Pak se znovu dostal nahoru. A teď už je snad čas na dobrou penzi.***

si zdřímne." Ale nechte ho tak rok sloužit ve funkci velitele a udělá to docela jinak, půjde k průvodčí: "Vyhoďte ho, jede načerno." Copak to není pravda?

No, ale přiznám se poctivě, znal jsem jednoho moc hodného vnitráka, nebyl to však táborový, nýbrž vězeňský žalářník - podplukovník Cukanov. Po určitou krátkou dobu byl velitelem marfinského zvláštního vězení. Nejen já sám, ale všichni tamější muklové potvrzují, že nikomu nic zlého neudělal, jen dobré. Jakmile jen mohl instrukci obrátit ve prospěch muklů, určitě to udělal. Jakmile mohl trochu přilepšit, určitě přilepšil. No a co" Naše zvláštní vězení převedli do kategorie přísnějších - a jeho vyhodili. Nebyl mladý, v MV sloužil už dlouho.

Nevím jak. Je to pro mě záhada.

Ano, ještě Arnold Rappoport mě ujišťuje, že inženýr plukovník Malcev Michail Mitrofhnovič, armádní ženista, byl od roku 1943 do roku 1947 velitelem Vorkutlagu (i stavby, i samotného tábora) - a ten prý byl dobrý. V přítomnosti čekistů podával vězněným inženýrům ruku a oslovoval je jménem a otčestvem. Profesionální čekisty nesnášel, pohrdal velitelem politického oddělení plukovníkem Kuchtikovem. Když dostal gébáckou hodnost -generálního komisaře třetího stupně, nepřijal ji (je to možné?): jsem inženýr. A dosáhl svého - stal se obyčejným generálem. Za léta jeho vlády, ujišťuje Rappoport, nevznikl na Vorkutě ani jeden táborový případ (a byla to léta války - nejlepší

doba na případy), jeho žena byla prokurátorkou města Vorkuty a paralyzovala činnost táborových operativců. Bylo by to velmi významné svědectví, pokud A. Rappoport nepodléhá bezděčnému zkreslení, protože v té době zaujímal privilegované postavení inženýra. Nějak tomu těžko věřím proč tenkrát toho Malceva nesvrhli? Vždyť jim musel překážet! Můžeme doufat, že někdo tu zjistí pravdu. (Když Malcev velel ženijní divizi u Stalingradu, dokázal předvolat velitele pluku před nastoupenou jednotku a vlastnoručně ho zastřelit. Na Vorkutu se dostal proto, že byl v nemilosti, ale ne pro tohle, za něco jiného.) V těchto a jiných podobných případech vzpomínky zkreslují paměť a osobní momenty. Když někdo mluví a těch hodných, rád bych se ptal: hodní - ke komu? Opravdu ke všem : A bývalí vojáci zdaleka nejsou nejlepší náhradou za pravé vnitráky. Čulpěněv potvrzuje, že když starého táborového psa (ke konci války) vystřídal raněný frontový voják, jako třeba komisař pluku Jegorov, bylo to horší a ne lepší. Naprosto nerozuměli životu v táboře, vydávali bezstarostné, nepromyšlené, povrchní pokyny a šli za zónu flámovat se ženskými. A tábor nechávali v moci darebáků z řad pridurků.

Avšak ti, co zvlášť křičí o "hodných čekistech" v táborech, jsou dobře smýšlející pravověrní. A ti mají na mysli "dobré" v jiném smyslu než my: ne ty, co se snažili vytvořit celkově lidské podmínky pro všechny i za cenu, že poruší barbarské instrukce GULagu. Ne, za "dobré" považují ty žalářníky, kteří poctivě plnili všechny psí instrukce, štvali a škrtili cely dav vězňů, ale nadržovali bývalým komunistům. (Jak široký pohled mají pravověrní! Vždycky jsou dědici všelidské kultury!) Takoví "hodní" samozřejmě byli a nebylo jich málo. Tak třeba Kudlatyj s těmi Leninovými spisy - copak takový nebyl? O jednom vykládá Ďjakov, to je ušlechtilost: velitel tábora navštívil při služební cestě do Moskvy rodinu pravověrného, který seděl v jeho táboře. A když se vrátil, zase plnil všechny psí povinnosti. A generál Gorbatov se zmiňuje o "hodném" na Kolymě: "Obvykle nás považují za nějaké sadisty, ale to je chybný názor. Pro nás je také příjemné sdělit vězni nějakou radostnou správu." A o co se ten "dobrý" kolymský pes stará - aby Gorbatov "nahoře" nevykládal o zvůli, vládnoucí v jeho táboře. Proto to celé milé povídání. A ke konci: "Buďte v rozhovorech opatrný." (A Gorbatov zase nic nepochopil…)

Také Levkovičová píše do Izvěstijí[248)], jak se říká, vášnivý, ale podle nás - objednaný článek: že prý znala v táborech několik hodných, moudrých, přísných, smutných, unavených atd. čekistů. Třebas Kapustin v Džambulu se snažil najít zaměstnání pro manželky komunistů, poslané do vyhnanství - a kvůli tomu musel spáchat sebevraždu. To už je úplný žvást. Jen si žvaň… Komandant je povinen najít vyhnancům zaměstnání, dokonce i násilím. A pokud se skutečně zastřelil, buď kradl nebo se zapletl se ženskými.

Ba, ještě jeden "hodný". Náš ekibastuzský podplukovník Matvejev. Za Stalina ukazoval ostré zuby a chňapal jimi.Tatíček zemřel, Berija sletěl - i stal se z Matvejeva první liberál, otec tuzemců! No, jak to příště zafouká.

Ale ve skrytu poučoval brigadýra Alexandrova i v onom roce: "Když vás někdo neposlouchá, dejte mu po držce, nic se vám nestane, slibuji!"

Ne, takoví "hodní" jsou nám na houby! Takoví "hodní" jsou hodně levní. Podle nás jsou hodní, až když sami jdou do tábora.

A někteří šli. Jenomže byli souzeni za něco jiného.

Táboroví dozorci jsou považováni za nižší důstojníky MV. Jsou to gulagovští poddůstojníci. Jejich úkolem je tahat a držet. Stojí na stejném gulagovském žebříčku, jenže níž. Proto mají méně práv, ale rukou musí použít častěji. Jsou v tom ostatně štědří, když je třeba někoho zbít do krve v trestním izolátoru nebo v místnosti dozorců, odvážně ve třech zmlátí jednoho, až nemůže vstát. Rok za rokem ve své službě hrubnou, nezůstane v nich ani stín lítosti k moknoucím, mrznoucím, hladovým, unaveným a umírajícím trestancům. Vězňové jsou vůči ním stejně bezprávní a bezbranní jako vůči vysokým hodnostářům, takže je mohou zmáčknout a cítit se přitom velkými pány. A vybít si zlost, projevit krutost - v tom jim nic nebrání. Jakmile člověk jednou začne beztrestně

bít, už se mu nechce toho nechat. Zvůle člověka rozněcuje, cítí se sám tak hrozný, že se až sám sebe bojí. Dozorci ochotně napodobují své důstojníky i v chování, i v povahových rysech - ale chybí jim to zlato a vojenské pláště jsou umazané, a všude musí pěšky, nemají nárok na služky z řad vězňů, sami se hrabou na zahradě, sami opatrují dobytek. Ovšem, zatáhnout mukla domů na půl dne, aby naštípal dříví nebo vydrhl podlahu, to mohou, ale ne moc nápadně. Z pracujících muklů to nejde, tak berou z těch, co odpočívají.

(Tabatěrov, Berezniky, 1930 - jen si na chvíli lehl po noční dvanáctihodinové směně, už ho vzbudil dozorce a poslal do svého bytu pracovat. A zkus nejít…!) Dozorci nemají své léno, tábor pro ně přece jen není dědičný statek, je to služba, proto nemají ani tu nadutost, ani ten rozmach despotické vlády. Ani krást nemohou bez překážky. Je to nespravedlivé: šarže mají i tak peněz hodně, a smějí hodně brát, dozorci jich mají mnohem méně a i brát se jim dovolí méně. Ze skladu ti pytel nedají, leda tak malou tašku. (Jako teď vidím četaře Kiselova, velká tvář, lněné vlasy. Zastaví se v účtárně (1945) a velí: "Nepřidělovat do kuchyně vězňů ani gram tuku! Jen pro svobodné!" (Tuků bylo málo.) Když si chceš dát něco ušít v táborové dílně, musíš mít svolení velitele a zapsat se do pořadníku. Při zaměstnání můžeš mukla donutit, aby udělal nějakou maličkost, něco sletoval, svařil, ukoval, vysoustruhoval. A větší stoličku ani vždycky nevyneseš. Tato omezení zlodějny dozorce hluboce urážejí, zvláště jejich manželky, proto jsou vůči velení velmi zahořklí, proto jim život připadá hodně nespravedlivý, a v dozorcových prsou se objevuje něco, snad struny, snad ne, ale něco nezaplněného, prázdnota, kde lidský nářek nalezne ozvěnu. A nižší dozorci jsou někdy schopni přátelsky

***248) 6. 9. 1964.***

si s mukly pohovořit. Není to často, ale zase ne úplně zřídka. V každém případě lze v dozorci, v táboře či ve vězení, najít člověka, každý vězeň se ve své cestě setkal s nejedním takovým. Najít člověka v důstojníkovi je téměř nemožné.

Je to vlastně obecný zákon nepřímo úměrné závislosti sociálního postavení a lidskosti. Skuteční dozorci jsou ti, co slouží v táborech 15 i 25 let, co se jednou nastěhují do těch dalekých, prokletých míst a už se odsud nedostanou. Služební řád a denní rozvrh si jednou vtlučou do hlavy - a celý další život už nemusí nic číst, ani vědět, jen poslouchaj rozhlas, první moskevský program. Právě tento celek je pro nás tupou, nevýraznou, neochvějnou tváří GULagu, nepřístupnou žádné myšlence.

Složení dozorčích kádrů se pokazilo a zkalilo až v letech války. Vojenské úřady ve spěchu pohrdly vzornou službou dozorců, někoho vytáhly na frontu, náhradou sem začali přijíždět vojáci z armádních jednotek, přicházející z vojenských nemocnic - ale vybírali přece jen co nejtupější a nejkrutější. Někdy se sem dostali i staří lidé - hned po mobilizaci, z domova - přímo sem. A právě mezi těmito prošedivělými byli velmi dobrosrdeční a nezaujatí lidé - mluvili laskavě, prohledávali ledabyle, nic nesebrali a ještě žertovali. Nikdy si na nikoho nestěžovali a nepodávali hlášení na korekci. Po válce však byli brzy demobilizováni a už se podobní neobjevili.

Pro dozorčí službu byli netypičtí i takoví lidé (byli to také dozorci z válečných dob) jako student Senin, o tom jsem už psal, a ještě jeden dozorce - Žid v našem táboře na Kalužské - starší, vypadal naprosto civilně, velmi klidný, nesekýroval, nikomu nic zlého neudělal. Choval se tak málo přísně, že jsem se ho jednou odvážil zeptat:

"Řekněte, prosím. jaké máte civilní povolání?" Neurazil, se, podíval se na mě klidnýma očima a tiše odpověděl:

"Obchodník." Než přišel do našeho tábora, sloužil v Podolském, kde prý každého dne války umíralo vyčerpáním 13-14 lidí (tak to už máme 20 tisíc úmrtí!) Ve "vojsku" NKVD

zřejmě přečkával válku a teď jen z toho musel šikovně vybruslit, aby tu nezůstal trčet navěky.

Staršina Tkač, postrach a zástupce velitele režimu ekibastuzského tábora, zapadl do dozorčí služby jako když ulije, jako by od peřinek sloužil jen tady a nikde jinde, jako by se byl narodil zároveň s GULagem. Měl pod černou kšticí zlověstnou, vždycky zkamenělou tvář. Bylo hrozné prostě vedle něho stát nebo ho potkat na táborové stezce: neprošel kolem aniž člověku způsobil něco zlého - aby ho nevrátil, nedonutil pracovat, něco nesebral, nevystrašil, nepotrestal, nezatkl. Dokonce i po večerním nástupu, kdy se baráky zamykaly na zámek, ale kdy v létě byla zamřížovaná okna otevřena, se Tkač tiše plížil k oknům, poslouchal, pak nakoukl dovnitř - celá světnice hrůzou strnula - stál za oknem jako černý noční pták a přes mříž vyhlašoval tresty: za to, že se ještě nespí, za to, že se mluví, za to, že se užívají zakázané věci.

A náhle zmizel Tkač navždy. A po táboře se roznesla pověst (nemohli jsme si ji přesně ověřit, ale takové vytrvalé pověsti jsou obvykle podloženy), že byl odhalen jako fašisticky pohůnek z okupovaného území, že byl zatčen a dostal čtvrtku. Bylo to v roce 1952.

Jak se stalo, že fašistický kat (aspoň tři roky jím musel být) byl sedm let po válce vzorným pracovníkem MV?

"Eskorta střílí bez varování!" V tomto zaklínadle je obsažen celý zvláštní status eskorty[249)], její moci nad námi na oné straně zákona.

***249) Když říkáme "eskorta" používáme slova běžného na Souostroví. Také se říkalo (v Nl'T dokonce častěji) - VOCHRA nebo prostě OCHRA. Vědecky se říkalo Vojenská ozbrojená ochrana (Vojenizirvannaja strelkovaja ochrana) ministerstva vnitra. Eskorta patřila k jedné z možných služeb VOCHR, vedle služby "na hlídce", "v zóně", "v kordónu", "v oddíle".***

Služba v eskortě je, i když není válka - jako na frontě. Eskorta se nemusí bát vyšetřování, nic nebude muset vysvětlovat. Každý, kdo střílel, je v právu. Každý zabitý je v neprávu, chtěl prchnout nebo překročil čáru.

Tady jsou dva příklady vraždy v táborovém středisku Ortau (a násobte to počtem táborových středisek). Střelec vedl eskortovanou skupinu, vězeň bez doprovodu přistoupil ke své dívce, jdoucí v útvaru. "Ustup!" - "Vadí ti to?"

Výstřel. Zabit. Komedie soudu, střelec zproštěn viny: byl urážen při výkonu služební povinnosti.

K jinému vojákovi, na stráži, přiběhl mukl s papírkem, který mu museli všude potvrdit (zítra bude propuštěn), požádal ho: "Pusť mě, skočím si do prádelny (za zónu), bude to hned!" - "Není dovoleno." - "Vždyť budu zítra na svobodě, pitomče!" Zastřelil ho. A ani nebyl souzen.

A jak je to pro vězně snadné nevšimnout si v zápalu práce těch znamení na stromech, která představují pomyslnou čáru, lesní kordón - místo ostnatého drátu. Třeba Solovjov, bývalý armádní poručík, porazil jedli, osekává suky a couvá přitom. Vidí jen svůj poražený strom. Strážný, "tanšajevský vlk", přimhouřil oči a čeká, nezavolá na mukla - "dej si pozor!" heká - a Solovjov, aniž si toho všimne, překročí zónu a pomalu postupuje zpátky podél kmene. Výstřel! Trhavá střela, průstřel plic. Solovjov je mrtev a "tančajevský vlk" dostává 100 rublů prémií. ("Tanšajevští vlci" - to jsou místní obyvatelé Tanšajevského okresu, blízko Burepolomu, kteří šli houfně do VOCHRu - to za války, aby to bylo blízko domů a aby nemuseli na frontu. To je právě ten tanšajevský okres, kde děti křičely: "Mami! Slaneček jde!") Tato nesmlouvavost ve vztazích mezi eskortou a vězněm, neustálé právo strážných použít kulky místo slova - nutně musí ovlivnit charakter vochrovských důstojníků a vochrovců samých. Život vězňů je v jejich moci, i když ne na celých čtyřiadvacet hodin, ale zato naplno a do hloubky. Tuzemci pro ně v žádném

případě nejsou lidé, jsou to nějací hýbající se líní strašáci a jim bylo osudem uloženo, aby je počítali a co nejrychleji hnali do práce a z práce, a aby je pořádně u práce přidrželi.

Ale ještě víc rostla zvůle v důstojnících VOCHRu. V těchto mladičkých poručících rostlo zlé, svévolné vědomí moci nad lidmi. Jedni byli jen hluční (nadporučík Černyj v Nyroblagu), jiní krutost vychutnávali a dokonce ji přenášeli na své vojáky (poručík Samutin, tamtéž), další neznali žádné meze své absolutní moci. Velitel VOCHRu Něvskij (Usťvym, 3. táborové středisko) zjistil, že se mu ztratil pejsek - nikoli služební pes, ale oblíbený pejsek. Pochopitelně že ho šel hledat do zóny a přistihl pět tuzemců, jak právě kuchají mrtvolku.

Vytáhl pistoli a jednoho zabil na místě. (Tento případ neměl žádné administrativní následky, jen zbývající čtyři byli potrestáni izolací.) V roce 1938 v Pouralském kraji, na řece Višeře, se přihnal rychlostí smrště lesní požár od lesa ke dvěma táborovým střediskům. Co dělat s mukly? Rozhodnout bylo třeba v několika minutách, nebylo kdy se dotazovat.

Strážní je nevypustili a všichni uhořeli. To je jistější. Kdyby se byli vypuštění vězni rozprchli, soudili by strážné.

Jen v jednom služba ve VOCHRu omezovala bujnou energii svých důstojníků: četa byla základní jednotkou a veškerá absolutní moc končila v četě a nárameníky se přes dvě malé hvězdičky nedostaly. Postup v oddíle vzdaloval od reálné moci, vedl do slepé uličky. Proto se ti nejctižádostivější a nejsilnější z vochrovců snažili přeběhnout do vnitřní služby MV a postupovat až tam. Některé známé životopisné příběhy z GULagu jsou právě takové. Už jsme se zmiňovali o Antonovovi, budovateli zapolární "mrtvé cesty". Ten byl původně velitelem VOCHRu a měl pouhé čtyři třídy.

Není pochyby, že MV věnovalo velkou pozornost výběru ozbrojených strážných, ostatně i vojenské správy měly v tomto směru tajné instrukce. Vojenské správy vykonávají mnoho tajné práce a my se na ně díváme shovívavě.

Proč byla například tak rozhodně odmítnuta myšlenka územních vojsk z 20. let (návrh Frunzeho), proč naopak tak tvrdošíjně posílají brance sloužit v armádě co nejdále od rodných krajů. (Ázerbájdžánce do Estonska, Lotyše - na Kavkaz?) Protože je žádoucí, aby armáda byla místnímu obyvatelstvu cizí, pokud možno i rasově (jak bylo ověřeno v Novočerkasku v roce 1962). Při tvořeni strážních vojsk nabralo se také záměrně větší množství Tatarů a jiných příslušníků národnostních menšin: jejich nižší úroveň vzdělání, horší informovanost byly pro stát pokladem, byly jeho oporou.

Avšak skutečně vědecké formováni a výcvik těchto vojsk začaly až současně s tvořením zvláštních táborů - koncem 40. a počátkem 50. let. Začali nabírat pouze 19 leté chlapce a ty hned vystavili intenzívnímu ideologickému působení. (O těchto strážných ještě budeme mluvit zvlášť.) Do té doby se k tomu GULag nějak nemohl dostat. Ostatně i všechen náš lid, ač socialistický, ještě nebyl dostatečně vyspělý, ještě se nepozvedl na tu pevnou, krutou úroveň, aby poskytoval vhodné vojáky pro strážní službu! Složení VOCHRu bylo pestré, přestávala plnit úlohu té zdi hrůzy, jak byla původně pojata. Režim zeslábl zvlášť v letech sovětsko-německé války: nejlepší vytrénované ("s dobrou mírou zloby") mladé kluky bylo nutné poslat na frontu, do VOCHRu táhli neduživí záložníci, jimž zdraví nedovolilo sloužit v bojující armádě, kteří však svým nábojem zloby vůbec na GULag nebyli připraveni (nevyrostli v těch správných letech).

V nejkrutějších hladových válečných táborových letech usnadňovalo toto oslabení VOCHRu (tam, kde k němu došlo, nebylo to přece jen všude) - aspoň částečně život vězňů.

Nina Samšelová vzpomíná na svého otce, který takhle ve středních letech - v roce 1942 - narukoval do armády.

Poslali ho sloužit jako strážného do tábora v Archangelské oblasti. Přestěhovala se k němu i rodina. "Doma otec s hořkostí vyprávěl o životě v táboře a o tom, jací jsou tam

dobří lidé. Když tatínek musel sám v zemědělském dvoře hlídat brigádu (to je také znak válečných dob - na celou brigádu jeden ozbrojený voják!

Copak to není úleva?), často jsem tam za ním chodívala a dovoloval mi, abych si s vězni povídala. Vězňové si otce velmi vážili: nikdy na ně nebyl sprostý, pouštěl je, když o to požádali, třeba do obchodu, a nikdy mu neutekli. Říkávali mně: "Kdyby tak všichni strážní byli jako tvůj tatínek." Věděl, že mnoho lidí sedí nevinně[250] a vždycky se nad tím rozhořčoval, ale jen doma - v četě to říci nesměl, za to byl soud." Hned po skončení války byl demobilizován.

Ale ani podle Samšela nemůžeme posuzovat VOCHR válečných let. Dokazuje to jeho další osud: už v roce

1947 byl sám zatčen na základě článku 58! V roce 1950 byl jako umírající protokolárně propuštěn a za pět měsíců doma zemřel.

Po válce tato rozklížená ostraha zůstala ještě tak rok nebo dva a nějak se stalo zvykem, že mnozí vochrovci začali o své službě také říkat, že "vyprší". "Až mi vyprší služba." Chápali, jak je jejich služba hanebná, že se o ní doma ani nedá povídat. V Ortau jeden voják schválně cosi ukradl z KVO, byl degradován, souzen, hned dostal amnestii - a ostatní vojáci mu záviděli: ten měl nápad! To je chlapík!

N. Stoljarovová vzpomíná na ozbrojeného vojáka, který ji chytil na začátku útěku - její

***250) Voják Samšel to věděl, a naši elitní spisovatelé to nevěděli.***

pokus o útěk neprozradil a nebyla potrestána. Ještě jeden spáchal sebevraždu kvůli vězněné dívce, poslané do transportu. Než byla zavedena skutečně přísná pravidla, vznikaly velice často v ženských táborových střediscích mezi ženami a strážnými velmi přátelské, dobré a někdy i milostné vztahy. Dokonce ani náš velmocenský stát nedokázal všude potlačit dobro a lásku…!

Mladé kádry z poválečných let se také hned nestaly takovými, jak to potřeboval GULag. Když se v nyroblagské ozbrojené stráži vzbouřil Vladilen Zadornyj (o něm ještě povíme), projevili jeho kolegové-vrstevníci k jeho odporu velké sympatie.

Zvláštní kapitolou táborové ochrany je sebeochrana - z řad vězňů. Vždyť přece již v prvních porevolučních letech bylo vyhlášeno, že sebehlídání je povinností sovětských vězňů. S jistým úspěchem toho bylo použito na Solovkách, ve velké míře na Bělomořském a Volžském kanálu. Každý sociálně blízký, kterému se nechtělo vozit kolečko, se mohl chopit pušky proti svým spoluvězňům.

Nebudeme tvrdit, že to bylo zvlášť ďábelsky vypočítáno na morální rozklad národa. Jako vždy v našich nejnovějších dějinách posledních padesáti let se vznešená zářivá teorie a plíživá morální nízkost jaksi přirozeně splétaly, jedno snadno přecházelo v druhé. Z vyprávění starých muklů však víme, že strážní z řad vězňů byli ke svým bratrům krutí, snažili se vyznamenat, udržet ve své psí funkci, někdy si vyřizovali staré účty smrtelným výstřelem.

Je to ostatně zaznamenáno i v právnické literatuře: "V mnoha případech vězňové plní své povinnosti při ochraně kolonie a udržování pořádku lépe než placení dozorci.[251] No ne, povězte, jaké špatnosti nelze lid naučit? A lidi?

Je to citát z 30. let. Zadornyj to potvrzuje i pro konec 40. let: strážní z řad vězňů byli na své kamarády zlí, hledali formální záminku a stříleli je. Přitom v Parmě na vzdáleném trestním pracovišti Nyroblagu seděli jen osmapadesátníci a sebeochrana byla také z osmapadesátky! Političtí…

Vladilen vypráví o jednom strážném z řad vězňů - Kuzmovi. Byl to bývalý řidič, něco přes dvacet let. V roce

1949 dostal desítku, 58-10. Jak žít? Jinou cestu nenašel. V roce 1952, když přišel Vladilen, už byl strážným.

Jeho postavení ho trýznilo, říkal, že neunese to břímě - pušku. Když šel do eskorty, často ji nenabíjel. V noci plakal, říkal o sobě, že je prodejná kůže, dokonce se chtěl zastřelit. Měl vysoké čelo, nervózní tvář. Měl rád verše a chodil s Vladilenem do tajgy, kde si je vzájemně recitovali. A pak zase puška… Vladilen znal i takového strážného-vězně, jako byl Alexandr Lunin, už starší člověk šedivé vlasy kolem čela, sympatický dobrý úsměv. Ve válce sloužil jako poručík pěchoty, pak byl předsedou kolchozu. Dostal desítku (jako kriminální) za to, že nedal okresnímu výboru, co žádal, že to svévolně rozdal kolchozníkům. Tak takový to byl člověk - bližní mu byli dražší než on sám. A tady v Nyroblagu se stal strážným, dokonce si vysloužil u velitele táborového střediska Promežutočnaja zkrácení trestu.

Hranice člověka! Ať je zkoumáš sebevíc, nepostihneš je…

***251) Sborník Ot tjurem…, str. 141.***

## 21 TÁBOROVÉ OKOLÍ

Jako zkažené maso nepáchne jen na povrchu, protože je obklopeno neviditelným smrdutým oblakem, tak i každý ostrov Souostroví vytváří a šíří kolem sebe pásmo odporného puchu. Tato zóna, širší než samo Souostroví - je zónou zprostředkující, je přechodem mezi malou zónou každého jednotlivého ostrova a Velkou zónou celého státu.

Všechno nejnakažlivější, co se na Souostroví rodí - v lidských vztazích, zvycích, názorech, v jazyce - prosakuje podle obecného zákona, platného v celém vesmíru - zákona průniku rostlinnými a živočišnými těly, nejprve do této zóny přechodné, a pak se teprve šíří po celém státě. Právě tady, v zprostředkující zóně, se vzájemně ověřují a třídí prvky táborové ideologie a kultury - hodné toho, aby přešly do kultury celostátní. A když táborové výrazy znějí na chodbách nové budovy Moskevské univerzity, nebo když emancipovaná žena z velkoměsta pronáší zcela táborový soud o podstatě života - nedivte se: to sem proniklo přes přechodnou zónu, přes svět kolem táborů.

Zatímco se úřady snažily (ale možná, že se ani nesnažily) převychovat vězně hesly, kulturně výchovnou prací, poštovní cenzurou a operativními zmocněnci - vězňové rychleji převychovali celý stát právě prostřednictvím svého okolí. Světový názor kriminálních si nejdříve dobyl Souostroví, pak se snadno rozšířil dál a zmocnil se celosvazového ideologického trhu, kde bylo pro nedostatek silnější ideologie prázdno. Táborová dravost, kruté lidské vztahy, pancíř lhostejnosti na srdci, odpor ke každé poctivé práci - to všechno snadno dobylo světa kolem táborů, aby se pak hluboce projevilo v životě celého svobodného světa venku.

Tak se Souostroví mstí Svazu za své stvoření. Tak žádná krutost nám neprojde jen tak.

Tak draze platíme pokaždé, když se honíme za tím nejlevnějším.

Vyjmenovávat tato místa, městečka a osady - to je téměř totéž, jako opakovat zeměpis Souostroví. Žádná táborová zóna nemůže existovat sama o sobě, poblíž musí být obydlí svobodných. Někdy takové sídliště u nějakého prozatímního táborového střediska - lesního závodu stojí několik let a zmizí zároveň s táborem.

Někdy z takových sídlišť a osad vyrůstají slavná města - třeba Magadan, Dudinka, Igarka, Temir-Tau, Balchaš, Džezkazgan, Angren, Tajšet, Bratsk, Sovětská Gavaň. Tyto osady hnisají nejen na vzdálených místech, ale přímo v těle Ruska - u doněckých a tulských dolů, blízko povrchových dolů na těžbu rašeliny, u zemědělských táborů.

Někdy se nakazí a patří pak ke světu kolem táborů celé okresy, jako třeba tanšajevský. A když se tábor vstříkne do těla velkého města, dokonce i Moskvy - pak tu

táborový svět neexistuje v podobě zvláštní osady, nýbrž v podobě těch jednotlivců, kteří se každého večera roztékají od zóny autobusy a tramvají a každého rána se zase stahují zpátky (nákaza se v tomto případě šíří mnohem rychleji).

Existují také taková městečka jako Kizel (na permské důlní úzkokolejce). Začala žít dříve, než vzniklo nějaké Souostroví, ale pak byla obklopena spoustou táborů - a tak se stala provinčními hlavními městy Souostroví.

Takové město přímo dýchá táborem, důstojníci-žalářníci a skupiny vojáků strážního vojska tu houfně chodí a jezdí jako okupanti. Táborová správa je hlavním úřadem ve městě. Telefonní síť není městská, nýbrž táborová.

Všechny autobusové linky vedou ze středu města do tábora. Všichni obyvatelé jsou živi z táborů.

Z takových provinčních středisek Souostroví je nejdůležitější Karaganda. Vybudovali ji a naplnili vyhnanci a bývalí vězňové, takže starý mukl ani nemůže projít po ulici, aniž každou chvíli potkává známé. Je to několik táborových správ. A kolem Karagandy je rozseto táborových středisek jako máku.

Kdopak žije v okolí táborů? 1. Původní místní obyvatelé (může se stát, že tu nejsou). 2. VOCHR - vojenské stráže. 3. Táboroví důstojníci a jejich rodiny. 4. Dozorci s rodinami (na rozdíl od ochrany dozorci vždycky bydlí doma s rodinou, i když jsou vedeni jako vojáci). 5. Bývalí muklové (propuštění z tohoto nebo ze sousedního tábora).[252)] 6. Lidé různě omezení v právech, napůl perzekvovaní, s "nečistými" průkazy. (Jako bývalí muklové tu nebydlí z vlastní vůle, jsou zde z donucení: pokud jim toto místo nebylo přímo přikázáno - jako vyhnancům - vědí, že všude jinde to budou mít horší s prací a bydlením, a možná že by je jinde ani žít nenechali.) 7. Vedoucí výroby. To jsou vysoce postavení lidé, pouze několik osob na celou velkou osadu.

(Někdy se může stát, že tu taková nejsou.) 8. Vlastní volňasové, vesměs přivandrovalci a pobudové - různí ztracenci, desperáti, kteří sem přijeli za závratnými výdělky. Vždyť v těchto vzdálených zapadlých koutech člověk může pracovat třikrát hůř než ve velkých městech a dostávat čtyřikrát větší plat: za polární podnebí, za vzdálenost, za ztížené podmínky a navíc si může připisovat práci vězňů. Navíc se sem stahují mnozí naverbovaní na základě smluv, ti ještě dostávají peníze na cestu. Pro ty, co dokáží rýžovat zlato z pracovních příkazů, je svět kolem táborů - Klondike. Táhnou se sem lidé s falešnými diplomy, jezdí sem dobrodruzi, podvodníci, kořistníci. Jet sem je výhodné pro toho, kdo potřebuje zadarmo cizí hlavu (polovzdělanému geologovi provedou geologové-muklové i terénní výzkum, zpracují výsledky, i závěry zformulují, a ten pak může skoro rovnou obhajovat v hlavním městě disertaci. Dostanou se sem smolaři i prostě ztracení ožralové. Lidé sem přijíždějí po rodinném rozvratu nebo se tu skrývají před alimenty. Také se zde mohou octnout mladí absolventi průmyslovek, kterým se při rozmísťování nepodařilo ulovit výhodné místo. Ale od prvního dne se snaží stůj co stůj vrátit do civilizovaného světa. A komu se to nepovede za rok, tak za dva určitě. Mezi volňasy je i docela jiná kategorie: starší lidé, kteří žijí v táborovém světě již desítky let, tak si zvykli dýchat jeho vzduch, že jiný svět, sladší, ani nechtějí. Jejich tábor se zavírá nebo vedení přestává platit tolik, kolik žádají - odjedou, ale zase určitě do nějaké takové zóny poblíž tábora, jinak žít nedokáží. Takový byl Vasilij Aksentěvič Frolov, velký opilec, podvodník a "slavný mistr slévač", o kterém bychom zde mohli povědět víc, ale už jsem ho vylíčil. Neměl žádný diplom, své poslední schopnosti propil, a přesto nedostával méně než 5000 v předchruščovských rublech.

V nejobecnějším významu znamená slovo volňas každého svobodného, tedy občana Sovětského svazu, který nesedí nebo už byl propuštěn, je to tedy každý občan světa kolem

***252) Minula stalinská epocha, zavály různé teplé i studené větry - a mnozí bývalí muklové neodjeli ze světa blízkého táborům, ze svých medvědích nor, a dobře udělali. Tam jsou lidmi aspoň napůl, tady by nebyli ani tím. Zůstanou tam do smrti, jejich děti se stanou místními rodáky.***

táborů. Na Souostroví se však toto slovo častěji používá v užším smyslu: volňas je svobodný občan, který pracuje v jedné výrobní zóně s vězni. Proto pracovníci ze skupiny 1, 5, 6, kteří přicházejí do zóny, jsou také volňasové.

Volňasové pracují jako stavbyvedoucí, parťáci, mistři, vedoucí skladů, normovači. Berou je také na práce, kde by využití vězňů podstatně ztížilo eskortování: jako řidiče, kočí, expedienty, traktoristy, bagristy, dělníky u skrejpru, elektrikáře na venkovní montáži, noční topiče.

Tito volňasové druhé kategorie, obyčejní pracanti, stejně jako muklové, se s námi okamžitě a lehce přátelili, dělali všechno, co táborový režim a trestní zákoník zakazoval: ochotně házeli dopisy do svobodných poštovních schránek, prodávali šatstvo, které muklové šlohli v táboře, na svobodném černém trhu, stržené peníze si nechávali a muklům přinesli něco k žrádlu. Spolu s mukly rozkrádali také pracoviště. Nosili do zóny nebo vyváželi ze zóny vodku (když byla na strážnici přísná prohlídka, ponořili láhve se zasmoleným hrdlem do nádrže na benzín).[253)] Tam, kde se práce vězňů dala napsat na volné (ani parťáci a mistři se neostýchali zapisovat sami na sebe) - tam se to určitě také udělalo: vždyť práce, napsaná na vězně - je ztracená, za tu se penězi neplatí, dají leda příděl chleba. V dobách, kdy nebyl přídělový lístkový systém, mělo smysl muklův výkaz vyplnit jen tak-tak, aby nebyly nepříjemnosti, a práci připsat volňasům. Volňas za práci dostal peníze, za které sám jedl a pil a svým muklům přilepšoval.[254)] Takže vcelku můžeme říci, že vztahy muklů a volňasů byly spíše přátelské než nepřátelské. Navíc se tito ztracení, napůl opilí, chudí lidé soucitněji dívali na cizí neštěstí, byli schopni pochopit, jak je vězňovi těžko a jak nespravedlivě byl zatčen. Před čím důstojníci, dozorci a strážní ze své funkce zavírali oči, na to se nezaujatý člověk díval očima otevřenýma.

Složitější byly vztahy muklů k parťákům a mistrům. Jako "velitelé výroby" tu byli proto, aby vězně poháněli a utlačovali. Ale odpovídali i za běh výroby a ta se vždycky nedala zajistit v podmínkách přímého nepřátelství s mukly: ne všeho se dá dosáhnout klackem a hladem, něco musí být přece jen na základě dohody, schopností, důvtipu. Úspěch měli

***253) Když strážní našli vodku i tam, velení stejně žádné hlášení nedostalo; komsomolci z ochrany raději vypili ukořistěnou vodku sami.***

***254) Jak velmi výhodné je pracovat v blízkosti táborů, bylo vidět i na volňasech moskevských táborů. V roce 1946 jsme měli na Kalužské zastavě dva svobodné zedníky, jednoho omítkáře, jednoho malíře pokojů. Byli evidováni na naší stavbě, ale pokud jde o práci - téměř nepracovali, protože stavba jim nemohla psát velké výdělky: příplatky tu nebyly a všechny objemy se měřily: omítnutí jednoho čtverečního metru stálo 32 kopejky a metr se za žádnou cenu nedal napočítat za půl ruble, ani se nedalo napsat třikrát tolik metrů, než místnost skutečně měla. Především však volňasové tahali ze stavby cement, obyčejné i olejové barvy a sklo, za druhé si za svou osmihodinovou pracovní dobu dobře odpočinuli a večer a v neděli se vrhli na hlavní práci - soukromou, na melouch, museli si přijít na své. Za stejný čtvereční metr si omítkář od soukromníka vzal už ne 32 kopejky, nýbrž deset rublů a za večer si vydělal dvě stě! Vždyť to Prochorov říkal: peníze jsou dvoupatrové. Který západní člověk by mohl pochopit, že peníze jsou dvoupatrové? Soustružník za války dostával na ruku 800 rublů měsíčné a chléb na trhu stál 140 rublů. To znamená, že si za měsíc nevydělal - k přídělu na lístky - ani na šest kilo chleba, to***

***znamená, že nemohl pro celou rodinu přinést dvě stě gramů na den! A přitom - žil… Dělníkům s nepokrytou drzostí platili nereálnou mzdu a nechali je, aby si obživu sehnali "ve druhém patře". A ten, kdo platil našemu omítkáři šílené peníze za jediný večer, si také někde nějak sháněl ve svém "druhém poschodí". Tak vítězil socialistický systém, ale jen na papíře. Dřívější systém - životaschopný, pružný - nezahynul ani na prokletí, ani na prokurátorská pronásledování.***

jen ti parťáci, kteří vycházeli dobře s brigadýry a s nejlepšími mistry z řad vězňů. Sami parťáci byli nejen ožralové, nejen že byli otráveni a demoralizováni neustálým používáním otrocké práce, ale byli to téměř analfabeti, téměř neznali svou práci, nebo ji znali špatně, a proto byli na brigadýrech ještě víc závislí.

A jak zajímavě se tu někdy proplétaly ruské osudy. Přišel třeba před svátky podnapilý tesařský parťák Fjodor Ivanovič Muravljov a svěřuje se Siněbrjuchovovi, brigadýru malířů, výbornému řemeslníkovi, vážnému, pevnému chlapíkovi, který sedí už desátý rok: "Tak co? Sedíš, ty kluku kulacká? Tvůj otec věčně oral půdu, shromažďoval krávy, myslel, že si to vezme do království nebeského? A kde je teď? Zemřel ve vyhnanství?

Tebe zavřeli? Ne-e, můj otec byl moudřejší: od malička všecičko propíjel, holá chalupa, do kolchozu nedal ani slepici, protože nic neměl - a hned byl brigadýr a já jsem po něm, piju vodku a starosti nemám."

A vypadalo to, že má pravdu. Siněbrjuchov musel jet po odpykání trestu do vyhnanství a Muravljov je předsedou závodního výboru na stavbě.

Stavbyvedoucí Buslov sice nevěděl, jak se zbavit tohoto předsedy závodního výboru a parťáka (není možné zbavit se takových lidí, přijímá je kádrové oddělení a ne stavbyvedoucí a kádrové oddělení ze sympatie často vybírá lenochy nebo pitomce). Stavbyvedoucí odpovídá za všechny materiály a za mzdový fond vlastni kapsou, kdežto Muravljov buď z hlouposti nebo z prostoduchostí (vůbec to není zlý chlap, vždyť brigadýři mu za to ještě strkají) právě tento fond rozhazuje, podepisuje nepromyšlené pracovní příkazy (vedoucí brigád je vyplňují sami), přijímá špatně provedenou práci, která se pak musí bourat a dělat znovu. Budov by rád nahradil takového parťáka muklem-inženýrem, který pracuje u lopaty, ale kádrové oddělení je bdělé a nedovolí to.

"Poslyš, jak dlouhé trámy teď máš na stavbě, co?" Muravljov těžce vzdychá:

"Obávám se, že vám to teď nemohu přesně říci…"

A čím byl Muravljov opilejší, tím drzeji se stavbyvedoucím mluvil. Stavbyvedoucí se tedy rozhodl, že na něj zaútočí písemně. Nelitoval vlastního času a začal mu všechny příkazy vydávat písemně (kopie zakládal do desek). Tyto příkazy pochopitelně nebyly splněny a narůstal hrozivý případ. Ale ani předseda závodního výboru neztrácel čas. Sehnal půlku pomačkaného listu, vytrženého ze sešitu, a za půl hodiny těžce a neohrabaně napsal:

"sděluji k vaši informaci To že všechny mechanismy kere sou pro tesařsky prace v špatnym stavu to že nejsou v pořadku a naprosto nepracujou." Stavbyvedoucí - to už je jiná kategorie výrobního vedení, to je pro vězně neustálý tlak a trvalý nepřítel. Stavbyvedoucí s vedoucími brigád nekamarádí, ani s nimi nemá kšefty. Řeže jejich pracovní příkazy, odhaluje tuchtu (pokud mu stačí důvtip) a vždycky může potrestat brigadýra nebo jiného vězně tím, že to hlásí táborovému velení:

"Veliteli táborového střediska, poručíku soudruhu… Prosím vás, abyste co nejpřísněji potrestal (pokud možno korekcí, ale s nástupem do práce) vedoucího brigády betonářů vězně Zozulju a vedoucího party vězně Oračevského za to, že dali odlít panely o výšce větší, než bylo uvedeno v instrukci, což se projevilo v překročení spotřeby betonu. Současně vám sděluji, že dnes vězeň vedoucí brigády Alexejev při jednání se mnou o zápisu objemu prací do pracovních příkazů urazil vedoucího party soudruha Tumarkina,

protože ho nazval oslem. Toto chování vězně Alexejeva, které podrývá autoritu civilního vedení, považuji za velmi nežádoucí a dokonce nebezpečné a prosím, abyste použil nejrozhodnějších opatření, včetně zařazení do transportu.

Starší stavbyvedoucí Buslov."

Tomuto Tumarkinovi Buslov před chvílí také řekl "osle", ale vězeň-vedoucí brigády si transport zasloužil.

Taková psaníčka posílal Buslov táborovému velení téměř denně. V táborových trestech spatřoval nejvyšší pracovní stimul. Buslov patřil k těm výrobním vedoucím pracovníkům. kteří se sžili se soustavou GULagu a naučili se v ní jednat. Říkával na poradách přímo: "Mám dlouhodobé zkušenosti z práce s vězni a nebojím se jejich vyhrožování, že mě zmlátí, představte si, cihlou." Stěžoval si však, že gulagovské síly už nejsou, jak bývaly. Lidé, kteří se dostali do tábora po válce nebo po pobytu v Evropě, už byli jaksi neuctiví. "Ale víte, v takovém 37. roce bylo přímo blaho pracovat. Když například vstoupil smluvní, vězňové vždycky vstali." Buslov také věděl, jak má vězně oklamat, jak je poslat na nebezpečná místa, nikdy nelitoval jejich síly, žaludek, a tím méně sebevědomí. Ten člověk s dlouhým nosem a dlouhýma nohama, v žlutých amerických polobotkách z UNRRy, určených pro potřebné sovětské občany, neustále lítal po poschodích stavby, protože věděl, že jinak po všech koutech a zákoutích budou líné špinavé bytosti, vězňové, seděl, ležet, hřát se, hledat vši, souložit, přestože krátká desetihodinová pracovní doba je v plném proudu, a že vedoucí brigád se budou tísnit v kanceláři normovače a psát do příkazů tuchtu.

Ze všech parťáků spoléhal částečně jen na jednoho - na Fjodora Vasilijeviče Gorškova. Byl to drobný stařík s rozčepýřenými šedými kníry. Rozuměl stavbě perfektně, znal svou vlastní práci i práci ostatních a jeho hlavní vlastností, pro volňasa nezvyklou, bylo, že ho upřímně zajímaly konečné výsledky stavby: ne z hlediska kapsy jako Budova (srazí něco nebo dají prémie? Vynadají nebo pochválí?), nýbrž vnitřně, jako kdyby stavěl celou obrovskou budovu pro sebe a snažil se, aby byla co nejlepší. Pil opatrně, neztrácel přitom z oči stavbu. Měl však velkou vadu: nezapadal do Souostroví a neuměl udržovat vězně ve strachu. Také rád chodíval po stavbě a sledoval vlastníma očima práci, ale nelítal jako Buslov, aby někoho přistihl, jak šidí, ale rád si poseděl s tesaři na trámech, se zedníky na rozestavěné zdi, s omítkáři u bedny s maltou, popovídal. Někdy nabízel vězňům bonbóny - to bylo pro nás neobvyklé. Jedné práce se nemohl zříci ani ve stáří - řezání skla. Vždycky měl v kapse vlastní diamant, a když před ním někdo začal řezat sklo, hned začal hučet, že to dělá špatně, odstrkoval sklenáře a řezal sám. Když Buslov odjel na měsíc do Soči, Fjodor Vasiljevič ho zastupoval, ale rozhodně odmítl jít do jeho pracovny a zůstal ve společné místnosti parťáků.

Celou zimu chodil Gorškov ve staroruském krátkém nabíraném kabátě. Límec už měl odřený, ale látka vypadala báječně. Dali jsme se do řeči o tomto kabátě, že ho Gorškov nosí už dvaatřicátý rok, nikdy ho neodložil, že před tím ho nějaký ten rok nosil o svátcích jeho otec - a tak se ukázalo, že jeho otec Vasilij Gorškov byl dílovedoucím na státních stavbách. Pak už jsem pochopil, proč Fjodor Vasiljevič tak miluje kámen, dřevo, sklo a barvu - od malička vyrostl na stavbách. A ačkoliv se parťákům tenkrát říkalo "erární", a teď už se jim tak neříká, erárními se stali právě nyní, dříve to byli umělci.

Fjodor Vasiljevič si i teď pochvaloval staré pořádky:

"Co je teď stavbyvedoucí? Vždyť nemůže přesunout z jedné části rozpočtu do druhé ani kopejku. Dřív chodíval stavitel v sobotu za dělníky: "Tak co, chlapi, před lázněmi nebo až po?" Ti: "Po, po, strejdo!" - "Tak tady máte peníze na lázně a pak do té a té hospody." Chlapi se houfem ženou z lázní, stavitel na ně už v hospodě čeká s vodkou, pohoštěním. samovarem . . "Zkus pak v pondělí špatně pracovat."

My už teď máme pro všechny názvy a všechno víme: byla to poháněčská soustava, bezohledné vykořisťování, využívání nejnižších lidských pudů. A pití i s pohoštěním nestály za to, co se z dělníka příští týden vymáčklo.

A kus chleba na příděl, nevypečený chleba, který lhostejné ruce vyhazovaly z okénka rozdělovny chleba - copak ten stál za víc…?

A tak se všech osm kategorií svobodných obyvatelů tlačí a strká na těsném prostranství plácku u tábora: od tábora k lesu, od tábora k bažině, od tábora k dolu. Osm různých kategorií, různých stupňů a tříd - a všichni se musí vejít do toho smradlavého těsného sídliště nebo osady, jeden je pro druhého "soudruh" a děti posílají do stejné školy.

Jsou to asi takoví soudruzi, že nad nimi všemi tu plují jako svatí v oblacích dva nebo tři zdejší magnáti (v Ekibastauzu to byli Chiščuk a Karaščuk (chiščuk - hmaták, pozn. překl.), ředitel a hlavní inženýr trustu. Jména si nevymýšlím!) A dále v přísném pořadí, s přesným zachováváním odstupu následují velitel tábora, velitel eskorty, další hodnostáři trustu, důstojníci tábora, důstojníci eskorty a někde dál ředitel oddělení dělnického zásobování a ještě dál ředitel školy (nikoli však učitelé). Čím výš, tím žárlivěji jsou střeženy tyto přehrady, tím větší význam se připisuje tomu, která ženská s kterou může jít louskat slunečnicová semínka (nejsou ani kněžny, ani hraběnky, proto si tím pečlivěji dávají pozor, aby si nezadaly!). Ó, je to prokletí žít v tomto omezeném světě, daleko od jiných dobře zajištěných rodin, které bydlí v komfortních prostorných městech.

Tady vás všichni znají, nemůžete jít prostě do kina, abyste si nezadali, samozřejmě nepůjdete do obchodu (tím spíše, že všechno nejlepší a nejčerstvější vám přinesou domů). Dokonce ani není vhodné mít vlastní prase!

(Proto potřebují služebnictvo z táborů.) A jak je těžké se oddělit od lůzy a špíny v několika pokojích místní nemocnice a dostat se ke slušným spolupacientům. A své milé děti musíme nechat sedět v lavici - s kýmpak?

O něco níž však tyto přehrady ztrácejí ostré vymezení a význam, už tu není nikdo, kdo by je ochotně a pečlivě udržoval. Doleji se kategorie nezbytně smísí, setkávají se, kupují, prodávají, běží se postavit do fronty, hádají se kvůli odborářským dárkům k Novému roku, halabala jeden přes druhého promíchaně sedí v kině - i ti opravdoví sovětští lidé i ti, co vůbec nejsou hodni toho jména.

Duchovním centrem takové osady bývá hlavní Čajovna v nějakém polorozpadlém baráku. Vedle ní se řadí nákladní auta a z baráku je slyšet zpěv podobný vytí, vycházejí opilci, jimž se pletou nohy, a rozlézají se po celé osadě. Uprostřed stejných louží a rozšlapaného bláta stojí druhé duchovní centrum - Klub, zaplivaný, se slupkami semínek na zemi, zašlapaný vysokými botami, s loňskými nástěnnými novinami plnými mušinců, s neustále hučícím motorkem nad dveřmi, s nejsprostšími nadávkami při tancovačkách a rvačkami na nože po filmovém představení. Styl zdejších míst je - "nechoď pozdě", a když jdeš s dívkou tancovat, je nejlepší strčit do rukavice podkovu. (No a dívky jsou tu také takové, že před některou uteče i sedm chlapů.) Tento klub je bolestí důstojnického srdce. Přirozeně, že pro důstojníky je naprosto nemožné, aby chodili na zábavu do takové stodoly, mezi takové lidi. Chodí sem vojáci strážní služby, když dostanou propustku. Potíž je však v tom, že to sem táhne i mladé, bezdětné důstojnické paničky, bez manželů. A dopadá to tak, že tančí s vojáky! Řadoví vojáci objímají důstojnické ženy v pase. Jak se od nich zítra dá čekat ve službě absolutní poslušnost? Vždyť to je rovnostářství, to žádná armáda nevydrží! Důstojníci nejsou schopni donutit manželky, aby na tancovačky nechodily, a tak dosáhnou toho, že tam mají zakázáno chodit vojáci (ať manželky objímají raději nějací špinaví volňasové!). Ale tím se narušuje ucelená politická výchova vojáků: že my všichni jsme šťastní a rovnoprávní občané sovětského státu a naši nepřátelé jsou za ostnatým drátem.

Ve světě kolem táborů je v hloubce mnoho takového napětí, mnoho rozporů se skrývá mezi jeho osmi kategoriemi. Poctiví sovětští občané, ve všedním životě promíchaní s trestanými různě perzekvovanými osobami, si nedají ujít příležitost, aby jim to nevyčetli a neokřikli je, zvlášť když se jedná o pokoj v novém baráku. A dozorci, protože nosí uniformu MV, si činí nárok na to, aby stáli nad obyčejnými volňasy. A určitě jsou tu ženy, jimi. všichni spílají za to, že bez nich by tu byli osamělí chlapi ztraceni. A jsou tu také ženy, které si usmyslily, že chtějí chlapa nastálo. Ty chodí ke strážnici tábora, když vědí, že se bude propouštět, chytají neznámé za rukávy: "Pojď ke mně! Mám svůj kout, zahřeju tě. Koupím ti oblek! No, kam bys jel? Vždyť tě znovu zavřou!"

A osada má také svůj operativní dozor, je tu vlastní kmotr, vlastní práskači, ti si vaří svou kašičku. Kdopak bere od muklů dopisy a kdo to prodával táborové šatstvo za rohem baráku?

A samozřejmě obyvatelé táborového světa mají méně než kdekoli jinde ve Svazu vědomí zákonnosti a pocit, že jejich pokoj v baráku je jejich pevnost. Jedni mají poznamenány průkaz, jiní ho vůbec nemají, třetí sami seděli v táboře, čtvrtí jsou rodinní příslušníci. A tak jsou všichni tito nezávislí občané, kteří se mohou volně pohybovat, ještě poslušnější, když na ně zařve muž s puškou, než vězňové, jsou k muži s pistolí ještě pokornější. Když je spatři, nepozvednou hrdou hlavu, neřeknou "nemáte právo!", schoulí se a ohnou - jen aby mohli tiše zmizet.

A toto vědomí nekontrolované moci bodáku a uniformy se vznáší nad Souostrovím i s jeho okolím s takovou suverenitou, že to působí na každého, kdo do těchto končin vstupuje. Svobodná žena s dcerkou (P-činová) například letěla krasnojarskou linkou na návštěvu ke svému manželovi do tábora. Na první pokyn pracovníků MV se nechala v letadle prohledat, ohmatat, nechala holčičku svléknout donaha. (Od té doby děvčátko neustále plakalo, jakmile ty modré spatřilo.) Řekne-li však teď někdo, že není nic smutnějšího nad ta okolí táborů a že svět kolem táborů je stoka, odpovíme mu: jak pro koho.

Třeba akut Koloděznikov dostal v roce 1932 za krádež cizího soba tři roky a podle pravidel promyšlených přesunů ho poslali z rodné Kolymy k Leningradu. Odseděl si trest, byl i v samotném Leningradě, přivezl domů pestré látky. A přesto si o mnoho let později naříkal krajanům i muklům z Leningradu:

"Och, tam u vás je to smutné! Och, tam je zle!"

## 22 BUDUJEME

Po všem, co jsme o táborech řekli, se vnucuje otázka: poslyšte! Vyplatila se vůbec státu práce vězňů? A když se mu nevyplatila - stálo za to si se Souostrovím začínat?

V samotných táborech muklové zastávali obě hlediska a rádi jsme o tom diskutovali. Samozřejmě, budeme-li věřit vůdcům, není o čem diskutovat. Soudruh Molotov, kdysi druhý muž ve státě, prohlásil na VI. sjezdu sovětů SSSR k otázce využití práce vězňů: "Dělali jsme to dříve, děláme to nyní a budeme to dělat i nadále. Je to pro společnost výhodné. Je to prospěšné pro zločince."

Všimněte si - není to výhodné pro stát, nýbrž pro samotnou společnost. I zločincům to prospívá. A budeme to dělat i nadále! Tak na co diskuse?

Ostatně celý způsob postupu v stalinských desetiletích, kdy se nejdřív plánovaly stavby a pak se teprve pro ně sháněli zločinci, potvrzuje, že vláda snad o ekonomické výhodnosti táborů nepochybovala. Ekonomika měla před spravedlností přednost.

Je však zřejmé, že otázka, jíž jsme položili, potřebuje upřesnit a rozčlenit: - vyplatí se tábory v politickém a sociálním smyslu?

- vyplatí se ekonomicky?

- jsou rentabilní? (Při zdánlivé shodě druhé a třetí otázky tu jsou určité rozdíly).

Na první otázku není těžké odpovědět: pro Stalinovy účely byly tábory skvělým místem, kam se daly zahánět milióny - k zastrašení. To znamená, že z politického hlediska se vyplatily. Tábory byly také výhodné pro obrovskou ziskuchtivou sociální vrstvu - pro nesmírný počet táborových důstojníků. Poskytovaly jim "vojenskou službu" v bezpečném týle, zvláštní příděly, platy, uniformy, byty, postavení ve společnosti. Ohřála se tu i mračna dozorců a hlavatých strážných, podřimujících na táborových věžích (zatímco třináctileté chlapce naháněli do učňovských učilišť). Všichni tito příživníci všemi silami podporovali Souostroví - toto semeniště feudálního nevolnického vykořisťování. Všeobecné amnestie se báli jako moru.

My jsme však již pochopili, že do táborů zdaleka nepřicházeli jen lidé s jinými názory, zdaleka to nebyli jen ti, co sešli se stádní cesty, vytyčené Stalinem. Nábor do táborů evidentně převyšoval politické potřeby, převyšoval potřeby teroru - vycházel (možná jen ve Stalinově mozku) z ekonomických cílů. Nebyly to náhodou tábory a vyhnanství, co pomohlo překonat kritickou nezaměstnanost 20. let? Od roku 1930 nebylo kopání kanálů vymýšleno pro dřímající tábory - naopak, pro naplánované kanály urychleně dávali dohromady tábory. Činnost soudu neurčovala počet reálných "zločinců" (nebo dokonce "podezřelých osob"), ten byl dán požadavky hospodářských orgánů. Když se začal budovat Bělomořský kanál, hned se ukázalo, že solovečtí muklové nestačí, a že tři roky - je příliš krátká nerentabilní doba trestu pro osmapadesátku, že je třeba ji soudit rovnou na dvě pětiletky.

To, v čem tábory byly ekonomicky odůvodněné, předpověděl již Thomas More, praotec socialismu, ve své Utopii. Tábory byly dobré pro ponižující a zvlášť těžké činnosti, které za socialismu nebude nikdo chtít dělat.

Pro práce v dalekých divokých krajích, kde se tak po mnoho let nebudou muset budovat byty, nemocnice, obchody. Pro práce s motykou a lopatou - v rozkvětu dvacátého století. Pro výstavbu velkých staveb socialismu, když k ním nejsou ekonomické prostředky.

Na velkém Bělomořském kanálu bylo i auto vzácností. Všechno se dělalo, jak se říká v táboře, na "prdící pohon".

Na ještě větším Volžském kanálu (objemem prací byl sedmkrát větší než Bělomořský, lze ho srovnat s Panamským a Suezským kanálem) bylo vykopáno 128 kilometrů o hloubce více než 5 metrů, s horní šířkou 85 metrů - a téměř všechno motykou, lopatou, kolečkem.[255] Budoucí dno Rybinského moře bylo pokryto souvislým pásmem lesa. Všechno se vykácelo ručně, v životě tu neviděli elektrické pily. A větve a chrastí pálili úplní invalidé. Kdo jiný by pracoval při kácení dřeva 10 hodin, když před tím musel navíc ujít v ranním šeru 7 kilometrů do lesa a pak stejně tolik zpátky? A to při třicetistupňovém mrazu. A nemít v roce jiné volné dny než

1. máj a 7. listopad? (Volgolag, 1937). Kdo jiný než vězňové? Kdo jiný by klučil v zimě pařezy, když ne tuzemci? Kdo by táhl v povrchových kolymských zlatých dolech na popruhu na zádech vytěženou zeminu? Kdo by vlekl v páru dříví, pokácené kilometr od řeky Koin (přítok Vymy) - v hlubokém sněhu, na finských saních, zapřažen do chomoutu? (Chomout se obšíval hadříky z vetchých šatů, aby tolik netlačil, navlékal se přes jedno rameno.) Informovaný novinář J. Žukov[256] nás sice ujišťuje, že takto nebo podobně budovali komsomolci Komsomolsk na Amuru (1932): káceli stromy bez seker, neměli kovárnu, nedostávali chléb a umírali na kurděje. A je celý bez sebe: ach, jak hrdinsky jsme budovali! Nebylo by snad na místě spíše se rozčílit: kdopak to nemiloval svůj lid, že ho takhle posílal na stavbu? Ale proč bychom se rozčilovali? Vždyť my víme, jací

"komsomolci" budovali Komsomolsk. Teď se píše[257], že tito "komsomolci" také založili Magadan.

Koho by byli mohli nechat sfárat do džezkazganských rudných dolů na 12 hodin práce při suchých vrtech?

Mračno křemičitého prachu, žádné masky, za čtyři měsíce člověka s nevyléčitelnou silikózou pošlou umírat.

Koho by byli mohli spouštět ve výtazích bez brzd do šachet, nezajištěných před závaly a zatopením? Kvůli komu nebylo třeba ve 20. století utrácet za drahou bezpečnostní techniku?

A pak že byly tábory ekonomicky nevýhodné…?

Přečtěte si, přečtěte si v Pobožiově Mrtvé cestě[258] to líčení vykládky a nakládky z lodí na řece Taz, tuto polární Iliadu stalinské epochy: jak v divoké tundře, kam ještě nevkročila lidská noha, mravenci-vězňové, střežení mravenčí eskortou, táhnou na sobě tisíce dovezených klád, budují přístavy, kladou koleje a táhnou do té tundry lokomotivy a vagóny, kterým nikdy nebude souzeno odsud odjet na vlastní pohon. Spí 5 hodin denně na holé zemi, obklopené tabulkami "zóna".

Líčí pak dál, jak vězňové kladou v tundře telefonní kabel: bydlí v salaších z větví a mechu, komáři požírají jejich nechráněná těla, jejich šaty jsou neustále prosáklé bahnem a boty teprv nikdy neusychají. Trasa je prozkoumána ledabyle, vytyčena není nejlíp (a bude

***255) Když se vozíte motorovou lodí po kanále, vzpomeňte vždycky těch, co tam leží na dně.***

***256) Literaturnaja gazeta, listopad 1963.***

***257) Izvestija, 14. 7. 1964***

***258) Novyj mír, 1964, No 8, str. 152-154.***

muset být přenesena), na sloupy není poblíž žádný les. Na dva na tři dny (!) musí odbočit, aby na sobě sloupy přitáhli.

Nenašel se jiný Pobožij, aby nám vylíčil, jak se před válkou budovala jiná železniční trať - Kotlas-Vorkuta, kde zůstaly pod každým pražcem dvě hlavy. Ale co železnici! Jak se před tou železnicí stavěla v pralese obyčejná cesta z dřevěných kůlů - hubené ruce, tupé sekery a drábi nad sebou.

A kdo by to byl udělal bez vězňů? A pak že by byly tábory nevýhodné?

Tábory se neopakovatelným způsobem vyplatily pokorností a láci otrocké práce - ha ne, ani ne lácí, spíše tím, že to byla práce zadarmo, protože za antického otroka se přece jen platily peníze, kdežto za koncentračníka neplatil nikdo nic.

Dokonce i na poválečných poradách industriální feudálové přiznávali, že "vězňové" sehráli velkou úlohu v práci zázemí, přispěli k vítězství".

Ale nikdo nikdy nenapíše do mramoru nad jejich kostmi jejich zapomenutá jména.

Jak nenahraditelné byly tyto tábory, se ukázalo v chruščovovských dobách, kdy se pracně a halasně získávali na celinu a sibiřské stavby komsomolci.

Jiná věc je rentabilita. Stát už po ní toužil dávno. Již Instrukce o místech odnětí svobody z roku 1921

požadovala: "Vydržování míst odnětí svobody musí být podle možnosti hrazeno z práce vězňů." Od roku 1922 některé místní výkonné výbory, v rozporu se svou dělnickorolnickou podstatou, projevily "tendenci k apolitickému podnikání", totiž: nejenže usilovaly o rentabilitu míst odnětí svobody, ale snažily se z nich vymáčknout do místního

rozpočtu i zisk, uskutečnit a překonat chozrasčot. Také nápravně pracovní kodex z roku 1924 žádal rentabilitu míst odnětí svobody. V roce 1928 na 1. všesvazové poradě pracovníků vězeňského systému se důrazně říkalo, že je nutno zajistit, aby se státu náklady na místa odnětí svobody vrátily.

Tuze, tuze chtěli mít ty tábory - a zadarmo! Od roku 1929 byla všechna nápravně pracovní zařízení ve státě zařazena do národohospodářského plánu. A od 1. ledna 1931 bylo dekretem nařízeno, že všechny tábory a kolonie RSFSR a Ukrajiny mají být plně rentabilní!

A co myslíte! Samozřejmě, okamžitý úspěch! V roce 1932 právníci jásají: "Náklady na nápravně pracovní zařízení klesají (tomu klidně můžeme věřit) a podmínky života osob, zbavených svobody, se rok od roku zlepšuji. (?)"[259] Divili bychom se, snažili bychom se zjistit - jak to? Odkud" Kdybychom nebyli na vlastní kůži poznali, jak se ty podmínky dále zlepšovaly…

Když to tak vezmeme, nebylo to ani těžké. Co bylo třeba? Vyrovnat náklady na tábory a příjmy z táborů? Jak čteme, náklady klesají. Zvýšit příjmy je ještě snazší: musíme zmáčknout vězně! Například v soloveckém období Souostroví se při rozpočtu potřeby nucené práce úředně odečítalo 40 procent (z nějakého důvodu se vycházelo z domněnky, že práce z donucení není tak produktivní). Ale už od Bělomoru, když byla zavedena "škála žaludku", gulagovští vědci zjistili opak: že nucená práce hladových lidí je právě ta nejproduktivnější na světě! Ukrajinská správa táborů rozhodla, když se jí v roce 1931 přikázalo, aby se tábory staly rentabilními: zvýšit ve srovnání s předcházejícími lety produktivitu práce ani málo, ani moc - o 242 procenta (dvě stě čtyřicet dvě procenta![260] - tedy zvýšit hned tři a půlkrát a bez jakékoli mechanizace!) (A jak úžasně vědecky to propočetli, dvě stě čtyřicet

***259) Sborník Ot tjurem…, str. 437.***

***260) Averbach, Ot prestuplenija k trudu, str. 23.***

a ještě dvě procenta! Jen jedno soudruzi nevěděli: že se tomu říká velký skok pod třemi rudými prapory.) A jak to ten GULag dobře odhadl, odkud vítr fouká! Hned nato se zrodilo nesmrtelných historických Šest podmínek soudruha Stalina - a mezi nimi i chozrasčot. Heč, heč, my ho už máme! A také tam je: využití odborníků! A to je pro nás to nejjednodušší: vezmeme inženýry ze společných prací! Uděláme z nich výrobní pridurky! (Začátek 30. let byl na Souostroví pro technickou inteligenci nejkrásnější dobou: téměř se nemusela dřít na společných pracích, dokonce i nováčky hned zařazovali podle specializace. Před tím, ve 20. letech, inženýři a technici zbůhdarma hynuli na společných, protože pro ně nebylo použití a uplatnění. Potom, od roku

1937 až po 50. léta, byl zapomenut chozrasčot i všech šest historických podmínek, historicky rozhodující se tenkrát stala bdělost - inženýři se po jednom tlačili mezi pridurky a pak přicházely vlny, kdy byli všichni zaháněni na společné.) Ostatně, vždyť je to levnější mít inženýra ve vězení než na svobodě: nemusí se mu přece nic platit! Zase výhoda, zase chozrasčot! Zase má soudruh Stalin pravdu!

Takže tato linie šla zdaleka. Správně ji vedli: Souostroví nesmí nic stát!

Ale ať se snažili sebevíc, mohli se strhat, všechny nehty si polámali o skály, všechny výkazy opravovali dvacetkrát, gumovali tak, že byly plny děr - Souostroví rentabilní nebylo a nikdy nebude! A nikdy se tu nevyrovnají příjmy a výdaje a náš mladý dělnicko-rolnický stát (a pak i ten starší, všenárodní) bude muset vléci ten krvavý, špinavý pytel na svých zádech.

A tady máme příčiny. První a hlavní - neuvědomělost vězňů, nedbalost těch tupých otroků. Nejenže se od nich nedočkáš socialistické obětavosti, neprojevují ani obyčejnou kapitalistickou píli. Jenom koukají, aby si zničili boty a nemuseli jít do práce. Aby polámali rumpál, zpřelámali kolo, poškodili lopatu, utopili kbelík - jen aby měli záminku k posezení a zakouření. Všechno, co muklové dělají pro vlast - je nepokrytý šlendrián: cihly, které vyrobili, se dají zlomit v ruce, barva se s panelů odlupuje, omítka padá, sloupy se kácejí, stoly jsou vratké, nožičky a kliky se ulamují. Všude nedbalost a chyby. Každou chvíli je třeba utrhnout již přibité víčko, znovu vykopat zasypaný příkop, postavené zdi zbourat. V 50. letech přivezli do Stěplagu úplně novou švédskou turbínu. Byla dodána ve srubu z klád, jako malá chaloupka. Byla zima, mráz, tak si prokletí muklové vlezli do toho srubu, mezi kládami a turbínou si rozdělali táboráček, aby se zahřáli. Stříbrné švy lopatek se roztavily - a turbínu vyhodili. Stála tři milióny sedm set tisíc. Pěkný chozrasčot! Vedle muklů - a to je druhá příčina - ani svobodní jako by o nic nestáli, jako by nepracovali na svém, jako kdyby pracovali na cizím, také pořádně kradou, moc kradou. (Stavěl se obytný dům a volňasové rozkradli několik van - a ty byly přiděleny podle počtu bytů. Jak dům předat? Stavbyvedoucímu se pochopitelně přiznat nemohou, ten slavnostně ukazuje přejímací komisi 1. schodiště, neopomine se zastavit v každé koupelně, každou vanu ukáže. Pak vede komisi na 2. a na 3. schodiště, nespěchá, zastaví se i tady v každé koupelně - a šikovní, školení muklové pod vedením zkušeného parťáka-instalatéra mezitím vybourávají vany z bytů na 1. schodišti, půdou, po špičkách je vlečou ke 4. schodišti a tam je rychle namontují a zacementují, než komise dorazí. A kdo se dal napálit - ať si to pak vyřídí… To by bylo něco pro filmovou grotesku, ale nepustí to: v našem životě přece není nic k smíchu, všechno směšné je na Západě!) Třetí příčinou - je nesamostatnost vězňů, jejich neschopnost žít bez dozorců, bez táborové správy, bez ochrany, bez zóny s věžemi, bez oddělení plánovacího, výrobního, oddělení evidence a rozmísťování, operativně čekistického a kulturně výchovného, bez nadřízených táborových správ včetně GULagu; bez cenzury, bez trestního izolátoru, bez baráku zostřeného režimu, bez pridurků, bez skladů a skladišť; nejsou schopni se pohybovat bez eskort a psů. A tak musí stát vydržovat na každého pracujícího tuzemce aspoň jednoho dozorce (a dozorce má rodinu!). Je to tak také v pořádku, z čeho by jinak ti dozorci byli živi! A chytráci inženýři uvádějí ještě čtvrtou příčinu: je prý nutné na každém kroku budovat zónu, zesilovat eskortu, stavět další stráže - a to prý pro ně, pro inženýry, znamená, že nemohou dostatečně technicky manévrovat, třeba při vykládání na řece Tazu. Proto se nic nedělá včas a všechno přijde dráž. Ale to už je objektivní příčina, to je výmluva. Předvolat je na stranický výbor, pěkně si je podat a příčina odpadne. Ať si lámou hlavu, ať najdou nějaké východisko.

A kromě těchto příčin jsou ještě přirozeně a zcela odpustitelné chyby samotného Vedení. Jak říkal soudruh Lenin, nemýlí se jen ten, kdo nic nedělá.

Například, ať se výkopy plánují sebelíp, málokdy připadnou na léto, vždycky z nejasných důvodů - na podzim nebo na zimu, kdy je bláto nebo mráz.

Nebo třeba na středisku Zarosšij, důl Šturmovoj (Kolyma) nechali SOU lidí v březnu 1938 vrtat šachty 8-10

metrů ve věčně zmrzlé půdě. Udělali to (polovina muklů chcípla). Chystali se tu použít trhavin, ale rozmysleli si to: malý obsah kovu. Odešli. V květnu do šachet natekla voda, práce přišla nazmar. A za dva roky, zase v březnu, si v kolymských mrazech vzpomněli: zase vrtat šachty! A na stejném místě! A rychle! A lidi nešetřit!

To jsou přece zbytečné výdaje…

Nebo na řece Suchoni, blízko osady Opoky - vězňové navozili a nasypali přehradu. Velká voda ji okamžitě strhla. Hotovo, všechno nanic.

Nebo třeba Talažský lesní závod (Archangelská správa) dostal plán na výrobu nábytku, ale nenaplánovali mu dodávky dřeva, z něhož by se ten nábytek měl dělat. Plán

je plán, musí se plnit! A Talaga musel zřídit zvláštní brigády na lovení dřeva z řeky - toho, co se opozdilo za hlavním proudem. Bylo ho málo. Tak si začali přivlastňovat najednou celé vory a zpracovávat je. Ale ty vory má přece v plánu někdo jiný, budou někde chybět.

A zdatní mládenci na Talaze nemohou svou práci vykazovat - to je přece krádež. Tak vypadá chozrasčot…

Nebo jednou chtěli v Usťvymlagu překročit plán plavení jednotlivých kusů dřeva (1943), zmáčkli lesní dělníky, vyhnali všechny schopné i neschopné a v hlavní zátoce se nahromadilo příliš mnoho dřeva - 200 000 krychlových metrů. Nestačili je vylovit před začátkem zimy a klády umrzly do ledu. A pod zátokou je železniční most. Když se na jaře dřevo nerozpadne na jednotlivé klády a popluje souvisle - srazí to most, to je hned, a velitel půjde před soud. Museli tedy objednat vagóny dynamitu. V zimě ho dostat na dno. Trhat zmrzlé nahromaděné dříví a pak co nejrychleji valit klády na břeh - a pálit je (na jaře se už nebudou moci použít jako surovina). Tato práce zaměstnala celé táborové středisko, dvě stě osob, za práci v ledové vodě dostávali špek - ale jediný druh prací se nedal vykázat v dokladech, protože to všechno bylo zbytečné. A spálené dříví bylo také nanic. Pěkná rentabilita.

Celý Pečželdorlag budoval cestu na Vorkutu - točila se všelijak a nazdařbůh. Pak začali už hotovou trať vyrovnávat. Na čí účet to bylo? A železniční trať Lalsk (na řece Luze) - Piňug (chystali se ji protáhnout až k Syktyvkaru)? V roce 1938 tam nahnali hodně velké tábory, postavili 45 kilometrů té trati a pak toho nechali.

Všechno přišlo vniveč.

No přece takové malé chyby jsou v každé práci nevyhnutelné. Žádný vůdce se jim nevyhne.

A celá ta trať Salechard-Igarka z roku 1949 - ta přece také byla zbytečná, ukázalo se, že po ní není co vozit. A tak ji také nechali být. Ale to je chyba - bojím se vyslovit I~r. Přece - Jeho…

Někdy s tím chozrasčotem napáchají tolik neplechy, že velitel tábora neví, kam před ním utéci, jak to navléci.

Táboru invalidů v Kače u Krasnojarska (půldruhého tisíce invalidů!) po válce také poručili, aby přešel plně na chozrasčot: vyrábět nábytek! Tito invalidé pak káceli dříví obloukovou pilou (tábor neměl lesní závod, neměl tedy ani nárok na mechanizaci), do tábora se dříví vozilo kravskými potahy (ani na dopravu neměli nárok, ale mléčná farma tu byla). Výrobní náklady na pohovku byly 800 rublů a prodejní cena 600! To už pak i velení tábora mělo zájem na tom, aby co nejvíc invalidů převedli do první kategorie nebo aby byli uznáni nemocnými a nemuseli za zónu: v takovém případě přecházeli hned ze ztrátového chozrasčotu na spolehlivý státní rozpočet.

Ze všech těchto důvodů Souostroví rentabilní není. Země musí ještě draze doplácet na potěšení mít je.

Hospodářský život Souostroví komplikuje také to, že tento velký socialistický chozrasčot potřebuje celý stát, potřebuje ho GULag, ale velitel tábora na něj kašle - no, tak mu trochu vynadají, tak mu trochu srazí prémie (ale přece jen je dostane). Ale hlavní zdroj příjmů, hlavní prostor, pohodlí a potěšení každého velitele tábora je zřídit si samostatné naturální hospodářství, mít svůj příjemný maličký statek, své léno. Jak v Rudé armádě, tak mezi důstojníky MV se vytvořilo a vžilo důstojné, uctivé, hrdé a příjemné slovo - šéf! A nebylo to myšleno v legraci, docela vážně. Jako nad zemí stál jeden Šéf, tak musel být velitel každé zvláštní buňky také šéfem.

Při tom krutém hřebelci skupin A-B-C-D, kterým nelítostný Frenkel navždy pročísl hřívu GULagu, se šéf musel hodně otáčet, aby tímto hřebelcem chytře protáhl tolik dělníků, kolik bylo třeba k vedení vlastního lenního hospodářství. Tam, kde podle předpisů GULagu měl být jeden krejčí, musel zřídit celou krejčovskou dílnu, kde měl být jeden švec - ševcovskou dílnu. A kolik těch užitečných řemeslníků by člověk chtěl mít k ruce?

Proč například nezřídit skleníky a nemít skleníkovou zeleninu pro důstojnickou kuchyni? Někdy by dokonce rozumný velitel zřídil i velkou přidruženou zeleninovou zahradu, aby přikrmil zeleninou i vězně - odpracují si to, je to prostě výhodné bezprostředně pro šéfa, ale kde vzít lidi?

Východisko se našlo, přidat práci všem těm pracantům-vězňům, trošku ošidit GULag. trošku výrobu. Pro velké práce uvnitř zóny, pro nějakou přístavbu - mohl využít velitel vězně v neděli nebo večer po pracovní (desetihodinové) době. Na stálé práce se nafukovala čísla brigád, které nastoupily do práce: dělníci, kteří zůstali v zóně, byli vedeni, jako by nastoupili se svými brigádami do práce - a vedoucí brigády na ně musel z pracoviště přinést procenta, tj. část výkonu, která se upřela ostatním členům brigády (a ti beztak neplnili normu). Pracanti víc pracovali, méně jedli, ale lenní hospodářství se zlepšovalo, soudruhům důstojníkům se žilo veseleji a příjemněji.

V některých táborech měl velitel velké hospodářské ambice, našel si inženýra, nadaného fantazií - a v táborové zóně vyrůstal obrovský hospodářský provoz, který byl zanesen i do papírů, měl legální zaměstnance a plnil průmyslové úkoly. Do plánovaného zásobování materiálem a nářadím se však nevešel. Proto si musel všechno vyrobit sám.

Zmíníme se o jednom hospodářství v Kengirském táboře. O krejčovské, kožešnické, vazačské, truhlářské dílně a jiných podobných tu ani nebudeme mluvit, to jsou maličkostí.

Kengirské hospodářství mělo vlastní slévárničku, vlastní zámečnickou dílnu a dokonce právě v polovině 20. století -- tu na koleně vyrobili vlastní vrtačku a brus! Soustruh si tu sice sami vyrobit nedokázali, ale zapůsobil táborový lend-lease: soustruh za bílého dne ukradli ve výrobním objektu. Proběhlo to takhle: přijel táborový náklaďák, počkalo se, až odešel vedoucí cechu, pak se celá brigáda vrhla na stroj, naložila ho na auto. Snadno projeli strážnicí, protože se strážnými se předem domluvili, strážní jednotka - to je totéž MV - a ihned zavezli soustruh do tábora, no a tam se žádný volňas nedostane. A to je všechno! Co si vezmeš na tupých, neodpovědných tuzemcích! Vedoucí cechu řádí a řve kam zmizel soustruh? Nic nevědí: copak tu byl soustruh?

My ho neviděli. Nejdůležitější nástroje se dopravovaly do tábora stejným způsobem, jenže to bylo snazší - v kapse a pod kabátem.

Jednou se kengirské hospodářství zavázalo, že bude dodávat místní úpravně poklopy pro kanalizační otvory. Šlo to. Ale pak nebyla litina - koneckonců kde ji má tábor brát? Vězňům tedy uložili, aby právě v té úpravně kradli prvotřídní anglické litinové nosníky (které tu zbyly ještě z předrevoluční koncese), v táboře je přetavovali a vozili do úpravny v podobě poklopů - a tábor za to dostával peníze.

Teď čtenář chápe, jak takové činorodé hospodářství zajišťovalo rentabilitu a upevňovalo celostátní ekonomiku.

A co všechno to hospodářství nevyrobilo! Ani Krupp by se do mnohého nepustil. Vyráběli tu velké hliněné potrubí pro kanalizaci. Větrník. Řezačky slámy. Zámky. Vodní čerpadla. Troufli si opravovat mlýnky na maso.

Sešívat strojní řemeny. Opravovat sterilizační přístroje pro nemocnici. Brousit vrtáky na trepanaci lebky. Co všechno si netroufne dělat bezvýchodnost! Nouze naučí i Dalibora housti! Vždyť když řekneme: nedokážeme to, nesvedeme to - vyženou nás zítra za zónu. A v hospodářském dvoře se žije mnohem volněji: žádný nástup, žádná eskorta, pracovat můžeš zvolna a ještě si něco uděláš sám pro sebe. Nemocnice platí za zakázku "zneschopněním" tak na dva dny, kuchyň dá "přídavek", někdo machorku, velení ti přidá i erární chlebíček.

Je tu zábava i legrace. Inženýři si věčně lámou hlavu: z čeho? Jak? Kousek pěkného železa, nalezený někde na smetišti, často měnil celou předpokládanou konstrukci. Vyrobili větrník, ale nenašli péro, které by jej otáčelo při změně větru. Musely se prostě přivázat dva provázky a dvěma muklům bylo přikázáno: jakmile se vítr otočí, hned utíkat a otočit větrníkem za provázky. Vyráběli tu i vlastní cihly: žena krájela ocelovým lankem

pás hlíny v rozměrech budoucích cihel. Ty šly dál na transportér, který měla uvádět do pohybu zase tato žena. Ale jak?

Vždyť ruce má už zaměstnány. Ó, nesmrtelná vynalézavost chytrých muklů! Vymysleli takové dvě zahnuté tyčky, které pevně přiléhaly k pánvi dělnice. A zatímco rukama krájela cihly, silný a častý pohyb pánve uváděl do pohybu i pás transportéru! Bohužel, nemůžeme to čtenáři ukázat na fotografii.

A kengirský statkář se definitivně přesvědčil: na zemi není nic, co by jeho hospodářství nemohlo vyrobit. Tak si jednou zavolal hlavního inženýra a rozkázal: rychle začít vyrábět tabulové sklo a karafy! Jak se to dělá? Chlapi to nevěděli. Podívali se do starého encyklopedického slovníku. Všeobecné fráze, žádný recept. Přesto objednali sodu, někde našli křemičitý písek, přivezli to. A hlavně kamarádům uložili, aby nosili skleněné střepy z objektů na výstavbě "nového města" - tam jich ležely spousty. To všechno nasypali do pece, tavili, míchali, natahovali - a vyšly jim z toho tabule skla! Jenomže na jedné straně o síle jednoho centimetru, nadruhé tak dva milimetry. Přes takové sklo nepoznáš ani svého dobrého přítele. A už se blíží termín, kdy je třeba produkci ukázat veliteli. Jak žije mukl? Dnešním dnem: přežít dnešek a zítra se uvidí. Ukradli v objektu hotová nařezaná skla, přinesli je do hospodářského dvora a ukázali veliteli tábora. Byl spokojen: "Výborně! Jako pravé! Teď můžete zahájit masovou výrobu!" - "Víc už ho nemůžeme vyrobit, občane veliteli." "Pročpak! - "Podívejte, na tabulové sklo je vždycky potřeba molybden.

Trochu jsme lup měli a už nám došel." - "A nikde se nedá sehnat?" -- "Kde byste ho sehnal?" - "Škoda. A karafy se beztoho molybdenu dají dělat?" "Karafy snad ano." - "Tak se do toho dejte." Ale i karafy se vyfoukávaly jen celé šišaté a najednou se z neznámého důvodu náhle rozpadávaly. Dozorce si vzal takovou karafu, když šel pro mléko -- a v ruce mu ostalo hrdélko, mléko se vylilo. "Ach, mizerové," nadával. "Škůdci! Fašisté! Všechny víti postřílet!"

Když se v Moskvě na ulici Ogareva bouraly staré domy, které tu stály více než sto let. aby uvolnily místo pro nové, stropní trámy se nejen nevyhazovaly, nejenže se s nimi netopilo, ale dělaly se z nich truhlářské výrobky!

Bylo to zvonivé, čisté dřevo. Tak uměli naši pradědové sušit.

Ale my neustále spěcháme, na nic nemáme čas. Copak můžeme čekat, až trámy proschnou? Na Kalužské zastavě jsme natírali trámy nejnovějšími antiseptickými prostředky - a stejně hnily, dostávala se do nich houba, a to tak rychle, že ještě než byla budova předána, bylo nutné vytrhat podlahy a v rychlosti vyměnit ty trámy.

Proto za sto let všechno to, co jsme vybudovali my, muklové, a ostatně i celá země, nebude určitě znít jako ty staré trámy z ulice Ogareva.

V den, kdy SSSR se slavnostními fanfárami vypustil do vesmíru první umělou družici. jsem viděl ze svého okna v Rjazani dvě dvojice svobodných žen oblečených do špinavých muklovských kabátů a vatovaných kalhot, jak nosí maltu do 4. poschodí na nosítkách. "Jistě, jistě, je to tak," namítnou mi. "Ale co vy na to? Přece se točí! To jí opravdu neupřeš, čert aby ji vzal. Točí se!

Bylo by na místě zakončit tuto kapitolu dlouhým seznamem prací, které vězňové zrealizovali od první stalinské pětiletky až do chruščovovských dob. Samozřejmě, že není v mých silách ho napsat. Mohu jen začít, aby ho další doplňovali a pokračovali v něm: - Bělomořský kanál ( 1932), Volžský kanál ( 1936), Volgodon (1952) - železniční trať Kotlas-Vorkuta, odbočka na Salechard - železniční trať Rikasicha-Molotovsk[261)] - železniční trať Salechard-Igarka (nedokončena) - železniční trať Lalsk-Piňug (nedokončena) - železniční trať Karaganda-Mointy-Balchaš (1936) - železniční trať na pravém břehu Volhy - rokádní železniční tratě podél finské a perské hranice - železniční druhé koleje na Sibiřské magistrále ( 1933 až 1935, asi 4 000 kilometrů) - železniční trať Tajšet-Lena (začátek BAM) - železniční trať Komsomolsk-Sov. Gavaň - železniční trať na

Sachalinu od stanice Pobedino ke spojce s japonskou tratí - železniční trať k Ulan-Batorun) a silnice v Mongolsku [262)]

***261) Tábory podél řeky Kudmy, na ostrově Jagry, v osadě Rikasicha.***

***262) Při stavbě této trati museli vězňové, kteří směli chodit bez eskorty, Mongolům říkat, že jsou komsomolci a dobrovolníci. Mongolové je vyslechli a odpověděli: "Vemte si svou trať a vraťte nám naše h:: rany!"***

- dálnice Moskva-Minsk (1937-1938) - dálnice Nogajevo-Atka-Nera - stavba Kujbyševské hydroelektrárny - stavba Nižnětulomské hydroelektrárny (blízko Murmansku) - stavba Usť-Kamenogorské hydroelektrárny - stavba Balchašského měděného kombinátu (1934 až 1935) - stavba Solikamské papírny - stavba Bereznikovského chemického kombinátu - stavba Magnitogorského kombinátu (částečně) - stavba Kuzněckého kombinátu (částečně) - stavby závodů, vysokých pecí - stavba Moskevské státní Lomonosovovy univerzity (1950-1953, částečně) - výstavba města Komsomolsk na Amuru - výstavba města Sovětskaja Gavaň - výstavba města Magadanu - výstavba města Norilsku - výstavba města Dudinek - výstavba města Vorkuty - výstavba města Molotovska (Severodvinska) od roku 1935 - výstavba města Dubny - výstavba přístavu Nachodka - ropovod Sachalin-pevnina - výstavba téměř všech objektů atomového průmyslu - těžba radioaktivních prvků (uran a radium - u Čeljabinsku, Sverdlovsku a Tury) - práce v různých úpravnách a továrnách ( 1945-1948) - těžba radia v Ůchtě. Zpracování ropy v Uchtě, výroba těžké vody - těžba uhlí v Pečorské, Kuzněcké pánvi, v Karagandském, Sučanském ložisku - těžba rudy v Džezkazganu, Jižní Sibiři, Burjat-Mongolsku, Šorii, Chakasku, na Kolském poloostrově - těžba zlata na Kolymě, na Čukotce, v Jakutsku, na ostrově Vajgač, v Majkaině (Bajan-Aulský okres) - těžba apatitů na Kolském poloostrově (od r. 1930) - těžba vzácných kovů (ložisko Stalinskoje v Akmolinské oblasti, do 50. let) - těžba dříví pro export i pro vnitřní potřeby státu. Celý evropský ruský Sever a Sibiř. Nekonečný počet táborových středisek-lesních závodů zde nemůžeme uvést, je to polovina Souostroví. Přesvědčí nás o tom hned první názvy: tábory podél řeky Koin, podél řeky Ufťug Dvinskij, na řece Němi, přítoku Vyčegdy (Němci ve vyhnanství), Vyčegdě u Rjabova, Sev. Dvině u Čerevkova, Malé Sev. Dvině u Aristova…

Copak se takový seznam dá vůbec sestavit? Na jakých mapách nebo v čí paměti se dochovaly ty tisíce dočasných lesních táborových středisek, vybudovaných na rok, na dva, na tři, dokud nebyl vykácen les v nejbližším okolí. a pak úplně zbouraných? A proč jen těžba dřeva? A co úplný seznam všech ostrůvků Souostroví, které kdy vypluly na povrch - slavných stabilních táborů, které přetrvaly desetiletí, i dočasných štací podél stavby tratí, i mohutných ústředních věznic, i tranzitek ve stanech, obložených tyčkovinou? A našel by se snad někdo, kdo by na takovou mapu vepsal ještě vyšetřovací věznice? A ještě vězení v každém městě (a těch má každé několik)? A zemědělské kolonie s pracovišti pro sklizeň sena a s farmami? A drobné průmyslové kolonie, které se všude rozlézaly jako mor. A Moskvu a Leningrad bychom museli vyšrafovat zvlášť a výrazně. (Nesmíme přitom zapomenout na táborové středisko pět set metrů od Kremlu - začátek stavby Paláce sovětů.) A pak - ve 20. letech bylo Souostroví jiné, v 50. letech už bylo na docela jiných místech, zase jiné. Jak si můžeme představit pohyb v čase? Kolik bychom potřebovali map? A Nyroblag nebo Usťvymlag, Solikamské nebo Poťminské tábory - to už musí být na mapě vyznačena celá oblast - ale kdo z nás kdy ty hranice obešel?

Přece jen doufáme, že jednou takovou mapu spatříme.

- nakládání dřeva na lodi v Karelsku (od roku 1930. Po výzvách anglického tisku nepřijímat dříví, nakládané vězni, mukly z těchto prací rychle odvolali a uklidili do vnitrozemí Karelska) - dodávky na frontu za války (miny, náboje, obaly na ně, šití uniforem) - výstavba sovchozů v Sibiři a Kazachstánu…

A i když vynecháme celá 20. léta a výrobu v trestnicích, v nápravných zařízeních a v nápravně pracovních zařízeních - co dělali, co vyráběli čtvrt století (1929-1953) vězňové ve stovkách průmyslových kolonii, bez nichž ve Svazu neexistuje jediné slušné město?

A co se vypěstovalo ve stovkách a stovkách zemědělských kolonií?

Snáze uvedeme, čím se vězňové nikdy nezabývali: nikdy nevyráběli salám nebo cukrářské výrobky.

## ČÁST IV Duše a ostnatý drát

Ať tajemství vám pravím:
Ne všichni zajisté zesneme, ale všichni proměněni budeme…
I. Epištola sv. Pavla ke Korintským, 15, 51

### 1 POVZNESENÍ

A léta ubíhají…

Ne překotně, jak se v táboře žertuje - "zima-léto, zima-léto". Je to dlouhý podzim, nekonečná zima, neochotné jaro a jen léto je krátké. Na Souostroví je krátké léto. Dokonce i jeden rok - hu-u-u, jak je to dlouho! Dokonce i v jednom roce, kolik má času k přemýšlení? Tři sta třicetkrát do roka budeš přešlapovat při nástupu i v drobounkém nevlídném dešti, i v ostré sněžné vánici, i za krutého nehybného mrazu. Tři sta třicet dní budeš vykonávat nenáviděnou cizí práci a hlava přitom nebude mít co dělat. A tři sta třicet večerů se budeš mokrý, zmrzlý cestou z práce choulit a čekat, až se sejdou strážní ze vzdálených věží. A cesta tam. A cesta zpátky. A budeš se sklánět nad sedmi sty třiceti miskami šlichty, nad sedmi sty třiceti kašemi. A na svém vagónku usínat a probouzet se. Ani rozhlas, ani knihy tě nebudou rozptylovat, nejsou tu, a Pán Bůh zaplať.

A to je jen jeden rok. Ale těch je deset. Nebo dvacet pět…

A když vyčerpán podvýživou půjdeš do nemocničky, máš tam také dobrou příležitost - přemýšlet.

Přemýšlej! Něco z toho neštěstí vydumej.

Po celý ten nekonečný čas přece mozek a duše vězňů nejsou v nečinnosti?! Zdálky, v houfu vypadají jako hemžící se vši, ale patří přece jen k pánům tvorstva, ne? Vždyť i jim byla kdysi vdechnuta slaboučká jiskra Boží? Co se s ní teď stalo?

Po staletí se lidé domnívali: proto je zločinci dán trest, aby po celou dobu trestu přemýšlel o svém zločinu, aby ho trápily výčitky, aby se kál a postupně se napravil.

Avšak Souostroví GULag nemá výčitek svědomí. Ze sta tuzemců je pět z galerky, zločiny pro ně nejsou výčitkou, je to jejich sláva, sní o tom, jak je budou i nadále páchat, a ještě šikovněji, ještě drzeji. Nemají se z čeho kát. Dalších pět - brali ve velkém, ale ne od lidí: za našich časů se ve velkém dá brát jen u státu, který sám promrhává lidové peníze bez lítosti a bez rozumu - z čeho by se tedy měl takový typ kát? Snad z toho, že kdyby se byl víc rozdělil, že by byl zůstal na svobodě? A dalších osmdesát pět tuzemců

za sebou žádný zločin nemá. Z čeho se mají kát? Z toho, že si mysleli to, co si mysleli? (Ostatně, některý se dá tak omráčit a zmást, že se kaje - jak je zkažený… Vzpomeňme si na zoufalství Niny Peregudové, že není hodna Zoji Kosmoděmjanské.) Z toho, že se v bezvýchodné situaci vzdal do zajetí? Z toho, že za Němců šel pracovat, místo aby chcípl hlady? (Ostatně dovolené a zakázané se tak pomotá, že se někteří trápí: měl jsem raději zemřít, než si vydělat na ten chleba.) Z toho, že pracoval v kolchoze zadarmo a vzal si něco z pole, aby nakrmil děti : Nebo něco ze stejného důvodu odnesl z továrny? Ne, nejenže se nekaješ, čisté svědomí svítí z tvých očí jako horské jezero. (A tvoje oči, které utrpení očistilo, neomylně vidí každý stín v očích jiných - například neomylně rozeznávají práskače. ČK-GB neví o té naší schopnosti vidět pravdu očima, je to naše "tajná zbraň" proti nim, v tom nám GB nestačí.

V tom, že jsme si téměř všichni do jednoho vědomi vlastní neviny, se především lišíme od katoržníků Dostojevského nebo Jakuboviče. U nich vládne vědomí prokletého odpadlictví, u nás - bezpečné vědomí, že kteréhokoli svobodného mohou sebrat tak jako mě. Že nás ostnatý drát rozděluje jen pomyslně. Tam měla většina naprosté vědomí osobní viny, my máme pocit, že jde o jakési mnohamiliónové neštěstí.

A od neštěstí není léku. Člověk je musí přežít.

Není to snad důvod, proč jsou v táboře sebevraždy tak vzácné? Ano, vzácné, přestože si každý, kdo seděl, asi na nějaký případ sebevraždy vzpomene. Ale připomene si ještě víc útěků. Útěků bylo určitě víc než sebevražd!

(Stoupenci socialistického realismu mě mohou pochválit: prosazuji optimistickou koncepci.) I sebemrzačení bylo mnohem víc než sebevražd! Ale to je také akt lásky k životu, prostá úvaha - obětovat část pro záchranu celku. Mám dokonce dojem, že v táboře bylo statisticky na tisíc obyvatel méně sebevražd než na svobodě.

Ověřit si to pochopitelně nemohu.

Tak třeba Skripnikovová vzpomíná, jak se v roce 1931 oběsil v Medvežegorsku na ženském záchodě asi třicetiletý muž. A oběsil se v den propuštění! Tak to třeba bylo z odporu k tehdejší svobodě? (Dva roky před tím ho opustila žena, ale tenkrát se neoběsil.) V klubu ústředního statku Burepolomu se oběsil konstruktér Voronov. Komunista a stranický pracovník Aramovič, který seděl, přestože jeho trest už vypršel, se oběsil v roce 1947 na půdě strojírenského závodu v Kňaž-Pogostu. V Kraslagu za války Litevci v naprostém zoufalství - celý jejich minulý život je vůbec nepřipravil na naši krutost - šli na stráže, aby je zastřelily. Ve vyšetřovací cele ve Vladimíru Volynském se v roce 1949 málem oběsil mladý chlapec, otřesený vyšetřováním, ale Boroňuk ho zachránil. Na Kalužské zastavě se bývalý lotyšský důstojník, který ležel na lůžkové části zdravotnického oddělení, tajně vydal na schodiště - vedlo do ještě nedostavěných prázdných poschodí. Zdravotní sestravězeňkyně se po něm začala shánět a utíkala za ním. Dohonila ho na otevřené plošině balkónu v 5. poschodí.

Křečovitě ho chytila za župan, ale sebevrah se z něho vyvlékl a jen v prádle rychle vkročil do prázdna - a jako bílý blesk se za slunečního letního dne mihl před živou Velkou Kalužskou ulicí. Německá komunistka Emmy po zprávě o smrti muže vyšla z baráku na mráz neoblečena, aby se nachladila. Angličan Kelty ve vladimirském vězení si virtuózně přeřezal žíly před otevřenými dveřmi, kde stál na prahu dozorce.[263)] Opakuji, ještě mnozí mohou vylíčit podobné případy - a přesto jich na desítky miliónů vězňů nebude mnoho.

Dokonce i tyto příklady ukazují, že většina sebevražd připadá na cizince, na západníky: pro ně je přechod na Souostroví rána strašnější než pro nás, proto umírají. A pak také na pravověrné (ale bez tvrdých zubů). Můžeme to pochopit, vždyť se jim musí všechno poplést a bez přestání jim to musí hučet v hlavě. Jak má člověk vydržet?

(Zoja Zaleská, polská šlechtična, která věnovala život "věci komunismu" ve službách sovětské rozvědky, se při vyšetřování třikrát pokusila o sebevraždu: oběsila se - včas ji našli, přeřezávala si žíly - přistihli ji, vyskočila na okno v 6. poschodí, dřímající

vyšetřovatel ji stačil chytit za šaty. Třikrát ji zachránili, aby ji mohli popravit.) A vůbec - jak správně přistupovat k sebevraždě? Třeba Ans Bernštejn tvrdí, že sebevrahové vůbec nejsou zbabělci, že musí mít velkou sílu vůle. Sám si upletl provaz z obvazů.

***263) Měl kousíček emailu, odloupnutého z umyvadla. Kelty si ho schoval do boty, bota stála u postele. Kelty spustil z postele přikrývku, zakryl jí botu, vytáhl email a pod přikrývkou si přeřezal žílu na ruce. a snažil se uškrtit, přikrčiv nohy. Ale když měl před očima zelená kola a v uších mu hučelo - pokaždé podvědomé spustil nohy na zem.***

Při posledním pokusu se provaz přetrhl a on pocítil radost, že zůstal naživu.

Nepřu se, i při nejkrajnějším zoufalství je k sebevraždě možná ještě třeba i vůle. Dlouhou dobu jsem si to vůbec netroufal posuzovat. Celý život jsem byl přesvědčen, že za žádných okolností na sebevraždu ani nepomyslím. Ale není to tak dávno, co jsem se mu…'! vléci pochmurnými měsíci, kdy se mi zdálo, že zahynulo moje životní dílo, zvláště zůstanu-li naživu. A zřetelně se pamatuji na to odpuzování od života, na přílivy pocitu, že zemřít je lehčí než žít. Myslím, že v takovém stavu je třeba víc vůle k životu než k smrti. Zřejmě je to u různých lidí a v různých mezních situací různé. Proto odedávna existují dva názory.

Je velmi efektní představa, že by všechny ty nevinně postižené milióny začaly houfně páchat sebevraždu.

Přitom by způsobily vládě dvojí nepříjemnosti: dokázaly by svou nevinu a vláda by přišla o bezplatné pracovní síly. Obměkčila by se vláda? Začala by litovat své poddané…? Sotva. Stalina by to nebylo zastavilo, vzal by na svobodě ještě takových dvacet miliónů.

To se však nestalo! Umíraly stovky tisíc lidí, milióny, dohnané do nejzazší krajnosti - ale k sebevraždám to z jakéhosi důvodu nevedlo! Lidé, odsouzení k zrůdné existenci, k hladu a vysílení, k nadměrné práci - sebevraždu nepáchali!

Když jsem to zvážil, dospěl jsem k závěru, že tento důkaz je nejsilnější. Sebevrah je vždycky na konci, je to vždycky člověk v slepé uličce, člověk, který prohrál život a nemá vůli pokračovat v boji. Jestliže tyto milióny bezmocných, ubohých stvoření přece jen sebevraždu nepáchaly, znamená to, že v nich žilo nějaké nepřemožitelné vědomí. Nějaká silná myšlenka.

Bylo to vědomí všeobecné neviny. Byl to pocit, že lid prochází zkouškou - podobnou tatarské porobě.

Nemá-li se trestanec z čeho kát - na co, na co neustále myslí? "Žebrota a vězení, ne lepší učení". Vězení naučí.

Jenže - čemu?

Tak to prožili mnozí, nejen já. Naše první vězeňské nebe - to byla černá klubka mračen a černé sloupy výbuchů, bylo to nebe Pompejí, nebe Posledního soudu, protože zatčen nebyl jen tak někdo, nýbrž Já - střed tohoto světa.

Naše poslední vězeňské nebe bylo bezedně vysoké, bezedně jasné, od bledě modrého a do běla.

Všichni, až na nevěřící, začínáme stejně: chceme si rvát vlasy na hlavě - ale ta je ostříhána dohola…! Jak jsme mohli?! Jak to, že jsme neviděli své udavače? Jak to, že jsme neviděli své nepřátele? (A nenávist k ním! A jak se jim pomstít?) Jaká neopatrnost! Zaslepenost! Tolik chyb! Jak je napravit? Honem je napravit! Musím napsat… musím říci . musím vyřídit…

Ale člověk nemusí nic. A nic ho nezachrání. Ve stanovenou dobu podepisujeme článek 206, ve stanoveném termínu si vyslechneme rozsudek tribunálu nebo rozsudek zvláštní komise.

Začíná doba tranzitek. Myšlenky na budoucí tábor se mísí s myšlenkami na minulost, rádi na ni vzpomínáme: jak pěkně se nám žilo (i když špatně). Ale kolik to bylo nevyužitých možností! Kolik nepošlapaných květin…!

Kdy to teď člověk dohoní…? Jen když dožijí, jak jinak, jak moudře budu žít! Den budoucího propuštěni - září jako vycházejíc slunce!

A závěr: dožít se ho! Dožít! Stůj co stůj!

To je prosté takový slovní obrat, takový zvyk: "Stůj co stůj!"

Ale slova dostávají svůj plný smysl a je z toho strašlivá přísaha: přežít stůj co stůj. A ten, kdo tuto přísahu vysloví, kdo okem nemrkne před její rudou září - tomu vlastní neštěstí zastřelo všechno společné i celý svět.

To je velká křižovatka táborového bytí. Odsud půjdou nalevo a napravo cesty, jedna stále výš, druhá bude klesat.

Napravo půjdeš - život ztratíš, nalevo půjdeš - o svědomí přijdeš.

Vnitřní rozkaz: "Dožít se"'- je přirozeným záchvěvem živého. Kdo by se nechtěl dožít? Kdo by neměl právo se dožít? Všechny síly našeho těla jsou napjaly! Rozkaz všem buňkám: dožít se! Do prsou se vkládá mohutný náboj a srdce je obklopeno elektrickým obláčkem, aby se nezastavilo. Třicet vysílených, ale šlachovitých muklů jde pět kilometrů do lázní. Zapolární rovina, vánice. Lázničky si nezaslouží dobrého slova, koupe se tu vždy šest lidí v pěti směnách, dveře se otevírají rovnou na mráz, a čtyři směny tu stojí buď před koupáním nebo po koupání - protože nesmějí odejít bez eskorty. A nikdo nedostane nejen zápal plic, ale ani rýmu. (Deset let se takhle koupe jeden děda, je ve výkonu trestu od svých padesáti do šedesáti let. Ale už je svoboden, je doma. V teple a pohodlí je za měsíc pryč. Přestal působit příkaz - dožít se.) Ale prostě "dožít se" ještě neznamená - stůj co stůj. "Co stůj" - znamená: na úkor jiného.

Přiznáme pravdu: na této velké táborové křižovatce, v této třídírně duší nepůjde většina napravo. Žel, není to většina. Ale naštěstí to nejsou ani pouze jednotlivci. Je jich mnoho, těch lidí, kdo se takto rozhodli. Ale neupozorňují na sebe, člověk je musí poznat. Desetkrát, a znovu a znovu, měli před sebou volbu a vždycky věděli, věděli svoje.

Třeba Arnold Suzi, který se dostal do tábora asi v padesáti letech. Nikdy nebyl věřící, ale vždycky byl člověk z gruntu slušný, jinak nikdy nežil - a v táboře jinak žít nezačal. Je "západní", to znamená, že je dvojnásob nepřizpůsoben, neustále se dostává do úzkých, do těžkých situací, pracuje i na společných pracích, sedí i v trestní zóně - a přežije to, přežije a je stále týž, jako když přišel do tábora. Znal jsem ho na začátku, znal jsem ho později, mohu to dosvědčit. V táborovém životě ho sice provázejí tři příznivé okolnosti: je uznán invalidou, několik let dostává balíčky a díky hudebním schopnostem si trochu přilepší uměleckou tvořivostí. Ale tyto tři okolnosti jen mohou vysvětlit, proč zůstal naživu. Nebýt jich, byl by zemřel, ale nezměnil by se. (A ti, co zemřeli, třeba zemřeli právě proto, že se nezměnili?) A Taraškevič, docela obyčejný, prostoduchý člověk, vzpomíná: "Bylo hodně vězňů, kteří byli ochotni se za kus chleba nebo hlt machorkového kouře plazit. Se mnou to šlo s kopce, ale měl jsem čisté svědomí: vždycky jsem říkal, že bílé je bílé."

Že vězení člověka hluboce proměňuje, víme mnoho století. Je zde bezpočet příkladů jako Sylvio Pellico, který proseděl osm let, a ze zuřivého karbaníka se stal pokorným katolíkem.[264] U nás se vždycky připomíná Dostojevskij. A Pisarev? Co zůstalo z jeho revolučnosti po Petropavlovské pevnosti? Můžeme se přít, zda je to dobré pro revoluci, ale tyto změny znamenají vždy prohloubení duševního života. Ibsen psal: "Při nedostatku kyslíku zachází i svědomí."[265] Ba ne! Tak jednoduché to není! Dokonce naopak! Třeba generál

*264) S. Pellico, Moji těmnicy, SPb., 1836.*

*265) Ibsen, Vrag naroda (Nepřítel lidu).*

Gorbatov - od mládí bojoval, postupoval v armádě, neměl kdy přemýšlet. Ale sedí ve vězení, a jak je to dobře - v paměti si vybavuje různé případy: Jak podezříval nevinného ze špionáže nebo jak omylem rozkázal popravit naprosto nevinného Poláka.[266)] (Kdypak si na to ještě vzpomene! Po rehabilitaci na to už jistě moc nevzpomínal?) O těchto duchovních proměnách vězňů se psalo už hodně, na úrovni teorie vědy o vězení.

Například v předrevolučním časopise Ťuremnyj vestnik píše Lučeněckij: "Tma činí člověka citlivějším na světlo. Vynucená nečinnost v něm probouzí touhu po životě, pohybu, po práci. Ticho člověka nutí, aby se hluboce zamyslel nad svým "já", nad svým okolím, minulostí, přítomností a aby myslel i na budoucnost."

Naši osvícenci, kteří sami neseděli, cítili k vězňům jen přirozený soucit diváka. Avšak Dostojevskij, který si své odseděl, se za tresty přimlouval. To stojí za zamyšlení.

A přísloví praví: "Svoboda kazí, nesvoboda učí."

Ale Pellico a Lučeněckij psali o vězení. Ale Dostojevskij byl pro vězeňské tresty! A jaká nesvoboda učí?

Táborová? Tu se člověk zarazí.

Samozřejmě, ve srovnání s vězením je náš tábor jedovatý a škodlivý.

Samozřejmě, že nemysleli na naše duše, když nechávali bobtnat Souostroví. Ale přece jen: copak je to beznadějné - vydržet v táboře?

A co více: copak se v táboře člověk nemůže duchovně povznést?

V táborovém středisku Samarka je v roce 1946 skupina intelektuálů na prahu smrti: jsou vysíleni hladem, zimou, těžkou prací - dokonce ani spánek jim nedopřejí, nemají kde spát, baráky-zemljanky ještě nejsou hotovy. Jdou krást? Práskat? Fňukají nad zničeným životem? Ne! Vidí před sebou blízkou smrt, už ne za týdny, ale za dny. A tráví své poslední volné hodiny beze spánku takto: Sedí u zídky, Timofejev-Ressovskij z nich dává dohromady "seminář", spěchají si vzájemně sdělit, co zná jeden a neznají ostatní. Jeden druhému naposledy přednáší. Otec Savelij "o nehanebné smrti", duchovní z akademie o patristice, uniat - o dogmatech a kánonech, energetik - o zásadách energetiky budoucnosti, ekonom (z Leningradu) - jak se nepodařilo pro nedostatek nových myšlenek vytvořit zásady sovětské ekonomiky. Sám Timofejev-Ressovskij vykládá zásady mikrofyziky.

Od sezení k sezení ubývají účastníci: ti už jsou v márnici…

Ten, kdo se o to všechno může zajímat ještě v předsmrtné křeči - je intelektuál! Dovolte, milujete život? Vy, vy! Vy, co voláte a prozpěvujete si a tancujete: "Miluji tě, živote! Ach, miluji tě, živote!" Milujete? Tak tedy milujte! Ten táborový život také milujte! Je to také život!

"Kde s osudem se člověk nebije, tam duše jeho znovu ožije…"

Houby jste pochopili. Tam právě se člověk rozloží.

Naše zvolená cesta je plna ostrých zatáček. Do kopce? Nebo do nebe? Pojďte, proklopýtáme se po ní.

Den propuštění? Co nám může dát po tolika letech? Změníme se k nepoznání my, změní se naše rodina - i místa, kdysi nejbližší, nám budou připadat nade všecko cizí. Myšlenka na svobodu se od určitého okamžiku stává dokonce něčím násilným. Umělým. Cizím.

***266) Novyj mír, 1964, No 4.***

Den propuštění! "Osvobození!" Jako by v naší zemi byla svoboda? Nebo jako by mohli osvobodit toho, kdo se sám v duši neosvobodil.

Pod nohama se nám drolí kamení. Dolů, do minulosti. Je to prach minulosti. Stoupáme.

Ve vězení se dobře přemýšlí, ale ani v táboře to není špatné. Hlavně proto, že tu nejsou schůze. Na deset let jsi zproštěn jakýchkoli schůzí! Není to jako horský vzduch? Táboroví žalářníci otevřeně usilují o tvou práci a o tvoje tělo do vysílení a dokonce i do smrti, ale vůbec se nedotýkají způsobu tvého myšlení. Nepokoušejí se napravovat ti mozek a přišroubovávat ho napevno.[267] A to vytváří pocit svobody mnohem větší než je svoboda běhat po rovině.

Nikdo tě nepřesvědčuje, aby ses hlásil do strany. Nikdo z tebe netahá členské příspěvky do dobrovolných společností. Nejsou tu odbory, které tě "hájily" stejně jako advokát ex offo v tribunálu. Nejsou tu ani výrobní porady. Nemohou tě zvolit do žádné funkce, nemohou tě jmenovat žádným zmocněncem. A především, nedonutí tě, aby ses stal agitátorem. Ani abys agitaci poslouchal. Ani abys křičel, když se zatahá za provázek:

"Žádáme! Nedovolíme!" Ani aby ses dovlekl do volební místnosti a tam svobodně a tajně hlasoval pro jediného kandidáta. Nežádají od tebe socialistické závazky. Ani kritiku vlastních chyb. Ani články do nástěnných novin.

Ani interview pro oblastního dopisovatele.

Svobodná hlava - což to není přednost života na Souostroví?

A ještě jedna svoboda: nemohou tě zbavit rodiny a majetku - už je nemáš. A co nemáš, to ti ani Bůh nevezme.

To je důkladná svoboda.

Ve vězení se dobře myslí. Sebemalichernější záminka je popudem k dlouhým a závažným úvahám. Jednou za uherský rok, do tábora přijelo kino. Film je ta nejlevnější "sportovní" komedie: "První rukavice". Nudné. Ale z plátna diváka neustále poučují: "Důležitý je výsledek, a výsledek je ve váš neprospěch."

Na plátně -- smích. V sále se také smějí. Mhouříš oči, když vycházíš na táborový dvůr zalitý sluncem, a přemýšlíš o té větě. I večer o ní přemýšlíš na svém vagónku. I v pondělí ráno při nástupu. A jak dlouho ještě o ní přemýšlíš - kdypak by ses byl mohl jedné větě takhle věnovat? A v tvé hlavě pomalu svítá.

To není žert. To je nakažlivá myšlenka. Dávno se v naší vlasti ujala, ale vnucují ji víc a víc. Představa, že důležitý je jen hmatatelný výsledek, je u nás tak vžita, že když se třeba prohlašuje nějaký Tuchačevskij, Jagoda nebo Zinovjev za zrádce, který se spolčil s nepřítelem, lidé se jen diví a mnohohlasné říkají: "Co mu ještě chybělo?"

To je pěkná morální úroveň! To je kritérium! "Co mu chybělo?" Protože měl žrádla kolik chtěl, dvacet obleků a dvě dači a auto a letadlo a slávu - co mu chybělo?! Milióny našich krajanů nemohou pochopit, že by člověk mohl jednat na základě jiných motivů než zištnosti (teď nemám na mysli právě ta tři jména)!

Natolik všichni do sebe vstřebali a osvojili si: "Důležitý je výsledek." Jak to k nám přišlo?

Zpočátku - se slávou našich korouhví, s takzvanou "ctí naší vlasti". Utlačovali jsme, sekali a zabíjeli své sousedy, rozšiřovali svá území - a ve vlasti začínalo převládat vědomí: důležitý je výsledek.

Potom -- s našimi Děmidovými, Kabanichami a Cybukiny. Šplhali nahoru, nedívali se,

***267) S výjimkou nešťastného období Bělomořského a Volžského kanálu.***

po kom svými botami šlapou. A kdysi bohabojném, přímém národě stále pevněji sílilo: důležitý je výsledek.

A pak - se všemi odrůdami socialistů, a nejvíc s nejnovějším, neomylným, netrpělivym Učením, které ani nic jiného nezná než: důležitý je výsledek! Důležité je dát dohromady bojovnou stranu! Dobýt moci! Udržet ji!

Odstranit protivníky! Zvítězit ve výrobě litiny a oceli! Vypustit rakety!

I když pro ten průmysl a pro ty rakety bylo nutno obětovat i způsob života, i jednotu rodiny, i zdravý národní duch, i samotnou duši našich polí, lesů a řek - na to kašleme! Důležitý je výsledek!!

Ale to je lež! Celá léta se moříme na celosvazové katorze. Pomalu po letech, rok od roku, rosteme v chápání života. A s takové výše je zřetelně vidět. Není důležitý výsledek! Ne výsledek, ale duch! Ne to, co bylo vykonáno, ale jak. Ne to, čeho bylo dosaženo, ale za jakou cenu.

Tak je to i u nás, trestanců. Jestliže je důležitý výsledek, pak je správná i poučka: přepít stůj co stůj! To znamená stát se práskačem, zrazovat kamarády a za to se zabydlet v teple, možná i dostat podmínku. Ve světle Neomylného Učení tu zřejmě není nic špatného. Když to tak člověk udělá, bude výsledek patrně v jeho prospěch, a důležitý je - výsledek.

Nic proti tomu: je příjemné dosáhnout výsledku. Ale ne za cenu ztráty lidské tváře. Je-li důležitý výsledek, je třeba vynaložit všechny síly a myšlenky na to, aby ses dostal ze společných. Musíš se klanět, podbízet, vlichocovat, ale udržet se jako pridurek. A tak -- přežít.

Jestliže je důležitá podstata - je na čase smířit se se společnými. S hadry. S rozdrásanou kůží na rukou. S menším a horším kouskem. A možná zemřít. Ale dokud žiješ - hrdě budeš napřimovat rozbolená záda. A teď, když ses přestal bát hrozeb a nehoníš se za odměnami, teď jsi v podezíravých očích šéfů nejnebezpečnějším typem. Protože - co na tebe platí?

Dokonce začínáš rád nosit náklad smetí (ano, ale ne kamení!) a povídáš si s parťákem o tom, jak film ovlivňuje literaturu. Začínají se ti líbit chvíle, kdy si sedneš na prázdné koryto od malty a vedle své nedostavěné stěny si zapálíš. A jsi prostě hrdý, když jde kolem předák, přimhouřeným okem se podívá na tvou zedničinu, prohlédne osy zdí a řekne: "Tos dělal ty? Je to rovňoučké."

Na nic tu zeď nepotřebuješ a nevěříš, že přiblíží šťastnou budoucnost lidu, přesto však se sám na sebe usměješ - ty, ubohý, otrhaný otrok, před tímto dílem vlastních rukou. Dcera anarchisty Galja Venediktovová pracovala na marodce jako zdravotní sestra, ale když viděla, že to není léčeni, nýbrž dobré bydlo - šla ze vzdoru na společné, vzala do rukou motyku a lopatu. A říká, že duchovně ji to zachránilo.

Dobrému člověku i suchar slouží ke zdraví, zlému ani maso nejde k duhu. (Je to sice tak, ale co když ani suchar není…?) A jestliže ses jednou tohoto cíle - "přežít stůj co stůj" zřekl a dal se na cestu klidných a prostých - nesvoboda začne tvou dřívější povahu podivuhodně proměňovat. Proměňovat ve směru pro tebe naprosto neočekávaném.

Zdálo by se, že zde v člověku musí vyrůstat zlé city, zmatek utlačovaného, neusměrněná nenávist, podráždění, nervozita. Revolucionáři minulosti nám o tom zanechali hodně svědectví. Serafimovič v jedné povídce popisuje takovou společnost vyhnanců. Bolševik Olminskij píše: "Hořkost a zloba - tyto pocity trestanec tak dobře zná, jsou tak blízké jeho duši." Vyléval si vztek na těch, kdo za ním chodili na návštěvy. Píše, že ztratil jakoukoli chuť do práce. Ale ruští revolucionáři přece nedostávali a neodpykávali si (masově) skutečné (velké) tresty. A sám nevíš jak, v nezachytitelném toku času v tobě nesvoboda vychová výhonky citů zcela opačných.

Byls kdysi prudký a netrpělivý, neustále jsi někam spěchal, stále jsi měl málo času. Teď ho máš nadbytek, nasákls časem, jeho měsíci a roky, za sebou i před sebou - a v tvých žilách se rozlévá jako blahodárná, uklidňující tekutina - trpělivost.

Stoupáš…

Kdysi jsi nikomu nic neodpustil, nelítostně jsi odsuzoval a stejně bezmezně vynášel teď se základem tvých nekategorických soudů stala vše chápající měkkost. Poznals sám sebe jako slabého - a můžeš nyní pochopit cizí slabost. A podivit se síle jiného. A chtít se přiučit.

Pod nohama se nám drolí kamení. Stoupáme…

Tvé srdce i tvá kůže se lety pokrývají pancířem sebeovládání. Neukvapuješ se s otázkami, neukvapuješ se s odpověďmi, tvůj jazyk ztratil elastickou schopnost lehké vibrace. Tvé oči nezazáří radostí při dobré zprávě a neztemní neštěstím.

Protože si teprve musíš ověřit, bude-li to opravdu tak. A je třeba si teprve ujasnit, co je radost, co je neštěstí.

Tvoje životní pravidlo nyní zní: neraduj se, když najdeš, neplač, když ztratíš.

Tvoje duše, dříve vyprahlá, utrpením nabírá šťáv. Učíš se milovat - když ne bližní, jako křesťan, tak aspoň své blízké.

Ty blízké duchem, kteří jsou kolem tebe v tvé nesvobodě. Kolik z nás doznává: právě ve vězení jsme poprvé poznali skutečné přátelství!

A také ty blízké krví, kteří byli kolem tebe v minulém životě, kteří tě milovali, zatímco tys je tyranizoval…

To je vděčný a nevyčerpatelný směr tvých myšlenek: přezkoumej svůj minulý život. Vzpomeň si na všechno, cos udělal špatného a hanebného, a zamysli se - nemohl bys to teď napravit?

Ano, zavřeli tě do vězení pro nic za nic, před státem a jeho zákony se nemáš z čeho kát. Ale před svým svědomím? Ale před jinými lidmi?

Ležím po operaci na chirurgickém pokoji táborové nemocnice. Nemohu se pohnout, je mi horko a mám zimnici, ale myšlenky nepřecházejí v blouznění - jsem vděčen doktoru Borisu Nikolajeviči Kornfeldovi, který sedí u mého lůžka a celý večer povídá. Světlo nesvítí, aby mě nepálilo do očí. Jsme tu my dva, nikdo jiný na pokoji není.

Dlouho a vášnivě mi vypráví příběh své konverze z židovského náboženství ke křesťanskému. K této konverzi ho, vzdělaného člověka, přivedl nějaký spoluvězeň, nenápadný stařík typu Platóna Karatajeva. Podivuji se hloubce přesvědčení novokřtěnce, horoucnosti jeho slov.

Málo se známe a mě neléčí, ale prostě se tu nemá komu svěřit. Je to měkký, vlídný člověk, nevidím v něm nic špatného a nic špatného o něm také nevím. Je mi však divné, že Kornfeld už dva měsíce nevychází z nemocničního baráku, zavřel se tu, pracuje, vyhýbá se táboru.

To znamená, že se bojí, aby ho nezabili. V našem táboře nedávno přišlo do módy vraždit práskače. Má to opravdu velký ohlas. Ale kdo se může zaručit, že jde jen o práskače? Jednoho zabili evidentně k vyrovnání hanebných osobních účtů. Proto Kornfeldovo dobrovolné vězení v nemocnici ještě vůbec nedokazuje, že je práskač.

Je už pozdě. Celá nemocnice spí. Kornfeld končí své vyprávění:

"A vůbec, víte, přesvědčil jsem se, že žádný trest v tomto pozemském životě nepřichází nezaslouženě. Zřejmě může přijít za něco jiného než za to, čím jsme se opravdu provinili. Ale probereme-li svůj život a hluboce se zamyslíme, vždycky najdeme ten svůj zločin, za který nás právě postihla rána."

Nevidím mu do tváře. Do okna pronikají jen rozptýlené odrazy světel v zóně a jako žlutá elektrická skvrna svítí dveře na chodbu. Ale v jeho hlase je takové mystické poznání, že se zachvívám.

To jsou poslední slova Borise Kornfelda. Tichounce odchází noční chodbou do sousedního pokoje a tam uléhá ke spánku. Všichni spí, nemá už si s kým promluvit. Usínám také já.

Ráno se probouzím hlukem běhání a dupání na chodbě. Zdravotníci nesou Kornfeldovo tělo na operační stůl.

Ve spánku dostal osm ran zednickým kladivem do hlavy (u nás je zvykem vraždit hned po budíčku, kdy jsou baráky již otevřeny, ale ještě nikdo nevstal a nehýbe se). Na operačním stole umírá, aniž nabyl vědomí.

Tak se stalo, že prorocká Kornfeldova slova - byla jeho posledními slovy na zemi. A protože byla řečena mně, stala se pro mě odkazem. Takový odkaz člověk se sebe nesetřese pokrčením ramen.

Ale v té době jsem již sám dorostl k podobné myšlence.

Měl bych tendenci dodat jeho slovům význam obecného životního zákona. Tu se ale člověk snadno zaplete.

Musel by uznat, že ti, co byli potrestáni ještě krutěji než vězením popravením, upálením - jsou nějakými superzločinci. (A přitom právě nevinní jsou trestáni nejvíc.) A co bychom pak řekli o svých zřejmých mučitelích: proč osud netrestá je? Proč si blahobytně žijí?

(Dalo by se to vyřešit jen tím, kdybychom přiznali, že smysl pozemské existence není v blahobytu, jak jsme si všichni zvykli, nýbrž v rozvíjení duše. Z tohoto hlediska jsou naši mučitelé potrestání nejstrašněji: stává se z nich dobytek, klesají pod úroveň lidstva. Z tohoto hlediska trest stíhá ty, jejichž rozvoj je slibný.) V posledních Kornfeldových slovech je však něco přitažlivého, co pro sebe naprosto přijímám. A mnozí to přijmou pro sebe.

V sedmém roce vězení jsem se dostatečně probral svým životem a pochopil jsem, za co je to všechno: i vězení, i zhoubný nádor navíc. Nereptal bych, kdyby ani tento trest nebyl shledán dostatečným.

Trest? Ale kdo ho uložil? No povězte, kdo ho uložil?

V tomto pooperačním pokoji, odkud Kornfeld odešel na smrt, jsem dlouho ležel a stále jsem o samotě v bezesných nocích, probíral vlastní život a podivoval jsem se jeho zvratům. Zvykl jsem si v táboře ukládat myšlenky do zrýmovaných veršů, abych si je zapamatoval. Nejlépe bude, když je tu uvedu tak, jak vypadaly na nemocničním lůžku, když se za okny trestanecký tábor otřásal po vzpouře.

Jak se stalo, že úplně, dočista vše jsem zmarnil z semen přeblahých? Vždyť jsem strávil své mládí dojista v zpěvu jásavém chrámů Tvých.

Bleskem moudrost knižní se skvěla, pyšný mozek můj pochyb byl prost, všechno tajemství zná mysl smělá a svůj osud jsem hnět jako vosk.

Duha barev kdes v dálce kynula, krev se bouří a v žilách proudí. A bez hluku, tiše se sesula hradba viry v mé mladé hrudi.

Prošel jsem mezi bytím a nebytím, klopýtal, propast zela mi vstříc. Hledím v úžasu, díky Ti, díky Ti, bez Tebe bych nebyl nic.

Ne můj rozum a ani přání mé ozářily cesty, kde tápu. Smyslu vyššího světlo zářivé teprv nyní opravdu chápu.

Teď už zase svět láskou Tvou měřím, živou vodu znovu chutnám.

Bože vesmírný! Já znovu věřím, když jsem Tě zapřel, nebyl jsem sám!

Když jsem se ohlédl, shledal jsem, že jsem po celý svůj uvědomělý život nechápal ani sám sebe, ani své usilování. Dlouho jsem považoval za blahodárné, to co bylo pro mne zhoubné, a stále jsem se dral směrem opačným, než jaký jsem skutečně potřeboval. Ale tak jako moře strhává nezkušeného plavce vlnou a vymrští ho na břeh, tak i mě údery neštěstí bolestně vracely na pevnou půdu. A jenom tak jsem mohl projít tou cestou, již jsem si vždycky skutečně přál.

Na svých ohnutých, málem zlomených zádech mi bylo dáno odnést si z vězení tuto zkušenost: jak se člověk stává zlým a jak dobrým. V opojení raných úspěchů jsem se považoval za neomylného a byl jsem krutý. Při nadbytku moci jsem byl vrahem a násilníkem. V nejhorších okamžicích jsem byl přesvědčen, že jednám dobře, a měl jsem pro to logické důvody. Na shnilé vězeňské slámě jsem v sobě ucítil první záchvěvy dobra. Postupně jsem pochopil, že čára, která rozděluje dobro a zlo, neleží mezi státy, mezi třídami, mezi stranami - že protíná každé lidské srdce a všechna lidská srdce. Tato čára je proměnlivá, po léta v nás kolísá. I v srdci, zachváceném zlem, si uchovává maličké předností dobra. I v srdci nejdobrotivějším - nevykořenitelný koutečEk zla.

Od té chvíle jsem pochopil pravdu všech náboženství světa: bojují se zlem v člověku (v každém člověku). Zlo ze světa se úplně zapudit nedá, můžeme je však v každém člověku zmenšit.

Od té chvíle jsem pochopil lež všech revolucí v dějinách: ničí jen nositele zla, své současníky (a ve spěchu omylem i nositele dobra) -- ale samo zlo, v míře ještě zvýšené, dědí.

Ke cti 20. století slouží Norimberský proces: ničil samu zlou myšlenku, velmi málo zabíjel lidi jí nakažené (to pochopitelně není Stalinova zásluha, ten by raději méně vysvětloval a víc popravoval).

Pokud se lidstvo do 21. století samo nevyhodí do povětří a nezničí - třeba tento směr zvítězí…

Vždyť když nezvítězí - budou celé lidské dějiny prázdným přešlapováním bez sebemenšího smyslu! Kam a proč tedy spějeme? Bit nepřítele palicí - to uměl už jeskynní člověk. "Poznej sám sebe!" Nic tak nepřispívá k tomu, že se v nás probouzí pochopení všeho, jako drásavé přemýšlení nad vlastními zločiny, nedostatky a chybami.

Slyším-li po takových těžkých mnohaletých úvahách o tvrdostí našich úředníků, o krutosti našich katanů vzpomínám sám na sebe s kapitánskými výložkami, na pochod své baterie po Východním Prusku, zachváceném požáry, a říkám:

"Copak jsme my byli lepší…?"

Když někdo přede mnou hubuje na změkčilost Západu, na jeho politickou krátkozrakost, nejednotnost a zmatenost - připomínám:

"Copak jsme my byli před Souostrovím pevnější? Byly naše myšlenky silnější?" Proto se obracím k letům svého věznění a říkám často k údivu lidí kolem: "Buď požehnáno, vězení'"

Lev Tolstoj měl pravdu, když toužil po tom, aby se dostal do vězení. Od určitého okamžiku tento obr začal zasychat. Vězení skutečně potřeboval, jako země po dlouhém suchu potřebuje liják."

Všichni spisovatelé, kteří psali o vězení, aniž byli sami seděli, považovali za svou povinnost vyjadřovat vězňům účast a vězení proklínat. Poseděl jsem si tam dost dlouho, vypěstoval jsem tam svou duši a s pevným přesvědčením říkám:

"Buď požehnáno, vězení, žes bylo v mém životě!"

(A z hrobů mi odpovídají: "Tobě se to mluví, když jsi zůstal naživu!")

## 2 NEBO ROZKLAD?

Někdo mě však přerušuje: mluvíte o něčem docela jiném! Zase jste se dostal do vězení. A máte mluvit o táboře.

Ale myslím, že jsem právě o táboře mluvil. No dobře, budu zticha. Nechám mluvit opačné názory. Mnozí táboroví vězňové se mnou budou polemizovat a řeknou, že žádné "povznesení" neviděli, že to je nesmysl, zatímco rozklad - viděli na každém kroku. Nejdůrazněji a nejvýznamněji (protože už to všechno má napsané) bude oponovat Šalamov: "V podmínkách tábora lidé nikdy nezůstávají lidmi, k tomu nejsou tábory stvořeny."

"Všechny lidské city - láska, přátelství, závist, láska k lidem, milosrdnost, touha po slávě, čestnost - to všechno nás opustilo spolu s masem svalstva… Neměli jsme hrdost, sebevědomí a žárlivost nebo vášeň nám připadaly jako marťanské pojmy… Zůstala jen zloba - nejtrvanlivější lidský cit."

"Pochopili jsme, že pravda a lež jsou vlastní sestry."

"Přátelství se nerodí ani v bídě, ani v neštěstí. Jestliže mezi lidmi vzniká přátelství, znamená to, že podmínky nejsou mezně těžké. Jestliže bída a neštěstí lidi spojily - znamená to, že nejde o mezní případy. Hoře není dost ostré a hluboké, může-li je člověk sdílet s přáteli."

Šalamov tu přistupuje jen na jedno: povznesení, prohloubení, rozvíjení osobnosti je možné ve vězení. Ale "… tábor - je negativní školou života od začátku až do konce. Nic potřebného, užitečného si odsud nikdo neodnese. Vězeň se tu naučí lstivosti, lhaní, malým i velkým podlostem… Když se vrací domů, vidí, že za dobu pobytu v táboře nejen nevyrostl, ale že se jeho zájmy staly ubohými a hrubými."[268)] S tímto rozlišením souhlasí i J. Ginzburgová: "Vězení lidi povznášelo, tábor je demoralizoval."

A co tu můžeme také namítnout?

Ve vězení (v samotce, ale i v normální cele) je člověk postaven tváří v tvář svému neštěstí.

***268) Šalamov také považuje za příčinu skleslosti a rozložení člověka v táboře to, že "po dlouhá léta žije podle cizí vůle a cizího rozumu". Ale tu příčinu uvádím v poznámkách především proto, že lze totéž říci i o mnoha svobodných (když nepočítáme prostor k jednání v maličkostech, který mají i vězňové). Za druhé proto, že nuceně fatalistický charakter tuzemce Souostroví, daný tím, že nezná svůj osud a nemůže jej ovlivnit - ho spíše zušlechťuje, zbavuje malicherného snažení.***

Toto hoře je jako hora, ale musí je do sebe pojmout, zvyknout si na ně a zpracovat je v sobě a sebe v něm.

To je nejvyšší morální činnost, to vždycky každého zušlechtilo.[269)] Souboj s lety a zdmi - to je morální proces a cesta k povznesení (pokud je zvládneš). Pokud prožíváš ta léta s kamarádem, nemusíš ty zemřít, aby on žil, a on nemusí zemřít, abys přežil ty. Máte možnost se vzájemně podporovat a obohacovat, nemusíte spolu bojovat.

Vypadá to tak, že v táboře tato možnost není. Chléb se nerozdává v rovnoměrných kousíčcích, ale hází se na hromadu - ber! Odstrč souseda a vyrvi mu kus! Chleba se přiděluje tolik, aby na každého živého připadal jeden nebo dva mrtví. Chléb je zavěšen na jedli poraž ji. Chléb je uložen v šachtě - zalez tam a vytěž ho. Můžeš přemýšlet o svém neštěstí, o minulosti a budoucnosti, o lidstvu a o Bohu? Tvá hlava je zaměstnána malichernými úvahami, za nimiž nevidíš nebe, a zítra zjistíš, že neměly žádnou cenu. Nenávidíš práci je to tvůj úhlavní nepřítel. Nenávidíš lidi kolem - jsou to tví sokové v životě a smrti.[270)] Vysiluje tě napětí závisti a nepokoje, že někde teď za tvými zády rozdělují chléb, který mohl připadnout tobě, že někde za stěnou loví z kotle bramboru, která se mohla dostat do tvé misky.

Táborový život už je takový, že závist ze všech stran leptá duši, i tu sebechráněnější. Závist zahrnuje i trestu i samotnou svobodu. Tak třeba v 45. roce my, osmapadesátníci, vyprovázíme za bránu kriminální (jsou propuštěni na základě stalinské amnestie). Co k nim cítíme? Radost, že jdou domů? Nikoli, závist, protože je nespravedlivé je propustit a nás držet. Nebo V. Vlasov, dostal dvacítku, prvních deset let sedí klidně - protože kdo nesedí deset let? Ale v letech 1947-48 mnohé začínají propouštět - a on závidí, je nervózní, trpí: jak to, že on dostal dvacet? Je to tak protivné sedět druhou desítku. (Neptal jsem se ho, ale předpokládám, že se asi uklidnil, když se do tábora začali ti propuštění vracet jako recidivisté.) A v letech 1955-1956 je masově propuštěna osmapadesátka, zatímco kriminální zůstávají v táboře. Co cítí? Mají pocit spravedlnosti, že utýraní osmapadesátníci dostali po čtyřiceti letech pronásledování konečně milost? Ne, vládne závist (dostal jsem v roce 1963 hodně takových dopisů): propustili "nepřátele, se kterými nás, kriminální, vůbec nelze srovnávat", a my sedíme? Proč?

Ještě tě neustále sužuje strach: ztratit i tu ubohou úroveň, na níž se držíš, ztratit svou ještě ne nejtěžší práci, sletět do transportu, dostat se do zóny zostřeného režimu. A také tě bijí, jsi-li nejslabší, nebo ty biješ slabšího.

Není tohle prznění duší? Starý táborový mukl A. Rubajlo říká této zhoubné prašivině, jíž člověk propadá pod vnějším tlakem - duchovní lišej.

Kdy a čím se můžeš povznést nad tyto zlé pocity a napětí malicherných úvah? Čechov dávno před našimi NPT uviděl a pojmenoval jev prznění duší na Sachalinu. Správně píše: vady trestanců vyplývají z jejich podřízeného postavení, zotročení, strachu a neustálého hladu. K těmto vadám patří: prolhanost, chytráctví, zbabělost, malomyslnost, udavačství, zlodějství. Zkušenosti trestancům ukázaly, že v boji o existenci je lež nejspolehlivějším prostředkem.

Není to všechno u nás v stonásobném měřítku…? Bylo by tedy spíše na místě nehlásat nějaké domnělé táborové "povznášení", nýbrž vylíčit stovky a tisíce případů skutečného rozkladu. Uvést příklady, jak nikdo nemůže odolat táborové filozofii, kterou zformuloval v

***269) A jak se lidé ve vězení stávají zajímavými! Znám lidi, kteří se stali k smrti nudnými, jakmile se octli na svobodě - a ve vězení se člověk nemohl rozhovoru s nimi nabažit.***

***270) P. Jakubovič: "Téměř žádný katoržník nemá nikoho rád." A to tam přece nešlo o to, kdo přežije.***

Džezkazanu úkolář Jaška: "Čím víc svinstva lidem uděláš, tim víc si tě budou vážit." Měli bychom spíše povědět, jak vojáci, kteří ještě nedávno byli na frontě (Krada, 1942), se jen dechli vzduchu galerky - a už začali sami střečkovat, utlačovat Litevce, z jejich potravin a věcí si přilepšovat, a vy jděte k čertu, zelení! Jak to někteří vlasovci začali v táboře hrát na zloděje, protože se přesvědčili, že jen tak se dá v táboře přežít. Nebo o tom docentovi literatury který se stal pachanem galerky. Měli bychom se podivit, jak nakažlivá je táborová ideologie - na příkladě Čulpeněva. Čulpeněv vydržel sedm let společných prací v lese, stal se slavným dřevorubcem, ale dostal se se zlámanou nohou do nemocnice. A pak mu nabídli, aby se stal úkolářem. Vůbec to už nepotřeboval, dva a půl zbývajících let by to byl jako dřevorubec vydržel, velení se s ním vychloubalo a hýčkalo ho - ale jak odolat pokušení? Vždyť podle táborové filozofie platí "Když ti dávají, ber!" A Čulpeněv jde dělat úkoláře - jenom na šest měsíců, nejneklidnějších, temných, nebezpečných měsíců z celého jeho trestu.

(A teď má trest dávno za sebou, o borovicích vypráví s upřímným úsměvem ale kámen na srdci zůstal po těch, co zemřeli na jeho poháněni: dvoumetrový Lotyš, námořní kapitán - a nebyl sám…) K jakému "duchovnímu lišeji" lze dohnat vězně v táboře vědomým rozeštváváním! V Unžlagu v roce 1950 Mojsejevajtová, už duševně nenormální (ale eskorta ji nadále vodila do práce), se bez ohledu na stráže vydala "k mámě". Chytli ji, u strážnice přivázali ke sloupu a prohlásili, že "za útěk" nebude mít celý tábor příští neděli volno (běžná metoda). A brigády, které se vracely z práce, plivaly na přivázanou ženu, někdo ji i bil: "Kvůli tobě, svoloči, nebude volno!" Mojsejevajtová se blaženě usmívala.

A jakou demoralizaci znamená to demokratické a pokrokové hlídání vězňů, sebeochrana jak my říkáme, vyhlášená již v roce 1918? Vždyť to je jeden z hlavních směrů prznění. Jsi potrestán, jsi vytržen ze života duší v táboře: vyzvat trestance, aby hlídal. Jsi dole, jsi ale chceš, abys nebyl na úplném dně? Chceš ještě nad někým stát s puškou? Nad svým bratrem? Tu máš! Drž!

Když bude chtít uprchnout - střílej! Budeme tě dokonce oslovovat soudruhu, dáme ti rudoarmejský příděl.

A on je na to hrdý. A lokajsky svírá pažbu. A střílí. A ještě přísněji než skuteční svobodní strážní. (Jak to máme poznat: byla to skutečně zaslepená víra v "sociální iniciativu"? Nebo chladná, pohrdavá úvaha, počítající s nejnižšími lidskými pudy?) Ale vždyť to nebyla jen sebeobrana, ale také dozor, útlak, uskutečňovaný vězni - ve 30. letech byli muklové i veliteli ZTS. I vedoucími dopravy. I vedoucími výroby. (A jak jikd ž b l0 37 čekistů na 100 000 muklů Bělomořského kanálu?) Dokonce i operativní nak, y y zmocněnci byli z muklů! Dál se v "iniciativě" už jít nedá: sami sebe vyšetřovali! Sami proti sobě verbovali práskače!

Ano. Ano. Nebudu tu však zkoumat tyto nekonečné případy zprznění duší. Všichni je znají, psalo se o nich a bude psát. Pokud jde o mě, stačí, když je zaznamenám. To je obecný směr, zákonitost.

Proč bychom měli o každém domě opakovat, že za mrazů vychladne? Je zajímavější zjišťovat, že existují domy, které drží teplo i v mraze. všichni kdo seděli v táboře, jsou duchovně zbídačeni. Ale já, kdykoli si Šalamov říká, vzpomenu na nějakého mukla nebo potkám bývalého spoluvězně - vždycky vidím, že je to osobnost.

Šalamov sám na jiném místě píše: "Přece nebudu udávat jiné! Přece se nestanu vedoucím brigády, abych jiné honil do práce."

A pročpak, Varlame Tichonoviči? Pročpak najednou nechcete být práskačem nebo brigadýrem, když nikdo v táboře nemůže uniknout té šikmé ploše demoralizace? Když pravda a lež jsou vlastní sestry? To znamená, že jste se přece jen nějaké větvičky chytil? Zachytil jste se o nějaký kámen - a dál už jste neklesal? Třeba zloba není přece jen nejvytrvalejší cit? Nevyvracíte svou osobností a svými verši svou vlastní koncepci?[271)] A jak si vedou v táboře (o tom jsme se zmiňovali nejednou) skutečně věřící lidé? V této knize jsme už pozorovali jejich vytrvalý pochod Souostrovím - jakési mlčenlivé procesí s neviditelnými svícemi. Lidé tu padají jako pod palbou kulometu - a další se postaví na jejich místo a zase jdou. Pevnost ve 20. století nevídaná!

A vůbec v tom není žádná póza, žádný patos. Třeba teta Dusja Čmilová - klidná, úplně negramotná stařenka s kulatou tváří. Eskorta vyvolává:

"Čmilová! Články!" Měkce, vlídně odpovídá:

"Copak se, panáčku, ptáš? Tam je to napsáno, já si všechny nepamatuji!" (Má celou paletu bodů osmapadesátky.) "Trest!" Teta Dusja vzdychá. Neodpovídá tak zmateně proto, aby eskortu rozzlobila. Upřímně se zamýšlí nad tou otázkou: trest? Délka, čas trestu? Copak je to lidem dáno vědět…? "Jaký trest…! Až mi Bůh odpustí hříchy - do té doby budu sedět."

"Jsi ty ale nána hloupá!" směje se eskorta. "Máš patnáct let a všechno si odsedíš, možná i víc."

Ale sedí dva a půl roku, nikam nepíše - a najednou přípis: propustit!

Jak by člověk těmto lidem nezáviděl? Copak jsou jim okolnosti příznivější? Sotva! Víme, že "jeptišky" drželi na trestních ZTS jen s prostitutkami a galerkou. A přitom - kdo z věřících si nechal zprznit duši? Umírali, to ano, ale s čistou duší.

A jak vysvětlit, že někteří nepevní lidé se právě v táboře obrátili na víru, víra je posílila, takže přežili a uchovali si duši?

A ještě mnozí, jiní, rozptýlení a nenápadní, prožívají svůj osudový obrat a nezmýlí se ve volbě. Jsou takoví, kteří si dokáží všimnout, že zle není jen jim, že vedle nich je někomu ještě hůř, ještě tíž.

A co všichni, kteří se přes hrozbu trestní zónou a novým trestem odmítli stát práskači? Jak vůbec vysvětlit Grigorije Ivanoviče Grigorjeva, půdoznalce? Jako vědec odešel v roce 1941 dobrovolně do domobrany, dál už to známe - zajetí u Vjazmy. Celou dobu německého zajetí strávil v táboře. Dál už to známe - u nás zatčen.

Desítka. Seznámil jsem se s ním v zimě na společných pracích v Ekibastauze. Z jeho velkých klidných očí vyzařovala přímost, jakási nezlomná přímost. Tento člověk se nikdy nedokázal duchovně pokořit - ani v táboře se nepokořil, přestože z deseti let jen dva roky pracoval v oboru a téměř celou dobu nedostával balíčky. Ze všech stran mu vštěpovali táborovou filozofii, táborovou demoralizaci, ale nedokázal si je osvojit. V Kemerovských táborech (Antibess) ho vytrvale verboval operativec. Grigorjev mu odpověděl zcela otevřeně:

"Je mi protivné s vámi mluvit. Budete mít dost ochotných i beze mě." - "Přilezeš po čtyřech, svoloči!" - "Raději se pověsím na nejbližší větvi." A poslali ho na trestní středisko. Vydržel tam půl roku. Copak to, dělal chyby ještě neodpustitelnější: když se dostal na zemědělské vzdálené pracoviště odmítl

***271) Žel, rozhodl se, že nevyvrátí… Jaksi tvrdohlavé pokračoval v tom sporu… 23. února 1972 se v časopise Litěratumaja gazeta své knihy zřekl (nevím proč, všechny hrozby už byly minulostí): "Problematika Kolmyských povídek je už dávno překonána životem." Prohlášení bylo otištěno ve smutečním rámečku a tak jsme všichni pochopili, že Šalamov zemřel. (Poznámka z roku 1972.)***

vedení brigády (nabídli mu to jako půdoznalci)! Pilně však plel a kosil. A ještě hloupější chyba: v Ekibastauze v kamenolomu odmítl být účetním - jen proto, že by byl musel pracantům připisovat tuchtu, za kterou se pak bude odpovídat (a to se neví, zda opravdu) věčně opilý volňas-parťák, až vystřízliví. A šel lámat kámen! Jeho obludná, nepřirozená poctivost šla tak daleko, že když chodil s brigádou skladu zeleniny třídit brambory - nekradl je tam, ačkoli všichni pochopitelně kradli. Byl zařazen do privilegované brigády mechanické dílny pro údržbu přístrojů čerpací stanice - a opustil to místo jen proto, že odmítl prát ponožky civilnímu svobodnému stavbyvedoucímu Trejvišovi (spolubrigádníci ho přemlouvali: "Copak ti není jedno, jakou práci budeš dělat?" Ne, jak je vidět, nebylo mu to jedno!). Tolikrát zvolil horší a těžší los, jen aby duše zůstala čistá! A nepošpinil se ani trochu, jsem toho svědkem. Co více: jasný, nezkažený duch podivuhodně ovlivňuje tělo člověka (teď se takovému vlivu vůbec nevěří, lidé ho nechápou). A tak organismus již staršího (kolem 50 let) Grigorije Ivanoviče v táboře sílil: úplně se mu ztratil kloubový revmatismus, a po prodělaném tyfu byl zvlášť zdravý: chodil v zimě v papírových pytlích, do kterých si vystřihl díry pro hlavu a pro ruce - a nenastydl!

Není tedy správnější říci, že žádný tábor nemůže rozložit lidi, v nichž je pevné jádro, kteří nežijí tou ubohou ideologií "Člověk je stvořen pro štěstí", již z každého - vyrazí první rána úkolářova klacku?

V táboře se demoralizují lidé, kteří před příchodem do tábora neznali žádnou mravnost, jimž se nedostalo duchovní výchovy. (To vůbec není teoretický příklad, za našich slavných padesátých let vyrostly takto milióny.) V táboře se demoralizují lidé, kteří byli shnilí již na svobodě. Nebo k tomu byli připraveni. Protože i na svobodě probíhá prznění duší, někdy mnohem důkladnější než v táboře. Nebyl snad ten důstojník eskorty, který poručil přivázat Mojsejevajtovou ke sloupu hanby, víc zprzněn, než všichni plivající táboroví muklové?

A když už o tom mluvíme: plivali po ní všichni? Třeba to byli z každé brigády dva? Nejspíš to tak bylo.

Taťana Faliková píše: "Pozorovala jsem lidi a přesvědčila jsem se, že v táboře se nemohl stát bídákem někdo, kdo jím nebyl už dříve."

Jestliže se člověk v táboře rychle stává bídákem, možná, že se v něm jen otevírá vnitřní bídáctví, že to není nic nového, že to prostě dříve nepotřeboval?

N. A. Vojčenko se domnívá: "V táboře neurčovalo bytí vědomí, naopak - na vědomí lidské podstaty a na víře v ni záviselo, zda se z člověka stane zvíře nebo zda zůstane člověkem."

To je ostrý a rozhodný soud… Ale není to jen jeho mínění. Malíř Ivašev-Musatov vášnivě dokazuje totéž.

Ano, mrzačení duší v táboře bylo masovým jevem. Nejen proto, že tábory byly strašlivé, ale také proto, že my, sovětští lidé, jsme vstupovali na půdu Souostroví duševně nevyzbrojeni - byli jsme k zprznění připraveni dávno, již na svobodě nás to zasáhlo. Proto jsme ochotně poslouchali staré mukly, "jak je třeba žít v táboře".

Ale jak je třeba žít (a jak zemřít) musíme vědět i bez nějakého tábora.

Třeba, Varlame Tichonoviči, přátelství mezi lidmi v bídě a neštěstí přece jen vzniká, dokonce i v mezním neštěstí - ale ne mezi takovými suchými a hnusnými lidmi, jací se stali z nás po výchově našich desetiletí?

Je-li mrzačení duší tak nevyhnutelné, proč Olga Lvovna Sliozbergová neopustila mrznoucí kamarádku na lesní cestě a zůstala s ní přesto, že jí samé hrozila téměř jistá zkáza - a přesto ji zachránila? Není tohle opravdu krajní neštěstí?

Je-li mrzačení duší tak nevyhnutelné, odkud se bere Vasilij Mefoďjevič Jakovenko? Odpykal si dva tresty, právě byl propuštěn a bydlel jako volňas na Vorkutě, zrovna se učil žít bez eskorty a vít první hnízdečko.

Rok 1949. Na Vorkutě začínají zavírat bývalé mukly, dostávají nové tresty. Psychóza zavírání! Mezi volňasy je panika! Jak se udržet? Jak být co nejméně nápadný? Byl však zatčen J. D. Grodzenskij, Jakovenkův přítel z vorkutského tábora, při vyšetřování se dostává na pokraj sil, nemá mu kdo nosit balíčky. A Jakovenko směle balíčky nosí. Když chcete, vy psi, seberte i mě!

Pročpak se tento člověk ubránil rozkladu?

A všichni, kdo zůstali naživu, zdalipak si nevzpomenou na toho, někoho jiného, kdo jim v táboře podal ruku a v kritickém okamžiku je zachránil?

Ano, tábory byly vypočítány a zaměřeny na zprznění duší. Ale to neznamená, že se jim podařilo zdeptat každého.

Tak jako v přírodě nikdy neprobíhá okysličování bez redukce (jedno je okysličováno, druhé je současně redukováno), tak ani v táboře (a všude v životě) není rozklad bez současného povznášení. Jsou spojeny.

V další části, doufám, ukáži, jak v jiných táborech, v těch zvláštních, se od určité doby vytvořilo jiné ovzduší: proces mrzačení byl velmi ztížen a proces povznášení se stal přitažlivým i pro táborové skety.

Ano, ale co náprava?Jakpak je to s nápravou? ("Náprava" je pojem společenský a právní a s povznesením totožný není.) Všechny soudní soustavy na světě, nejen ta naše, prahnou po tom, aby si zločinci trest nejen odpykávali, nýbrž aby se napravili, to znamená, aby se podruhé neoctli na lavici obžalovaných, zejména ne pro stejný zločin.[272)] Dostojevskij volá: "Koho kdy napravila katorga?"

Myšlenka nápravy byla i v ruském zákonodárství po zrušení nevolnictví (celý Čechovovův Sachalin vychází z této myšlenky). Uskutečňovala se však se zdarem?

P. Jakubovič o tom hodně přemýšlel a píše: teroristický režim katorgy "napravuje" jen ty nedemoralizované, ale ti by ani jinak podruhé zločin nespáchali. A již zkaženého tento režim jen demoralizuje, nutí, aby byl lstivý, pokrytecký, aby pokud možno nenechával po sobě stopy.

Co bychom měli říkat o našich NPT?! Teoretici vězeňství (Gefängniskunde) se vždycky domnívali, že vězení nemá přivádět člověka k úplnému zoufalství, že mu musí nechat naději a východisko. Čtenář již viděl, že naše NPT přiváděly vězně právě jen k naprostému zoufalství.

Čechov správně řekl: "Zamyšlení nad sebou je to, čeho je skutečně třeba k nápravě." Ale budovatelé našich táborů se právě zamyšlení nad sebou báli nejvíce. Společné baráky, brigády, pracovní kolektivy právě měly rozptýlit toto nebezpečné zamyšlení nad sebou.

Jakápak náprava v našich táborech! Jenom demoralizace: člověk si osvojí zlodějskou morálku podsvětí, osvojí si táborové mravy jakožto všeobecný zákon života (v jazyce teoretiků vězeňství je to škola zločinu, "kriminogenní místo").

I. G. Pisarev píše ke konci svého dlouholetého vězení (1963): "Je mi nyní zvlášť těžko proto, že člověk odsud odejde jako nevyléčitelně nervově vyšinutý, se zdravím nenapravitelně

***272) Ostatně osmapadesátníky se nikdy nikdo nepokoušel "napravit" tj. podruhé nezavřít. Už jsme uváděli otevřené výroky teoretiků vězeňství na toto téma. Osmapadesátku chtěli vyhladit prací. A že jsme zůstali naživu - to už byla naše vlastní zásluha.***

zničeným podvýživou a neustálou buzerací. Člověk se tu definitivně zkazí. Pokud před odsouzením vykal i koni, teď na něm nezůstalo kousek dobrého. Když se člověku sedm let říká "prase", začne chrochtat… Pouze první rok zločince trestá, ty další ho zatvrzují, zvyká si na situaci a to je všechno. Délkou trestu a krutostí trestá zákon spíše rodinu než zločince."

Tady je další dopis. "Je to kruté a hrozné, když člověk v životě nic neudělal a nic nezažil, odejít ze života. A nikomu do tebe nic není, snad jen matce, která na tebe neúnavně čeká po celý život."

A Alexandr Kuzmič K., který měl hodně příležitosti k přemýšlení, píše (1963): "Změnili mi trest smrti na 20

let katorgy, ale, čestné slovo, nepovažuji to za dobrodiní… Zakusil jsem na vlastní kůži a kostech ty "chyby", jak se jim teď říká - nejsou o nic méně těžké, než Majdanek a Osvětim. Jak odlišit špínu od pravdy? Vraha od vychovatele? Zákon od nezákonnosti? Kata od vlastence? Když jde nahoru, když povýšil z poručíka na podplukovníka a na čepici má kokardu velice podobnou té, co se nosila před rokem 1917? Jak se mám vyznat po 18 letech vězení v celé té motanici…? Závidím vám, vzdělaným lidem, vaše pružné myšlení, že si nemusíte dlouho lámat hlavu, co udělat nebo jak se přizpůsobit, o což vlastně člověk ani nestojí."

Moc pěkně řečeno: "Ani nestojí!" Vychází-li na svobodu s tím pocitem - což může být jeho duše zprzněna? Je tedy - napraven v tom státním smyslu slova? Vůbec ne. Pro stát je prostě ztracen, na co všechno nepřišel: je to jako Osvětim a kokarda je stejná.

Té "nápravy", jakou by stát chtěl (?), se v táborech vůbec nikdy nedosáhne. "Absolventi" tábora se jen naučí pokrytectví - jak se tvářit coby napravení, naučí se cynismu k výzvám státu, k zákonům státu i k jeho slibům.

A když se člověk nemá ani od čeho napravit? Když vůbec není zločinec? Sedí-li proto, že se modlil k Bohu nebo vyjadřoval samostatné mínění, nebo proto, že se dostal do zajetí, nebo kvůli otci, nebo prostě podle rozpisu - co mu mohou tábory dát?

Sachalinský vězeňský inspektor řekl Čechovovi: "Jestliže nakonec ze sta katoržníků odchází 15-20 slušných lidí, nevděčíme za to nápravným opatřením, ale spíše našim ruským soudům, které posílají na katorgu tolik dobrých a pevných lidí."

Nuže, to bude i náš soud o Souostroví, jestliže číslo nevinně odsouzených zvýšíme na 80 a nezapomeneme-li přitom, že v našich táborech je také vyšší koeficient zkázy. Kdybychom však chtěli mluvit o skutečné nápravné soustavě a ne o mlýnku na maso pro nadbytečné a nepohodlné milióny, kam je házejí bez lítosti k vlastnímu lidu - vzniká otázka z nejsložitějších: jak je možné na základě jednotného trestního zákoníku ukládat stejné, unifikované tresty! Vždyť navenek stejné tresty pro lidi různé, mravnější a

zkaženější, jemnější a hrubší, vzdělané a nevzdělané jsou tresty naprosto nestejnými. (Viz Dostojevskij, Zápisky z mrtvého domu, na mnoha místech).

Britské myšlení to pochopilo a říká (nevím, nakolik se to uskutečňuje), že trest má odpovídat nejen zločinu, ale i osobnosti každého zločince.

Například celková ztráta vnější svobody je méně těžká pro člověka s bohatým vnitřním světem, než pro člověka méně vyspělého, žijícího živočišněji. Ten "více potřebuje vnější dojmy, jeho instinkty ho více táhnou na svobodu" (Jakubovič). Pro první typ je lehčí i samovazba, zvláště s knihami. (Ach, jak mnozí z nás toužili po takovém vězení místo tábora! I když je tělo sevřeno - jaký prostor se otevírá myšlení a duši! Nikolaj Morozov v sobě neměl nic zvláštního ani před zatčením, ani - a to je to nejdivnější - po propuštění. Ale vnitřní soustředění ve vězení mu umožnilo dospět k poznání planetární stavby atomu, kde jádro a elektrony mají různé náboje - a to deset let před Rutherfordem! Ale nám nikdo nejenže nenabídl tužku, papír a knihy - naopak, sebrali nám všechno do posledního.) Druhý typ nevydrží samotku ani rok, prostě ho to umoří, zničí. To mu je jedno, kdo to bude, jen aby měl kamarády A pro prvního je nepříjemná společnost horší než samota. Takže tábor (kde člověk dostane aspoň trochu najíst) je pro druhého mnohem lehčí než pro prvního. I barák pro 400 lidí, kde všichni křičí, žvaní, hrají karty nebo domino, řehtají se a chrápou, a nad tím vším neustále huhňá všudypřítomné rádio se stupidním vysíláním. (Tábory, kde jsem seděl, neměly rozhlas za trest. To bylo ale štěstí!) Soustava NPT se svou povinnou, nadlidskou fyzickou prací a s povinným životem v ponižujícím, hučícím lidském davu, likvidovala tedy inteligenci účinněji než vězení. Právě inteligenci tato soustava ničila rychle a dokonale.

### 3 ZAVRAŽDĚNÁ SVOBODA

Když se však už napíše, přečte a pochopí všechno nejdůležitější o Souostroví GULag nevíme, zda lidé pochopí: jakápak byla naše svoboda? Co to bylo za zemi, která po desítky let tahala lidi na své Souostroví?

Musel jsem v sobě nosit nádor velikostí mužské pěsti. Tento nádor znetvořil a nafoukl mé břicho, nenechal mé jíst a spát, neustále jsem o něm věděl (ačkoli netvořil ani půl procenta mého těla, zatímco Souostroví ve Svazu tvořilo tak osm procent). Nádor nebyl hrůzný tím, že tlačil na blízké orgány a deformoval je, nejstrašnější bylo to, že vylučoval jedy, které otravovaly celé tělo.

Tak i naše země byla postupně otrávena jedy Souostroví. Zda se jich někdy zbaví, to ví jen Bůh.

Dokážeme a odvážíme se vylíčit všechen ten hnus, v němž jsme žili (který se ostatně příliš neliší od hnusu dnešního)? A neukážeme-li ten hnus naplno, lžeme. Proto se také domnívám, že ani ve třicátých, čtyřicátých, ani v padesátých letech jsme žádnou literaturu neměli. Protože bez úplné pravdy to není žádná literatura. Dnes se ten hnus ukazuje v souladu s módou v náznaku, náhodnou větou, odstínem vyprávění - a zase je z toho lež.

Není to sice úkolem naší knihy, ale pokusíme se stručně uvést znaky svobodného života, pramenící z existence Souostroví, anebo tvořící s ním jednotu stylu.

1. Neustálý strach. Jak čtenář již viděl, ani rok 1935, ani rok 1937, ani rok 1949 nemůže vyčerpat seznam kontingentů, které přicházely na Souostroví. Sbíralo se vždycky. Tak jako není minuty, kdy by se lidé nerodili a neumírali, tak nebylo ani minuty, kdy by se nebylo zatýkalo. Někdy se to blížilo k člověku bezprostředně, někdy to kroužilo opodál, někdy člověk sám sebe klamal, že mu nic nehrozí, někdy se sám stával katem a hrozba slábla ale každý dospělý obyvatel této země od kolchozníka až po člena politbyra

vždycky věděl, že neopatrné slovo nebo pohyb stačí k tomu, aby se uřítil do bezedné propasti.

Tak jako na Souostroví má každý pridurek pod sebou propast (a zkázu) společných prací, má každý občan státu pod sebou propast (a zkázu) Souostroví. Řeklo by se, že naše země je mnohem větší než její Souostroví, avšak ona sama a všichni její obyvatelé mohou kdykoli spadnout do jeho roztlemeného chřtánu.

Strach není vždycky strachem ze zatčení. Byly tu i mezičlánky: čistky, prověrky, vyplňování dotazníků - pravidelné nebo mimořádné, propuštění z práce, odnětí přihlášky k pobytu, vysídlení nebo vyhnanství.[273)] Dotazníky byly sestaveny tak podrobně a důkladně, že

***273) Jsou ještě také méně známé formy: vyloučení ze strany, vyhození z práce, vyslání do tábora v postavení smluvního zaměstnance. Tak byl v roce 1938 poslán do vyhnanství Stěpan Grigorjevič199ončul. Přirozeně, že takoví lidé byli považováni za krajně nespolehlivé. Za války087ončula odvedli do pracovního praporu, kde také zemřel.***

více než polovina občanů se cítila být viníky: neustále je trýznily blížící se termíny vyplňování dotazníků nových. Když už člověk vymyslel falešný příběh svého života, snažil se. aby se později nějak nespletl. Ale nebezpečí mohlo vzniknout náhle: syn kadyjského Vlasova Igor stále psal, že otec zemřel. Tak se dostal do vojenského učiliště. Najednou ho zavolali: do tří dnů předložit úmrtní list otcův. A kde ho vezmeš?!

Všeobecný strach vedl k tomu, že si lidé osvojovali vědomí vlastní bezvýznamnosti a ubohostí a ztráceli pocit práva. V listopadu 1938 se Nataša Aničkovová dozvěděla, že její milý (manžel, s nímž nebyla oddána) byl v Orlu zatčen. Jela tam. Obrovské náměstí před vězením bylo zaplaveno koňskými povozy. Na nich báby v laptích, kožíšcích a s balíčky, které od nich vězení nepřijímalo. Aničkovová se vrhla k okénku ve strašné vězeňské zdi.

"Kdo jste?" zeptali se jí přísně. Vyslechli. "Koukejte, soudružko z Moskvy, něco vám poradim: jeďte dnes pryč, protože si v noci pro vás přijdou!" Cizinec tu ničemu nerozumí: proč čekista neodpověděl věcně, proč udílel rady, o něž nebyl žádán? Jaké měl právo žádat od svobodné občanky, aby okamžitě odjela? A kdo to přijde a proč? Ale který sovětský občan by lhal a říkal, že tomu nerozumí nebo že je nepravděpodobný případ?

Když se ti dostane takové rady, měl by strach zůstat v cizím městě!

N. J. Mandělštamová správně poznamenává: náš život natolik nasákl vězením, že prostá bezvýznamná slova "sebrali", "zavřeli", "sedí", "pustili" u nás každý i bez kontextu chápe v jednom jediném smyslu!

Pocit bezstarostnosti naši občané nepomalí nikdy.

2. Nevolnická připoutanost k místu. Kdyby člověk mohl lehce měnit své bydliště, odjet z místa, které se pro něj stalo nebezpečným - a tak se sebe setřást strach, pookřát! Lidé by se chovali odvážněji, mohli by riskovat.

Po dlouhá desetiletí jsme však byli spoutáni pravidly, podle nichž žádný pracovník nesměl svévolně změnit zaměstnání. A k místu nás poutala i přihláška k pobytu. A obydli, které nemůžeš ani prodat, ani vyměnit, ani pronajmout. A proto bylo šíleně odvážné protestovat tam, kde bydlíš nebo tam, kde pracuješ.

3. Uzavřenost, nedůvěřivost. Tyto vlastnosti vystřídaly dřívější upřímnou pohostinnost, srdečnost (které ještě nevymizely ani ve 20. letech.) Jsou přirozenou ochranou každé rodiny a každého člověka, zejména proto, že nikdo nemůže dát výpověď, odjet, a každou maličkost sleduje po letu spousta očí a uší. Uzavřenost sovětských lidí vůbec není nadměrná, je nutná, ačkoli cizinci může připadat nadlidskou. Bývalý carský důstojník K. U. zůstal naživu a nikdy nebyl zatčen jen proto, že když se oženil, neřekl nic o své minulosti manželce. Byl zatčen jeho bratr N. U., jeho žena využila toho, že v době zatčení

bydleli každý v jiném městě, a utajila všechno před otcem a sestrou, aby se neprořekli. Raději řekla jim i všem ostatním (a pak to dlouho hrála), že ji manžel opustil! To jsou tajemství jedné rodiny, která byla odhalena až teď, po třiceti letech. A která rodina ve městě taková tajemství neměla?

V roce 1949 zatkli otce kolegyně studenta V. I. V takových případech se všichni odtáhli a považovalo se to za něco přirozeného, ale V. I. se neodtáhl, otevřeně projevil dívce soustrast, snažil se jí pomoci. Dívka byla tak neobvyklým chováním vyděšena, odmítla pomoc i účast V. I, nalhala mu, že nevěří v upřímnost svého zatčeného otce, že zřejmě celý život před rodinou svůj zločin skrýval. (Teprve v chruščovovských dobách se dali do řeči a světlili si vše. Dívka se totiž tenkrát domnívala, že V. I. je buď práskač nebo člen protisovětské organizace, která hledá nespokojené.)

Tato všeobecná nedůvěra prohlubovala hromadné hroby otroků. Jakmile někdo začal odvážně a otevřeně vyslovovat vlastní názory, všichni se stáhli: "Provokace!" Tak byl každý upřímný protest odsouzen k tomu, aby zůstal ojedinělý a nepochopený.

4. Všeobecná neinformovanost. Skrývali jsme se jeden před druhým, jeden druhému jsme nevěřili a tak jsme sami přispívali k tomu, že mezi námi zavládla absolutní tajnost, absolutní dezinformace, která je příčinou příčin všeho, co se stalo - i miliónů zavřených, i miliónů, které to schvalovaly. Nic jsme si navzájem nesvěřovali, neječeli jsme a nesténali, nic jsme se jeden od druhého nedozvídali - a dali jsme se v plen novinám a oficiálním řečníkům. Každý den nám předkládali něco vzrušujícího, třeba fotografie železničního neštěstí (sabotáž), k němuž došlo někde pět tisíc kilometrů daleko. A co jsme se měli doopravdy dozvědět, co se stalo dnes na našem schodišti - to jsme se neměli kde dozvědět.

Jak se člověk může stát občanem, když nic neví o životě kolem? Teprve až když se sám dostane do pasti, když je pozdě, tak to pozná.

5. Práskačství, rozšířené fantasticky. Stovky tisíc operativních pracovníků ve svých úředních kancelářích, i v nevinných pokojích státních budov, i v bytech pro tajné schůzky nelitovaly papíru a svého volného času, neúnavně získávaly a povolávaly k raportu a udáním tolik práskačů, že pro shromažďování informací to množství bylo naprosto zbytečné. Získávaly lidi, o nichž předem věděly, že je nebudou potřebovat, lidi nevhodné, kteří určitě odmítnou - třeba věřící manželku baptistického presbytera Nikitina, jenž zemřel v táboře. Přesto ji po mnoho hodin drželi u výslechu, kde musela stát, jednou ji zatkli, podruhé zase převedli v továrně na horší práci. Jedním z cílů tohoto hojného získávání zřejmě bylo, aby každý poddaný na vlastní kůži cítil, že stěny mají uši. Aby v každé společnosti, na každém pracovišti, v každém bytě práskač buď byl, nebo aby se všichni báli, že tu je. Předběžným povrchním odhadem bych řekl, že ze čtyř či pěti městských obyvatel jednomu aspoň jednou v jeho životě navrhli, aby se stal práskačem. Anebo víckrát. V poslední době jsem provedl průzkum i v partách bývalých vězňů i mezi stálými volňasy: zaváděl jsem řeč na to, kdy a jak koho získávali. A ukázalo se, že z těch několika lidí, co seděli u stolu, všem kdysi spolupráci nabízeli!

N. J. Mandělštamová z toho činí správný závěr: kromě rozeštvávání tu byl i jiný účel lidé, kteří se dali naverbovat, se budou bát veřejného odhalení a budou mít zájem na stabilitě režimu.

Uzavřenost natáhla svá studená chapadla všude, do všech vrstev lidu - pronikla mezi spoluzaměstnance, mezi staré přátele, mezi studenty, mezi vojáky, mezi sousedy, mezi dospívající děti - a dokonce i v přijímací kanceláři NKVD mezi ženy, co přinesly balíčky.

6. Zrada jako, forma existence. Při mnohaletém neustálém strachu o sebe a o svou rodinu se člověk stává otrokem strachu, poddá se mu. A zjistí, že nejméně nebezpečnou formou existence je trvalá zrada.

Nejmírnější, ale zato nejrozšířenější formou zrady je - přímo nic špatného nedělat, ale nevšímat si člověka, který vedle tebe umírá, nepomoci mu, odvrátit se, schoulit se do

sebe. Třeba zatknou souseda, kamaráda ze zaměstnání a dokonce i tvého blízkého přítele. Mlčíš, tváříš se, že sis toho nevšiml (za žádnou cenu nemůžeš přijít o svou nynější práci!). A teď se na veřejné schůzi prohlásí, že ten, kdo včera zmizel, je odvěký nepřítel lidu. A ty, ač ses s ním společně dvacet let skláněl nad stejným stolem, musíš teď svým vznešeným mlčením ukázat (nebo také odsuzujícím projevem!), jak jsou ti jeho zločiny vzdáleny (musíš se takto obětovat pro svou drahou rodinu, pro své příbuzné! Jak bys mohl na ně nemyslet?). Ale zavřený tu má ženu, matku, děti, třeba bys měl pomoci aspoň jim? Ne, ne, je to nebezpečné: vždyť je to žena nepřítele, a matka nepřítele, a děti nepřítele (a tvoje děti leště dlouho musí chodit do školy)!

Když byl zatčen inženýr Palčinskij, jeho manželka Nina psala Kropotkinově vdově: "Zůstala jsem sama, naprosto bez prostředků, nikdo mi ničím nepomohl, všichni se mi vyhýbají, bojí se… Teď jsem poznala, co jsou přátelé. Výjimek je velmi málo."[274)] Ten kdo ukrývá, je také nepřítel! Ten, kdo napomáhá, je také nepřítel! Ten, kdo se kamarádí, je také nepřítel. A telefon prokleté rodiny umlká. Pošta přestává chodit. Na ulici je nikdo nepoznává, ani ruku nepodá, ani nekývne na pozdrav. Tím spíše je nikdo nezve na návštěvu. A nepůjčuje peníze. Ve varu velkoměsta jsou takoví lidé jako v poušti.

A Stalin čeká jen na to! A směje se do vousů, šibal jeden!

Akademik Sergej Vavilov se dal po likvidaci svého velkého bratra do lokajských služeb jako prezident (Akademie věd, pozn. překl.). (Vousatý posměváček si to týrání vymyslel, prověřoval lidské srdce). A. N. Tolstoj, sovětský hrabě, se bál navštěvovat rodinu svého perzekvovaného bratra, dokonce se bál i peníze dávat.

Leonid Leonov zakázal své ženě, rozené Sabašnikovové, aby navštěvovala rodinu svého zavřeného bratra S. M. Sabašnikova. A legendární Dimitrov, tento řvoucí lev Lipského procesu, se zřekl svých přátel Popova a Taněva, nezachránil je a zradil, když jim napařili po propuštění z fašistického vězení již na sovětské půdě 15 let za "atentát na soudruha Dimitrova" (seděli pak v Kraslagu). Víme, jak to vypadalo v rodinách zatčených. V. J. Kavešan z Kalugy vzpomíná: "Když byl otec zatčen, všichni před námi prchali jako před malomocnými, musel jsem nechat školy - děti mě vyštvala (dorůstají zrádci! dorůstají katani!) a matku propustili ze zaměstnání.

Museli jsme jít po žebrotě."

Jednu moskevskou rodinu zatčeného vezli v roce 1937 na nádraží - poslat do vyhnanství. A najednou při cestě přes nádraží zmizel kluk (asi osmiletý). Milicionáři dělali co mohli, ale nedokázali ho najít. Rodina odjela bez kluka. Zmizel totiž pod červeným suknem, kterým byl pokryt podstavec pod Stalinovou bystou. A seděl tu, dokud neminulo nebezpečí. Pak se vrátil domů -- byt byl zapečetěn. Vrhl se k sousedům, známým, k přátelům tatínka a maminky - a nejenže nikdo toho chlapce do rodiny nepřijal, ale ani přespat ho nenechali! A tak sám šel do dětského domova… Současníci! Krajané! Poznáváte svou držku?

A to všechno -- lhostejnost, distancování - je teprve nejlehčí stupeň zrady. A kolik je tu ještě lákavých stupňů - a kolik lidí po nich sestupovalo dolů! Ti, co propustili Kavešanovu matku z práce - ti se nedistancovali?

Nepřispěli? Ti, co poslechli telefonní příkaz operativce, kdo poslali Nikitinu na hrubou práci, aby rychleji přistoupila na to stát se práskačkou? A ti redaktoři, co o závod začali škrtat jméno spisovatele včera zatčeného?

Maršál Bljucher je symbolem té epochy: seděl jako sova v prezídiu soudu a soudil Tuchačevského (ostatně ten by byl jednal stejně). Zastřelili Tuchačevského - srazili vaz i Bljucherovi. Nebo proslulí profesoři - lékaři, Vinogradov a Šereševskij. Vzpomínáme si, jak padli za oběť zločinné pomluvě v roce 1952 - ale neméně zločinnou pomluvu svých kolegů Pletněva a Levina podepsali sami v roce 1936. (Hlava pomazaná se trénovala na osudech a na duších).

*274) Dopis ze dne 16. 8. 1929, oddělení rukopisů Leninovy knihovny, fond 410, kart. 5, a. j. 24.*

Lidé žili v ovzduší zrady - a nejlepší argumenty sloužily jejímu zdůvodnění. V roce 1937 jeden manželský pár čekal zatčení - protože žena přijela z Polska. A domluvili se takto: manžel udal ženu, aniž čekal na zatčení! Byla zatčena, ale on byl v očích NKVD ospravedlněn a zůstal na svobodě. A ještě v tom slavném roce starý politický vězeň Adolf Mežov řekl při odchodu do vězení své jediné a milované dceři Izabele: "Dali jsme život za sovětskou vládu - tak ať nikdo nezneužije tvé bolesti. Vstup do Komsomolu!" Soud Mežovovi korespondenci dovolil, ale Komsomol žádal, aby si s ním dcera nepsala - a tak se dcera zřekla otce v duchu jeho vlastního odkazu.

Kolik lidí se tehdy zříkalo! Na veřejných schůzích nebo v tisku: "Já, ten a ten, se dne toho a toho zříkám otce a matky jakožto nepřátel sovětského lidu." Tak se vykupoval život. Ten, kdo v té době nežil (nebo teď nežije v líně), nemůže téměř nic pochopit a omluvit. V průměrné lidské společnosti člověk prožije svých šedesát let a nedostane se ani jednou do kleští takové volby, sám je přesvědčen o své slušnosti, jsou o ní přesvědčeni i ti, kdo promlouvají na jeho pohřbu. Člověk odchází ze života, aniž se dozví, do jaké studnice zla může spadnout.

Masová prašivina duší nezachvátí společnost najednou. Ještě po celá dvacátá léta a na počátku let třicátých si u nás mnozí lidé uchovávali duši a představy minulé společnosti: pomoci v neštěstí, zastat se lidí v nouzi. Ještě v roce 1933 Nikolaj Vavilov a Mejster otevřeně bránili všechny zavřené pracovníky Všesvazového ústavu rostlinné výroby. Existuje určitá minimální doba nutná k demoralizaci, dříve než uplyne, nedokáže lid zvládnout ani veliký Aparát. Tato doba je určena také věkem ještě nezestárlých tvrdošíjných. Rusko potřebovalo dvacet let. Když Pobaltské republiky postihla v roce 1949

masová zatýkání - jejich demoralizace trvala teprve 5-6 let, to bylo málo, a rodiny, které byly postiženy, nacházely na všech stranách podporu. (Ostatně to mělo i další důvod, který posiloval odpor pobaltských národů: sociální perzekuce vypadala jako národnostní útlak, v tomto případě lidé vždycky pevněji stojí na svém.) Když jsme hodnotili rok 1937 z hlediska Souostroví, upřeli jsme mu prvenství. Ale tady, z hlediska svobody - mu musíme nasadit tu rezavou korunu zrádcovství: můžeme konstatovat, že právě tento rok zlomil duši naší svobody a zaplavil ji masovým przněním duší a demoralizací.

A ani to ještě nebyl konec naší společnosti! (Jak teď vidíme, konec nenastal vůbec - živý pramínek Ruska dožil, přetrval do lepších časů, do roku 1956, a teď už tím spíše nezanikne.) Odpor nebyl zjevný, nezanechal stopu v epoše všeobecného úpadku, ale jeho neviditelné teplé žilky tepaly, tepaly, tepaly, tepaly.

V těch strašných dobách, kdy se v zoufalé samotě pálily drahé fotografe, kdy každý zažloutlý papírek v rodinné skříni mohl najednou vykvést v ohnivé kapradí zkázy, a sám se dral do kamen, jaké statečnosti bylo tehdy třeba, aby v tisících a tisících nocí nikdo nespálil archívy odsouzených (například Florenského) nebo předem podezřelých (například filozofa Fjodorova) a uchoval je! A jak musela novela Lydie Čukovské Sofie Petrovna vypadat jako ilegální protisovětská buřičská výbušnina! Zachránil ji Isidor Glikin. V Leningradě za blokády se v předtuše smrti vydal přes celé město k sestře, aby jí rukopis donesl, a tak ho zachránil.

Každý čin odporu vyžadoval statečnosti neúměrné významu tohoto činu. Za Alexandra II. bylo bezpečnější přechovávat dynamit než za Stalina vzít pod střechu sirotka po nepříteli lidu - a přesto, kolik takových dětí našlo přístřeší, kolik jich bylo zachráněno (ať o tom povědí děti samy). I rodinám se tajně pomáhalo. A někdo přece střídal ženu zatčeného v beznadějné frontě na tři dny, aby se ohřála a prospala. A přece někdo s

bušícím srdcem šel, aby upozornil, že v bytě je léčka, že se tam nesmí vrátit. A někdo poskytl uprchlici útulek, přestože sám v tu noc nespal.

Už jsme vzpomínali na ty, co se odvážili nehlasovat pro popravu členů Průmyslové strany. A někdo přece jen šel na Souostroví za to, že se zastal svých nenápadných neznámých spoluzaměstnanců. Jablko nepadá daleko od stromu: syn Rožanského Ivan byl sám potrestán za to, že se zastal svého spoluzaměstnance Kopeleva. Na stranické schůzi leningradského dětgizu povstal M. M. Majsner a začal obhajovat "škůdce v dětské literatuře" - byl ihned vyloučen ze strany a zatčen. Ale ten přece věděl, co ho čeká![275] A ve válečné cenzuře Rjazaň, 1941) dívka-cenzorka roztrhala dopis neznámého frontového vojáka někdo si ale všiml, jak jej trhala do koše, složili dopis a ji zavřeli. Obětovala se pro neznámého vzdáleného člověka! (A já se o tom dozvěděl jen proto, že se to stalo v Rjazani. A kolik je takových případů, o nichž nevíme?) Teď je pohodlné říkat, že zatčení bylo věcí loterie (Erenburg). Loterie - neloterie, ale některá čísílka byla značená. Roztáhla se sice veliká síť, zavíralo se podle plánovaných čísel, to ano, ale každého, kdo vyslovil námitky veřejně, čapli okamžitě! A bylo z toho třídění duší, žádná loterie! Odvážlivci se dostali pod sekeru, šli na Souostroví - a obraz jednotvárně pokorné zbývající svobody zůstal neporušen. Nikdo čistší a lepší nemohl být příslušníkem této společnosti, a bez nich společnost stále více upadala. Jsou to tiché odchody člověk by si jich málem nevšiml. A přitom to bylo umírání duše lidu.

7. Rozklad duši. V podmínkách mnohaletého strachu a zrady zůstanou lidé naživu jen navenek - fyzicky. To, co mají uvnitř, shnije.

Proto byly milióny ochotny práskat. Vždyť jestliže na Souostroví sedělo během 35 let (do roku 1953), včetně těch, co zemřeli, čtyřicet až padesát miliónů (to je skromný odhad, je to trojnásobek nebo čtyřnásobek obyvatel GULagu, ale za války klidně umíralo procento denně), pak přece každý třetí, no, dejme tomu, pátý případ musel být na základě nějakého udání, a ještě někdo svědčil! Jsou dodnes mezi námi, tito inkoustoví vrahové. Dávali zavírat své bližní ze strachu - a to je teprve první stupínek, jiní ze zištnosti, a třetí, tenkrát nejmladší a teď těsně před důchodem - zrazovali s nadšením, zrazovali ideově, někdy dokonce otevřeně: vždyť to bylo považováno za třídní hrdinství - odhalit nepřítele. Všichni tito lidé jsou mezi námi, většinou se jim vede dobře, dokonce se jim obdivujeme, že to jsou "naši prostí sovětští lidé".

Rakovina duše se vyvíjí skrytě a zasahuje právě tu její část, odkud by člověk čekal vděčnost. Fjodor Peregud živil a vychovával Míšu Ivanova: neměl kde pracovat, dostal ho na tambovský závod pro opravu vagónů a naučil ho řemeslu. Neměl kde bydlet, vzal ho do bytu, jako syna. A Michail-Dmitrijevič Ivanov podává NKVD hlášení, že Fjodor Peregud doma při jídle chválil německou techniku. (Museli byste znát Fjodora Pereguda - byl to strojník, mechanik, radista, slaboproudař, elektrikář, mistr-hodinář, optik, modelář, slévač, truhlář, tak dvacet řemesel znal. V táboře zřídil dílnu jemné mechaniky. Když přišel o nohu, sám si vyrobil protézu.) Přišli sebrat Pereguda, přibrali do vězení i jeho čtrnáctiletou dceru - a to všechno má na svědomí M. D. Ivanov! K soudu přišel s potemnělou pletí: to

***275) Máme svědectví o skvělém masovém případu statečnosti, ale potřebovali bychom potvrzení z dalšího pramene: ve 30. roce přišlo na Solovky ve vlastním útvaru (odmítli eskortu) několik set posluchačů jakéhosi ukrajinského vojenského učiliště - za to, že odmítli potlačovat rolnické nepokoje.***

znamená, že se hnijící duše někdy odráží ve tváři. Ale brzy nechal práce v továrně a začal otevřeně pracovat v GB. Pak byl pro neschopnost přeložen k požární ochraně.

V demoralizované společnosti je nevděčnost - všední běžný jev, nikdo se mu téměř ani nediví. Po zatčení šlechtitele V. S. Markina ukradl agronom A. A. Solovjev ruče odrůdu pšenice, kterou Markin vypěstoval (taježnaja-49).[276)] Když byl rozmetán Ústav buddhistické kultury (všichni významní pracovníci byli zatčeni) a ředitel, akademik Ščerbatskij, zemřel - přišel žák Ščerbatského Kaljanov k vdově a přemluvil ji, aby mu odevzdala knihy a rukopisy zemřelého - "jinak to špatně dopadne, Ústav buddhistické kultury byl špiónským centrem". Zmocnil se prací a část z nich (stejně jako práci Vostrikova) vydal pod svým jménem a tak se proslavil.

V Moskvě a Leningradě existuje mnoho vědců, kteří si svou slávu také takhle postavili na krvi a kostech.

Nevděčnost žáků, která poskvrnila naši vědu a techniku ve 30. a 40. letech, se dá lehce vysvětlit: věda přecházela od skutečných vědců a inženýrů k rychlokvašeným a chamtivým "novým" lidem.

Teď už nemůžeme vystopovat, vypočítat všechny ty přivlastněné práce, ukradené vynálezy. A co rozkradené věci? Ostatně za války se tento barbarský rys projevoval téměř obecně: když někoho postihne hluboké neštěstí, je vybombardován nebo se evakuuje - zbylí sousedé, prostí sovětští lidé, se v těchto chvílích snaží na jeho účet něco trhnout.

Formy demoralizace a rozkladu duší jsou rozmanité, my je v této kapitole nevyčerpáme. Celý život společnosti byl ve znamení toho, že nahoru šli zrádci, vítězili tupci a všechno nejlepší a nejčestnější padalo rozdrceno a rozerváno jako maso pod nožem. Kdo mi uvede v době od 30. po 50. léta jediný případ v celém státě, kde by ušlechtilý člověk svrhl, porazil a vyhnal nízkého pomlouvače? Tvrdím, že takový případ je nemožný, jako není možné, aby nějaký vodopád výjimečně stříkal nahoru. Ušlechtilý člověk se přece neobrátí na GB, kdežto bidák je má stále k dispozici. A GB se také před nikým nezastaví, když už se nezastavilo před Nikolajem Vavilovem.

Proč by vodopád stříkal nahoru?

Toto snadné vítězství nízkých lidí nad ušlechtilými klokotalo jako černé bahno v přelidněných hlavních městech, ale i tam, v arktických poctivých vánicích, na polárních stanicích, oblíbeném mýtu 30. let, kde by měli světloocí obři Jacka Londona pokuřovat dýmku míru - i tam to smrdělo. Na polární stanici ostrova Domašnij (Severní Země) byli jen tři lidé: vedoucí stanice, nestraník Alexandr Pavlovič Babič, zasloužilý starý polárník.

Pomocný dělník Jerjomin, jediný člen strany a předseda stranické organizace (!) stanice. Komsomolec (a také předseda Komsomolu!) meteorolog Gorjačenko, který se ctižádostivě snažil sesadit vedoucího a zaujmout jeho místo. Gorjačenko se hrabe v zavazadlech vedoucího, krade doklady, vyhrožuje. Podle Jacka Londona by ho správně měli strčit oba muži pod led. Ale ne - do Glavsevmorputi se posílá Papaninovi telegram o tom, že je třeba vystřídat pracovníka. Předseda strany Jerjomin ten telegram podepíše, ale hned se kajícně přizná komsomolci a oba společně posílají Papaninovi stranicko-komsomolský telegram opačného obsahu. Papanin rozhoduje: kolektiv je rozložen, odvolat na pevninu. Přijíždí pro ně ledoborec Sadko. Na palubě ledoborce komsomolec neztrácí čas a dává materiály lodnímu komisaři -- a Babič je ihned zatčen (hlavní obvinění: chtěl… předat ledoborec Sadko Němcům, právě tenhle, co na něm teď všichni plují!). Na břehu ho ihned předávají do vyšetřovací vazby. (Představme si na vteřinu, že lodní komisař je čestný a rozumný

***276) Když byl po dvaceti letech Markin rehabilitován, Solovjev mu nechtěl přenechat ani půlku honoráře! - Izvěstija, 15. 11. 1963.***

muž, že si zavolá Babiče a vyslechne si i druhou stranu. To by však znamenalo vyzrazení udavače možnému nepříteli! A Gorjačenko by přes Papanina dal zavřít lodního komisaře. Systém funguje bezvadně!) Jistě, v jednotlivcích, kteří nebyli od dětství vychováváni v pionýrském oddíle nebo komsomolské buňce, zůstane duše neporušena. Najednou na sibiřském nádraží voják, chlap jako hora, vidí transport trestanců, utíká, aby si koupil pár balíčků cigaret, a prosí eskortu, aby je dala vězňům (na jiných místech této knihy uvádíme jiné podobné případy). Ale tento voják zřejmě není ve službě, asi je na dovolené, a nikde není poblíž předseda komsomolské organizace jeho jednotky. Ve své jednotce by si to byl netroufl, dopadlo by to s ním špatně. A třeba ho i tady vojenská hlídka ještě sebere.

8. Lež jako forma existence. Lidé, ovládnutí strachem nebo zkažení ziskuchtivostí, však přece jen nemohou tak rychle zhloupnout. Jejich duše je zkalena, ale rozum mají ještě poměrně jasný. Nemohou uvěřit, že celá geniálnost světa se najednou soustředila v jedné hlavě se sraženým, nízkým čelem. Nemohou uvěřit sami sobě v té podobě, v jaké se slyší z rádia, vidí v biografu, jak o sobě čtou v novinách. Nemohou věřit, že jsou zpitoměli, šašci. Nic je nenutí, aby říkali přímo pravdu, ale nikdo jim také nedovolí mlčet! Musí mluvit - a co jiného mohou říkat než lež" Musí zuřivě tleskat - ale upřímnost od nich nežádá nikdo.

A když čteme dopis pracovníků vysokých škol soudruhu Stalinovi[277)] "Zvyšujeme svou revoluční bdělost a pomůžeme naší slavné rozvědce, vedené věrným leninovcem, stalinským lidovým komisařem Nikolajem Ivanovičem Ježovem, definitivně očistit naše vysoké školy a celou zemi od zbytků trockistické, bucharinké a ostatní kontrarevoluční sebranky" - nebudeme přece považovat celé tisícové shromáždění za idioty, jenom víme, že to byli demoralizovaní lháři, pokorní, připraveni na to, že zítra budou zatčeni oni sami.

Neustálá lež se stává jedinou bezpečnou formou existence - stejně jako zrada. Každé otevření úst může někdo uslyšet, každý výraz tváře může někdo spatřit. Každé slovo proto sice nemusí být přímá lež, ale nesmí být v rozporu s obecně platnou lží. Existuje soubor vět, soubor jmen, soubor hotových lživých forem. Žádný projev, žádný článek, žádná kniha - vědecká, publicistická, kritická nebo takzvaně "umělecká" se bez těchto základních souborů neobejdou. V tom nejvědečtějším textu je třeba někde potvrdit něčí falešnou autoritu nebo prvenství, někomu vynadat za pravdu: bez této lži nebude vydána ani akademická práce. A to ani nemluvíme o halasných manifestacích, o levných schůzích o přestávkách, kde člověk musí hlasovat proti vlastnímu mínění, domněle se radovat z toho, co ho zlobí (nová státní půjčka, zpevnění norem, příspěvky na nějaký ten tankový oddíl, povinnost pracovat v neděli nebo poslat děti na pomoc kolchozníkům) a projevovat nejhlubší rozhořčení tam, kde se tě věci vůbec netýkají (nějaké pomyslné, neviditelné násilí v západní Indii nebo v Paraguayi).

Tenno se zahanbením vzpomínal ve vězení, jak dva týdny před zatčením přednášel námořníkům o Stalinské ústavě - nejdemokratičtější ústavě světa (pochopitelně, ani slovo upřímně).

Není člověka, kterému by byli otiskli třeba jen jednu stránku, aniž zalhal. Není člověka. který by byl vstoupil na tribunu, aniž zalhal. Není člověka, který by se byl postavil k mikrofonu, aniž zalhal.

***277) Pravda, 20. května 1938.***

A kdyby to tím aspoň končilo? Vždyť to šlo dál: každý rozhovor se šéfem, každý rozhovor v kádrovém oddělení, vůbec každý rozhovor s jiným sovětským člověkem musí být spojen se lží - někdy drzou, někdy opatrnou, někdy shovívavě přizvukující. A když ti mezi čtyřma očima nějaký blbec řekne, že ustupujeme k Volze, abychom vylákali Hitlera co nejdál, nebo že mandelinku bramborovou k nám házejí z letadel Američané, musíš

souhlasit. Nutně musíš souhlasit! Když hlavou zavrtíš, místo abys přikývl, může tě to stát přestěhování na Souostroví (vzpomeňme si na zatčení Čulpeněva, část I, kapitola 7).

Ale ani to ještě není všechno: dospívají ti děti! Pokud jsou už dostatečně velké, nesmíte s manželkou před nimi otevřeně mluvit o tom, co si myslíte. Vychovávají z nich přece Pavlíky Morozovy, nezaváhají před takovým hrdinským činem. A jsou-li vaše děti ještě malé, musíte se rozhodnout, co bude lepší: vychovávat je od začátku tak, že jim budete předkládat lež jako pravdu (aby se jim snáze žilo) a pak věčně lhát i před nimi. Nebo jim říkat pravdu a obávat se, že zakopnou, že vyletí, to znamená, hned od počátku jim vštěpovat, že pravda je vražedná, že za prahem domova se musí lhát, jenom lhát, tak jako maminka a tatínek.

Je to takové dilema, že člověk děti ani nebude chtít.

Lež jako dlouhodobý základ života. Do provincie přijíždí z hlavního města na vysokou školu přednášet literaturu mladá, chytrá žena A. K., které je všechno jasné. Má však čistý kádrový materiál a zbrusu nový kandidátský diplom. Na svých hlavních přednáškách vidí jedinou studentku - členku strany a usuzuje, že právě ona je zdejší práskačka. (Někdo z posluchačů určitě musí práskat, o tom je A. K. přesvědčena.) A rozhodne se, že k té studentce-komunistce bude milá a že bude předstírat vřelé vztahy. (Ostatně podle taktiky Souostroví je to základní chyba, naopak, měla jí vsolit dvě nedostatečné a pak by každé udání bylo vyrovnáním osobních účtů.) Stýkají se mimo školu a věnují si navzájem fotografie (studentka nosí fotku A. K. ve stranické legitimaci). O prázdninách si dojemně píší. A. K. se na každé přednášce přizpůsobuje možným požadavkům své komunistické studentky. Míjejí čtyři roky této ponižující přetvářky, studentka absolvovala školu, teď A. K. je její názor lhostejný a při první návštěvě ji otevřeně špatně vítá. Rozzlobená studentka žádá vrácení fotografie a vykřikuje (to smutně směšné na věci je, že zřejmě ani práskačkou nebyla): "Když udělám aspiranturu, nikdy se nebudu tak držet pitomé školy jako vy! Ty vaše přednášky vypadaly! Kolovrátek!"

Ano! A. K. všechno ochuzovala, všechno stříhala podle míry práskačky a tak zabila přednášky, které mohly být skvělé.

Jak vtipně poznamenal jeden básník - u nás nebyl kult osobnosti, ale kult rozdvojení osobnosti.

Jistěže tu je třeba odlišovat různé stupně: vynucenou, obrannou lež - a lež bezmeznou, vášnivou, která byla nejpříznačnější pro spisovatele, takovou lež, jako dojaté psaní Šagiňanové v roce 1937(!), že prý epocha socialismu změnila i vyšetřování. Jak říkají vyšetřovatelé, zadržení teď s nimi ochotně spolupracuji a vypovídají o sobě i o jiných všechno, co je třeba.

Člověk se ani nemůže zorientovat, jak daleko nás odvedla lež od normální společnosti: v neprostupné šedivé mlze není vidět jediný milník. Najednou člověk z poznámek pochopí, že Jakubičova kniha Ve světě ztracenců byla napsána (i když pod pseudonymem) právě v té době, kdy autoru končil trest katorgy a kdy odjížděl do vyhnanství. [278)] No, srovnejte to,

***278) A ve stejnou dobu, kdy ta katorga existovala! Je to kniha právě o současné katorze a ne "to už se nesmí opakovat"!***

srovnejte to s námi! Zázrakem prošla moje opožděná a nesmělá novela a závory byly tvrdě spuštěny, prvně byly utaženy šrouby - a je zakázáno psát ani ne o současnosti, nýbrž o tom, co bylo před třiceti nebo padesáti lety.

Zdalipak si to přečteme ještě za svého života? I zemřít musíme obelháni a prolhaní.

Ostatně i kdyby někdo vybízel k poznání pravdy - je otázka, zda by ji svět chtěl poznat! J. G. Oksman se vrátil v roce 1948, nebyl znovu zatčen, bydlel v Moskvě. Přátelé a

známí ho neopustili, pomáhali mu. Ale jenom nechtěli slyšet jeho vzpomínky na tábor! Protože - jak má člověk žít, když o tom ví?

Po válce byla velmi populární píseň Není slyšet města hluk. Ani ten nejprůměrnější zpěvák neodcházel z jeviště bez bouřlivého potlesku. Správa se myšlenek a citů hned nedovtípila a pustila ji do rozhlasu a dovolila ji na jevištích: je přece ruská, národní! A pak se dovtípili a vyběhli s ní. Slova hovořila o odsouzeném vězni, o rozloučení milujících srdcí. Potřeba pokání přece jen někde byla ukryta a prolhaní lidé mohli ze srdce zatleskat aspoň té staré písni.

9. Krutost. Jak se při všech těch uvedených vlastnostech mohla udržet dobrota srdce? Když člověk odstrkává ruce tonoucích - jak může zachovávat dobrotu? Když se člověk umaže od krve - stává se jen o to krutější. Ano, krutost ("třídní krutost") byla opěvována, pěstována, člověk pochopitelně ztrácel vědomí hranice mezi dobrem a zlem. A když je navíc potupena dobrota, potupena lítost, potupena milosrdnost - pak už lidi, zpité krví, na řetěze nikdo neudrží!

Moje nejmenovaná dopisovatelka (z Arbatu 15) se ptá na "kořeny krutosti", jež je vlastní (některým) "sovětským lidem". Proč jsou tím krutější, čím bezbrannější je člověk? A uvádí příklad, zdálo by se že nedůležitý, ale uvedeme ho.

Zima 1943-44, čeljabinské nádraží, stříška u úschovy zavazadel. 25 stupňů pod nulou. Pod stříškou je betonová podlaha, námraza, udupaný sníh, navátý zvenčí. V okénku úschovy je žena ve vatovaném kabátě, venku stojí vypasený milicionář v krátkém kožíšku. Jsou ponořeni do hravého laškovného rozhovoru. A na zemi leží několik lidí, v bavlněných šatkách a hadrech barvy hlíny, i kdybychom řekli, že jsou to hadry vetché, lichotili bychom jim. Jsou to mladí chlapi - vysílení, otekli, s oparem na rtech. Jeden má zřejmě horečku, tiskne se nahou hrudí ke sněhu a sténá. Moje dopisovatelka k nim přistoupila a dozvěděla se: jeden z nich si odpykal trest v táboře, druhý byl propuštěn na základě protokolu pro nemoc, ale při propuštění jim špatně vypsali doklady a teď nemohou dostat jízdenku na cestu domů. Nemají sílu vrátit se do tábora, jsou vysíleni průjmem. Začala jim ulamovat kousíčky chleba. V tom se milicionář vytrhl ze zábavného hovoru a hrozivě jí řekl: "Copak, tetka, poznáváš příbuzné? Radši jdi pryč, umřou i bez tebe." Pomyslela si - opravdu mě může pro nic za nic zavřít! (A správně, proč by nemohl?) A odešla.

Jak je to všechno pro naši společnost typické - i to, co si pomyslela, i jak odešla. A ten nelítostný milicionář, i nelítostná žena ve vatovaném kabátě, i ta pokladní, která jim odmítla dát jízdenky, i ta zdravotní sestra, která je nepřijme do městské nemocnice, i ten svobodný pitomec, který jim v táboře vystavoval doklady.

Nastal krutý život. Už nikdo neřekne vězni "nešťastníček" jako za Dostojevského nebo Čechova, nanejvýš -- "dobytek". V roce 1938 házeli magadanští školáci kamení po pochodující koloně vězněných žen (vzpomíná Surovcevová).

Znala naše země dříve nebo zná nyní nějaká jiná země tolik odporných a srdcervoucích rodinných a sousedských historií? Každý čtenář jich bude znát dost, pár jich uvedeme.

V komunálním (tj. větší byt, kde v jednotlivých místnostech bydlí různé rodiny, které užívají jednu společnou kuchyň a ostatní příslušenství - pozn. překl.) rostovském bytě na Dolomanovské bydlela Věra Krasucká, jejíž manžel byl v roce 1938 zatčen a popraven. Její sousedka Anna Stolbergová o tom věděla - celých osmnáct let!

Od roku 1938 do roku 1956 se opájela svou mocí, mučila ji výhružkami: v kuchyni nebo na chodbě na Krasuckou syčela: "Dokud budu chtít, tak tu budeš bydlet, ale když budu chtít, přijede si pro tebe anton". A teprve v roce 1957 se Krasucká odhodlala napsat stížnost prokurátorovi, Stolbergová zmlkla. Ale nadále bydlely v jednom bytě.

Když byl v roce 1950 zatčen Nikolaj Jakovlevič Semjonov (město Ljubim), jeho žena okamžitě, v zimě, vyhnala z domu jeho matku Marii Iljiničnu Semjonovou: "Táhni, stará čarodějnice! Tvůj syn je nepřítel lidu!"

(Za šest let, až se manžel vrátí z tábora, spolu s dospělou dcerou Naďou vyžene na ulici i manžela. V noci, jen ve spodkách. Naďa se zúčastní proto, že potřebuje uvolnit místo pro svého manžela. A hodí otci do tváře kalhoty. Bude křičet: "Zmizni, starý dobytku!")[279] Matka odjela do Jaroslavle k bezdětné dceři Anně. Brzy však omrzela i tuto dceru a zetě. A zeť, Vasilij Fjodorovič Metělkin, požárník, když zrovna neměl službu, držel obličej tchýně v dlaních, aby se nemohla odvrátit, a s rozkoší jí plival do tváře, jak mu sliny stačily, a snažil se trefit do očí nebo do úst. Když měl horší náladu, obnažoval pohlavní úd, strkal jej stařeně do tváře a poroučel:

"Na, cucni si a umři!" Žena vysvětluje bratrovi, když se vrátil: "No co, když Vasja měl v hlavě… Co si na opilém vezmeš?" Pak když chtěli dostat nový byt (Potřebujeme koupelnu, nemáme kde vykoupat přestárlou matku! Přece ji nebudeme honit do lázní!"), začali se k stařeně chovat snesitelně. Když "na ni" dostali byt, nacpali do pokojů příborníky a prádelníky a matku nahnali do škvíry mezi skříní a stěnou, široké 35 centimetrů, aby tam ležela a nevystrkovala nos. N. J. se odvážil bez dovolení přivést matku do bytu svého syna, kde bydlel. Vstoupil vnuk. Babička před ním poklekla: "Vovočko! Nevyženeš mě?" Vnuk se ušklíbl: "Dobrá, zůstaň, dokud se neožením." Nebude na škodu, když se zmíníme i o vnučce. Naďa (Naděžda Nikolajevna Topnikovová) mezitím absolvovala historicko-filozofickou fakultu Jaroslavského pedagogického institutu, vstoupila do strany a stala se redaktorkou okresních novin v městečku Neja v Kostromské oblasti. Je také básnířkou a v roce 1961, ještě v Ljubimi, zdůvodnila své chování ve verších:

Když rvát se, tak tedy rvát se. Otec? I ten ať si táhne! Morálka? To je mi nápad!

O tom já nechci nic slyšet! Životem nebudu tápat, jen chladnou mít hlavu, na sebe myslet!

Ale stranická organizace jí uložila, aby "normalizovala" vztahy k otci. Najednou mu začala psát. Rozradostněný otec jí odpověděl, všechno odpustil. Jeho dopis ukázala ve stranické organizaci. Tam to odfajfkovali. Od té doby mu jen posílá přání k velkým květnovým a listopadovým svátkům.

V této tragedii účinkuje sedm osob. To je kapička naší svobody.

***279) Stejný příběh vypráví V. I. Žukov z Kovrova: vyhnala ho žena (kliď se, nebo tě zase strčím do kriminálu!") a nevlastní dcera ("Zmiz, kriminálníku!").***

V trochu kultivovanějších rodinách perzekuovaného příbuzného nevyhánějí v noci v podvlékačkách na ulici, ale stydí se za něj, tíží je jeho chorobně "zkažený" pohled na svět.

A mohli bychom uvádět další vlastnosti. Můžeme ještě jmenovat…

10. Otrockou psychologii. Zase ten nešťastný Babič v prohlášení prokurátorovi: "Chápu, že v době války měly úřady důležitější povinnosti než revize soudních případů jednotlivců."

A další.

Ale uznáme i zde: pokud to Stalinovi takhle nevyšlo samo, pokud to pro nás vypracoval v bodech - tak byl přece jen génius.

A v tomto smrdutém, vlhkém světě, kde vzkvétali jen katani a ti nejhorší zrádci; kde ti ostatní čestní propadali alkoholu, protože k ničemu jinému neměli dost vůle; kde těla mladých lidí zlátla bronzem, zatímco jejich duše hnily; kde každou noc šmátrala šedozelena ruka a táhla někoho za límec do bedny - v tomto světě se potácely oslepené

a ztracené milióny žen, jimž vyrvali na Souostroví muže, syny nebo otce. Byly ze všech nejvystrašenější, bály se lesklých cedulí, dveří úřadů, telefonu, klepání na dveře, bály se pošťáka, mlékařky a instalatéra. A každý, komu stály v cestě, je vyháněl z bytu, z práce, z města. Někdy důvěřivě doufaly, že "bez práva na korespondenci" znamená opravdu, že se nesmí psát, uplyne deset let a on napíše.[280)] Stály ve frontách u věznic.

Jezdily někam sto kilometrů daleko, kde prý přijímají balíčky s potravinami. Někdy umíraly dříve, než zemřel jejich vězeň. Někdy se podle vráceného balíčku "adresát zemřel v nemocnici" dozvídaly datum smrti. Někdy, jako Olga Čavčavadzová, putovaly na Sibiř, aby položily na hrob muže hrstku rodné půdy - jenže jim nikdo nemohl ukázat, pod kterým vršíčkem ještě s třemi dalšími leží. Někdy, jako Zelma Žugurová, psaly zuřivé dopisy nějakému tomu Vorošilovovi a zapomínaly, že jeho svědomí zemřelo mnohem dříve než on sám.[281)] A tyto ženy měly dorůstající děti a pro každé z nich přicházela ta mezní doba, kdy by se otec opravdu měl vrátit, dokud není pozdě, ale ten se nevracel.

Lístek složený do trojúhelníku, vytržený ze sešitu pro prvňáčky. Střídá se tu modrá a červená tužka - dětská ruka si odkládala tužku, odpočívala, a pak si ji brala obrácenou stranou. Hranatá, neuměla písmena, někdy jsou mezery i uprostřed slova:

"Mytí Tatinečku zapomněl jsem jak psat brzy pudu do školy za 1 zimi přiť honem protože se máme špatně nemáme Tatínka maminka říká buď že si na služební cestě nebo nemocný co děláš uteč z nemocnice hele Oleška utek z nemocnice jenom v košyly maminka ti ušije novy kalhoty dam ti svuj řemen kluci se mi stejnak bojej jenom Olešeňka nigdy nebiju von taky mluví pravdu je taky chudy a taky sem měl letnici (-zimnici) chtěl sem umřít s maminkou nechtěla tak sem taky rozechtěl ju bolí ruce uš sem dost napsal posýlam ti furu pus Igorek 6 a pul roku

***280) Někdy tábory bez práva na korespondenci skutečně existovaly: nejen atomové závody v letech 1945-49, ale například ?9. středisko Karlagu nemělo právo na korespondenci od roku 1938 celý rok a půl.***

***281) Neměl odvahu, aby uchránil před zatčením a mučením svého nejbližšího pobočníka Langového.***

uš sem se naučil psat na obalky než přide maminka sprace hodím to do schránky."

Manolis Glezos "v hlubokém a vášnivém projevu pověděl moskevským spisovatelům o svých soudruzích, úpících v řeckých vězeních.

"Chápu, že má slova sevřela vaše srdce. Ale učinil jsem tak úmyslně. Chtěl bych, aby vaše srdce bolelo pro ty, co úpí ve vězeních… Pozvedněte svůj hlas za osvobození řeckých vlastenců!"[282)] A ty lišky protřelé své hlasy samozřejmě pozdvihly! Vždyť v Řecku úpělo nějakých pár desítek vězňů. Možná, že sám Manolis Glezos nechápal, jak je jeho výzva nestoudná, možná, že v Řecku nemají přísloví:

Nač si chodit pro smutek, když je doma moře slz?

Na nejrůznějších místech se u nás setkáváme se sochou: sádrový voják se psem, vrhajícím se po kořisti. V Taškentu stojí taková socha aspoň před učilištěm NKVD, ale v Rjazani je jakoby symbolem města - je to jediný pomník, když se přijíždí od Michajlova. A my se ani nezachvějeme odporem, zvykli jsme si jako na něco přirozeného na ty postavy, které štvou psy proti lidem.

Proti nám.

***282) Litěratumaja gazeta, 27. 8. 1963.***

## 4 NĚKOLIK OSUDŮ

Osudy všech vězňů, o nichž se zmiňuji v této knize, jsem rozptýlil v souladu s osnovou knihy - podřídil jsem je obrysům Souostroví. Vzdal jsem se životopisů: bylo by to příliš jednotvárné, člověk píše a píše a zbytečně se opakuje.

Nicméně mám dojem, že nyní mám právo na to, abych uceleně vylíčil několik vězeňských osudů.

1. ANNA PETROVNA SKRIPNIKOVOVÁ Jediná dcera obyčejného majkopského dělníka, narodila se v roce 1896. Jak již víme z dějin strany, za prokletého carského režimu před ní byly uzavřeny všechny cesty ke vzdělání a byla odsouzena k hladovému otrockému životu. To všechno skutečně bylo, ale až po revoluci. Zatím byla přijata na majkopské gymnázium.

Aňa byla vůbec robustní dívka, i hlavu měla velikou. Spolužačka z gymnázia ji nakreslila ze samých koulí: hlava jako koule, kulaté čelo, kulaté, jakoby stále udivené oči. Ušní boltce jsou také kulaté a vrostly do tváří. I ramena jsou kulatá. A celá postava je - koule. Aňa příliš brzy začala přemýšlet. Již ve třetí třídě požádala učitelku o dovolení, aby si mohla ve školní knihovně půjčit Dobroljubova a Dostojevského. Učitelka se rozzlobila: "Na to máš dost Času!" - "No, když nechcete, tak si je půjčím ve městské." Ve třinácti letech četla církevní otce, ale jen proto, aby mohla zuřivě vyvracet v hodinách náboženství výroky popa - k všeobecné radosti spolužaček. Ostatně statečnost starověrců považovala za svůj nejvyšší vzor. Naučila se: raději zemřít, než si nechat zlomit svou duchovní páteř. Zlatou medaili, již si zasloužila, jí nikdo neupřel.[283)] (Zlatá medaile v carském Rusku i v SSSR se uděluje po maturitě za výborný prospěch po dobu studia a u maturity (- pozn. překl.) V roce 1917 (nejlepší doba pro studium!) jela do Moskvy a byla přijata na Čaplyginův vysokoškolský kurs pro dívky na oddělení filozofie a psychologie. Jako držitelka zlaté medaile měla před říjnovým převratem stipendium Státní dumy. Toto oddělení připravovalo učitele logiky a psychologie pro gymnázia. Celý rok 1918 si přivydělávala kondicemi a zabývala se psychoanalýzou. Snad zůstávala ateistkou, ale celou duší cítila, jak… nehybně na planoucích růžích živý oltář vesmíru dýmá.

Byla okouzlena básnickou filozofií Giordana Bruna a Ťutčeva a dokonce se po jistou dobu považovala za řeckou katoličku. Střídala svou víru lačně, snad častěji než šaty (těch moc neměla, ostatně si jich ani tolik nehleděla). Také se považovala za socialistku a domnívala se, že krev povstání a občanské války je nevyhnutelná.

Ale nemohla se smířit s terorem. Demokracie, ale ne zvěrstva. "Ať jsou ruce od krve, ale ať nejdou špinavé!"

***283) A co kdyby školačka v našich dobách takhle diskutovala o základech marxismu?***

Koncem roku 1918 musela školy nechat (zůstala vůbec sama škola?) a pracně se dostala k rodičům, kde bylo méně hladu. Přijela do Majkopu. Tady už byl vytvořen Ústav pro lidové vzděláváni pro dospělé i pro mládež.

Anna se stala dokonce dočasně profesorkou logiky, filozofie a psychologie. Byla u studentů oblíbena.

V té době byly dny bílých v Majkopu už sečteny. Pětačtyřicetiletý generál ji přesvědčoval, aby prchla s nimi.

"Generále, nechte toho! Utíkejte, než vás zatknou!" V té době na večírku učitelů, mezi svými, profesor dějepisu navrhl přípitek: "Za velkou Rudou armádu!" Anna přípitek omítla: "Ani za nic!" Přátelé, kteří znali její levé názory, vyvalili oči. "Protože… přes samé hvězdy… bude pořád víc a víc poprav, předpověděla.

Měla pocit, že v této válce hynou ti nejlepší a naživu zůstávají ti, co se umějí přizpůsobit. Už cítila, že se blíží chvíle jejího hrdinství, ale ještě nevěděla jakého.

Za několik dní do Majkopu vstoupili rudí. A za dalších několik dní byl svolán večer městské inteligence. Na jeviště vstoupil velitel Zvláštního oddělení 5. armády Losev a začal výhružným tónem (blízkým nejhorším nadávkám) spílat "prohnilé inteligenci": "Cože? Sedíte na dvou židlích? Čekali jste, až vás pozvu? A proč jste nepřišli sami?" Rozpálil se tak, že vytáhl z pouzdra pistoli, mával jí a řval: "A celá vaše kultura je prohnilá! Celou ji zboříme a vybudujeme novou! A kdo z vás nám v tom bude bránit, toho uklidíme!"[284)] A pak vybídl: "Kdo se hlásí o slovo?"

V sále bylo hrobové ticho. Nikdo nezatleskal a ani ruka se nezvedla. (Sál polekaně mlčel, ale strach ještě nebyl natolik zažit, aby lidé věděli, že tleskat se musí.) Losev zřejmě ani nepočítal s tím, že se někdo odváží vystoupit, ale povstala Anna. "Já!" - "Ty? No tak lez, polez." A tak prošla sálem a vyšla na jeviště. Robustní, zavalitá a dokonce červenolící pětadvacetiletá žena, obdařená štědrou ruskou přírodou (dostávala osminku funtu chleba, ale otec měl pěknou zahradu). Plavé silné copy jí sahaly po kolena, ale jako profesorka je nemohla nosit volně, a tak si je obtáčela kolem hlavy. Jasným hlasem odpověděla:

"Vyslechli jsme si váš nevzdělaný, hrubý projev. Pozvali jste nás sem, ale nebylo nám řečeno, že půjde o pohřeb velké ruské kultury. Čekali jsme, že se setkáme s šiřitelem kultury, ale spatřili jsme jejího hrobníka.

Kdybyste na nás raději byl vychrlil všechny svoje nadávky než toto. Máme tomu rozumět tak, že mluvíte jménem sovětské moci?"

"Ano," ještě hrdě potvrdil zmatený Losev.

"Tak tedy, bude-li sovětská moc mít za představitele takové bandity, jako jste vy, tak se rozpadne!"

Anna skončila a sál bouřlivě zatleskal (pohromadě se lidé tehdy ještě nebáli). A tím večer skončil. Losev se už nevzpamatoval. K Anně přistupovali účastníci schůze, v davu jí tiskli ruku a šeptali: "Jste ztracena, teď vás zatknou. Ale díky, díky! Jsme na vás hrdí, ale jste ztracena!

Doma už na ni čekali čekisté. "Soudružko učitelko! Jak chudě žiješ - stůl, dvě židle a postel, není co prohledávat. Ještě jsme nikoho takového nezatýkali. A otec je dělník. Jak ses při takové chudobě mohla dát na stranu buržoazie?" ČK ještě nebylo zařízeno a Annu přivedli do místností kanceláře zvláštního oddělení, kde už byl vězněn bělogvardějský plukovník baron Bilderling. (Anna byla svědkyní jeho výslechů a smrti a řekla později manželce: "Zemřel čestně, můžete být hrdá!").

Zavedli ji do místnosti, kde Losev žil i pracoval. Když vstoupila, seděl na neustlané

***284) Viď v I. části, kap. 8., projevy Krylenka - ten už to všechno zná.***

posteli, v jezdeckých kalhotách a rozepnutém nátělníku, a škrabal se na prsou. Anna ihned poručila strážnému:

"Odveďte mě zpátky!" Losev štěkl: "Dobře, hned se umeju, natáhnu si glazé rukavičky, co se v nich dělá revoluce!"

Týden čekala v extázi na ortel smrti. Skripnikovová si teď dokonce vzpomíná, že to byl nejsvětlejší týden v jejím životě. Porozumíme-li těmto slovům správné, můžeme tomu docela věřit. Je to extáze, která je vdechnuta duši jako odměna za to, že se člověk vzdal veškeré naděje na možnost záchrany a s přesvědčením kráčí vstříc hrdinství. (Láska k životu tuto extázi rozbíjí.) Ještě nevěděla, že inteligence města přišla s peticí, žádající pro ni milost. (Koncem 20. let by to už nebylo pomohlo, na počátku 30. let by si to nebyl nikdo troufl.) Losev se u výslechů začal chovat smířlivě:

"Tolik měst jsem dobyl, ale takovou bláznivou ženskou jsem neviděl. Ve městě je stanné právo, veškerá moc je v mých rukou a ty - že jsem hrobník ruské kultury! No dobrá, oba jsme se unáhlili… Vezmi zpátky 'banditu' a 'chuligána'.

"Ne, i teď si to o vás myslím!"

"Od rána do večera za mnou někdo leze, orodují za tebe. Ve jménu líbánek sovětské moci tě budeme muset pustit…

Pustili ji. Ne proto, že by prohlásili vystoupení za neškodné, nýbrž proto, že byla dcerou dělníka. Dceři lékaře by to nebyli odpustili.[285)] Tak začala Skripnikovová svou cestu po vězeních.

V roce 1922 ji zavřeli v krasnodarské ČK, kde proseděla osm měsíců - "za styky s podezřelou osobou". V tomto vězení byla epidemie tyfu, bylo strašně přeplněné. Chléb se přiděloval po osmince (50 gramů!) a ještě byl z různých příměsí. Před očima Anny zemřelo hlady dítě v náručí sousedky - a Anna přísahala, že za takového socialismu nikdy mít dítě nebude, nikdy nepodlehne svodům mateřství.

Tuto přísahu dodržela. Prožila svůj život bez rodiny a její osud - neústupnost - ji ještě nejednou přivedl zpátky do vězení.

Zdálo se, že začíná pokojný život. V roce 1923 odjela Skripnikovová do Moskvy, aby se přihlásila na fakultu psychologie při Moskevské univerzitě. V dotazníku uvedla: "Nejsem marxistka." Přijímací komise jí dobromyslně poradila: "Jste blázen? Copak to se píše? Uveďte, že jste marxistka, a myslete si, co chcete." -

"Ale já nechci klamat sovětské úřady. Prostě jsem Marxe nečetla…" - "No, tím spíše!" - "Ne. Až marxismus prostuduji a když jej přijmu…" A zatím šla učit do školy pro defektní děti.

V roce 1925 se manžel její blízké přítelkyně, eser, ukryl před zatčením. GPU ho chtělo donutit k návratu tím, že sebralo jako rukojmí (na vrcholu Nepu - rukojmí!) manželku a její přítelkyni - Annu. Pořád ještě statná, robustní, s copy pod kolena, vstoupila do cely na Lubjance. (Právě tehdy ji vyšetřovatel nabádal: "Nechte těch intelektuálských zvyků! Starejte se jen o sebe.") Tentokrát seděla měsíc.

V roce 1927 byla Anna za činnost v hudební společnosti učitelů a dělníků, odsouzené k likvidaci jako potenciální hnízdo svobodomyslnosti, zatčena již počtvrté! Dostala pět let, které si odpykala na Solovkách a Bělomořském kanálu.

Od roku 1932 ji dlouho nechali na pokoji a zřejmě i ona byla opatrnější. Od roku 1948 ji však začali vyhazovat ze všech zaměstnání. V roce 1950 ji Ústav psychologie vrátil již schválenou disertaci Psychologická koncepce Dobroljubova proto, že v roce 1927 byla

***285) Sám Losev byl na Krymu v roce 1920 za banditismus a násilí popraven.***

souzena podle článku 58! V těchto těžkých dobách (již čtvrtý rok byla nezaměstnaná) ji nabídlo pomocnou ruku GB! Do Vladikavkazu přijel zmocněnec ústředního MGB Lisov (vždyť to je Losev! Je naživu? A jak málo se změnila písmenka! Jenže nevystrkuje hlavu tak otevřeně, spíše se kroutí jako liška) a nabídl jí spolupráci, a za to - práci, obhajobu disertace. Hrdě odmítla. Nato na ni velmi rychle upekli obvinění, že před jedenácti lety (!), v roce 1941 říkala:

- že jsme špatně připraveni na válku (a byli jsme snad připraveni dobře?) - že německá vojska stojí na našich hranicích a my jim vozíme obilí (a copak to tak nebylo?) Teď dostala deset let a dostala se do zvláštních táborů - nejdříve do Dubrovlagu v Mordvinsku, pak do Kamyšlagu, železniční stanice Suslovo v Kemerovské oblasti. Cítila před sebou tu neprostupnou stěnu a rozhodla se, že si bude stěžovat, a to nejen tak někomu, ale OSN! Za Stalinova života odeslala tři takové stížnosti. To nebyla jen taktika - vůbec ne! Skutečně si vylévala svou věčně zkoušenou duši, když v dopise hovořila s

OSN. Skutečné za desítky let zvěrstev neviděla ve světě jiné světlo. V těchto stížnostech odhalovala barbarskou zvůli v SSSR a žádala OSN, aby zakročila u sovětské vlády: buď aby její případ byl přezkoumán, nebo aby byla popravena, protože dál za takového teroru žít nemůže. Obálky adresovala "k rukám" některého člena vlády a uvnitř byla žádost, aby byl dopis předán OSN.

V Dubrovlagu si ji povolala skupina rozzuřených velitelů: "Jak se odvažujete psát OSN?"

Skripnikovová stála jako vždy zpříma, velká, vznešená:

"Ani v trestním zákoníku, ani v trestním řádu, ani v ústavě to není zakázáno. Ale vy byste neměli otevírat obálky, adresované k rukám člena vlády!"

V roce 1956 v jejich táboře pracovala "odlehčovací" komise Nejvyššího sovětu. Jediným úkolem této komise bylo - co nejrychleji pustit na svobodu co největší počet muklů. Byla na to taková krátká procedura, při níž měl mukl říci několik provinilých slov, chvilku postát se sklopenou hlavou. Ale ne, Skripnikovová nebyla taková!

Její osobní svoboda pro ni nic neznamenala ve srovnání s obecnou spravedlností! Jak mohla přijmout odpuštění, když byla nevinná! A tak komisi prohlásila:

"Moc se netěšte. Všichni vykonavatelé stalinského teroru se dříve nebo později budou odpovídat před lidem. Nevím, kým jste byl za Stalina třeba vy sám, občane plukovníku, ale jestliže jste byl vykonavatelem jeho teroru, také se octnete na lavici obžalovaných." Členové komise se zalykali vzteky, křičeli, že v jejich osobách uráží Nejvyšší sovět, že jí to jen tak neprojde a že bude sedět až do smrti.

A skutečně, za svou naivní víru v spravedlnost musela odsedět další tři roky.

Z Kamyšlagu nadále občas psala do OSN (celkem za 7 let do roku 1959 napsala 80 žádostí na všechna možná místa). V roce 1958 ji za tyto dopisy poslali na rok do Vladimirské politické věznice. A tam platilo - každých deset dní se přijímaly žádosti na jakékoli instance. Za půl roku odsud odeslala 18 žádostí na nejrůznější místa, z toho 12 OSN.

A přece jen svého dosáhla! Nikoli popravy, ale přešetření! Ve věci z roku 1927 i 1952. Vyšetřovateli řekla:

"No a co? Žádosti do OSN jsou jediným způsobem, jak prolomit kamennou stěnu sovětské byrokracie a donutit ohluchlou Themidu, aby alespoň něco uslyšela."

Vyšetřovatel vyskakoval a bil se v prsa:

"Všichni vykonavatelé 'stalinského teroru', jak, nevím proč, nazýváte kult osobnosti, se budou odpovídat před lidem. A z čeho se mám odpovídat já? Jakou jinou politiku jsem v té době mohl dělat? Stalinovi jsem bezvýhradně věřil a nic jsem nevěděl."

Ale Skripnikovová dorážela:

"Ne, ne, tak to nepůjde! Za každý zločin se člověk musí odpovídat! A kdopak bude odpovídat za milióny nevinně odsouzených? Za výkvět národa a výkvět strany? Mrtvý Stalin? Popravený Berija? A vy budete dělat politickou kariéru?"

(A krevní tlak jí na pováženou stoupl, zavírala oči a před očima jí kroužila planoucí kola.) Byli by ji ještě drželi, ale v roce 1959 to už bylo trapné!

V dalších letech (žije dodnes) je její život zaplněn starostmi o ty, co zůstali ve vězení, vyhnanství, a o soudních případech známých z táborů posledních let. Některé osvobodila, některé rehabilitovala. Hájí také své spoluobčany. Městské úřady se bojí jejího pera a obálek, posílaných do Moskvy, a v lecčems jí ustupují.

Kdyby byli všichni aspoň ze čtvrtiny tak nekompromisní jako Anna Skripnikovová, byly by bývaly dějiny Ruska jiné.

2. STĚPAN VASILJEVIČ LOŠČILIN Narodil se roku 1908 v Povolží jako syn papírenského dělníka. V hladovém roce 1921 rodiče ztratil. Nebyl příliš výbojným chlapcem, ale už v sedmnácti byl v Komsomolu a v osmnácti šel do školy pro rolnickou

mládež, jíž absolvoval v jednadvaceti letech. V té době je posílali na výkup a rekvizice obilí, v roce 1930 ve své rodné vesnici rozkulačoval. Na vesnici pak nezůstal, ale vzal si ve vesnickém sovětu "potvrzení" a jel do Moskvy. Stěží se mu podařilo najít práci pomocného dělníka na stavbě (byla to doba nezaměstnanosti, do Moskvy se každý cpal). Za rok byl povolán na vojnu, tam se stal kandidátem a pak členem strany. V roce 1932

byl demobilizován a vrátil se do Moskvy. Nechtěl však být pomocným dělníkem, chtěl získat kvalifikaci a požádal okresní výbor strany, aby ho poslali jako učedníka do továrny. Asi však nebyl dosti šikovný, protože mu odmítli i to a nabídli mu práci v milici.

A v tomto okamžiku odmítl. Kdyby se byl rozhodl jinak, nemohli bychom psát tento životopis. Ale - odmítl.

Byl to mladý muž a styděl se před děvčaty, že je pomocný dělník, že nemá kvalifikaci. Neměl ji však kde získat!

A do továrny Kalibr šel zase pracovat jako pomocný dělník. Tady na stranické schůzi bezelstně vystoupil na obranu dělníka, kterého zřejmě stranický výbor předurčil k vyloučení. Dělníka vyloučili, jak měli v plánu, a Loščilina začali utiskovat. Na svobodárně mu ukradli stranické příspěvky, které vybíral, a ze mzdy 93 rublů zaplatit nemohl. Byl tedy vyloučen ze strany a hrozili mu, že ho postaví před soud (copak je ztráta stranických příspěvků v kompetenci trestního zákoníka?). Loščilin se už dostal na šikmou plochu a jednou nepřišel do práce. Byl pro neomluvenou absenci propuštěn. S takovým papírem dlouho nemohl najít práci. Vyšetřovatel ho popotahoval, ale pak ho nechal na pokoji. Čekal na soud - nic. Najednou přišel rozsudek in absentia: 6 měsíců nucených prací se srážkou

25 procent, výkon v městské Správě nápravných prací.

V září 1937 se Loščilin vydal za dne do bufetu Kyjevského nádraží. (Copak víme o svém životě? Kdyby byl vydržel hlad ještě patnáct minut nebo kdyby byl šel do jiného bufetu?) Třeba vypadal nějak ztraceně nebo že něco hledá? To neví. Vyšla mu naproti mladá žena v uniformě NKVD (Odkdy ženy dělají takové věci?) Zeptala se: "Co chcete? Kam jdete?" - "Do bufetu." Ukázala na dveře: "Pojďte sem!" Loščilin pochopitelně poslechl. (Kdyby to tak byl někdo řekl Angličanovi!) Byla to pracovna zvláštního oddělení. U stolu seděl muž. Žena řekla: "Zadržen při obchůzce nádraží." A odešla a Loščilin ji už nikdy v životě nespatřil. (Ani my se o ní nikdy nic nedozvíme!!!) Pracovník oddělení nechal Loščilina stát a hned začal klást otázky. Sebral mu všechny doklady a poslal ho do místnosti pro zadržené. Tam už byli dva muži, Loščilin říká: "Už bez dovolení(!) jsem si vedle nich sedl na volnou židli." Všichni tři dlouho mlčeli. Přišli milicionáři a odvezli je do vyšetřovací vazby. Milicionář mu poručil odevzdat peníze, protože prý mu je v cele "stejně seberou"! (Jak podobně je zaměřena galerka a milice!) Loščilin zalhal, že peníze nemá.

Začali ho prohledávat a peníze mu sebrali definitivně. Ale machorku mu vrátili. Se dvěma balíčky machorky vstoupil do své první cely a položil machorku na stůl. Samozřejmě, že tu nikdo neměl co kouřit.

Jen jedinkrát ho z vyšetřovací vazby předvedli k vyšetřovateli. Ten se zeptal, zda Loščilin krade. (A to přece byla záchrana! Měl říci ano, kradu, ale ještě jsem trestán nebyl. A nanejvýš by mu byli zakázali Moskvu. A vyšetřovatel by se už nebyl na nic ptal, vyšetřování by tím bylo skončilo a žádný soud by se nebyl konal!) Ale Loščilin hrdě odpověděl: "Živím se vlastní prací."

Deset dni proseděl ve vyšetřovací vazbě, potom je v noci převezli do Moskevské kriminální ústředny na Petrovku. Tady už bylo přeplněno, dusno, nebylo tu k hnutí. Vládla tu galerka, brala ostatním věci, prohrávala je.

Tady byl Loščilin poprvé ohromen "jejich podivnou drzostí, zdůrazňováním jakési nepochopitelné převahy".

Jednou v noci začali převážet vězně do tranzitního vězení na Sretěnce (tady bylo předtím, než byla zřízena Krasnaja Presňa!). Tady bylo ještě těsněji - na podlaze a na palandách se sedělo na směny. Napůl nahé vězně (svlékla je galerka) milice teď oblékala - do laptí a starých milicionářských uniforem.

Mezi těmi, co jeli s Loščilinem, bylo hodně takových, komu nebylo předloženo žádné obvinění, nebyli před soudem, vezli je však společně s odsouzenými. Přivezli je do Pereborů, tam vyplňovali potvrzení o přijetí nových vězňů, a Loščilin se poprvé dozvěděl, jaký má paragraf - sociálně cizí živel, trest 4 roky. (Dodnes to nemůže pochopit: vždyť i můj otec byl dělník, sám jsem dělník, proč sociálně cizí? Něco jiného by bylo, kdybych byl obchodoval…) Volgolag. Kácení dříví. Desetihodinová pracovní doba a žádné volno, jen 1. máj a 7. listopad (to bylo tři roky před válkou!). Jednou měl Loščilin přeraženou nohu, operace, čtyři měsíce v nemocnici, tři o berlích. Pak zase les. A tak si odseděl celé čtyři roky. Začala válka - ale přece jen neměl osmapadesátku a tak ho na podzim 1941 propustili. Těsně před propuštěním Loščilinovi ukradli kabát, který byl zapsán na něj. Tak úpěnlivě prosil pridurky, aby ten prokletý kabát odepsali - ne! Neslitovali se! Z "fondu propuštěného" odečetli dvojnásobnou částku za kabát - a podle úředních cen je ten roztrhaný vatovaný poklad drahý! A v studeném podzimu ho pustili za bránu v bavlněné táborové košili a téměř bez peněz, trochu chleba a slanečka na cestu.

Tak byl okraden v den propuštění, stejně jako v den zatčení…

Při vystavování propouštěcích papírů u velitele vyšetřovacího oddělení si Loščilin náhodou přečetl, co má napsáno ve spisech. Bylo tam: "Zadržen při obchůzce nádraží."

Přijel do Sursku, do rodných končin. Okresní vojenská správa ho zprostila vojenské služby pro nemoc. A ukázalo se, že to bylo zlé. Na podzim 1942 z rozkazu LKO č. 336 vojenská správa mobilizovala všechny muže příslušných ročníků, schopné fyzické práce. Loščilin se dostal do pracovního oddílu Uljanovské posádky. Co to bylo za oddíl a jak se k němu chovali, si můžeme představit, protože tam bylo hodně mládeže ze Západní Ukrajiny, kterou stačili před válkou odvést na vojnu, ale na frontu je pro nespolehlivost neposílali. Tak se Loščilin dostal do nové odrůdy Souostroví, do vojenského tábora bez eskortní služby, který měl také vymáčknout z lidí poslední síly a likvidovat.

Desetihodinová pracovní doba. V kasárnách jsou patrové kavalce, žádné lůžkoviny (když všichni odejdou do práce, jsou kasárna neobyvatelná). Pracovali a chodili ve vlastním oděvu, jak je sebrali z domova, i prádlo měli jen vlastní - bez výměny, bez koupání. Dostávali snížené mzdy, z nichž se srážielo za chléb (600 gramů), za stravu (špatnou, dvakrát denně, polévka a příkrm) a dokonce i za čuvašské laptě, pokud je někdo dostal.

V pracovním oddílu byl z vlastních řad jmenován komandant a velitel oddílu, ale ti neměli žádná práva.

Všechno řídil M. Želtov, vedoucí stavební správy. Byl to pán, který si dělal, co se mu zlíbilo. Na základě jeho příkazu někteří pracovníci oddílu nedostali den nebo i dva chléb ani oběd. ("Kde je takový zákon?" divil se Loščilin. "Ani v táborech nic takového nebylo.") A zatím do oddílu přicházeli vojáci z fronty, po zranění nebo zesláblí. Oddíl má lékařku. Měla právo uznávat pracovní neschopnost, ale Želtov jí to zakázal. Bála se ho a plakala, neskrývajíc slzy před oddílem. (To je ta svoboda!To je ta naše svoboda!) Všichni měli vši, palandy plné štěnic.

Ale to přece není tábor! Člověk si mohl stěžovat! A stěžovali si. Psali do oblastních novin a na oblastní výbor strany. Nikdy nikdo neodpověděl. Ozvala se jen městská zdravotní správa: provedli pořádnou dezinfekci, zavedli pracanty do skutečných lázní a (na účet mzdy!) každému dali soupravu prádla a lůžkoviny.

V zimě 1944-45, na počátku třetího roku práce v oddíle, se Loščilinovy vlastní boty úplně roztrhaly, takže nešel do práce. Podle usnesení Nejvyššího sovětu byl okamžitě souzen pro absenci - tři měsíce nápravných prací ve stejném oddíle, se srážkou 25

procent. V jarní nepohodě Loščilin už nemohl chodit ani v laptích - a znovu nešel do práce. Byl znovu souzen (počítáme-li odsouzení v jeho nepřítomnosti, bylo to už počtvrté v jeho životě!) v rudém koutku kasáren a rozsudek zněl: tři měsíce odnětí svobody.

Ale… nezavřeli ho! Protože pro stát bylo nevýhodné se o Loščilina starat a živit ho! Protože žádné odnětí svobody nemohlo být horší, než tento pracovní oddíl!

Bylo to v březnu 1945. A všechno by to bylo dobře dopadlo, kdyby byl Loščilin předtím nenapsal na správu posádky stížnost, že Želtov slíbil, že všem vydá boty, ale zatím že nikomu nic nedal. (Proč napsal sám - kolektivky byly přísně zakázány, za kolektivní stížnost, která je v rozporu s duchem socialismu, mohl člověk dostat 58.) A tak byl Loščilin předvolán na kádrové oddělení: "Odevzdejte pracovní oděv!" A tak jediné, co tento mlčenlivý dříč dostal za tři roky - pracovní zástěru - svlékl a tiše položil na zem! Stál tu milicionář z městského oddělení milice, povolaný posádkovou správou. Odvedl Loščilina na milici a večer do vězení. Ale službu konající dozorce shledal, že papíry nejsou v pořádku a odmítl ho přijmout.

Milicionář odvedl Loščilina zpátky na oddělení. Cesta vedla kolem kasáren jejich oddílu. A milicionář řekl:

"Ale co, běž si odpočinout, stejně se nemáš kam vrtnout. Čekej na mě za nějakých pár dní."

Byl konec dubna 1945. Legendární divize se již blížily k Labi a obkličovaly Berlín. Země každý den viděla ohňostroje a slyšela slavné salvy, nebe bylo ozářeno rudě, zeleně a zlatě. 24. dubna Loščilina posadili do Uljanovského vězení. Cela byla přeplněna stejně jako v roce 1937. Pět set gramů chleba, polévka - z tuřínu, pokud byla z brambor, byly drobné, neoškrabané a špatně umyté. 9. květen strávil v cele (několik dní nevěděli, že skončila válka). Loščilin uvítal válku za mřížemi a za mřížemi se s ní rozloučil.

Po Dni vítězství poslali odsouzené podle usnesení Nejvyššího sovětu (za absenci, pozdní příchod do práce, někdy za drobné krádeže na pracovišti) do kolonie. Tam se pracovalo na výkopech, na stavbách, na vykládání lodí. Jídlo bylo špatné, táborové středisko bylo nové, nejenže tu nebyl lékař, ale ani zdravotní sestra. Loščilin se nachladil, dostal zánět sedacího nervu - stejně ho hnali do práce. Už byl u konce, otekly mu nohy, měl neustále zimnici stejně ho hnali.

7. července byla vyhlášena slavná stalinská amnestie. Ale Loščilin na jejím základě propuštěn nebyl. 27. července končil jeho tříměsíční trest - a to ho pustili.

"Stejně," říká Loščilin, "v srdci jsem bolševik. Až umřu, považujte mě za komunistu." Snad si dělá legraci, snad ne.

Teď nemám dost materiálu, abych tuto kapitolu ukončil tak, jak bych chtěl - abych ukázal ohromující souvislosti ruských osudů a zákonů Souostroví. A není naděje, že přijdou neuspěchané a klidné doby, abych mohl provést ještě jednu redakci této knihy a pak dopsat chybějící osudy.

Myslím, že by zde byl velice na místě příběh života, vězeňského a táborového pobytu a smrti otce Pavla A. Florenského - snad nejskvělejšího člověka, jakého Souostroví navždy pohltilo. Informovaní lidé říkají, že na 20. století to byl vzácný vědec - perfektně ovládal spoustu vědních oborů. Měl matematické vzdělání, v mládí prožil náboženskou krizi a stal se knězem. Kniha jeho mládí Sloup a vítězství pravdy je patřičně oceňována až nyní. Napsal mnoho matematických prací (topologické teorémy, o mnoho let později dokázané na Západě), prací z dějin umění (o ruských ikonách, o chrámových mystériích), filozoficko-náboženských prací. Jeho archív se v podstatě zachoval, ještě však nebyl zveřejněn a přístup k němu jsem neměl. Po revoluci byl profesorem elektrotechnické vysoké školy (přednášel v kněžském rouše). V roce 1927 vyslovil myšlenky, s nimiž pak vystoupil Wiener. V roce 1932 zveřejnil v časopise Socialistická rekonstrukce a věda článek o strojích k řešení matematických úkolů, který měl blízko ke kybernetice. Brzy poté byl zatčen. Jeho cestu po vězeních znám jen podle několika bodů, které vyznačuji s

určitou nejistotou: sibiřské vyhnanství (ve vyhnanství psal vědecké práce a vydával je pod cizím jménem v pracích sibiřského oddělení Akademie věd), Solovky, po jejich likvidaci polární Sever, podle některých svědectví - Kolyma. I tam se věnoval flóře a minerálům (to mimo práce s lopatou). Neznáme ani místo, ani dobu jeho smrti v táboře. Některé pověsti říkají, že byl zastřelen za války.

Určitě bych tu byl chtěl uvést život Valentina I. Komova z Jefremovského újezdu, s nímž jsem seděl v letech

1950-51 v Ekibastauze, ale málo si toho pamatuji, potřeboval bych podrobnější údaje. V roce 1929 jako sedmnáctiletý zavraždil předsedu vesnického sovětu a utekl. Nemohl však existovat a skrývat se jinak než jako zloděj. Za krádež byl také několikrát zatčen. V roce 1941 byl propuštěn. Němci ho odvezli do Německa, co myslíte, spolupracoval s nimi? Ne, dvakrát prchl, za to se dostal do Buchenwaldu. Tady ho osvobodili spojenci.

Zůstal na Západě? Ne - pod vlastním jménem ("Vlast vám odpustila, vlast vás volá!") se vrátil na vesnici, oženil se, pracoval v kolchoze. V roce 1946 byl na základě článku 58 zavřen za případ z roku 1929. Propuštěn byl v roce 1955. Kdybychom tento životopis rozebrali podrobně, vysvětlil by nám mnohé z ruských osudů těchto desetiletí. Navíc byl Komov typickým táborovým brigadýrem - "synem GULagu". (Nebál se ve vězeňském lágru říci náčelníkovi při hromadném nástupu: "Proč jsou u nás v lágru fašistické zvyky?") Nakonec by se do této kapitoly hodil životopis nějakého netypického (co do osobních kvalit a pevnosti názorů) socialisty, vylíčení jeho mnohaletého utrpení při proměnách Velkého Pasiansu.

A možná, že by sem zapadl i životopis nějakého plnokrevného příslušníka MVD Garanina nebo Zaveňagina, nebo někoho málo známého. Ale to vše mi zřejmě nebude souzeno dokončit. Když nyní, počátkem roku 1967, přerušuji tuto knihu, nepočítám příliš, že mi bude dopřáno vrátit se k námětu Souostroví.

Ono to stačí. Zaměstnávalo mě to dvacet let.

## Obsah

**ALEXANDR SOLŽENICYN SOUOSTROVÍ GULAG**
2. díl - III., IV. část Z ruského originálu Archipelag Gulag, vydaného nakladatelstvím YMCA-PRESS v Paříži v roce 1975 a dodatečně upraveného autorem, přeložil Kruh překladatelů Praha.
Obálku navrhl Miloslav Havlíček Graficky upravil Antonín Chmel Vydal nakladatel a vydavatel MUDr. Jaroslav Hanzel - OK CENTRUM, Praha 1990
Redakční práce: dr. Jan Cyrany, Jiřina Fuková, Ivana Fialová Manager Vladimír Jedlička Fotosazba Digiset Svoboda, Praha Tisk ofset, Tiskárny Vimperk Druhé, upravené vydání (v OK CENTRU a v ČSFR první). 352 stran.
Cena všech tří svazků brož. 156 Kčs.

SOLŽENICYNOVA DÍLA publikovaná v Sovětském svazu v šedesátých letech jsou přes jedinečné umělecké mistrovství určitým názorovým kompromisem, totiž kompromisem vůči sovětským úřadům a tehdejším mocným v nakladatelstvích.

Zpětně sezdá, jako by se autor uchýlil k beletrii jako jediné možné formě, v níž mohl veřejně, byť ne naplno a místy jen mezi řádky, vyjádřit své mínění (tak paradoxně vznikly prózy řadící se mezi světové bestsellery.

Je jen přirozené, že současně pociťoval naléhavou potřebu podat svou krutou životní zkušenost a vyhraněný světový názor b e z j a k ý c h k o l i v n ě j š í c h o m e z e n í. Tak začal jeho dvojí život - život trpěného (prozatím) literáta, ve skutečnosti však psance, pracujícího tajně na svém životním díle - Souostroví Gulagu. V záhlaví knihy čteme: "pokus o umělecké pojednání". A skutečně, Solženicyn tentokrát ignoruje lákadla beletristických postupů a skládá bez umělého přitesávání a ohlazování kámen ke kameni před očima šokovaného čtenáře mozaiku dějin Východu, založených na koncentračních táborech, fyzické a duševní likvidaci nepohodlných jedinců i celých národů. Nebyl by to však Solženicyn, kdyby pro tíživost a množství faktografického materiálu ulpěl na popisnosti, naopak, najdeme zde eticky a filozoficky tak pozoruhodné pasáže, že se k ním budeme neustále vracet.

OK CENTRUM přispívá z finančního výtěžku z prodaného nákladu Souostroví Gulag A. Solženicyna na Ruský sociální fond pomoci pronásledovaným osobám a jejich rodinám, na rekonstrukci hřbitova padlých čs. legionářů ve Vladivostoku v SSSR a na nadační činnost Fondu demokratických iniciativ ČSFR.
Cena všech tří svazků brož. 156 Kčs
I S B N 80-900270-0-8